

12th International youth conference

“Perspectives of science and education”

27 September 2019

**New York
2019**

The 12th International youth conference “Perspectives of science and education” (September 27, 2019)
SLOVO\WORD, New York, USA. 2019. 650 p.

ISBN 978-1-77192-403-0

The recommended citation for this publication is:

Busch P. (Ed.) (2019). Humanitarian approaches to the Periodic Law // Perspectives of science and education. Proceedings of the 12th International youth conference. SLOVO\WORD, New York, USA. 2019. Pp. 12–17.

Editor	Lucas Koenig, Austria	Morozova Natalay Ivanovna, Russia
Editorial board	Abdulkasimov Ali, Uzbekistan	Moskvin Victor Anatolevich, Russia
	Adieva Aynura Abduzhalalovna, Kyrgyzstan	Nagiyev Polad Yusif, Azerbaijan
	Arabaev Cholponkul Isaevich, Kyrgyzstan	Naletova Natalia Yurevna, Russia
	Zagir V. Atayev, Russia	Novikov Alexei, Russia
	Akhmedova Raziya Abdullayevna	Salaev Sanatbek Komiljanovich, Uzbekistan
	Balabiev Kairat Rahimovich, Kazakhstan	Shadiev Rizamat Davranovich, Uzbekistan
	Barlybaeva Saule Hatiyatovna, Kazakhstan	Shahutova Zarema Zorievna, Russia
	Bestugin Alexander Roaldovich, Russia	Soltanova Nazilya Bagir, Azerbaijan
	Boselin S.R. Prabhu, India	Spasennikov Boris Aristarkhovich, Russia
	Bondarenko Natalia Grigorievna, Russia	Spasennikov Boris Aristarkhovich, Russia
	Bogolib Tatiana Maksimovna, Ukraine	Suleymanov Suleyman Fayzullaevich, Uzbekistan
	Bulatbaeva Aygul Abdimazhitovna, Kazakhstan	Suleymanova Rima, Russia
	Chiladze George Bidzinovich, Georgia	Tereschenko-Kaidan Liliya Vladimirovna, Ukraine
	Dalibor M. Elezović, Serbia	Tsersvadze Mzia Giglaevna, Georgia
	Gurov Valeriy Nikolaevich, Russia	Vijaykumar Muley, India
	Hajiyev Mahammad Shahbaz oglu, Azerbaijan	Yurova Kseniya Igorevna, Russia
	Ibragimova Liliya Ahmatyanovna, Russia	Zhaplova Tatiana Mikhaylovna, Russia
	Blahun Ivan Semenovich, Ukraine	Zhdanovich Alexey Igorevich, Ukraine
	Ivannikov Ivan Andreevich, Russia	Proofreading Andrey Simakov
	Jansarayeva Rima, Kazakhstan	Cover design Andreas Vogel
	Khubaev Georgy Nikolaevich	
	Khurtsidze Tamila Shalvovna, Georgia	
	Khoutyz Zaur, Russia	
	Khoutyz Irina, Russia	
	Korzh Marina Vladimirovna, Russia	
	Kocherbaeva Aynura Anatolevna, Kyrgyzstan	
	Kushaliyev Kaisar Zhalitovich, Kazakhstan	
	Lekerova Gulsim, Kazakhstan	
	Melnichuk Marina Vladimirovna, Russia	
	Meymanov Bakyt Kattoevich, Kyrgyzstan	
	Moldabek Kulakhmet, Kazakhstan	

Material disclaimer

The opinions expressed in the conference proceedings do not necessarily reflect those of the CSR «Solution», SLOVO\WORD, Accent Graphics Communications & Publishing or Premier Publishing s.r.o., the editor, the editorial board, or the organization to which the authors are affiliated.

The CSR «Solution», SLOVO\WORD, Accent Graphics Communications is not responsible for the stylistic content of the article. The responsibility for the stylistic content lies on an author of an article.

Included to the open access repositories:

eLIBRARY.RU

© Центр наукових досліджень «Solution»

© SLOVO\WORD

© Accent Graphics Communications & Publishing

All rights reserved; no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the Publisher.

Typeset in Berling by Ziegler Buchdruckerei, Linz, Austria.

Printed by Premier Publishing s.r.o., Vienna, Austria on acid-free paper.

Table of Contents

1.	БАБАТЕНКО О.В. ПЕРСПЕКТИВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ФАХІВЦІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.	9
2.	SHCHERBINA O.V. THE PECULIARITIES OF THE PROFESSIONAL - ORIENTED APPROACH TO FOREIGN LANGUAGES STUDYING IN THE NATIONAL PHARMACEUTICAL UNIVERSITY.	19
3.	КАНІБОЛОЦЬКА О.А. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «ПОРТФОЛІО» В РАМКАХ ОРГАНІЗАЦІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СІСПІЛЬСТВІ.	24
4.	ТИМОФЄЄВА В.С. PASTICHE AND FORGERY IN PETER ASKROYD'S CHATTERTON.	33
5.	GUREVITCH A.S. PLANTS PREADAPTATIONS – LITERARY SURVEY AND OWN INVESTIGATIONS.	38
6.	БАЮРКА С.В., КАРПУШИНА С.А. РОЗРОБКА БІОАНАЛІТИЧНОЇ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ МІЛНАЦИПРАНУ МЕТОДОМ ВИСОКОЕФЕКТИВНОЇ РІДИННОЇ ХРОМАТОГРАФІЇ З УФ-СПЕКТРОФОТОМЕТРИЧНИМ ДЕТЕКТУВАННЯМ.	49
7.	ALBUL S.V. CONCEPTUAL BASIS OF THE OPERATIVELY-SEARCH ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.	53
8.	САГАЙДАК Ю.А. ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ.	66
9.	ЗАМАШКІНА О.Д. СУТНІСТЬ АГРЕСІЇ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ.	70
10.	ЛОЗА Т.В. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПЛАНУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.	81
11.	REHEI I.I., TERNYTSKYI S.V., KOVAL T.V. DEVELOPMENT OF THE TECHNOLOGY AND MEAN FOR MANUFACTURING OF LARGE-SIZED CORRUGATED FIBREBOARD CUT-OUTS BY SCISSOR CUTTING.	92
12.	КОРОТІЧ Г.В. С. Л. ФРАНК ПРО ПОШУКИ ЛЮДИНОЮ СЕНСУ СВОГО ЖИТТЯ.	97
13.	ТЮРІКОВА І.С., СКОРОХОД О.С. ВОЛОСЬКИЙ ГОРІХ – БІОЛОГІЧНО ЦІННЕ ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ.	101
14.	СІМАХІНА Г.О., НАУМЕНКО Н.В. ЗВ'ЯЗОК ХАРЧУВАННЯ ТА СТАНУ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ.	106

15.	NAUMENKO N. THE MAIN TRENDS OF DEVELOPMENT OF MODERN UKRAINIAN POETRY.	118
16.	ВОЛОШИН О.Р., КОПКО І.Є. ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ З ПИТАНЬ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.	129
17.	DROZDENKO V.O. APPLICUTION OF MAPLE SOFTWARE TO SOLVING OF ECONOMICALLY-MATHEMATICAL PROBLEMS BY THE UNIVERSITY SUDENTS OF ECONOMICAL SPECIALITIES.	139
18.	БАЖИНОВ О.В., СМІРНОВ О.П., КРАВЦОВ М.М., ІЛІЧУК О.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОМАГНІТНИХ ВИПРОМІНЮВАНЬ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ НА ЛЮДИНУ ТА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ.	144
19.	GOSHCHYNSKY V.B., MIGENKO B.O. PATHOPHYSIOLOGICAL AND PATHOMORPHOLOGICAL ASPECTS OF RELAPSE OF VARICOSE VEINS AFTER ENDOVASCULAR LASER VEIN COAGULATION.	155
20.	SYROVA G.O., KOZUB S.N., LUKIANOVA L.V. INFLUENCE OF INNER FAMILY FACTORS ON THE FORMATION OF INDIVIDUALITY.	168
21.	ГУТНІКОВА А.В., ЄРМАКОВ С.О. ЗАСОБИ УТВОРЕННЯ НАЙМЕНУВАНЬ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ.	173
22.	КАРПИК Р.Т., СОЛОВЧУК І.І. ПРОЕКТУВАННЯ ПРЕС-ФОРМ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ГУМОВИХ ВИРОБІВ ІЗ РОЗВИНЕНИМИ ПОВЕРХНЯМИ.	185
23.	КАРПИК Р.Т., ДМИТРУСЬ В.І. ЗАСТОСУВАННЯ САЕ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ КОМПЛЕКСНОГО РОЗРАХУНКУ ПАРАМЕТРІВ СИСТЕМИ ОХОЛОДЖЕННЯ ВИДУВНИХ ТЕРМОПЛАСТАВТОМАТІВ.	190
24.	НАІЄVСКА М.YU., ВОУКО V.V., DRONIAK D.O., BRYNCHUK L.O., SMIALKO O.V., KLIMUK A.V. COMPLEX TREATMENT OF PSORIATIC PATIENTS BY MEANS PROBIOTICS.	197
25.	KOLISNYK V. CONDITIONS OF THE FUTURE IT-ENGINEERS' FORMATION READNIESS TO USE A FOREIGN LANGUAGE IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITY.	205
26.	ЧЕПІГА Д.О. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ НА ЗАМОВЛЕННЯ.	216
27.	КОМАРОВА И.Г., БРЕЙКИНА О.А., МОРОЗОВА Е.А. ТЕХНОЛОГИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КУРАТОРА СТУДЕНЧЕСКОЙ ГРУППЫ ПО ВОСПИТАНИЮ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ.	221

28.	КАЛЕНИЧЕНКО М.М. СПЕЦИФІКА БЕЗОСОБОВОГО ВЖИВАННЯ ОСОБОВИХ ДІЄСЛІВ У ЧЕСЬКІЙ МОВІ.	234
29.	БАГАН А.В., ШАКАЛІЙ С.М., БАРАБОЛЯ О.В. ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГІБРИДІВ КУКУРУДЗИ.	246
30.	СЄВАСТ'ЯНОВА О.А. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.	251
31.	ПЕТРОВА Я.І., СОКОЛ Р.В. ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ЕФЕКТИВНІСТЬ, ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ, ФОРМИ ТА СПОСОБИ.	257
32.	ЛАЧКО Т.Ю. ПРОДОВЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ Й. С. БАХА В ХХ СТОЛІТТІ. ЦИКЛ «24 ПРЕЛЮДІЇ І ФУГИ» В. П. ЗАДЕРАЦЬКОГО.	262
33.	ЗУБЕНКО І.Р. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ МЕНЕДЖМЕНТУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ.	269
34.	ЛИСИЧКО А.М., МЕЛЬНИК І.М. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ СОБІВАРТОСТІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.	275
35.	ТІТАРЧУК М.І., ШИРОКОПОЯС О.Ю. НАПРЯМАМИ УЧАСТІ КОНСАЛТИНГОВИХ КОМПАНІЙ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА.	282
36.	ЗАЙЦЕВА Л.О. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПАНІЙ.	288
37.	ІЩЕНКО В.М., ЩЕРБИНА Ю.В. ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАСАЖИРСЬКИХ ВАГОНІВ З ВИКОРИСТАННЯМ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ.	299
38.	ПОПОВ В.М., БОГАТОВ О.І., ШМАЛЄЙ С.В. НАУКОВА РОБОТА СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.	310
39.	БУЦ Ю.В., КРАЙНЮК Е.В., БАРБАШИН В.В., БОГАТОВ О.І. СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ УРОВНЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ТРАВМАТИЗМА В УКРАИНЕ В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗРЕЗЕ.	322
40.	ЗОНОВ Б.С. КОУЧИНГ ЯК РЕСУРСНИЙ АСПЕКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.	334
41.	ЛУКАШЕВИЧ В.Г., ДАВЧЕНКО Т.М. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРОТСТВА: СУЧАСНИЙ ВИМІР.	341
42.	КАЛЮГА К.В. ЩОДО НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ (ПОКОЛІННЯ ОСІБ Z) УКРАЇНСЬКИХ ЗЛОЧИНЦІВ ТА ФАКТОРІВ ІХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.	347
43.	ІВАНОВА О.С., ЗАСЬЦЬ П.М., КОНОНОВА Д.В. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКІВ ДЛЯ	351

	ПЕРЕКЛАДІВ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.	
44.	ХАНДОЛА Ю.М., НАЗАРЕНКО О.Ю., СОРОКІН М.С., СУХІН В.В. ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ЗМІШУВАННЯ КОРМІВ У ЛОПАТЕВИХ КОРМОЗМІШУВАЧАХ.	356
45.	БРОЩАК І.С., ГУЙВАН М.Д., ПИДА С.В. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПОЖИВНИХ РЕШТОК ТА СИДЕРАЛЬНИХ КУЛЬТУР НА ДОБРИВО.	363
46.	КІРЯЧОК М.В., МЕЛЬНИК А.О. НАУКОВО-КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ.	371
47.	КОНОНЧУК О.Б., ДАВОСИР О.І. ПРОДУКТИВНІСТЬ ЖИТА ПОСІВНОГО (<i>SECALE CEREALE L.</i>) ЗА ДІЇ ФУНГІЦИДУ АБАКУС І РІЗНИХ ПОПЕРЕДНИКІВ В УМОВАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.	382
48.	СОПІЛЬНИК Р.Л., СОПІЛЬНИК Л.І., СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р.М. РОЛЬ АДВОКАТУРИ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.	389
49.	МЕДІНЦОВ І.В. ДИНАМІКА ТА ЕФЕКТИ ПРАКТИКИ УСВІДОМЛЕНOSTІ.	396
50.	РОДНЫЙ О.В. СМЕХОВАЯ КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТЕ РЕНЕССАНСНОГО ГУМАНІЗМА.	407
51.	NAVBEREZHNA O.O., BURYA O.I. FEATURES OF THE STRUCTURE AND THERMAL PROPERTIES OF PHENYLON-BASED GRAPHITOPLASTS.	413
52.	ЗАПОРОЖЧЕНКО О.В. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.	420
53.	SARAJEVA O.V. SOCIAL ACTIVITY OF KATERINOSLAVL PROVINCE'S BODIES OF LAND: ANALYSIS OF PROCEEDINGS PAPERS.	430
54.	НОВОСКОЛЬЦЕВА И.Г. СЛУЧАЙ РЕДКОЙ ФОРМЫ КИСТОЗНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЖЕЛЧНЫХ ПУТЕЙ – БОЛЕЗНЬ КАРОЛИ.	438
55.	СТАДНИЦЬКА М.В. ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІКТОРА МАТЮКА У СФЕРІ ПЕДАГОГІКИ ТА ПРОСВІТНИЦТВА.	446
56.	КУРАКІНА О.В., ДУБОВА В.С. ЯРМАРКОВІ ТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ.	458
57.	БАХВАЛОВА А.В. СТРУКТУРА САМООЦІНКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ У ЗАРУБІЖНИХ ТЕОРІЯХ.	465
58.	ЛУГАНСЬКА О.В., ЕЩЕНКО Ю. В., БОВТ В.Д. МОНІТОРИНГ МЕТАЛІВ В ОТОЧУЮЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗА ДОПОМОГОЮ ІОНОСЕЛЕКТИВНИХ ЕЛЕКТРОДІВ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПЕЧЕРИЦЬ ЯК БІОІНДИКАТОРА.	471

59.	ПАНЧЕНКО В.В., ХАРИТОНОВА С.Р. ПЕРЕКЛАД ПОЛІТКОРЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПРАГМАТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ.	475
60.	КОСЕНКО В.М. ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТА ДО СТВОРЕННЯ КЕЙС-ЗАВДАНЬ ДО ТЕМИ "ІНДЕКСНА ОЦІНКА ГІГІЄНИЧНОГО СТАНУ ПОРОЖНИНИ РОТА" ПРИ ВИВЧЕННІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ "ПРОФІЛАКТИКА СТОМАТОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ".	487
61.	РЕВЯКИНА Е.Г., ЦЬОКА С.А. ПРОГНОЗ УСПЕШНОСТІ ПРОЦЕСА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТНО ЗДОРОВОГО ПРОФЕСИОНАЛА В ПРОЦЕСЕ ПОДГОТОВКИ.	495
62.	БОНДАРЕНКО Н.В. МОВНІ АКЦЕНТИ ШКІЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ.	503
63.	ГЕТЬМАН І.В. ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРІВ АННІ ЕРНО.	516
64.	КОВАЛЕНКО О.В., МАЛЬОВАНА М.П. ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У МЕДИЧНОМУ КОЛЕДЖІ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.	521
65.	SPITSYN Ye.S., CHERNYSH V.V. PROBLEMS OF PEDAGOGICAL TEACHER TRAINEES PRACTICE DELIVERY AT UKRAINIAN UNIVERSITIES.	526
66.	НОВОСАДОВА С.А. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТВОРЧОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ.	535
67.	ВОЛЬЧЕНКО Д.А., ВОЛЬЧЕНКО Н.А., ЖУРАВЛЕВ Д.Ю., ЕВЧЕНКО А.С., ВИТВИЦКИЙ В.С. ОЦЕНКА ПРОЦЕССОВ ТРИБОКРЕКИНГА ПРИ ФРИКЦИОННОМ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ МЕТАЛЛОПОЛИМЕРНЫХ ПАР ТРЕНИЯ	542
68.	ЗАХАРЧЕНКО П.В., АЛАВЕРДЯН Л.М., НАЗАРЧУК Н.В. МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СФЕРІ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ.	557
69.	КІЧУК А.В. НАУКОВЕ ЗНАННЯ ПРО ЕМОЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ – ОСНОВА РЕКРЕАЦІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ЮНАЦТВА.	569
70.	ШОЛОХ М.В. МАРКШЕЙДЕРСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБІТ З НОРМУВАННЯ БАЛАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ	574

	ЗАПАСІВ ЗА СТУПЕНЕМ ПІДГОТОВЛЕНOSTI ДО ВИДОБУТКУ В УМОВАХ ГІРНИЧОВИДОБУВНОГО ПІДПРИЄМСТВА.	
71.	ВОРОНЬКО-НЕВІДНИЧА Т.В., ОБЛАП Д.С. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ.	587
72.	BULAKH V.P. ACADEMIC ELOQUENCE AS A FUNDAMENTAL SKILL OF TEACHERS' PROFESSIONALISM.	595
73.	КОЗЯР М.М., КОЗЛОВСЬКА І.М., ДЖУЛАЙ Л.І. ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ.	602
74.	ПАНАСЮК В.М., ЧЕРЕШНІУК О.М. КОНЦЕПЦІЯ АНАЛІЗУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.	615
75.	ПОЛЬОВИЙ А.М., БОЖКО Л.Ю., БАРСУКОВА О.А. ОЦІНКА АГРОКЛІМАТИЧНИХ УМОВ ВИРОЩУВАННЯ ОВОЧЕВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ В СТЕПОВІЙ ЗОНІ УКРАЇНИ.	621
76.	СКРИПНИК О.В., СВЯЦЬКИЙ В.В. ТЕХНОЛОГІЧНІ СХЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ГАЗОГІДРАТІВ У ІМПУЛЬСНИХ СПОСОБАХ ФОРМОУТВОРЕННЯ.	633
77.	АГАПОВА В.Ю., СЕРЕДА А.В. ОЦІНКА ЯКОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТАМИ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ ХНМУ.	640
78.	КРУПА Ю.О. КОНЦЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В. С. ВИСОЦЬКОГО В СИСТЕМІ ОВЕРГРУНДУ АВТОРСЬКОЇ ПІСНІ М. КИЄВА.	644

ПЕРСПЕКТИВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ФАХІВЦІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

БАБАТЕНКО О.В.

студент- магістрант факультету психології

Дніпровський гуманітарний університет

м. Дніпро, Україна

Відомо, що в харчовій промисловості значна частина професій пов'язана з виконавською діяльністю у соціотехнічних системах. Успішність функціонування соціотехнічних систем зумовлюється багатьма чинниками, одним із яких є показник працездатності людини. Найбільш складним завданням, яке стоїть сьогодні перед дослідниками (перш за все соціальними психологами та соціальними робітниками), є вироблення критеріїв, за допомогою яких можливо було б визначити рівень працездатності та безпечної діяльності фахівців. Тому одним з таких критеріїв може бути критерій функціонального стану (ФС) організму, який можна отримати у вигляді інтегрального показника [1].

Розвиток теорії, методів та практики вивчення ФС людини, що виникають в процесі професійної діяльності, є важлива умова оптимізації праці, підвищення її ефективності, надійності та якості. Формування таких негативних станів як перевтома, монотонія, емоційна напруженість, різні форми стресових реакцій призводять до збільшення кількості помилкових та неправильних дій, підвищення розвитку професійних захворювань тощо. В зв'язку з цим в соціальній психології проблемі вивчення станів людини в умовах професійної діяльності приділяється особлива увага. При цьому вона розглядається вченими як основа для вирішення таких важливих практичних завдань, як психологічне забезпечення надійності функціонування соціотехнічних систем і збереження фізичного та психічного здоров'я фахівців, формування готовності до професійної діяльності (М. Корольчук, О. Шевяков).

Потреба в використанні психопрофілактичних заходів для оптимізації ФС в харчовій промисловості досить значна, оскільки діяльність фахівців проходить в умовах змін соціально-психологічних, технічних, природних та інших чинників, які призводять до зниження рівня працездатності.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні оптимізаційних чинників функціонального стану фахівців харчової промисловості в річному циклі діяльності.

Гіпотеза дослідження: прийоми довільної саморегуляції психічного стану суттєво впливають на інтегральний функціональний стан фахівця і через це на якісні та кількісні психологічні та психофізіологічні характеристики його діяльності.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз існуючих напрямів вивчення функціонального стану в комплексі наук про професійну діяльність людини.

2. Розробити психограму діяльності фахівців харчової промисловості і на її підставі обґрунтувати комплекс діагностичних методик, адекватних змісту праці останніх.

3. Провести психодіагностику та корекцію негативних функціональних станів фахівців, що виникають в умовах професійної діяльності впродовж одного року.

4. Розробити практичні рекомендації для оптимізації несприятливих функціональних станів в умовах організаційних змін професійної діяльності.

Спираючись на ідеї про розвиток соціотехнічних систем діяльності [2;3], розглянемо систему діяльності фахівця як процес, що складається з чотирьох компонентів: інтенційного («спонукаючого»), операційного («технологічного»), активаційно-регуляторного (емоційно-вольова регуляція процесу діяльності) і базового (психофізіологічні функції). З цих компонентів формується професійно зумовлена конкретна цільова система діяльності. Вона складається з чотирьох підсистем. Перша – підсистема зовнішньої взаємодії з соціумом, яка забезпечує вибір мети діяльності, формулювання завдань і реалізацію процесу

досягнення мети шляхом опосередкованої взаємодії з предметом діяльності. Друга підсистема – психологічного забезпечення функціонування. Ця підсистема також працює за цільовим принципом, але метою у даному випадку є підтримка працездатності, забезпечення необхідних психофізіологічних констант при різних впливах соціуму. Третя підсистема умовно названа спонтанною інформаційною активністю. Мова йде про те, що функції психіки людини проявляються у двох різних формах: цільовій активності, що ініціюється певними мотивами, котрі усвідомлено опредмечуються за конкретних умов. Четвертою підсистемою є інтегральний регулятор активності, котрий забезпечує об'єднання всіх підсистем до єдиної системи діяльності.

Концепція психологічного забезпечення функціонування лежить в основі всіх теоретичних положень та практичних методів нашого дослідження. Психологічне забезпечення розвитку соціотехнічної системи спрямоване на розвиток її властивостей в ході проектування, функціонування та вдосконалення (модернізації), а також властивостей заходів, методів та засобів формування та підтримання необхідних професійних якостей і функціонального стану фахівців, тобто розвитку системи формування та підтримання працездатності.

Для конкретного дослідження в рамках даної роботи ми обрали високоавтоматизовану соціотехнічну систему діяльності фахівця харчової промисловості. Вона виокремлена на основі аналізу системи діяльності фахівців сучасних підприємств.

Для формування необхідного рівня працездатності використовувались формувально-розвивальні методи засвоєння прийомів довільної психічної саморегуляції (нервової релаксації, ідеомоторного тренування, аутотренінгу). Кінцевою метою програми використання формувально-розвивальних методів було формування та розвиток навичок довільної психічної саморегуляції для зняття симптомів професійної втоми та емоційної напруги в кінці зміни і мобілізації внутрішніх ресурсів перед роботою.

Навчання фахівців за цією програмою проводилось впродовж двох місяців у формі соціально-психологічного тренінгу.

Основу для визначення особливостей динаміки працездатності фахівців харчової промисловості склали результати психодіагностичного обстеження останніх в умовах діяльності впродовж одного року.

Організаційно робота для дослідження психофізіологічного стану фахівців була проведена в три етапи. На першому етапі було з'ясувано особливості динаміки показників функціонального стану (ФС) та визначено розбіжності між ними. На підставі отриманих даних встановлено, яка бригада є найбільш несприятливою з точки зору максимальних зрушень основних психодіагностичних показників та інтегрального показника ФС.

На першому етапі в експерименті брало участь 150 фахівців, які досліджувались впродовж одного місяця при роботі в різні зміни. Порядок та організація досліджень забезпечили послідовне обстеження їх при роботі в першу, другу і третю зміни. Дослідження кожної зміни проводилось впродовж одного тижня за методиками визначення суб'єктивного відображення стану (САН, опитувальник Спілбергера-Ханіна); методикою визначення побічних показників працездатності (слухова пам'ять, зорова пам'ять, коректурна проба, КЧЗСМ, усний рахунок, продовження числових рядів); методики визначення прямих показників працездатності), що дало змогу отримати усереднені дані за кожену зміну.

На підставі результатів дослідження, отриманих за всією вибіркою досліджуваних та повторних тестувань для кожного фахівця в найбільш сприятливі періоди, були отримані зони оптимальних значень для кожного діагностичного показника та визначені фонові показники, відповідно до яких розраховувались інтегральні значення для кожного із "зрізів" ФС. Значення інтегральних показників для кожного "зрізу" ФС розраховувались за наступною формулою:

$$\gamma = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{X_i - X_{\text{ф}}}{X_{\text{імах}} - X_{\text{ф}}}, \text{ де}$$

i – інформативні показники;

n – число інформативних показників;

X_i – оцінка i -го показника в конкретному випадку;

X_{\max} – мода діапазону оптимальних значень для i -го показника

X_f - фонові значення для i -го показника.

При порівняльному аналізі результатів обстежень виявлено, що найбільш суттєві відмінності між показниками ФС від початку до кінця роботи мають місце для фахівців третьої зміни. Зрушення основних показників професійно-важливих функцій цієї зміни складають 16-18% в порівнянні з тими, що оцінювались перед початком роботи, тоді як аналогічні зрушення для відповідних показників перших двох змін складають 12-14%. Достовірність відмінностей між зрізами ФС, отриманих до початку та після зміни, за всіма показниками оцінювалось за допомогою критерію t-Стюдента (з $P \leq 0,05$), яка виявилась статистично значима для більшості діагностичних показників фахівців третьої зміни. При порівняльному аналізі отриманих результатів дослідження всіх бригад виявлено, що третя зміна є найбільш несприятлива з точки зору максимальних зрушень основних психодіагностичних показників та ступеня їх вираженості і визначена нами для додаткового обстеження впродовж одного року з метою виявлення особливостей динаміки працездатності фахівців, розробки та реалізації відповідних оптимізаційних процедур.

Аналіз інтегральних показників часткових функцій та інтегрального показника ФС в цілому свідчить про те, що тільки перед початком роботи більшість інформативних показників (за виключенням емоційної напруженості), належать до зони оптимальних значень, хоча і вони не досягають фонових, а значення інтегрального показника ФС в цілому оцінюється як оптимальне.

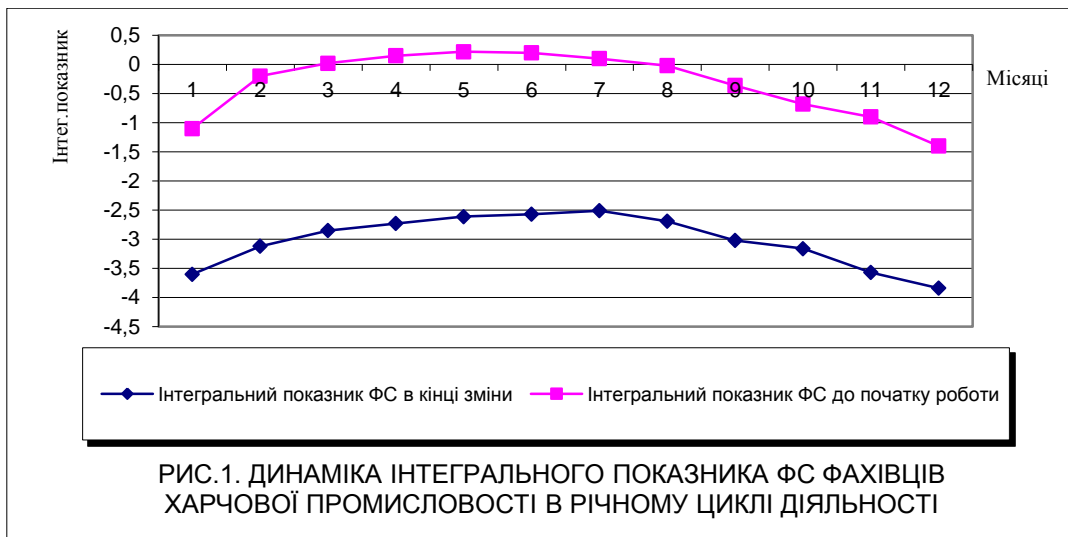
Оцінка інтегральних показників ФС в кінці роботи свідчить про те, що значення всіх інформативних показників зміщуються в зону негативних значень і виходять за межі оптимальних. Загальна тенденція до зрушень показників в негативний бік зберігається за всіма показниками, однак

показники оперативної пам'яті, критичної частоти злиття світлових миготінь (КЧЗСМ) та суб'єктивної оцінки стану зазнають найбільших зрушень. У змістовному плані глибина зрушень основних інформативних показників свідчить про те, що в кінці зміни формується несприятливий ФС, пов'язаний зі зниженням ефективності діяльності і у фахівців третьої зміни має більш чітко виражений характер і може бути кваліфікований як стан гостро вираженої втоми.

На другому етапі експериментального дослідження здійснювалась оцінка динаміки працездатності фахівців третьої зміни, що було необхідною умовою для визначення головних тенденцій в зміні ФС та ступеню вираженості його основних зрушень. Для вирішення цього завдання проведено діагностичне обстеження в річному циклі діяльності.

Для оцінки змінної динаміки працездатності фахівців харчової промисловості в річному циклі дослідження всі діагностичні показники були приведені до єдиної системи виміру, що дозволило розрахувати інтегральні показники як часткових функцій, так і ФС в цілому. За допомогою цієї ж формули розраховувались значення інтегральних показників для часткових функцій, які належать до одного рівня прояву ФС. Це дало змогу одночасно простежити спрямованість та ступінь вираженості відхилень основних проявів ФС відносно фонового рівня, який визначено нами за нульовий.

Аналіз отриманих результатів та їх динаміка свідчать про те, що в динаміці працездатності фахівців в річному циклі дослідження, достатньо обгрунтовано розрізняються ФС (рис.1), які відповідають періодам впрацювання, оптимальної та нестійкої працездатності.

Період впрацювання (до 3-х місяців) характеризується тенденцією до зрушення більшості оцінок в сторону позитивних значень, зворотня залежність виявлена тільки для КЧЗСМ. Однак, незважаючи на позитивну динаміку з боку більшості показників ФС, більшість їхніх значень достовірно відрізняються перед початком роботи та наприкінці зміни. Слід зазначити, що інтегральні оцінки ФС фахівців впродовж всього періоду впрацювання як до початку роботи, так і в кінці зміни не перевищують фонові показники. Аналіз динаміки інтегральних показників ФС на етапі впрацювання дає змогу виявити тенденцію до зміни останніх в бік фонових значень. В цілому ж між частковими показниками ФС спостерігається узгоджена динаміка, хоча вже перед початком роботи ряд показників, зокрема значення інтегральних показників слухової, оперативної пам'яті, швидкості переробки інформації мають найнижчі оцінки, в той час як показники суб'єктивної оцінки стану наближаються до фонових. Незважаючи на деякі розбіжності в оцінках серед часткових показників, всі вони, за виключенням реактивної тривожності, перед початком роботи належать до зони оптимальних значень.

Аналіз динаміки інтегральних показників ФС в кінці роботи впродовж всього періоду впрацювання показує, що спостерігається тенденція до зрушення всіх показників в бік негативних значень, а глибина зрушень останніх від початку до кінця роботи складає 15-20%. Серед інформативних показників

найбільших зрушень зазнають значення суб'єктивної оцінки стану, оперативної пам'яті та КЧЗСМ. Зазначені тенденції підтверджуються проведенням кореляційного аналізу з обчисленням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Стійкі позитивні кореляційні зв'язки спостерігаються між показниками психофізіологічного, операціонального забезпечення діяльності та суб'єктивної оцінки стану (r не менше $+0,66$), слабкі позитивні зв'язки відмічаються між показниками професійного рівня та емоційною напруженістю (r не більше $+0,28$), що підтверджує узгодженість в динаміці останніх.

Таким чином, період оптимальної працездатності фахівців третьої зміни перед початком роботи характеризується стабільністю, так як більшість діагностичних показників, за виключенням оперативної пам'яті, належать до зони оптимальних значень. ФС фахівців в кінці зміни визначається як несприятливий і зумовлюється зрушеннями інформативних показників в бік негативних значень. Визначені закономірності в динаміці показників, глибина їх зрушень, розрахунки інтегрального показника ФС, дають можливість стверджувати, що в кінці зміни у фахівців розвивається гостра втома, а функціонування організму відбувається із залученням резервних та компенсаторних механізмів, що забезпечує підтримання діяльності з необхідною ефективністю.

В межах розвитку системи формування і підтримання працездатності на стадії експлуатації соціотехнічної системи досліджено особливості формування необхідного рівня працездатності фахівців в умовах харчової промисловості. Обґрунтовано необхідність оволодіння навичками саморегуляції, виходячи з необхідності діяти відповідно до особливостей виробничої ситуації.

Робоча гіпотеза дослідження була сформована у такий спосіб: ми припускали, що впровадження прийомів довільної психічної саморегуляції в процес діяльності фахівців буде ефективним з погляду формування і підтримки необхідного рівня їх працездатності за пріоритетними показниками ФС.

Для розуміння природи формування ФС проведено факторний аналіз (ФА) отриманих даних за всією вибіркою в річному циклі дослідження. При ФА

інформативних показників ФС операторів до початку роботи отримані наступні результати: із факторів, які впливають на інтегральний показник ФС виділяються два, факторне навантаження яких більше за одиницю. Причому особливого значення набуває перший фактор F1 (6,020), значення якого в п'ять разів перевищує факторне навантаження другого фактору F2 (1,155). Розрахунковий показник значимості двох факторів складає 78% від загальної сукупності факторів, що достатньо для подальшого аналізу.

До першого фактора (психофізіологічного та операціонального забезпечення) до початку роботи відносяться змінні: швидкість переробки інформації, оперативна пам'ять, усний рахунок та критична частота злиття світлових миготінь; до другого (суб'єктивного стану та професійного рівня операторів) – реактивна тривожність, САН, слухова пам'ять та прямі показники працездатності. В кінці зміни перший фактор визначається лише підсистемою психофізіологічного забезпечення (слухова пам'ять, КЧЗСМ, усний рахунок та швидкість переробки інформації).

Другий фактор залежить від підсистем операціонального забезпечення, суб'єктивної оцінки стану та показників професійного рівня (реактивна тривожність, суб'єктивна оцінка стану, оперативна пам'ять та прямі показники працездатності), що підтверджує наявність різноспрямованих тенденцій в кінці зміни. При вивченні особливостей динаміки працездатності фахівців було встановлено, що до кінця зміни в останніх розвивається гостра втома, яка може призвести до перевтоми; в цьому плані працівники третьої зміни складають групу “ризик”, в яких вона може розвинути в першу чергу. Характер змін, що спостерігалися при зрушеннях діагностичних показників, склали основу для проведення роботи щодо оптимізації та профілактики несприятливих ФС .

Основу для проведення порівняльного аналізу склали результати дослідження експериментальної групи фахівців, які виявили бажання навчатися за спеціальною методикою психорегулюючого професійного тренінгу, тобто експериментальна група була сформована на добровільних засадах без додаткових критеріїв відбору. Заняття походились тричі на тиждень у вечірній

час впродовж 30 хвилин. Діагностичні обстеження проводились щомісяця за 1-1,5 години до початку роботи та зразу в кінці зміни.

Таким чином, проведена дослідницька робота щодо вивчення та аналізу змінної динаміки працездатності фахівців харчової промисловості, виявлення особливостей прояву їх ФС на різних етапах професійної діяльності дала можливість перевірити і підтвердити запропоновані моделі та гіпотези.

Таким чином, теоретичний аналіз існуючих напрямів вивчення функціонального стану (активаційно-енергетичного, суб'єктивних переживань, кількісних і якісних показників результативності діяльності) показав, що використання теоретичної та методичної бази кожного з них є недостатнім для оцінки та регуляції функціонального стану. Тому використання комплексного підходу до оцінки функціональних станів з позиції соціотехнічних уявлень про їх природу, створює умови для своєчасної діагностичної (контроль, оцінка) та корекційної (оптимізація, профілактика) роботи в умовах професійної діяльності. Зазначений підхід ґрунтується на теоретико-методологічних положеннях про системну будову психічних явищ.

Перспективи подальших досліджень полягають у науковому обґрунтуванні методики формування та підтримання необхідного рівня працездатності фахівців на всіх етапах циклів функціонування та розвитку соціотехнічних систем діяльності.

Використана література:

1.Бодров В.А. Работоспособность человека-оператора и пути ее повышения // Психологический журнал. –1997. –Т.8. – С.107-118.

2.Корольчук М.С. Шляхи та заходи психофізіологічного забезпечення професійної діяльності / Матеріали конференції УВС МВС. – 1995. – С.64-67.

3.Шевяков А.В., Хасхачих Е.Г. Динамика функционального состояния операторов-металлургов при различном качестве дисплейных видеокадров // Физиология человека. – 1994. – Т.30. – № 4. – С. 76-82.

THE PECULIARITIES OF THE PROFESSIONAL - ORIENTED APPROACH TO FOREIGN LANGUAGES STUDYING IN THE NATIONAL PHARMACEUTICAL UNIVERSITY

SHCHERBINA O.V.

teacher of foreign language department

National University of Pharmacy,

Kharkiv, Ukraine

Nowadays, foreign language communication becomes an essential component of the specialist's future professional activity. Because of this, the role of the discipline "Foreign language" in non-language faculties of the Universities is increasing. The professional-oriented approach to a foreign language studying in pharmaceutical specialties is particularly relevant. It involves the formation of the students' communicative ability formation in a specific professional field, taking into consideration the peculiarities of professional vocabulary. The professional-oriented foreign language studying is based on the students' needs in foreign language learning according to their future profession or specialty.

Since the foreign language discipline "Foreign language", due to its purpose, is integrative and interdisciplinary in its subject content, it should help to broaden the students' educational outlook, future specialists' socialization, and prepare them for life in a multinational and multicultural world [2].

In modern conditions, foreign language communication is an essential part of the future professional activity of a specialist that is why the role of the discipline "Foreign language" in non-language faculties of higher educational establishments is significantly increasing.

Such scientists as: G.O. Kitaigorodskaya, E.P. Komarov, Z.I. Konnov, S. Yu. Nikolaev, I.I. Khaleeva, E.P. Shubin and others, having analyzed the existing approaches to foreign languages training in the system of higher education and having carried out the research on the language training problem of the specialists,

indicate that the humanitarian training of the graduating students of the University as a whole and language education in particular do not fully meet the society and personality needs, do not allow the specialists to solve professional problems with the proper quality and satisfy the personal need in a foreign language environment.

Now, the task is not only to master foreign language communicational skills, but also to acquire special knowledge in future specialty. The specialists' training in non-linguistic Universities is based on such communicative skills developing that would allow them making professional contacts in various fields and situations with the help of a foreign language. The set of uniform communicative situations, which are characterized by the same type of speech stimulus, relations between communicators and communication environment, is referred to the communication sphere [3]. Foreign language communication can take place both in formal and informal forms, in the process of individual and group contacts, in the form of speeches at the conferences, during the discussion of contracts, projects, writing business letters.

The purpose of foreign languages teaching in non-linguistic Universities is to achieve a level sufficient for the practical use of a foreign language in future professional activity.

E.V. Roshchina notes that during the professionally-oriented language material studying, two-sided relationship is established between the student's effort to acquire special knowledge and the success in language mastering [6, p. 4].

M.V. Lyakhovitsky emphasized that a foreign language studying should not be an end in itself, but a mean of achieving a higher level of education within their specialty. [2, p. 28]. The specifics of the profiling specialties must be taken into consideration and should be conducted in the following directions:

- the work with special texts;
- the special topics studying for oral speech development;
- the lexical minimum studying in specialty;
- the communication in the field of professional activity;
- the manuals creation for the grammatical and lexical material activation.

The views of G.V. Parikova were of great importance. The system of coordination developed by her includes the possibility of students studying the material in a foreign language before they listen to a course of lectures on relevant subjects in profile disciplines. The system of training, proposed by the author, envisaged the strict coordination of foreign language working plans with the working plans of the profile disciplines departments [5, p. 27].

One of the main requirements of the modern foreign language program for non-linguistic Universities is the communicative method of teaching implementation. Students of pharmaceutical specialties have to learn how to communicate, transfer and perceive professional information. Practical mastering of a specialty language also involves the ability to work independently with special literature in foreign language in order to obtain professional information.

Studying a professional language requires a large number of terms and special notions mastering, which are necessary to future specialists. But during the time spent studying a foreign language at the University, it is impossible to master all the terminology, that's why it is very important to develop students' working skills with special dictionaries, glossaries and guides in the specialty.

According to N.D. Galskova, the content of foreign language training should include:

- the spheres of communicative activity, topics and situations, language actions and language material that take into account students' professional orientation;
- the language material (phonetics, lexical, grammar, spelling), rules of its design and its operation skills;
- the complex of special (language) skills that characterizes the level of practical proficiency in a foreign language as a mean of communication, including inter-cultural situations;
- the knowledge system of national and cultural peculiarities and country's realities, the language of which is being studied [1].

The essence of the professional-oriented foreign language studying is in its integration with special disciplines in order to obtain additional professional

knowledge and to form professionally significant personality qualities. The professional-oriented training means the process of teaching a foreign language in a non-linguistic University, focused on professional literature reading, vocabulary and terminology learning, and more recently, communication in the field of professional activity.

Thus, foreign language teachers need to do everything to improve the quality of foreign language training at Pharmaceutical University, taking into account their professional orientation and further development of appropriate training technologies to prepare a truly professionally competent specialists. Therefore, on the basis of the above, it can be stated that English language training in a proficiency is in a positive motivation formation, that is, the students' desire of non-linguistic Universities to master a foreign language as a means of obtaining special information in a professional subject, and a means of communication in professional and business situations. These functions are implemented through the content of the training material itself, including pharmaceutical texts using special terminology.

Literature:

1. Bolotina N.I. Content of the professional-oriented training of a foreign language in a non-linguistic University // Materials of IV Internar. Scientific conf., ded. to the 89th Anniversary of the formation of Belarus. State. Univ. [Intercultural Communication and Professional - Oriented Foreign Languages Training], (Minsk, October 29, 2010) / Collection of scientific papers. - Minsk: Ed. Center of BSU, 2010. - P. 78–79.

2. Galskova N.D. Modern methodology of a foreign language teaching: the teacher's manual / N.D. Galskova. - M: ARKTI - Glossa, 2000. - 165p.

3. Lyakhovitsky M.V. / About some basic categories of teaching foreign languages methodology/ Lakhovitsky M.V. // Foreign languages at school. - 1973. - № 1. - P. 27–34.

4. Mironova L.S. The role and place of a professional-oriented foreign language in a modern military specialist preparation // Materials of International. Scientific-practical Conf. [Modern technologies of teaching foreign languages], (Ulyanovsk, January 26, 2011) / Collection of scientific papers. - Ulyanovsk: UITU, 2011.– P. 191–195.
5. Parikova G.V. The possibility research of efficiency training process increasing during foreign languages studying in a non-linguistic university / Parikova G.V. - L.: Leningr Publishing House. Univ., 1972. - 44 p.
6. Roshchina E.V. Functions of a foreign language as a subject in the system of education at the University / Roshchina E.V. // Foreign languages at non-specialized faculties: Inter-University. Sat. - L.: Leningr Publishing House. Univ., 1978 - P.3-6.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «ПОРТФОЛІО» В РАМКАХ ОРГАНІЗАЦІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СІСПІЛЬСТВІ

КАНІБОЛОЦЬКА О.А.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри викладання другої іноземної мови

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Розвиток сучасного українського суспільства, створення загальноєвропейської системи освіти, мовна політика Ради Європи, розвиток міжнародних зв'язків та поширення сучасних інформаційних технологій, сучасна українська школа висувають нові вимоги до рівня викладання іноземної мови (ІМ). Завдання загальноосвітнього закладу – формувати життєві компетентності, які являють собою життєвий досвід особистості, необхідний для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального проекту. Освіта має набути інноваційного характеру. Звідси – необхідність формувати особистість, здатну до сприйняття та творення змін.

За концепцією Нової української школи, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися та розвиватися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями в рамках інформаційного суспільства. Процеси розвитку інформаційного суспільства в Україні набувають пріоритетного значення: характерною ознакою сучасної української освіти стає інноваційність, відкритість новому [2]. Педагогічні працівники на курсах підвищення кваліфікації орієнтуються не просто на здобуття сукупності знань-умінь, а на розвиток особистої, соціальної та професійної компетентності, тобто здатності самостійно знаходити, аналізувати й ефективно використовувати

інформацію, продуктивно жити і працювати у світі, що швидко змінюється. Навчальний процес у системі післядипломної педагогічної освіти перетворюється на діалогічну взаємодію всіх суб'єктів освітньої діяльності (керівників, викладачів, методистів, слухачів), що допомагає кожному сформувати траєкторію свого розвитку, чітко усвідомити, як збільшити свій внесок у підвищення якості освітніх послуг.

Особливої уваги заслуговує організація неперервної освіти вчителів іноземної мови. У рекомендаціях Ради Європи, закладено принципи комунікативного спрямування особистісної орієнтації, автономії учня, навчання, взаємопов'язаного з видами мовленнєвої діяльності, що реалізують один із ключових принципів загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти - «Іноземні мови – для життя». Питання професійної неперервної підготовки майбутніх вчителів ІМ загальноосвітньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти знайшла своє відображення під час вирішення широкого кола теоретичних і практичних питань.

Для визначення поняття неперервної освіти використовується низка термінів. У сучасній літературі можна зустріти такі стійкі словосполучення: «освіта дорослих» (*adult education*); «продовжена освіта» (*continuing education*); «подальша освіта» (*further education*); «відновлювана освіта» / «рекурентна (що повторюється час від часу) освіта» (*recurrent education*) як освіта протягом всього життя шляхом чергування навчання з іншими видами діяльності, головним чином з роботою; «перманентна освіта» (*permanent education*); «освіта протягом життя» (*lifelong education*); «навчання/освіта протягом життя» (*lifelong learning*), «освіта поза школою» (*out-of-school education*), «неформальна освіта» (*non-formal education*).

У загальному розумінні «неперервна освіта» визначається як сукупність засобів, способів і форм здобуття, поглиблення й розширення загальної освіти, професійної компетентності, культури, виховання, громадянської і моральної зрілості, а також процес формування й задоволення її пізнавальних запитів та духовних потреб, розвитку задатків та здібностей у мережі державно-

суспільних навчальних закладів і шляхом самоосвіти. А саме загальноприйнятим є процес формування особистості у системі неперервної освіти, що складається з двох основних етапів: *базова освіта* – підготовче навчання та виховання, що хронологічно передує діяльності індивіда у професійній сфері; *післябазова (післядипломна) освіта* – подальше навчання та виховання, поєднані з практичною діяльністю у сфері суспільного виробництва.

За державним виміром, «неперервна освіта» – це провідна сфера соціальної політики із забезпечення сприятливих умов загального й професійного розвитку кожної особистості. Саме таке визначення є актуальним для сучасного суспільства, тому що саме така форма освіти є механізмом розширення і відтворення професійного та культурного потенціалу світового товариства, умовою розвитку суспільного виробництва, прискорення соціально-економічного прогресу країни [3]. Утім, «неперервна освіта» є способом збереження, розвитку і взаємозбагачення національних культур та загальнолюдських цінностей, важливим фактором й умовою міжнародного співробітництва в галузі освіти та розв'язання глобальних завдань сучасності.

Для формування та організації процесі неперервної іншомовної освіти набувають актуальності різні підходи та методи. Керований навчальний процес із реальним прогнозованим результатом сьогодні є інноваційною діяльністю в освіті. Одним із засобів розвитку інноваційної особистості вчителя ІМ ми вважаємо метод *професійного мовного портфоліо* як дієвого інструменту гуманістичного навчання іноземних мов і формування учительської автономії у професійній практичній діяльності. Портфоліо (від англ. *portfolio* – портфель, папка) – це папка документів з навчального предмета як компонента професійної діяльності вчителя ІМ, який ведеться вчителем під час професійної іншомовної діяльності. Мовний портфоліо, розроблений Лінгвістичним Комітетом Ради Європи з метою стандартизації вимог до вивчення іноземних мов громадянами європейських країн, як для учнів, а також і для вчителів ІМ, було презентовано в Україні у 2003 році після опрацювання у 15 країнах Європейського Союзу. Технологія портфоліо концептуально пов'язана з

новими завданнями модернізації освіти, новим розумінням суті навчання впродовж усього життя. Найбільш вагомими є так звані «портфоліо-процеси», які ілюструють насамперед спільні зусилля у процесі розвитку як окремого фахівця, педагогічного колективу, так і освітньої організації, суспільства в цілому.

Незалежно від змістовного наповнення поняття «портфоліо», його функція полягає в тому, щоб допомогти суб'єктам освітньої діяльності повірити у свої сили та можливості разом зробити світ кращим: здоровим, справедливим, багатим. Базовими завданнями роботи над портфоліо є навчитися системно мислити і діалогічно взаємодіяти для підвищення якості життя. Отже, портфоліо покликане, по-перше, донести громадськості інформацію про те, що насправді особистість вміє робити і якими здібностями володіє; по-друге, створити простір, у якому можна вільно висловлювати думки, ділитися враженнями, обговорювати проблеми; по-третє, оцінити себе, осмислити способи особистого вдосконалення [1, с. 65]. Окреслені пріоритети свідчать, що найважливішою є саме розвивальна роль портфоліо

В Україні та країнах ближнього зарубіжжя питання впровадження європейського мовного портфеля у практику навчання ІМ останнім часом активно обговорюється. Будучи способом організації та контролю іншомовної професійної діяльності вчителів ІМ, мовний портфель (МП) повинен дозволяти реалізувати такі аспекти діяльності вчителів: надавати власнику можливість визначити й описати свій рівень володіння ІМ у рамках загальноєвропейських кваліфікаційних стандартів; надавати повну інформацію про рівень володіння ІМ; забезпечувати організацію повноцінного процесу формування вмінь ІМ; формувати вміння вчитись (навчальну компетенцію) – ставити цілі, планувати й організовувати власну навчальну діяльність; формувати й розвивати вміння рефлексивної й оціночної діяльності, самоконтролю й самокорекції тих, хто навчається; створювати основу для контролю і самоконтролю; заохочувати активність творчість, відповідальність, ініціативність і самостійність вчителів; прагнення до саморозвитку та самовдосконалення; формувати професійну

навчальну автономність; розширювати можливості навчання й самонавчання; формувати й підтримувати навчальну мотивацію; мобілізувати вчителів на засвоєння нових способів діяльності, творчість, рефлексивність; індивідуалізувати навчання, дозволяти викладачу щільно співпрацювати з кожним учнем / студентом; надавати викладачу можливість виступати у ролі координатора (а не ініціатора) навчального процесу.

Зміст портфоліо визначається слухачем: у ньому враховуються його індивідуальні інтереси. Одне із завдань портфоліо – навчитися презентувати себе, демонструвати значущі професійні досягнення, такі, як реалізовані проекти, проведені педагогом дослідження, участь у семінарах, тренінгах тощо. Резюме про себе повинно бути правдивим, виключно позитивним, оригінально оформленим. Перспектива використання мовного портфеля, призначеного для навчання ІМ, вимагає його повної відповідності Європейському Мовному Портфелю, що обумовлює доцільність дотримування рекомендованої структури для укладання мовних портфелів та формулювання відповідних назв для його складових. Відтак мовний портфель вчителя ІМ, за вимогами Ради Європи, складається з таких розділів: *Мовний паспорт / Language Passport; Біографія вивчення ІМ / Biography; Досьє / Dossier.*

Першому розділу (Мовний паспорт) передують зміст, який є основою для знаходження необхідного підрозділу МП. Перед початком кожного розділу представлена інструкція по використанню. Перший розділ мовного портфеля **Мовний Паспорт / Language Passport** містить інформацію про рівень володіння ІМ. Мовний Паспорт має трикомпонентну структуру та включає такі блоки: досвід використання ІМ, блок самооцінки, блок викладача. Інформація має розміщуватися за розділами: заголовок (ім'я і прізвище); координати; освіта; досвід роботи; коло інтересів. На титульній сторінці МП власник портфеля має заповнити особисті дані (ім'я та прізвище, дата і місце народження, громадянство і спеціальність) та вклеїти фотокартку для засвідчення особи. МП повинен розпочинатися короткими відомостями про МП, призначення та структуру. Свідчить про досягнутий на певний момент

рівень володіння мовою, визначений відповідно до Європейської шкали оцінювання рівнів сформованості складових комунікативної компетенції.

Другий розділ мовного портфеля вчителя ІМ – **Біографія вивчення ІМ / Biography** – є сукупністю відомостей, що описують неформальний досвід використання іншомовного мовлення та відображують визначений власником МП рівень володіння ІМ. Основним призначенням даного розділу є залучення вчителів до самоаналізу власного процесу навчання, його самооцінювання, фіксації результатів, планування, визначення наступних цілей в оволодінні вміннями іншомовного мовлення та усвідомлення способів набуття вмінь. Біографія вивчення ІМ включає такі складники: план роботи з предмета на тему (семестр, рік); таблиць самооцінки вчителя власних досягнень, що дає змогу розвивати об'єктивну самооцінку. Цей розділ передбачає залучення вчителя ІМ до організації своєї індивідуальної іншомовної діяльності у процесі навчання, до спостереження за своїми успіхами і результатами, а також визначення планів для подальшого професійного іншомовного зростання.

Третій розділ мовного портфеля вчителя ІМ – **Досьє / Dossier** – є викладенням досвіду в оволодінні іншомовним мовленням, що представлений зразками виконаної роботи, результатами самооцінки, описом досвіду роботи та будь-якими іншими документами за вибором власника мовного портфеля. Основну частину досьє складають самостійно вибрані власником портфеля зразки письмових текстів, проектів, що слугують підтвердженням досягнень за період розвитку професійної іншомовної компетенції. Зразки письмових текстів можуть подаватися у досьє на різних стадіях їх створення. Доцільно представити один з них у всіх варіантах відповідно до послідовності етапів – планування, чернетка, корегування, редагування. Мовне досьє може включати: творчі проекти учнів; доповіді з теми на англійській мові; кросворди з вивчених тем тощо. Досьє демонструє відібрані і розміщені в ньому роботи вчителя, які свідчать про його досягнення, або зразки з практики іншомовної діяльності (шкільної та позашкільної), зазначені і описані у Паспорті та Мовній Біографії. На кожній роботі обов'язково зазначається дата її виконання. Нотатки або

коментар, пов'язаний із виконанням цієї роботи учень поміщає у свою Мовну Біографію.

Портфоліо можна розглядати як технологію управління якістю неперервної освіти підвищення кваліфікації педагогічних працівників, а саме вчителів ІМ. в рамках різних курсів завершенням роботи над портфоліо стає процедура його публічного захисту під час конференції з обміну досвідом. Слухачі представляють свої портфоліо, розповідають про здобутки, відповідають на запитання колег. Залікове заняття, у ході якого презентуються портфоліо, на противагу тестам, контрольним роботам, написанню рефератів передбачає безпосередню участь усіх у процесі обговорення досягнень, щоб осмислити здобуте знання і окреслити нові завдання.

Мовний професійний портфоліо вчителя ІМ розроблено з метою:

- стимулювати вивчення людиною іноземної мови згідно з будь-яким загальнорекомендованим рівнем упродовж усього життя людини;
- зробити процес професійного саморозвитку більш прозорим та ясним;
- формувати самоосвітню компетентність, що дозволяє аналізувати й усвідомлювати власний шлях навчання та саморозвитку, а також впливати на нього;
- формувати інноваційну особистість вчителя ІМ, розвивати вміння конструювати свої знання, орієнтуватись в інформаційному просторі; ставити перед собою задачі й поетапно розв'язувати їх;
- створювати мотивацію професійної діяльності;
- розвивати пізнавальні організаційні навички, творчі здібності вчителів ІМ;
- формувати викладацьку автономію [4].

Виходячи з цього, можна зазначити, що мовний професійний портфоліо є особисто зорієнтованою формою роботи, автентичним видом оцінювання, який адресується вчителі, розроблений для нього, спрямований на виявлення та розвиток творчих здібностей кожного вчителя ІМ. Упровадження такої форми діяльності, як європейський мовний портфоліо, означає вихід на новий рівень

самосвідомості вчителя, де він вибирає, оцінює, контролює процес професійного зростання, роблячи його безперервним і сталим.

Отже, впровадження мовного професійного портфеля вчителя ІМ в процес неперервної освіти вчителів ІМ на основі зазначених прийомів повинно забезпечити: формування творчості, самостійності, ініціативності; розвиток мислення вчителів; досягнення вищого рівня розвитку вмінь самоконтролю, самооцінки, а значить і самокорекції вчителів ІМ. Проведений аналіз численних вітчизняних і зарубіжних досліджень дозволив зробити висновок про відсутність єдиного наукового підходу до розгляду поняття «портфель». У зв'язку з цим нами зроблена ще одна спроба дати визначення цьому поняттю. Під портфелем у даному дослідженні розуміємо один з способів організації неперервної освіти вчителя ІМ, що забезпечує реалізацію специфічної системи форм контролю, яка базується на самооцінці, самоконтролі й самокорекції та функціонує у процесі навчально-пізнавальної професійної діяльності.

Портфель являє собою реалізацію особистісно-діяльнісного й компетентісного підходів до професійної діяльності. Портфель дозволяє визначати, корегувати й контролювати індивідуальні освітні траєкторії кожного спеціаліста з мовної освіти; відстежувати, аналізувати та змінювати напрямки діяльності викладача; об'єднувати кількісну й якісну оцінку; здійснювати оцінювання на основі рефлексивної самооцінки. Портфоліо в неперервній освіті вчителя ІМ може використовуватися для проведення саморефлексії, оцінювання навчальних досягнень слухачів, управління якістю навчання, формування професійної програми розвитку. Застосування цієї технології дозволить вчителям глибше усвідомити теорію, зрозуміти особисті стильові характеристики, визначити свої можливості та спланувати дії з подолання труднощів у реалізації мети, краще вирішувати практичні проблеми, ефективно здійснювати професійну діяльність. Система управління знаннями зорієнтовується передусім на взаємодію в колективі, а вже потім – на результат. Визначальним є навчання бачити проблему, обмінюватися інформацією, разом будувати систему завдань і відпрацьовувати способи, що забезпечать

знаходження рішення. Важливо, що портфоліо поєднує затребувані компетенції на сучасному ринку праці: вміння працювати в команді іншомовних спеціалістів, навчатися впродовж усього життя та проектувати особистий іншомовний професійний розвиток.

Використана література:

1. Водолазська Т. Портфоліо особистих досягнень слухачів курсів підвищення кваліфікації. *Освіта Полтавщини*. 2011. №25/26. С. 64-67.
2. Портфоліо як засіб підвищення якості освіти : методичний вісник / упоряд. Л.Скальська та ін. Івано-Франківськ : Вид-во ОППО, 2009. Вип. 2. 59с.
3. Про затвердження Галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.08.2013 р. № 1176 / Міністерство освіти і науки України. *Вища школа*. 2013. № 9. С. 103 –113
4. Яковіна Т. Портфоліо в розвитку інноваційної особистості [Електронний ресурс] / Т.Яковіна. – Режим доступу : <http://osvita-ua.net>

PASTICHE AND FORGERY IN PETER ACKROYD'S CHATTERTON

ТИМОФЄЄВА В.С.

аспірант кафедри зарубіжної літератури

Дніпровський національний університет ім. О. Гончара

м. Дніпро, Україна

Chatterton (1987), one of his early works, is a historical investigation into the life and death of the young forger-poet Thomas Chatterton. Some discussions about the world of literature are among other things centred on the subject of artistic mimesis. This is meant in the sense that there is a close and special relationship between art and reality. This in turn quickly develops into a discussion about the role that authenticity and authorship have in the significance of a piece art or literature. This is done in a way that relies heavily on the reader's knowledge of the world of literature and literary theory. In fact many of the characters in the novel, as well as in many of Ackroyd's other works, are deeply involved with literature and are constantly making both vague allusion to literary works as well as quoting specifically from both well-known and lesser known works.

The concept of pastiche used in *Chatterton* as a way of describing the world of forgeries and counterfeits. When is something a fraud and when is it merely a pastiche? This question is often discussed and argued about in the novels. William Ireland seems to argue back and forth with himself whether or not what he is doing can be justified, and practically every character in *Chatterton* is involved with some kind of forgery or pastiche. [4]

The vivid discussion of the use and value of pastiche found in *Chatterton* reaches its perhaps most intense point in the sixth chapter. In this chapter the protagonist of the novel Charles Wychwood discusses the merits of Chatterton's works [2] with Philip Slack, while at the same time in the past Chatterton himself has a similar conversation with one of his publishers. Chatterton points out that there is a link between plagiarism and poetry using an example from one of the Rowley poems:

Now Rowlie ynne these mokie Dayes
Sendes owte hys shynynge Lyghte
And Turgotus and Chaucer live
Inne evey line hee wrytes.'

Thus do we see in every Line an Echo, for the truest Plagiarism is the truest Poetry. [1]

The two poets referred to in the poem are Johannes Turgotus and Geoffrey Chaucer, Chaucer is the more famous of the two, having written several major works, the most import of which is *The Canterbury Tales*. The claim that Chatterton makes is that for a poet to be truly great he must master the techniques of the poets that came before him. Thus it would seem it is only by embracing plagiarism that one can become a true poet. The problem here is of course how we define plagiarism, if it is seen only as a stylistic imitation, then it is fine. If, however, it is seen as the deliberate stealing of another author's work and passing it off as one's own, then it becomes a problem. But then what of Chatterton himself, could he be called a plagiarist? *Webster's* defines a plagiarists as 'One who plagiarizes; or purloins the words, writings, or ideas of another, and passes them off as his own; a literary thief; a plagiary.' [6] Using this definition Chatterton would hardly qualify as a plagiarist. It would in fact seem as if he was the exact opposite, for he passes his own work off as someone else's. [5] Therefore it would seem the only definition that fits him is forger, he perfectly fits the definition of one. So while Chatterton may have some romantic notion of not being a counterfeiter, one that might be shared by Ackroyd himself, he clearly is one. However, much of the discussion of Chatterton's work in the novel centres on whether he is a forger or a poet, whether his works are genuine masterpieces or just spectacular works of counterfeit. Here it is mainly the enthusiastic Charles Wychwood who is of the opinion that Chatterton is indeed a genius in his own right, and his works are likewise the works of a genius, not just mere forgeries. This can especially be seen in the lengthy conversation Charles Wychwood and Philip Slack have about Chatterton in chapter six, which ends with

Charles proclaiming that Chatterton was ‘the greatest poet in history!’ [1]. This is done in the belief that Chatterton had not committed suicide, but had rather faked or forged his own death. Chatterton would then be free to continue writing his forgeries and publishing them under the names of the other great writers of the age. Actually, it is revealed at the end of the novel that this is not the case. Chatterton had intended to fake his own death; but by drunken accident he had mixed a lethal dose of poison that he ingested. While in truth his contemporaries believed that his death was the result of a deliberate suicide, however as Ackroyd himself has pointed out later, this might simply have been the forced view of the times, which wished to romanticize the death of the poet:

‘it was necessary and inevitable that his death was deemed to be a suicide, a last gesture to society from a doomed poet; more recent commentators have suggested that it was a botched effort to cure a bout of syphilis’ [1].

Indeed, much of Chatterton’s life has been romanticized, perhaps best known in the poem *Resolution and Independence* (1807) by the English Romantic poet William Wordsworth in which he writes:

I thought of Chatterton, the marvellous Boy,
The sleepless Soul that perish’d in his pride
(425)

The title of ‘marvellous boy’ is one that has stuck with Chatterton ever since, and one that speaks of the way that his contemporaries viewed him, especially the great poets of the day. In fact *Resolution and Independence* is written in the same metre as one of the poems forged by Chatterton, *An Excelente Balade of Charitie*. Another interesting thing connecting Wordsworth with Chatterton is that Wordsworth like the protagonist of *Chatterton* Charles Wychwood owned a portrait of Chatterton that was a forgery. It might well be here that Ackroyd found the inspiration to write a novel about a poet that becomes infatuated with the ‘marvellous boy’ after having acquired a painting of him.

The quotation from the Wordsworth poem also raises an interesting question about forgeries. For if the works of Wordsworth were inspired and influenced by

forgeries, would they themselves not also be fraudulent? This is what happened to Goethe's *The Sorrows of Young Werther*. To call such works fraudulent seems to be a gross exaggeration, though. In fact it may be said that the forgeries on which such works are based or are inspired by often produce an idealized version.

The whole point of a forgery is to fool the reader. A forger aims at deceiving a reader in such a way that the reader's negotiation with the forgery will mislead the reader into believing that the forgery is an original. Thus the function of the forgery is to make the reader draw false conclusions from his or hers negotiation with the forgery. A fake, on the other hand, tries to make it clear to the reader in the negotiation that the fake is indeed just that, a fake not an original. An example of just how a forgery can fool readers is evident in both *Chatterton* and *The Lambs of London*; in fact there are several examples of different forgeries, all of which deceive the reader in different ways. In the case of *Chatterton* the most interesting forgery is the painting of Chatterton himself, which serves as the connection between the many different characters in the book and the connection between the three time periods, which the novel covers. The decisive aspect of this painting is that it is a forgery, which is only revealed at the very end of the novel. Because of the main character's unwavering belief that the painting is authentic, it becomes almost impossible for the reader not to follow his line of thought, combined with the many flashbacks where it is slowly established that Chatterton, indeed, as the painting suggests, planned to fake his own death. So not only is the reader presented with a line of thought from the protagonist of the novel, the plot of the novel is also carefully constructed in such a way that it also supports Charles Wychwood's incorrect belief that the painting is real and authentic and that Thomas Chatterton did fake his death in order to keep writing his forgeries. [3] The novel is in this sense specifically written so as to make the reader come to a certain conclusion about what is going on. It is of course not until the end with the tragic death of Charles Wychwood and the following realization that the painting is a forgery that the reader realizes that the novel had been pulling said reader by the nose in the wrong direction the whole time. The novel aims to influence the negotiation with the reader in such a way that the end comes as a complete

surprise, which it indeed does. This surprise ending is then combined with a realization that the past, or the truth of the past, is hard or difficult to catch hold of. This concept of negotiation between past and present will be further discussed in the context of searching for the truth about the past in the chapter below about new historicism.

References:

1. Ackroyd, P. (1993a) [1987] Chatterton. Harmondsworth: Penguin.
2. Chatterton, T. (n. d.) Poems by Thomas Chatterton. London: Charles Griffin and Company.
3. Hutcheon, L. (2000) [1988] A Poetics of Postmodernism History, Theory, Fiction. London: Routledge.
4. Ireland, W. H. (1796) Vortigern. [Internet]. Available from <http://www.vortigernstudies.org.uk/artlit/vortigern.htm> [Accessed 21 July 2009].
5. Rowley, T. and Others (1778) [1777] Poems, Supposed to have been Written at Bristol by Thomas Rowley and Others in the Fifteenth Century. London: T. Payne and Son at the Mews-Gate.
6. Webster's Revised Unabridged Dictionary . [Internet]. Available from <http://machaut.uchicago.edu/?resource=Webster%27s&word=plagiarist&use1913=on> , [Accessed 12 June 2009].

PLANTS PREADAPTATIONS – LITERARY SURVEY AND OWN INVESTIGATIONS

GUREVITCH A.S.

cand. of biol. sciences, associate professor

Kaliningrad State Technical University,

Kaliningrad, Russia.

The present article is devoted to a history of development of representations about preadaptation, to a modern condition of a question and theoretical constructions of the author. Representation about preadaptation was generated in the beginning of a century and since has undergone significant changes. The term "preadaptation" was entered in science by L. Cuenot in 1901 for a designation of the phenomenon of the preliminary adaptation [1].

Cuenot understood preadaptations as "... indifferent or not so useful features available at a species and capable to turn to obvious adaptations at change of a way of life...". Experimental proofs of objectivity of existence preadaptations have been received in numerous works of some authors. At the same time the antidarwinian treatment of this phenomenon (preadaptatism), put forward Cuenot and his followers, (in particular Davenport, Parr, Noble, Brown, etc.) has led to that to a phenomenon does not pay due attention, both among foreign, and among the Russian researchers.

By present time the following basic approaches in understanding of preadaptations were generated:

Genetic and population – preadaptation as a mobilization reserve of variability (Jablokov A.V.);

Ecological, morphological and functional – classical (Simpson G.G.);

Biorhythmic – preadaptation as preparation for the repeating phenomena in a life of individuals of a species (Naumov N.G., Gunter O.) [2].

Rejmers N.F. [3] includes in a category of the phenomena, concerning to preadaptation, acquisition by alive organisms of stability to adverse factors under

influence of their small doses. Thus, in process of development of representations about preadaptation frameworks of the term continuously extended. The modern condition of preadaptation understanding is characterized by inclusion in this concept not only genetic, but also physiological adaptations. So Stepanov A.M. [4] writes: «... an organism from direct reaction to change of streams of substances and energy of an environment, goes during evolution to outstripping adaptable reaction». He also names ability to outstripping reaction as preadaptation. Loguntsev E.N. [5] names preadaptation «a principle of perspective activity ». Retivin V.G., Opritov V.A. [6] name physiological preadaptation «... preparation of vegetative tissues to yet not carried out, but to possible damage».

The author believes expedient to unit all listed above approaches, considering them as individual kinds of preadaptation. Moreover, we suggest to expand considerably frameworks of the term, understanding preadaptation as general and fundamental property of alive organisms, as a special kind of adaptation. We shall consider in this connection some most indicative examples. One of global principles of the organization alive - a principle of transfer of the genetic information, but it is also preadaptation. Really, adaptive opportunities of a zygote are rather limited, at the same time its preadaptativ potential underlies all future ontogenesis of an organism.

Any biological process has, as a rule, phasic character. Thus at a previous stage preconditions for the subsequent are pawned, that also is display of a preadaptation principle. The supreme nervous activity of animals, starting the elementary conditioned reflex and finishing a scientific prediction of human reason, too carries preadaptativ character. The analysis of the biological processes which have been carried out from positions, described above, allows to draw a conclusion on universality of a preadaptation phenomenon for alive organisms of the Earth.

Universality of preadaptation is caused in turn by that advantage in competitive struggle is received with the individuals meeting influence of environment already prepared. On the basis of the reasons stated here we consider necessary to define preadaptation as ability of biological systems to outstripping reflection. This definition allows to consider preadaptation as one of fundamental properties of an

alive matter.

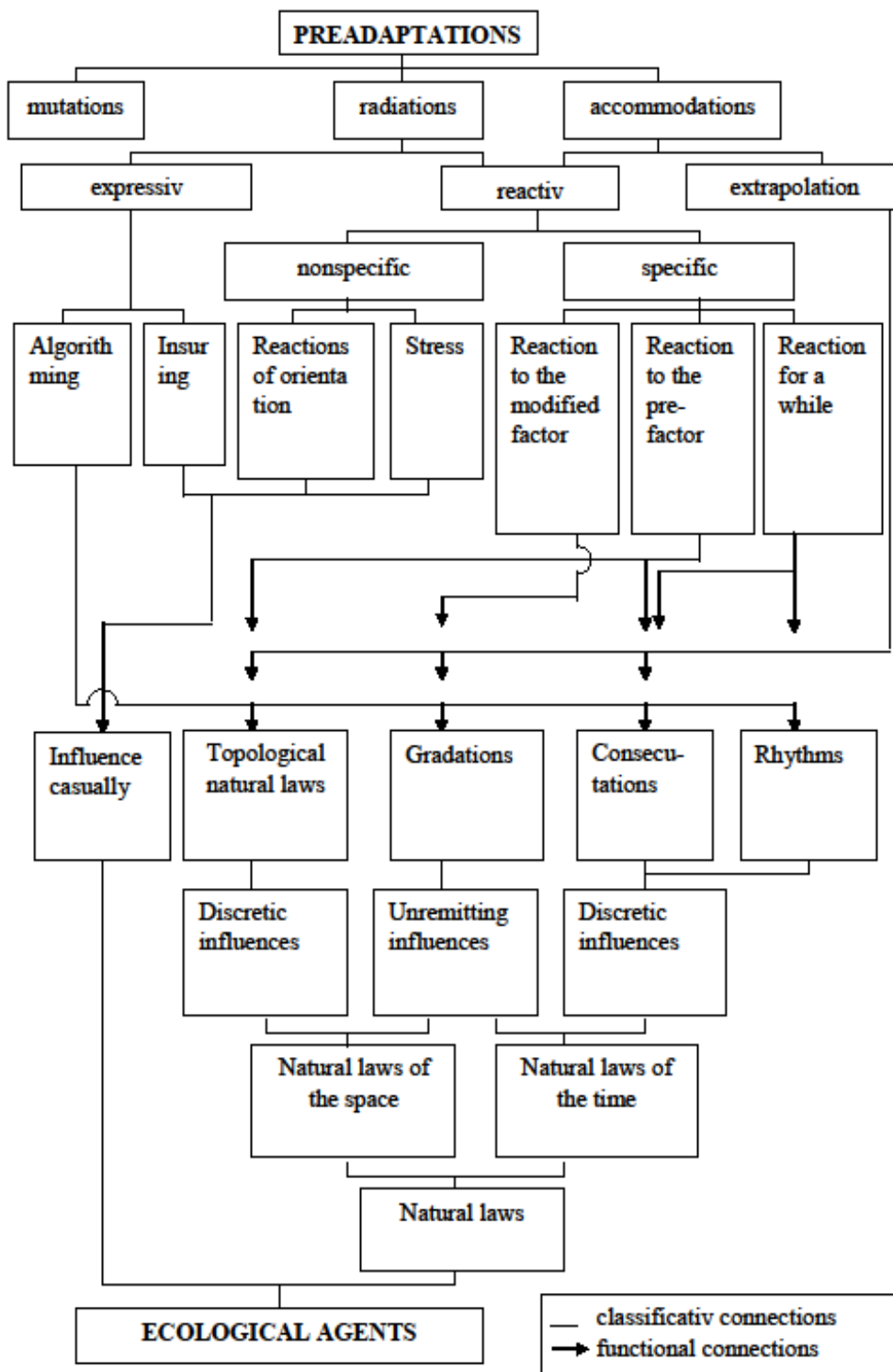
Expansion of frameworks of the term preadaptation entails necessity of creation of new classification system. The first classification of preadaptation was developed by L. Cuenot, subsequently this question was developed by Davis D.D. [7] and Simpson G.G. [8]. A basic principle of these classification constructions was reflection of possible ways of preadaptation transition in usual adaptation.

The author suggests to construct preadaptation classification, being guided by idea about interaction of an individual and factors of environment in an ecological niche (fig. 1). All variety of preadaptations we believe expediently to divide into accommodations, radiations and mutations. Radiations are formed in phylogenesis and represent genetically determined processes, preparing organisms to forthcoming events. Accommodations are formed in ontogenesis. Preadaptative value of mutations consists that they serve as a mobilization reserve of variability, non-realized in a phenotype. Radiations can be expressive and reactive. Under expressive we understand preadaptations, based only on the expression of genome. Expressive preadaptation does not require in a signal, external in relation to it.

Reactive preadaptations represent or direct reactions to external either internal influences, or reactions to the internal changes correlating with external agents (reactions for a while). Reactive preadaptations can be genetically determined (radiations) or are formed on an individual basis (accommodations). They should be divided on specific and nonspecific.

Nonspecific reactions are expressed in the increasing of the general adaptable ability of an organism. To nonspecific we carry the reactions of orientation and stress.

Fig. 1. Klassification of preadaptations

The nonspecific adaptive answer to not identified or stressful influences anticipates possible future adaptable loadings. Nonspecific reactions arise in the event

that external influence casually. Natural recurrence of influence results to the formation in phylogenesis or ontogenesis the specific answer.

We divide specific reactions on the following groups. Reaction to the modified factor. It is formed as a preadaptation to continuously changing external or internal agents – to gradation. As an example it is possible to result vertical gradation of light, temperatures, atmospheric pressure, humidity, etc., the horizontal gradation of physical factors connected to geographical breadth, horizontal gradation of current speed, pressure of water, etc. in reservoirs, the time gradation of climatic factors, connected to daily and seasonal cyclicity, gradation of parameters of the internal environment. Preadaptations the specified group arise owing to consecutive change of ecological factors at migrations, local movings of animals, growth of plants or during natural cyclicity. It is necessary to attribute to reactions to the modified factor also specific aspects of training and many of internal regulation mechanisms.

Reaction to the pre-factor is a preadaptation, arising as the answer to influence, correlativ outstripping object of adaptation. This form of preadaptation is based on the topological or time laws reflecting interrelations of components of the external or internal environment. As a classical example the conditioned reflex at animals can serve. Reactions to the pre-factor can be formed also on the genetic basis.

Reaction for a while underlies formation of rhythms and time stereotypes. Thus adaptation outstrips display of the factor, demanding the adaptation.

Special the form of preadaptation are extrapolativ reactions. The term "extrapolation" is entered in zoopsychology by L.V. Krushinskij [9] and means «ability to catch the elementary empirical laws connecting subjects and the phenomena of an environment, and an opportunity to operate with these laws at construction of programs of behaviour in new situations ». Ability to extrapolation species-specific and from backboned for the first time is shown at reptiles. By author was shown also presence of ability to extrapolation at bees [10]. At the same time concrete displays of this ability depend on a cash situation and are strictly individual. Extrapolation reactions allow on the basis of catching usual laws "to expect" forthcoming influences of an environment and to be prepared for them beforehand.

Expressiv preadaptation we subdivide on algorithming and insuring. Insuring preadaptations are expressed in formation of a stock of substances or structures which use can take place in the future. At the same time the stock can appear unclaimed from what follows, that insuring preadaptations anticipate casual influences. Algorithming - opposite, adapt an organism for naturally proceeding processes, determining sequence of the biochemical, physiological, behavioural and other reactions providing outstripping adaptation.

Thus, we see, that any opportunities represented by the environment, use alive organisms for realization of preadaptation. To casual influences nonspecific or insuring reactions, to naturally changing – specific, algorithming or extrapolation reactions are developed.

The opportunity of preadaptations existence is determined by presence of laws in the lifeless nature and biosphere. Appropriative character of abiogenous and biogenous processes allows alive organisms to get properties, which become necessary in the subsequent stage, at a previous stage of such processes. If influence on an organism has casual, not predicted character, preadaptation can be carried out through increase of the general adaptive potential.

Concluding a question on classification of preadaptations, it is necessary to note, that the mentioned scheme is far from perfect and assumes the further development of classification system.

Ability to preadaptation at plants is not so obvious, as at animals. However, the actual material available in the literature, accessible to the author, and also our own researches allow to conclude, that the following kinds of preadaptations are inherent in plants. Algorithming preadaptations. Vivid examples such preadaptations offer the researcher anchlorophyll seeds. So, in seeds so-called long-living molecules i-RNA beforehand collect. At swelling and germination of seeds the new synthesis of enzymes goes with use of this presynthesized i-RNA, that allows to intensify maximum metabolism reactions. At germination in darkness in seeds there is a presynthesis of a chlorophyll. At floral plants this process reaches a stage of protochlorophyllide, and at naked-seeded both the chlorophyll, and other

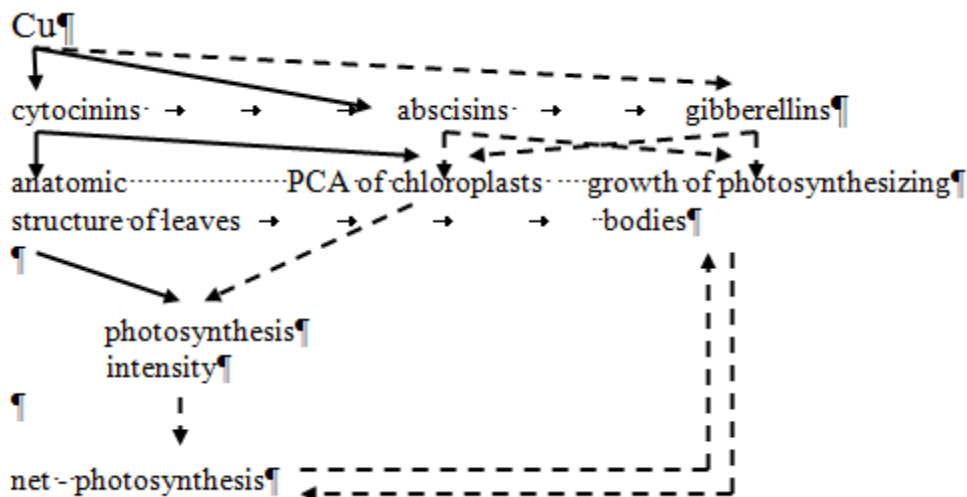
photosynthetic pigments can already be formed in darkness. In darkness occurs both preformation of protochloroplasts and synthesis of photosynthetic enzymes. Result of these preadaptations is fast transition of sprouts on an autotrophic feed at an output on a surface of ground. Preadaptativ is the mechanism of a CAM-metabolism when carbonic gas is fixed by organic acids at night, and is used in photosynthesis only in the afternoon. It allows plants in conditions of a drought to keep stomas in the afternoon closed.

Insuring preadaptations. As illustration of such phenomena is the presence of "sleeping" kidneys. Such kidneys can wake up in case of strong damage of a plant, or can remain unclaimed. Similarly in not reserving tissues and bodies reserves of nutrients, or water can be formed. In an air cavity of a leaf the part of carbonic gas is neutralized by cells ions with formation of bicarbonates – ions. Further this carbonic gas can be used in photosynthesis if the stomas of any reasons will be closed. Different terms of seeds germination form the reserve non-germination seeds in ground, that allows a population to survive, despite of possible weather anomalies.

Preadaptiv aspects of stressful reactions. Obvious preadaptiv value has acquisition by plants of nonspecific stability during stressful reactions. The plants, which have transferred influence of any certain stress-factor, appear ready to future other adverse influences. So, preliminary warming raised the stability of plants to ultra-violet radiation. Besides, as have shown our researches [11, 12], preadaptiv reactions can take place during adaptation to action of the stress-factor (fig. 2).

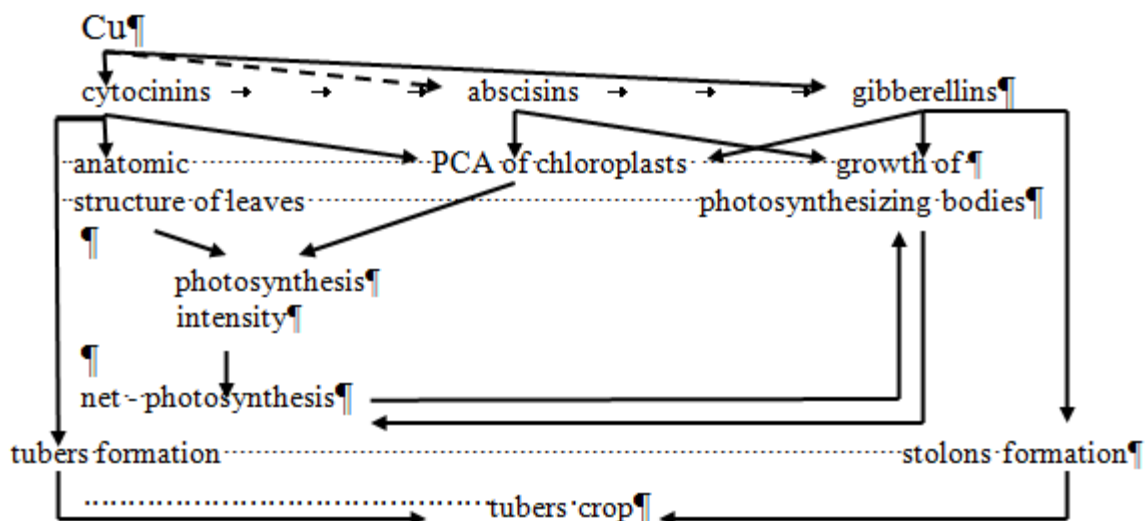
So, plants of a potato reacted to a superfluous doze of copper by decreasing in rates of growth and parameters of photosynthetic activity on the first stage. Simultaneously there was a reorganization of hormonal system and amplified formation of elements of the photosynthetic apparatus.

Fig. 2. The sheme of copper action. The first stage. Stress, adaptation.

On second stage, (fig. 3) when toxic action of copper was compensated by a plant, beforehand accumulated photosynthetic structures provided a high level of photosynthesis, and the acquired ratio of phytohormones supported this level at the further growth of plant. In result there was compensation and supercompensation of stressful influence.

Fig. 3. The second stage. Indemnification and superindemnification of stress.

Reaction to the modified factor. The most known reaction to the modified factor is hardening. Hardening of plants to action of low temperatures proceeds in two phases. The first phase proceeds at the low positive temperatures, the second – at high negative. The plant, received a hardening, appears prepared to the influence of frosts. Preliminary adaptation of plants to action of high temperatures raises stability to more higher temperatures. The drying of seeds leads to that, evolved from

them plants transfer a drought more easy. Preprocessing of sprouts by heavy metals in low concentration allows them to maintain in further influence of higher concentration of the same metals without seen damages.

Some more examples. It is established, that few quanta of light it is enough for display of photomorphological reactions at sprouts. There is an inhibition of growth of a stem, opening of a gipocotile hook and other processes, preliminary, already in the top layers of the ground, preparing a sprout to photosynthetic activity. Interesting reaction to low positive temperatures is observed at some plants (*Sinapis arvensis*, *Lamium purpureum*, etc.). Their vertical stems at downturn of temperature grow in parallel of the ground surface. It allows to adapt to approach of colds beforehand: low stems remain under a snow and do not freeze.

Reaction to the prefactor. Classical example of reaction to the prefactor is photoperiodic regulation of rest of plants. Plants in the autumn, beforehand prepare for approach of adverse winter conditions, reacting not on downturn of temperature directly, and on lengthening of the dark period of day. Deserves the attention preadaptation, shown at some tropical lianes and received the name scotropism. Sprouts of these plants grow not aside light, and aside shadow, appearing, thus, in a shadow of a tree. Having reached a tree, they use its trunk as a support at the further growth. Thus the liane starts to grow to light. Shadow in this case represents itself as the pre-factor.

Reaction for a while. Most brightly reactions for a while at plants show niktynasties – movements of flowers and the leaves, determining their day time both night positions and caused at endogeneous rhythm. It is established, that bodies, for example, leaves of *Trifolium pratensis*, get day time position till a dawn, and night - before dark, showing preadaptation. Movement of the stomas in optimum conditions for a plant also submit to endogeneous rhythm. Thus stomas are opened before the light period of day, and in air cavities of leaves carbonic gas beforehand collects.

The term «approximate reaction» is used in relation to the animals, however the similar phenomena may be marked at plants. They can be characterized as primary reaction to sharp external influence. So, on our data, the touch to a plant

appreciably reduces intensity of photosynthesis. Well-known, that concussion can cause in some plants, for example, *Mimosa pudica*, curtailing of leaves – seismonasty.

Extrapolativ reactions are inherent only to the animals, possessing highly organized mental activity. At the same time in the literature there are data, allowing to assume, that plants possess the mechanisms somewhat similar with extrapolativ reflexes of animals. It is shown, that weak traumatic influences focus the subsequent plants morfogenesis, that is expressed in unilateral growth of lateral stems. And stems grow aside, opposite to from what traumatic influences have been put.

In our investigations [13] we also discovered a reaction, which allowing to assume, that plants possess the mechanism similar with the memory of animals. Working with *Mimosa pudica* and *Oxalis triangularis*, we have found, that after several combinations of mechanical, or electric irrits, one of which not calls nasty movement of leaves, and second do it, the plant begin to react to the first irrit.

Literature:

1. Cuenot L. L 'evolution des theories transformistes // Rev. gen. Sci. 1901. N12. S. 264-269.
2. Боркин Л.Я. Теория преадаптации // Труды Ленинградского общества естествоиспытателей. Л. 1971. Т.77-80. В.1 С. 160-166.
3. Реймерс Н.Ф. Популярный биологический словарь. М.: Наука, 1991. 539с.
4. Степанов А.М. Основы медицинской гомеостатики. - М., 1993. - 222 с.
5. Логунцев Е.Н. Самоорганизация и организация власти / Самоорганизация устойчивых целостностей в природе и обществе. М., 2000.
6. Ретивин В.Г., Опритов В.А., Федулина С.Б. Преадаптация тканей стебля *Cucurbita* перо к повреждающему действию низких температур, индуцированная потенциалом действия // Физиология растений. 1997. Т. 44. №4. С. 499-510.
7. Davis D.D. Comparative anatomy and the evolution of vertebrates // G. Jepsen

- a. oth. (ed.) Genetics, Paleontology and Evolution. Princetion. 1949. P. 64-89.
8. Simpson G.G. The major features of evolution. N.Y, 1953. 138 p.
 9. Крушинский Л.В. Биологические основы рассудочной деятельности. М.: Изд-во МГУ, 1986. 270 с.
 10. Шекшуев А.Я., Гуревич А.С. Экстраполяционные реакции пчел // Пчеловодство. 1983. N 10. С. 16.
 11. Гуревич А.С. Роль фитогормонов в физиологическом действии меди на фотосинтетический аппарат картофеля: Дис. ... канд. биол. наук. М., 1988. 157 с.
 12. Гуревич А.С., Якушкина Н.И. Цитокинины как один из факторов влияния меди на фотосинтетический аппарат картофеля // Физиология и биохимия культурных растений. 1989. Т.21. N2. С. 156-161.
 13. Гуревич А.С. Движение растений как пример опережающего отражения // Инновации в науке и образовании: международная научная конференция (20-22 окт.), КГТУ, 2009. С. 137-139.

**РОЗРОБКА БІОАНАЛІТИЧНОЇ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ
МІЛНАЦИПРАНУ МЕТОДОМ ВИСОКОЕФЕКТИВНОЇ РІДИННОЇ
ХРОМАТОГРАФІЇ З УФ-СПЕКТРОФОТОМЕТРИЧНИМ
ДЕТЕКТУВАННЯМ**

БАЮРКА С.В.

*доктор фармацевтичних наук, професор,
завідуючий кафедрою лікарської та аналітичної токсикології
Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна*

КАРПУШИНА С.А.

*кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри лікарської та аналітичної токсикології
Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна*

Мілнаципран (1*R*, 2*S*)-цис-2-(амінометил)-*N,N*-діетил-1-фенілциклопропанкарбоксамід) відноситься до новітніх тимоаналептиків III покоління, фармакологічний ефект яких обумовлений подвійною дією: вибіркоvim інгібуванням зворотнього захвату серотоніну та норадреналіну (ІЗЗСН), і використовується в терапії ендогенних депресій середнього та тяжкого ступеню [1–4]. Зареєстровано випадок летального отруєння мілнаципраном [5], лабораторна діагностика показала наявність високих концентрацій мілнаципрану в крові (21,5 та 20 мг/л в периферичній та артеріальній крові, відповідно), а також присутність у терапевтичних концентраціях інших антидепресантів: флуоксетину та сертраліну. За результатами токсикологічного дослідження крові з метою з'ясування причини фатальної автомобільної аварії встановлено наявність в периферичній крові токсичних доз мілнаципрану (3,15 мкг/мл) та 1,3 г/л етанолу [6]. Розроблено

біоаналітичні методи дослідження мілнаципрану в крові та плазмі за допомогою газо-рідинної хроматографії з нітроген-фосфорним детектуванням, високоефективної рідинної хроматографії з УФ-спектрофотометричним, діодно-матричним, флюоресцентним та МС-детектуванням [7].

Метою нашого дослідження була розробка біоаналітичної методики визначення мілнаципрану в крові методом обернено-фазної ВЕРХ з мультитихвильовим УФД з використанням рідинно-рідинної екстракції на стадії пробопідготовки.

Методи дослідження. Дослідження проводили з модельними пробами крові, які містили досліджуваній антидепресант. Для цього до 10 мл донорської крові додавали по 1 мл водного розчину мілнаципрану, що містили 50, 100 і 200 мкг препарату, і суміш залишали на 24 год. Паралельно ставили «холості» досліді. Екстракцію мілнаципрану проводили хлороформом з лужного середовища при рН 10–11. Для осадження формених елементів крові використовували 10 % розчин кислоти трихлорацетатної. Видалення співекстрактивних компонентів біологічної матриці проводили екстракцією гексаном з кислого середовища при рН 2–3 та методом ТШХ з використанням послідовно двох рухомих фаз: хлороформ та толуен – ацетон – етанол – 25 % розчин амоній гідроксиду (45 : 45 : 7,5 : 2,5). При розвитку хроматограми у хлороформі домішки мігрували до лінії фінішу, мілнаципран залишався на лінії старту. При дослідженні холостих екстрактів плям зі вказаними значеннями R_f не спостерігали. З непроявленої смуги хроматограми мілнаципран ($R_f = 0,42 \pm 0,03$ на пластинах Merck) елюювали 4 мл метанолу. Отриманий елюат випаровували і сухий залишок розчиняли в 1 мл метанолу. Хроматографування елюатів проводили на мікроколоночному хроматографі з мультитихвильовим УФ-спектрофотометричним детектором. Аналіз проводили в уніфікованій хроматографічній системі для скринінгу лікарських речовин, що відповідає базі даних «ВЭЖХ-УФ» для хроматографа «Милихром А-02»(БД-2003-500) [8]. Використовували колонку розміром 2x75 мм з оберненою фазою C_{18} ; елюент А: 0,2 М перхлорат літію – 0,005 М перхлорна кислота, елюент Б: ацетонітрил, режим елюювання – градієнтний (від 5 % Б до 100 % Б за 4 хв,

100 % Б протягом 3 хв); швидкість подачі елюента 100 мкл/хв; температура термостата колонки 40° С. Детектування проводили при 8 довжинах хвиль: 210, 220, 230, 240, 250, 260, 280, 300 нм. Об'єм проби становив 10 мкл. Ідентифікацію проводили за часом утримування та спектральними відношеннями ($R=S_{\lambda}/S_{210}$). Кількісне визначення проводили за рівнянням калібрувального графіку залежності площі піку від концентрації при довжині хвилі 262 нм, яке після перевірки статистичної значущості вільного члену в рівнянні лінійної регресії мало вигляд: $y = 5,14 \cdot 10^{-5}x$.

Результати дослідження. Час утримування і спектральні характеристики мілнаципрану в екстрактах з крові та стандартному розчині препарату в метанолі співпадали та складали: $t_R = 17,00 \pm 0,06$ хв ($n=3$, $RSD=0,15$ %, $\epsilon=0,37$ %), $R=S_{\lambda}/S_{210}$, які при зазначених вище довжинах хвиль становили відповідно $0,811 \pm 0,007$; $0,291 \pm 0,004$; $0,030 \pm 0,002$; $0,012 \pm 0,002$; $0,014 \pm 0,002$; $0,0021 \pm 0,0002$; $0,0014 \pm 0,0003$. Лінійність калібрувального графіка для кількісного визначення відповідала межах 24,2–500 мкг/мл, значення межі виявлення (LOD) та кількісного визначення (LOQ), які було розраховано на основі параметрів калібрувального графіку, становили, відповідно, 8,0 мкг/мл та 24,2 мкг/мл. Правильність та прецизійність розробленої методики в області низьких концентрацій становила 101,8 % ($RSD=1,4$ %), в області середніх та високих концентрацій – 100,8 та 100,5 %, відповідно, ($RSD=1,0$ %), що задовільняє вимогам до методик, рекомендованих для використання в судовій токсикології [9]. Ступінь ізолювання мілнаципрану з крові за допомогою розробленої методики рідинно-рідинної екстракції складав 34 ± 2 % препарату.

Висновки. Розроблена методика аналізу мілнаципрану в крові методом обернено-фазної ВЕРХ з мультихвильовим УФД після рідинно-рідинної екстракції на стадії пробопідготовки є чутливою для визначення очікуваних токсичних і летальних концентрацій вказаного антидепресанта в крові і може бути рекомендована для цілей клінічної та судової токсикології.

Використана література

1. Montgomery, S. Milnacipran: recent findings in depression / S. Montgomery, M. Briley // *Neuropsychiatr. Dis.Treat.* – 2010. – V. 6 (1). – P. 1–2.
2. Okumura, K. Remission Rates With Milnacipran 100 mg/day and 150 mg/day in the Long-Term Treatment of Major Depression / K. Okumura; T. A. Furukawa // *Clin. Drug Invest.* – 2006. – V. 26 (3). – P. 135–142.
3. Montgomery, S. A. The place of milnacipran in clinical practice / S. A. Montgomery // *Int. Clin. Psychopharmacol.* – 2003. – V. 18 (1). – P. 1–9.
4. Шамрей, В. К. Применение препарата иксел для лечения депрессивных расстройств различного генеза / В. К. Шамрей, А. И. Колчев, Г. П. Костюк // *Психиатр. и психофармакотер.* – 2007. – Т. 9, № 2. – С. 53–54.
5. Fatal intoxication with milnacipran / L. Fanton, F. Bévalot, H. Grait [et al.] // *J. Forensic Leg. Med.* – 2008. – V. 15 (6). – P. 388–390.
6. Blood concentration of milnacipran in a case of a fatal automobile accident / P.P. Rop, M.H. Sournac, J. Burle [et al.] // *J. Anal. Toxicol.* – 2002. – V. 26 (2). – P. 123–126.
7. Clarke's analysis of drugs and poisons in pharmaceuticals, body fluids and postmortem material: 4-th edition / A.C. Moffat, M.D. Osselton, B. Widdop [et al.]. – London, Chicago: Pharmaceutical Press, 2011. – 2736 p.
8. Стрельникова Е.С. Практические аспекты использования базы данных «БД-2003» в проведении скрининга методом высокоэффективной жидкостной хроматографии [Электронный ресурс] / Е.С. Стрельникова // *Актуальные вопросы судебной медицины и экспертной практики.* – Барнаул-Новосибирск, 2012. – Вып. 18. – Режим доступа: <http://journal.forens-lit.ru/node/825>.
9. Guidance for the Validation of Analytical Methodology and Calibration of Equipment used for Testing of Illicit Drugs in Seized Materials and Biological Specimens (United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna). – New York, 2009. – 67 p.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3253-9225>

CONCEPTUAL BASIS OF THE OPERATIVELY-SEARCH ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

ALBUL S.V.

Ph.D. Associate professor

Professor of the Department of operatively-search activities.

Odessa State University of Internal Affairs.

Odesa, Ukraine

European choice of Ukraine calling for creation and implementation of innovative approach to theory and practice of the law enforcement and legislative practices. Contemporary organized crimes influencing many global social-economic processes like urbanization, international and regional migrations, formation of the worldwide informational-cultural space, and one of the characteristics of organized criminal organizations is relatively high level of organization, strong corruptive and international criminal connections [1]. Ever increasing level of organization and professionalism of crimes, their technical capabilities, creation and strengthening of immunity of criminal elements to traditional methods and practices of operatively-search activities, well developed corruption connections, promotes conversion of criminal groups into highly organized entities, with well-developed infrastructure. From this viewpoint raises necessity for studying international practices of police activities related to counteractivities to various crimes and especially to organized ones.

Creation of contemporary counteractivities to organized crimes calling for new approaches to developing, analytical processing and usage of operatively-search information, which was procured by many means including those of operative and operatively-technological with the goal of timely prevention, detection and neutralization of real and potential threats to national interests of Ukraine [2]. All divisions of National police will be required to actively use, inside the guidelines of

current law, clandestine methods of operatively-search activities and specific means of obtaining operating information, documented facts of unlawful activities etc., one of which represents realization of intelligence function of operatively-search activities of the National police.

As of today this function of operatively-search activities quite clearly defined in legislative norms at different levels and numerous branches, such as Criminal and Criminal-procedural codes of Ukraine, Ukrainian laws «About National police», «About operatively-search activities», «About organizationally-legislative basis of fighting organized crime», a series of departmental and inter-departmental normative acts. Current Ukrainian law «About operatively-search activities», which acts as basis for forming directions for operatively-search activities, suggests that «operatively-search activities is a system of open and secret search, intelligence and counter-intelligence means which performed by means of operative and operatively-technological activities» [3]. At first glance, logic-semantics analysis of the norms of above mentioned Law, gives us an opportunity to confirm that defined subjects, besides National police, have rights to perform operatively-search activities. We are convinced that intelligence is one of the functions of operatively-search activities. Operative divisions of National police realizing intelligence functions by means of the system of intelligence, search, informational-analytical methods, including those from collection of operative and operatively-technological activities with the goal of timely prevention, discovery and neutralization of real and potential threats to national interests of Ukraine from crimes.

In article 8 of Law of Ukraine «About operatively-search activities» stated that certain subjects have rights to infiltrate into criminal organization as secret workers of the operative subdivision, or subject, who is cooperating with the latter, and keeping real information about their personality secret, create fake enterprises and organizations, produce documents which conceal a person or relationship of a persons, premises and means of transportation of operative subdivisions. Furthermore, article 13 of Law of Ukraine «About organizational-legislative foundation of combating organized crime» stated that while fighting organized crime,

operative subdivisions have rights to employ secret cooperators, which can be introduced into criminal groups undercover, providing that there was no other means for uncovering organized crimes and bringing these criminals to justice [4]. At the same time, article 9 of Law of Ukraine «About intelligence organs of Ukraine» suggests, that subjects of intelligence activities have rights to use documents which conceal employees and organizational affiliation of subdivisions, organizations, premises and means of transportation with intelligence organs of Ukraine; for conspiracy reasons create organizational structures, which are required in order to fulfill requests from intelligence organs of Ukraine and to cover their workers, and use money and property acquired as a result of their activities, in accordance with the guidelines of the Cabinet of Ministers of Ukraine [5].

Current Criminal Procedural codex of Ukraine categorizes execution of the special task of uncovering unlawful activities by organized group or organization as a clandestine investigative (search) activities. According to article 272 of CPC of Ukraine, it is possible, in time of pre-trial investigation of serious or especially serious crimes, to obtain information, things and documents, which are important for pre-trial investigation, by a person, who, according to law, is performing a special task by infiltrating into criminal group or organization, or is a member of such group or organization, who are confidentially cooperating with the organs of pre-trial investigation [6]. At the same time, joint order General Prosecutor of Ukraine, MIA of Ukraine, SS of Ukraine, Ukrainian Ministry of finance, Ukrainian border protection Administration, Ministry of Justice from 16.11.2012 «About organization and execution of investigative (search) actions and using results in criminal proceedings» suggests, that performing of special task for uncovering unlawful activities of organized group or criminal organization is in organizing of investigative and operative subdivision and in introduction by them of an authorized person, who, according to law, will be performing such special task while working undiscovered in organized group or criminal organization and is procuring things and documents, which are important evidences in investigation of a crime or crimes committed by these groups [7].

According to current law the goals of operatively-search activities is procuring and fixation of the facts related to unlawful acts of subjects and groups, responsibilities for counter intelligence and destabilization activities by special services of the foreign countries and organizations based on the guidelines of the Criminal Code of Ukraine and with the goal to stop crime and in the interest of criminal legal proceedings, as well as for the purposes of obtaining information in the interest of safety of citizens, society and the state [8]. At the same time, while performing such duties, they are realizing all functions of operatively-search activities.

As it was rightfully outlined by the scientists, operatively-search activities in by itself is nothing more, but a cyclical process of searching for, collecting, processing and timely use of operatively-search and other types of information. The very objects which are the targets of implementation of operatively-search activities of National police are the criminal environment and its infrastructure [9]. As of today, the meaning of «criminal environment» covers not only crimes that already happened, but criminal ideology, criminal society and individual psychology, and other factors which collectively describe criminal activities. Some specialists using words «intrusive criminality» in their research, which, first of all, means that it penetrates, building on and plays an important role in the system of legislative, financial, and other relationships, gradually changing political, cultural and spiritual life of the society [10]. As for criminal environment, in our opinion, intrusiveness can be seen in two aspects: first, determination of the crime, which in turn acts as an element of the criminal environment; and second, as a functional determinant of the criminal environment itself, which gives it an ability to expand into spheres of a social life.

There are number of definitions of word «intelligence» in scientific and reference literature. For example, some thesaurus contains following definition: «intelligence is an act of collecting information about the enemy, at the peace times utilizing agents, spies, maps, plans, statistical data etc.; and during the war – using deserters and prisoners». According to specialists, from the philology standpoint,

basis of the word «intelligence» derived from «obtaining information», or presence of the knowledge regarding some object. Amongst many definitions of «intelligence» most broad one is: special knowledge; type of organization; process of obtaining knowledge. Sound definition of «intelligence», in our opinion, given by M. P. Vod'ko – «intelligence is an activity of authorized subjects who, by employing special means and methods, obtain information about ideas, plans and means by which the enemy can potentially or actually cause harm to objects of protection»[11].

Intelligence process starts with learning, analysis and assessment of operation situation, which currently exists. Operation situation, which is forming on a territory, object, direction of operation's service in the city, district, area, region and in the country in general is a complex of interconnected situations and processes, organized objective cause-consequence dependencies and natural way of development. When such studies and analysis produce results, they can be used for setting goals (tactical and strategic). And only after goals are set, we can start planning process. Planning is a process of decision making, which helps to reach set goals, it is making decision in advance as to who, when and how is performing tasks; it is a process of making decisions about the future as to what, by whom and when thing should be done. As for intelligence, at the time of planning shall be determined forces and means, which are required for procuring of operatively important information. Collection of such information is performed by the employees of operating subdivisions of National police. It is possible to request additional information by means of concretization or by assigning additional tasks during the time of procurement of initial operatively important information, and by making decisions about use of additional forces and means [12].

Contemporary criminal situation in Ukraine is qualitatively new phenomenon based on the scale of criminal activities, as well as the level of their negative influence on livelihood of society, law and individual freedoms of the citizens. In the last couple of years organized crime in our country has been transformed, increased number of criminal groups, who have well defined hierarchical structure, utilizing new technological means of performing unlawful activities, counter-acting law

enforcement agencies. Today, dynamics and structure of crime, together with traditional conditions and circumstances, carrying above mentioned criminal factors, which arises from social difficulties and economic development of the society. At this background happened shift in measuring social values by certain groups of citizens toward unlawful way of living, which in turn leads to strengthening of such a socially dangerous phenomenon as organized crime.

Existing system of providing for internal security in Ukraine in general was adequate for conditions under which country existed in the first years of independence. However, the situation around national security, which formed at the beginning of the XXI st. century, because of widening of the spectrum of demands and perils, demanding new approaches to the system of providing internal security in Ukraine, and is overdue for modifications. Very loosening of the state control over situation in the country gives opportunity for criminal elements set tone and dictate their own rules of behavior, ideology, subculture, cherish useful for their existence legislative, organizational and tactical decisions of the government, promote active opposition to law enforcement. To organize unlawful activities they are operating large financial resources, which, in particular, are used to bribe state officials, employees of law enforcement structures, financing specialists in various fields to create an effective mechanisms, technologies, approaches and schemes for committing crimes.

Comparative analysis contemporary European and world practice showing that most developed countries taking the path of clear separation between criminal-procedural activities and actions related to procuring, development, analytical processing and prognostication of information about crime, separate crimes and persons related to them [13]. Exactly these activities can be called as criminal intelligence.

Most developed network of intelligence subdivisions exists in USA police, where every subdivision has its own intelligence group, which, depending on the level, can contain information-analytical subdivision, operatives, special operations group, experts, operative group, which works «under cover», external and electronic

surveillance and material-technical support group. General reason for existence of intelligence service of USA police is collection of operating information, which can provide for effective planning and realization of anti-criminal activities. This type of intelligence is called «internal intelligence». Similar subdivisions exist in French police-search and capture brigades. They utilize active measures for studying criminal elements and tracking them by infiltrating into their environment. The same approach is used by organization of special subdivisions in Switzerland. Rich experience utilizing intelligence subdivisions in crime-combatting activities is in the arsenal of Hungarian police. In its disposal there are groups of well undercover workers, specially trained for work inside of criminal environment. At the same time, criminal police in Germany and department for constitutional protection similarly using undercover operatives, primarily for uncovering severe and capital crimes [14].

We must point out that with adoption of Criminal procedural code of Ukraine in 2012, operative-search activities had lost their offensive character. In fact, operative-search activities end after investigative subdivisions starts their criminal investigation. This situation leads to loss of operative positions and preventative nature of activities of National police. We convinced, that under this circumstances, establishing of criminal intelligence as integral part of operative-search activities of National police, can bring positive results in counter-acting contemporary crime and requires conceptualization. We are certain, that criminal intelligence is one of the functions of operative-search activities of National police and should be realized by implementation of system, consisting of intelligence, search, information-analytical methods, including utilization of operative and operative-technical means, directed to timely prevention, detection and neutralization of real and potential criminal threats to national interests of Ukraine. Ways of creation of criminal intelligence are organizationally-tactical forms – operative search, operatively-search prevention and operative development. Besides these, criminal intelligence activities must continue during pre-trial investigation and in time of execution of the punishment.

Thinking about directions for conceptualization of intelligence function of operative-search activities of National police, we must point out that following

problems must be solved as soon as possible: Improving laws in the sphere of operative-search counteractions to crimes; Conceptual designation of criminal intelligence of National police and its methodological foundation; Establishment of studying of the latest information regarding intelligence activities of police and law enforcement agencies of foreign countries; Legislative and normative provisioning of activities of National police of Ukraine as for counteracting crime; Introduction and constant monitoring of national system of prevention and crime counteraction based on modeling of its strength to different kinds of criminal endangerment to person, society and country; Continuation of the process of adaptation of the national laws to those from the European Union in the areas of crime prevention and counteractions; Initiation of improvements of international legislative acts and harmonization of national law in the areas of crime counteraction with similar laws of the European Union; Rebuilding organization structure of operative subdivisions on National police of Ukraine to counteract crime, structural optimization and staff numbers in subdivisions by taking into consideration real criminal threats to safety of people, society and country, as well as based on providing vertical system of managing corresponding subdivisions and regional branches; Raising level of cooperation between National police and other state agencies for providing better crime prevention and counteraction; Improving existing and development of new methods for counteracting crimes; Improving information-analytical provisioning based on innovative approaches to utilization of contemporary informational and telecommunications technologies and conversion of information-referential work into intelligence-analytical with the goal to create prognosis of tendencies of society criminalization, quantifying degrees of risk and the scale on regional, national and international levels as well as lowering latency levels of crimes; Performing constant system analysis and multidimensional complex evaluation of reasons and conditions, which determine crime and risks of its expansion; Strengthening, increase of efficiency and maximum realization of opportunities for international cooperation for crime prevention, including organized forms of the crime; Establishing constant experience exchange with law enforcement from other countries, internship and

training of corresponding specialists abroad; Implementation of results of scientific research in the sphere of crime prevention, especially in operative-search activities; Carrying out scientific researches to analyze the effectiveness of legislation and measures taken by state authorities in the field of prevention and counteraction to crime, information, organizational, scientific and methodological provision of this area of law-enforcement activity; Improvement, in accordance with current needs and international experience, of the level of professional training of employees engaged in operational search activities; Complex solution of issues of providing qualified personnel potential, based on professionalism, professionalism, personal moral qualities, etc.; Proper resource and logistical support of units that carry out criminal intelligence; Raising awareness of the society about the danger and scale of crime; Formation of public opinion in order to facilitate the effective implementation of state policy in the field of prevention and counteraction of crime.

An important prerequisite for the conceptualization and processualisation of operative-search activities of the National Police is the development of a fundamentally new legal framework that would allow qualitative performance of tasks in this area. According to art. 272 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, in the course of pre-trial investigation of grave or especially grave crimes, information, things and documents that are relevant for a pre-trial investigation, a person who, in accordance with the law, performs a special task, participating in an organized group or a criminal organization, may receive information, or is a member of the group or criminal organization that cooperates with the pre-trial investigation authorities on a confidential basis. The fulfillment of a special task cannot exceed six months, and if necessary, the term of its execution shall be extended by the investigator for a term not exceeding the term of pre-trial investigation. In practice, this is a complex special operational-search operation, which is carried out directly by secret employees. Only the organization and preparation of such an operation takes time that can significantly exceed the six-month period, since its implementation involves a significant potential of a large number of specialists.

In accordance with Part 6 of art. 246 of the Criminal Procedural Code of Ukraine to conduct secret investigations (investigations) has the right of an investigator who conducts pre-trial investigation of a crime, or on his behalf - authorized operational units. The analysis of the above norms, as well as the practice of their application, gives grounds for arguing that the special task of disclosing the criminal activity of an organized group is directly carried out by the unscrupulous employees of the operational units introduced into the criminal environment. An investigator who conducts a pre-trial investigation of a crime, the prosecutor does not perform such a special task, and decide on its execution. In turn, the authorized operational units on behalf of the investigator carry out the organization of its conduct.

In order to align with the provisions of the theory and practice of operatively-search activities, it is necessary to make changes in art. 272 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and in clause 8 of art. 8 of the Law of Ukraine « About operatively-search activities», namely: The title of article 272 of the Criminal Procedural Code of Ukraine should be worded as follows: «The introduction of an undercover officer of an operational unit into an organized group or criminal organization». Part 2 of article 272 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine should be worded as follows: «The introduction of secret employees into an organized group or a criminal organization for the purpose of performing a special task is carried out on the basis of a resolution of the investigator agreed with the head of the pre-trial investigation body or a resolution of the prosecutor with the preservation of confidential information about the person». Paragraph 8 of article 8 of the Law of Ukraine «About operatively-search activities» «The Rights of Departments Investigating Operational Investigations» shall be worded as follows: to introduce secret employees into an organized group or a criminal organization and perform a special task on the disclosure of organized activities of a criminal group or a criminal organization according to the provisions of art. 272 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine.

Conceptualization of the intelligence function of the operational and investigative activities of the National Police of Ukraine is seen in the following areas: Scientific substantiation of the conceptualization and proceduralization of the intelligence function of the operational police of the National Police; Legislative support for the conceptualization and processualization of the intelligence function of the operative and investigative activities of the National Police, namely: the drafting of the Law «About Criminal Intelligence»; the introduction of amendments and additions to the Criminal Code, the Criminal Procedural Codes, the Laws «About National police», «About operatively-search activities», «About Organizational-Legislative Foundations of Combating Organized Crime», «About Intelligence Authorities of Ukraine», as well as to departmental normative acts. In our view, the conceptualization and processualization of the intelligence function of the operatively-search activities of the National police of Ukraine will dramatically increase the fight against crime, increase the effectiveness of timely detection and overcoming the threats of criminalization of society.

References

1. Дрёмин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография. Одесса : Юридична література. 2009. С. 37
2. Albul S. V. Criminal Intelligence as a Function of Operatively-Search Activity: European Experience and Ukrainian Prospects). *European Reforms Bulletin: international scientific peer-reviewed journal*. Grand Duchy of Luxembourg, 2015. № 2. P. 4.
3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. Дата оновлення: 17.04.2019. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення 20.04.2019).

4. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ. Дата оновлення: 15.04.2019. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення 20.04.2019).

5. Про розвідувальні органи України : Закон України від 22.03.2001 р. № 2331. Дата оновлення: 18.04.2019. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення 19.04.2019).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 19.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 20.04.2019).

7. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної Прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. Дата оновлення: 17.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення 19.04.2019).

8. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : Загальна частина : підручник / С. В. Албул, К. І. Беляков та ін. ; за ред. С. П. Черних, М. П. Водька, О. Ф. Долженкова. Київ : Відділ редакційно-видавничої діяльності МВС України, 2012. 884 с.

9. Albul S. V. Philosophic Concepts of the Intelligence Function within the Operative-Investigative Activity of the National Police of Ukraine. *European Reforms Bulletin: international scientific peer-reviewed journal*. Grand Duchy of Luxembourg, 2017. № 1. P. 9.

10. Gribov, M. L. The improvement of the institute of secret investigatory operations. *Euro-American Scientific Cooperation*. Ontario, Canada, 2014. № 2. P. 77.

11. Водько Н. П. Формирование политики противодействия уголовным правонарушениям в Украине (оперативно-розыскной аспект): монография. Одесса: Феникс, 2015. С. 118.

12. Hirschmann Kai. Geheimdienste. Hamburg: Sabine Groenewold Verlag, 2004. 52 s.

13. Бандурка О. М., Перепелиця М. М., Манжай О. В., Шендрик В. В. Оперативно-розшукова компаративістика : монографія. Харків : Золота міля, 2013. С. 73.

14. Еенбум Е. Ш. Розвідки Північної Америки, Європи та Японії. Країнознавчий портрет і аналіз : монографія. Вайнгайм : Вид-во. Stoppel, 1995. С. 84-85.

ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ

САГАЙДАК Ю.А.

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри екологічного менеджменту та підприємництва

Київський національний університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

Надмірне та ірраціональне використання природних ресурсів призвело до виникнення глобальних екологічних проблем та постійного їх загострення, що руйнує природну систему і ставить перед людством нові виклики. Наразі головним завданням суспільства є збалансування власних потреб і можливостей природи, розробка програм покращання якості довкілля та ефективна їх реалізація. Однією зі складових таких державних програм є підтримка та розвиток екологічно орієнтованих підприємств, які вбачають своєю метою зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, формування комплексних стратегій ресурсозбереження через низку інноваційних рішень.

Проблеми формування та використання потенціалу підприємств не є новими у працях сучасних дослідників, проте, недостатньо систематизованими залишаються внутрішні механізми формування потенціалу екологічно орієнтованих підприємств, що забезпечує їх вихід на якісно новий рівень функціонування. Сучасні темпи змін у практиці господарювання є настільки значними, що наука не встигає озброїти бізнес методологічними основами необхідних перетворень, своєчасно виявити тенденції розвитку еколого-економічних систем, окреслити їх напрямки.

У широкому розумінні потенціал підприємства – це приховані можливості, що є в наявності і можуть бути використані у відповідних сферах. Загалом існує декілька підходів до визначення потенціалу. Найчастіше переважає ресурсний

підхід, тобто приховані можливості компанії характеризуються певним набором ресурсів, за допомогою використання яких цей потенціал і реалізується. При цьому виділяють кадрові, фінансові, інформаційні, матеріально-технічні складові цього багатоаспектного поняття. Відповідно до іншого підходу [2, с.15], необхідно розрізняти об'єктні та суб'єктні складові потенціалу. До об'єктних складових, що споживаються і відтворюються в тій чи іншій формі в процесі функціонування компанії, відносять інноваційний, виробничий, фінансовий потенціал та потенціал відтворення. Суб'єктні складові становлять передумову раціонального споживання об'єктних складових, до яких віднесено науково-технічний, управлінський, маркетинговий, логістичний потенціал та потенціал організаційної структури управління. Взаємозв'язок між об'єктними та суб'єктними складовими забезпечується трудовим, інформаційним та інфраструктурним потенціалом. Тоді більш повне визначення характеризує потенціал як максимально можливу сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-еколого- економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання (ситуаційно-ринкова складова) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень [2, с.7].

Однак, такий підхід є занадто звуженим і загальним. Зі змінами у практиці господарювання поняття потенціалу набуває багатоаспектного характеру, ключовими складовими якого стають персонал, інформація і екологічність, що забезпечують конкурентоспроможність і розвиток підприємств в цілому. У рамках концепції екологічного управління витрати на запобігання забрудненню навколишнього середовища розглядаються як довгострокові інвестиції, а екологічна діяльність стає об'єктом корпоративної стратегії. Акцент робиться не на зменшенні, а саме на запобіганні негативного впливу на довкілля, а екологічна діяльність підприємства передбачає не тільки раціональне використання ресурсів, а й екологізацію технологій виробництва на основі інноваційних підходів. Одним із основних принципів функціонування

екологічно орієнтованого підприємства є відповідальність за екологічні наслідки, що виникають у результаті прийняття управлінських рішень будь-якого рівня та пріоритетність розв'язання екологічних проблем.

Значною мірою потенціал компанії визначає людський фактор, зокрема, персонал організації. Завдяки відповідності складу і кваліфікації працівників компанії вимогам науково-технічного розвитку підприємства стають конкурентоспроможними на світових ринках. У рамках концепції управління людськими ресурсами увага зосереджується на створенні команди, розвитку здібностей кожної людини та формуванні корпоративної культури. До головних завдань, які стоять перед підприємством, відносять забезпечення компанії висококваліфікованими кадрами, створення необхідних умов для ефективного використання знань, умінь, досвіду кожного працівника, стимулювання творчої активності, надання можливостей працівникам щодо професійного росту, організація навчання, підвищення рівня кваліфікації, вдосконалення системи оплати праці, мотивація працівників, створення сприятливого психологічного клімату, залучення працівників до розробки стратегії компанії, управління їх кар'єрою.

Велике значення для успішної діяльності компанії має управління інформаційними ресурсами, що включає в себе дії, необхідні для забезпечення своєчасного отримання, збору, поширення, зберігання і кінцевого розміщення інформації. Інформаційні ресурси організації плануються, виходячи з комунікаційних потреб, тому необхідно забезпечити передачу та зберігання такої інформації, що сприятиме успішній реалізації стратегії. У компанії також чітко повинні бути розподілені обов'язки щодо надання, зберігання та відбору необхідних інформаційних ресурсів. Важливість цього питання пояснюється тим, що саме наявність інформації та ефективність її використання значною мірою визначають здатність компанії продукувати інновації.

Кінцевими цілями функціонування будь-якого підприємства повинно бути не тільки отримання прибутку, а й створення потенціалу для майбутнього розвитку, забезпечення життєдіяльності компанії на міжнародних ринках та

умов для всебічного зростання. Відповідальне ставлення до навколишнього середовища є запорукою існування людства, що необхідно враховувати, розробляючи стратегії компанії. Розв'язання проблеми підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання повинно включати екологічну складову. Передумовою й важливою складовою зростання та конкурентоспроможності на міжнародних ринках є дотримання міжнародних стандартів та принципів ведення бізнесу з врахуванням впливу на навколишнє середовище. Вільне володіння цими питаннями дасть змогу суб'єктам господарювання об'єктивно оцінювати свої можливості, розробляти нові напрями інноваційної діяльності, сформувані ефективну стратегію та збільшити власний потенціал.

Використана література

1. Гацька Л.П., Сагайдак Ю.А., Харченко Т.Б. Екологічне управління підприємством/ Л.П. Гацька, Л.Л. Лазебник, Ю.А. Сагайдак, Т.Б. Харченко.- К.: Видавничо-інформаційний центр УДФСУ, 2017. – 183 с.
2. Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка. – К.:КНЕУ, 2004. – 316 с.

СУТНІСТЬ АГРЕСІЇ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

ЗАМАШКІНА О.Д.

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та
фізичної культури*

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

м. Ізмаїл, Україна

Останнім часом проблема агресивності у підлітків набуває все більш гостру соціальну спрямованість і привертає увагу соціальних педагогів, педагогів, психологів, юристів, соціальних працівників та соціологів, які розглядають способи її вирішення у контексті подолання та профілактики агресивних проявів у суспільстві, зниження рівню агресивності, корегування агресивних проявів, особливо серед підлітків.

Сучасна реальність змушує вчених поглянути по-новому на проблеми агресивності у суспільстві, так як у наші дні агресивна поведінка скоріше буденність, аніж виняток. Юнаки й дівчата в нашій країні живуть сьогодні в епоху стрімкої зміни соціально-економічних умов і політичної напруженості, що часто призводить до посилення у них проявів агресії щодо один одного. Особливості агресивної поведінки, зачіпаючи емоційні сфери особистості, викликають збільшення морального дисонансу, формування депресивного та стресового станів.

У осіб підліткового віку високий рівень агресивності – небезпечний фактор, оскільки здійснює негативний вплив не лише на навчально-виховну діяльність, взаємовідносини з батьками, однолітками, друзями, на індивідуальний розвиток, проте і на успішність їхньої майбутньої професійної діяльності та формування особистої.

Необхідно зазначити, що фундаментальними є дослідження Э. Антьє, Г. Андрєєвої, Л. Барденштейна, Л. Берковитца, Г. Бреслава, Р. Бэрона, Л.

Виготського, В. Голднера, А. Гонеева, В. Голднер, Д. Долларда, С. Думова, Д. Зіллманна, Р. Кратчфілда, Т. Курбатова, Н. Міллера, О. Моврера, М. Лісіна, В. Лютий, Г. Паренса, Д. Річардсона, С. Темпла, С. Фишбах, З. Фрейда, Е. Фромма. І. Фурманова та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних вчених, які висвітлювали психолого-педагогічні, психобіологічні, кримінологічні та інші аспекти вивчення агресивної поведінки дітей.

Аналізуючи наукові джерела щодо з'ясування сутності дефініцій «агресивність» та «агресія», варто звернути увагу, що термін «агресія» (від лат. слова «*aggressio*») означає «нападати». У словнику-довіднику з соціальної педагогіки під агресією розуміється «поведінка чи дії, спрямовані на заподіяння психологічної чи фізичної шкоди, збитку або на знищення кого-небудь, чого-небудь» [13, с.11].

У тлумачному словнику іншомовних слів знаходимо наступне визначення терміну «агресія»: «войовнича ворожість по відношенню до оточуючих (про людину чи тварину)» [11].

Термін «агресивний» у словнику-довіднику з соціальної педагогіки визначається як «емоційний стан і риса характеру людини. Виявляється в імпульсивній активності поведінки, афективних переживаннях, нанесенні певного морального, психічного чи фізичного ушкодження» [13, с.10].

Отже, агресія є будь-якою формою поведінки, що націлена на образу або заподіяння шкоди іншим живим істотам, які не бажають подібного відношення.

У тлумачному словнику іноземних слів Л. Крисіна «агресивний» від [фр. *agressif* – наступаючий, агресивний; войовничий; лат. *Aggrēssus* – нападаючий] – це 1) наступаючий, загарбницький; 2) войовничо-загрозливий, ворожий. Агресивність – властивість агресії [6, с. 12].

У словнику із соціальної педагогіки Л. Мардахаєва використовується наступне означення поняття «агресія»: поведінка, котра пов'язана із нанесенням моральної або фізичної травми іншим людям або будь-якої загрози; руйнівний вплив на групу [7, с. 8].

Продовжуючи з'ясовувати сутність поняття «агресія» у психологічному словнику за редакцією В. Зінченко ми знаходимо, що вона розглядається як «мотивована деструктивна поведінка, яка суперечить нормам та правилам суспільного життя людей, що спричиняє шкоду об'єкту нападу (живому та неживому), приносить як фізичний, так і моральний збиток людині чи викликає у неї психологічний дискомфорт (стан напруженості, негативні переживання, страх, пригніченість тощо)» [12, с. 16].

Погоджуючись із тим, що «агресивність» є складовою «агресії» та визначаючи сутність її прояву, зазначимо, що «агресивністю є стійка риса особистості, яка знаходить прояв за допомогою деструктивної поведінки, що суперечить правилам та нормам спільного існування людей у будь-якому суспільстві. Агресивність оточуючим людям може заподіювати фізичну шкоду чи викликати стан напруженості, негативні переживання, страх, пригніченість. Рівні агресивності обумовлюються завдяки негативній соціалізації, придбання негативного досвіду життя у соціальному середовищі. Агресивність як риса особистості може бути: імпульсивною, експресивною, афективною та цілеспрямованою» [5, с. 7].

Ще одне визначення поняття «агресивності» знаходимо у Е. Фрома, а саме: «агресивність – особливість особистості, яка знаходить вираз у готовності до вчинення агресії, крім того, у схильності поведінку іншого сприймати, інтерпретувати як ворожу» [14, с. 13].

Під агресивними діями розуміють «деструктивні дії, що є засобом самоствердження, досягнення поставленої цілі, способом психологічного розвантаження, задоволення заблокованої потреби особистості і переключення діяльності в осіб, які перебувають у стані внутрішнього і зовнішнього конфлікту; форма самореалізації і самоствердження», - як зазначено у словнику-довіднику з соціальної педагогіки [13, с. 10].

Зауважимо, що агресивні дії можуть виступати як:

- 1) засіб досягнення важливої мети;
- 2) засіб заміщення заблокованої потреби у зміні діяльності, для

психологічної розрядки;

3) самоціль, яка здатна задовольнити потребу самоствердження та самореалізації.

Д. Річардсон і Р. Берон агресію характеризують як «певну форму поведінки, що націлена на те, щоб образити чи заподіти шкоду живій істоті, яка аж ніяк подібного поводження не бажає». Автори підкреслюють, що в цьому визначенні агресія розглядається і як модель поведінки (а не як емоція, установка), і як навмисна дія [4, с. 22].

Якщо говорити про еволюцію розуміння сутності природи агресії, то спочатку агресія визначалася як мотивовані зовнішні вчинки, якими порушуються правила та норми співіснування, завдається шкода, заподіюється страждання та біль людям. Узагальнення більшості досліджень із проблеми агресії дозволяють представляти її як поведінку, спрямовану на завдання збитку або шкоди іншій людині, у якої є всі підстави бажати уникнення подібного ставлення із собою.

Враховуючи все вище означене, можна стверджувати, що агресія є складним, багатомірним психічним феноменом, розвиток якого визначається психологічними та нейропсихологічними особливостями індивіда; характером індивідуального досвіду взаємовідносин і рішення проблем буття; особливостями психологічної та соціальної ситуації розвитку; специфікою раннього досвіду дитинства, отриманого в батьківській сім'ї; змістовною своєрідністю стереотипів, соціальних установок, ментальних характеристик в різних соціокультурних та історичних контекстах, змістом трансльованих і освоєваних моделей допустимого, престижного, схвалюваної соціальної поведінки, а також системою заохочення і покарання, яка прийнята у даному суспільстві, - як стверджує вчена Т.Г. Румянцева [9, с. 56].

Отже, наведене комплексне означення містить в собі наступні положення:

– агресія у обов'язковому порядку має на меті цілеспрямоване, навмисне заподіяння жертві шкоди;

– агресія розглядається як лише така поведінка, яка має на меті заподіти шкоду або збиток живим істотам;

– у жертв повинна бути мотивація щодо уникнення подібного відношення до себе [4, с. 28].

Румянцева Т. зауважує, що у широкому психологічному сенсі під агресією розуміється прагнення (тенденція), яке проявляється у реальній поведінці чи фантазуванні, має на меті підкорити собі інших чи отримати домінування над ними (Б. Мур, Б. Файн). Цій тенденції притаманний універсальний характер, а термін «агресія» має нейтральне значення. Агресія у нормі має оборонний характер та допомагає особі вижити. Крім того, вона виступає джерелом для черпання активності індивіда. У широкому значенні агресія не підкріплена насильницькими або руйнівними діями, не регулюється правовими нормами, хоча може не схвалюватися з точки зору релігійних і морально-етичних норм [9, с. 82].

Необхідно зазначити, що В. Менделевич під агресією розуміє «фізичну або вербальну поведінку, яка спрямована на заподіяння шкоди комусь. Агресія, може проявлятися в прямій формі, коли людина з агресивною поведінкою не схильна приховувати це від оточуючих. Вона безпосередньо і відкрито вступає в конфронтацію з ким-небудь з оточення, або висловлює в його бік погрози чи здійснює агресивні дії. У непрямій формі агресія ховається під неприязню, схи�дністю, сарказмом або іронією і таким чином чинить тиск на жертву» [8, с.86].

Значну увагу дослідженню феномена агресії приділено в роботах А. Басса, відповідно до поглядів якого, агресія – це будь-яка поведінка, що містить загрозу або завдає шкоди іншим. У зв'язку з цим необхідно відзначити, що не всі дії, що містять загрозу або шкоду іншим, відбуваються навмисно і свідомо. Близькою до даного підходу є точка зору, висловлена Д. Зільманом, який визначає вживання терміну «агресія» спробою нанесення іншим тілесних або фізичних ушкоджень. Дані визначення сформульовані з позицій біхевіористського підходу, відповідно до якого саме дія є феноменом, що характеризує особистість людини.

Інша точка зору міститься в роботах відомих дослідників цього напрямку Л. Берковица і С. Фешбаха. На думку авторів: щоб ті або інші дії кваліфікувати як агресію, вони мають в себе включати сам намір образити, а не тільки викликати такі наслідки.

Аналізуючи концепції західних дослідників щодо природи виникнення та вияву агресивної поведінки у людини, у т. ч. й підліткової агресії, можна виокремити серед них наступні, найбільш значущі: теорії, що трактують агресивність як інстинкт індивіда, здобутий від народження (З. Фрейд); що тлумачать агресію як реакцію на фрустрацію (Дж. Доллард); теорія соціального научіння (Мак Доугел, А. Басс, А. Бандура). Розглянемо більш детально кожен із цих концепцій.

Засновником психоаналітичного підходу (теорія вроджених інстинктів) вважається Зигмунд Фрейд. На його думку, за власною природою агресивна поведінка є інстинктивною та неминучою. Кожній людині притаманні такі наймогутніші інстинкти, як: танатос (інстинкт спонукання до смерті) та сексуальний (лібідо). Енергія сексуального типу спрямовується на збереження, зміцнення та відтворення життя. З. Фрейд стверджував, що «поведінка людини – це результат складних взаємодій цих інстинктів, і що між ними постійно існує напруга. Зменшити ймовірність виникнення небезпечних дій здатний зовнішній прояв емоцій, що супроводжують агресію» [10, с. 36].

За Лоренсом, (еволюційний підхід) перш за все, агресія свій початок бере із вродженого інстинкту до боротьби за виживання, що у людей присутній так же само, як і у решти живих істот. Вчений стверджував: агресивна енергія, джерелом якої є інстинкт боротьби за виживання, в організмі генерується у постійному темпі, спонтанно та безперервно. Отже, розгляд явно агресивних вчинків – це сумісна функція, по-перше, кількості агресивної енергії, що накопичилась, а по-друге, наявності стимулів, які здатні полегшити розрядку агресії [10, с. 32].

Дж. Доллард протиставив двом вищеназваним власну гомеостатичну модель (фрустраційна теорія), за якою агресивна поведінка є ситуативним, а не

еволюційним процесом. Основні положення гомеостатичної моделі формулюються наступним чином: фрустрація у кожному випадку викликає агресію у будь-якій формі; завжди агресія – це результат фрустрації.

Необхідно зауважити, що спонуканням до виникнення агресії є наступні важливі фактори:

1) ступінь задоволення, що очікується суб'єктом від досягнення мети у майбутньому;

2) сила перешкод на шляху по досягненню мети;

3) число послідовних фрустрацій.

Підсумувавши вищесказане, можна узагальнити: чим у більшій мірі суб'єктом передчувається задоволення, чим сильнішою є перешкода і чим більше число реакцій заблоковано, то тим сильнішим буде поштовх агресивної поведінки. У випадку, коли фрустрації замінюють одна одну, їхня сила вже буде сукупною, що може спричинити агресивні реакції значно більшої сили [10, с. 38].

Біхевіористична модель (теорія соціального научіння) на відміну від інших, свідчить, що агресія – це засвоєна поведінка під час соціалізації за допомогою спостережень відповідних образів дій та соціального підкріплення. Тобто відбувається вивчення поведінки людини, що орієнтується на певний зразок. Бандура А. підкреслює, що «соціальним научінням передбачається прояв агресії у людей лише у деяких соціальних умовах, зміни яких ведуть до послаблення або запобігання агресії» [1, с. 116].

На сучасному етапі найефективнішою, за визначенням А. Бандури, для передбачення агресивної поведінки є теорія соціального научіння, особливо у випадку, коли існують відомості про ситуацію соціального розвитку та агресора. Корисність концепції соціального научіння підтверджує той факт, що, наприклад, дитина агресію, як правило, свідомо не вибирає, а обирає тоді, коли не має навичок конструктивного розв'язання власних проблем. Важлива роль належить ранньому досвіду виховного впливу на дитину у конкретному

середовищі, психоемоційному фону відношення до дитини батьків, сімейні традиції [1, с. 130].

Отже, можна зробимо висновок, що термін «агресія» у науковій літературі різними авторами використовується в різних значеннях:

- будь-які дії (або бездіяльність), які заподіюють шкоду іншій людині, об'єкту чи суспільству (Р. Берон, Д. Річардсон, Х. Дельгадо) ;
- інстинктивно обумовлений, видовий патерналізм поведінки (Ч. Дарвін, К. Лоренц);
- прояв потягу до смерті (З. Фрейд);
- реакції , в результаті яких інший організм отримує больові стимули (А. Басс);
- реакція на фрустрацію (Д. Доллард, З. Берковець);
- реакція на стрес і спосіб розрядки (Р. Лазарус);
- прагнення до домінування і самоствердження (А. Адлер);
- внутрішня сила протистояння зовнішнім силам (Ф. Аллан, Р. Мей).

Таким чином, агресія як прагнення домінувати – це універсальна спонукальна тенденція. Агресія може бути як позитивною, яка слугує життєвим інтересам і виживанню людини, так і негативною, яка орієнтована на задоволення агресивного потягу самого по собі. Агресивність, навпаки, це готовність окремих людей (груп) проявляти агресію у формі дій, що завдають шкоду оточуючим людям, які не бажають подібного звернення.

Підкреслимо, що агресивна поведінка (дії, спонукувані агресією, агресивністю) включає:

- 1) ворожу установку – сприйняття особистістю реальної чи уявної загрози з боку ситуації або інших людей (ідеї, фантазії, недовіру, підозрілість);
- 2) агресивні емоції – гнів, образа, ненависть;
- 3) агресивні дії і насильство.

Агресії, як психічній реальності, притаманні досить конкретні характеристики: форми прояву, інтенсивність, спрямованість.

Зауважимо, що метою агресії є безпосереднє спричинення шкоди (страждань) жертві, застосування агресії як способу досягнення певної мети. Агресія може бути спрямованою на себе (особистість або тіло) чи на зовнішні об'єкти (предмети або людей). Для суспільства особливу небезпеку являє зовнішня агресія, що спрямовується на інших людей. Р. Уолтерс та А. Бандура дали їй назву «асоціальної агресії» та поєднали з вчинками соціально-деструктивного характеру, у наслідок яких може завдаватися шкода майну або іншій особі, при чому дані акти не в обов'язковому порядку мають бути покарані за законом [2, с. 55].

Бреслав Г. виділив найбільш розповсюджені цілі агресивної поведінки, яка не пов'язана із психічними розладами, під час переходу від ворожості до маніпулятивності полягають у наступних діях: 1) заподіяння жертві болю та страждань; 2) помста за перенесені страждання; 3) заподіяння шкоди; 4) домінування, влада над іншими людьми або людиною; 5) отримання матеріальних благ (грошей, майна); 6) афективна розрядка, внутрішній конфлікт; 7) самоствердження (підвищення самооцінки, збереження самоповаги); 8) захист від уявної або реальної загрози, від страждань; 9) відстоювання свободи та автономії; 10) завоювання авторитету серед групи однолітків; 11) видалення перешкод на тлі до задоволення потреб; 12) залучення уваги [3, с. 17].

Отже, перераховані нами теоретичні підходи до пояснення витоків людської агресивності не вичерпують усього різноманіття існуючих у сучасній психології та педагогіці точок зору на природу агресивної поведінки особистості, але сприяють усвідомленню витоків проблеми підліткової агресії та слугують теоретичною основою наукового обґрунтування соціально-педагогічної діяльності з підлітками схильними до агресії.

Використана література:

1. Бандура А. Теория социального научения / А. Бандура. – СПб. : Евразия, 2000. – 320 с.
2. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессивность. Изучение влияния воспитания в семейных отношениях / А. Бандура., Р. Уолтерс. – М.: Прогресс, 1999. – 218 с.
3. Бреслав Г. М. Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности: учебное пособие для специалистов и дилетантов / Г. М. Бреслав. – СПб. : Речь, 2004. – 144 с.
4. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб. : Питер, 2001. – 352 с.
5. Головин С.Ю. Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 567 с.
6. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Л.П. Крысин. – М. : Русский язык, 1998. – 700 с.
7. Мардахаев Л. В. Словарь по социальной педагогике / Л. В. Мардахаев. – М. : Академия, 2002. – 371 с.
8. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения. Учебное пособие. / В. Д. Менделевич. – СПб.: Речь, 2008. – 445 с.
9. Румянцева Т. Г. Понятие агрессивности в современной зарубежной психологии / Т. Г. Румянцева // Вопросы психологии. – 1991. – №1. – С. 81-87. – Режим доступа: <http://www.voppsy.ru/issues/1991/911/911081.htm>
10. Семенюк Л. М. Методы изучения агрессивности подростков / Л. М. Семенюк. – М. : АПН СССР, 1991. – 120 с.
11. Словник іншомовних слів. – Режим доступа: <https://www.jnsm.com.ua/sis/index.shtml>
12. Современный психологический словарь : [учеб. пособие для вузов] / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. - Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2007. - 634 с.

13. Соціальна педагогіка: словник-довідник / За заг. ред. Т.Ф.Алексєєнко – Вінниця: Планер – 2009. – 542 с.

14. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – Минск: ООО «Попурри», 1999. – 623 с.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПЛАНУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

ЛОЗА Т.В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Дніпро, Україна

Аналіз існуючої ситуації відносно використання інструментів соціальної політики в Україні дозволяє виокремити ряд проблем. Слід констатувати, що перехід до ринкових методів господарювання в Україні досі майже не поширювався на реформування системи послуг соціальної сфери, що є ядром соціальної політики на практиці. Вона залишається побудованою за принципом утримання постачальників, а не купівлі конкретних послуг. Підвищення адресності та якості надання соціальних послуг при раціональному використанні бюджетних коштів є одним із пріоритетів реформування системи соціального обслуговування України. Проте головним недоліком існуючої системи є відсутність ринкової конкуренції. Споживачі послуг соціальної сфери позбавлені можливості вибору постачальника, а сам постачальник позбавлений стимулів підтримання на належному рівні якості і підвищення доступності послуги.

Сьогодні планування соціальної політики та її фінансування, передбачає оптимальне формування бюджету як сукупності джерел фінансування соціальних заходів. Основними методами соціального планування є: метод динаміки минулих років; балансовий метод; нормативний метод; метод моделювання соціальних процесів; метод експертних оцінок; програмно-цільовий метод. В Україні найбільш поширеним є нормативний метод, за допомогою якого на основі економічно та науково обґрунтованих соціальних норм та нормативів можливо розрахувати план вирішення різноманітних

соціальних потреб. Саме тому для визначення джерел та обсягів фінансування напрямів соціальної політики є важливим рівень розробки соціальних норм та нормативів, досконалість систематизації їх показників, методики відповідного моніторингу.

Фінансові ресурси суспільства акумулюються та перерозподіляються через різні бюджети. Для розуміння правових основ планування та фінансування української соціальної політики варто пояснити, як розмежовуються повноваження між державними і регіональними органами влади в реалізації соціальної політики.

До повноважень державних органів влади відноситься:

- прийняття законодавчих актів, що регулюють загальні процеси соціальної політики в Україні;
- установлення єдиної системи державних мінімальних соціальних стандартів;
- розробка і реалізація державних цільових програм, формування позабюджетних державних соціально-страхових фондів;
- фінансування державних об'єктів соціальної інфраструктури;
- надання методичної допомоги регіональним і місцевим органам управління соціальною сферою.

До повноважень регіональних і місцевих органів влади відносяться:

- розробка і реалізація регіональних соціальних програм;
- пошук можливостей для підвищення регіональних соціальних стандартів;
- фінансове забезпечення установ соціальної інфраструктури, що знаходяться в підпорядкуванні місцевої влади;
- нормативне оформлення й організація адресної соціальної допомоги населенню;
- перевірка потреб у призначенні і наданні послуг з соціальної підтримки вразливих категорій населення.

Розподіл повноважень свідчить про те, що на державному рівні задаються стратегічні орієнтири соціальної політики держави, а на регіональному і

місцевому рівні здійснюється конкретна її реалізація, забезпечення функціонування соціальної інфраструктури, безпосередня реалізація соціальних послуг населенню.

У цілому сьогоднішній період характеризується процесами децентралізації керування соціальною сферою, передачею все більшого обсягу повноважень у реалізації соціальної політики регіональним і місцевим органам влади. Зокрема, витрати на соціальну сферу від ВВП становлять в Україні близько 18 %, однак основна вага соціальних витрат лежить сьогодні на бюджетах регіонів та їх місцевих структур, з яких фінансується приблизно 80 % усієї соціальної сфери [1].

Тому сьогодні забезпечення обґрунтованого та достатнього фінансування соціальної сфери в Україні потребує:

- розмежування відповідальності між усіма рівнями влади з метою вирішення завдань соціального розвитку країни, регіону, території, міста, села, установи;
- підвищення ролі місцевих органів влади у фінансуванні соціальних заходів;
- забезпечення відповідності фінансових соціальних нормативів соціально-економічним умовам в країні та необхідності забезпечення життєдіяльності людини;
- підвищення ефективності використання обмежених бюджетних ресурсів на соціальні заходи.

Саме тому сучасні тенденції в Україні тяжіють до використання нових механізмів змішаної фінансової участі в реалізації соціальних програм, тобто механізмів залучення позабюджетних коштів для фінансування соціальної сфери. У результаті в соціальну сферу направляється кілька фінансових потоків:

- бюджетні джерела (державний бюджет, бюджети регіонів, місцеві бюджети, ресурси міжбюджетного перерозподілу);
- позабюджетні джерела (державні соціально-страхові фонди, позабюджетні фонди регіонів, недержавні соціальні фонди, кредитні ресурси,

залучення коштів фірм і домашніх господарств, територіальні позики, ресурси некомерційних неурядових організацій).

– зовнішні джерела (кредити, позики міжнародних фінансових організацій, гуманітарна допомога від інших держав).

Загалом, низька пріоритетність системи надання соціальних послуг призводить до виділення фінансових ресурсів за залишковим принципом – коштів вистачає лише на її підтримку, що не передбачає розвитку. Саме тому функції соціального захисту на місцевому рівні фінансуються здебільшого за рахунок цільової субвенції з державного бюджету [4].

У результаті місцева влада не в змозі забезпечити ефективне фінансування системи надання соціальних послуг у громаді, більше того, вона не має досвіду чітко планувати необхідні видатки на соціальні послуги. За таких умов важливим завданням є створення стимулів для місцевої влади у розвитку системи надання соціальних послуг у громаді для підвищення пріоритетності цієї сфери. Йдеться передусім про стратегічне планування надання та фінансування соціальних послуг, для чого має бути визначено соціальний стандарт фінансування сфери надання соціальних послуг. Має бути чітко визначено, яка саме частка місцевого бюджету має бути спрямована на розвиток системи соціальних послуг. Таким чином, держава зможе забезпечити виконання функції надання соціальних послуг для громадян в кожній окремій територіальній громаді.

Доцільним також є впровадження фінансового заохочення для громад, які успішно реалізують політику держави в сфері надання соціальних послуг. Наразі, бюджетні кошти продовжують бути основним джерелом фінансування соціальних послуг. Так, 85,5 % наданої територіальними центрами соціального обслуговування грошової та натуральної допомоги були профінансовані за рахунок місцевих бюджетів, і лише 15,4 % – з позабюджетних коштів [5]. Використання інструментів фандрейзингу (збору добровільних пожертвувань) для залучення позабюджетних коштів сьогодні залишається поза увагою місцевої влади. Між тим, застосовуючи такі інструменти, місцева влада може

значно розширити можливості для реалізації необхідних проектів у соціальній сфері [2].

Потребують вирішення і питання ефективного використання соціально-економічних інструментів у системі освіти (залучення позабюджетних коштів; розширення можливості надання додаткових платних послуг державними закладами; створення умов для виходу на ринок та вільної конкуренції приватних дитячих садочків, шкіл, ліцеїв, гімназій; розробка системи пільг для юридичних і фізичних осіб, які надають освітнім закладам спонсорську допомогу).

Не меншим є і перелік, соціально-економічних питань, що потребують вирішення у системі охорони здоров'я (необхідність розвитку страхової медицини; запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування; створення керованого ринку платних медичних послуг не тільки у приватних, а й у державних медичних закладах; залучення коштів територіальних громад та окремих осіб для фінансування місцевих програм з охорони здоров'я; обов'язкова участь громадян у покритті витрат на підтримку власного здоров'я; фінансування державних медичних закладів та фонду оплати праці за результатами діяльності; формування програм підготовки та перепідготовки спеціалістів сімейної медицини; розробка і апробація економічних методів управління сімейною медициною (стандарти надання медичної допомоги, нормативні навантаження, тарифікація, система контролю якості і оплати праці, преїскурант цін на лікувально-оздоровчі, діагностичні, реабілітаційні та інші види медичних послуг).

Отже, система надання соціальних послуг потребує вдосконалення саме шляхом покращення механізмів планування та фінансування соціальної політики. Розглянемо для прикладу заходи, що можуть поліпшити ситуацію.

Так, державний класифікатор соціальних стандартів та нормативів [3] пропонує лише загальний опис критеріїв та видів нормативів, за якими необхідно оцінювати надання тієї чи іншої безоплатної послуги. При цьому

якісне (змістовне) розкриття зазначених норм (часовий вимір надання послуги, обсяги харчування, порядок оцінки ефективності тощо) не надається.

Відсутність нормативів регулювання тарифів на оплату послуг соціальної сфери призводить до наступних наслідків [1]:

- замовники послуг соціальної сфери (органи місцевої влади) не мають уявлення ні про вартість конкретних послуг, ні про ефективність використання коштів, сплачених за їхнє надання;

- відсутнє належне економічне обґрунтування видатків на забезпечення мінімальних стандартів надання послуг соціальної сфери, що веде до диспропорцій у розподілі фінансування та до недофінансування мережі закладів соціального обслуговування;

- відсутні затверджені стандарти якості надання послуг соціальної сфери;

- значна частина послуг соціальної сфери, яка надається недержавними постачальниками, випадає з поля нормативного регулювання та державної підтримки, при цьому відсутня система ліцензування таких послуг;

- система взаємовідносин між замовником і постачальником послуг орієнтує постачальника не на результат соціального обслуговування (тобто позитивні зміни в соціальній сфері), а на забезпечення процесу соціального обслуговування – відтак оцінка ефективності надання послуг оцінюється виключно за кількістю осіб, що отримали послугу за звітний період, а якість послуги опиняється поза управлінським впливом замовника;

- відсутні механізми підвищення фінансової автономності органів місцевої влади, які змушені спрямовувати делеговані та власні видатки місцевих бюджетів згідно визначених центром нормативів та не мають можливості змінити принципи фінансування соціальних видатків;

- концентрація замовників послуг соціальної сфери на фіксованих постачальниках перешкоджає розвитку альтернативних постачальників, які не мають відповідного простору для конкуренції за отримання замовлень.

Отже, удосконалення системи соціальних стандартів та нормативів є

необхідною умовою для успішного планування та фінансування соціальної сфери.

Іншою проблемою є те, що сьогодні є наявним фінансування закладів соціального обслуговування осіб, які перебувають на утриманні держави, а не безпосередня оплата соціальних послуг конкретним особам та сім'ям, які їх потребують. Більше того, проблеми фінансування поєднані з недоліками у плануванні видатків на реалізацію державних соціальних гарантій, адже при визначенні бюджетних видатків майже не використовуються показники, що дають уявлення про життєвий рівень різних верств населення [6]. Тому неможливо відстежити динаміку, а значить і приймати обґрунтовані рішення щодо удосконалення процесу фінансування соціальної сфери.

Обов'язковою умовою поліпшення існуючої ситуації є саме вивчення існуючих потреб населення, опис ситуації та відстеження динаміки при впровадженні заходів соціальної політики, фінансуючи при цьому не заклади і конкретні соціальні послуги, що надаються. Це дозволить зробити процес фінансування обґрунтованим, а надання послуг – ефективним.

Наступною проблемою є необхідність застосування технології замовлення на соціальне обслуговування. Інструментом демонополізації ринку послуг соціальної сфери є розподіл замовлень між постачальниками на конкурсній основі (по тендеру) Тобто замовник, орган державної влади чи місцевого управління, має обирати – у кого купувати соціальні послуги на основі вивчення їх якості та ціни. Втілення технології замовлення стане для органів місцевої влади вагомим інструмент реалізації місцевої і регіональної стратегій соціальної політики.

Разом з тим, досвід показав, що існує низка суттєвих проблем, які ускладнюють застосування технології замовлення на соціальне обслуговування в Україні:

– відсутність у замовників досвіду формування технічних завдань на надання послуг соціальної сфери за відсутності стандартів та протоколів надання більшості таких послуг;

- неправильний вибір цільової групи отримувачів послуг (відсутність механізмів забезпечення реальної адресності надання);
- неправильний вибір послуг (відсутність маркетингового дослідження щодо попиту на соціальні послуги);
- низькі управлінська культура і дисципліна постачальників послуг;
- пряма чи прихована протидія з боку теперішніх постачальників послуг, зацікавлених у збереженні непрозорих механізмів фінансування;
- незавершеність формування сучасної структури самоорганізації місцевих територіальних громад;
- неврегульованість статусу неприбуткових організацій, які здійснюють надання послуг соціальної сфери (ці організації можуть надавати послуги лише шляхом створення підприємств, втрачаючи тим самим статус неприбутковості).

Виходячи з вищезазначеного та на основі сучасної аналітики [1] для удосконалення процесу економічного обґрунтування, планування та фінансування соціальної політики вважаємо за доцільне реалізувати наступні заходи:

1. Розраховувати обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, виходячи з вартості соціальних послуг та кількості осіб, що їх отримують. Перейти до обчислення державних соціальних гарантій на основі системи нормативів, що дасть змогу забезпечити адресність їх спрямування, обґрунтувати адекватні форми підтримки різних соціальних груп, що потребують соціальних послуг.

2. З метою розширення переліку соціальних послуг та можливості їх надання необхідно визначити собівартість соціальних послуг і встановити механізм надання платних соціальних послуг населенню (яке не входить до переліку категорій, які мають право на отримання безкоштовних соціальних послуг у межах мінімальних стандартів для відповідної категорії) та механізм спрямування цих коштів до фінансування соціальних видатків місцевих бюджетів.

3. Забезпечити поступовий перехід від утримання установ соціального

захисту та обслуговування до фінансування витрат на безпосереднє надання соціальних послуг. Для цього необхідно визначити: соціально та економічно обґрунтований перелік соціальних послуг, гарантованих державою на безоплатній основі; умови, за яких особи та сім'ї мають право на безкоштовне отримання тієї чи іншої послуги; методику диференційованого розрахунку вартості надання соціальної послуги на одного отримувача залежно від типу складних життєвих обставин (інвалідність, малозабезпеченість, похилий вік, багатодітність, відсутність батьківського піклування тощо) та місця отримання (вдома за місцем проживання, у стаціонарних закладах, у закладах денного перебування, у соціальних службах тощо); механізм надання платних соціальних послуг особам та сім'ям, які їх потребують, але не підпадають під категорії тих, що опинилися в складних життєвих обставинах; механізм соціального замовлення та надання соціальних послуг недержавними установами зокрема за рахунок фінансування з бюджету безоплатних соціальних послуг, наданих недержавними (громадськими, приватними) установами.

4. Запровадити регіональну диференціацію переліку соціальних послуг, що надаються, та визначати пріоритетні напрями їх фінансування відповідно до специфічних соціально-економічних особливостей регіону. Для цього необхідно започаткувати систему соціального планування на місцевому (регіональному) рівні, на основі якої: визначати регіональні пріоритети; залучати надавачів послуг і розподіляти бюджетні кошти; готувати та подавати пропозиції до центральних органів виконавчої влади з метою формування бюджетної політики в соціальній сфері на підставах адресності та врахування регіональних потреб.

5. Створити в складі органів місцевого самоврядування спеціалізовані органи, які мають забезпечувати складання, фінансування та інформаційно-контрольний супровід реалізації довгострокових проектів соціальної сфери.

6. Розробити та запровадити чітку методику формування замовлення на послугу соціальної сфери на підставі угоди, яка має включати в себе завдання

на соціальне обслуговування для постачальників, конкретні параметри послуги, виходячи з державних соціальних стандартів, визначення цільової групи – отримувачів послуги та механізми цільового характеру надання, погоджену максимальну вартість надання послуги, очікувані результати (у вигляді позитивних змін для цільової групи отримувачів), відповідальність постачальника за дотримання параметрів технічного завдання і досягнення результатів.

7. Обґрунтувати критерії та інструменти конкретизації цільових груп отримувачів послуг соціальної сфери шляхом переходу від категоріального визначення груп споживачів до їх визначення на основі ступеня їхньої спроможності самостійно оплачувати послуги.

Отже, сьогодні ефективне планування та фінансування соціальної політики можливе у разі її реформування за трьома головними напрямками: по-перше, це роздержавлення соціальної сфери і максимальне звільнення держави від функцій безпосереднього надання громадянам соціальних послуг з перекладенням цих обов'язків на некомерційні структури та забезпеченням можливостей для залучення коштів меценатів, інвестицій, кредитів у цю сферу; по-друге, формування ринку соціальних послуг з реальною конкуренцією їх надавачів, внаслідок чого підвищується якість і знижуються витрати на виробництво цих послуг; по-третє, впровадження комплексної системи соціального замовлення. Основою механізму соціального замовлення має стати принцип переважного використання бюджетних та позабюджетних коштів, призначених для соціальних потреб, на фінансування не відомств і бюджетних установ, а цільових соціальних програм і соціальних проектів.

Підсумовуючи вищезазначене, ми можемо констатувати, що підвищення результативності державного впливу на соціальну політику має здійснюватися в умовах поглиблення інституційних реформ і доповнення ринкових інструментів державною політикою, спрямованою на економічне зростання.

Використана література:

1. Аналітична записка «Щодо організаційно-економічних засобів підвищення якості соціальних послуг» / О. Кочемировська, О. Пищуліна; відділ соціальної політики / Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old2.niss.gov.ua/articles/590/>
2. Гончаренко М. В. Особливості фінансового забезпечення виконання делегованих повноважень місцевого самоврядування в умовах децентралізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2017-3/doc/3/01.pdf>
3. Державний класифікатор соціальних стандартів і нормативів: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 17 червня 2002 року № 293 із подальшими змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2002_06_17/FIN5210.html.
4. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування за січень та липень 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>
5. Соціальний захист населення. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики, 2017. – с. 101 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm
6. Тропіна В.Б. Фіскальне забезпечення реалізації соціальної функції держави в Україні [Електронний ресурс]. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит, Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України – К., 2009. – 38 с. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe

**DEVELOPMENT OF THE TECHNOLOGY AND MEAN FOR
MANUFACTURING OF LARGE-SIZED CORRUGATED FIBREBOARD
CUT-OUTS BY SCISSOR CUTTING**

REHEI I.I.

doctor of technical sciences, professor,

*head of Department of Computer Complexes of Printing and Packaging
Production,*

Ukrainian Academy of Printing, Lviv, Ukraine

TERNYTSKYI S.V.

*PhD Associate Professor of Department of Computer Complexes of Printing
and Packaging Production,*

Ukrainian Academy of Printing, Lviv, Ukraine.

KOVAL T.V.

*postgraduate student of Department of Computer Complexes of Printing
and Packaging Production,*

Ukrainian Academy of Printing, Lviv, Ukraine.

Large-sized packaging made of corrugated fibreboard are widely used for packing of household appliances, plumbing, furniture etc. Increasing demand on it connected primarily with reliability of packaging material, possibility of getting different packaging designs that protect goods during transportation to warehouses and selling.

Packaging for large-sized products is made in form of rectangular parallelepiped of flat cut-outs that have been got on die-cutting presses during packaging manufacture. Die-cutting presses are usually composed of immovable 1 (Fig.1) and movable 2 plates, flat die-cutting forme 3 which is fixed to plate 1 [1, 2]. The die-cutting equipment that is used at the production has format limitations of

working area $A \times B$. This makes impossible to use such equipment for manufacture of large-sized packaging cut-outs made of one solid corrugated fibreboard blank A (large) \times B (large). The manufacture of large-sized cut-outs provides connecting of a few separated cut-outs by gluing or stitching with wire staples. Such a manipulation significantly complicates technological process, negatively affects on stiffness, accuracy and cost of final product.

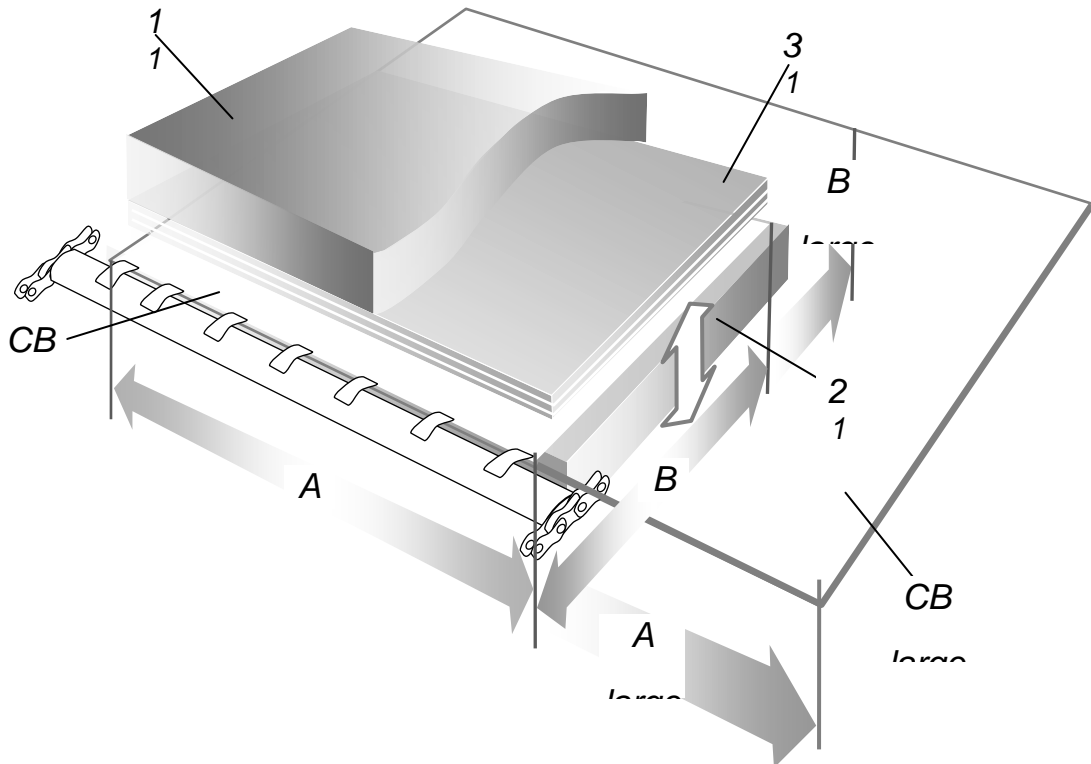

Fig.1. Comparison of geometric dimensions of die-cutting press and large-sized corrugated fibreboard blanks

We have proposed the design of new technological process and means of packaging manufacture with aim to minimize of existing drawbacks complex of large-sized packaging manufacture. The proposed technological process provides the use of scissor cutting technology for cutting of corrugated fibreboard blanks. Cutting of fibreboard blank CB (Fig. 2) which is fixed on immovable counter blades 1 has been provided by movable cutting discs 2 that are situated on different carriers I and II. The gap width between immovable counter blades 1 and the thickness of cutting disc 2 are concerted, therefore immovable counter blades and the cutting disc are

tightly fit. Carriers during working stroke performing counter-move. The use of such tools complex on movable carriers provides benefits over traditional use of flat die-cutting forme: cutting disk kits on carrier can be easily changeover depend on

- different cut-outs format;
- production of different length X (Fig. 3), width Y of notches and distance Z between notches.

Carriers with individual drive are convenient to position in areas of corrugated fibreboard blanks cutting in dependence of their geometrical dimensions. The cutting process of corrugated fibreboard blanks by scissors cutting is accompanied by overcoming of nonsignificant resistance.

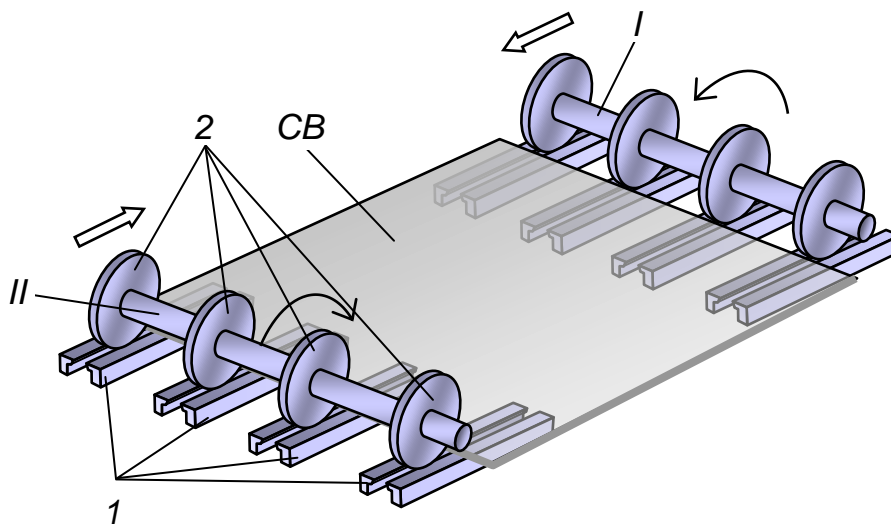

Fig.2. Scheme of devise for manufacturing of large-sized cut-outs made of corrugated fibreboard by movable cutting disk

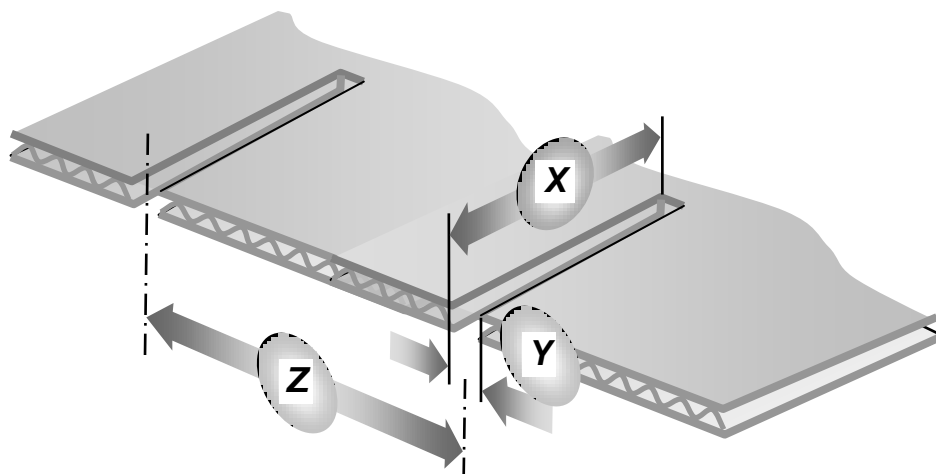

Fig. 3. Changeover parameters of devise tool during manufacturing of large-sized cut-outs made of corrugated fibreboard

For carriers with cutting discs drive we have recommended the use of mechanical mean – combined crank-sliding mechanism, which is completed with combined two-crank mechanism with correcting cam mechanism for programmable change of conditional connecting rod [3].

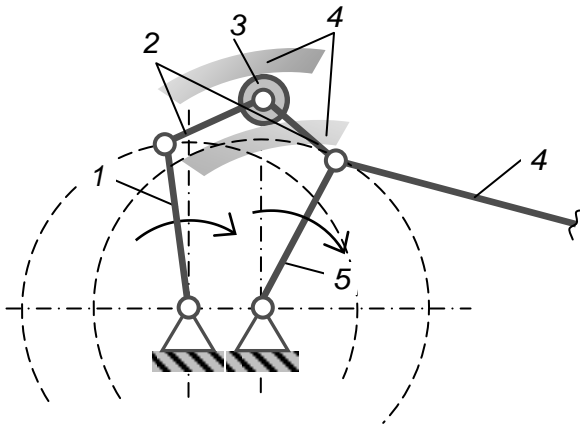

Fig. 4. Kinematic scheme of combined two-crank mechanism with correcting cam mechanism

Two-crank mechanism of carrier with cutting disc drive consists of driving crank 1 (Fig. 4) that rotates with constant angular velocity; two elements driving connecting rod 2 with roller 3, which is in contact with immovable cam 4; driven crank 5 that rotates with variable angular velocity and connected to connecting rod 6.

We have found, according to analytical research, that displacement of slider with carrier starts and ends in driving crank position, which responds to angles $\varphi_A = 62,02^\circ$ (Fig. 5) and $\varphi_B = 319,08^\circ$.

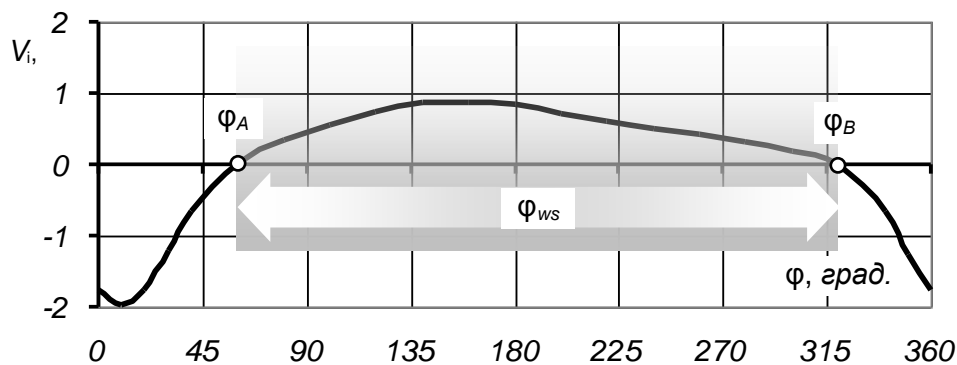

Fig. 5. Diagram of carriers linear velocity invariant dependence on driving crank rotation angle of combined mechanism

Additional use of mechanism with correcting cam provides extended working

stroke period which conform to the rotation of driving crank on angle of $\varphi_{ws} = 257^\circ$ (0.71 part of cycle).

We have established that during corrugated fibreboard processing the peak value of linear velocity invariant of carrier with cutting disc is 0.87. Kinematic characteristics of executive level of synthesized mechanism provide stable operation of notches cutting in large-sized corrugated fibreboard blanks by movable cutting discs.

References

1. Shreder V., Pilipenko S. 2004. Cardboard Packaging. Kyiv: IAC “Upakovka”.
2. Emblem A. and Emblem H. 2012. Packaging Technology: Fundamentals, Materials and Processes. Oxford: Woodhead Publishing Ltd.
3. Rehei I., Kuznetsov V., Koval T. Combined two-crank mechanism. Ukraine. Patent 114862 filed March 2016, and issued August 2017.

С.Л. ФРАНК ПРО ПОШУКИ ЛЮДИНОЮ СЕНСУ СВОГО ЖИТТЯ

КОРОТІЧ Г.В.

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософських наук та історії України

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

м. Маріуполь, Україна

Проблема пошуків людиною сенсу свого життя є однією з найголовніших філософських проблем. Видатний філософ С. Л. Франк справедливо підкреслював особливу важливість цієї проблеми словами про те, що вона є не тільки теоретичним питанням і предметом дозвільної розумової гри, а є питанням самого життя [1, с. 21]. Багато сторінок його творів присвячено глибокому філософському аналізу цього питання. Тут немає ніякої суперечності, оскільки філософська проблематика в кінцевому рахунку народжується нагальними життєвими потребами. С. Л. Франк відмічав, що про це питання можна тимчасово забути, але «зовсім і назавжди відмахнутися від нього не може й найтупіша, така, яка запливла жиром або духовно спляча людина <...>» [1, с. 21]. Адже життя є обмеженим у часі, є швидкоплинним, наповненим стражданнями і змінами (у тому числі негативними), і перед людиною час від часу встає питання про те, в ім'я чого їй слід терпіти ці страждання до самої смерті. Проте, життєва метушня, що постійно перетворюється на жорстоку боротьбу за існування, прагнення удосконалюватися в умінні «влаштуватися у житті», накопичувати життєві блага, як правило, заважає роздумам про сенс життя. С. Л. Франк слушно зауважував, що чим більше людина турбується саме про засоби для життя, поточні, «земні» проблеми, особливо коли досягає успіхів у їхньому вирішенні, вбачаючи в цьому для себе абсолютне благо та справжнє життя, тим глибшою стає та душевна могила, в якій вона ховає питання про сенс життя. Своєрідно розвиваючи давню ідею про людину як мікрокосм, філософ об'єднує питання

про світовий сенс (тобто сенс всього світового життя в цілому) і про сенс життя окремої людини. Вона є породженням світу, навіть, може бути, що вона є незначною його частиною, підпорядкованою сліпим космічним силам, тваринним і політичним пристрастям, захопленою постійною гонитвою за багатством. І при цьому людина може зовсім не усвідомлювати, з якою метою вона жертвує своєю самобутністю, своїм здоров'ям і силами буденній монотонності, не переживаючи, а ніби довго переживуючи будь-яку незначну подію, знаходячи розвагу в інтригах і плітках, занурюючись у стан отупіння і заціпеніння, моральної смерті або навіть наважуючись звести рахунки із життям. Ці міркування мислителя є дуже актуальними й сьогодні. Людина, яка є здатною до самоаналізу і до аналізу світової ситуації, не може не страждати від усвідомлення значною мірою наявного у житті абсурду або негативу. Тоді ж для чого їй жити? Заради того, щоби просто прожити свій «відрізок», занурюючись у щоденний хаос подій, заспокоюючи себе тим, що так живуть (у сенсі, страждають) інші? Чи чекати, коли потім відкриється цей сенс? Із причини цього життєвого абсурду (як його не розумій) вся історія людства теж може виглядати як безглузда. Наше «я» існує у єдності зі всім світовим життям, люди – це його «співучасники». Те, що робить людина, є від неї похідним, а сенс життя – це те, на що людина в житті може опертися, є абсолютною основою її буття, одвічним його началом. За Франком, він або є назавжди, для всіх поколінь, або ж його немає – теж назавжди. Як справедливо вважає філософ, усі людські справи є нікчемними і суєтними, якщо людське життя не має вищого сенсу, вкоріненого в розумному ґрунті, який є вищим за людину. Людське прагнення перетворити життя і додати йому сенсу лише своїми власними силами та за власним задумом є, на думку С. Л. Франка, ілюзорним, оскільки в межах цього світу (до його божественного перетворення) абсурд і хаос все одно не згинуть. Світ не може сам себе переробити. Що ж тоді робити людині? Нічого у тому сенсі, що спасіння світу, перетворення його на краще – це вже божественний задум. Проте це не означає, що взагалі нічого робити не потрібно. Слід, перш за все, замислитись над тим, як жити, щоб не загинути в

хаосі життя. Не в обмеженій, приватній, власне людській справі шукати сенс, навіть якщо клопочеш про щастя всього людства. Не клопотати, а зупинитися і зосередитися – ось перша умова шукання життєвого сенсу. Як стверджує філософ, щоби наше життя було осмисленим, воно має бути вільним усвідомленим служінням вищому, абсолютному благу, яке є благом і для кожної окремої людини. Життя є осмисленим, тільки якщо воно володіє вічністю. Тому, пише С. Л. Франк, для того, щоб життя мало сенс, необхідними є дві умови: існування Бога і наша власна причетність Йому, досяжність для нас життя у Богові або божественного життя [1, с. 54]. Мислитель слушно зауважує, що поза Батьківщиною і поза зв'язком з її долею, поза культурною творчістю і любов'ю до людей, поза співучастю в їхній загальній долі ми не можемо знайти осмислене життя, не можемо здійснити самих себе [1, с. 61]. Завдання людини – йти до внутрішнього переродження через самозаглиблення, покаяння і віру, через соборне залучення до Вищого начала, в якому є основа спасіння життя. Тільки тоді людство буде в змозі перетворити світ і врятувати його, спираючись на вищі духовні цінності, влаштувавши його так, щоб вищий світовий сенс був дійсно здійснений у ньому. Філософ справедливо помічає, що самозаглиблення не є відходом від людей. У метушливому натовпі людина є набагато більш самотньою, оскільки там вона знаходиться тільки «на поверхні» життя. Захоплюючись метушнею, вона сама стає неглибокою, «поверхневою». Від «поверхневих людей» (як ні розумій цей вираз) суспільству користі немає, інтерес до них мало хто проявляє. Навпаки, мислитель, який живе у певному сенсі відокремлено і добуває зі своїх духовних глибин ідеї, значущі для всіх, суспільству є вкрай необхідним. Щонайпершою перевіркою ступеня справжньої усвідомленості людського життя за С. Л. Франком є здатність проявляти дієву любов і співчуття до людей, особливо до жебраків і хворих. Зло в світі винищується творінням добра, і з цим важко не погодитися.

Людина-творець є співучасником божественної і космічної творчості. Елемент творчості, вважає філософ, є іманентно властивим людському життю. Удосконалення світу полягає не тільки в його ускладненні і подальшому його

впорядковуванні, але й у його духовному просвітленні. І хоча Бог передає людині Свою творчу силу лише частково, це просвітлення і наростання божественного начала в світі здійснюється через усе більше його «олюднення». Це процес, сповнений трагізму. Однак співучасть у ньому самого Бога гарантує кінцеву перемогу, підкреслює С. Л. Франк. Усвідомлення трагізму людського існування, який витікає із самотності людини у природному світі, відкриває шлях до її подолання, до абсолютної досконалості та внутрішньої гармонії. Можна стверджувати, що ці слова не втратили своєї актуальності для нас й по сьогодні.

Використана література:

1. Франк С. Л. С нами Бог. М. : Издательство АСТ, 2003. 750, [2] с.

ВОЛОСЬКИЙ ГОРІХ – БІОЛОГІЧНО ЦІННЕ ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

ТЮРІКОВА І.С.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри технологій харчових виробництв і ресторанного господарства

СКОРОХОД О.С.

магістр кафедри технологій харчових виробництв і ресторанного господарства

Полтавський університет економіки і торгівлі

м. Полтава, Україна

Харчування є одним із найголовніших чинників, що впливають на здоров'я людини. Дані наукових досліджень щоденних раціонів різних груп населення, проведених у останні роки, переконливо доводять, що структура харчування населення України характеризується вираженим дефіцитом більшості вітамінів, мінералів, харчових волокон, тощо [1].

Накопичений вітчизняний і міжнародний досвід свідчить про те, що досягти швидкої корекції структури харчування за рахунок збільшення обсягу виробництва традиційних продуктів харчування неможливо. Для подолання вираженого дефіциту певних нутрієнтів у харчових раціонах необхідно об'єднати зусилля медиків і технологів харчових виробництв із метою створення продуктів здорового харчування – ключової умови якості життя.

Концепція харчування визначає такі напрями державної політики у галузі харчування, як: висока якість і безпека харчових продуктів; доступність харчових продуктів для всіх соціальних груп населення України; інформування населення про принципи здорового харчування; постійний контроль над станом харчування населення.

З цієї точки зору актуальним завданням є розроблення наукових технологій створення нових продуктів харчування оздоровчої дії та їх використання в раціонах харчування.

Найважливішим напрямом наукових досліджень у галузі перероблення рослинної сировини та виробництва продуктів харчування є розроблення принципово нових технологій отримання функціональних продуктів харчування, збалансованих за багатьма нутрієнтами: вуглеводами, вітамінами, мінеральними речовинами, есенціальними компонентами [2].

Встановлено, що перспективними джерелами есенціальних нутрієнтів, що забезпечують підтримання захисних сил організму та відновлення функціонування основних систем та органів людини, є волоський горіх у поєднанні з плодовоовочевою і ягідною сировиною. Використання волоського горіха у технології напоїв обґрунтовано якісним вмістом нутрієнтів резистентної дії, зокрема, мг/100 г: вітаміну С – 2007, вітаміну Е – 14,5, вітаміну А – 0,80, каротиноїдів – 20,5, вітамінів групи В₆ – 0,8, В₉ – 0,06, цинку – 2,44, йоду – 0,26, поліфенолів – 5300 і харчових волокон – 8,6 %. Перикарпій стиглого горіха багатий на фенольні речовини – 2175 мг/100 г, вітамін С – 243 мг/100 г [3].

Науково обґрунтовано технологію дієтичних добавок із волоського горіха, що забезпечують високі органолептичні показники та біологічну цінність – плоди молочно-воскової стиглості, перикарпій та екстракти на їх основі. Встановлено технологічні режими отримання горіхових екстрактів: промислова заготівля сировини – плоди молочно-воскової стиглості – червень, перикарпій – вересень-жовтень; термін перероблення сировини – до 5-ти діб; екстрагування 70 %-м водно-спиртовим розчином із співвідношенням сировина : екстрагент як 1 : 1 або 50 %-м водно-цукровим розчином із співвідношенням 1 : 0,75; розмір частинок сировини – 10–15 мм; тривалість екстрагування не більше 20 діб. Доведено доцільність другого етапу екстрагування твердої фази із плодів молочно-воскової стиглості 50 %-м водно-спиртовим розчином тривалістю не більше 10-ми діб. Доведено, що попереднє

бланшування перикарпію за температури 80 °С тривалістю 10 хв інтенсифікує процес екстрагування. Термін зберігання екстрактів – до 1-го року [4, 5].

Підбір складових, покладений в основу номенклатури інгредієнтів, урахували під час моделювання харчової продукції резистентної дії для забезпечення профілактичного впливу на організм людини. Багаті сировинні ресурси України дозволили виділити перспективну та сумісну із волоським горіхом біологічно цінну овочеву та плодово-ягідну сировину (рис. 1).

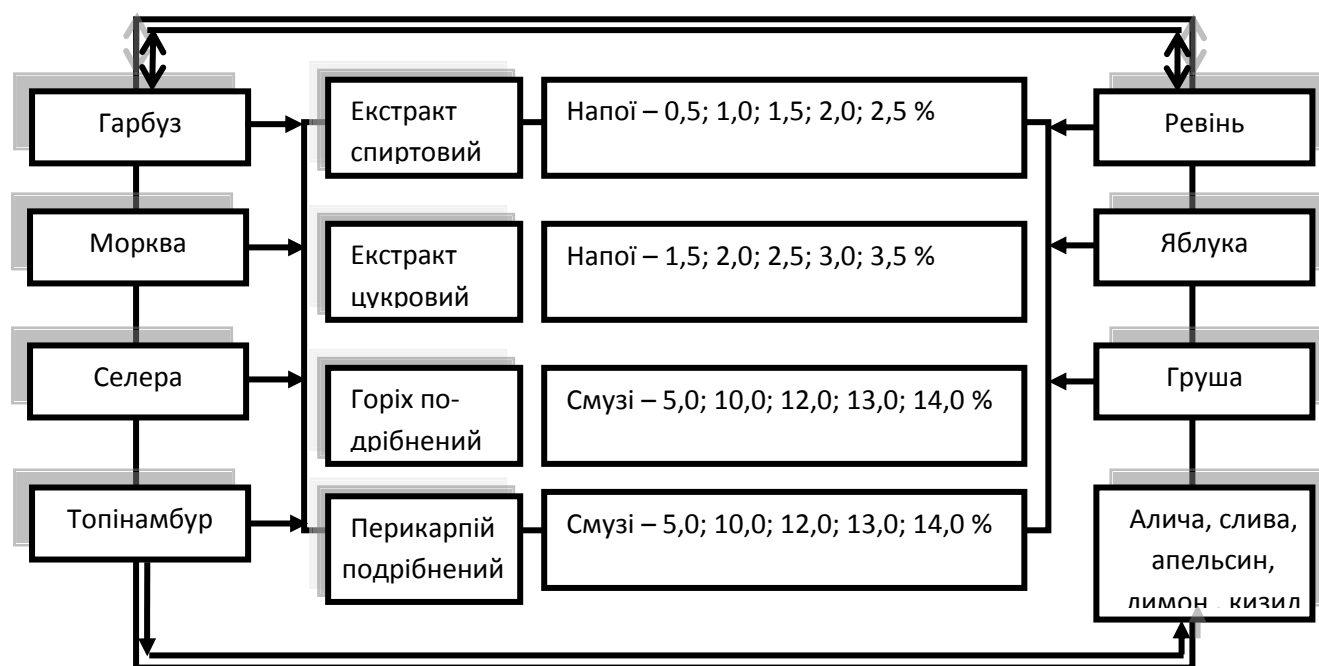

Рис. 1. Схема моделювання харчової продукції резистентної дії

Створено купажі для напоїв на основі гарбуза, селери, топінамбура, моркви, ревеню, груші, яблука й інших рослинних компонентів у композиції з волоським горіхом [3]. Під час розроблення технологій харчової продукції враховували нові тенденції в харчуванні людини, що відрізняються від традиційних регульованим вмістом фізіологічно-активних речовин, зокрема, оптимальним вмістом вітамінів А, Е, С, фенольних речовин, каротиноїдів, наявністю харчових волокон, мінеральних речовин (цинк, селен, йод та ін.).

Подальші дослідження довели доцільність використання розробленої комбінації рослинної сировини з дієтичними добавками із волоського горіха для десертної продукції, соусів, тощо.

Розроблені технології харчової продукції мають значні переваги порівняно з традиційною з точки зору харчової та біологічної цінності, які полягають у зниженні вмісту сахарози, збагаченні полісахаридами, вітамінами антиоксидантної дії (А, Е, С), фенольними речовинами, калієм, магнієм і йодом.

Загальна органолептична оцінка харчової продукції із використанням продуктів перероблення волоського горіха коливалась відносно контролю у межах 0,02...0,36 балів та у більшості випадків відзначалось покращення смако-ароматичних властивостей готової продукції, що можна пояснити впливом горіхової добавки на специфічні органолептичні властивості обраної для досліджень сировини, зокрема, топінамбуру, моркви, гарбуза, селери.

Мікробіологічні показники розробленої продукції були в межах існуючих норм. Медико-біологічна апробація підтвердила, що додавання до харчового раціону плодоовочевих напоїв із горіховою добавкою дозволяє утримати та стабілізувати показники, що характеризують стан імунної системи [6].

Отже, доведено доцільність використання волоського горіха у технології харчової продукції, що забезпечує покращення біологічної цінності та споживчих характеристик готової продукції. Розроблення сучасних технологій харчової продукції за умов комплексного використання зеленого волоського горіха сприятиме оздоровчому впливові на організм людини та покращенню діяльності його органів і систем.

Використана література

1. Наукові основи технології та системного використання харчових продуктів оздоровчої дії : монографія / Н. В. Дуденко, Л. Ф. Павлоцька, В. О. Коваленко та ін. Х. : ХДУХТ., 2015. 65 с.
2. Інноваційні технології харчової продукції функціонального призначення : монографія у 2-х ч. / ред. О. І. Черевко, М. І. Пересічного. 4-те вид., переробл. та допов. Харків : ХДУХТ, 2017. 591 с.

3. Тюрікова І. С. Технологія харчової продукції з використанням волоського горіха : теорія і практика : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2015. 203 с.

4. Спосіб отримання екстракту із волоського горіха молочно-воскової стадії стиглості: пат. 77238 Україна, МПК В01Д 11/02. № у 2012 07487; Заявл. 19.06.2012; опубл. 11.02.2013, Бюл. № 3. 4 с.

5. Спосіб отримання біологічно активної добавки із волоського горіха молочно-воскової стадії стиглості; пат. 88192 Україна, МПК В01Д 11/02. № у 2013 08452; Заявл. 05.07.2014; опубл. 11.03.2014, Бюл. № 5. 4 с.

6. Medico-biological assessment of drinks resistant action. I. Tiurikova, M. Peresichnyi, L. Vesnina, Y. Nakonechna, Rogova N. *Norwegian Journal of development of the International Science*. Vol. 2 (2017), no. 9, p. 65–68.

ЗВ'ЯЗОК ХАРЧУВАННЯ ТА СТАНУ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

СИМАХІНА Г.О.

доктор технічних наук, професор,

завідувач кафедри технології оздоровчих продуктів

НАУМЕНКО Н.В.

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри іноземних мов професійного спрямування

Національний університет харчових технологій

м. Київ, Україна

Дослідження нутриціологів свідчать про те, що в сучасному суспільстві одне лише традиційне харчування неминуче призводить до тих чи інших видів харчової недостатності [1]. Причини цього загальновідомі – дефіцит білків, нестача вітамінів та інших макро- та мікронутрієнтів, вживання рафінованої їжі, широке використання різноманітних харчових добавок, що не мають біологічної цінності. Тому **метою цієї роботи** є узагальнення та систематизація сучасних даних щодо органічного, багатогранного і безпосереднього зв'язку харчування та стану здоров'я людини. У роботі здійснено аналіз літературних джерел вітчизняних та зарубіжних учених, сформульовано власні умовиводи на основі розробок у галузі оздоровчого харчування.

Проблема поліпшення структури харчування, якості та безпеки харчових продуктів як основи життєдіяльності людини є сьогодні однією із найважливіших як у межах однієї країни, так і планети Земля в цілому. Разом з тим, накопичений світовий досвід показує, що вирішити цю проблему швидкого корегування структури харчування майже неможливо шляхом простого збільшення обсягів виробництва і розширення асортименту традиційних харчових продуктів. Пошук альтернативних шляхів розв'язання цього надзвичайно важливого завдання привів учених і практиків до ідеї про

необхідність розроблення та реалізації нових, значно досконаліших технологій виробництва харчових продуктів, адекватних за компонентним складом потребам сучасної людини. Це продукти оздоровчого, профілактичного, функціонального призначення [2].

XXI століття стало початком великих змін у нутриціології та харчових технологіях. Вони пов'язані передусім із виробництвом оздоровчих продуктів, що є частиною звичайного раціону і які, окрім поживних властивостей, мають здатність позитивно впливати на всі органи та системи організму. Завдяки цьому знижується ризик виникнення та розвитку цілого ряду захворювань.

Тому конструювання, виробництво та споживання нових харчових продуктів може здійснюватись лише на підставі науково обґрунтованих і перевірених практикою медико-біологічних принципів, нових технологій перероблення сільськогосподарської та лікарської сировини на оздоровчі продукти і гарантією абсолютної безпеки такої продукції для споживачів.

Над проблемою розроблення оздоровчих продуктів працюють учені Національного університету харчових технологій, Одеської національної академії харчових технологій, Харківського державного університету харчування та торгівлі, Київського національного торговельно-економічного університету, Інституту геронтології ім. Д.Ф. Чеботарьова НАМН України, Інституту мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного НАН України.

Загальний висновок учених такий: практично усім харчовим продуктам, що традиційно споживає населення, можна надати функціональних властивостей і таким чином зробити нашу їжу нашими ліками, як мріяв про це ще Гіппократ. Для цього необхідно знаходити природні джерела найбільш ефективних функціональних інгредієнтів; дослідити властивості різних біологічно активних компонентів їжі (вітамінів, мінеральних елементів, полісахаридів, амінокислот, жирів тощо) і розробити нові технології отримання оздоровчих харчових продуктів.

Для вирішення усіх цих питань потрібно мати ґрунтовні знання, тому що саме в галузі оздоровчих продуктів проводяться найбільш інтенсивні

дослідження, саме галузь оздоровчих продуктів зараз розвивається найбільш швидкими темпами і на світовому ринку саме оздоровчі продукти мають найбільший попит.

Людина – це система, що живе у тісній взаємодії з Природою. Незважаючи на істотні особливості створеного нею життєвого середовища, людина продовжує бути невід'ємною частиною космосу, повністю підпорядкованою діючим у ньому законам. Саме в людині жива природа досягла ступеня еволюції, на якому в її існуванні та подальшому розвитку починають набирати панівного значення розум, воля та моральні ідеали. Розум дає людині можливість передбачити наслідки своїх вчинків, а воля – спрямувати їх у напрямі поставленої мети.

На думку М. Г. Холодного, відомого українського ботаніка та мікробіолога, вченого-натураліста ХХ століття, людина перебуває не над Природою, а всередині неї [3]. Вона органічно пов'язана з Природою всім своїм складним єством і діє на неї не ззовні, а зсередини. В цьому – джерело її слабкості та її сили. Джерело слабкості тому, що численні й різноманітні зв'язки людини з довкіллям часто ставлять її під удар таких сил, котрі нею ще не зовсім чи й зовсім не вивчені і поки що не підпорядковуються її волі. Джерело сили – оскільки чинники, що діють зсередини, ендогенні, здатні викликати більш глибокі зміни в явищах природи і легше підпорядковують їх своєму впливові.

Найбільш тісним, органічним, багатогранним зв'язком людини з Природою є харчування. Це та основа, на якій ґрунтується вся її творча діяльність, звідки людина бере все необхідне для нормального функціонування і підтримання належного стану здоров'я, для реалізації себе в житті.

Здоров'я – головне багатство людини, її безцінний дар. Здорова людина впевнено йде по життю, їй доступне все, вона готова підкоряти будь-які вершини, досягати найвищої мети. У здорової людини немає віку. Вона постійно молода, у неї завжди є майбутнє, скільки б їй не було років. Тож видатний сучасний фізіолог та геронтолог, всесвітньовідомий учений, що

розробив теорію та практику антистаріння, академік НАН України В.В. Фролькіс вважав, що геронтологія – не реанімація, не подовження життя будь-якою ціною, в будь-якому стані [4]. Мета геронтології не лише в кількості прожитих років, а й у якості життя, зміст же його – в душевному та фізичному комфорті, у прагненні до високого...

Саме показник якості життя за останні роки одним із основних застосовується в різних країнах при оцінюванні ефективності використання ресурсів охорони здоров'я та благополуччя населення. Група експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) визначила: *«Якість життя – це спосіб життя в результаті комбінованої дії чинників, що впливають на здоров'я, щастя, включаючи індивідуальне благополуччя в навколишньому фізичному середовищі, задовільну роботу, освіту, соціальний успіх, а також свободу, можливість вільних дій, справедливість і відсутність будь-якого гніту»*.

Для визначення стану організму людини відомий хірург, кібернетик, академік М.М Амосов запропонував також показник «кількості здоров'я», вважаючи, що визначення здоров'я лише як комплексу нормальних показників недостатньо: «Науковий підхід до поняття здоров'я повинен бути кількісним»[5].

Попри очевидний прогрес науки, створення більш досконалої медичної техніки, винайдення нових ефективних ліків, ми не стаємо здоровішими, тож і якість життя не поліпшується. Навпаки, багато хвороб «помолодшало» на 20...30 років. Якщо раніше тривожні симптоми у людини з'являлись десь після 50 років, то сьогодні «перші дзвіночки» звучать уже в 30...35 років, а то й раніше. Зараз до семирічного віку залишаються практично здоровими не більш ніж 20 % дітей, а до 17 років – 15 % [6].

В чому причина такого парадоксу?

Багато учених шукають відповідь на це запитання. Більшість із них схиляються до думки, що, відповідно до закономірностей еволюції біосфери та ноосфери (як процесу взаємодії життя та суспільства із середовищем

проживання) людство вже кількісно і якісно перевищило всі допустимі норми негативного впливу на планетарний суперорганізм. Як зазначають деякі автори, при сучасних темпах деградації в середині XXI століття біосфера втратить здатність до самовідновлення [7].

Отже, несприятлива екологія, забрудненість повітря, води, ґрунтів, а основне, низька біологічна та харчова цінність сучасних харчових продуктів, збіднених на вітаміни і мінеральні солі, вирощених у неприродних умовах з використанням плівкових покриттів, мінеральних добрив і хімічних засобів боротьби з бур'янами та шкідниками, призвели до значного погіршення стану здоров'я людини. Різке зниження рухової активності, численні джерела низькочастотних випромінювань (екрани комп'ютерів та телевізорів), шкідливі звички (паління, алкоголь, наркотики), життєві складності, стреси справляють більш руйнівну дію на організм людини, знижуючи імунітет, порушуючи обмін речовин, викликаючи ранні захворювання [8].

Більшість біологічних функцій в організмі людини сягають свого піка до 30 років, а потім деякі з них починають згасати. Цей процес, який раніше вважали результатом старіння, насправді зумовлений способом життя, звичками, станом екології і, здебільшого, характером та структурою харчування.

Саме ці чинники руйнують людський організм, призводять до передчасної старості та смерті. Вони негативно впливають на роботу мозку, який, складаючи всього 5 % від маси тіла, споживає понад 20% кисню, що використовується організмом, 20...30 % загального числа калорій та левову частку всієї глюкози, що міститься в крові.

Тому, намагаючись підтримати нормальний стан здоров'я, відновити клітини головного мозку і нервової системи, ми дедалі частіше шукаємо порятунку в ліках, тим паче що сьогодні їх не бракує. Негативні ефекти й парадоксальні реакції організму на фармакологічні речовини спонукають до пошуку нових засобів відновлення здоров'я і підтримання його на належному рівні.

Двічі лауреат Нобелівської премії, лауреат усіх найпрестижніших світових нагород в галузі хімії, біології, медицини, американець Лайнус Полінг був переконаний, що людина може продовжити своє життя на 25 і навіть на 35 років, якщо вже замолоду споживатиме необхідну кількість різних харчових біологічно активних речовин, передусім вітамінів: «Необхідною умовою хорошого здоров'я є наявність потрібних молекул у потрібній кількості, в потрібному місці людського тіла, в потрібний час» [9].

Загальновідомо, що харчування – один із найважливіших чинників, що визначають стан здоров'я населення. Правильне харчування забезпечує нормальний ріст і розвиток дітей, сприяє профілактиці захворювань людей, визначає їх активне довголіття.

На рубежі XXI століття постійно зростаюча індустріалізація та науково-технічний прогрес у різних галузях науки з точки зору медицини та екології уже не оцінюються як винятково прогресивне явище. Максимізація темпів виробництва продуктів харчування й сировини для них за рахунок зниження натуральності та безпеки для людини почала приносити свої гіркі плоди. Так, поряд із несприятливим впливом техногенних та антропогенних чинників на перший план виходить дедалі більший вміст у продовольчій сировині та продуктах споживання харчових добавок штучного походження, число яких переважає 5000 найменувань.

Тому слід віддати данину мудрості і спостережливості відомого сучасного психолога В. Леві, котрий дуже точно й влучно схарактеризував основні етапи розвитку системи нашого харчування, назвавши цей історичний процес гігантським харчовим експериментом. Отож, за В. Леві, вся історія нашого харчування – це експеримент. Гігантський безперервний експеримент [10]. Розпочатий разом із виникненням людства на землі, близько мільярда років тому, продовжуваний кожним народженим, а тому має усі шанси на вічність. Це нашим продуктам ми зобов'язані фантастичною витривалістю свого організму, здатного нейтралізувати різноманітні отрути, навіть використовувати деякі з них як ліки.

Цей великий харчовий експеримент людства можна розділити на три головні періоди:

перший – природний. Експеримент еволюції. Тривав сотні мільйонів років. У результаті було створено людський організм у його нинішньому вигляді;

другий – історичний, культуральний. Експеримент цивілізації. Тривав близько кількох тисячоліть. У результаті було створено культуру, зокрема й культуру харчування;

третій період розпочався порівняно недавно, хоча передумови його склались у минулі часи. Період свідомий. Експеримент науки, технології і медицини. В результаті його має бути створено таке харчування, яке стане людині і ліками, тобто ідеальне харчування.

Відповідно до цих періодів протягом тисячоліть змінювались уявлення про те, як правильно харчуватись. Разом з цим завжди існувала мрія про **ідеальну їжу**, котра містила б лише корисні сполуки та сприяла людині у її вдосконаленні (думки про ідеальну їжу можна виявити уже в класичній грецькій міфології). Особливо актуальною ця мрія стала в нашому столітті, коли людина так часто вступає у конфлікт із природою.

Таким чином, спочатку мрія, а потім наукова ідея про ідеальну їжу та ідеальне харчування набирали все більшої популярності з багатьох причин, гуманістичне, соціальне та наукове знання яких очевидне.

Ідея ідеальної їжі та ідеального харчування в цілому ґрунтується на строгих наукових постулатах. В науковій формі її розвинуто на базі класичної теорії, що отримала назву теорії збалансованого харчування, сформованої під впливом робіт визначних учених, починаючи з Лавуазьє і Гельмгольца [1].

Головне положення цієї теорії полягає в тому, що харчування – це процес підтримання та врівноваження молекулярного стану організму, тобто процес поповнення тих витрат, які відбуваються в організмі у зв'язку із основним обміном, витратами енергії при роботі, при рості молодого організму тощо. В результаті перетравлювання і поглинання різних харчових сполук з них

вилучаються необхідні компоненти. Співвідношення харчових сполук, що надходять в організм у вигляді певного раціону, має бути добре збалансованим. При цьому існує рівновага між кількістю і спектром речовин, що надходять і витрачаються. За допомогою спеціальних внутрішніх механізмів така рівновага підтримується дуже точно.

На сучасному етапі знань медицини, біології, фізіології поняття про ідеальну їжу трансформувались у цілком реальне харчування, що поряд із необхідними поживними компонентами містить сполуки, які визначають стан здоров'я людини, її імунітет, здатність до адаптації, а також можливість протистояти різноманітним негативним зовнішнім і внутрішнім чинникам.

Саме тому останнім часом все більшої популярності набувають харчові продукти оздоровчого і профілактичного призначення, збагачені вітамінами, незамінними амінокислотами, мікро- та макроелементами, іншими біологічно активними речовинами. Завдяки таким продуктам людина може зберегти своє здоров'я, повністю задовольнити фізіологічні потреби в енергії та харчових сполуках, котрі використовуються організмом для побудови клітин, органів і тканин.

Термін «оздоровчі, функціональні харчові продукти» поступово стає зрозумілим та звичним. Ми – сучасники – взагалі полюбаємо слова, які точно відбивають стиль життя: функціональний одяг, функціональні прилади – це зрозуміло, чітко, сучасно. Чому б урешті-решт не застосувати такий підхід і до «хліба насущного»? Спершу японці, потім американці й дещо пізніше – європейці досягли цього висновку: продукти мають бути функціональними, оздоровчими, тобто забезпечувати необхідну умову виживання у нашому нинішньому середовищі. Такою умовою є належний стан здоров'я.

Саме здоров'я (висловлюючись мовою математичних величин) і є власне функція – залежна, змінна величина, яка змінюється відповідно до зміни іншої величини – аргументу, у нашому разі – харчових продуктів. На цьому математичному рівні усе відносно просто: зміни «в часі, в структурі» харчових

продуктів (їхнього складу, якості, безпеки) спричинюються до змін (як позитивних, так і негативних) у залежному від них стані здоров'я.

Але є інший, біологічний сенс розуміння поняття «функція», пов'язаний зі специфічною діяльністю живого організму, його органів, тканин і клітин. У цьому розрізі термін «функціональний» нерозривно пов'язаний із фізіологією харчування – розділом нутриціології, який вивчає харчові речовини та компоненти їжі, їхню дію та взаємодію, метаболізм і роль у підтриманні здоров'я або виникненні захворювань. Нехтування цього аспекту виключає створення продукту, який відповідає визначенню «функціональний».

Сьогодні саме ця категорія продуктів користується найбільшим попитом. За офіційними даними, у 2014 р. 78% американських споживачів зупиняли свій вибір на збагачених продуктах. Порівняно з 2013 р., їхня кількість зросла на 35%.

Аналіз американського ринку функціональних харчових продуктів у 2001 р. та тенденції його зміни до 2014 р. свідчить про те, що основною групою у структурі функціональних продуктів залишаються напої та продукти на основі зернових. Решта продуктів являють собою готові сніданки, снеки та молочні продукти.

Український ринок оздоровчих продуктів поступово заповнюється не лише імпортними, а й вітчизняними продуктами, до числа яких входять кисломолочні продукти, різноманітні напої, збагачені вітамінами, мінеральними речовинами та розчинними харчовими волокнами.

Він також включає хлібобулочні вироби, готові сніданки, кондитерські вироби. З'явилися вітчизняні жирові продукти покращеного жирно-кислотного складу за рахунок збагачення їх джерелами поліненасичених жирних кислот, вітамінізовані.

Результати останніх досліджень нутриціології дали можливість виявити кореляційну залежність між вмістом у продуктах окремих нутрієнтів та станом здоров'я населення. І це дозволило сформулювати новий погляд на їжу як на засіб профілактики та допоміжний засіб при лікуванні багатьох захворювань.

Успіхи сучасної нутриціології незаперечно довели, що їжа контролює різні функції в організмі людини і, як наслідок, впливає на нормалізацію стану здоров'я та знижує ризик виникнення ряду хвороб.

На основі цього висновку провідні вчені світу сформулювали концепцію оздоровчого, функціонального харчування, і на нинішньому етапі розвитку суспільства починає розвиватись нова наукова дисципліна – функціональна нутриціологія, або фармаконутриціологія.

З нашої точки зору, концепція оздоровчого харчування – це сукупність поглядів та взаємопов'язаних потоків знань (як нових, так і вже осмислених наукою) щодо єдності усіх різноманітних функцій, які утворюють велику систему *людина – харчування – здоров'я*, і визначають основні напрями, стратегію, тактику створення нових продуктів профілактичної та оздоровчої дії, адекватних потребам людини [11].

Для створення в Україні індустрії оздоровчого харчування, для забезпечення усіх верств населення, незалежно від їхнього матеріального добробуту, функціональними продуктами, для практичної реалізації концепції оздоровчого харчування доцільно в практичних умовах промислового виробництва керуватись світовим досвідом створення оздоровчих продуктів.

Як висновок можна зауважити наступне. Наукові відкриття ХХ – ХХІ століття дали змогу створити атомну енергетику, швидкісні транспортні мережі, нові біологічні, радіаційні, лазерні, фармацевтичні та харчові технології, з'ясувати геном людини і таємниці психіки. Разом з тим, на тлі величезних досягнень виникло багато несподіваних проблем зі здоров'ям людей, пов'язаних із технічним прогресом, екологією, структурою харчування тощо. Сучасний спосіб життя з характерним для нього надлишком у раціоні калорійної їжі, недостатнім вживанням фруктів, овочів, харчових волокон, гіподинамією і стресами призвів до появи нових та різкого зростання відомих захворювань. У їх переліку з'явився термін «хвороби цивілізації»: синдром хронічної втоми, атеросклероз, ожиріння, серцево-судинні, ендокринні, онкологічні та інші захворювання.

Відповідно до основних періодів розвитку людства змінювались уявлення про правильне харчування. Завжди існувала мрія про ідеальну їжу, котра містила б лише корисні сполуки та сприяла людині у її вдосконаленні.

На сучасному етапі знань медицини, біології, фізіології поняття про ідеальну їжу трансформувались у цілком реальне харчування – оздоровче, яке, поряд із необхідними поживними компонентами, містить сполуки, що визначають стан здоров'я людини.

На сьогодні незаперечним є одне – розвиток людини (фізичний та психічний), стан її здоров'я і підтримання його на належному рівні неможливі без раціональної взаємодії людини і природи, без уміння людини розумно використати потенційні можливості сільськогосподарської та лікарської сировини та створити на її основі нове покоління продукції – оздоровче харчування.

Знання про здоров'я людство накопичувало протягом тисячоліть. Цей процес продовжується і досі. І можливо, саме сучасний етап розвитку – це час об'єднати, зібрати всі знання про Людину і використати їх на благо коеволюції Людини і Природи. І доцільно згадати слова Авіценни: «Той, хто здобуває знання про первозданне, у повній відповідності з Аристотелем здобуває заново нову натуру».

Щоб найбільш ефективно використати найтісніший зв'язок людини і природи, необхідним є розроблення харчових продуктів принципово нового покоління. Для вирішення цієї проблеми потрібно: по-перше, підготувати висококваліфіковані кадри, здатні об'єднати сучасні технологічні процеси з фізіологією і фармакологією харчування для конструювання нових продуктів з високою функціональною активністю; по-друге, створити вітчизняну індустрію здорового харчування, докорінно реконструювавши підприємства харчової промисловості й оснастивши їх потрібною технікою; по-третє, розробити і впровадити економічно вигідні технології виробництва продуктів як масового споживання, так і спеціального призначення.

Використана література

1. Гігієна харчування з основами нутриціології: підручник / В.І. Ципріян та ін. Київ: Здоров'я, 2007. 565 с.
2. Капрельянц Л.В., Іоргачова К.Г. Функціональні продукти: монографія. Одеса: Друк, 2003. 312 с.
3. Холодный Н.Г. Мысли натуралиста о природе и человеке. URL: www.nffedorov.ru/mbnff/biblio/knigi/antrukos/hol1.html (дата звернення: 12.09.2019)
4. Фролькис В.В. Долголетие: действительное и возможное. Киев: Наукова думка, 1989. – 244 с.
5. Амосов Н.М. Энциклопедия Амосова. Алгоритм здоровья. Человек и общество. Донецк: Сталкер, 2003. 464 с.
6. Апанасенко Г.Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека. Санкт-Петербург: Петрополис, 1992. 122 с.
7. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста / сост.: М.С. Бастракова, Н.В. Филиппова и др. Москва: Наука, 1988. 520 с.
8. Гулий І. С., Сімахіна Г.О., Українець А.І. Основи валеології: валеологічні аспекти харчування: підручник. К. : НУХТ, 2003. – 336 с.
9. Полинг Л., Икеда Д. Вся жизнь в борьбе за мир. Диалог / пер. с англ. Ю.М. Канцура. Москва: Издательство МГУ, 2004. 144 с.
10. Леви В.Л. Ошибки здоровья. Москва: ООО «Торобоан», 2004. 274 с.
11. Сімахіна Г.О., Науменко Н.В. Технологія оздоровчих харчових продуктів: підручник. Київ: НУХТ, 2015. 402 с.

THE MAIN TRENDS OF DEVELOPMENT OF MODERN UKRAINIAN POETRY

NAUMENKO N.

Doctor of Philology, Professor,

Professor of the Department of Foreign Languages for Specific Purposes

National University of Food Technologies

Kyiv, Ukraine

Today, the diversity in topics to discover by artistic means and in the scientific ways to interpret the creative heritage could be defined as the indication of today's 'creativogenous' society (term applied by Silvano Arieti). Theoretically, this kind of society is characterized by *access to cultural means; diversity in cultures and subcultures; aspiration not to simple existence, but to achievement of certain objectives; free access to education; lack of privileges to definite cultural groups and preconceived attitude to any others; intellectual tolerance, interaction and collaboration between creative persons; system of awards and encouragements* [2]. Thus, some scholars, particularly philologists, wished to come into the internal world of a writer for cognizing the main secrets of one's style and the main artistic means of one's creative laboratory. Moreover, they could use all the obtained knowledge to start their own creation.

'The ability to analyze is the ability to explore the energy of word,' as Yevhen Malaniuk wrote. Every method of analysis (historical and typological, discursive, comparative, intertextual, psycholinguistic, archetypal, close reading etc.) would surely concern such an important aspect as mastery of a craftsman. Upon outlining the 'artistic mastery' as an esthetic category important for better cognition of Ukrainian literature, we find it logical to move forth to a versatile process of its development.

In 1960 to 1970 a new generation of writers rebelled against socialistic realism and the official policy of Russification. Novels by Oles Honchar (1918–1995), poetry

by Lina Kostenko (born in 1930) and the dissident poets Vasyl Stus (1938–1985) and Ihor Kalynets' (born in 1938) opened new horizons. Unfortunately, some of them paid for this with their freedom, and Stus with his life.

Writers of 1980s and the 1990s sought new directions either in a philosophical rethinking of past and present Ukraine like Valerii Shevchuk (born in 1939) or in burlesque and irony like Yurii Andrukhovych (born in 1960). Contemporary culture, politics, and social issues are discussed in the periodicals *Krytyka* and *Suchasnist'*.

Kyiv School had appeared to be one of the most brilliant phenomena in Ukrainian poetry. Verse writings of Kyiv School poets brought the folk life's dramatic intonations into modern Ukrainian poetry. The Slavic myth-poetic consciousness gets consequently restored in a word, and the ways of poetic thinking turn back to the initial sources of being. This has conditioned the appearance of new genre forms which were unknown before: chronicle poem (*Rus' Chervlena* (Gilded Rus), *Sarkofah: storinka majbutniogo litopysu* (Sarcophagus: a Page for a Future Chronicle) by Viktor Kordun; *Lito litopysuje* (Summer Sums the Chronicles) by Vasyl' Holoborod'ko, *Sporudzhennia khramu* (Building a Temple) by Mykhailo Hryhoriv), drawing poem (*Khlopchyk maliuje lito* (A Boy Drawing the Summer), *Kolekcioner kolyorovykh olivtsiv* (Colored Pencils Collector), *Zustrich ptashok* (Birds' Meeting) by Vasyl Holoborod'ko), exorcism poem, decorative art poem, and simultaneous poetry connecting conceits of all arts.

Talking about Kyiv School, it can be interpreted in several aspects:

- (1) a purely poetic phenomenon with freedom of creation for the main sign;
- (2) a group of young non-conformists that recognize freedom in all of its displays;
- (3) an experimental psychological endeavor to live another way than the previous generations did;
- (4) a brotherhood of creators whose main goal was poetry itself.

This is why the free verse became not only the versification dominant for Kyiv School poets, but also a conceptual symbol of freedom.

Vasyl Holoborod'ko (born in 1945), Viktor Kordun (1946-2005), Mykola Vorobyov (born in 1941), and Mykhailo Hryhoriv (1947-2016) – the four main representatives of Kyiv poetic school, upon declaring the conception of mythological poetry by their creativity, intended to undergo the momentum of Aristotelian *mimesis* to the favor of Platonic one, in other words – to present the constructive ways of building the new reality where the principles of high arts would be prominent. The active transformation of chaos into cosmos was accompanied by the method of *ostrannenie*, which would allow omitting an element *as* or *like* from a simile.

For Kyiv School poets, the most conceptual point was *how a verse work is made*, not *what has been said in it*. The poets formed their own unusual, wondrous idiolect with multi-level associations and sensually condensed thoughts; otherwise, their purpose was to reduce the priority of rational denotates that would water down the artistic speech.

Therefore, the metaphoric image opened the place for motional ‘internal form’ of a word, confirmed about one hundred years ago by Alexander Potebnya, for intuitive insights, and thus for actualization of unconsciousness’ resources.

Prequel to Kyiv School, in the first third of 20th century, surrealistic ‘dazzling metaphor’ became a specific emblem for the union of conscious and subconscious. This kind of metaphor is unexpected and enigmatic; moreover, the metaphorical junctions of words reveal their hidden potential in constant image-making. Being multiplied to a binomial plot, it makes up a story developing in ‘fourth dimension,’ where we can see a visual image turning into a mosaic of symbolic meanings.

As any other elements of artistic language, metaphors exist in a poem awaiting [3; 6] to be revealed by recipient who uses one’s esthetic experience. Even if a poem does not contain metaphorical expressions, it can become itself a metaphor. Taras Shevchenko’s *Sadok Vyshnevyyi Kolo Khaty* (A Cherry-Garden around the House) used to be considered the wide-known example of this like metaphor of freedom.

For example, the verse *To the Cathedral* by Pavlo Tychyna, a priori deprived on any metalogical image, became a metaphor of religiosity expressed in human’s personification of nature. Its narration is based mostly on binomial images:

The path to the garden

Sings.

A pumpkin beneath leafy parasols

Contemplates the sun...

Sunflowers are ablaze...

– *a bee buzzes like a string* –

Butterfly duets...

– *honey on its legs* -

A daisy? "Greetings to you!"

She whispers back: "I greet you too."

The earth resonates

Like organ (transl. by Michael Naydan).

From the 1960s, this process is plain to see in the poetry by Ihor Kalynets'. It can be shown in a poem like *Belonging to Genealogy*, whose leading philosophical motifs are the world seen by a speaker as a trinity, search for a new deity, and the attempt to restore the broken ties of generations:

We're dreaming

The white waters of childhood

So long ago they have been purified

On the ninth stone

And now the ornaments of mould

Upon the silted sources

Lo, our wedding's celebrated

Without a candle girl

The virgin

And without a sword

Crowned with a candle [7; translated by the author of the article].

Interestingly, this kind of image making allows the literary critics to confirm the 'baroqueness' of Kalynets' free verse: first of all, his baroque poetic has the complicated (dazzling) metaphor for the crucial feature. Multi-level metaphor, based

on binomial juxtapositions of separate words, leads to the great deal of alternative perceptions of the same verse or an entire poem. In wider context, it can be compared to a Chinese hieroglyphics: the limited number of simple characters (so-called keys) in different combinations makes up all the variety of Chinese lexicon. This is why we can speak about a hieroglyph as a poem.

Otherwise, the contemporary Ukrainian poems themselves can be considered hieroglyphs, especially those which do only map out the narration with a few words in fantastic binomial composition. So that it is clear that such a way of poem and image making is presented tremendously bright by the artistic practice of Kyiv School poets.

Spontaneously approved esthetical principles of modernism were the credo for Kyiv School. Metaphysical lyrics by Kordun, Vorobyov, Hryhoriv, Holoborod'ko etc. kept the style dominants of 1960s' poetry that were individual free-verse rhythm of world perception opposed to the socially engaged writings; the idea of history as existence beyond society; universal view of many-dimensional human being; transformation of chaos into poetic cosmos.

For instance, lyrics by Viktor Kordun gets closer to meditative discourse and reflexive metaphors and consequently becomes a representation of philosophical meditations open to intensive dialogue and cognition of poetic cosmos connected to nature.

'Hues, glamour, and aromas' (according to Lyudmyla Dudarenko, 2004) are the main features of Kordun's style that may be defined as the new modification of secession, the manner of early 20th century arts.

These conceits express the variety of words and worlds, speaker's anxious adoration of divine harmony as 'unity in plurality' told by Hryhoriy Skovoroda. This is why Kordun's poetic world is full of light and divine illuminations; however, it is not deprived of internal dramatics and even providential tragic. This can be illustrated by a poem *Rus Chervlena (Gilded Rus)* from debut book, *Zemlia natkhnenna (Inspired Earth)*:

Oh, death is not blossoming,

*Blood's transiency is human now,
Horses got silent,
And whiteness of snows is not girls' as well,
But only from clouds* [8; translated by the author of the article].

As it is well-known, the ancient Rus chroniclers used exquisite metaphors – even with binomial sense thanks to the method of poetic gradation – to describe skirmishes, warriors' death and funerals (the most popular metaphor was *blossoming death*). Anti-war intonations of Kordun's poem turn into the speaker's anxiety about the language slowly losing its metaphorical meanings, and about history slowly losing its trustworthiness.

Some of Holoborodko's verse works follow the Gospel statement 'to be like children to see the Kingdom.' This is why many of them have a child for a speaker, and use the conceits of child's view of the world, one of which is a fantastic binomial presented in synthesis of poetry and drawing:

*The roosters roll
Green watermelons
Along the yellow thread
That's pulled under a cherry tree
With a lonely bird rocking on the tree top*
(*A Boy Drawing the Summer*; 4. translated by the author of the article)

The coloristics of the poem is determined by four bright colors – green, yellow, red and white (those two last mentioned are metaphors hidden in the next line: *The cherry drops / have sprinkled the wall of a hut*). The position of lines shows the contrasting transfer between color hues, which is proper for a child's drawing. Ostrannenie is also evident in a riddle-like metaphor 'the yellow thread... under a cherry-tree' (a path) [9].

Two-dimensional space on a child's drawing, interpreted in words, gets animated thanks to the moving detail 'a bird rocking on the tree top.' The microcosmos of Holoborodko's poem involves the wider range of intertextual motifs: 'roosters rolling the watermelons,' similar to Mykola Vinhranovskyj's 'hares

rolling cabbage heads along the kitchen-gardens'; 'lonely bird' evoking preliminary associations with Walt Whitman's 'solitary the thrush,' does further become the solar symbol for Holoborod'ko's speaker:

*And to and fro
The solitary bird is rocking,
Casting his bead-like eye down on the ground,
Where roosters roll
Green watermelons.*

Poetic sense of Mykola Vorobyov's lyric is clear and non-cognizable at the same time, first of all – due to lapidary free-verse expression and exquisite play upon words. The key genre of Vorobyov's poetry is landscape lyrics, and a prominent idea is life of the nature and search for unique moments of everyday being, like:

*A girl who's always pink and blue
With green belt on her waist,
Looks at herself –
At water.
And the ground is hot around.
Tractor like a tent,
And a boy's making a nest
From two branches bent [12; translated by the author of the article].*

Such a metaphor is adding new features to the notion of poetic style of contemporary Ukrainian poets in Vorobyov's *Deceptive Orchestra*. Fantastic binomial is a part of a poet's word portrait, in which a poet makes some strange action or sets up a simile of two non-juxtaposed words:

Hryhoriv:

– *It is impossible to describe convolvulus exactly
Just because it is impossible to predict the spring flood's rhythm [12]*

Yet, talking about Hryhoriv's poetic style, we can accent his unusual manner to change the rhythm of poetic narration (or, according to Vorobyov, 'to predict the spring flood's rhythm') by taking some words or clauses in parentheses, like this:

the trees / are swayed / by titmice

(obedient speech of a glade? / hardened roof of a bee?)

(amongst the mauve – / the storm of waste lands / is sucking / in a hidden / closet) [5; translated by the author of the article]

The parenthetical constructions in the second and third passages are supposed to be recited more quickly than the first line, which introduces a theme to a reader (in other words, how can the reader imagine a vision of swayed trees); it is even possible to predict that a reader would add some more lines in parentheses according to one's own associations.

This can be also defined 'an infinite polynomial', seen in two following poetic portraits:

Kordun:

As you pass by the tenth peak

And you wish to turn back

But all what you'd see is the same space

*And **noise of a chase** in it* [12; translated by the author of the article]

Illya:

How clear is the sky

*Just such a **sky could hide the ships*** [12; translated by the author of the article]

That is why we do declare Vorobyov's image making method developed from fantastic binomial to fantastic infinite polynomial [10].

As well as in other poets analyzed above, image making in Vorobyov's poetry is supposed to be based on the **fantastic binomials** as described by G. Rodari. They are two or more randomly chosen words (mostly a noun and its indication expressed by an adjective or action expressed by a verb or a participle) which make up a plot and, moreover, a subtext for a poem: *pink and blue girl, tractor like a tent; a boy making a nest* etc. Besides, metaphorical definitions for Vorobyov's poetic style are also composed this way, like *servant for a peony* (by Vorobyov himself), or *the conductor of a deceptive orchestra* (by Anna Kharchenko), or *a trustee for violets*

and water (by Volodymyr Morenets'), or *grammatical fantast* (by the author of the article).

The represented way of image-making has been actualized, together with onomatopoeia as the synonym of a subject to be shown, in poetry by Ivan Andrusyak, our contemporary. However, this poet has managed to create a strong counter-point (Wendepunkt), which allows us to define the following verse work, *Impossibilities of Language*, the verse novella [11] and therefore to recite it wholly:

jug jug jug jug

twit twit

twittio

and again:

tit tit tit tit tit

chirrup

and buzzzzzzzzzzz – a bug

and so on:

twit twit twit

twittio

eh I wish I saw just one of them

but no – I see only a bug

yet the bug's the one I do not want to talk to

cause my oh my

what would I say to the bug?

Just think a little... [1; translated by the author of the article]

Henceforth, the poetry of Kyiv School is but a particular representation of metaphorical view of the world by Ukrainian poets to come. It is well accepted that metaphor is one of the most ancient evidence of human perception of the world, either in Aristotelian or in Scandinavian comprehension. As for Merab Mamardashvili, famous Georgian philosopher, “a metaphor connects the words which are non-connectable without metaphor.” Not surprisingly, individual metaphorical view of the world, started from childhood, will never extinct, but only develop into an integrate world picture.

Finally, we are in agreement with the assertion by Yuriy Kovaliv (2007) that Kyiv School, despite its amorphous name, the absence of theoretic program, and the visible eloquence, respectably kept the traditions of early Ukrainian modernism, particularly with *Moloda Muza* and *Ukrayins'ka Khata* groups, Pavlo Tychyna's 'clarinetism', polystylistic poetry by Bohdan-Ihor Antonych, and so on, building up its own centripetal cosmos with metaphor for a centre of the poetic galaxy [9] and giving the impulse for their numerous followers. We are tending to define this cosmos with a term 'ethnosymbolism' that connects the poets' creative interpretations of Ukrainian folklore symbolism on the base of free verse form, involving symbols into the endless movement thanks to its irregular rhythm; so that Gianni Rodari's 'fantastic binomial' as the impulse for a fairy-tale story got its new embodiment in Ukrainian literature.

Bibliography

1. Andrusiak, I. *Nemozhlyvosti movy: poezii ta pereklady (Impossibilities of Language : Poems and Translations)*. Kyiv, Yaroslaviv Val Publishers, 2011.
2. Arieti S. *Creativity* / 3rd edition. N.Y., Routledge, 1997.
3. Foss Martin. *Symbol and Metaphor in Human Experience*. London, Newport University Press, 1996.
4. Holoborod'ko Vasyl. *Letyuche Vikontse: Poezii (Flying Window. Selection of Poems)*. Kyiv, Ukrajins'kyi Pys'mennyk Publishers, 2005.

5. Hryhoriv Mykhailo. *Sporudzhennia Khramu: Poezii (Building a Temple. Selection of Poems)*. Kyiv, Ukrayins'kyi Pys'mennyk Publishers, 1992.
6. Ingarden Roman. *Das literarische Kunstwerk (The Literary Art Work)*. Tübingen, Max Nimeyer Verlag, 1972.
7. Kalynets' Ihor. *Probudzhena Muza (Awakened Muse)*. Kyiv, Fakt Publishers, 2004.
8. Kordun Viktor. *Zemlia Natkhnenna: Poezii (Inspired Earth: Selection of Poems)*. Kyiv, Molod' Publishers, 1984.
9. Naumenko Nataliia. Fantastic Binomial, the Conceptual Image-making Method for Contemporary Free Verse. *International Science: Ukrainian Edition. Humanities and Medical Science*. June 2010. P. 16-24.
10. Naumenko, Nataliia. *Serpantynni dorohy poeziyi: pryroda ta tendentsiyi rozvytku ukrayinskoho verlibru (Serpentine Roads of Poetry: Nature and Tendencies of Development of Ukrainian Free Verse)*. Kyiv, Stal Publishers, 2010.
11. Naumenko Nataliia. The Esthetic Possibilities of Onomatopoeias in Contemporary Ukrainian Poetry. *The Advanced Science*. Volume 2015, issue 1. USA. P. 99-102.
12. Vorobyov Mykola. *Omanlyvyj Orkestr (Deceptive Orchestra)*. Kyiv, Prosvita Publishers, 2006.

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ З ПИТАНЬ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

ВОЛОШИН О.Р.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри анатомії, фізіології та валеології

КОПКО І.Є.

кандидат біологічних наук,

доцент кафедри анатомії, фізіології та валеології

Дрогобицький державний педагогічний

університет імені Івана Франка,

м. Дрогобич, Україна

Анотація. У статті виокремлено чинники, які вказують на готовність майбутнього вчителя до висвітлення питань щодо виховання дітей та молоді в умовах інклюзивної освіти. При цьому встановлено, що для цього необхідно змінити систему підготовки педагогічних кадрів. На основі проведеного теоретико-методологічного аналізу спеціальної літератури нами сформовано наступне трактування готовності педагога до виховання дітей та молоді в умовах інклюзивної освіти, в якому педагог виступає як складна, інтегральна суб'єктна особистість, що спирається на комплекс академічних, професійних і соціально-особистісних компетенцій і визначає можливість ефективної професійно-педагогічної діяльності.

Проаналізовано зміст освітніх програм підготовки педагогів і виявлено, що вони не в повній мірі враховують необхідність формування компетенцій, що визначають готовність педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти. У структурі окремих предметів подана інформація, носить швидше декларативний характер, і не відображає сутність, цінність та принципи інклюзивної освіти, не передбачає формування академічних,

професійних і соціально-особистісних компетенцій, що визначають готовність майбутніх педагогів, і виявляється незв'язана із змістом інших навчальних дисциплін.

Формування готовності вчителя до виконання специфічних завдань інклюзивної освіти впливає на подальшу професійну активність і компетентність та, опосередковано, на кар'єрне зростання випускників.

Ключові слова: інклюзивна освіта, психолого-педагогічна готовність, компетентність, діти з особливими потребами.

Вступ. В українському суспільстві формується нова філософія державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами. У 23 статті Конвенції про права дитини зазначено, що розумово чи фізично неповноцінна дитина повинна мати повноцінне гідне життя в умовах, які забезпечили б її гідність, сприяли її впевненості в собі і полегшували б її активну участь у житті суспільства. Відповідно до цього документу для здійснення корекції порушень у фізичному та психічному розвитку учнів з особливими освітніми труднощами має проводитися відповідна корекційно-педагогічна діяльність, яка є складним психофізіологічним і соціально-педагогічним явищем, що охоплює весь освітній процес [1, с.66]. Ефективне функціонування спеціальної освіти в умовах динамічної соціально-політичної і економічної трансформації нашого суспільства, забезпечення повноцінного розвитку дітей з психофізичними вадами знаходиться у прямій залежності від рівня компетентності спеціалістів-педагогів [4, с.14]. Українська освітня система повинна використовувати існуючий досвід інших країн. Сучасні реалії ставлять до освіти дуже конкретні й високі вимоги. Усі зміни, що відбуваються у сфері інклюзивної освіти, повинні виходити з інтересів самої особи, попереджувати сексуальні зловживання і насильство щодо дітей та молоді з інтелектуальними порушеннями та спрямовуватись на покращення якості їх життя.

З огляду на це, першочерговим завданням вищої педагогічної освіти є підготовка фахівців, здатних працювати у різних типах спеціальних шкіл,

дошкільних і позашкільних закладах, з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема досліджувалась окремими аспектами в контексті соціально-нормативної поведінки дітей-інвалідів з фізичними та інтелектуальними вадами, якою займалися Л.С. Виготський, М.С. Певзнер, Г.Є. Сухарева, В.К. Кузьміна, К.С. Лебединська, Л.М. Шипіцина, Є.С. Іванов, Е.Г. Крутикова, Г.Г. Запрягаєв, В.В. Корольов, В.М. Синьов, О.П. Северов. Можна констатувати, що саме на даному етапі ідея інклюзивної освіти зіткнулася з проблемою психологічної неготовності суспільства визнати права особливих навчатися в середовищі однолітків і в першу чергу з проблемою забобонів з боку батьківської громадськості. Іншою, не менш значущою проблемою, стало подолання психологічної та методичної неготовності педагогів (низька мотивація, страх при роботі з особливими учнями, відсутність професійного та особистого досвіду). Від сучасного висококваліфікованого фахівця вимагається наявність нових якостей в його науковій, педагогічній та виробничій діяльності пов'язаних з набуттям системних, комплексних знань та вмінням використовувати їх у своїй спеціальності й організації соціальних відносин. Проте, вивчення практики реалізації корекційно-реабілітаційної допомоги дітям психофізичними порушеннями доводить, що існуюча система ще не приведена у відповідність до нових показників її якості, що висуваються суспільством.

Метою статті є теоретичне обґрунтування необхідності формування компетентності педагогів з питань виховання дітей та молоді з інтелектуальними порушеннями, підготовки майбутніх вчителів до реалізації нової парадигми освіти – інклюзивної освіти, з метою встановлення прогалів у підготовці фахівців, що перешкоджають приведенню у відповідність до нових вимог суспільства якості корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з психофізичними порушеннями, а також визначити шляхи змін системи підготовки педагогічних кадрів.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення спеціальної літератури.

Результати дослідження та їх обговорення. Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що базується на принципах забезпечення основного права дітей на освіту та права навчання за місцем проживання, з обліком навчання, програм, ресурсів та рівня можливостей.

Проблеми розвитку інклюзивної освіти мають певні особливості, які потрібно враховувати при створенні та впровадженні адаптованих освітніх програм, що стосуються виховання для дітей та підлітків з обмеженими можливостями, а саме:

- забезпечити створення доступного середовища для повноцінного запровадження даної категорії молоді в навчальний процес освітньої організації (облаштування будинку, облаштування освітнього простору);
- створювати особливі умови для здобуття освіти особами з обмеженими можливостями здоров'я (вимоги щодо кадрового складу освітньої організації, дотримання нормативних вимог по навчально-методичного та інформаційного забезпечення навчального процесу);
- створення і розвиток в освітній організації особливого толерантного соціокультурного середовища, що сприяє соціальній адаптації учнів.

Поступово в освітній практиці складається модель організації інклюзивної освіти, яка прагне розробити підхід до викладання і навчання дітей та молоді з інтелектуальними порушеннями, яка зможе більш гнучко задовольняти потреби в освіті різних категорій дітей та підлітків з обмеженими можливостями.

Ефективність реалізації освітньої інклюзії залежить від готовності педагога до роботи з усіма суб'єктами інклюзивного освітнього простору: типовими і «особливими» дітьми, їх батьками, фахівцями (вчителями-дефектологами, психологами, соціальними педагогами, фахівцями з фізичної реабілітації).

Ця готовність детермінується специфікою умов професійної діяльності педагога, а саме: полісуб'єктністю інклюзивного освітнього простору (діти з особливим розвитком, діти з типовим розвитком, батьки обох груп дітей, фахівці), та передбачає сформованість ряду академічних, соціально-особистісних (базових) і професійних компетенцій.

Ми вважаємо, що слід розглядати феномен готовності через призму комплексу компетенцій фахівця. Проведений теоретико-методологічний аналіз спеціальної літератури дозволив нам сформулювати наступне трактування готовності педагога до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти: складна інтегральна суб'єктна якість особистості педагога, що спирається на комплекс академічних, професійних і соціально-особистісних компетенцій і визначає можливість ефективної професійно-педагогічної діяльності [9, с.11]. При цьому під академічними компетенціями ми маємо на увазі володіння методологією і термінологією окремої галузі знань, а також можливість використовувати їх у вирішенні практичних завдань; під професійними – готовність і здатність діяти відповідно до вимог реальної педагогічної ситуації; під соціально-особистісними – сукупність компетенцій, що відносяться до самої людини як до особистості, взаємодії індивіда з іншими людьми, групою і суспільством.

Структура готовності педагога до роботи в умовах інклюзивної освіти представлена комплексом взаємозалежних характеристик, серед яких важливе місце займає мотиваційно-конативний компонент – безпосереднє вираження установки в професійній поведінці (послідовна поведінка по відношенню до суб'єктів інклюзивної освіти), готовність до прояву компетентності [6, с.4] .

Сформованість конативного компонента детермінує наступні компетенції:

- академічні компетенції: володіння сутністю цінностей педагогічної діяльності та вміння будувати цю діяльність; здатністю застосовувати в умовах інклюзивної освіти основні педагогічні технології та методики навчання і виховання; прийняття цінностей інклюзивної освіти; знання основних

положень Конвенції про права інвалідів; володіння змістом соціальної моделі інвалідності; вміння втілити в реальну професійну діяльність принципи інклюзивної освіти (презумпції компетентності, універсального дизайну, підтримки і супроводу та ін.);

- професійні компетенції діяльності: (володіння комплексом професійних умінь, необхідних для реалізації організаційних, психолого-педагогічних і методичних умов, оптимальних для роботи педагога в умовах інклюзивної освіти: вміння проводити аналіз, проектування, моделювання та планування освітнього процесу, володіння технологією педагогічного супроводу дитини з особливими потребами в умовах інклюзії, здатність оцінювання результатів діяльності з позицій особистісних змін дитини з особливими потребами);

- соціально-педагогічні компетенції: (прийняття позиції педагога інклюзивної освіти як соціально значущої; наявність у фахівця навичок адвокації та формування асертивної поведінки; вміння здійснювати самоконтроль у професійній діяльності; адаптація до змін професійної ситуації); дидактичні компетенції (створення навчальних матеріалів і засобів з урахуванням принципу універсального дизайну);

- соціально-особистісні компетенції: соціальної взаємодії і спілкування (соціальна і професійна (інклюзивна) толерантність по відношенню до всіх суб'єктів інклюзивної освіти; володіння навичками міжособистісної взаємодії і комунікації; володіння стратегіями поведінки в конфліктній ситуації; вміння працювати в команді);

- соціально-правові компетенції: (здатність брати на себе відповідальність, вміння адвокатувати права суб'єктів освітньої інклюзії); поведінкові компетенції (критичне мислення; володіння навичками здоров'язберігаючих технологій, самомотивація).

На нашу думку, найбільш адекватним методологічним підходом у формуванні компетентності педагогів з питань статевого виховання дітей та молоді з інтелектуальними порушеннями та готовності майбутніх педагогів до роботи в умовах освітньої інклюзії є компетентністний підхід.

Для цього необхідно змінити систему підготовки педагогічних кадрів. Зміст освітніх програм підготовки педагогів не в повній мірі враховує необхідність формування компетенцій, що визначають їх готовність до роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти. У структуру окремих предметів включена інформація, яка носить, швидше, декларативний характер і не відображає сутність, цінності та принципи інклюзивної освіти, не передбачає формування академічних, професійних і соціально-особистісних компетенцій, що визначають готовність майбутніх педагогів, і виявляються незв'язаними із змістом інших навчальних дисциплін. У зв'язку з цим підготовка студентів зумовлює визначення можливостей кожного навчального предмета і педагогічної практики для забезпечення майбутнього спеціаліста необхідними знаннями і вміннями; виокремлення, модифікацію та структурування вагомих професійних знань про сутність і методи корекції психофізичного розвитку учнів.

Перш за все, потрібно звернути увагу на два основні аспекти підготовки, переглянути програми медичної підготовки та різних видів педагогічної практики. Дослідженнями Л. Руденко [8, с.45] встановлено, що медична підготовка містить могутній когнітивний потенціал, формує ціннісно-мотиваційні засоби професійної діяльності, формує компетентність педагога з питань статевого виховання дітей та молоді з інтелектуальними порушеннями, суттєво збагачує креативні аспекти корекційно-реабілітаційної освіти, впливаючи на майбутнього фахівця.

У системі підготовки вчителів за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» у навчальних планах з усіх спеціальностей передбачаються такі базові курси: анатомія, фізіологія і патологія дитини, генетика, гігієна дітей та підлітків, клінічні основи інтелектуальних порушень, невропатологія, психопатологія, які знайомлять майбутніх педагогів з конкретною клінічною інформацією, а у системі підготовки вчителів за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» у навчальних планах з усіх спеціальностей зменшена кількість годин на вивчення медичних дисциплін, або взагалі немає. Зважаючи на

сучасну парадигму освіти, зокрема, зміни організаційної форми навчання дітей із психофізичними порушеннями та впровадженню інклюзивної освіти, вважаємо за доцільне навчальні дисципліни: неврологічні основи розладів у психофізичному розвитку, нейропсихологія, дитяча психіатрія, включити до навчальних планів підготовки фахівців усіх педагогічних спеціальностей.

У змісті навчально-виховної роботи з дітьми майже не відводиться місце нормам взаємин з представниками певної статі, підготовці молоді з інтелектуальними порушеннями до інтимних стосунків, подальшого статевого життя. Проблеми виховання особистості в допоміжних школах були особливо занедбані, на них практично не зорієнтовані навчальні програми, зміст і характер виховної роботи.

Перспективи подальших пошуків. Необхідна розробка моделі формування цінностей щодо готовності майбутнього вчителя для роботи в системі інклюзивної освіти.

Висновки

Аналіз наукової літератури дозволив теоретично обґрунтувати необхідність підготовки майбутніх вчителів до реалізації нової парадигми освіти – інклюзивної освіти, встановити прогалини у підготовці фахівців в контексті виховання дітей та молоді з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивної освіти. Виявити чинники, які перешкоджають приведенню у відповідність до нових вимог суспільства якості корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з психофізичними порушеннями, а також запропоновані шляхи зміни системи підготовки педагогічних кадрів. Становлення інклюзивної освіти включає поетапний циклічний процес, що забезпечує формування основи мотиваційно-конативного компонента готовності майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзії, який проявляється у вигляді комплексу академічних, професійних і соціально-особистісних компетенцій.

Використана література:

1. Ворон М. Інклюзивна освіта: українські реалії [Текст]: / М.Ворон // Підручник для директора.– 2006.– №6.– С. 66 – 71.
2. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою [Текст] / А. Колупаєва // Дефектологія. – 2009. – № 4. – С. 3 – 4.
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти [Текст] // Соціальний педагог. – 2010. – № 4, квітень. – С. 3 – 6.
4. Листопад О. В. Інклюзивна освіта в контексті інноваційного розвитку [Текст] / О.В.Листопад // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка ; [ред. кол.: А. А. Сбруєва, М. О. Лазарєв, О. І. Огієнко та ін.].– Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – № 2 (12).– С. 174 – 185.
5. Миронова С. Системний підхід до організації та змісту багаторівневої професійної підготовки корекційного педагога [Текст] / С. Миронова // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 107 – 114.
6. Ніколаєнко С. Корекційна освіта: стан та перспективи [Текст] : тези із доповіді Міністра освіти і науки України на Підсумковій колегії МОН України 17 серпня 2007 року «Якісна освіта – запорука самореалізації особистості» / С. Ніколаєнко // Освіта України. – 2007. – № 59, 10 серпня. – С. 14 – 15.
7. Руденко Л. Моделювання процесу підготовки майбутніх спеціалістів у галузі корекційної педагогіки [Текст] / Л. Руденко // Дефектологія. – 2005. – № 3. – С. 42 – 46.
8. Суковський Є. Доказові практики як перспектива розвитку освітніх послуг для осіб з особливими потребами [Текст] /Є. Суковський // Вестник Ассоциации психиатров Украины. – 2013. – № 6. – С.69 – 73.
9. Хрипкова А.Г. Девочка – подросток – девушка: Пособие для учителей. /А.Г. Хрипкова, Д.В. Колесов // – М., 1981. – 235 с.

10. Gast D. Single subject research methodology in behavioral science./ D. Gast . –
New York: Routledge, 2010.

**APPLICATION OF MAPLE SOFTWARE TO SOLVING OF
ECONOMICALLY-MATHEMATICAL PROBLEMS BY THE UNIVERSITY
STUDENTS OF ECONOMICAL SPECIALITIES**

DROZDENKO V.O.

candidate of physical and mathematical sciences,

associate professor of the department of mathematics and physics

Bila Tserkva National Agrarian University

Bila Tserkva, Ukraine

Annotation. The talk is devoted to mathematical models in economics, for modeling situations solving of which requires usage of the information-communicational technologies like computers and other gadgets as well as their software. During the talk, we try to present arguments for using of Maple software for intensification of the learning process by students of economical specialties while dealing with mathematically described models in economics.

Key words: mathematical models in economics, Maple software, transportation problem, simplex, minimize(obj,cnsts).

Mathematical ideas and methods started to permeate significantly into economical sciences already from the middle of the XVIII century (in many aspects of what we mean, works of *François* Quesnay can be considered as initiating ones), while, in the XIX century, these works were updated and further established by the French scientists A.A. Cournot and M.-E-L. Walras.

In the beginning of the XX century, our economists V. Leontiev, O. Konus, and G. Feldmann have established basement for the world's macro-economical modeling: intersectional models – Leontiev; models of the economical grows – Leontiev, Konus, Feldmann.

One of the creators of theory of optimal planning as well as theory of optimal usage of raw materials is our representative in their lists of Nobel laureates in economics – Kantorovich L.V. (1912-1986).

Significant contribution to the establishment of mathematical methods which can be used in economy was made by Soviet scientists: economist Novogilov V.V. (1892-1970), economist and statisticians Nemchinov V. S. (1894-1964), economist Fedorenko N.P. (1917-2006).

The characteristic feature of modern days is wide spreading and development and popularization of the new information technologies which are attended to modernize enrich and, in many ways, simplify life of the human.

For working with mathematically formulated questions of economy, in our humble opinion, the following software packages can be considered as ones of the most appropriate Axyom, Derive, Macsyma, Maple, Mathematica, Matcad, Matlab, R, Reduce, SAS, S-plus, SPSS, Statistica etc.

Maple mathematical software package deserves special attention as an advance package for symbolically oriented computations, algorithms of which can also be considered as appropriate ones for solving of quantitatively formulated problems of micro- macro- and other types of economics.

Maple software is an entire complex of the so-called packages, everyone of which is oriented on solving of problems from some sections of mathematics as a subject, like linear algebra, analytical geometry, mathematical analysis, probability, statistics, linear and non-linear programming etc.

Information, concerning principles of working with the Maple computational package can be found on the various web-sites devoted to this system, and, in particular, on the official web-resource of the software developer <https://www.maplesoft.com/>.

Let us illustrate the potential of this package by solving of one of the most demanded of the mathematical models in economics, namely – goods transportation problem. Here we are going to use Maple's sub-package **simplex** as well as its commands: **cnsts:=; obj:=; minimize(obj,cnsts); eval.**

Transportation problem. Find the optimal plan for the goods transportation problem if the cost transportation matrix for the unit of goods has the following form

$$C = \begin{pmatrix} 5 & 4 & 6 & 7 \\ 3 & 8 & 9 & 10 \\ 8 & 11 & 7 & 12 \end{pmatrix}, \text{ goods supply is determined by the following matrix}$$

$$A = (450 \ 300 \ 400), \text{ demand by the following one } B = (240 \ 300 \ 295 \ 245).$$

Let us now introduce the notations: x_1 – the amount of units of goods to be transported from the first storage to the first consumer; x_2 – the amount of units of goods to be transported from the first storage to the second consumer; x_3 – the amount of goods transported from the first storage to the third consumer; x_4 – the amount of units of goods to be transported from the first storage to the fourth consumer; analogously y_1, y_2, y_3, y_4 – the amounts of units of goods transported from the second storage, and z_1, z_2, z_3, z_4 – the amount of units of goods transported from the third storage.

According to formulation of the problem, we have the following restriction system:

$$\left\{ \begin{array}{l} x_1 + y_1 + z_1 = 240; \\ x_2 + y_2 + z_2 = 300; \\ x_3 + y_3 + z_3 = 295; \\ x_4 + y_4 + z_4 = 245; \\ x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \leq 450; \\ y_1 + y_2 + y_3 + y_4 \leq 300; \\ z_1 + z_2 + z_3 + z_4 \leq 400; \\ x_1 \geq 0; x_2 \geq 0; x_3 \geq 0; x_4 \geq 0; \\ y_1 \geq 0; y_2 \geq 0; y_3 \geq 0; y_4 \geq 0; \\ z_1 \geq 0; z_2 \geq 0; z_3 \geq 0; z_4 \geq 0. \end{array} \right.$$

Transportation cost is determined by the function

$$S = 5x_1 + 4x_2 + 6x_3 + 7x_4 + 3y_1 + 8y_2 + 9y_3 + 10y_4 + 8z_1 + 11z_2 + 7z_3 + 12z_4.$$

Let us now find the optimal transportation plan:

> with(simplex):

>cnsts:={x1+y1+z1=240,x2+y2+z2=300,x3+y3+z3=295,x4+y4+z4=245,x1+x2+x3+x4<=450,

$y_1 + y_2 + y_3 + y_4 \leq 300, z_1 + z_2 + z_3 + z_4 \leq 400, x_1 \geq 0, x_2 \geq 0, x_3 \geq 0, x_4 \geq 0, y_1 \geq 0, y_2 \geq 0,$
 $y_3 \geq 0,$
 $y_4 \geq 0, z_1 \geq 0, z_2 \geq 0, z_3 \geq 0, z_4 \geq 0$ };

$cnsts := \{ 0 \leq x_1, 0 \leq x_2, 0 \leq x_3, x_1 + y_1 + z_1 = 240, x_2 + y_2 + z_2 = 300,$
 $x_3 + y_3 + z_3 = 295, x_4 + y_4 + z_4 = 245, x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \leq 450,$
 $y_1 + y_2 + y_3 + y_4 \leq 300, z_1 + z_2 + z_3 + z_4 \leq 400, 0 \leq x_4, 0 \leq y_1, 0 \leq y_2, 0 \leq y_3,$
 $0 \leq y_4, 0 \leq z_1, 0 \leq z_2, 0 \leq z_3, 0 \leq z_4 \}$

$> obj := 5 * x_1 + 4 * x_2 + 6 * x_3 + 7 * x_4 + 3 * y_1 + 8 * y_2 + 9 * y_3 + 10 * y_4 + 8 * z_1 + 11 * z_2 + 7 * z_3 + 12 * z_4$
 ;

$obj := 5 x_1 + 4 x_2 + 6 x_3 + 7 x_4 + 3 y_1 + 8 y_2 + 9 y_3 + 10 y_4 + 8 z_1 + 11 z_2 + 7 z_3 + 12 z_4$

$> minimize(obj, cnsts);$

$\{ x_1 = 0, x_3 = 0, z_1 = 0, y_2 = 0, z_2 = 0, y_3 = 0, y_1 = 240, z_3 = 295, y_4 = 60, x_4 = 150,$
 $z_4 = 35, x_2 = 300 \}$

Let us now find minimal value of the target function:

$> S := eval(obj, [x_1 = 0, x_3 = 0, z_1 = 0, y_2 = 0, z_2 = 0, y_3 = 0, y_1 = 240, z_3 = 295, y_4 =$
 $60,$
 $x_4 = 150, z_4 = 35, x_2 = 300]);$

$S := 6055$

Using Maple programming system Leontiev's model of intersectoral balance can be easily analyzed as well as Leontiev's model of bounded labor resources, models of consumer and producer behavior, discrete net-type models with supply delays and demand delays, models of market equilibrium, utility functions, demand functions, production functions, raw materials demand functions, Slutskiy equilibrium equation etc.

References

1. W. Gander, M.J.Ganter, F. Kwok Scientific Computing - An Introduction using Maple and MATLAB / Springer 2014. – 931 p.
2. A. Portela, A. Charafi Finite Elements Using MAPLE: A Symbolic Programming Approach / Springer 2002. – 346 p.

3. J.M. Borwein, M.P. Skerrit An Introduction to Modern Mathematical Computing: With Maple / Springer 2011. – 216 p.
4. D. Richards Advanced Mathematical Methods with Maple / Cambridge University Press 2001. – 878 p.
5. D. Betounes, M. Redfern Mathematical Computing: An Introduction to Programming Using Maple / Springer 2002. – 428 p.
6. W.P. Fox Mathematical Modeling with Maple / Brooks Cole 2011. – 592.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОМАГНІТНИХ ВИПРОМІНЮВАНЬ
АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ НА ЛЮДИНУ ТА НАВКОЛИШНЕ
СЕРЕДОВИЩЕ**

БАЖИНОВ О.В.

доктор технічних наук, професор,

завідуючий кафедрою автомобільної електроніки

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

СМИРНОВ О.П.

доктор технічних наук, доцент,

професор кафедри автомобільної електроніки

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

КРАВЦОВ М.М.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри метрології та безпеки життєдіяльності

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

ІЛІЧУК О.В.

студент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

Автомобільний ринок в Україні поступово збільшується електричними і гібридними транспортними засобами. Багато з власників цих автомобілів та й бажаючі їх придбати не в повній мірі знають про існуючі негативні впливи і

небезпеки які впливають на організм людини. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність збільшення інформації про наукові дослідження професійних діячів, які вивчають вплив на людину електромагнітних випромінювань в електричних і гібридних автомобілях та вивчення електромагнітного випромінювання сучасних автотранспортних засобів на здоров'я, а також розробку пропозицій щодо зниження такого негативного впливу. Також доцільно розробити методикку вимірювань електромагнітних випромінювань автомобілів на етапі їх експлуатації і ремонту.

Аналізуючи останні публікації наукових робіт автори [1-4] стверджують, що електричні та гібридні автомобілі мають значно вищий фон електромагнітного випромінювання, ніж звичайні, причому особливо в районі задніх сидінь, де зазвичай знаходиться акумуляторна батарея. Як передає ISRA.com, до таких висновків прийшли вчені за результатами дослідження, проведеного в Ізраїлі. У самого масового гібридного автомобіля Toyota Prius рівень випромінювання складає 0,003 – 0,017 мТл. Норма гранично допустимого рівня (ГДР) складає 0,2 мкТл [5-6].

Висновки екологічної експертизи електричних та гібридних автомобілів, проведеної визнало, що такі транспортні засоби можуть бути небезпечними для здоров'я людини [7]. The Marker отримав підтвердження цієї інформації від джерел у Міністерстві екології. Експерти, які займалися перевіркою гібридних автомобілів на замовлення Міністерства екології, дійшли до висновку, що електромагнітне випромінювання, що виникає при передачі напруги з акумулятора, розташованого в задній частині машини, на електродвигун, розміщений під капотом, становить небезпеку для здоров'я пасажирів. Як передає The Marker, відомча експертиза визнає безпечним для здоров'я лише новітній варіант автомобіля Toyota Prius, тоді як три інших - Honda Insight, гібридна Honda Civic і більш рання версія Toyota Prius створюють занадто високий рівень електромагнітного випромінювання. Як правило, напруженість поля була найвищою під час зарядки (від 30,1 до 116,5 мкТл) і збільшувалася при збільшенні струму зарядки. Вплив під час зарядки було, принаймні, на

порядок більше, ніж виміряне в межах 5 см від СІЕД на передньому сидінні (від 2,0 до 3,6 мкТл) [8].

Автори дослідження вважають, що одним з найважливіших питань здоров'я будь-якої нації полягає в її обізнаності, просвіщенні і знаннях отриманих в інструкціях, правилах, методиках та інших технічних документах при покупці будь-яких видів виробів, в тому числі електричних та гібридних автомобілів, а так само дотриманні ними всіх необхідних рекомендацій. Тому ми вважаємо, що метою статті є розробка методики досліджень впливу електромагнітних випромінювань автотранспортних засобів на людину та навколишнє середовище.

Аналізуючи стан нормативної бази щодо забезпечення електромагнітної безпеки в Україні слід зазначити, що зараз не існує єдиних нормативних документів з чітким зазначенням гранично допустимих рівнів електромагнітного випромінювання в електричних та гібридних автомобілях. Гранично допустимі умови (ГДУ) – це величини фізичного фактора, при якому у людей, що знаходяться в зоні впливу фактора, протягом життя не виникає шкоди здоров'ю, що завдається фактором що розглядається [9-10].

При розгляді принципів визначення граничнодопустимих умов (ГДУ) електромагнітних полів (ЕМП) слід мати на увазі ту обставину, що в якості нормативного параметра прийнята енергія поля, що падає на одиницю поверхні тіла людини при робочій частоті передавача, що відповідає найбільш вираженій реакції організму. У більшості зарубіжних країн ГДУ електромагнітних випромінювань (ЕМВ) при впливі на людину більше 6 хв., становить 1 - 5 мВт/см² площі тіла. В даний час багато фахівців вважають гранично допустимою величину магнітної індукції, рівну 0,2- 0,3 мкТл [11]

Стандарти США, на які орієнтована більшість національних стандартів інших країн, а також міжнародні рекомендації, виходять з пошкоджуючих теплових дій ЕМВ. Конкретні значення ПДУ для частот вище 10 МГц розраховані за показниками питомої поглинальної потужності, які не повинні перевищувати 2 мВт/г маси тіла. При цьому допускається усереднення на масу

всього тіла або його частину на час впливу, ширину імпульсу випромінювання, період модуляції.

В останні роки в нашій країні граничнодопустимі умови (ГДУ) електромагнітних полів (ЕМП) санітарно-епідеміологічними станціями регламентуються спеціальним нормативним документом ДСН 239-96 [9]. Принциповим його моментом є те, що вводяться дві категорії опромінення: професійного та непрофесійного впливу.

В Україні почала діяти нова «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу», затверджена наказом МОЗ України від 08.04.2014 № 248 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України від 6 травня 2014 м, № 472/25249 [5]. Цей нормативний документ визначає допустимі перевищення гранично допустимих рівнів (ГДР) електромагнітних випромінювань. Ступінь небезпеки тих чи інших джерел випромінювання визначається рівнем перевищення ними санітарних норм, стандартні діючі значення яких в деяких країнах приведені у публікації [9,10,15,1619]. Що стосується нормування та вимірювань ГДР у електричних та гібридних автомобілях, то нам доводиться використовувати для цієї мети ДСНіП № 239-96 [9].

Основною причиною, яка впливає на відмінність стандартів різних країн, слід вважати недостатню вивченість біологічного впливу електромагнітних випромінювань (ЕМВ) на людину. Зокрема, це залежності біологічних ефектів від параметрів випромінювання та умов впливу на організм людини.

Як відомо з літературних джерел, навколо провідників з електричним струмом існує електромагнітне поле. В автомобілі Toyota Prius є дві взаємно-проникаючі складові: магнітна і електрична. Знаючи про пристрій батареї (в глухому металевому кожусі, що підключається до "масі") і силових кабелів, наприклад автомобіля Toyota Prius (вони екрановані), можна стверджувати: електрична складова поля зведена до мінімуму.

Залишається магнітна, її і будемо розглядати. Батарея, як відомо, постійного струму і кабелі, що проходять від батареї (зовні кузова, під металевою підлогою), проводять теж постійний струм.

Максимальний струм, який проходить через батарею автомобіля Toyota Prius, обмежений запобіжником 100 А. Згідно із законом Біо-Савара-Лапласа магнітна індукція (інтенсивність магнітного поля) на відстані 0,3 м у вакуумі від провідника з постійним струмом буде такою

$$B = \mu \cdot I / (2 \cdot \pi \cdot I \cdot r), \quad (1)$$

де B – магнітна індукція, Т; μ – магнітна проникність середовища, Гн/м; I – струм, А; r – відстань від людини до провідника, м.

Отже за формулою (1), $B = 0,000666T$. Норма ГДР складає 0,2 мкТл (по закордонним джерелам) [6-8]. За літературними даними відсоток, електромагнітного забруднення міського середовища від автотранспорту становить 18-32% [5]. Автотранспортний засіб, хоча і є порівняно малопотужним джерелом електромагнітного випромінювання (ЕМВ), проте проблема ЕМВ існує, так як це підтверджують різноманітні джерела [2-6].

Наприклад, фахівці технічного університету Швейцарського міста Білль встановили, що під час інтенсивних прискорень і рекуперативних гальмувань електроавтомобілями, коли електромагнітні поля генерувалися з більшою силою, місце на задньому сидінні виявилось в п'ять разів небезпечніше водійського. "Не так важлива сила і величина магнітного поля, скільки його мінливість, розповідає завідувач лабораторією моніторингу радіаційних умов середовища проживання екіпажів пілотованих станцій Інституту медико-біологічних проблем РАН, д. т. н. Володимир Цетлін [20].

Разом з тим, до цих пір не існує чіткого визначення того, який рівень впливу електромагнітного випромінювання (ЕМВ) шкідливий для здоров'я. Офіційні тести безпеки більшості країн не вимірюють силу таких полів в автомобілях. Природа електромагнітного випромінювання пов'язана з

вихровими електричними і магнітними полями. Ступінь впливу визначається кількістю енергії електромагнітних випромінювань в залежності від частоти або довжини хвилі.

Проблема ЕМП стала ще більш актуальною в умовах швидкого розвитку автотранспорту, в тому числі електромобілів. Основним джерелом електромагнітного поля в електричних і гібридних автомобілях є електрична машина змінного струму та перетворювач напруги – інвертор [3-4].

Автори дослідження проводили експеримент щодо вимірювання напруженості електромагнітного поля на електромобілі Nissan Leaf, який був встановлений на навантажувальний стенд автомобільно-технічної лабораторії кафедри технічної експлуатації та сервісу автомобілів імені М. Я. Говорущенко ХНАДУ. Мета експерименту: вимірювання напруженості ЕМП електромобіля Nissan Leaf на різних швидкісних режимах.

Вимірювання проводились за допомогою вимірювача Narda NBM 550 с датчиком магнітного поля 100 кГц - 1 ГГц і датчиком електричного поля 100 кГц - 3 ГГц. Вимірювання напруженості ЕМП проводилось в різних частинах електромобіля Nissan Leaf (праве колесо, місця водій-пасажир, заднє сидіння) при швидкостях від 4 км/год до 60 км/год (рис. 1).

Рис. 1 – Експериментальний Nissan Leaf та прилад Narda NBM 550

Результати експерименту вимірювань напруженості ЕМП зведені в таблицю 1.

Таблиця 1 - Результати вимірювань ЕМП електромобіля Nissan Leaf

№ позиції	Швидкість, км/год	Місце виміру	Показання вимірювального приладу, В/м
1	4	праве колесо; місця водій-пасажир, заднє сидіння	0,28 0,30 0,27-0,30
2	10	праве колесо; місця водій-пасажир, заднє сидіння	0,15 0,34 0,31
3	20	праве колесо; місця водій-пасажир, заднє сидіння	0,31 0,30 0,42
4	40	праве колесо; місця водій-пасажир, заднє сидіння	0,20 0,30 0,60
5	60	праве колесо; місця водій-пасажир, заднє сидіння	10 3,74 2,70

На підставі результатів експерименту та проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Згідно європейських стандартів [6-8] електромобіль Nissan Leaf не відповідає вищевказаним документам.

2. Системи електромобіля Nissan Leaf працювали справно в режимі контролю всіх його параметрів (швидкість, температура, заряд / розряд АКБ, тощо).

3. Вплив електромагнітних полів (ЕМП) відбувається зазвичай досить тривалий час, на відміну від використання, наприклад, побутових електроприладів, адже водії часто проводять за кермом кілька годин поспіль.

4. Вплив електромагнітних полів (ЕМП) від електричного транспорту може відбуватися не тільки людей, що знаходяться безпосередньо в автомобілях (пасажирів і водіїв), але і на організми людей, які проживають або просто знаходяться вздовж автомагістралей.

Відомо, що при русі транспортних засобів в потоці можливо явище резонансу ЕМВ в діапазонах частот 48 - 53, 76 - 82, 186 - 192 і 220 - 225 МГц,

що призводить до збільшення середнього рівня випромінювання на 23, 16, 8 і 5 дБ відповідно [4].

Рівень електромагнітних випромінювань від потоку транспортних засобів на організм людини, що знаходиться поруч з автомобільною дорогою, може бути зменшений в результаті:

- зниження часу знаходження на перехрестях;
- збільшення середніх швидкостей руху;
- забезпечення режиму «зеленої хвилі», тобто руху з постійною швидкістю.

Рівень електромагнітних випромінювань від транспортних засобів на організм людини, що знаходиться всередині салону автомобіля, може бути зменшений в результаті:

- зменшення приладів, що здатні генерувати електромагнітне поле, особливо тих, що розміщені близько до салону автомобіля;
- застосування спеціальних захисних екрануючих елементів для приладів, що генерують електромагнітне поле;
- усунення моментів, що приводять до резонансних явищ.

Висновки

Оскільки багато людей щодня користуються електромобілями, необхідність та біологічна значимість такого електромагнітного середовища стає все більш важливою. Зокрема, необхідно приділяти особливу увагу магнітним полям, оскільки біологічні дослідження показують, що магнітний, а неелектричний компонент може бути біологічно ефективним.

У зв'язку з цим в якості інформації важливо розробити методику (інструкцію) про магнітне поле бортових електричних та гібридних автомобілів. Оскільки вони – це нова технологія. Дані вимірювань електромагнітних випромінювань все ще недостатні, особливо для повністю електричних автомобілів. Однак в розмаїтті транспортні системи з електричним

приводом, магнітні поля створюються за рахунок струму, який тече по колах. Магнітні поля у всіх таких системах мають загальні спільні риси.

Узагальнюючи і аналізуючи вимірювання в електромобілях по відношенню до біологічних ефектів необхідно звернути увагу на проблеми, які ускладнюють задачу: різні параметри магнітного поля (амплітуда і градієнт поля; частотний спектр; переважає, поляризація, кут з геомагнітних полів, амплітудно-частотні «вікна», тощо); положення біологічної системи щодо поля, тривалість дії, фонові електромагнітні поля, умови навколишнього середовища (температура, світло, вологість).

Вважаємо за доцільне запропонувати заводам-виробникам електричних та гібридних автомобілів в обов'язковому порядку інформувати покупців з методиками, інструкціями та іншою технічною документацією щодо правил експлуатації та безпеки цих транспортних засобів.

Доцільно вказувати в цих документах заходи безпеки при ремонтних, експлуатаційних та профілактичних роботах, місця ураження людей електричним струмом, електромагнітними випромінюваннями і давати безпечні профілактичні заходи та рекомендації від них. Методика вимірювання впливу електромагнітних випромінювань автотранспортних засобів на людину та навколишнього середовища повинна складати величину, що дорівнює різниці між напруженістю електричного поля в включеному і вимкненому стані. Необхідною умовою для реалізації даного підходу має бути відсутність сильних змін зовнішньої електромагнітної обстановки протягом виконання вимірювань. При цьому також можна припустити, що дана методика дозволить знизити систематичні похибки вимірювання, в тому числі з-за помилки вимірювального обладнання, а мінімальна статистична обробка результатів шляхом відсіву аномальних значень знизить випадкові похибки.

Для підвищення достовірності результатів досліджень електромагнітного випромінювання від автотранспортних засобів, при використанні даної методики, можна рекомендувати підвищення кількості вибірки повторних

вимірів і проведення повноцінної статистичної обробки експериментальних результатів.

Використана література

1. Попов И. И., Тесленко О. А., Тесленко Н. И. Анализ состояния нормативной базы по обеспечению электромагнитной безопасности в Украине // Системи управління, навігації та зв'язку. 2015. Вип. 2. С. 124-131. http://nbuv.gov.ua/UJRN/suntz_2015_2_33.

2. Селиванов С. Е., Филенко В. В., Каразина В. Н., Бажинов А. В., Будянская Э. Н. Электромагнитные загрязнения биосферы автотранспортом (автомобили, электромобили, гибридные автомобили) // Автомобильный транспорт. 2009. № 25. С. 24-32. <https://elibrary.ru/item.asp?id=15543574>

3. Основи ефективного використання екологічно-чистих автомобілів. Монографія. / О.В. Бажинов, Т.О. Бажинова, М.М. Кравцов. ХНАДУ. Харків, 2018. – 200 с.

4. Гібридні автомобілі. Монографія / О.В. Бажинов, О.П. Смирнов, С.А. Серіков, А.В. Гнатов, А.В. Колесніков. – ХНАДУ. Харків, 2008. – 327 с.

5. Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу, Приказ МОЗ України від 08.04.2014 № 248, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 6 травня 2014 р., № 472/25249.

6. Impact on passengers of magnetic fields in electric vehicles Pablo Moreno-Torres, Marcos Lafos, Marcos Blanco and Jaime R. Arribas Submitted: November 24, 2015 Review: May 31, 2016 Published: October 5, 2016 DOI: 10.5772 / 64434.

7. IEC 61786-1. INTERNATIONAL STANDARD NORME. Measurement of DC magnetic, AC magnetic and AC electric fields from 1 Hz to 100 kHz with regard to exposure of human beings. COMMISSION ELECTROTECHNIQUE INTERNATIONALE. ICS 17.220.20. ISBN 978-2-8322-1298-1.

8. ISO 19206-1:2018. Road vehicles -- Test devices for target vehicles, vulnerable road users and other objects, for assessment of active safety functions -- Part 1: Requirements for passenger vehicle rear-end targets. General information. Status Published. Publication date : 2018-12. Edition:1. Number of pages : 20. Technical Committee.:ISO/TC 22/SC 33. Vehicle dynamics and chassis components. ICS : 43.020. Road vehicles in general.

9. ДСН 239-96 Державні санітарні норми і правила захисту населення від впливу електромагнітних випромінювань.

10. ДСНіП 3.3.6.096-2002. Державні санітарні норми і правила при роботі з джерелами електромагнітних полів.

11. <http://guljaeveduard.net/shubin-protection-devices>.

12. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0203-03>.

13. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE31386.html.

14. Прилади для вимірювання параметрів низькочастотних електромагнітних полів від компанії Gigagertz Solutions Електромагнітне випромінювання — Вікіпедія.

15. Про затвердження Державних саніт... | від 18.12.2002 № 476 (Сторінка 1 з 2) Безпека праці та промислова санітарія - 2.5.3. Нормування та захист від електромагнітних випромінювань.

16. Наказ №1477 от 27.11.2017, Про внесення змін до Державних санітарних норм і правил захисту населення від впливу електромагнітних випромінювань.

17. Джерела, особливості і класифікація електромагнітних випромінювань та електричних і магнітних полів, їх характеристика тема_2.6.pdf.

18. Про затвердження Методики розрах... | от 29.11.2013 № 1040. .

19. СанПиН 2.2.4.1191-03 «Электромагнитные поля в производственных условиях» Утепов Е.Б. МЕТОДЫ СНИЖЕНИЯ ЭЛЕКТРОМАГНИТНОГО ИЗЛУЧЕНИЯ - PDF

20.https://avtomir.zahav.ru/Articles/5886/electromobil_isluchenie_ubivaet

**PATHOPHYSIOLOGICAL AND PATHOMORPHOLOGICAL
ASPECTS OF RELAPSE OF VARICOSE VEINS AFTER ENDOVASCULAR
LASER VEIN COAGULATION**

GOSHCHYNSKY V.B.

MD professor, Doctor of Medical Sciences

professor of department of Surgery of Educational-Scientific

Institution of Post-graduate education

I. Horbachevskyi Ternopil National Medical University

Ternopil, Ukraine

MIGENKO B.O.

associate professor

*associate professor of department of primary health care and general practice-
family medicine*

I. Horbachevskyi Ternopil National Medical University

Ternopil, Ukraine

Abstract. Materials and Methods. In 73 patients with varicose veins of the lower extremities, the level of markers of endothelial dysfunction was determined: P-selectin, E-selectin, tissue plasminogen activator, endothelin-1, adhesion molecules of type 1 vascular endothelium (sVCAM-1-soluble vascularcellularmolecula), circulating endothelial cells (CEC)before surgery (EVLC), on the 10th and 60th day of the postoperative period. At the same time, electron microscopic examination of the state of the deep venous system in 31 patients with varicose vein disease of the lower extremities who died from acute heart failure, was performed.

Results. Increased values of markers of endothelial dysfunction in patients with varicose veins of the lower extremities before surgery of EVLC were established. We found that, despite the operation, the parameters of endothelial dysfunction decrease, but in the remote postoperative period do not come to the norm. At the heart of the

development of endothelial dysfunction in the postoperative period, the leading role belongs to changes in mitochondria.

Conclusions. The initiator of postoperative relapse of varicose veins are structural changes in the wall of deep veins with a violation of the integrity of the endothelial lining, contributing to the absorption of plasma and leukocyte contents from the blood stream in the interstitium, with the following pathological changes in the layers of deep veins. Such changes are the basis for the manifestations of endothelial dysfunction in the postoperative period.

Keywords: EVLC, varicose veins recurrence, endothelial dysfunction.

Introduction. Endovascular laser coagulation (EVLC) of veins due to its low traumatic and cosmetic effect became a priority area in the treatment of varicose veins of the lower extremities (VVLE) [5,8,14]. Ultrasound diagnostics of the state of the superficial and deep venous system plays a significant role in improvement of functional results after EVLC, which makes it possible to assess the presence of blood flow in the veins, the diameters and their lumen, deformation and saccular transformation of the veins, wall thickness, homogeneity, elasticity of the valves, their function during loading hydrostatic samples, presence of blood reflux, the duration of the retrograde flow along the venous lines, as well as its distribution to the anatomical segments, the state of the sapheno-femoral and sapheno-popliteal junction, to determine the localization and perforator veins, their diameter and duration of venous blood reflux in them [2,6]. Thus, individual hemodynamic features of the venous system of the lower extremities in a patient are detected and, based on this, the EVLC is selected in combination with other minimally invasive operations. Thus, individual hemodynamic features of the venous system of the lower extremities in the patient are detected and, based on this, the EVLC is selected in combination with other minimally invasive surgeries. It should be noted that the introduction of highly informative diagnostic technologies and innovative methods of surgical treatment of VVLE significantly reduced the number of postoperative recurrence of varicose veins of lower extremities. At the same time, in the vast majority of scientific publications, the main emphasis of causes of postoperative

recurrence of varicose veins of lower extremities is on tactical and technical errors during saphenectomy [4]. Thus, according to the analysis of the results of surgeries performed in specialized clinics where the diagnostic, tactical and technical principles of VVLE treatment are observed, the percentage of postoperative recurrence of varicose veins of lower extremities is 5–12.5% [1,3,7,9,10,11,12]. In our opinion, a certain number of postoperative recurrence of varicose veins of lower extremities falls on a “false relapse”, which may be due to the progression of varicose veins, but already the system of deep veins. We did not find a definite answer to this problem in an accessible scientific literature.

The aim of the study. With the help of biochemical and morphological methods of investigation, to identify the causes of a false postoperative recurrence of varicose veins after the EVLC.

Materials and methods. The results are based on an analysis of data from a study of 73 patients operated on varicose vein disease of the lower extremities. According to the international classification of CEAP, there were 84 patients with C₂, 66 – with C₃ and 23 patients – with C₄. The age of the patients was (45±5.7) years. There were 98 women and 75 men.

The functional state of the deep and superficial venous system of the lower extremities was determined by ultrasonic color duplex scanning of veins. To do this, the Vivid 3 (General Electric, USA) device was used with a 5–10 MHz frequency sensor and a corresponding standard software package of the mentioned company to test the venous system. Endovascular laser coagulation of veins (EVLC) was carried out by the Ukrainian portable high-intensity semiconductor (diode) laser apparatus of “Lika Surgeon”, manufactured by Small Production Company “PhotoniCa Plus” (Cherkasy city) with a wavelength of 1470 nm, with a power of 10–12.5 W.

Endothelial dysfunction was evaluated by determining the level of endothelial dysfunction markers: P-selectin, E-selectin, tissue plasminogen activator, endothelin-1, adhesion molecules of type 1 vascular endothelium (sVCAM-1-soluble vascular cellular molecule), circulating endothelial cells (CEC). These parameters were studied in all 73 patients. Blood collection was performed intraoperatively by

puncture of the ulnar vein of the forearm and stem of the varicose large subcutaneous vein, departing from the sapheno-femoral junction, distal to 2 cm. Concentrations of P-selectin, E-selectin, tissue plasminogen activator, adhesion molecules of type 1 vascular endothelium (sVCAM-1-soluble vascular cellular molecula) were determined using the BenderMedSystems (Austria) set for enzyme immunoassay (EIA) according to the manufacturer's instructions. Concentration of endothelin-1 was established using Biomedica (Canada) sets for EIA according to manufacturer's instructions. The reaction was measured on a SUNRISE (Tecan, Austria) microplate semiautomatic photometer using a Hydroflex washing station (Tecan, Austria), which allowed standardizing these methods. The control was the study of 30 healthy people. Endothelial dysfunction markers were also detected in the early (10 days after surgery) and the late postoperative period (60 days after surgery). In these cases, the blood for the study was taken from the femur of the limb, operated on the VVLE, by puncture. To determine the CEC, we used the method of J. Hladovec and N.N. Petryshchev and co-authors (2001). Blood collection was carried out in the morning, on an empty stomach, by the puncture of the ulnar vein of the forearm. The blood was taken in a 5 ml test glass S-Monovette (Germany). The method is based on the isolation of endothelial cells with platelets, followed by platelets sedimentation with adenosine diphosphate (ADP). To obtain plasma-rich platelets, immediately after the blood was centrifuged for 10 minutes at a speed of 1000 rpm, then 1 ml of plasma was mixed with 0.23 ml of sodium adenosine diphosphate salt at a concentration of 1 mg/ml. The obtained mixture was mechanically stirred on a shaker ELMi-S3 for 10 minutes, at a speed of 100 rpm. Free platelet supernatant was transferred to another container and centrifuged at 9000 rpm for 10 minutes for the sedimentation of endothelial cells. Then, the free plasma was carefully removed, and the obtained precipitate was suspended in 0.1 ml of 0.9% sodium chloride solution and mixed with a disposable tip. Hemocytometer was filled with a finished suspension. The number of cells in the endothelium was counted in 2 chambers by phase-contrast microscopy (Biomed 5, Russia) and divided by 2, to obtain the average result in two chambers. Taking into account the relationship between the number of cells in the grid and the

volume of the hemocytometer, the volume of the obtained suspension and volume of plasma, when counting the number of endothelial cells, was multiplied by $10^4/l$. With normal endothelial function, the number of CEC is in the range of $0-4 \cdot 10^4/l$. The regions of the femoral vein were removed, up to 2 cm in length for determination of morphological state of the deep venous system of the lower extremities, in a sectional study, in 31 patients with varicose veins of the lower extremities. For electron microscopic studies, the venous wall region was pre-fixed in 2.5% glutaraldehyde solution with an active medium pH reaction of 7.2–7.4 prepared on Millonig's phosphate buffer. Post-fixation of vein parts was carried out with a 1% solution of osmium tetroxide on Millonig's buffer during 60 minutes, after which dehydration of the material in alcohols and acetone was carried out and poured into epoxy resins according to the generally accepted method. Ultrathin vein cuts made on ultramicrotome UMPT-7, stained with 1% aqueous uranyl acetate solution, contaminated with lead citrate according to the Reynolds method, and studied on electron microscope PEM-125K.

Statistical processing of digital data was carried out by the method of variation statistics. The reliability of the difference between mean values and their errors was estimated according to the Student-Fisher test. The processing of digital data was carried out using the Student method in the Exel program on a personal computer. True probability of error was considered to be less than 5% ($p \leq 0.05$).

Results and Discussion. The analysis of biochemical markers (table 1) indicates the presence of obvious signs of endothelial dysfunction (ED) in patients with VVLE. Thus, the number of circulating endothelial cells in the venous blood affected by varicose veins of lower limbs was significantly higher compared with venous blood taken from the ulnar vein. This indicates the location of pathological processes when VVLE and proves the high significance of this marker of endothelial dysfunction in this pathology. Also, the difference in sVCAM-1 measured in venous blood taken from LSV and ulnar veins was found out. This indicates a violation of the interaction of endothelial cells with peripheral blood cells. Thus, the increased expression of the

adhesion molecule sVCAM-1 in the vein wall is a sign of migration of leukocytes through the endothelium and maintaining the inflammatory process in it.

Table 1

Biochemical markers of ED before surgery in blood samples from a large subcutaneous vein (LSV) and ulnar veins in patients with VVLE (n = 73).

Index	Control (n=30)	LSV	Ulnar vein
CEC, $\times 10^4/l$	4.3 \pm 1.2	7.67 \pm 2.3*	4.6 \pm 1.1*
sVCAM-1, ng/ml	234.2 \pm 57.6	384.2 \pm 66.3*	339.1 \pm 58.7*
P-selectin, ng/ml	161.9 \pm 22.7	201.7 \pm 29.4*	176.7 \pm 22.5*
E- selectin, ng/ml	39.6 \pm 9.6	47.9 \pm 11.2*	43.7 \pm 8.6*
t-PA, ng/ml	3.4 \pm 1.07	2.7 \pm 0.6*	2.0 \pm 0.9*
Endothelin-1, fmol/ml	2.2 \pm 0.4	2.0 \pm 1.2*	1.3 \pm 0.1*
* - p<0.05 comparing to preoperative results			

The foregoing proves that in the development of varicose disease of the lower extremities, one of the key roles is inflammation against the background of a functionally altered and activated endothelium. In a repeated study of ED markers in the early (10 days) and late (60 days) postoperative period, we stated that the main indicators of ED were still increased, although at their level they were less than preoperative (table 2). Thus, it can be argued, that after saphenectomy, ED is not completely eliminated. To establish the causes of this phenomenon, we conducted an additional electron microscopic examination of the state of the deep venous system of the lower extremities in 31 patients with varicose veins of the lower extremities. Material for research (femoral vein regions, up to 2 cm in length) was collected during sectional study. In the electron microscopy study, endothelial cells did not differ significantly from the known cellular indexes of this type and had a standard set of organelles.

Table 2

Comparative characteristic ED before surgery and in postoperative period (n=73)

Index	Control (n=30)	Before surgery	10 days after surgery	60 days after surgery
CEC ×10 ⁴ /l	4.3±1.2	7,6±2,3*	9,8±4,3*	8.02±1.8*
VCAM-1, ng/ml	234.2±57.3	384.2±66.3*	420.9±74.2*	409.6±83.8*
P-selectin, ng/ml	161.9±22.7	201.7±29.4*	199.6±19.9*	178.9±32.3*
E-selectin, ng/ml	39.6±9.6	47.9±11.2*	43.8±3.6*	40.5±4.2*
t-PA, ng/ml	3.4±1.07	3.7±0.6*	3.6±1.04*	3.9±1.7*
Endothelin-1, fmol/ml	2.2±0.4	2.0±1.2*	1.9±0.9*	1.5±1.1*
*- p<0.05 comparing to preoperative results				

The nuclei are in most cases with an uneven surface, condensed on the marginal type of chromatin. Micropinocytotic vesicles, which are mainly located near the basal cell surface, testify to normal transendothelial transport in vessels. Endothelial cell mitochondria had an average electron density and a homogeneous matrix.

Cristas of a large part of mitochondria were not reduced, individual mitochondria contained totalized cristas and a bright matrix. The outer membranes were with the islets of destruction (Fig. 1). Ductuli of granular of endoplasmic reticulum were significantly expanded, and some were electron-transparent vacuoles. There are practically no ribosomes on their membranes, and in the cytoplasm a large number of ribosomes and polysomes were detected. The cytoplasm of the endothelial cells was moderately enlightened, the centers of lysis of membranes of the granuloid endoplasmic reticulum (fig.2).

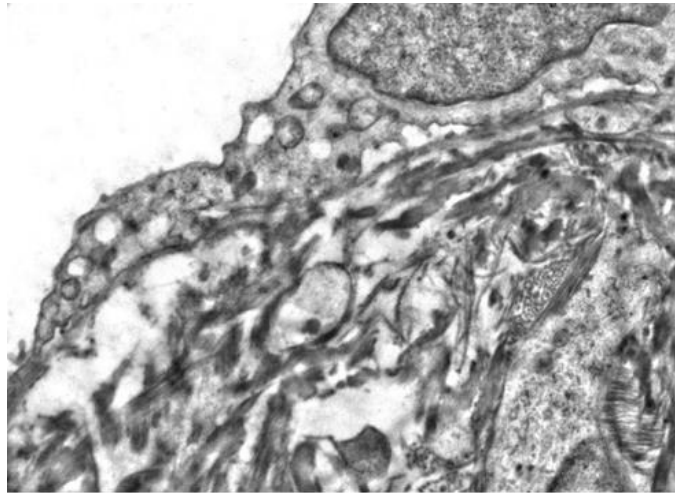

Fig.1. Destruction and homogenization of mitochondria, fragmentation of the endoplasmic complex membranes, increase of the number of ribosomes and polysomes. Amplification $\times 18000$.

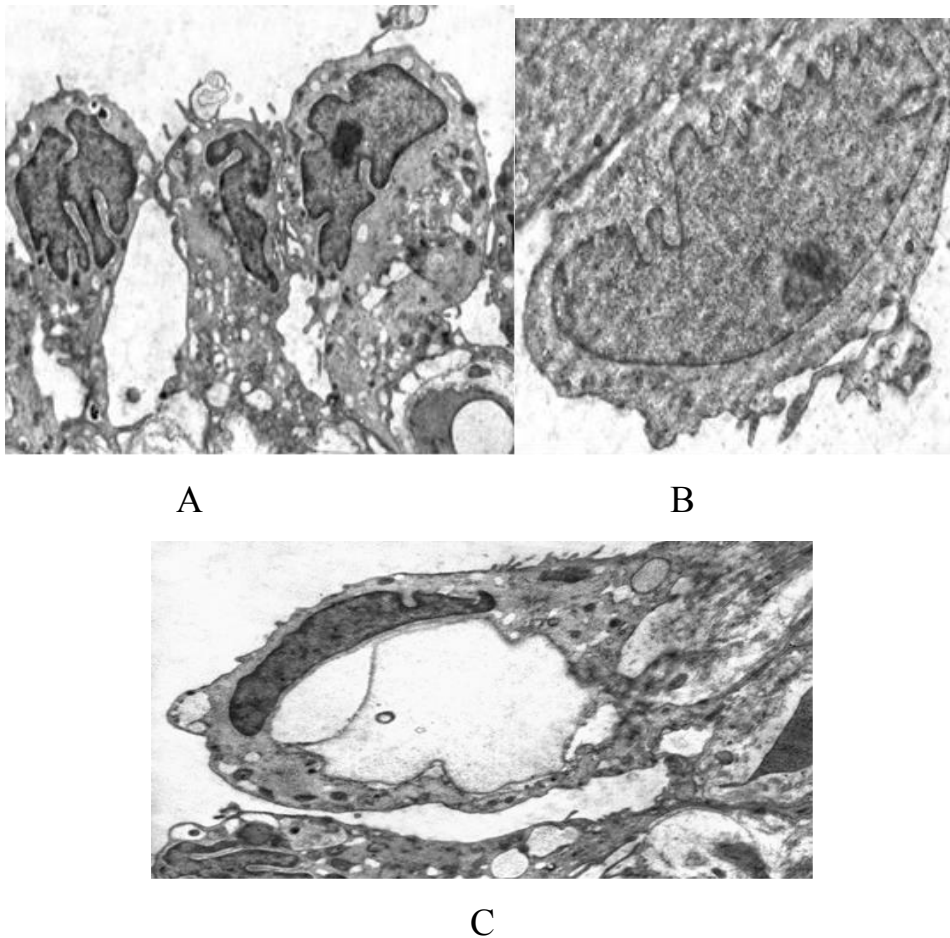

Fig.2. (A, B, C). Ultrastructure of endothelial cells of the lower extremities eins with varicose disease. Diluted nuclear membrane, condensed chromatin, expanded perinuclear space, A $\times 5000$, B $\times 8000$, C $\times 8000$.

The cytoplasm of smooth myocytes was filled along fibers with actin and myosin microfilaments, and their cytoplasmic membrane was clear with small lysis foci. Organelles were not always localized in the perinuclear region of smooth myocytes, occasionally placed in the form of aggregates in other parts of the cytoplasm and were surrounded by bundles of filaments. The mitochondria and membranes of the Golgi cytoplasmic complex were destructively altered. In the wall of the veins in the places of the damaged endothelial layer, there was a contact of erythrocytes directly with myocytes. In these places, red blood cells closed with each other and underwent focal lysis. In the places of endothelial layer damage, intracellular processes in fibroblasts intensified. Perinuclear spaces were not expanded. Cytoplasm of smooth myocytes was filled along the fibers with actin and myosin microfilaments, their cytoplasmic membrane is clear with small foci of lysis (Fig. 3). Organelles were not always localized in the perinuclear region of smooth myocytes, occasionally placed in the form of aggregates in other parts of the cytoplasm and were surrounded by bundles of filaments.

Fig. 3. Ultrastructure of smooth myocytes. Destruction of cytoplasmic organelles × 15 000.

The mitochondria and membranes of the Golgi cytoplasmic complex were destructively altered. In the wall of the veins in the places of the damaged endothelial layer, there was a contact of erythrocytes directly with myocytes. In these places, red blood cells converged and undergone focal lysis. In the places of endothelial layer damage, intracellular processes in fibroblasts intensified. The nuclei of fibroblasts

acquired a festonic appearance with multiple deep and superficial invasions of the nuclear membrane. The nuclear chromatin was partially condensed and concentrated near the nuclear membrane. In the central part of the karioplasma, ribosome clusters are present. Perinuclear spaces were not expanded. In the cytoplasm of fibroblasts, there were well-developed tubules of the granular endoplasmic complex, their tanks were thinned. On the membranes there are numerous ribosomes. A small number of mitochondria contained cristas, the number of which corresponded to this type of cells, the basal membrane was thinner, had a diverse density. Numerous vacuoles are concentrated around nuclei, or occupy a considerable area of their cytoplasm. Expressive vacuolation of myeloid cells, as a rule, was accompanied by damage to the myofibrils of these cells, which is an evidence of partial violation of their contractile function. In vasavasorum, there are places where red blood cells accumulate, which completely block the lumen of arterioles, venules and capillaries. Some of them were in a state of hemolysis, which, under ultra microscopy, was shown to be heterogeneous in content density. The tight contact of erythrocytes with endothelial cells testified to the slowing of blood flow. The conducted ultrastructural studies of the organization of endothelial cells in varicose veins revealed a violation of the metabolic activity of organelles. Mitochondria were subject to significant destructive changes, indicating a violation of bioenergy supply of synthetic processes. As a result of the violation of bioenergetic processes, the synthesis of substances decreases as well, manifested by the sharp expansion of the tanks of the granular endoplasmic complex, the disappearance of ribosomes, and the reduction of the Golgi cytoplasmic complex. There were also catabolic processes, as indicated by the increase in the number of lysosomes located near the Golgi complex. The data of electron microscopic studies made it possible to reveal at the ultrastructural level pathological changes that occur in the layers of the venous wall and draw some conclusions about the pathogenesis of relapse of varicose disease. So, in our opinion, the basis of the development of endothelial dysfunction and development of varicose disease, the leading role belongs to changes in mitochondria. Mitochondrial insufficiency, manifested by lysis of cristas and external membranes, disrupts

bioenergetic processes in cells, while the reparative possibilities of intracellular membrane structures and the metabolism of endothelial cells in general are also reduced. The absence in the cytoplasm of the processes of endothelial cells, micropinocytosis follicles indicates a decrease in the activity of transcellular transport of substances and electrolytes through the endothelium. Further destructive changes of leiomyocytes indicate a violation of contractile properties of the venous wall and a decrease in their tone. Condensation of nuclear chromatin indicates a decrease in metabolic activity, and destruction of external membranes of mitochondria, disorganization and lysis of cristas and sealing of their matrix is a structural confirmation of the low level of contractile capacity of leiomyocytes under conditions of bioenergy deficiency. And the state of ultrastructural organization of smooth muscle cells in the case of varicose veins of the lower extremities does not allow maintaining a normal vascular tone. Activation of the fibroblast of the venous wall producing collagen and elastic fibers testifies to the compensatory reaction aimed at maintaining the normal configuration of the vessel wall in the places of damage of the endothelial layer.

Conclusions. Based on our research, we can state that there are significant pathomorphological and pathophysiological changes in the deep venous system of the lower extremities at VVLE. The initiator of postoperative recurrence of varicose disease is the structural changes in the wall of deep veins with violation of the integrity of the endothelial insulin, which contributes to the contents of plasma and leukocytes from the bloodstream in the interstitium, with the following pathological changes in the layers of deep veins. Such changes are the basis for the manifestation of endothelial dysfunction in the postoperative period.

Literature

1. Allaf N. Welch M. Recurrent varicose veins after inadequate surgery. *Phlebology*. 2005; 20: 138—140.

2. Ali S. M., Callam M. J. Results and significance of colour duplex assessment of the deep venous system in recurrent varicose veins. *European Journal of Vascular and Endovascular Surgery*.2007; 34: 97–101.

3. Blomgren L., Johansson A., Dahlberg-Akerman G. Recurrent varicose veins: incidence, risk factors and groin anatomy. *Eur. J. Vasc. Endovasc. Surg.* 2004; 27: 269—274.

4. Chekhlov M.V., Dubinina V.G., Chetverikov S.G. Endovenous Laser Treatment and Traditional Stripping Technic Comparison in Patients with Lower Extremities Varicose Disease. *Surgery Of Ukraine*. 2013; 3: 77-80.

5. Christenson J.T., Gueddi S., Gemayel G. Prospective randomized trial comparing endovenous laser ablation and surgery for treatment of primary great saphenous varicose veins with a 2- year follow up. *J. Vasc. Surg.* 2010; 52 (5):1234—1241.

6. Duplex ultrasound investigations of the veins in chronic venous disease of the lower limbs – UIP Consensus Document / A. Cavezzi, N. Labropoulos, H. Partsch [et al.]. *European Journal of Vascular and Endovascular Surgery*. 2006; 31: 83–92.

7. Goshchynsky V.B. ,Gavriluk M.V., Goshchynsky P.V. The structure of the postoperative complications after performing endovenoznoï laser coagulation varicose veins of the lower limbs. *Bulletin of experimental research*. 2012; 2: 121-122.

8. Nesbitt C., Eifell R.K., Coyne P. Endovenous ablation (radiofrequency and laser) and foam sclerotherapy versus conventional surgery for great saphenous vein varices. *Cochrane Database Syst.Rev*.2011;10: CD005624.

9. Perrin M.R. ,Guex J.J. , Ruckley C.V. Recurrent varices after surgery (REVAS): a consensus document. *Cardiovasc Surg*. 2000; 8: 233-245.

10. Randomized clinical trial comparing endovenous laser ablation and stripping of the great saphenous vein with clinical and duplex outcome after 5 years / L. Rasmussen [et al.]. *J. Vasc. Surg*.2013; 58 (2): 421–426.

11. Rass K., Frings N., Glowacki P. Comparable effectiveness of endovenous laser ablation and high ligation with stripping of the great saphenous vein: two year

results of a randomized clinical trial (RELACS study). Arch. Dermatol.2012; 148 (1): 49—58.

12. Safonov V. A., Gromatsky D. F., Nenarochnov S. V. Recurrence of varicose disease. The reasons, methods of diagnostic and treatment. New letter of RAMN. 2013; 33(3): 46-50.

13. Syplyviy V.A., Habusev V.K., Menkus B.V. Efficiency assessment of the EVLT in the surgical treatment of a varicose disease of lower extremities. Scientific Bulletin of Uzhgorod University. 2012; 2 (44): 126-129.

14. The care of patients with varicose veins and associated chronic venous diseases: clinical practice guidelines of the Society for Vascular Surgery and the American Venous Forum / P. Gloviczki [et al.]. J. Vasc. Surg. 2011; 53 (5); 28–48.

INFLUENCE OF INNER FAMILY FACTORS ON THE FORMATION OF INDIVIDUALITY

SYROVA G.O.

doctor of pharmaceutical sciences, professor

the head of the department of medical and bioorganic chemistry

KOZUB S.N.

PhD, assistant professor of the department of medical and bioorganic chemistry

LUKIANOVA L.V.

PhD, assistant professor of the department of medical and bioorganic chemistry

Kharkov National Medical University

Kharkov, Ukraine

The mental development of man in modern society, passing from the era of the "masses" to the era of individuals, is largely determined by knowledge of the fundamental laws of the integrity of the properties of a person as a subject of mental activity. In the modern world, the existing diversity of individuals is analyzed as the invaluable wealth of society.

Intensive knowledge of the laws of personality formation began in recent years in connection with the demands of practice. An individual approach to training and education, issues of career guidance, professional selection of personnel, labor efficiency, problems of psychosomatics are related to the individual characteristics of a person in their integrity.

The attention of foreign psychologists is mainly concentrated on the search for connections between parents and children in terms of certain abilities and on the search for correlations between the levels of development of abilities in children and various environmental elements (level of education and professional qualifications of parents, degree of complexity of the father's profession, socio-economic family

status, etc.) Most of these studies state that such factors are important for the formation of not only the absolute level of abilities, but also their individual characteristics.

So, for example, V. Weiss considers a number of works where positive correlations are found between the level of development of mental abilities and the social status of the family, between the giftedness of children and the level of complexity of the father's profession [1]. In all these works, despite the social differences in different countries and different study times, there are similarities in the following: from a third to half of all probands (prominent scientists and inventors) have fathers, whose profession can be described as highly intellectual, and, on the contrary, the percentage of fathers with a profession that does not require any qualifications, it is extremely small.

V. Weiss believes that highly capable children very rarely come from among low-skilled parents [1]. The reasons for this are not genetic, but rather socio-psychological. According to his observations, low-skilled workers may have highly capable grandchildren, but relatively rarely, highly capable children.

A special area of work is associated with the study of the influence on the development of intelligence of such factors as family size, order of birth, duration of intervals between childbirths [2, 3]. It was noted that low results for almost all types of intelligence tests accompany relatively large families, families without fathers and other unfavorable family circumstances. At the same time, the effect of the order of birth is also noted: the higher the birth number of the child, the lower his intelligence compared to the first-born.

Interaction with parents stimulates faster speech development than interaction with children. Firstborns always interact more with their parents, even when the following children appear. After this, the first-born, apparently, begin to play the role of intermediaries between parents and younger children, still more in contact with their parents. Siblings separated by a short interval of birth are similar in the situation of upbringing with twins, which affects their intellectual development negatively: it is known that if twins interact more with each other than with parents or other children,

there may be a lag in mental development. Similar explanations of the effect of the order of birth are considered the most consistent.

R. Zajonc and H. Markus proposed a model of intellectual development, according to which each family has a specific intellectual environment, an element of which is the individual experience of each family member [4]. Each family member affects the whole family, and the family affects him. From the model it follows that greater intellectual development should be expected in small families with a large difference in years between children. In this model, it is assumed that the influence of environmental factors on the child's intellectual growth is not the same at different ages. So, the appearance of a second child in the family is more significant for a child of 3 years old than for a child of 12 years old, when the child has already reached a certain level of mental maturity.

So, the effect of the order of birth can be positive, negative and zero for the same child at different ages. If at first the intellectual environment for the first-born child is much better than for the second-born one, then over time the situation gradually changes to the opposite, and the intellectual environment favors the development of the second child. R. Zajonc gives an example: the first-born of 8 years old, having 4-year-old sibling, has the following intellectual composition: two adults, as well as one with a mental age of 8 years and one with a mental age of 4 years. After 4 years, the situation will change: two adults, one – 12 years old and one – 8 years old, which is much more favorable for the second child. The model of intellectual development predicts the negative effect of the order of birth for children tested at a very young age, a positive effect for children from 4 to 9 years old, a lack of effect for children from 9 to 12 years old and then an increasing negative effect.

V. Velandia et al. found that the effect of family size is observed in well-off families and is absent at the lowest socio-economic status [5]. Other authors have the opposite effect. E. Page and G. Grandon identified that 25 % of families with the highest socio-economic level, and in this group the effect of family size was not found [6]. The same study is mentioned in his review by M. Wagner and H. Schubert [7]. They note that in the study under study, families are unequal in size: 75 % of

high-income families have 2-4 children, and the same number of children in low-income families occurs only in 44 % of cases. Therefore, “combining groups by socio-economic status, it is difficult to detect the influence of family size on mental abilities” [7].

There are also works that evaluate the relationship between the order of birth and creative abilities. M. Runko and M. Baleda write that there are three different points of view on the importance of the order of birth for creative abilities [8]:

1) first-born children are less able than middle and younger children, as they are more likely to conformism than other children in the family;

2) the first-born are more capable of middle and younger children, in particular with regard to fluency of speech;

3) the order of birth does not affect creativity.

The results showed that the only children have the highest test values, followed by the first-born, then the youngest children and, finally, the middle-order children. The number of siblings in the family matters: children who have more siblings have higher test values than children with one sibling (except for cases with single children).

At first glance, these results may seem to contradict the data of R. Zajonc. However, the authors of the study themselves note that R. Zajonc and X. Marcus studied learning abilities rather than creative abilities and, in addition, they estimated the difference in years between siblings. In this study, the intervals between births were not taken into account. Of course, further studies of the influence of family factors on the development of creative abilities are needed to determine how consistent the model of development of creative abilities with the model of intellectual development according to R. Zajonc.

References:

1. Weiss V. Psychogenetik, Humangenetic in Psychologie und Psychiatric. Beit. 12. Jena, 1982.

2. Breland H. Family configuration and intellectual development // J. of Individ. Psychol. 1977. 33(1). P. 86-96.
3. Gibbs E., Teti D., Bond R. Infant-sibling communication relationships to birth-spacing and cognitive and linguistic development // Infant Behav. and Devel. 1987. 10(3). P. 307-323.
4. Zajonc R., Markus H., Markus G. The birth order puzzle // J. of Personality and Soc. Psychol. 1979. 37(8). P. 1325-1341.
5. Velandia V., Grandon G., Page E. Family size, birth order, and intelligence in a large South American sample // Amer. Educat. Res. J. 1978. 15. P. 399-416.
6. Zajonc R. Validating the confluence model // Psychol. Bull. 1983. 93(3). P. 457-480.
7. Wagner M., Schubert H. Family size: A review // J. of Genetic Psychol. 1985. 146(1). P. 65-78.
8. Zajonc R. The decline and rise of scholastic aptitude scores // Amer. Psychol. 1986. 41(8). P. 862-867.

ЗАСОБИ УТВОРЕННЯ НАЙМЕНУВАНЬ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ

ГУТНІКОВА А.В.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької та французької філології

Маріупольський державний університет

м. Маріуполь, Україна

ЄРМАКОВ С.О.

магістрант

Маріупольський державний університет

м. Маріуполь, Україна

1.1. Мова як засіб спілкування в людському суспільстві завжди була залежна і пов'язана з еволюційними процесами, тому тема «мова і суспільство» завжди була актуальною як для соціолінгвістики, так і для лексикології і словотвору, в цілому. Метою даної роботи є системний опис групи лексем, які є найменуваннями осіб жіночої статі за професійною ознакою в німецькій мові. Матеріалом дослідження слугують 230 найменування професій, відібрані методом суцільної вибірки з офіційних реєстрів професій [13; 14] і доповнені з інших лексикографічних джерел.

Специфікація особи жіночої статі досягається за допомогою різнорівневих мовних засобів (див. табл. 1.1.): 1. за допомогою чисто граматичних способів, точніше - за допомогою формального показника граматичного роду - артикля жіночого роду; 2. морфолого-словотворчим способом; 3. за допомогою лексико-семантичних засобів. Такий розподіл сприяє більш точній систематизації мовних засобів, які експлікують семантичний компонент "жіноча стать" в групі найменувань особи за професією (НОП), але носить дещо умовний характер в силу ряду обставин.

Засоби утворення НОП

№	Засоби	Кількість	%
1	Граматичні	40	17,39
2	Морфолого-словотвірні	190	82,61
a)	Суфіксація	98	42,61
b)	словоскладання	77	33,48
c)	Словосполучення	8	3,48
d)	<i>абревіація</i>	7	3,04
e)	Усього	230	100

Так, на відміну від граматики і лексики, двох базисних рівнів мови, словотвір не володіє самостійним рівневим статусом і "виступає в якості кумулятивного центру глибинного взаємодії граматичних і лексичних параметрів частин мови" [6, с. 12]. Підтвердженням висловленої точки зору можуть служити розбіжності в трактуванні одного і того самого словотвірного значення, що виникають при висуненні на перший план граматичного або лексичного аспекту словотворення.

Так, наприклад, словотворча модель *Arbeiter - Arbeiterin* 'працівник - працівниця, робочий - робоча' може бути представлена як "граматикоподібна деривація" або мутація, яка полягає у встановленні корелятивних пар, близьких до граматичної опозиції, але всередині однієї частини мови (в даному випадку опозиція чоловічий рід || жіночий рід) [5, с. 160]; ця модель може трактуватися як лексико-морфологічна, якщо взяти до уваги той факт, що лексична основа "*Arbeit*" недиференційовано пов'язана з позначенням осіб чоловічої і жіночої статі, і лише приєднання флексій конкретизує семантику статі [7, с. 22]: *Arbeiter, Arbeiterin*.

1.2. Звертаючись до чисто граматичних способів передачі семантичного компонента "жіноча стать", треба погодитися з Н.А.Грішиною в тому, що ставлення до статі в даному випадку виявляється у відверненні від лексичного

значення іменника, в результаті чого рід проявляє чисто граматичну сутність [3, с. 103].

Йдеться головним чином про субстантивовані прикметники, партиципи теперішнього і минулого часу в ролі НОП, з самого початку не закріплених за певним граматичним родом. Родову приналежність сигналізує артикль, таким чином, рід граматичний збігається з родом біологічним, пор. *die Bühnenschaffende* 'сценограф', *die Angestellte* 'службовець'.

Словник Дудена містить близько 40 субстантивованих найменувань осіб за професією, запрограмованих на вживання як в формі жіночого роду, так і в формі чоловічого роду (17,39% від всього корпусу). Однак ця потенційна можливість реалізується не завжди, "обмеження" на вживання будь-якої однієї з двох граматичних форм встановлюються позамовною діяльністю. Так, в сучасній мові функціонують лексеми *der Zivilbeauftragte* 'цивільний представник' і *die Prostituierte* 'новія', хоча в останньому випадку можлива також форма чоловічого роду.

Цікаво, що в групі лексичних одиниць, що вказують на стать особи тільки за допомогою артикля, нами був виявлений один іменник - запозичення з французької мови НОП *der / die Concierge* 'консьєрж - консьєржка'.

1.3. Суфіксація. Аналіз НОП з точки зору формальної структури показав, що абсолютна більшість даних найменувань утворена за допомогою словотворчих засобів, тобто є похідними.

Слідом за Е.С.Кубряковою, під похідним словом в даній роботі розуміється "будь-яка вторинна, тобто зумовлена іншим знаком чи сукупністю знаків одиниця номінації зі статусом слова незалежно від структурної простоти або складності останнього" [4, с. 5].

Аналіз НОП в плані процесу номінації вимагає залучення найменування осіб чоловічої статі за професією, тому що найчастіше саме ці найменування виступають в якості основ для похідних слів жіночого роду. Даний напрямок деривації (від форми чоловічого роду до форми жіночого роду) вважається традиційним в німецькому словотвірі і становить 42,61% похідних одиниць.

Виникла ще в германських мовах модель збереглася і понині: багато іменників жіночого роду є вторинними від форм чоловічого роду. У подібних випадках мовація (*Movierung, Motion*) стає тим останнім словотворчим актом, в результаті якого виникає нове НОП.

Під мовацією ми розуміємо в даній роботі дериваційний процес, в результаті якого утворюється відповідне найменування у формі жіночого роду від іменника чоловічого роду за допомогою експліцитно виражених словотворчих засобів [8, с. 128; 9, с. 182-184].

Як відомо, одним з найбільш поширених способів у сучасній німецькій мові є суфіксація. У групі НОП процес суфіксації характеризується тим, що в більшості випадків традиційна схема від вихідного слова до похідного слова - агентиву формально збільшується на один дериваційний крок, тобто від вихідного слова чоловічого роду - до корелятиву жіночого роду, пор. *Arbeit* → *Arbeiter* → *Arbeiterin*. З аналізу мовного матеріалу випливає, що інвентар словотворчих афіксів, що беруть участь в створенні похідних НОП на базі імен чоловічого роду, досить є обмеженим.

При цьому явна монополія зберігається за суфіксом *-in*, в даній лексико-семантичній групі він є формальним виразником категоріального значення "особа жіночої статі за родом занять, професії".

Як відомо, суфікс *-in* відноситься до найбільш стародавніх словотворчих афіксів в системі німецької мови, пор. двн. *-in, -inna, -inne*; в свн. *-in*. В даний час суфікс не тільки не втратив свого значення для утворення нових слів, але і "відтіснив" на задній план суфікси іноземного походження, затвердившись, таким чином, в системі словотвору в якості єдиного високопродуктивного моваційного суфікса [10, с. 387].

Універсальна сполучуваність суфікса *-in* з основами чоловічого роду будь-якого типу зробила можливим утворення нової форми фактично від кожного НОП в формі чоловічого роду. Якщо цього не відбувається, і для називання жінки за професією використовується найменування у формі

чоловічого роду, причина цього криється, як правило, у екстралінгвістичній сфері, і тільки в окремих випадках є власне мовною.

Суфікс *-in* може приєднуватися до основ будь-якого типу, але при взаємодії його з суфігованими основами, тобто при словотвірному акті в два дериваційних кроку, основа зазнає в ряді випадків зміни морфонологічного характеру, такі як:

1) усічення кінцевого голосного в основі на *-e*, пор. *Gehilfe*^ч = *Gehilfin* 'помічник / ця';

2) гаплогія, тобто усічення складу *-er* в іменників чоловічого роду, що містять в результаті слова послідовність *-eger*, пор. *Polsterer* - *Polsterin* 'дранірувальника / ця'. Дане зауваження не відноситься, однак, до іменників з послідовністю *-ierer*, пор. *Lackierer* - *Lackiererin* 'лакировщик / ця'. Приклади, представлені в таблиці 1.2., наочно демонструють широкі словотвірні можливості суфікса *-in* в плані його сполучуваності з різними суфіксами чоловічого роду.

Серед інших мовачійних словотворчих засобів слід назвати суфікси *-e* (*Garderobiere* 'костюмер'), *-ess* (*Stewardess* 'стюардеса'), *-euse* (*Friseuse* 'перукар'), *-ice* (*Direktrice* 'директриса'), *-ine* (*Heroine* 'героїня '), *-esse* / *-isse* (*Diakonisse* 'служниця'), а також "складні" суфікс *-essin* / *-issin*, результат злиття запозиченого *-isse* і німецького *-in* (*Äbtissin* 'абатиса ').

Цікаво відзначити, що деякі з перерахованих суфіксів здатні виступати як в якості мовачійних, так і немовачійних, тобто комбінуватися з основами, які не є НОП у формі чоловічого роду, пор. .: *-euse* / *Coiffeur* / *Coiffeuse* 'перукар' - *Annonce* / *Annonceuse* 'рекламщик / ця'. До розряду немовачійних суфіксів жіночого роду, які використовуються для оформлення НОП, відноситься також суфікс *-ina* (*Ballerina* 'балерина').

На противагу суфіксу *-in* всі перераховані суфікси іншомовного походження відносяться до розряду малопродуктивних або непродуктивних, тобто нерелевантних для процесуального аспекту освіти НОП, в той час як для

його статичного аспекту релевантні як продуктивні, так і непродуктивні моделі, оскільки і ті й інші належать до норми сучасної німецької мови [3, с. 89].

Таблиця 1.2.

Сполучуваність суфікса -in з суфіксами чоловічого роду

№	суфікс	приклад	№	суфікс	приклад
1.	-and	<i>Diplomand/in</i> 'дипломант\ка'	13.	-graph	<i>Daktilograph/in</i> 'дактилоскопіст'
2.	-ant	<i>Representant/in</i> 'представник\ниця'	14.	-ial	<i>Offizial/in</i> 'офіційна особа'
3.	-ar	<i>Vikar/in</i> 'вікарій'	15.	-ierer	<i>Kassierer/in</i> 'касир'
4.	-är	<i>Sekretär/in</i> 'секретар'	16.	-ist	<i>Rezeptionist/in</i> 'регістратор'
5.	-ast	<i>Gymnast/in</i> 'гімнаст\ка'	17.	-iv	<i>Detektiv/in</i> 'детектив'
6.	-at	<i>Kandidat/in</i> 'кандидат\ка'	18.	-oge	<i>Soziolog/e/in</i> 'соціолог'
7.	-ekt	<i>Architekt/in</i> 'архітектор'	19.	-on	<i>Diakon/in</i> 'діакон\несса'
8.	-ent	<i>Korrespondent/in</i> 'кореспондент\ка'	20.	-or	<i>Restaurator/in</i> 'ресторатор'
9.	-er, -ler, -ner	<i>Mälzer/in</i> 'мельник' <i>Tischler/in</i> 'столяр' <i>Täschner/in</i> 'галантерейщик'	21.	-ot	<i>Pilot/in</i> 'пілот'
10.	-et	<i>Katechet/in</i> 'вчитель катехизису'	22.	-ul	<i>Konsul/in</i> 'консул'
11.	-eur	<i>Redakteur/in</i> 'редактор'	23.	-urg	<i>Dramaturg/in</i> 'драматург'
12.	-eut	<i>Therapeut/in</i> 'терапевт'	24.	-ut	<i>Substitut/in</i> 'асистент'

1.4. Словоскладання. Говорячи про специфікації ознаки статі за допомогою лексико-семантичних засобів, маються на увазі ті лексичні одиниці, в значенні яких покладена інгерентно семантична ознака "жіноча стать": *das Ladenmädchen* 'продавиця-учениця', *das Klageweib* 'плакальниця'.

У сучасній німецькій мові функціонує велика кількість лексем для позначення природного жіночого роду. У центрі нашої уваги знаходяться ті з них, які увійшли до групи НОП і можуть виступати:

- як самостійні НОП;
- в якості другого компонента в складі НОП-комполітів;
- в якості ад'єктивних уточнювальних описових НОП.

У ролі НОП можуть виступати наступні кореневі слова або симплекси, з яскраво вираженим значенням жіночого начала, і які утворюють 33,48% нових лексем: *Magd* 'дівчина', *Dirn* 'дівка', *Zofe* 'покоївка', *Amme* 'медсестра', *Hebamme* 'акушерка', *Schwester* 'сестра', *Nonne* 'черниця', *Mamsell* 'мамзель', *Nurse* 'доглядальниця', *Girl* 'дівчинка'. Лексеми *Magd*, *Dirn*, *Zofe* і *Amme* відносяться в сучасній мові до шару архаїзованої лексики. Дві наступні, *Hebamme* і *Schwester*, навпаки, вживані і відрізняються один від одного лише приналежністю до різних функціональних стилів; так, лексема *Hebamme* є офіційним позначенням професії "акушерка", в той час як слово *Schwester*, будучи короткою формою офіційного НОП *Krankenschwester*, характерно для побутово-розмовного стилю.

Особливе місце в цьому ряду займає лексема *Nonne*, заявлена в переліку професій 1961р. як офіційне найменування професії. НОП *Mamsell*, *Nurse*, *Diva* і *Girl* є запозиченнями.

Лексичні одиниці зі значенням жіночого начала, що виступають в якості другого компонента в НОП-комполітах, представлені таким чином:

- a) *-frau*, *-mädchen*;
- б) *-mutter*, *-schwester*, *-tochter*, *-tante*;
- в) *-fräulein*, *-jungfer*, *-magd*, *-weib*;
- г) *-mamsell*, *-dame*;

д) *-women, -lady, -girl*.

Представлені в переліку лексичні одиниці згруповані нами з таких підстав: а) лексеми, основним компонентом значення яких є сема "особа жіночої статі", але також актуалізується сема "вік"; б) лексеми, що містять в початковому значенні характеристику особи жіночої статі за відносинам споріднення; в) застарілі слова; г) запозичення з французької мови; д) запозичення з англійської мови.

1.5. Словосполучення. У корпусі НОП-словосполучень представлені такі структурні типи (8):

1. / S + Prp + S / - стрижневий іменник + прийменниковий уточнювач в постпозиції, пор. *Assistentin für Ernährungsberatung* 'асистентка з дієт-консультування';

2. / A + S / - Ад'єктивні уточнювачі в препозиції + стрижневий іменник, пор. *technische Assistentin* 'тех.помічниця';

3. / A + S + Prp + S / - залежні компоненти в препозиції і постпозиції, пор. *textiltechnische Assistentin für das Prüfwesen* 'тех.помічниця з тестування в текстильній промисловості'.

У разі поширення залежних компонентів словосполучення стає комбінованим або багатокомплектним, не втрачаючи, проте, при цьому своїх семантичних функцій і номінативної єдності.

Таке НОП - словосполучення здатне "в ускладненому вигляді виражати нове ще більш розчленоване, конкретизоване, але єдине, хоча і складне значення" [2, с. 239], пор. *technische Assistentin an naturkundlichen Museen und Forschungsinstituten* 'технічний асистент в музеях природознавства і науково-дослідних інститутах'.

Серед описових НОП з залежним компонентом у препозиції (A + S) відзначені випадки так званої ад'єктивної контракції. Як відомо, об'єднання слів в вільні підрядні словосполучення повинно проходити з урахуванням певних закономірностей взаємодії лексичних значень (ЛЗ) слів в рамках словосполучення. Комбінування ЛЗ зазвичай відбувається за правилами

семантичної комбінаторики [1, с. 189], яке вказує на "сумісність" лексичних змістів.

Одним з можливих засобів лексичної специфікації ознаки статі в групі НОП є ад'єктивний модифікатор "*weiblich*". У поєднанні з нейтральним по відношенню до особи НОП прикметник "*weiblich*" здатний реалізувати семантичний компонент "жіноча стать" в єдиному значенні описового НОП, пор.: *Weibliche Hilfskraft* 'помічниця'.

Особливу групу серед описових НОП демонструють словосполучення на кшталт *Ingenieurassistentin Datentechnik* 'інженер-асистент по ЕОМ' з підрядним зв'язком між конституентами, який, однак, не є вираженим формально. У лінгвістичній літературі подібне утворення отримало назву "вузько аппозиціональної синтагми". Наявність в даній групі найменувань аппозиціональних конструкцій свідчить про дві важливі тенденції в сучасній мові: прагненні до диференціювання номінацій, з одного боку, і економії мовних засобів, з іншого.

З перерахованих вище структурних типів, за якими утворюються НОП-словосполучення, найбільш продуктивними є моделі 1 і 2. Тричленні, а також комбіновані словосполучення представлені в досліджуваному матеріалі поодинокими прикладами.

1.5. Аббревіація. В аналізованому матеріалі аббревіатури, які виявляють в складі значення семантичний компонент "жіноча стать", представлені такими типами (7 лексем):

Аббревіатури ініціального типу, що складаються з початкових літер слів, які входять у словосполучення. Матеріал показав єдину аббревіатуру подібного типу: *MTA* = *medizinisch-technische Assistentin* 'медико-технічна асистентка', тоді як аналогічні аббревіатури *BTA* 'тех.асистент в бюро', *СТА* 'тех.асистент по контактам', нейтральні по відношенню до статі особи.

Аббревіатури з початкових букв компонентів складного слова вживалися в сфері охорони здоров'я НДР, пор. приклад *OÄ* = *Oberärztin* 'Головний лікар-жінка' як похідною від НОП *OA* = *Oberarzt* 'Головний лікар' [11, с. 708]. У

текстах преси акроніми-НОП нерідко заміняють повні найменування з метою економії журнального місця.

Усічені слова, або контратури. НОП цього типу безумовно належать до осіб жіночої статі та представлені ініціальними контратурами, що зберегли в результаті усічення тільки початкову частину слова, пор. : Au-pair = Au-pair-Mädchen 'помічниця по господарству'.

Гіпотетично до даного розряду можуть бути віднесені нейтральні щодо статі особи контратури der Profi, der Vize, активно рекомендовані феміністками для переведення до групи спеціалізованих НОП, пор. : die Profi 'професіоналка', die Vize 'віце-президент' [12].

Ініціально-лексемні або змішані аббревіатури. Аббревіатури складаються з початкових букв словосполучення + власне НОП / стрижневий компонент словосполучення / у вигляді повного слова, пор. RAZ-Leiterin (RAZ = Regionale Arbeitsstelle für Zuwanderer) 'керівник регіональної служби зайнятості для мігрантів'. Також є аббревіатури з початкових складів компонентів складного слова + останній компонент у вигляді повного слова, пор. ReNo-Gehilfin (Rechtsnotargehilfin) 'помічниця нотаріуса'.

Аналіз фактичного матеріалу також показав, що НОП-аббревіатури, що реалізують в своєму значенні семантичний компонент "жіноча стать", можуть бути морфологічно маркованими (моваційний суфікс *-in*), пор. RAin / RAin = Rechtsanwältin 'суддя' або морфологічно не марковані, пор. OÄ, MTA.

Таким чином, німецька мова має розгалужену систему формальних показників в групі жіночих номінацій: граматичних, морфолого-словотворчих і лексико-семантичних. Найбільш репрезентативною є група найменувань жінок за професією, в яких специфікація жіночої статі особи-діяча досягається морфолого-словотворчим способом.

Використана література

1. Вайнрайх У. О семантической структуре языка // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1970. – Вып.5. – С. 163–249.
2. Виноградов В.В. Избранные труды: Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – 558 с.
3. Гришина Н.А. Категориальный признак рода в языковой семантике: Дис...канд.фил.наук. – Волгоград, 1996. – 171 с.
4. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 198 с.
5. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С.141–172.
6. Мурясов Р.З. Морфология производного слова: на материале производных существительных немецкого языка. – Уфа: Башкирский ун-т, 1992. – 191 с.
7. Панова Г.И. Морфологические категории в современном русском языке: аспекты формального выражения глагольного вида и рода существительных: Автореферат дис...канд.фил.наук. – СПб., 1996. – 28 с.
8. Степанова М.Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. – М.: Высшая школа, 1984. – 263 с.
9. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Niemeyer, 1992. – 375 S.
10. Duden: Grammatik der deutschen Gegenwartssprache // Der Duden: in 10 Bänden. – Mannheim: Wien: Zürich: Dudenverlag, 1984.– 804 S.

11. Erfurt J. Feministische Sprachpolitik u. soziolinguistische Aspekte des Sprachwandels //Zeitschrift für Germanistik.– Leipzig, 1988. – Heft 6.– S. 706–716.

12. Häberlin S., Schmid R., Wyss E.L. Übung macht die Meisterin: Ratschläge für einen nichtsexistischen Sprachgebrauch. – München: Verlag Frauenoffensive, 1992. – 110S .

13. Klassifizierung der Berufe. Systematisches und alphabetisches Verzeichnis der Berufsbenennungen. – Stuttgart: Verlag W.Kohlhammer, 1970. – 244 S.

14. Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland. – Stuttgart, 2016. [SJ]. – 914 S.

ПРОЕКТУВАННЯ ПРЕС-ФОРМ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ГУМОВИХ ВИРОБІВ ІЗ РОЗВИНЕНИМИ ПОВЕРХНЯМИ

КАРПИК Р.Т.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри комп'ютеризованого машинобудівного виробництва

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

м. Івано-Франківськ, Україна

СОЛОВЧУК І.І.

магістр,

магістр кафедри комп'ютеризованого машинобудівного виробництва

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

м. Івано-Франківськ, Україна

Унікальність конструкційних властивостей різних типів гум визначили їх широке використання у найрізноманітніших галузях народного господарства та побуту. Відмінною властивістю гумових виробів є надзвичайно широкий асортимент та постійний його приріст, так як така продукція використовуються майже в усіх сферах діяльності людини [1], [2]. У зв'язку з цим та підвищенням вимог до гумових виробів виникла необхідність у вирішенні комплексу складних науково-технічних задач.

Метою дослідження є проектування оптимальної системи розкриття та видалення готової деталі з прес-форми. Виготовлення гумового колеса для радіо моделей (рис. 1) з розвиненим малюнком протектора є складним завданням, у зв'язку з специфічними властивостями матеріалу та конструктивними особливостями деталі.

Рисунок 1. 3-D модель деталі

Розміщення деталі відносно лінії роз'єму (рис. 2) вибрано таким чином, щоб забезпечити мінімальну кількість облою на виливку, так як лінія роз'єму проходить по змінній висоті деталі. У даному випадку вирішується питання вибору центрувальних елементів, так як геометрична форма лінії роз'єму дозволяє виконувати центрування пів-матриць між собою без додаткових центрувальних деталей. За рахунок геометрії лінії роз'єму пів-матриці позбавляються необхідної кількості степенів вільності, а також забезпечується збереження позиції нерухомої пів-матриці відносно рухомої.

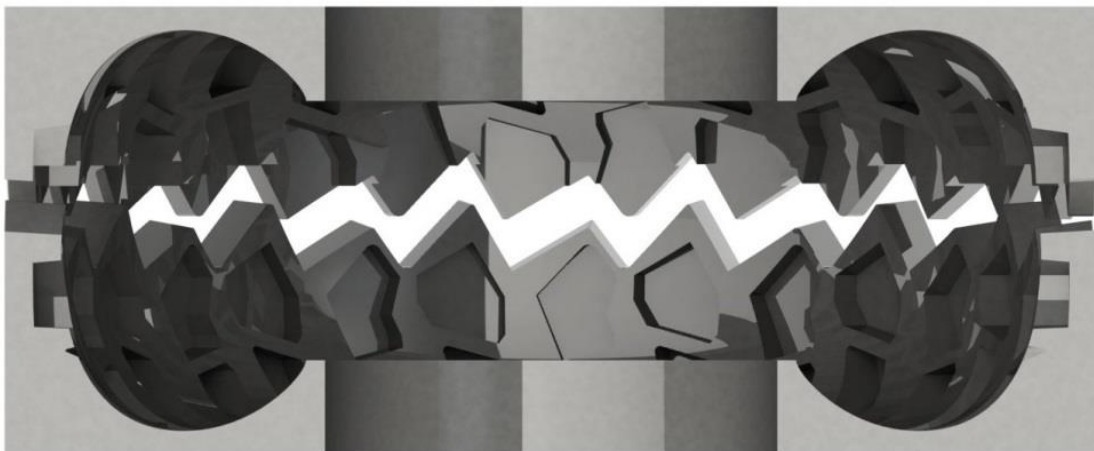

Рисунок 2. Матриця прес-форми з площиною роз'єму деталі, яка проходить по зміщеній лінії симетрії виробу

Формування внутрішньої поверхні деталі виконується за допомогою вкладиша, оскільки бутилова гума розтягується на 300-850%, видалення вкладиша з деталі не складатиме перешкод. При використанні інших матеріалів, коефіцієнт розтягу яких може бути набагато меншим, доцільно буде перевірити можливість видалення вкладиша з деталі. У складних випадках можна використати виплавлені вкладиші [3].

Для деталі (рис. 1) виготовленої з бутилової гуми, у зв'язку з розвинутою поверхнею та гіпереластичними властивостями матеріалу складно передбачити процес її видалення з прес-форми без пошкоджень [4]. Що є обов'язковою умовою працездатності прес-форми. Для вирішення такого типу задач застосовується програмне забезпечення, яке дозволяє за допомогою розрахункових методів оцінити поведінку комп'ютерної моделі виробу при симуляції реальних умов експлуатації. Це дає можливість вирішувати такі задачі з меншими часовими та фінансовими затратами на виготовлення дослідних зразків на стадії проектування оснащення [1].

Нами було проведено дослідження видалення готової деталі з використанням програмного пакету ANSYS. А саме модуля статичного структурного аналізу, який призначений для вирішення задач механіки деформованого твердого тіла. Отримані результати дослідження (рис. 3) показали що деталь не може бути вийнята прямим методом з матриці в найскладнішому перерізі без пошкоджень (зона 1).

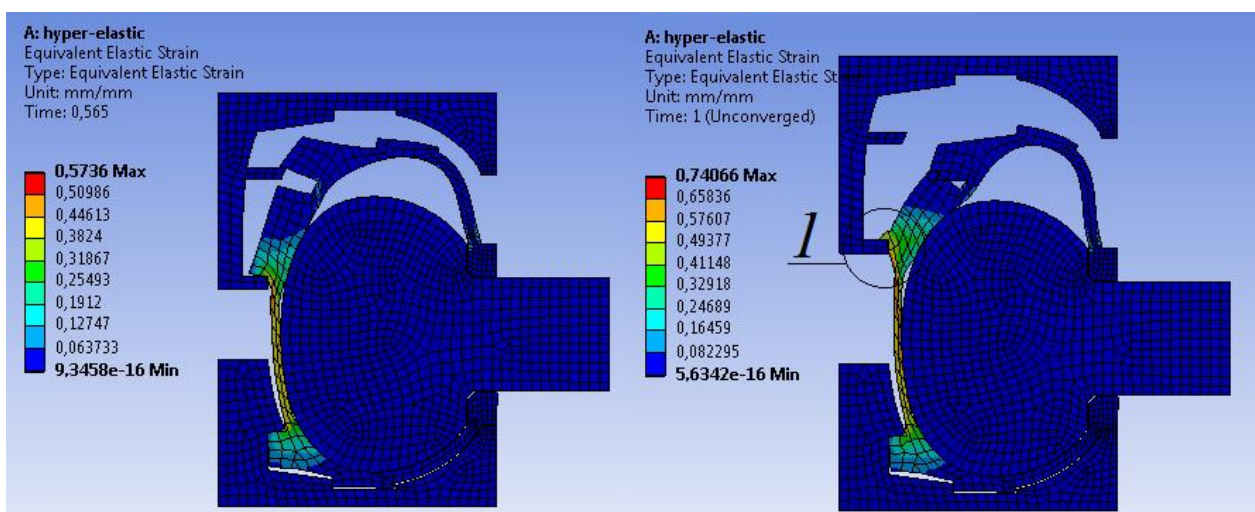

Рисунок 3. Результати досліджень

Для вирішення цієї задачі запропоновано конструкцію секційної рухомої пів-матриці (рис. 4). Формотворча секція пів-матриці та її конструкція виконана таким чином, щоб переміщуватись на величину більшу глибини малюнка протектора з урахуванням його кривизни [5]. За рахунок цього забезпечується вільний вихід елементів малюнку протектора з прес-форми [3]. При зміщеній лінії роз'єму найскладніші з точки зору видалення формуючі елементи знаходяться на рухомій частині пів-матриці, що полегшує видалення деталі.

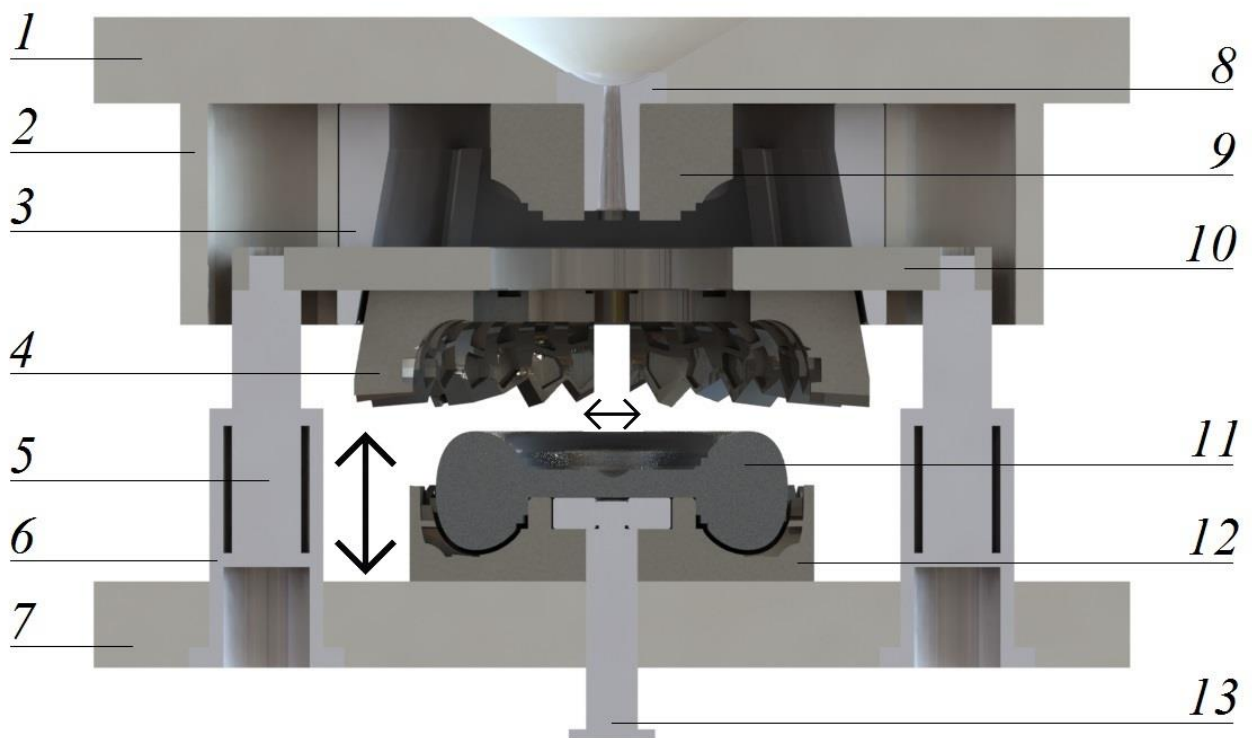

Рисунок 4. Модель одномісної прес-форми для виготовлення гумового колеса для радіо моделей (1 – нерухома плита форми; 2 – проміжна плита; 3 – напрямна втулка рухомої пів-матриці; 4 – рухома пів-матриця; 5 – колонка; 6 – втулка; 7 – рухома плита форми; 8 – нерухома ливникова втулка; 9 – пів-матриця; 10 – рухома плита пів-матриці; 11 – вкладиш; 12– нерухома матриця; 13– знімач)

На основі проведених досліджень та аналізу розроблених комп'ютерних моделей, було запропоновано оптимальну конструкцію системи розкриття та видалення готової деталі з прес-форми.

Використана література:

1. Gianni A. Coscia Handbook for the Use of Rubber Injection Molding Machines – La Tipografica Varese, 1998. – 190 p.
2. Корнев А.Е. Технология эластомерных материалов : учебник для вузов / А.Е. Корнев, А.М. Буканов, О.Н. Шевердяев. – М.: , 2009. – 288 с.
3. Мозгалёв, В. В. Расчет и конструирование резиновых изделий и форм : учеб.-метод. пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности 1-48 01 02 "Химическая технология органических веществ, материалов и изделий" специализации 1-48 01 02 05 "Технология переработки эластомеров" / В. В. Мозгалёв, П. К. Липлянин. – Минск : БГТУ, 2010. – 149 с.
4. Освальд Т.А., Тунг Л.Ш., Грэманн П.Д. Литье пластмасс под давлением / Освальд Т.А., Тунг Л.Ш., Грэманн П.Д.; Под ред. Калинин Э.Л. – СПб:Профессия, 2008. – 712 с.
5. Г. Гастров. Конструирование литьевых форм в 130 примерах / Э. Линднер, П. Унгер; под ред. А.П. Пантелеева, А.А. Пантелеева. — СПб.: Профессия, 2006. — 336 стр., ил.

ЗАСТОСУВАННЯ САЕ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ КОМПЛЕКСНОГО РОЗРАХУНКУ ПАРАМЕТРІВ СИСТЕМИ ОХОЛОДЖЕННЯ ВИДУВНИХ ТЕРМОПЛАСТАВТОМАТІВ

КАРПИК Р.Т.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри комп'ютеризованого машинобудування

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

м. Івано-Франківськ

ДМИТРУСЬ В.І.

магістрант кафедри комп'ютеризованого машинобудування

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

м. Івано-Франківськ

Невід'ємною частиною проектування видувних термопластавтоматів є підбір основних та допоміжних систем з їх розрахунком. Однією з них є система охолодження, що своїми збалансованими параметрами пришвидшує цикл отримання деталі та забезпечує правильність геометрії та технологічних параметрів деталі.

На систему охолодження покладаються такі завдання:

- рівномірність охолодження деталі (тепловий баланс) для зменшення усадки та рівномірності кристалізації;
- швидке охолодження для підвищення продуктивності виготовлення;
- урівноваження температури внутрішньої і зовнішньої стінки деталі для запобігання її короблення.

Виконання цих завдань дозволяє забезпечити необхідні технологічні параметри які, зазвичай, розраховуються аналітичним методом з врахуванням характеристик, типу і конструкції системи охолодження і в подальшому

впливають на параметри інших важливих систем, від яких також залежить якість деталі та продуктивність її виготовлення.

Аналітичний метод не завжди з достатньою точністю дозволяє розрахувати необхідні технологічні та конструктивні параметри системи охолодження, так як не враховує всіх факторів процесу у зв'язку із складністю конфігурації деталі (рис. 1). Застосування САЕ (Computer - aided engineering – система автоматизованих інженерних досліджень) програмного забезпечує врахування цих факторів та дозволяє оптимізувати розрахунки.

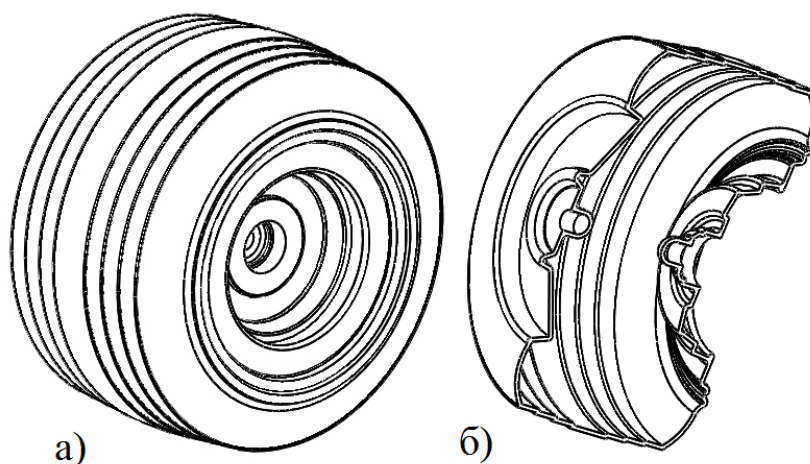

Рис. 1. 3D-модель деталі «Колесо квадроцикла видувне»: а) загальний вигляд; б) осьовий переріз.

При охолодженні розплаву відбувається часткова дезорієнтація макромолекул, але за рахунок більш швидкого охолодження тонких стінок релаксація на них практично не протікає і збільшується різниця орієнтації на товстіших стінках, де релаксація протікає в більшій мірі [1]. Тож, якщо деталь має різну товщину стінки, то після охолодження степінь орієнтації буде різною і це вплине на появу залишкових напружень. При видаленні таких деталей з форми може виникнути їх короблення або з часом з'являться мікротріщини. Але це може виникнути і при нерівномірному охолодженні, тому необхідно створити рівномірне тепловідвід, що дасть рівномірну усадку, низькі залишкові напруження та кристалізацію.

На якість видувних виробів окрім рівномірності охолодження, впливають також умови кристалізації, адже швидкість кристалізації залежить від

температури полімера. При температурах плавлення ($T_{пл}$) та затвердіння (T_c) константа швидкості кристалізації рівна нулю, а при деякій температурі T_m вона максимальна (рис. 2). На рисунку 2 заштрихована область відповідає інтервалу температур $T_1 \div T_2$, при яких константа швидкості кристалізації рівна половині свого максимального значення [1]. Тобто найбільш ефективно кристалізація проходить у межах цих температур, що дає можливість забезпечити дрібнозернисту структуру при достатній швидкості охолодження та зменшення усадки.

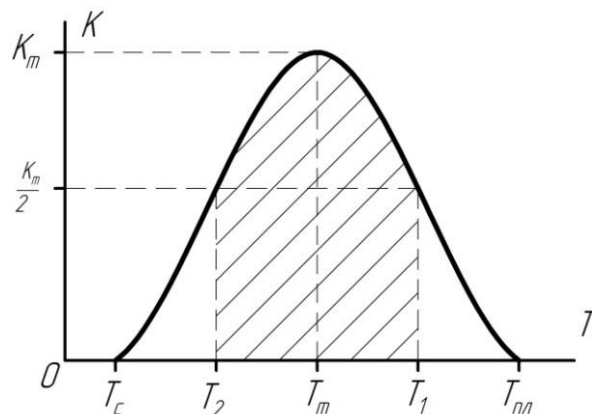

Рис. 2. Графік залежності швидкості кристалізації від температури полімера.

В якості САЕ програмного забезпечення було використано SolidWorks Simulation та Flow Simulation, але при можливості можна скористатися іншим програмним забезпеченням, що мають такі ж або схожі можливості проведення теплових твердотільних та гідродинамічних досліджень. Саме дослідження проводилося на моделі видувної форми з інтегрованою системою охолодження (рис. 3) для деталі колесо, що виготовляється видуванням (рис. 1).

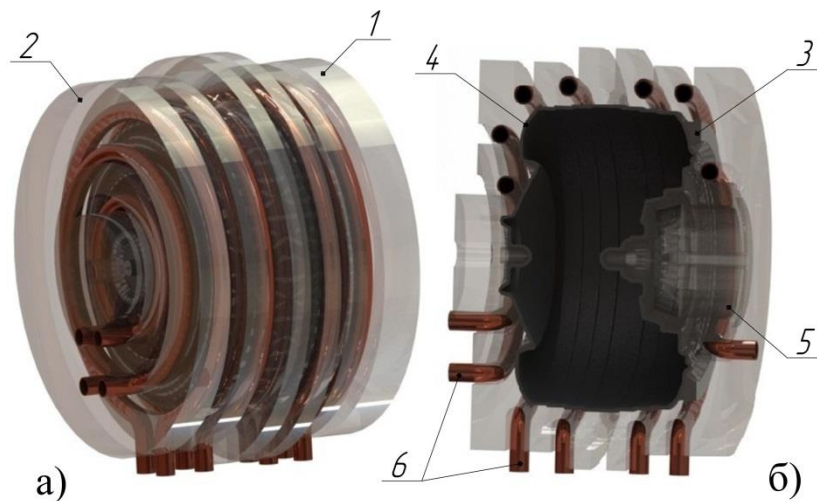

Рис. 3. 3D-модель досліджуваного вузла видувної прес форми з інтегрованою системою охолодження: а) загальний вигляд; б) осьовий переріз (1 – права пів форма; 2 – ліва пів форма; 3 – виштовхувач; 4 – видута деталь; 5 – технологічна пробка; 6 – трубки системи охолодження)

Комплексне дослідження полягає у отриманні початкових дослідних результатів за допомогою CAE програмного забезпечення у вигляді епюр температур модельованого процесу охолодження у часі та побудовану по ним графіку охолодження деталі (рис. 4) за максимальними (T_{\max}) та мінімальними (T_{\min}) температурами деталі з розрахунком таких технологічних параметрів системи як швидкість охолодження та час витримки, що порівняно з аналітичними розрахунками цих параметрів будуть більш точнішими. Не менш важливим є аналіз зміни температури деталі в процесі охолодження, що дає змогу перевірити ефективність системи охолодження (тепловий потік) по всій поверхні контакту за тепловими епюрами. За якими можна здійснити пошук критичних місць не ефективного охолодження, тобто, місць з критичною різницею температур зовнішньої і внутрішньої стінки, та загальної ефективності охолодження по площі контакту, що спричинені похибками конструкції системи охолодження. Виявлення їх дає можливість заздалегідь внести зміни у конструкцію системи охолодження, змінити вхідні параметри процесу охолодження та повторно провести комплексний розрахунок ще на стадії проектування оснащення, що дозволяє проводити економію часових та економічних затрат.

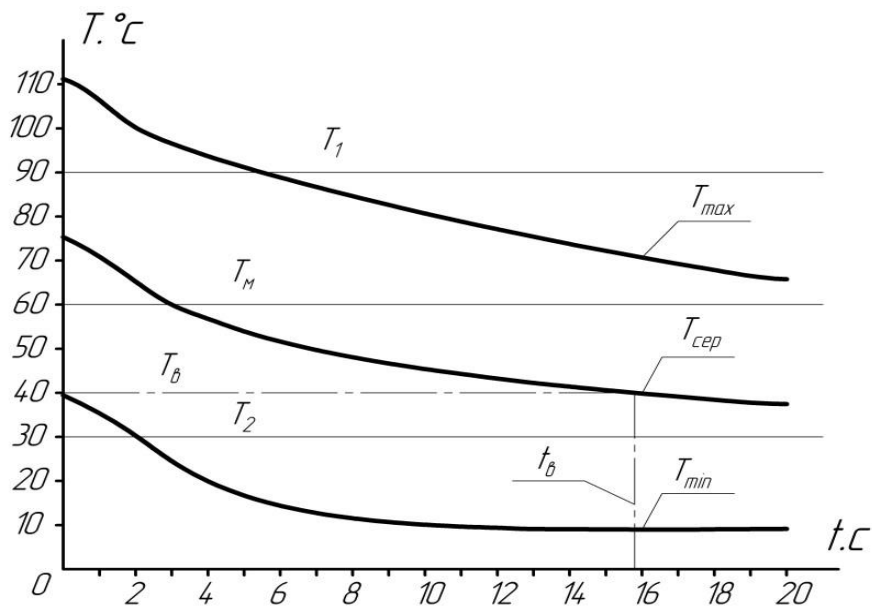

Рис. 4. Графік залежності температури від часу при охолодженні деталі.

За даними епюри температур деталі (рис. 5) можна оцінити [2]:

- рівномірність охолодження по всій площі контакту. Не рівномірність спостерігається в зонах 1 та 5;
- різницю температур зовнішньої та внутрішньої стінки. Велика різниця температур зовнішньої та внутрішньої стінки спостерігається в зоні 3;
- степінь відводу тепла по товщині деталі. Недостатній тепловідвід спостерігається в зонах 2 та 4.

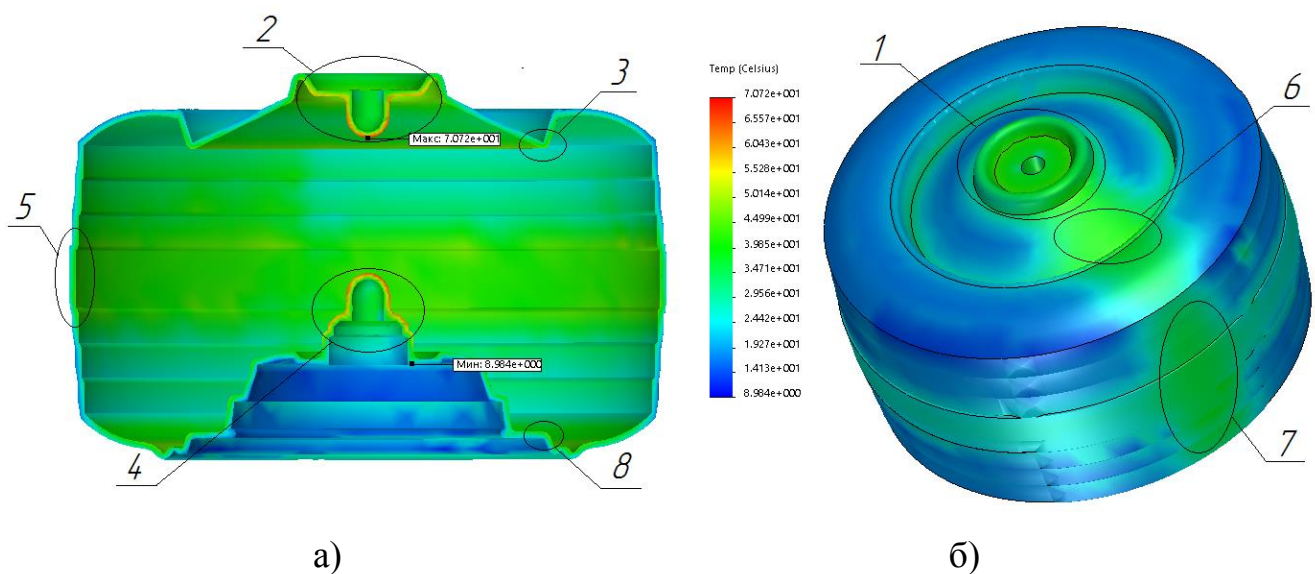

Рис. 5. Епюра температури деталі в момент видалення: а) осьовий переріз; б) загальний вигляд.

Провівши аналіз критичних зон на епюрі температури деталі (рис. 5) бачимо:

- можливе виникнення короблення в зонах 1,5,6,7 спричинене нерівномірною усадкою через різницю температури на поверхні;
- можливе виникнення тріщин в зонах 3 та 8 спричинене нерівномірною усадкою через поверхневий та об'ємний градієнт температур;
- можлива втрата геометрії в зонах 2 та 4 спричинена високою температурою по всій товщині.

За даними графіком температури деталі (рис. 4) можна оцінити [2]:

- розміщення кривої середньої температури заготовки ($T_{\text{сер}}$), яка відповідає за середню швидкість кристалізації;
- характер та розміщення кривих максимальної (T_{max}) та мінімальної (T_{min}) температури деталі, які відповідають за інтенсивність та рівномірність відводу тепла. Рівнозмінна залежність характерна рівномірному відводу тепла по площі контакту, а градієнт температур (різниця в розміщенні по висоті кривих (T_{max}) та (T_{min})) характеризує величину відводу тепла по товщині;
- час видалення готової деталі ($t_{\text{в}}$) визначається за перетином кривої середньої температури заготовки ($T_{\text{сер}}$) та лінії температури видалення ($T_{\text{в}}$);
- швидкість охолодження визначається співвідношенням зміни температури (ΔT) до зміни часу (Δt).

Отже, застосування більш продуктивного методу розрахунку системи охолодження з використанням САЕ програмного забезпечення, дозволяє уникнути виникнення браку, зменшує потребу у використанні дослідних даних та експериментальних зразків та прототипів, що у свою чергу покращує економічність та продуктивність виготовлення деталей даним методом.

Використана література

1. Бортников В.Г. Основы технологии переработки пластических масс: Учебное пособие для вузов. – Л.: Химия. 1983. – 304 с., ил.

2. Георг Менгес, Вальтер Макаэли, Пауль Морен, Как делать литые формы: Перевод с английского 3-го издания под редакцией В.Г. Дувидзона и Э.Л. Калинчева. И.: Профессия. Санкт-Петербург. 2007. – 614 с.

COMPLEX TREATMENT OF PSORIATIC PATIENTS BY MEANS PROBIOTICS

HAIEVSKA M.YU.

*candidate of Medical Sciences associated professor of the Department of
Dermatology and Venereology*

*Higher State Educational Institution of Ukraine "Bukovinian State Medical
University"*

Chernivtsi, Ukraine

BOYKO V.V.

Acting Head physician skin and venereal dispensary

Chernivtsi, Ukraine

DRONIAK D.O.

Doctor-intern – of dermatovenerology department

*Higher State Educational Institution of Ukraine "Bukovinian State Medical
University"*

Chernivtsi, Ukraine

BRYNCHUK L.O.

Doctor-intern – of dermatovenerology department

*Higher State Educational Institution of Ukraine "Bukovinian State Medical
University"*

Chernivtsi, Ukraine

SMIALKO O.V.

Doctor-intern – of dermatovenerology department

Higher State Educational Institution of Ukraine "Bukovinian State Medical University"

Chernivtsi, Ukraine

KLIMUK A.V.

Student

Higher State Educational Institution of Ukraine "Bukovinian State Medical University"

Chernivtsi, Ukraine

Introduction

Atypical dermatitis (AD) is one of the most common skin diseases in childhood, which acquires more and more medical and social significance in recent years, as the prevalence of the disease continues to grow [1]. According to modern concepts, AD is a multifactorial disease, the development of which is closely related to the genetic defects of the immune response and the negative effects of the environment. An extremely important risk factor for the origin and the cause of the disease in people with AD is pathology of the organs of the gastrointestinal tract, especially intestinal dysbacteriosis, which is found in 89-94.1% of children with AD [2,3].

For providing of the physiological protective function of the intestinal microflora the immediate interference with the aim of proceeding ecosystem balance is needed. One of the approaches to restoration of the functions of the intestinal microflora is the usage of probiotics - living microorganisms.

The probiotic medication **Enterogermina** contains four strains of gram-positive aerobic endospore-forming bacterium *Bacillus clausii*, which has a wide range of antibacterial resistance. Bacterium *Bacillus clausii* is characterized by the unique ability of spore and vegetative forms for reproduction, survival and functional-metabolic activity in the gastrointestinal tract.

Bacteria *Bacillus clausii* stimulate cellular and humoral immunity, which is especially important in the case of intestinal infections, synthesizing vitamins and amino acids.

Biologically active substances that secrete bacteria *Bacillus clausii* provide the following effects of the medication: inhibition of pathogenic and opportunistic flora, organization of optimal conditions for maintaining normal intestinal microflora, facilitating the splitting and absorption of food components; improvement of the immune-barrier function of the intestine, decrease in the level of anti-inflammatory cytokines.

While entering into the intestine the medication **Enterogermina** at a dose of 1-10 billion viable cells guarantees a content of 1ml of secretion of 10^6 - 10^7 colony-forming units of viable bacteria. The reasons for good tolerability of the medication are in its natural origin and the absence of any ballast substances, stabilizers and preservatives in its composition. The only auxiliary substance in medication is the presence of highly-purified water.

Objective of the work

The objective of the research was to investigate the effectiveness of probiotic *Enterogermina* usage in patients' treatment with atopic dermatitis and psoriasis.

Materials and methods

125 patients with atopic dermatitis from one to three years old (59 boys and 66 girls) with mild or moderate stage of exacerbation with concomitant dysbacteriosis (dysbiosis) of the intestine have been examined during the research.

The research complex included: anamnesis, examination, general clinical studies, microscopy of affected tissues; coprocytogram chart, general level of Ig E; where Ig E is the level of total antibodies to food allergens. Very often dysbacteriosis was determined after the examination of children with colic (15,15 and 38,89% respectively). Here it should be emphasized that when conducting a coprological examination, children were obliged to determine the level of pH feces in order to exclude transient or secondary lactase deficiency, which was detected in two cases with children's colic and in one with a postponed rotavirus infection. These children

were not included in the observation group, as the reason for improving their wellbeing and reducing complaints was the exclusion of milk from the diet.

When studying the possible factors that lead to the emergence of dysbacteriosis in our patients, the obstetric history of their mothers were given in details. As a result, a high incidence of inflammatory diseases of the urinary and genital area in mothers during pregnancy was established both in the main (54, 54%) and in the control group (66, 67%); caesarean section occurred in 17 (21, 25%) cases in the main group and in 9 (11, 25%) in the control group; other factors were observed in isolated cases.

It was also found that during the treatment of **Enterogermin** (it may be due to excision of the intestinal biocenosis in patients from the observation group) there was a decrease in the incidence and a significant decrease ($p < 0,5$) in the severity manifestations of atopic dermatitis. In our research, there were no cases of any signs or symptoms indicating that the medication is not tolerated either from the skin or from the gastrointestinal tract.

All patients had minor dysfunctions of the gastrointestinal tract that are characteristic for the syndrome of dysbiosis (dysbacteriosis):

- anorexia and nausea in mild form;
- moderate disorders in coprocycogram: shift of pH to the alkaline side, muscle fibers, digested cellulose, fatty acids, neutral fat, iodophilic flora, mucus.
- sporadic liquid stool of greenish colour, sometimes with mucus, unpleasant sour or rotten smell; in some cases, stomach cramps, flatulence.

Sowing on dysbiosis (dysbacteriosis) revealed a significant decrease in lactobifidus bacteria $<10^5$; an increase in the staphylococcus aureus $>10^3$.

For the possibilities of evaluating the effectiveness of treatment, the titres of bacteria are carried out to the point (marked) system: 10^1 - 1 point 10^9 - 9 points. When assessing the severity of AD in children by the SCOARD the index of 18 points (22,3 - 13,3) was received.

When comparing the results in the first and the second group of children (after 3 weeks of treatment), the significant proportions, both in relation to the symptoms of AD, and the syndrome of dysbiosis and coprocycogram were detected.

The children under our supervision, from one to three years with a mild and moderate severity in the stage of exacerbation with concomitant dysbiosis of the intestine. In order to compare the effectiveness of treatment, the patients were divided into 2 groups: by sex, age, severity of the disease, degree of dysbacteriosis of the intestine (colon). The children with intolerance of cow's milk protein, lymbiosis and helminthiasis, confirmed by data from clinical and laboratory examinations were not included into this research. Comprehensive treatment for all children included: topical corticosteroids, enzymes, sorbents, H-1 blockers of the last generation, skin care products.

A comparative assessment of effectiveness was carried out according to the SCOARD (Scoring of Atopic Dermatitis) index that was worked out by the European Working Group. It allows evaluating objectively the severity of AD. Index SCOARD takes into account the following indicators: (A) the prevalence of the skin process, (B) the intensity of clinical manifestations and (C) subjective symptoms.

Results and discussions

As probiotic, the medication **Enterogermin** was used during the time of investigation and was prescribed 1 - 2 bottle per day (depending on the age, for children up to 1 year - 1 bottle was prescribed, for older children 2 bottles were prescribed) during 10 days patients (main group) at the age from 3 months to 5 years who applied for an outpatient admission to the gastroenterologist at the 10th Children's Clinical Hospital for the period from November 2014 to May 2019.

Since contraindications to the use of **Enterogermin** practically do not exist, all those who applied to the gastroenterologist were prescribed this medication, that is, there wasn't special selection of patients. This allowed us not only to evaluate the effectiveness of the medication, but also to make some conclusions about the structure of the diseases, on the background of which dysbacteriosis and the features of its clinical manifestation may develop in children.

Evaluation of the effectiveness of the medication was carried out in 10 days and one month from the first day of its administration according to the questionnaires, which were filled by the mothers every day, and according to the results of the

coprologic studies of feces for dysbacteriosis before and after 1 month after the administration of the medication. Three months later, a mothers' survey was conducted on the subject of clinical manifestations of dysbacteriosis.

Most of the examined children have dysbiosis of the colon cavity varying from I - IV degrees: 26 children (20.8%) - had dysbiosis of the I degree, 49 children (39.2%) - had dysbiosis of the II degree, 30 children (24.0%) - had dysbiosis of the III degree, 20 children (16%) had the dysbiosis of the IV degree.

Depending on the beginning of the administration of the probiotic, patients were divided into two groups by age and severity of the course of disease:

- in the first group were (68 patients) who started taking the drug from the first day of treatment
- in the second group were (57 patient) who started taking the drug from the third or the fourth day of treatment

Patients in the Ist group on the 3-4 days of treatment had significantly fewer pathological impurities in emptying (mucus, foam, undigested lumps).

In the second group, only 6 of patients experienced improvement over 5 days of treatment, those who were taking medication **Enterogermin** up to 7 days, an improvement was observed in cases.

As a result of treatment, there was a recovery of intestinal microflora in 85% of patients, an increase in the number of patients with eubiosis (by 40.0%) and significantly decreased the number of patients with dysbiosis the III degree (by 41.6%); levels of side effects from the use of antibiotics were leveled. The clinical characteristics of the main and control groups were as follows: the average age of children in the main group was 13.11 months, in the control group - 12, 72 months. As dysbiotic disorders are usually secondary and are observed in the background of other diseases, we were interested in the main diseases that were diagnosed to the children of both groups. It was found that in both groups, the most frequent were various kinds of allergic diseases (57, 57% of patients in the main and 50% of the control group), and in the vast majority of cases there was atopic dermatitis, which was observed in 56 of 68 patients with allergic pathology in the first group and in 43

out of 57 - in the second. Bronchial asthma, allergic rhinitis, and recurrent urticaria occurred in both groups in isolated cases.

In the second place in frequency, there were intestinal dysfunctions that occurred after acute intestinal infections 1-3 months ago, both viral and bacterial, or intestinal giardiasis, which comprised 21.21% in the main and 38.98% in the control group. In some cases, the phenomenon of dysbiosis was observed against the background of functional gastrointestinal disorders - (BDD) bile duct dyskinesia, functional constipation, intestinal dysfunction or reflux. In four cases in the main group and in one - in the control group, dysbiosis was observed after antibiotic therapy.

Results

The administration of an **Enterogermin** for 10 days against the background of basic therapy of psoriasis enables to accelerate the improvement of the patient's condition, promotes the rapid resorption of psoriatic elements, reduce itching and the time to reach remission.

It can be argued that the risk factors for the development of dysbiosis in young children are the presence of various inflammatory diseases of the urogenital area in mothers and cesarean section in obstetric history; acute intestinal infections which occurred in patients; as well as repeated respiratory diseases requiring antibiotic therapy. Dysbiotic disorders are most often observed on the background of atopic dermatitis, childhood colic (in children of the first year of life) and after recent cases of acute intestinal infections.

The obtained results showed that the early inclusion of the probiotic in the treatment scheme contributes to a more rapid decrease in the severity of manifestations of dysbiosis. All children have a significant positive dynamics of indicators of coprocytogram, normalization of stools, and improvement of well-being and night sleep. The introduction of the probiotic **Enterogermin** in the complex treatment leads to a significant positive dynamics both from the skin and atopic process, as well as from the intestinal dysbiosis, which makes it possible to prolong the remission of AD and psoriasis. Adequate complex treatment of AD and psoriasis

of mild and moderate severity, after three weeks of treatment, leads to the normalization of the basic indicators of quality of life.

Thus, the use of a probiotic **Enterogermin** for the complex treatment of chronic dermatosis can, in a short time, leads not only to the normalization of the allergic skin process, but also to normalize the intestinal microbial process. The following study showed the need for pro - bioitics in the treatment of atopic dermatitis and psoriasis.

Perspectives for further research

The introduction of probiotics in the treatment scheme for patients with chronic dermatitis, namely atopic dermatitis and psoriasis are very promising for further investigation.

Literature:

1. Benca TM. Probiotiiki i prebiotiki [Probiotics and prebiotics]. *Liky Ukrainy*/2012; 7(163):34-43.
2. Dekker Dzh. Uktaincev SƏ. I snova o probiotikah Anovye shtammy, novye preimushestva, novye vozmozhnosti [And again about probiotics: new strains, new benefits, new opportunities]. 2012; 2; T9: 40-4
3. Kurinnaja. EG. Probiotici, prebiotici I kischechnaja mikroflora: sovremennyj vzglad [Probiotics, prebiotics and intestinal mikroflora: a modern look]/ *cuchasna hastroenterologia*. - 2014; 5(79):111-18

CONDITIONS OF THE FUTURE IT-ENGINEERS' FORMATION READINESS TO USE A FOREIGN LANGUAGE IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITY

KOLISNYK V.

candidate of sciences in pedagogy

lecturer of the foreign languages chair

Bohdan Khmelnytsky Cherkasy national university

Cherkasy, Ukraine

Globalization and constant appearance of new technologies notably influences the reforms in science and education. Scientist L. Shelyuk states that now “in the world we observe an intensive changing process of educational system properties, increasing its perceptibility to innovations in the scientific and technological sphere. This process is connected with the processes of the world community informatization, and therefore education, which is rapidly developing as its inseparable part” [9, p. 73]. Thus there arises a vital necessity to introduce changes into the educational paradigm taking into account the modern requirements of the society and labour market needs.

Since students have diverse preparedness level at the beginning of studying a foreign language and psychophysical peculiarities influence the process of getting and mastering knowledge, there arose the necessity to make some changes in the educational process of the future IT-engineers. It is known that some people at once show their activity and readiness to perceive a new material. The others need a special approach, aimed at studying motivation and development of their personal traits. Scientist D. Raufelder agrees with this, stating that “individual peculiarities are especially important for the educational psychology, where the main supposition about equal studying possibilities under the same circumstances does not ever come true” [11, p. 80]. Taking into account the students’ personal peculiarities becomes the key point in person oriented teaching.

The goal and idea of the humanistic technology, unlike the traditional one is considered to provide the transfer from explanation to understanding, from a monologue to a dialogue, from control to development, from management to self-management. From this point of view I. Bochan names “communication, a teacher’s mutual understanding with the students, their liberation for creativity” as a teacher’s main task [1, p. 309]. In this situation the students as the subjects of an educational process feel equality and respect, they have possibilities for personal development, demonstrating in such a way their creativity and initiative.

To achieve the quality of the vocational education is done through gaining readiness to perform their professional activity. Namely, the students majoring in the Information Technology among the other skills should form the readiness to use English as the direct means for achieving their professional purposes. For successful formation of such readiness it is necessary to make the appropriate conditions.

From the viewpoint of philosophy a condition is a driving power, a factor and a reason of any process. We consider that *in the broad meaning a condition is a number of factors influencing the run of some phenomenon. In the context of the future IT-engineers’ readiness formation it is the factors which are directly connected with the students’ educational process.*

Scientists give different kinds of conditions for the formation of the readiness. Thus, O. Moiseyeva names such necessary conditions: “making positive atmosphere for studying; feeling of being equal among equals; possibility to freely express one’s thought; a teacher is not the means “to praise and to punish”, but a friend, an adviser, an older partner” [6, pp. 82 – 83]. L. Khomenko-Semenova refers the following to the pedagogical conditions: formation of the motivation sphere for the professional identification in the process of getting special education; formation of the professional direction as for professional activity; usage of the interactive technologies at the lessons [8]. We consider, that the scientist V. Buchkivska gives the most systematized classification of different conditions, she distinguishes psychological, methodological and professional-pedagogical ones [2, p. 144].

Having analyzed the mentioned classifications done by different scientists, we consider that in teaching ESP it is reasonable to divide the conditions for the formation of readiness into such groups: psychological, organizational-pedagogical, professional-technological and resource-methodological [5, p. 12]. Let us analyze them in detail. **Psychological conditions** embrace motivation, meeting personal needs, a strong feedback between a teacher and students, positive direction of the educational process, a teacher's psychological readiness, creative approach in work.

Everybody knows, that *motivation* is the basis for any activity, including studying. A motivated student has distinct goals of his or her activity. If necessary such a person shows flexibility in application means or methods to achieve the aim. It is a very powerful drive for providing studying and upbringing process.

Meeting personal needs is not less important for a person in an educational process, since they determine the contents and the character of studying, student's activity degree, initiative etc. N. Ivantsova considers a need is "the main determinant of the activity, which is caused by an array of the external and internal factors of a person's social life as an objective contradiction between a person's orientations and the real life" [4, p. 183]. Just because of the existing contradictions there arises the reason of this phenomenon which causes the further changes and induces to the transformation of some sphere of life. Concerning studying we mean improving of the preparation for the lessons, elimination of the conditions, which are unfavourable for the educational process, improved resources, initiative concerning doing students' scientific research etc.

In general personal needs integrate a number of constituents. The researcher O. Muzyka distinguishes three kinds of personal needs: social, personal-developing (cognitive-creative) and existence needs. [7, pp. 217 – 218]. Thus, we cannot distract our attention from this important aspect of personal development, which does not only considerably influence, but sometimes determines a person's sphere and activity direction. Realizing one's own needs, a person establishes his or her characteristic sense of being and defines the ways for its realization. For example, some person feels bad staying away of the society, he or she strives for communication and interaction.

Meanwhile loneliness is vitally necessary for a creative person, since it gives concentration, pondering and promotes to generate new ideas. It is evident that an attempt to define the best personal type is useless, as they are quite different and any of them has a right to exist. So it is desired to respect such priorities and take them into account.

Another important constituent of the psychological conditions is *a strong feedback between a teacher and students*. It enables to realize available problems, find mutual way of solving them, prove or disprove correctness of the academic interaction. Speaking about positive aspects, a feedback strengthens the formed model of teaching. Indicating the weak points of the process, it helps a teacher to make the necessary corrections.

Positive direction of the educational process greatly helps the formation of the harmonious personality. It is expressed in positive attitude to the students and teaching in general, which is based on tolerance and optimism. New knowledge and obtained skills bring confidence to the students and give them a hope of their effective application in future. Failures and mistakes, which cannot be avoided, should not stop the progress. They are to become just a small obstacle or even an inducement on the way of achieving the desired results. Creating a success situation and encouragement of the students is a prerequisite of the effective educational activity. A teacher should not neglect even the slightest positive advance, it can help the person find his/her discreet potential for the further achievements.

An important aspect of application the mentioned approach is *a teacher's psychological readiness* to considerable increasing of the methodological activity, connected with the modernization of the educational process. Usually a good teacher, as any creative person, is eager to constantly improve the form, the contents, the methods and approaches for performing professional activity. Just in the development dynamics we can notice interest, novelty, craving and prospects of the future gaining. Being sincerely interested and fascinated in the profession can become an example for the students and which motivates achieving a high level professional competence. In this a teacher should follow the principles of maturity and humanism, take the

students' needs as the basis of the work, sometimes it is necessary to eliminate the simplified forms and forget about personal convenience. For example, usual methods do not always require profound preparation, while multi-level teaching approach needs prepared lesson material, individual tasks and test-papers, made for three level of mastering a discipline.

A teacher's creative approach is shown in the forms and kinds of tasks, the way of presenting information, checking of the learnt material etc. For example, after teaching the topic "Studying IT" a creative teacher does not give the task just to retell the text, but to prepare an interview with an IT-student.

Organizational-pedagogical conditions involve duration of learning a foreign language, distribution of the academic amount of work, amount of practical lessons, flexibility of teaching methods, a teacher's readiness to self-perfection, teaching experience and mobility.

The possibility to get knowledge, repeated application of the received skills, search and elimination of the teaching gaps depends on *the duration of learning a foreign language*. The longer the educational process lasts the greater the opportunity to properly distribute the studying material, to master the information and to correct the mistakes. Thus we consider a four-year model of teaching ESP to be optimal in the future IT-engineers' getting professional education for the formation of appropriate knowledge, skills and abilities and preparation to the next language discipline "The bases of the scientific communication in a foreign language".

Academic amount of work of the students directly influences the preparation character for the lessons. Being properly divided the students are able to get prepared well, using additional sources and applying creativity elements. In case of enormous amount of work in their majors there is quite the opposite situation – lack or bad preparation to the lessons. Personal dissatisfaction because of the lack of time for studying is transferred to the discipline. It decreases self-esteem and a person has less satisfaction of the activity. Thus, if the students of the speciality "Information technologies" have of four lessons a day at least two practical ones in programming, requiring thorough mathematical calculations and application of complicated

formulae, then their preparation in ESP will be weaker. So it is desirable to combine lectures and practical lessons and take into account the arrangement order of the majors and subjects of general education. It will give students an opportunity to pay the due attention to all the tasks.

Amount of practical lessons defines the contents of the lessons: having enough lessons the teaching material is presented in parts, logically and consistently, having few lessons a teacher should compact and generalize the information. It is evident that the groups with 36 practical hours in term (according to their curriculum) will be able to better understand the material as compared with those students who have only 24 hours. The first enable to thoroughly work at grammatical phenomena, to apply the received knowledge in practice, make their skills automatic. We can use audio- and video-resources in teaching them, giving an opportunity to perceive a foreign language information, presented by native speakers.

It is known that *a teacher's flexibility of the teaching methods* as well as readiness to self-perfection improve a lesson, makes it live and interesting, promoting the modernization of the whole educational process. Having some pedagogical experience it is possible to predict potentially weak points of the new methods and forecast the reaction, it provides deeper understanding of the problem situation already at the planning stage. Thus it is necessary to combine modern technologies and count for the previous scientific achievements. Besides, available group of students influences the choice of teaching technique. A teacher can use creative methods and extraordinary lesson forms with initiative and friendly students, meanwhile it is better to precisely define the task contents and formulate the necessary educational requirements with inactive and indifferent people.

Mobility is a way to raise teaching educative activity to some extent. Doing it a teacher gets some experience and compares teaching systems. Besides, mobility promotes achievements of the positive results in teaching English as the means of performing such teaching. Mobility visualizes the necessity of knowing English as one of the European languages, which is widely used and well understood all over the world.

Professional-technological conditions include the methods of conducting lessons, the way of presenting the teaching material, the choice of teaching means, the structure of the lexical and grammatical material distribution.

Methods of conducting lessons rely on the principle of contents, forms and their place in the general structure of learning a foreign language. A variety of lesson forms are aimed at different goals, which is expressed in their contents. One takes into account the place of the lesson within studying the theme, the level of group preparedness, technical possibilities to perform some kinds of work etc.

The way of presenting the teaching material depends on its complexity. For example, it is better to consider a grammatical theme at the beginning or in the middle of the lesson when the students are more concentrated and they are able to perceive new information. Working with the texts and dialogues, doing other lexical tasks is better to combine with the exercises using general outlook and their professional knowledge. At the end of the lesson it is desirable to present interesting facts, information for pondering, educative material, as they can enliven the teaching process and make it varied, since the students' attention is weaker and they are somewhat tired. However there are always situational factors which can influence the planned structure and change it in some way. Because of that a teacher should show flexibility of his/her teaching methods and be ready to the unexpected things in teaching.

Choice of teaching means defines the work activity of the group. Being provided with the necessary materials, they are more eager to do the tasks. Since it concerns the educational process of the future IT-engineers, it is evident they follow all the innovations in the IT area. Thus the used teaching methods as well as teaching means should correspond to the world newest developments in this sphere. Hence there is a vital need to digitalize the teaching material.

Considering *the structure of the lexical-grammatical contents of the discipline*, it is necessary to note, that teaching is more effective, if grammar themes are coordinated with the lexical ones, and exercises are compiled using the learnt vocabulary. For example, a complicated theme "Gerund" is easier perceived, if the examples of its usage is also encountered in the professional text in the form of the

understandable words like connecting, checking, providing, browsing etc. We get a strong and profound perception of the vocabulary and at the same time we thoroughly train the grammar phenomenon.

Resource and methodical conditions imply availability of teaching manuals and textbooks, developed by a practitioner teacher. That is why an important aspect of forming readiness with the application of person oriented teaching is its proper provision with teaching materials. Researcher O. Holoborodko names a number of requirements for making the necessary materials with the person oriented approach to teaching a foreign language. Among them are the following:

— “teaching material (and the ways of its presentation) should provide revealing of a student’s personal experience, including the experience of the previous study;

— the way of presenting material in a textbook should be aimed not only at structuring, integration, generalizing, but also at transformation every student’s experience;

— active stimulation of the students to studying should provide them with the possibility of self-education, self-development, self-expression in the process of getting knowledge;

— teaching material should be arranged in the way giving the students opportunity to choose in doing tasks;

— stimulating students to individual choice and using the most essential ways of working with the teaching material навчального матеріалу» [3, p. 45].

It should be noted that the topics are to coordinate with the teachers of the majors to correlate the learnt notions in the native and foreign languages. One should also take into account the principles of logicity and consistency while developing the structure of presenting the material. A students’ opportunity of choosing a task is realized through the application of the multi level approach, when three kinds of tasks are given to the same material.

For example we give the terms and later the students receive the definitions, located in random. We use the following multi-level tasks, which are relied on three levels of mastering a foreign language [10, p. 5]. Level A. Give your own definitions

to the following terms. Level B. Match the terms and their definitions. Level C. Read and translate the words and their definitions. Match them.

Then we give the terms: backbone, bridge, LAN, router, modem, gateway and propose the definitions.

Definitions:

1. a hardware and software combination used to connect the same type of networks.
2. a special computer that directs communicating messages when several networks are connected together.
3. an interface that enables dissimilar networks to communicate.
4. the main transmission path, handling the major data traffic, connecting different LANs together.
5. a network contained within a small area.
6. a device for converting digital signals to analogue signals and vice versa.

It is also desirable to give the task of the difficult (creative) level, where the students give their own definitions of some professional notions; the middle (reproductive) level, where they are to find the necessary definition of the term; and low (elementary) level, where the students at first read and translate the notions, then realize their meaning, and only then try to match the definition or change their level.

While preparing the teaching contents it is of vital importance to follow the novelty norm. Information technologies are constantly developing, changing and renovating. The programmes which have been considered progressive, in some years become morally old. So a teacher has to thoroughly trace the newest developments in this sphere and use them in teaching.

Future IT-engineers will often have the necessity to use authentic sources in their professional activity. Thus it is necessary to prepare the students to this already in educational process, giving them a task to work with the non-adapted texts without any explanations.

In general it is necessary to mention, that available difference in the students' knowledge and some gaps in learning English at school prove the necessity to apply the person oriented teaching on the basis of the multi level approach. In such a way we raise the students' motivation, support their cognitive activity and direct their attention to the development of initiative and creativity.

Thus, we defined the concept "condition" from the point of view of philosophy and gave our own definition of condition. We distinguished four groups of conditions for the formation of the future IT-engineers' readiness to use English in their professional activity, referring to them the following: *psychological, organization-pedagogical, profession-technological and resource-methodological conditions*.

In general, formation of students' readiness is possible via introduction of the person oriented teaching approach if a number of conditions are followed. A teacher should have a sincere desire to assist students in getting the necessary knowledge as well as an intention to apply new methods of teaching.

References

1. Бочан І. Впровадження самостійної, індивідуальної роботи студентів як важливого чинника формування особистісно орієнтованої системи навчання / І. Бочан // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки України, Наук.-метод. центр вищої освіти; редкол.: В. Зайчук (гол. ред.) та ін. – Київ, 2002. – Вип. 34. – С. 307–316.
2. Бучківська В. Сутність особистісно орієнтованого підходу в педагогічній теорії / В. Бучківська // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія Педагогічна. – 2002. – № 9. – С. 142–161.
3. Голобородько О. Технологія особистісно орієнтованого навчання іноземної мови студентів вищих навчальних закладів / О. Голобородько // Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі: тенденції і прогнози : матеріали міжнар. наук. конф. (26–27 травня 2011 р.). – Умань, 2011. Ч. 2. – С. 43–47.

4. Іванцова Н. Динаміка потреб студентів у структурі професійної спрямованості студентів-психологів / Н. Іванцова // Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2013. – Вип. 22. – С. 182 – 193.
5. Колісник В. Ю. Формування готовності в майбутніх інженерів-програмістів до використання іноземної мови у професійній діяльності : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / В.Ю. Колісник. – Черкаси, 2018. – 20 с.
6. Моїсеєва О. Вдосконалення якості освіти у ВНЗ шляхом впровадження інтерактивних технологій / О. Моїсеєва // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. – Черкаси, 2015. – № 1 (334). – С. 81–89.
7. Музика О. Взаємодія потреб і здібностей у розвитку творчо обдарованої особистості / О. Музика // Актуальні проблеми психології. – Київ, 2014. – Том 12 : Психологія творчості, вип. 20. – С. 213–228.
8. Хоменко-Семенова Л. Педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до використання інтерактивних технологій у професійній діяльності. [Електронний ресурс] / Л. Хоменко-Семенова. – Режим доступу:
www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.19.252.pdf. – Дата звернення 24 червня 2016 р.
9. Шелюк Л. Якість освіти як пріоритет її розвитку в Україні / Л. Шелюк // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис. – 2014. – № 1 (52). – С. 72–78.
10. Kolisnyk V. Levels of the Future IT Engineers' Readiness to Use a Foreign Language in their Professional Activity // The ninth International conference "Science and society" (February 1, 2019), Accent Graphics Communications and Publishing, Hamilton, Canada, 2019, pp. 104–115.
11. Raufelder, D., Jagenow, D., Hoferichter, F. (2013) The Person-Oriented Approach in the Field of Educational Psychology // Problems of Psychology in the 21st Century. – Volume 5. – P. 79 – 89.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ НА ЗАМОВЛЕННЯ

ЧЕПІГА Д.О.

студентка третього курсу юридичного факультету

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Лахова О.В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

Однією з особливостей вбивств на замовлення є суб'єкт вчинення злочину, а саме, наймана особа, яка вчиняє злочин за дорученням, що може мати форму наказу, розпорядження або угоди. В Україні існує проблема щодо розслідування вбивств, що були вчинені на замовлення. До того ж, якщо вбивство на замовлення зумовлено виплатою винагороди або іншими благами, тоді вчинене підлягає додатковій кваліфікації – п. 6 ч. 2 ст. 115.

У постанові пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя за здоров'я особи», можна знайти визначення, що є вбивством на замовлення. Верховний Суд України вказує, що це умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Вище було зазначено, що доручення повинно мати відповідну форму, а також, таке діяння вчиняється в інтересах замовника [2].

Також, у ланцюзі співучасті значне місце посідає посередник. Організатору він вигідний задля конспірації. Посередник виконуючи його волю може не повідомляти виконавцю ім'я замовника. І таким, чином в разі затримання виконавця, не завжди вдається довести причетність до скоєння злочину організатора. Виконавці також прагнуть отримати замовлення через посередників, зберігаючи свою особистість в таємниці перед організатором. Таким чином в разі затримання організатора не завжди вдається встановити виконавця. Виходячи з викладеного, відсутність прямих контактів між

організатором і виконавцем влаштовують обидві названі сторони і, як правило, при вбивстві осіб, які займають відповідальне становище в державних структурах, бізнесі, злочинній сфері фігура посередника присутня практично завжди. Навіть лідери злочинного світу для усунення осіб, що заважають їх злочинному бізнесу, і конкурентів, які не доручають вбивства членам своїх угруповань, а намагаються залучити для цих цілей сторонніх осіб.

З переходом України на шлях ринкових відносин, з капіталізацією економіки, з поширенням корупції і проникненням злочинців до різних сфер суспільного життя і бізнесу виникають проблеми і суперечності, основна частина вбивств на замовлення здійснюється заради ліквідації конкурента. Наприклад, особливо впливових бізнесменів, відомих політичних діячів, представників владних структур. Заради досягнення цієї мети залучено великі кошти, а це може виявитися найдешевшим і найефективнішим засобом її досягнення.

Теорія криміналістики дозволяє сформулювати криміналістичні ознаки, які відрізняють вбивства на замовлення від інших умисних убивств вже за наявності первинної інформації про подію злочину. До таких ознак належать: зухвалість злочину; використання автоматичної чи напівавтоматичної зброї, вибухових пристроїв; залишення знарядь злочину на місці його вчинення; неприйняття заходів, спрямованих на приховування трупа; велика кількість ушкоджень життєво важливих органів жертви, у багатьох випадках має місце «контрольний» постріл, тобто такий, який було вчинено у життєво важливий орган з одного пострілу; відкритий характер багатьох злочинів; відсутність ознак інших складів злочинів за наявності у жертви грошей, цінностей, документів; соціальний стан жертви.

Характеристика даного виду злочину має свої особливості і під час визначення складу злочину. Об'єктивна сторона злочину визначається тільки у фізичному впливі на іншу людину направленою на позбавлення її життя. Такий вплив може здійснюватися шляхом нанесення різного роду пошкоджень, як за

допомогою зброї, так і шляхом нанесення ударів іншими предметами або руками та ногами.

Суб'єктивна сторона виконавця характеризується трьома обов'язковими ознаками [3]:

- а). особа усвідомлює, що вчиняє злочин за сприяння іншої особи (замовника);
- б). особа передбачає настання злочинного результату;
- в). бажає настання результату у вигляді смерті жертви.

"Виконавцем вбивства на замовлення" як і будь-якого іншого виду вбивства може бути особа, яка досягла 14-річного віку. На відміну від організатора, мотиви якого скоїти вбивство конкретної особи можуть бути різними, виконавець завжди діє з корисливих мотивів. Якби у нього був якийсь інший мотив, то такий злочин навряд чи можна було б віднести до досліджуваних злочинів [4].

Як свідчить слідча і судова практика, даний вид вбивства відноситься до числа тих злочинів, які викликають великі труднощі при розслідуванні і юридичної кваліфікації. Це пояснюється тим, що вони вчиняються на високопрофесійному рівні. Злочин детально планується, для його вчинення підбираються відповідні виконавці, ретельно обмірковується система зникнення з місця події, знищення слідів злочину. Підготовка, процес позбавлення жертви життя, заходи, що спрямовані на приховування слідів злочину і виконавців, як правило, мають високе технічне і значне фінансове забезпечення: злочинці знищують транспортні засоби, зброю, проникають легальним шляхом на режимні об'єкти, підбирають відповідно до ситуації екіпіровку, відслідковують спосіб життя жертви, та швидко зникають з місця події на значну відстань, у тому числі закордон.

При розслідуванні злочину треба мати на увазі, що особа, яка є виконавцем злочину, заради досягнення результату, при цьому діючи з корисливих мотивів. Може створити організовану групу, яка буде об'єднана єдиним планом, відомим усім, із чітким розподілом функцій між собою, спрямованим на

досягнення цього плану. Особливістю діяльності організованої групи, зазвичай, це глибока конспірація протиправних дій, оскільки безпосередні виконавці можуть не знати замовника злочину та мотивів замовлення. З метою забезпечення конспірації під час підготовки та вчинення злочину учасники організаційної групи спілкуються за допомогою мобільних телефонів, можуть зустрічатися на окремих територіях, використовують схованки для зберігання вогнепальної зброї.

Тому, для висунення версії про вбивство на замовлення слід звернути увагу на наступні обставини:

- а). застосування вогнепальної зброї;
- б). відсутність ознак пограбування;
- в). залишення знаряддя вбивства;
- г). наявність пошкоджень життєво важливих органів;
- д). соціальний статус потерпілого

Тож, одними з важливих напрямків у боротьбі з вбивствами на замовлення, є: підготовка узгоджених, комплексних і взаємопов'язаних правових актів, які повинні об'єднували зусилля всіх гілок державної влади у вирішенні проблем боротьби з найбільш небезпечними видами і формами злочинної діяльності; внесення до Кримінального кодексу доповнень, спрямованих на специфікацію цього виду протиправних діянь і суттєве підвищення рівня їх криміналізації; спрямованість діяльності правоохоронних органів на механізми підготовки і скоєння злочинів; направленість діяльності підрозділів правоохоронних органів на розвідувально-пошукову роботу як у кримінальному, так і в іншому середовищі збору інформації; аналіз інформації з метою інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття рішень по стратегії і тактиці боротьби з вбивствами на замовлення; правовий розвиток форм і методів оперативно-розшукової діяльності.

Отже, вбивства на замовлення дуже важко розкриваються через те, що злочин добре спланований, а також фактор професіоналізму виконавця даного виду злочину грає доволі велику роль. Також, недостатня професійна

підготовка окремих слідчих та допущення ними помилок слідства. Тож, рівень професійності слідчих не повинна ґрунтуватися на виді злочинів. Бувають випадки, коли злочини дуже легко розкриваються, але вбивство на замовлення, як вид злочину, не почало своє існування вчора. Тому, зіставлення окремих фактів, яким властиві відповідні ознаки вбивства на замовлення, які зазначалися вище, можуть надати натяк на саме цей злочин, і далі, працювати у цьому русі. Такі злочини базуються на реальності питання професіоналізму та бажанні слідчих груп розкривати злочини та карати винних осіб, які зазнали спокуси за винагороду позбавити життя людину.

Використана література:

1. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Постанова Пленуму Верховного суду України від 07.02.2003 № 2 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>
3. А.С. Саїнчін, Особливості початкового етапу розкриття вбивств, скоєних на замовлення // Навчальний посібник «Юридична література». – Одеса. – 2002 р.
4. Коментований Кримінальний Кодекс – [Електронний ресурс] - URL: <http://www.legalexpert.in.ua/komkodeks/uk.html>

ТЕХНОЛОГИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КУРАТОРА СТУДЕНЧЕСКОЙ ГРУППЫ ПО ВОСПИТАНИЮ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

КОМАРОВА И.Г.

Кандидат педагогических наук, доцент,

доцент кафедры физвоспитания

Белгородский национальный исследовательский университет

г.Белгород, Россия

БРЕЙКИНА О.А.

преподаватель

Белгородский педагогический колледж

г.Белгород, Россия

МОРОЗОВА Е.А.

преподаватель

медицинский колледж НИУ «БелГУ»

г.Белгород, Россия

Эффективное воспитание культуры здоровья будущих специалистов невозможно без разработки соответствующего технологического обеспечения. Педагогическая технология предполагает поэтапное осуществление воспитательных действий и включает в себя *целевые установки, функциональное обеспечение, содержание* воспитательной работы на каждом из этапов, *формы и методы* воспитательной работы со студентами, *особенности взаимодействия* куратора со студентами, *организационно-педагогическое обеспечение* эффективной реализации каждого этапа технологии, *педагогические условия и результат* каждого этапа. По отношению к проблеме нашего исследования педагогическая технология представляют собой научное описание способа

реализации куратором субъектно-развивающей модели воспитания культуры здоровья будущих специалистов.

При проектировании этапов технологии воспитания культуры здоровья будущих специалистов в деятельности куратора студенческой группы мы опирались на общую структуру действий по достижению цели (П.К. Анохин, А.Н. Леонтьев, П.Я. Гальперин, В.А. Сластенин и др.), которая складывается из анализа состояния объекта деятельности, формирования ориентационной основы действий, внешнепредметной их реализации, регулирования и коррекции действий на основе механизма обратной связи. В соответствии с данной логикой осуществления действий и с учетом особенностей предмета воспитательной деятельности были выделены следующие этапы технологии деятельности куратора студенческой группы по воспитанию культуры здоровья будущих специалистов: 1) диагностический; 2) проектировочный; 3) информационный; 4) деятельностный; 5) коррекционный.

Каждый этап технологии включает в себя: *целевые установки, содержание воспитательной работы, особенности взаимодействия куратора и студентов, результат этапа*, что отражено в таблице 19.

Таблица 19

Технология деятельности куратора студенческой группы по воспитанию культуры здоровья будущих специалистов

1. ДИАГНОСТИЧЕСКИЙ ЭТАП	
Целевые установки	1) изучение исходного уровня воспитанности культуры здоровья будущих специалистов в студенческой группе; 2) изучение состояния физического, психического и духовного здоровья студентов, выявление валеологических проблем и наполнение на этой основе мотивационного компонента культуры здоровья.
Содержание воспитательной работы	Сбор системной информации о состоянии здоровья студентов прикрепленной группы. Диагностика исходного уровня воспитанности культуры здоровья.
Особенности взаимодействия куратора со студентами	Эффективность реализации данного этапа технологии зависит от умения куратора студенческой группы установить психологический контакт со студентами, выстраивать доверительный стиль отношений. Технологическая карта этапа представлена в приложении 5
Результат этапа	Изучение исходного уровня воспитанности культуры здоровья студентов. Установление доверительного стиля взаимоотношений между куратором и студентами.

2. ПРОЕКТИРОВОЧНЫЙ ЭТАП	
Целевые установки	1) разработка программы воспитательной работы со студентами, направленной на воспитание культуры здоровья, и определение стратегии кураторской деятельности по ее воспитанию; 2) совместное со студентами проектирование индивидуальных здоровьесозидающих программ, развитие на этой основе креативного компонента культуры здоровья будущих специалистов.
Содержание воспитательной работы	Разработка стратегии воспитательной работы, направленной на воспитание культуры здоровья будущих специалистов и программы ее реализации, проектирование совместно со студентами программ валеологического просвещения, организации валеологической деятельности студенческой группы, а также индивидуальных программ здоровьесозидания и саморазвития культуры здоровья будущих специалистов.
Особенности взаимодействия куратора со студентами	Наиболее целесообразным является полисубъектный стиль педагогического взаимодействия со студентами, который обеспечивает возможность установления взаимопонимания, осознания ими необходимости валеологического самообразования и самовоспитания, раскрывает перспективы личностного самоизменения и вызывает желание воплотить их в жизнь. Технологическая карта этапа представлена в приложении 5
Результат этапа	Определение стратегии деятельности куратора студенческой группы и будущих специалистов по воспитанию их культуры здоровья.
3. ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЭТАП	
Целевые установки	1) формирование валеологической грамотности студентов; 2) накопление информационного фонда для формирования ориентационной основы валеологической деятельности; 3) создание условий для самоопределения в валеологических ценностях и средствах оздоровления и формирование на этой основе когнитивного компонента культуры здоровья будущих специалистов.
Содержание воспитательной работы	Формирование у студентов представлений о сущности физического, психического и духовного здоровья, культуры здоровья будущего специалиста, их критериях и показателях. Отбор наиболее значимых для сохранения и укрепления здоровья будущих специалистов знаний. Создание предпосылок для дальнейшего углубления и расширения валеологических знаний. Обобщение, систематизация и творческое использование их в деятельности по сохранению и укреплению своего здоровья и здоровья окружающих людей.
Особенности взаимодействия куратора со студентами	Наиболее целесообразным на данном этапе является содействующий стиль педагогического взаимодействия, который создает возможность включения студентов в валеологическое самообразование и самовоспитание, обеспечения системности и систематичности работы над своим здоровьем; обучения методам и приемам самообразования и самовоспитания, осуществления контроля состояния своего здоровья; оказания помощи в преодолении различных затруднений. Технологическая карта этапа представлена в приложении 5
Результат этапа	Переход от репродуктивно-исполнительского типа и соответственного уровня воспитанности культуры здоровья студентов к адаптивно-формирующему типу деятельности кураторов и уровню воспитанности культуры здоровья студентов.
4. ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫЙ ЭТАП	
Целевые	1) реализация индивидуальных здоровьесозидающих программ и

установки	накопление будущими специалистами опыта валеологической деятельности; 2) воспитание потребности в здоровом образе жизни; 3) создание условий для постижения студентами личностного смысла валеологической активности; 4) обучение их применению научных знаний для решения валеологических проблем и формирование на этой основе поведенческого компонента культуры здоровья студентов.
Содержание воспитательной работы	Включение студентов в практическую деятельность по сохранению, укреплению и формированию своего здоровья и здоровья близких людей. Реализация педагогической поддержки процесса валеологического самовоспитания студентов на основе дифференциации и индивидуализации работы с ними. Практическое обучение будущих специалистов приемам саморегуляции.
Особенности взаимодействия куратора со студентами	Наиболее целесообразным является субъектно развивающий стиль педагогического взаимодействия. Стратегия взаимодействия куратора студенческой группы со студентами основана на идее максимальной актуализации их субъектного потенциала, обеспечивающей возможность не решать проблемы за студентов, а помочь им самостоятельно разобраться в них, найти наиболее оптимальные социально и субъектно приемлемые решения, увидеть те возможности и ресурсы, которые необходимы для достижения успеха. Это возможно было лишь при наличии доверия студентов к куратору, духовного родства между ними, авторитета куратора. Технологическая карта этапа представлена в приложении 5
Результат этапа	Переход от адаптивно-формирующего типа и соответственного уровня воспитанности культуры здоровья студентов к креативно-развивающему к типу деятельности кураторов и уровню воспитанности культуры здоровья студентов.
5. КОРРЕКЦИОННЫЙ ЭТАП	
Целевые установки	1) оценка эффективности реализации программы воспитательной работы со студентами; 2) коррекция воспитательной программы и воспитательной деятельности в соответствии с полученными результатами; 3) обучение студентов умениям и навыкам самоконтроля состояния своего здоровья, мониторинга здоровья и рефлексии валеологической деятельности и развитие на этой основе регулятивного компонента культуры здоровья.
Содержание воспитательной работы	Обучение студентов способам контроля состояния здоровья и осуществления мониторинга культуры здоровья, включающее: определение целевых установок и параметров диагностики состояния здоровья; разработку программы осуществления диагностических замеров для получения объективной информации о состоянии здоровья конкретного студента; подбор соответствующих диагностических методик и необходимых средств для диагностики; сбор и первичный анализ валеологической информации; обеспечение ее хранения на бумажных или электронных носителях, оперативного поиска; анализ динамики развития здоровья и использование этой информации для формирования у студентов мотивов включения в оздоровительную деятельность и коррекции программы оздоровления конкретного студента.
Особенности	На данном этапе особенно важно использование рефлексивно-

взаимодействия куратора со студентами	коррекционного стиля педагогического взаимодействия. Такой стиль взаимодействия в максимальной мере стимулирует рефлексивную активность студентов, позволяет высветить наиболее проблемные аспекты в воспитании культуры здоровья студентов, заставляет искать способы коррекции состояния здоровья, позволяет выявить наиболее эффективные формы работы по формированию, сохранению и укреплению здоровья, раскрывает перспективы дальнейшей деятельности по валеологическому самообразованию и самовоспитанию. Технологическая карта этапа представлена в приложении 5
Результат этапа	Креативно-развивающий тип деятельности куратора студенческой группы и соответствующий уровень воспитанности культуры здоровья студентов.

Первый этап – **диагностический** – был связан с изучением куратором студенческой группы исходного уровня воспитанности культуры здоровья будущих специалистов в студенческой группе; изучением состояния их физического, психического и духовного здоровья, выявлением валеологических проблем студентов. Тем самым куратор стремился к наполнению на этой основе мотивационного компонента культуры здоровья.

Так как проведенное исследование показало, что кураторы уже на первом этапе предложенной нами технологии испытывают определенные трудности, в том числе и в установлении указанного стиля отношений со студентами, то возникла необходимость в реализации обоснованного и описанного нами ранее педагогического условия - *осуществления теоретической и практической подготовки кураторов к воспитанию у студентов культуры здоровья*, позволяющего в значительной степени повысить уровень реализации разработанной нами педагогической технологии. На данном этапе кураторы обучались различным способам и приемам установления доверительных отношений со студентами путем проведения коммуникативных тренингов; простейшим способам диагностики состояния здоровья и уровня воспитанности культуры здоровья. Реализация данного условия осуществлялась параллельно на всех этапах технологии путем проведения специального теоретического семинара, обмена опытом работы с другими кураторами, включения их в подготовку и проведение занятий педагогических мастерских и рефлексии процесса и результатов собственной деятельности по воспитанию культуры здоровья студентов.

Для установления доверительных отношений между студентами и куратором на этом же этапе деятельности использовались элементы технологии развития субъект-субъектных отношений во взаимодействии куратора и студенческой группы, в частности проведение методик «Канат над пропастью», «», «Зеркало группы» и др. Это обеспечило реализацию педагогического условия - *построение взаимодействия кураторов со студентами на субъект-субъектной основе.*

Также деятельность куратора на данном этапе технологии предполагала необходимость сбора системной информации о действительном состоянии здоровья студентов группы на момент их поступления в вуз, до обучения в вузе и в процессе обучения в вузе. Данную информацию куратор частично получал при взаимодействии с Центром семейной медицины при Белгородском государственном университете и медицинской службы в Белгородском государственном институте культуры и искусств. Основным же источником информации являлись данные, полученные от студентов при специально организованном анкетировании, проведении индивидуальных бесед. Все полученные данные анализировались куратором и тактично вносились в электронный дневник куратора (специфика БелГУ), в БГИКИ – кураторы вели дневники на печатной основе, разработанные по нашим рекомендациям.

Результатом данного этапа технологии явилось изучение исходного уровня воспитанности культуры здоровья студентов, а также установление доверительного стиля взаимоотношений между куратором и студентами.

На втором – **проектировочном** - этапе технологии решались задачи по разработке программы воспитательной работы со студентами, направленной на воспитание культуры здоровья; определению стратегии кураторской деятельности по ее воспитанию; совместному со студентами проектированию индивидуальных здоровьесозидающих программ, развитию креативного компонента культуры здоровья будущих специалистов.

Разработка индивидуальных программ здоровьесозидающей деятельности студентов включала в себя следующие этапы: 1) *аналитический*

(оценка исходного состояния здоровья студента, его резервов, ограничений и отклонений, выявление проблем); 2) *прогностический* (прогнозирование зоны ближайшего валеологического развития личности, определение стратегии деятельности по сохранению и укреплению здоровья конкретного студента и разработка программы ее реализации в совместной деятельности куратора и студента); 3) *обучающий* (обучение будущих специалистов умениям и навыкам, необходимым для реализации данной индивидуальной здоровьесозидающей программы; 4) *реализационный* (создание педагогических условий и оказание помощи студентам для успешной реализации намеченной программы); 5) *рефлексивный* (сравнение полученных результатов с планируемыми, выявление причин отклонений и коррекция индивидуальной программы или способов ее реализации). Параллельно с данной работой проводились заседания дискуссионных клубов; осуществлялась помощь студенческому активу в разработке программы валеологической деятельности в группе; сочетались индивидуальные и групповые формы работы со студентами, в том числе и «мозговой штурм»; проводился ресурсный анализ, индивидуальная и групповая рефлексия осуществляемой деятельности («Неоконченное предложение», «Цветопись настроения», «SMS» и др.). Данная работа осуществлялась при тесном взаимодействии куратора и студентов группы с преподавателями физического воспитания, тренерами спортивных секций и руководителями спортивно-оздоровительных клубов, с преподавателями общенаучных дисциплин, медицинскими работниками, со студенческим самоуправлением, семьями будущих специалистов, с психологической службой вуза, с работниками вузовских библиотек, с кафедрами психолого-педагогического цикла, с профсоюзными комитетами вузов, с работниками оздоровительных учреждений и служб, а также с деканатами факультетов. Подобная работа способствовала реализации педагогического условия *по обеспечению системно-смыслового единства в деятельности субъектов культуры здоровья на основе разработки и реализации индивидуальных программ здоровьесозидающей деятельности.*

Результатом взаимодействия куратора со студентами на данном этапе технологии стало определение стратегии деятельности куратора студенческой группы и будущих специалистов по воспитанию их культуры здоровья.

Третий этап воспитания культуры здоровья студентов – **информационный** – включал в себя формирование валеологической грамотности будущего специалиста; накопление информационного фонда для формирования ориентационной основы валеологической деятельности; создание условий для самоопределения в валеологических ценностях и средствах оздоровления и формирование на этой основе когнитивного компонента культуры здоровья студентов.

В содержание воспитательной деятельности на данном этапе технологии входило формирование у студентов представлений о сущности физического, психического и духовного здоровья, культуры здоровья будущего специалиста, их критериях и показателях; отбор наиболее значимых для сохранения и укрепления здоровья будущих специалистов знаний; создание предпосылок для дальнейшего углубления и расширения валеологических знаний; обобщение, систематизация и творческое использование их в деятельности по сохранению и укреплению своего здоровья и здоровья окружающих людей; включение студенческого актива в работу по сбору системной информации о состоянии здоровья будущих специалистов; участие в работе научно-практических конференций; подготовка и проведение заседаний «круглого стола» и пресс-конференций по проблемам оздоровления; индивидуальное консультирование студентов по вопросам сохранения, укрепления и воспитания их культуры здоровья; участие в создании электронных информационных здоровьесберегающих ресурсов коллективного пользования; проведение совместно со спортивными тренерами презентаций спортивных клубов, секций и групп здоровья; разработка и подготовка теоретических сообщений, курсовых работ, докладов валеологической тематики для региональных конкурсов; выпуск бюллетеней по профилактике различных заболеваний (совместно с врачами медицинских кабинетов); участие в заседаниях дискуссионного клуба

«Красота. Здоровье, Успех» (совместно с советом студенческого общежития); проведение встреч с представителями избранной студентами профессии с обсуждением проблем здоровьесбережения при осуществлении той или иной профессиональной деятельности, знакомство с условиями их труда, что обеспечило реализацию педагогического условия - *рассмотрения культуры здоровья будущего специалиста как составной части его общей и профессиональной культуры.*

Представим, лишь некоторые сведения, предлагаемые студентам для осмысления на кураторских часах. Более подробная информация представлена в приложении 6.

Другой эффективной формой воспитательной работы куратора студенческой группы на информационном этапе реализации технологии стало включение студентов в создание электронных информационных ресурсов коллективного пользования. Воспитательный смысл этой формы заключается в том, что при организации опытно-экспериментальной работы по воспитанию культуры здоровья будущих специалистов мы столкнулись с проблемой отсутствия у кураторов конкретных информационных материалов (интересных текстовых материалов, видеофрагментов, фотографий, конкретных диагностических методик и др.) для проведения соответствующей работы. При высокой занятости на работе основной учебной нагрузкой кураторы студенческих групп в силу этого или вообще не проводили занятия по многим важным проблемам культуры здоровья, или же проводили их на низком научно-методическом уровне. Создать соответствующее информационное обеспечение в короткие сроки силами кураторов не представлялось возможным, поэтому необходимо было включить в их создание самих студентов. Включение студентов в данную деятельность позволило развивать у них интерес к валеологическим проблемам, сформировать умение быстро находить необходимую информацию средствами различных информационных источников: ресурсов Интернет, книг, периодической печати и т.д. Созданные информационные ресурсы коллективного пользования интенсивно использовались студентами как теоретический базис при

решении различных валеологических проблем. И наконец, содержание данного этапа технологии нельзя было реализовать лишь в рамках кураторских часов, и данная форма воспитательной работы оказалась наиболее приемлемой и для решения задачи освоения теоретического базиса культуры здоровья специалиста.

Для создания электронных ресурсов коллективного пользования каждый из студентов выбирал себе тему (приложение 7 из тех тем, которые были не задействованы при подготовке и проведении кураторских часов), или же по собственному усмотрению и согласованию с куратором, и разрабатывал ее в течение учебного года. Для того чтобы активизировать ознакомление с собранными материалами однокурсников в конце каждого учебного года проводилась научно-практическая конференция с презентацией материалов каждым студентом; активизировалось обращение студентов к работам сокурсников при подготовке сообщений на уроках физической культуры, подготовке выступлений агитбригад, бюллетеней, докладов, а также при решении проблем, возникающих у студентов при организации практической деятельности по сохранению, укреплению и формированию своего здоровья. Лучшие материалы использовались на сайте НИУ «БелГУ» «В помощь куратору студенческой группы» и на сайтах отдельных факультетов вузов, участвующих в эксперименте.

Результатом информационного этапа технологии явился переход от репродуктивно-исполнительского типа деятельности куратора и соответственного уровня воспитанности культуры здоровья студентов к адаптивно-формирующему типу деятельности кураторов и уровню воспитанности культуры здоровья студентов.

Четвертый – **деятельностный** - этап технологии осуществлялся с целью реализации индивидуальных здоровьесозидающих программ, накопления будущими специалистами опыта валеологической деятельности; воспитания у студентов потребности в здоровом образе жизни; создания условий для постижения студентами личностного смысла валеологической активности; обучения их применению знаний для решения валеологических проблем и

формирования на этой основе поведенческого компонента культуры здоровья.

На данном этапе происходило включение студентов в практическую деятельность по сохранению, укреплению и формированию своего здоровья и здоровья близких людей. Особое внимание уделялось практическому обучению будущих специалистов приемам саморегуляции. С этой целью совместно с психологами была разработана серия кураторских часов, включающих в себя различные тренинги (на саморегуляцию, релаксацию и расслабление, на поддержание и восстановление работоспособности и т.д.), а также тренинги полисубъектного взаимодействия. Для активного приобщения студентов к валеологической деятельности, профилактике заболеваний и вредных привычек будущие специалисты участвовали в выступлениях агитбригад, организовывали спектакли валеологической тематики. Подобная работа требовала от куратора применения дифференцированного и индивидуального подходов во взаимодействии со студентами, а от студентов - осознанного отношения к осуществляемой деятельности, осмысления собственного валеологического опыта, а также объективации ценностей, связанных со здоровьем. Все это позволило реализовать педагогическое условие - *включение студентов в различные формы валеологической деятельности, осмысление собственного опыта с целью формирования ценностного отношения к здоровью и валеологической компетентности.*

Результатом данного этапа технологии являлся переход от адаптивно-формирующего типа к креативно-развивающему типу воспитания культуры здоровья будущих специалистов.

Пятый – **коррекционный** - этап технологии предполагал оценку эффективности реализации программы воспитательной работы со студентами; коррекцию воспитательной деятельности в соответствии с полученными результатами; обучение студентов умениям и навыкам самоконтроля состояния здоровья, мониторинга здоровья, рефлексии валеологической деятельности и развитие на этой основе регулятивного компонента культуры здоровья.

На данном этапе актуализировались все валеолого-педагогические

функции куратора студенческой группы. Он продолжал обучение студентов способам контроля состояния здоровья и осуществления мониторинга культуры здоровья, включающее: определение целевых установок и параметров диагностики состояния здоровья; разработку программы осуществления диагностических замеров для получения объективной информации о состоянии здоровья конкретного студента; подбор соответствующих диагностических методик и необходимых средств для диагностики; анализ динамики воспитанности культуры здоровья, мотивов включения студентов в оздоровительную деятельность, совместный со студентом анализ результатов диагностики, обмен опытом здоровьесозидающей деятельности и коррекцию индивидуальных здоровьесозидающих программ конкретного студента.

Результатом данного этапа технологии явилось становление креативно-развивающего типа деятельности куратора студенческой группы и соответствующего уровня воспитанности культуры здоровья студентов.

Литература:

1. Абаскалова, Н.П. Системный подход в формировании здорового образа жизни субъектов образовательного процесса «школа – вуз»: монография / Н.П. Абаскалова. – Новосибирск, 2001. – 316с.

2. Абульханова, К.А. Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): Избранные психологические труды / К.А. Абульханова. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 1999. – 224 с.

3. Ахвердова, О.А. К исследованию феномена «культура здоровья» в области профессионального физкультурного образования / О.А. Ахвердова, В.А. Магин // Теория и практика физического воспитания.–2002.– №9. – С.5-7.

4. Беляев, В.С. Проблемы формирования здорового образа жизни в валеологии: учеб. пособие / В.С. Беляев. – М.: МГТУ «Станкин», 2000. – 147 с.

5. Васильева, Л.М. Педагогические условия повышения квалификации кураторов студенческой группы в колледже: дис. ...канд. пед. наук / Л.М. Васильева. – Ставрополь, 2004. – 183 с.
6. Виленский, М.Я. Основы здорового образа жизни студентов: учеб. пособие / М.Я. Виленский, А.Г. Горшков – М.: МНЗПУ, 1995. – 90 с.
7. Гаркуша, Н.С. Воспитание культуры здоровья школьников в деятельности классного руководителя: автореф. дис. ...канд. пед. наук / Н.С. Гаркуша. – Белгород, 2007. – 22 с.
8. Зеер, Э.Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование: Теоретико-методологический аспект / Э.Ф. Зеер. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф.-пед. Ун-та, 2001. – 51 с.
9. Исаев, И.Ф. Куратор и студенческая группа: развитие субъект-субъектных отношений: монография / И.Ф. Исаев, Е.Н. Кролевецкая. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2009. – 194 с.
10. Панкратов, В.Н. Саморегуляция психического здоровья: практическое руководство / В.Н. Панкратов. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001. – 352 с.
11. Цзен, Н.В. Психотренинг: игры и упражнения / Н.В. Цзен, Ю.В. Пахомов. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 272 с.

СПЕЦИФІКА БЕЗОСОБОВОГО ВЖИВАННЯ ОСОБОВИХ ДІЄСЛІВ У ЧЕСЬКІЙ МОВІ

КАЛЕНИЧЕНКО М.М.

кандидат філологічних наук

асистент кафедри слов'янської філології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

Одним із найхарактерніших типів односкладних речень у слов'янських мовах є безособові речення, які можна вважати своєрідною універсалією у рамках індоєвропейських мов, що характеризується специфікою структури і семантики. Вивчення наукової літератури з цього питання переконливо доводить початкове зацікавлення чеськими й іншими дослідниками-славістами формально-граматичною організацією безособових конструкцій (В. Бабайцева, Я. Бауер, Є. Галкіна-Федорук, Ф. Данеш, Ю.Локшин, В.Шмілауер, Г. Чирва та ін.). Активне студіювання синтаксичної структури односкладних речень у слов'янських мовах дозволило вченим визначити основні лексико-граматичні засоби, що оформлюють їх граматичний центр, виявити їх синтаксичну специфіку, співвіднесеність з іншими комунікативними одиницями, сферу поширення різних змістово-граматичних видів окремих типів конструкцій, частоту їх уживання в різних стилях, а також розробити питання генезису односкладних речень.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що проблема односкладності/двоскладності речення у слов'янських мовах, незважаючи на чималі здобутки наукової теорії, потребує нових даних з окремих слов'янських мов для підтвердження висновків про наявність як спільних загальнослов'янських рис синтаксичних одиниць, так і специфіки синтаксичних характеристик у кожній з мов.

Сучасний стан синтаксичних студій у слов'янському мовознавстві характеризується, з одного боку, розширенням і уточненням об'єктів дослідження, а з іншого – виробленням оптимальних методів їх опису. Серед основних об'єктів дослідження в центрі уваги лінгвістів-славістів перебуває речення, специфіка його структури і семантики, взаємодія з іншими синтаксичними одиницями, функціонування окремих типів речення, зокрема односкладних, в історії конкретних слов'янських мов. Характерною рисою сучасної лінгвістики є максимальна увага до значенневого аспекту мови, причому на перший план активно виступає функціональний аналіз мовних засобів, які забезпечують умови для успішної комунікації, відображаючи позамовну дійсність у людській свідомості. Це передбачає встановлення ступеня ізоморфізму між структуруванням процесу мислення і способами його вербалізації, а також виявлення здатності мовних засобів адекватно виражати багатогранні відношення в об'єктивній дійсності.

Безособове вживання особових дієслів у чеській та інших слов'янських мовах привертало увагу багатьох дослідників. Перші спроби аналізу природи і структури безособових речень, головний член яких виражений особовими дієсловами, зроблено в працях О.О.Потебні та Д.М.Овсяніко-Куликовського. Об'єктом їхньої уваги була структура безособових речень взагалі, характерною ознакою яких вони вважали відсутність підмета. Такий підхід уможлилював лише формально-граматичний аналіз безособових речень з особовими дієсловами.

Формальний аналіз безособових речень з особовими дієсловами здійснено також у працях відомого російського лінгвіста О.М. Пешковського. Він уперше вказав, що ці речення становлять специфічну форму викладу думки, паралельну, а іноді омонімічну до відповідного двоскладного особового речення. Так було сформовано необхідність порівняльного аналізу структури безособового односкладного й особового двоскладного речень з тим самим дієсловом у ролі предиката.

Особливості безособового вживання особових дієслів у різних слов'янських мовах активно досліджували у 60-70-х р.р. ХХ ст. (Галкіна-Федорук Є.М., Мразек Р. Ружичка Р., Усатенко Т.П., Шарага Г.С.). Основну увагу було зосереджено лише на формально-граматичній будові деяких співвідносних особових і безособових речень. Проте активне студіювання їхньої поверхневої структури не заперечило комплексного аналізу й адекватного витлумачення закономірностей функціонування таких конструкцій. Це зумовлено певною мірою нерозв'язаністю деяких теоретичних проблем, що стосуються безособового речення загалом. А не тільки тих, що породжені особовими дієсловами.

Аналізу безособового вживання особових дієслів у сучасній українській мові присвячена дисертаційна робота М.П.Баган. Авторка проводить цілісне дослідження семантико-синтаксичної структури одного з невизначених різновидів безособових речень, виділених за способом морфологічного вираження його головного члена, зокрема аналізує семантико-синтаксичні параметри особових дієслів, ужитих у функції головного члена односкладного безособового речення, імпліцитні та експліцитні способи вираження семантичного суб'єкта в них [1].

Структури з особовими дієсловами у ролі предикативного ядра у чеській мові складають значну групу безособових речень (65,5% від усіх аналізованих безособових речень). Серед чеських безособових конструкцій, предикативне ядро яких складають особові дієслова, вжиті у безособовому значенні, тобто набули безособовості внаслідок мовної актуалізації, виділяються такі групи речень:

- речення, які відображають стан людини, істоти;
- речення, які відображають стан природи, довкілля;
- модальні безособові конструкції, які характеризують ситуативну поведінку людини;
- заперечні безособові конструкції та конструкції, що передають наявність чи відсутність кількісних змін [2].

У статті головну увагу ми приділимо безособовим реченням, які відображають стан природи, довкілля. У межах цієї групи виділяються кілька семантичних підтипів безособових речень. Найчисельнішою підгрупою є речення, в яких предикативне ядро пов'язане з дієсловами терморегуляційної або нюхової семантики: *vonět, smrdit, táhnout, foukat, vanout* тощо [3]. У безособових конструкціях такі особові дієслова вживаються у значенні безособових і функціонують у «безособовій оболонці» - у третій особі однини теперішнього часу або у формі однини середнього роду минулого часу. Оскільки семантика таких дієслів не передбачає обов'язкової безособовості, то для передачі безособового значення вони вимагають облігаторних поширювачів зі значенням джерела і характеру. Напр.: *V kuchyni vonělo kávou* (Н. Malířová); *Vonělo tu velikonočním mazancem, ruměným a křížem pukajícím* (М. Majerová:99); *V jídelně vonělo jablky* (J. Hilbert).

Виділена група безособових речень речення характеризуються тим, що, визначаючи специфіку довкілля, такі речення відображають сприйняття людиною цього довкілля. Їхня глибинна семантика безпосередньо пов'язана саме з відображенням відчуттів людини, хоча у чеській мові вказівка на суб'єкт сприйняття у таких реченнях завжди відсутня. Семантична специфіка таких безособових речень дозволяє варіанти, коли декілька різних аспектів плану змісту виражаються одним і тим самим структурним елементом плану вираження. Так, наприклад, чеські речення *V kuchyni vonělo kávou* можна розкласти на такі складові: *V kuchyni voní. Vůně vznikla protože tady je kava. Každý, kdo se nachází v kuchyni, cítí (muže cítit) tuto vůně.* Поп.: *Já cítím vůně kavy* - речення передає індивідуальні, власні відчуття. Тобто, якщо я відчуваю запах кави, то це не означає, що й інші відчувають те саме, не означає, що такий запах дійсно наявний.

Зауважимо, що з максимальною точністю відобразити препозитивну структуру речення, вказати на джерело дії і не порушити узагальнюваність або відсутність реального суб'єкта у чеській мові дозволяє семантична природа місцевого відмінка, зокрема його здатність передавати щось середнє

між суб'єктом і об'єктом [2]. Адже речення *V jídelně voněla jablka*, з точки зору семантики, передає лише складову частину, фрагмент конструкції *V jídelně vonělo jablky* (*V jídelně vonělo jablky* = *V jídelně voněla jablka* + *Každý, kdo se nachází v kuchyni, cítí tuto vůně*). Місцевий відмінок іменника у таких реченнях виступає лише інструментом впливу на світ відчуттів особи і у сполученні з предикатом відповідної семантики, оформленим як безособове дієслово, а також зі словоформою, яка вказує на місце локалізації відчуттів, передає значення об'єктивності, узагальненості та мимовільності. Значення мимовільності при цьому підкріплюється семантикою дієслова-предиката, тобто йдеться про таку саму інтенційну структуру, яку мають предикати з підметом, пор.: *Na náměstí se hežmili lidé / náměstí se hežmilo lidmi*, але інакше побудовану [2]. Перераховані вище дієслова (а саме *vonět, smrdit, táhnout, foukat, vanout* тощо), які утворюють речення даної групи, можуть передавати також значення дій-процесів, у яких людина може брати участь лише як пасивна особа, як потенційний реципієнт (*V jídelně vonělo jablky* – означає, що запах наявний не залежно від волі суб'єкта).

Варто зауважити, що взаємодія форми і змісту у таких односкладних реченнях спричинила утворення синкретичного компонента у формі місцевого відмінка із суб'єктним та просторовим значенням. Майже всі синтаксисти визнають семантичний синкретизм такого компонента, проте мають різні думки щодо його семантичної домінанти. Одні вважають, що основою такого синкретизму є семантика синтаксичної позиції і кваліфікують його як суб'єктно-локативний [4], інші називають локативно-суб'єктним, мотивуючи це тим, що суб'єктна функція для нього є вторинною, набутою [5]. Наші спостереження над чеськими безособовими реченнями дозволяють стверджувати, що семантична домінанта синкретичного компонента в кожному окремому випадку залежить від його лексичного наповнення та власне-семантичної структури безособового речення взагалі.

Варто зауважити, що зазначена семантична специфіка чеських дієслів-предикатів даної групи, очевидно, дає підстави для утворення на основі тих

самих дієслів, ужитих у безособовому значенні, метафоричних кліше типу *Vane (dychá) starobylostí; Tady smrdí kriminálem*. Пор.: *Ve světnici bylo teplo, vonělo tu úklidem* (М.Мажерова:113); *Tahlo tam jakousi ztuchlinu bytu dlouho neužívaného a skoro odumřelého* (К.Čapek:240). Структура даних конструкцій, що передає значення узагальненості, об'єктивності та мимовільності, дозволяє без залучення додаткових структурних елементів виразити необхідне емоційно-оцінювальне значення у формі констатації факту, що, на нашу думку, лише підсилює метафоричність подібних кліше. Коло даних метафор є досить широким і може розглядатися як відкрите, оскільки відкритим є і коло імен, сполучення яких (у формі місцевого відмінка) з названими дієсловами, що вживаються у значенні безособових, утворюють переносне, образне значення. Пор.: *V sále zvonilo číšemi; V místnosti se hemžilo lidmi*.

Необхідно відзначити, що у чеській мові семантична структура безособових предикатів може розширюватися також за рахунок деяких особових дієслів відповідної семантики, вжитих у функції безособових: *Napadnout. Mžiknout. Kouřit. Harašit. Šelestět* тощо [2]. Такі дієслова називають різноманітні стани і процеси природного характеру, і, з точки зору пропозитивної структури, дані стани, дії або процеси також не можуть мати реального і конкретного діяча [2]. При цьому формальний суб'єкт, який може вводитися до складу таких конструкцій як результат дії закону аналогій, підкріплюється чисельними прикладами особового вживання даних дієслів, вказуючи або на супровідну дію *Blesk se blýská*, або на місце чи об'єкт локалізації дії-стану *Obloha se zatahuje. Tane sníh*. Важливим моментом теорії слов'янських односкладних речень є вказівка на специфіку таких власне безособових конструкцій, а саме твердження, що формальний суб'єкт є семантично зайвим, оскільки дія, що називається предикатом, як правило, співвідноситься з об'єктом актуалізації. Пор.: *Sněží – Padá sníh; Stmívá – Nastává tma*.

Особова природа таких дієслів у чеській мові, їх семантична активність впливає на загальну семантику конструкцій, зокрема послаблена безособовість

дієслова предиката заміщується засобами структури: поширювач, який вказує на місце (або час) локалізації дії, має у таких реченнях, як правило, облігаторний характер, пор.: *V Meluzinovi se vyjasnilo* (B.Říha:22); *Opět se vyjasnilo* (V.Dyk:270); *V sobotu na večer se trochu vyjasnilo* (Mája Z.:41); *Ke všemu počalo slizce mžít* (K.Čapek:361); *Venku už nesněžilo* (I.Klíma:52); *O páté ráno se už peklo* (Mája Z.:42); *Ale svítalo již krajem lesa* (K.Sezima:184); *Venku přestávalo pršet* (O.Bočková:21); *Znenadání se nad námi zatemnilo* (K.Sezima:187). Такі конструкції утворюють перехідну межу між двома кардинальними масивами значень: неможливістю суб'єкта і його усуненням. Суттєва особливість семантики даних конструкцій, як і усіх вище зазначених, полягає у неможливості функціонування активного суб'єкта, у його пропозиційно і денотативно зумовленій неприпустимості [6].

Цікаво, що у лінгвістичній славістиці більшість наведених вище дієслів кваліфікуються як власне безособові, хоча сучасні чеські тлумачні словники, як правило, крім значення безособовості наводять і особові значення дієслів, які функціонують у мові. Так, Тлумачний словник чеської мови наводить поряд з безособовим значенням дієслова *pršeti* (лише у розумінні *dešť* – «z neba padají drobné kapky»), такі приклади: *Rosa prší* (Zej.); *Sedlákům pršelo zlato* (Herb.); *Sníh dosti hrubě pršel* (Wint.). Як бачимо, це вже особові значення безособових дієслів, більшість з яких у сучасній чеській мові з різних причин в особових формах не вживаються взагалі або вживаються рідко, зокрема в художній літературі та у поетичному мовленні, зберігаючи за собою маркування застарілих або експресивних одиниць, напр.: (zast.) *Z čela mi pršel pot* (Maj.); або (expr.) *Otázky jen pršely*.

Такі безособові речення, відбиваючи специфіку мислення слов'ян, вказують на його стандартизованість і підтверджують неперервність дії у мовах закону аналогій, адже, за логікою мовної структури, кожна дія повинна мати свого діяча або виконавця (подібної думки у своїх працях дотримувалися Фр. Міклошич, О. Потебня, В. Ягич).

Досліджуючи аналогічні конструкції в російській мові, С.Д.Кацнельсон

зробив цікаві висновки про те, що залучення до складу безособових речень семантично зайвого компонента зі значенням формального суб'єкта надає конструкції відтінок метафоричності, яка, хоча, і сприймається у сучасній мові не як чиста метафора, а як стійке кліше, «етимологічна фігура». На думку чеських дослідників, подібні кліше у чеській мові притаманні в основному народнопоетичному мовленню і виконують роль одного з стилістичних елементів у чеському фольклорі, виникаючи як на рівні форми, так і структури [2]. Пор.: *Třešeň sněží své plátky* (Glaz.); *Ramena žen sněží* (A. Sova); *Bílé límce na hrdlech se sněží* (Heyd.); *Listí sněží* (Klást.); *Paprsky sluneční na vody sněží* (Hora); *Šeřík větmi slunce jas stmívá* (Tom.).

Наступний семантичний підтип безособових речень у чеській мові утворюють конструкції, які позначають стан, ситуацію, що виникли, як правило, в результаті стихійного лиха і призвели до негативних, руйнівних наслідків [7]. У цій моделі конструктивним компонентом виступає обставина, яка має значення локалізатора дії, напр.: *Hučí v komíně. Praskalo v kamnech. Napršelo do síně. Uhodilo do stodoly*. Предикативне ядро таких речень складають дієслова (або дієслівні форми на - по, - то) відповідної семантики: *uhodit, zanést, zasypat, vytlačit, hučet, prasknout* тощо. Про такі реченнєві одиниці згадує акад. О.С.Мельничук, витоки яких знаходить у праслов'янській мові.

Треба наголосити, що денотативна специфіка аналізованих чеських безособових речень, їхня пропозиційна структура, а також сполучувальні властивості зазначених дієслів-предикатів (їхня валентність) визначають характер і кількість актантів. Один з них – у формі орудного відмінка – виражається іменем з абстрактним значенням некерованого, стихійного природного явища (*bleskem, sněhem, vodou, bouřkou* тощо) [2]. У лінгвістичній богемістиці стверджується, що форма орудного відмінка надає семантиці таких імен додаткове – інструментальне значення.

Варто підкреслити, що у чеській мові існують жорсткі семантичні обмеження, які регламентують лексико-семантичне наповнення компонента,

вжитого в орудному відмінку. Він не може виражатися іменем зі значенням істоти або пов'язаним із визначенням особи. Пор. *Do střechy uhodilo bleskem - *Celé okolí zasypalo Ivanem*. Така семантична обмеженість зумовлена денотативною природою істот і пропозиційною структурою чеського речення, оскільки істоті, особі органічно притаманна роль активного діяча, а не знаряддя дії [2].

Якщо чеські конструкції типу *Blesk uhodil do střechy, Voda zalila pokoj, Sníh zanesl okolí* припускають можливість безособово-пасивної трансформації і можуть належати до одного трансформаційного комплексу, то конструкція *Dělník zasypal vůz* із схожим лексичним наповненням предиката, але іншим наповненням суб'єкта (суб'єкт у даному випадку є істотою) подібної трансформації зазнавати не може, як і належати до відповідного трансформаційного комплексу. Пор.: *Blesk uhodil do střechy - Bleskem uhodilo do střechy, Voda zalila pokoj - Vodou zalilo pokoj*, але *Dělník zasypal vůz - *Dělníkem zasypalo vůz*. Цей факт, очевидно, пояснюється специфікою слов'янських лексем поєднувати в собі властивості диференційних, сигніфікативних і денотативних значень на прагматичному рівні, на що звертав увагу відомий російський лінгвіст Ю.Д.Апресян.

Наступний актант – у формі знахідного відмінка – відповідає об'єкту дії та виражається іменем конкретної, речової семантики (*dům, strom, pole, království*).

Описаний вище характер актантів, а також позиційна структура речення надає такій конструкції узагальнене значення пасивності. Пасивну роль у таких безособових конструкціях відіграє не лише прямий об'єкт (об'єкт дії), але і об'єкт, який виражається орудним відмінком і виступає у подібних конструкціях пасивним інструментом, образно кажучи, «сліпою зброєю» стихійних сил. Пор.: *Divokými horstvy a hvozdy uzavřeno bylo bohaté království Erinino* (J.Opolský:235) // *Divoké horstvy a hvozdy uzavřely bohaté království Erinino; Množství jablek, broskví a mukyní strženo bylo se stromů tíhou a dozrálostí* (J.Opolský:235) // *Tíha a dozrálost strhly množství jablek, broskví a*

тикуні.

Вищезазначені приклади, які репрезентують як безособові конструкції, так і їх можливі особові двоскладні кореляти, різниця між ними полягає не у відображенні мовою позамовної дійсності, а у специфіці відображення у кожній з таких конструкцій зв'язку мови і мислення, свідомості, які віддзеркалюють навколишній світ.

Ще один семантичний підтип безособових конструкцій цієї групи становлять речення із значенням будь-якої дії (або події) як результату неконтрольованого впливу стихійної сили, джерело і природа якої невідомі або не зазначаються, напр.: *Hořelo. Potlouklo*. Треба відзначити, що семантика безособових речень даної підгрупи є дуже близькою до проаналізованих вище, але у них відсутня вказівка на інструмент дії. Дія начебто відбувається самостійно і незалежно, і прерогативну функцію у реченні виконує навіть не сама дія, а її результат [2].

У чеській мові предикативне ядро таких конструкцій складають дієслова відповідної семантики: *hořet, zatahnout se / zatahovat se, (za)kabanit se, potlouknout* та ін. Подібні конструкції дозволяють будь-яку спрямовану на конкретний предмет стихійну дію (тобто лише таку дію, яка виконується посередництвом стихії, а не людини) уявити як пасивну, об'єктивну і незалежну від волі будь-якої особи. Характерно, що в особовому кореляті таких чеських конструкцій у ролі структурного, формального суб'єкта дії виступає його реальний об'єкт, пор.: *Napadlo sněhu – Snih napadal; Vody v řece stále ubývalo – Voda v řece stále ubývala*. При цьому предикат часто рефлексується, і вся конструкція, навіть за умови двоскладності, набуває значення пасивності. Дослідники зауважують, що зміст таких двоскладних, формально-особових конструкцій полягає у наступному: оскільки невідомо, яка саме сила, точніше, її джерело, брали участь у створенні дії, ми наділяємо дію зворотнім характером і ототожнюємо об'єкт з суб'єктом (тобто дія неначе відбувається сама по собі).

Важливо наголосити, що в цій групі безособових речень можуть

вживатися як так звані дієслова *reflexive tantum*, напр.: *stmívat se*, так і дієслова, рефлексивність яких є похідною, напр.: *práštít / práštít se*.

Лексико-семантичні характеристики предикатів даної семантичної підгрупи безособових речень регламентуються семантично: це дієслова або дієслівні форми зі значенням руйнівної сили, що спрямована на будь-який об'єкт (значення направленості на об'єкт підкріплюється категоріальними властивостями дієслів даної групи – їхньою перехідністю). Подібних конструкцій на основі дієслів інших лексико-семантичних груп не зафіксовано.

Серед аналізованих чеських безособових конструкцій, що відображають стан природи, довкілля, обстановки, в окрему групу можна виділити такі, предикативне ядро яких складають так звані «безособово-предикативні слова» переважно із прислівниковим значенням. Напр.: *V den plesu bylo poštourno* (I.Klíma:76); *Je tu hezky* (Mája Z.:36); *Chvíli bylo ticho* (O.Bočková:12); *Venku pršelo a bylo dost chladno* (P.Tigrid:32); *Bylo tam nějak smutno* (K.Čapek:50) тощо. У художніх текстах такі безособові одиниці зустрічаються досить часто.

Лексико-семантичне наповнення предикативного компонента для даної групи безособових речень у чеській мові також є регламентованим. Прислівники, які виступають у ролі предикатних слів, повинні мати «якісне походження» (тобто мають бути утворені від якісних прикметників), дієслівні форми також повинні мати якісне, кваліфікаційне значення. Крім того, семантика предикатів для даної групи речень обмежується переліком синтаксем, які (і це особливо суттєво) можуть сприйматися людиною за допомогою органів чуття, тобто мають абсолютно індивідуальний, відносний характер.

Безособові речення даного підтипу у чеській мові фактично займають проміжне місце між групою речень, які передають стан природи, і безособовими конструкціями, які передають стан людини, особи. За допомогою таких речень визначаються семантичні аспекти, які можуть

стосуватися лише людини, тобто мають індивідуально-чуттєвий характер.

Отже, своєрідність безособових речень, які характеризують стан природи, докільля, у чеській мові полягає у тому, що цілісність, нечленованість предикативного центра порушується не лише за рахунок поширювача-локалізатора (*Tady bylo spíš vlhko*), але і за рахунок потенційно можливої вказівки на пасивний суб'єкт сприйняття (*Tady bylo spíš vlhko - Bylo mi tady spíš vlhko*). Напр.: *Vypadalo tam skoro jako doma na jarmarku* (Н.Маліфова:308); *V bažantnici nebylo tak horko jako v polích* (Мája Z.:42); *Ale bylo tam vlhko* (V. Vančura:82).

Також треба наголосити, що безособове оформлення таких чеських речень вказує, по-перше, на пасивність неназваної особи-суб'єкта, а по-друге, таке оформлення надає змісту речення відтінок узагальненості, мимовільності, глобальної об'єктивності.

Використана література:

- 1.Баган М.П. Семантико-синтаксичні параметри безособового вживання особових дієслів у сучасній українській мові: дис. канд.філ. наук: / М.П. Баган. – К., 1999. – 220 с.
- 2.Mluvnické češtiny. Díl 3. Skladba. – Praha: Academia, 1987. – 746 s.
- 3.Андерш Й.Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською / Й.Ф. Андерш. – К.: Наукова думка, 1987. – 190с.
- 4.Русская грамматика. В 2т. - М., Наука, 1980. - Т.2: Синтаксис. – 709с.
- 5.Межов О.Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення: дис. канд.філ. наук: / О.Г. Межов. – Луцьк, 1998. – 208с.
- 6.Běličová-Křížková H. Semantická struktura věty, tzv. hlubková struktura a intence slovesného děje / H. Běličová-Křížková // SaS. – 1980. – 41. – S. 265-273.
- 7.Андерш Й.Ф. Проблеми синтаксичної семантики в сучасному зарубіжному мовознавстві / Й.Ф. Андерш // Мовознавство. – 1983. – №1. – С.11-19.

ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГІБРИДІВ КУКУРУДЗИ

БАГАН А.В.

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри селекції,
насінництва і генетики*

ШАКАЛІЙ С.М.

*кандидат сільськогосподарських наук, старший викладач кафедри
рослинництва*

БАРАБОЛЯ О.В.

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри рослинництва
Полтавська державна аграрна академія
м. Полтава, Україна*

Збільшення валового виробництва зерна кукурудзи було і залишається пріоритетним завданням аграрного виробництва України. У сільськогосподарському виробництві України кукурудза має важливе значення. Висока потенційна продуктивність кукурудзи реалізується не повністю. Одержання стабільних і високих врожаїв її у виробництві стримується недостатньою адаптацією гібридів до специфіки погодних та виробничих умов, недотриманням гібридного складу та технології їх вирощування [1, 6].

Перспектива створення гібридів залежить від наявності вихідного матеріалу, його кількості, якості та генетичного різноманіття. Тому прогрес в селекції нових високоврожайних гібридів кукурудзи тісно пов'язаний з інтенсифікацією робіт по створенню нового вихідного матеріалу [2-4].

Одним із визначальних критеріїв одержання стабільно високих врожаїв зерна кукурудзи, під час дотримання і чіткому та своєчасному виконанні регламенту агротехнології, є добір гібридів кукурудзи різних груп стиглості з

високим потенціалом урожайності 12-16 т/га та підвищеною адаптивністю до несприятливих абіотичних факторів зони агровиробництва [5, 7].

Для забезпечення максимального виробничого результату необхідна порівняльна оцінка гібридів кукурудзи, виявлення найбільш продуктивних для даної зони вирощування та рекомендації до їх впровадження у виробництво.

Тому на сьогоднішній день актуальним залишається питання вивчення продуктивного потенціалу гібридів кукурудзи залежно від використання вихідного матеріалу.

Метою наших досліджень було вивчення рівня формування продуктивного потенціалу гібридів кукурудзи ранньостиглої групи компанії «Євраліс Семенс» у виробничих умовах Полтавської області центрального Лісостепу України.

Об'єкт досліджень – визначення посівних якостей насіння, елементів продуктивності та рівня урожайності гібридів кукурудзи. Предмет досліджень – гібриди кукурудзи Дельфін, Інагуа, Ерлі Стар, Ес Лаймс. За стандарт взято гібрид Дельфін.

Гібриди кукурудзи визначали за такими показниками:

- посівні якості насіння: енергія проростання (%), лабораторна схожість (%), польова схожість (%);

- елементи продуктивності: довжина качана (см), кількість рядів зерен, маса качана (г), маса зерна з качана (г), маса 1000 зерен (г), вихід зерна (%).

Схожість є основним показником якості насіння, який всебічно характеризує його посівну придатність. Зі схожістю значним чином пов'язаний ріст і розвиток рослин, їх продуктивність, врожайність.

Лабораторна схожість насіння визначається у максимально сприятливих умовах за режимом проростання – його температурою і вологозабезпеченістю. У польових умовах схожість насіння істотно змінюється, залежно від низки біотично-абіотичних факторів.

Посівні якості насіння у досліджуваних гібридів мали відносно високі показники. Так, енергія проростання кукурудзи за роки досліджень відповідно

становила: у 2017 році – була найбільшою і дорівнювала 92-96 %; у 2018 році – мала найменше значення (87-91 %); у 2019 році – 90-93 %. За середніми даними досліджень найбільшою дружністю проростання насіння характеризувався гібрид кукурудзи Ес Лаймс (93,0 %).

Схожість насіння, яку визначали у лабораторних умовах, варіювала аналогічно попередньому показнику: у 2017 році – 98-99 %; у 2018 році – 94-97%; у 2019 році – 96-99 %. Найбільша лабораторна схожість насіння спостерігалася також у гібриду кукурудзи Ес Лаймс – 98,3 %.

У польових умовах також визначали схожість насіння кукурудзи, яка була значно меншою за лабораторну. За роки досліджень вона складала відповідно: у 2017 році – 80-88 %; у 2018 році – 74-82 %; у 2019 році – 78-86 %. За середніми даними можна виділити гібрид Ес Лаймс, який характеризувався найбільшою польовою схожістю - 85,3 %.

Важливими елементами продуктивності качана є довжина, маса, кількість рядів зерен, а також маса зерна з качана, маса 1000 зерен та вихід зерна.

Довжина качана за роки досліджень відповідно становила: у 2017 році – 26,0-31,7 см; у 2018 році – 21,0-28,8 см; у 2019 році – від 23,5 до 30,3 см. Гібрид кукурудзи Ерлі Стар характеризувався найбільшою довжиною качана (у середньому 30,3 см).

Маса качана у гібридів кукурудзи за роки досліджень варіювала в таких межах: у 2017 році – від 228,7 до 261,0 г; у 2018 році – від 189,4 до 217,9 г; у 2019 році – від 217,8 до 237,5 г. За досліджуваним показником можна відмітити гібрид кукурудзи Ес Лаймс (238,8 г).

Ознака кількості рядів зерен у качані кукурудзи за роки досліджень відповідно становила: у 2017 році – 14-16; у 2018 році – 14; у 2019 році – 14-16. Найбільше значення досліджуваного показника було у гібриду Ерлі Стар (15,3 рядів зерен).

Показник маси зерна з качана у досліджуваних гібридів відповідно складав: у 2017 році – 193,0-238,2 г; у 2018 році – 165,6-185,3 г; у 2019 році –

184,8-212,1 г. Найбільшою масою зерна з качана характеризувався гібрид кукурудзи Ес Лаймс (211,9 г).

Маса 1000 зерен за роки досліджень варіювала таким чином: у 2017 році – від 306,7 до 416,0 г; у 2018 році – від 291,1 до 357,4 г; у 2019 році – від 293,2 до 398,4 г. За досліджуваною ознакою можна відмітити гібрид кукурудзи Ес Лаймс (у середньому 390,6 г), який характеризувався крупним і виповненим зерном.

Показник виходу зерна з качана за роки досліджень був високим і відповідно становив: у 2017 році – 84,4-92,1 %; у 2018 році – 82,6-87,4 %; у 2019 році – 84,8-89,3 %. Найбільшим виходом зерна у середньому характеризувався гібрид кукурудзи Ес Лаймс (88,5 %).

Урожайність гібридів кукурудзи, аналогічно елементам продуктивності, варіювала таким чином: у 2017 році внаслідок сприятливих погодних умов була найбільшою і становила 8,53-10,84 т/га; у 2018 році – була найменшою і відповідно складала 6,19-7,75 т/га; у 2019 році – від 7,40 до 9,93 т/га;.

У 2017 році гібрид кукурудзи Ес Лаймс за даним показником істотно був більшим за гібрид-стандарт (10,84 т/га). Решта гібридів за досліджуваною ознакою знаходилися на рівні стандарту.

У 2018 році за урожайністю гібрид Ес Лаймс суттєво перевищував стандарт Дельфін (7,75 т/га), а гібрид Інагуа мав істотно менше значення даного показника, порівняно із стандартом (6,19 т/га). Гібрид Ерлі Стар за урожайністю знаходився на рівні стандарту (7,43 т/га).

У 2019 році гібриди кукурудзи Ерлі Стар і Ес Лаймс за урожайністю істотно перевищували стандарт Дельфін (9,09 і 9,93 т/га відповідно). Гібрид Інагуа за даною ознакою знаходився на рівні стандарту (7,40 т/га).

Таким чином, можна зробити висновки, що за роки досліджень гібрид Ес Лаймс характеризувався високими посівними якостями насіння кукурудзи (енергією проростання та схожістю насіння); елементами продуктивності (кількістю рядів зерен, масою качана, масою зерна з качана, масою 1000 зерен та виходом зерна) та найбільшою урожайністю (9,51 т/га).

Використана література:

1. Антонюк С. П. Добір вихідного матеріалу кукурудзи на жаростійкість / С. П. Антонюк, М. В. Вишневський, О. М. Гаркава // Сучасні технології селекційного процесу сільськогосподарських культур: Тези наук. Міжнарод. симпозіуму. – Х., 2004. – С. 69.
2. Барчукова А. Кукурудза без стресів / А. Барчукова, О. Коваленко // Пропозиція. – 2013. – № 5 (215). – С. 74-75.
3. Гур'єва І. А. Цінний вихідний матеріал для селекції самозапилених ліній кукурудзи / І. А. Гур'єва, Н. В. Кузьмишина // Фактори експериментальної еволюції організмів. – К., 2004. – С. 341–344.
4. Гур'єва І. А. Генетичні ресурси кукурудзи в Україні. / І. А. Гур'єва, В. К. Рябчун. – Х., 2007. – 391 с.
5. Козубенко Л. В. Селекція кукурузи на ранноспелість / Л. В. Козубенко, И. А. Гур'єва. - Х., 2000. - 239 с.
6. Ларченко К. А. Альтернативне поновлюване джерело енергії / К. А. Ларченко, Б. В. Моргун // Біотехнологія, Т.1. – 2008. – №4. - С. 18-28.
7. Циков В. С. Кукуруза: технология, гибриды, семена / В. С. Циков. – Днепропетровск: Зоря, 2003. – 296 с

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

СЄВАСТ'ЯНОВА О.А.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки

Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка м.Старобільськ, Україна

Сучасний стан закладів вищої освіти потребує викладачів, які швидко реагують на зміни в соціальній сфері, ефективно використовують інформаційно-комунікаційні технології, компетентно скеровують особистісний розвиток майбутніх фахівців, з креативністю підходять до навчально-виховного процесу. Розробка та використання ІКТ у навчально-виховному процесі є нагальною проблемою ХХІ століття, яке характеризується інтеграцією національної системи освіти в європейський освітній простір.

Дослідження цієї теми є актуальним у наш час, тому що проводяться реформи національної освіти та сучасне суспільство потребує компетентнісно орієнтованих спеціалістів, які будуть всебічно розвинені та використовувати отримані знання на практиці під час виконання професійних завдань.

Значний вклад у розробку питань використання можливостей з питань інформатизації освіти внесли такі вчені та дослідники, як: В.Антоненко, І.Богданова, Р.Гуревич, І.Дичківська, Т.Гончарук, М.Кадемія, М.Жалдак, Т.Поясок, С.Сисоєва, О.Тарасенко та ін.

Однак проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій у національному вихованні не була предметом окремого наукового доробку. Тому метою пропонованої розвідки є вивчення досвіду їх використання у студентській молоді в закладах вищої освіти.

В умовах розбудови української державності і подальшого розвитку незалежності України реальною методологічною основою виховання як

соціального явища є ідеологія державотворення, зорієнтована на загальнолюдські та національно-культурні цінності. Метою суспільства стає духовне вдосконалення особистості, на що акцентується увага в державних нормативних документах та актах. Зокрема, Закон України “Про вищу освіту” передбачає створення таких умов навчання та виховання, які б забезпечували “можливість інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості” [3, с.75].

Нині ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна і національно свідома людина, наділена глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими, фізичними і духовними якостями, родинними і патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативою.

Основною задачею будь-якого закладу освіти є підготовка молоді до життя та професійній діяльності у швидко мінливому суспільстві, у світі, в якому прискорений процес появи нових знань, постійно виникає потреба в нових професіях, у неперервному підвищенні кваліфікації. І головна роль у вирішенні цих питань належить інформаційно-комунікаційним технологіям.

Однією з найважливіших складових виховання сучасної молоді є посилення уваги до створення системи національного виховання особистості. Це є суттєвою особливістю простору виховання закладів освіти та складає його виховний потенціал. Бо саме національне виховання є одним із найважливіших, найсуттєвіших чинників цілісного формування особистості. Водночас, національне виховання є фактором формування національної еліти, інтелігентності, справжньої професійної культури, патріотизму.

Повернутись обличчям до національного виховання у ЗВО нас спонукають такі методологічні принципи пізнання, як об’єктивність, історизм, наступність тощо, якщо ми прагнемо «вижити» у світі, в якому діють незалежно від нашої волі закономірності людської життєдіяльності.

Отже, виходячи з ідей провідних учених, вища освіта повинна акцентувати увагу на формуванні та розвитку такої особистості, якій буде притаманна висока національна самосвідомість, готовність до виконання громадянського обов'язку із захисту національних інтересів, незалежності та цілісності України, утвердження національного суверенітету держави.

Використання ІКТ у навчально-виховний процес вищої школи дозволило розширити арсенал методологічних прийомів, це – створення видовищних комп'ютерних засобів виховання з елементами графіки, звуку, відео, мультимедіа, гіпертексту що сприяє підвищенню ефективності педагогічної праці.

Мета виховання в національному втілює вселюдське, адже вселюдські цінності не можуть функціонувати ізольовано від конкретного національного життя. Ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна й національно свідомо людина, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, здатна до саморозвитку і самовдосконалення.

Основними цілями впровадження ІКТ у навчально-виховний процес ЗВО є: формування у студентів світогляду відкритого інформаційного суспільства; формування ставлення до комп'ютера як до інструменту для навчання, спілкування, самовираження; розвиток пізнавальної і творчої активності; формування стійкого пізнавального інтересу майбутніх фахівців до інтелектуальної-творчої діяльності; підвищення виховного впливу всіх форм поза навчальної діяльності; організація ефективної інформаційної взаємодії викладачів, студентів і батьків; розвиток здібностей вільного культурного спілкування; організація змістового дозвілля студентів; формування навичок конструктивної взаємодії та взаєморозуміння.

Розглянемо можливості впровадження інформаційних технологій при розв'язанні завдань національного виховання студентської молоді. Діапазон використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі достатньо широкий, а саме: в розвитку освітнього порталу

закладу вищої освіти, в організації дослідницької культури студентів, використання ІКТ у позанавчальній діяльності.

Освітній портал в вищі створює єдине інформаційне поле, сприяє розвитку комунікативних, професійних і творчих здібностей. Розроблено сайт ЛНУ імені Тараса Шевченка, який містить не лише інформацію про університет, структурні підрозділи, науку, події, оголошення, контакти. На сайті працює інтернет-радіо «Університетська хвиля» (<http://radio.luguniv.edu.ua>), Інтернет-телебачення «Університетська хвиля» (<http://tv.luguniv.edu.ua>) на яких студенти можуть ознайомитися онлайн з цікавою та корисною інформацією та подіями. Також студенти є користувачами сайту дистанційного навчання денної та заочної форм (<http://do.luguniv.edu.ua>, <http://do1.luguniv.edu.ua>), де пропонується безліч готового мультимедійного матеріалу, який покращує процеси навчання та виховання. Працює центр з міжнародної та навчально-виховної роботи, який здійснює координацію міжнародних освітніх контактів з відповідними інституціями за кордоном (<http://idep.luguniv.edu.ua>).

Організація дослідницької культури студентів виявляється у продуктах діяльності, а саме: вмінні виявити актуальну дослідницьку проблему, розробити програму дослідження й засоби її реалізації, виявити шляхи їх розв'язання; прогнозуванні можливих варіантів розвитку подій у запропонованих ситуаціях; розробці моделі виховання; створенні й захисту творчого проекту та ін. В рамках нашого дослідження студенти виконували проекти «Сильні духом», «Ніхто не забутий, ніщо не забуто», «Національне виховання як основа утвердження громадянських свобод», «Український національний характер, особливості його формування в сучасних умовах».

А також результативність національного виховання студентів значною мірою залежить від використання інформаційних технологій в позанавчальній діяльності згідно з планом соціально-гуманітарної роботи. Організуючи виховні заходи, виховні години, викладачі використовують мультимедійні презентації, які наочно демонструють будь-який матеріал, при цьому

економиться час на проведення захисту. Підготовлено презентацію «Доброта не залежить від зросту, а від серця», «Здорова дитина – багата Україна!», «Формування у сучасної молоді громадської активності та національної свідомості».

Інформаційно-комунікаційні технології можна використовувати на будь-якому етапі підготовки і проведення виховного заходу: пошук інформації в мережі Інтернет; для позначення теми заняття; на початку заходу, створюючи проблемну ситуацію; як супровід пояснення чи демонстрації (презентації, схеми, рисунки, відео фрагменти тощо). Підготовка та використання мультимедійних презентацій при організації виховних заходів (змагання, виховні години, диспути, брейн-рінги, тренінгові програми тощо) сприяють підвищенню зацікавленості студентів до запропонованої теми.

Якість виховного процесу напряму залежить від рівня підготовленості викладачів до кожного заходу, використання різноманітних методів і форм, відвертості, емоційності, оптимізму та активної позиції викладача. Інформаційні технології дозволяють урізноманітнити форми роботи зі студентами, активізації виховної роботи в вищій з метою формування національно-культурних традицій студентської молоді в умовах євроінтеграції.

Підсумовуючи вище зазначене стає зрозумілим, що ефективність використання ІКТ у національному вихованні сучасного студента залежить від системного та цілеспрямованого впливу на всіх учасників цього процесу.

Таким чином, предметом подальших розвідок має стати реалізація ідей національного виховання студентів при вивченні деяких педагогічних дисциплін, а також перспективи та використання інноваційних технологій та їх вплив на розвиток професійної майстерності викладача вищої школи.

Використана література

1, Антоненко В.М. Сучасні інформаційні системи і технології. Навчальний посібник / В.М.Антоненко, Ю.В.Ратушна. – К.: КСУМГІ. – 2005. – 131 с.

2. Биков В.Ю. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освіті – імператив її модернізації / В.Ю.Биков // Національна доповідь розвитку освіти України, 2011. – С.118-124

3. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта в Україні. Нормативна база. – К.: КНТ, 2006. – С.40-93.

4. Петренко С.В. Мультимедійні презентації як інноватика у виховній діяльності / С.В.Петренко // Інноватика у вихованні. Збірник наукових праць. Вип. 3 / упор. О.Б.Петренко; ред.кол. : О.Б.Петренко, Н.М.Гринькова, Т.С.Ципан та ін.. – Рівне, 2016. – С.122-128.

ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ЕФЕКТИВНІСТЬ, ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ, ФОРМИ ТА СПОСОБИ

ПЕТРОВА Я.І.

викладач кафедри аналітичної економіки та менеджменту

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

СОКОЛ Р.В.

студенка 2 курсу

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Сьогодні, у часи структурної перебудови економіки країни та глобалізації система вищої освіти України вимагає переходу до нових форм і методів господарювання. Якість освіти, а відтак і конкурентоспроможність забезпечується ефективною роботою саме фінансового механізму закладів. Успішне розв'язання проблем розвитку вищих навчальних закладів потребує теоретичного осмислення основних методологічних положень в аналізі практичного досвіду реалізації фінансового механізму закладу на основі інноваційних методів функціонування. Аналіз джерел, форм та способів фінансування вищої освіти в Україні демонструє, що брак фінансування системи освіти викликає безліч економічних і соціальних проблем: заборгованість із соціальних виплат та комунальних послуг, незадовільний стан системи державного кредитування студентів, припинення фінансування програм покращення житлових умов науково-педагогічних працівників, недостатній обсяг фінансування наукової сфери, гальмування інноваційних програм розвитку освітньої системи. Крім того, необхідність збереження та розвитку матеріальної та навчально-методичної бази зумовлює залежність навчальних закладів від коштів студентів-контрактників, що негативно

позначається на якості підготовки фахівців та, як наслідок, конкурентоспроможності вишів.

На 2020 рік видатки державного бюджету на освіту заплановано у сумі 136,4 млрд грн, що на 7,7 млрд грн більше, ніж у 2019 році. Вперше у проекті Державного бюджету передбачено видатки на розвиток закладів вищої освіти в обсязі близько 0,3 млрд гривень [1]. Розглянемо показники забезпечення освіти попередніх періодів. Фактично вони становили 7,1 % від ВВП у 2010 році, а у 2015 та 2016 роках цей показник знизився до 5,7 % та 5,4 % відповідно. Тобто, якщо порівнювати з 2010 роком, витрати на освіту у відсотках зменшилися в 1,3 рази. У результаті, недофінансування освітньої галузі у 2010 році становило 32,25 млрд грн; у 2014 – 58,5 млрд грн; у 2015 – 84,61 млрд грн; у 2016 – 108 млрд грн [2].

Понад 90% державних інвестицій в освіту спрямовується на поточні видатки, з них переважна частина на виплату заробітної плати та нарахування на неї, які зростають внаслідок інфляційних процесів. Така структура видатків не забезпечує достатньої можливості для перерозподілу ресурсів на користь тих, які безпосередньо визначають якість освітніх послуг (підвищення кваліфікації освітян, розширення та оновлення ресурсної бази навчальних закладів, впровадження новітніх технологій) та сприяють вдосконаленню освітньої інфраструктури [3]. Тож вища освіта в Україні має значний дефіцит фінансування, що впливає на матеріально-технічну базу ЗВО та на соціально-психологічний стан студентів та вступників. По-перше, здобувачі вищої освіти демотивовані зниженням кількості осіб, що мають право на стипендію. По-друге, не надихає і зменшення кількості місць державного забезпечення. З іншого боку, від державного фінансування ЗВО залежить оплата праці науково-педагогічного складу вишів, праця яких, на нашу думку, оплачується не пропорційно виконаній роботі, що є для них також значною демотивацією і фактором зниження продуктивності праці. Через незадовільне державне фінансування вищої освіти та науки в Україні держава втрачає позиції щодо рівня освіченості громадян, скорочуються масштаби та якість підготовки

науково-педагогічних кадрів, помітно погіршуються умови для творчої роботи вчених та викладачів.

На думку вчених, однак, в Україні поступово вживаються заходи щодо диверсифікації джерел фінансування. Статус неприбуткової організації стане поштовхом до утворення контрактних відносин між ЗВО та приватними організаціями і поліпшить їх фінансове становище. В тому числі збільшення обсягів фінансових ресурсів, залучених із комерційних джерел, зокрема, в частині розширення надання послуг не освітнього характеру (здійснення науково-дослідної роботи вищим навчальним закладом на договірних засадах). Це можливе за умови створення науково-виробничого комплексу, головним учасником якого повинен стати заклад вищої освіти. При цьому наукова діяльність ЗВО стає основним джерелом інновацій, а інноваційний продукт – додатковим ресурсом фінансування потреб закладів. Функціонування даних комплексів є перспективною формою інтеграції освітньої, наукової, виробничої та інноваційної діяльності при переході вітчизняної економіки на інноваційну модель розвитку. Таким чином, ринкова трансформація економіки України сприяє диверсифікації джерел фінансування вищої освіти в частині поєднання бюджетного фінансування та комерційних фінансових ресурсів. В умовах зростаючої ролі позабюджетних фінансових ресурсів важливим питанням є створення науково-виробничих комплексів, що буде сприяти комерціалізації і розповсюдженню результатів наукових досліджень та інновацій [4].

Варто зазначити, у часи фінансово-економічної кризи питання фінансування освіти загострилося: з одного боку скоротилися можливості бюджетного фінансування ЗВО і, як наслідок, зменшився рівень заробітної плати професорсько-викладацького складу, видатків на наукові дослідження, призупинилося бюджетне фінансування пільгових кредитів на будівництво житла для науково-педагогічного та педагогічного персоналу; з іншого боку – зросла частка коштів спеціального фонду, зароблених власне державними навчальними закладами [5].

Отже, з огляду на зазначене, диверсифікація джерел фінансування освіти (залучення коштів студентів, запровадження освітнього кредитування, відкриття програм платної додаткової професійної освіти, проведення наукових досліджень на замовлення та ін.) є способами зменшення ресурсної залежності закладів освіти від держави. Вважаємо корисним також зарубіжний досвід прозорого розподілу фінансування за критеріями якості надання освітніх послуг. Для формування ефективного фінансового забезпечення державних вишів, необхідно системо моніторити діяльність ЗВО на предмет кількісних показників соціально-економічних наслідків здійснення державою заходів в освітній сфері.

Використана література:

1. Сайт Міністерства фінансів України – Режим доступу [Електронний ресурс] - <https://glavcom.ua/news/derzhbyudzheth-2020-skilki-koshtiv-peredbacheno-na-zdorovya-kulturu-ta-osvitu-625369.html>
2. Публічний аудит: Освітня галузь України: аналіз тенденцій, нововведень і перспектив – Режим доступу [Електронний ресурс] – <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/osvitnya-galuz-v-ukrayini-analiz-tendentsij-novovveden-i-perspektiv/>
3. М. П. Рибак. / Оцінка ефективності фінансового забезпечення діяльності вищих навчальних закладів // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України, № 1 – 2014. – с.178.
4. Ткачук О.В. / Фінансове забезпечення вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи/ «ЕКОНОМІКА І СУСПІЛЬСТВО» / МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ - Випуск № 12, 2017. – с. 636 – 641.
5. Малишко В.В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи. Молодий вчений. 2016. №2(29). С. 64-67.

6. Климчук І.О. Фінансування освіти і науки в Україні: проблеми та перспективи. Теорія та методика управління освітою. 2017. №9. С. 1-12.
7. Красільник О.В. Особливості фінансування вищої освіти в Україні. Економіка. Проблеми економічного ставлення. 2018. №2. С. 58-64.
8. Павлушенко Т.О. Формування підходів до джерел формування та напрямків використання фінансових ресурсів вищих навчальних закладів. Вісник ЖДТУ. 2017. №3(81). С. 93-100.

**ПРОДОВЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ Й. С. БАХА В ХХ СТОЛІТТІ. ЦИКЛ «24
ПРЕЛЮДІЇ І ФУГИ» В. П. ЗАДЕРАЦЬКОГО**

ЛАЧКО Т.Ю.

викладач-методист

Хмельницький музичний коледж ім. В. І. Заремби

м. Хмельницький, Україна

У статті досліджуються особливості створення «24 прелюдій і фуг» В. П. Задерацького, першого з часів Й. С. Баха грандіозного поліфонічного циклу для фортепіано.

Ключові слова: *В. П. Задерацький, поліфонічний цикл, композиційна будова, прелюдія і fuga.*

В статье осуществлено исследование особенностей создания «24 прелюдий и фуг» В. П. Задерацкого, первого с времен И. С. Баха грандиозного полифонического цикла для фортепиано.

Ключевые слова: *В. П. Задерацкий, полифонический цикл, композиционное строение, прелюдия и fuga.*

The article analyzes the specific features of the creation of «24 Preludes and Fugues» by V. P. Zaderatskyi, the first great polyphonic series for piano since the times of J. S. Bach.

Key words: *V.P. Zaderatskyi, polyphonic series, compositional structure, prelude and fugue.*

Музику Всеволода Петровича Задерацького (1891 – 1953) називають «втраченою класикою ХХ століття», а самого композитора порівнюють із Д. Шостаковичем. За життя його твори не друкували, не виконували, та він все одно писав – всупереч долі. І не лише музику, а й прозу, яка склала книгу

«Золоте життя», видану лише у 2012 році. За визначенням критиків – це справжня література, свідчення непересічного письменницького дару [5].

В. П. Задерацький – автор опер, симфоній та інших оркестрових творів, інструментальних концертів, камерних ансамблів, фортепіанних сонат і циклів п'єс для фортепіано, вокальних творів і пісень, гідних широкої популярності, які до нинішнього часу чекають свого виконання. Творчість композитора є надбанням двох культур – української та російської. Всеволод Петрович народився на українській землі – у місті Рівному (1891 р.) і помер у Львові в 1953 році, а середину життєвого шляху йому довелося провести, поневіряючись у багатьох російських містах.

В. П. Задерацький – автор численних різножанрових творів, написаних у тюрмах, таборах ГУЛАГу. Через десятиліття цей творчий доробок повернув до життя Всеволод Всеволодович Задерацький – його молодший син, професор-музикознавець Московської консерваторії. Музичні опуси, не відомі широкому загалу, почали поступово публікувати й виконувати тільки через 20 років після смерті автора. Лише з кінця ХХ століття його величезна творча спадщина поступово прокладає шлях до слухача. Фортепіанні та вокальні твори відразу завоювали визнання, увійшли у концертний і педагогічний репертуар міст Росії, України, Німеччини, Голландії, Бельгії, Франції, США та ін.

Доля Всеволода Петровича унікальна. Він – не забутий композитор, адже, за словами його сина, «не можна забути те, що ніколи не було відомо людям» [1, с. 10]. Все його життя і навіть довгий час після смерті ім'я Задерацького в якості композитора не існувало для публіки.

Талановитий учень Московської консерваторії, який навчався у найкращих викладачів того часу по класу композиції – С. І. Танєєва і М. М. Іпполітова-Іванова, учитель музики царевича Олексія (спадкоємця російського престолу, сина Миколи II), офіцер царської армії, а згодом – білої армії Денікіна, В. П. Задерацький в радянські роки дивом уникнув розстрілу, був позбавлений виборчих прав і можливості проживання у великих містах. За реаліями радянського часу людина з такою біографією не мала права на життя.

Тільки неймовірні збіги і надзвичайно міцна сила духу дозволили В. П. Задерацькому досягти неймовірних вершин у своїй творчості – навіть всупереч тому, що всі свої твори писав, знаючи, що вони ніколи не будуть надруковані та виконані.

Дивовижні події неодноразово супроводжували життєвий шлях талановитого митця. Потрапивши у 1920 році з іншими білогвардійцями у полон до «червоних», готуючись попрощатись із життям у покинутому маєтку, В. Задерацький натхненно грає на роялі, який дивом зберігся у чудовому стані. Сам Фелікс Дзержинський, випадково почувши його проникливу гру, цікавиться особистістю полоненого і видає йому охоронну грамоту, на якій пише своєю рукою: «Зберегти життя, призначити місце проживання».

Місцем проживання Задерацькому визначили провінційну Рязань. Там «вільне життя» переривалося тричі: арештами у 1921, 1922 та 1926 роках. Під час третього знищили до останньої стрічки всі його рукописи і партитури. З відчаю у рязанській тюрмі він намагався покінчити з життям. Але залишився жити... Та свободи не було й на «волі». Були перепочинки між арештами, під час яких він, так званий «позбавленець» (тобто позбавлений виборчих прав) не міг жити у великих містах (Москві, Ленінграді, Києві), мати постійну роботу, телефон, не мав права на виконання творів, афішні концерти, був викреслений з усіх довідкових видань і преси.

Недовгий час композитор з сім'єю перебуває у столиці, але «перепочинок» у Москві незабаром закінчився: спочатку, в 1934 р., засланням у Ярославль, а невдовзі – арештом (у березні 1937 р.) і вироком – на Колиму. Оскільки щомиті чекав на ув'язнення, написані твори – симфонічні, камерні, фортепіанні, вокальні – не тримав біля себе, а передавав тим, хто міг зберегти, і вони таким чином залишилися. Звичайно, у шухлядах і сховках...

Колима для нього – це один з найстрашніших таборів системи ГУЛАГу – Північно-Східний табір виправних робіт НКВС. Той самий, де були поет О. Мандельштам, письменниця Є. Гінзбург, актор Г. Жженов і конструктор С. Корольов.

Справжнім подвигом життя композитора став створений ним у нелюдських умовах в 1937 – 1939 роках перший в європейській музиці з часів Й. С. Баха грандіозний поліфонічний цикл «24 прелюдії і фуги» для фортепіано. Ув'язнений ГУЛАГу, який писав навіть не на нотному папері, а на розкреслених ним телеграфних бланках, випередив і Пауля Хіндеміта (його «Ludus tonalis» з'явився в 1942 р), і Дмитра Шостаковича, чиї «24 прелюдії і фуги» датовані 1953 роком.

Писав, звичайно, без інструмента і нотного паперу – на телеграфних бланках, олівцем, без права на помилку, тому що не було гумки. Тексти йому записувати суворо заборонялося (митець був взагалі позбавлений права листування), інша справа – ноти. Ці самі бланки і будь-який інший папір Задерацькому діставали і «зеки», серед яких були досвідчені вбивці, і охоронці, – на знак подяки за цікаві розповіді вечорами біля вогнища. А оповідач Всеволод Петрович був чудовий – його обширні знання доповнювалися непересічним літературним обдаруванням, недарма ми сьогодні маємо змогу дізнатися і про Задерацького-письменника, читаючи його книгу з назвою «Золоте життя».

В. П. Задерацький заворожував слухачів, розповідаючи захопливі усні новели з історії Римської та Російської імперій, Арабського халіфату, про завоювання Америки, про революції в Європі; надавав усім охочим професійні юридичні консультації. Серед вдячних слухачів були й охоронці, які поблажливо ставилися до феноменального оповідача, дозволяючи деякого послаблення найсуворішого режиму.

За словами Наталії Сімакової, доктора мистецтвознавства, професора Московської консерваторії «24 прелюдії і фуги» В. П. Задерацького приголомшують своїм яскраво вираженим концертним началом, експресією, драматизмом! Вслухаючись в яскраві інтонації і ритми, в емоційну і гострохарактерну образність п'єс цього композитора, не перестаєш дивуватися і одночасно шкодувати про те, що, на жаль, до цього часу ми так і не навчилися цінувати своє національне художнє надбання, не навчилися пишатися успіхами

своїх співвітчизників, про досягнення яких ми досить рідко – як і в даному випадку – дізнаємося через не один десяток років, а головне – тільки після смерті автора» [3].

Створений в 1937 році, цей цикл до того ж є фактично найпершим багаточастинним поліфонічним циклом в ХХ столітті, який на кілька років випередив і «Ludus tonalis» П. Хіндемита, і «Прелюдії і фуги» Д. Шостаковича. Більше того, ця музика явно затьмарює своїми образами і фарбами цикл Хіндемита (який витриманий в дещо «стриманих» академічних тонах).

В палітру музичної мови «Прелюдій і фуг» В. Задерацького увійшов своєрідний симбіоз неоромантизму та авангарду. Від доби бароко тут – лише власне ідея форми та організація циклу [4]. Дослідник поліфонічної творчості Задерацького, Є. Седельников звертає увагу на композиційну оригінальність опусу, побудованого за кварто-квінтовым колом на відміну від прелюдій і фуг Й. С. Баха, розташованих за принципом висхідної хроматичної гами [2].

Практично всі диптихи циклу В. П. Задерацького можуть бути віднесені до творів концертного жанру, які продовжують традицію романтичних концертних фуг в цілому, однак, мають іншу ритмічно-інтонаційну наповненість, іншу виразність, інший зміст, що відповідає новому часу і новій стилістиці. Художні завдання твору вимагають від виконавця вільного володіння складною піаністичною технікою і містять неймовірне розмаїття виконавських прийомів. У всіх цих фугах дійсно багато романтики, але в них відчувається і перелам реальності, яка сприймається композитором інколи насторожено; відчувається суворий, іноді похмурий «підтекст». Але частіше все ж музика його світла і оптимістична.

З огляду на трагічну долю композитора і те, що цикл складався у надважких умовах заслання, його пронизує життєстверджуючий початок, впевненість у всеперемагаючій силі творчої інтуїції і фантазії, пануванні розуму, гармонії і творчого інтелекту. В останній період творчості В. П. Задерацький оголошується «злісним формалістом», саме в той час він

створює твори, в яких звукові образи відповідають критеріям краси в класичному розумінні.

В кінці життя проживаючи в Житомирі та Львові (до цього зазнав поневірянь по містах: Рязань, Ярославль, Краснодар та ін.), він звертається до українського фольклору і взагалі до української тематики (зокрема й у хорових композиціях). Ці та інші його твори, створені під час перебування в Україні, включені в навчальні програми і рекомендаційні списки програм міжнародних конкурсів. В цілому ж спадщина видатного композитора В. П. Задерацького все ще чекає свого часу.

Незважаючи на членство в Асоціації сучасної музики, а пізніше – Спілці композиторів, митець жодного разу за життя не мав можливості публічно продемонструвати свою творчість. Найжахливіше те, що інерція забуття продовжилася й після його смерті. Лише в ХХІ столітті музика В. П. Задерацького поступово стає живою складовою культурного процесу. Тепер черга за головними його музичними опусами, які сьогодні усвідомлюються як історично значимі віхи вітчизняної музичної творчості.

Використана література:

1. Задерацкий В. Per aspera... Изд. 1-е. – М.: Композитор, 2009. – 320 с.
2. Седельников Е.И. 24 прелюдии и фуги Всеволода Задерацкого // Актуальные проблемы высшего музыкального образования. 2013. №3 (29). С. 30–34.
3. Симакова Н. Музыка ждет. *Литературная газета*. № 40 (6387), 2012. URL : <http://www.lgz.ru/article/N40--6387---2012-10-10-/Muz%D1%8Bka-zhd%D1%91t19965/> (дата звернення 12.05.2017).
4. Через тернии к звездам. *Газета «Российский музыкант»* № 1 (1321), 2015. URL : <http://rm.mosconsv.ru/?p=6483> (дата звернення 10.05.2017).

5. Храмов Г. Симфонія за колючим дротом. *Портал Music-Review Ukraine*,
23.10.2013. URL :
<http://www.m-r.co.ua/mr/mr.nsf/0/FCC3754E888C043CC2257C0D0041FCB1?>
(дата звернення 10.05.2017).

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ МЕНЕДЖМЕНТУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

ЗУБЕНКО І.Р.

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри економіко-математичного

моделювання та інформаційних технологій

Національного університету

"Острозька академія", Україна

Важливу роль в процесі розвитку сучасного суспільства відіграє електронна комерція. Чим більше товарів і послуг продаються через Інтернет, тим більш важливим стає нарощування знань в цій галузі. Незважаючи на досить широке коло досліджень, недостатньо вивченими залишаються психологічні аспекти менеджменту електронної комерції, проблеми формування професіоналізму менеджера цієї галузі та питання взаємодії її суб'єктів.

Термін «електронна комерція» немає загальноприйнятого визначення. Паралельно вживаються семантично близькі поняття «електронний бізнес», «електронна торгівля», «Інтернет-торгівля» тощо, які досить часто ототожнюються. Розрізняючи ці поняття, ми поділяємо думку, що до змісту електронної комерції відносяться ті види електронного бізнесу, які безпосередньо пов'язані з торговими операціями через Інтернет та інші мережі. В якості предметів електронної торгівлі можуть виступати не тільки товари, але й послуги, в тому числі й інформаційні. Останні виступають для покупців та споживачів насамперед в якості засобу задоволення їх потреб та вирішення проблем [3].

Сьогодні прийнято розглядати електронну комерцію у складі трьох компонентів: суб'єктів (виробників, постачальників, продавців, клієнтів — покупців товарів чи споживачів послуг), процесів (маркетинг, продаж,

транзакції, підтримка тощо) та мереж (Інтернет, корпоративні, мобільні). Особливістю взаємодії суб'єктів електронної комерції є те, що вона опосередкована електронними засобами зв'язку і обробки інформації, основу яких становить апаратно-програмне забезпечення корпоративних мереж і глобальної мережі Інтернет. Останнє надає учасникам електронної комерції як низку переваг, так і ризиків, порівняно із традиційною формою ведення бізнесу. Ризики пов'язані із питаннями технологічного забезпечення, інформаційної безпеки, бізнес-ризиків, психологічні ризики тощо [1].

Одним із провідних зовнішніх чинників, що впливають на рішення покупців в мережі Інтернет, є дотримання сучасних принципів створення ефективного та зручного веб-сайту. Використання різних інструментів проектування користувацьких інтерфейсів та юзабіліті (привабливий дизайн, зручна навігація, он-лайн чат, форум, форма зворотного зв'язку, кнопки соціальних мереж тощо) сприяє зростанню прямої репутації сайту та компанії в цілому.

Безумовно, розвиток електронної комерції залежить від успішного менеджменту цього виду діяльності. На даний час компанії мають різні уявлення щодо менеджменту електронної комерції. Деякі підприємства вважають, що він є функцією маркетингу, інші — ІТ-функцією, треті розглядають його як веб-дизайн і юзабіліті [10].

Раніше відповідальність за електронну комерцію компанії покладали на ІТ-інженерів і програмістів, або на веб-дизайнерів та розробників. На даний час компанії, які здійснюють діяльність в сфері електронної комерції, усвідомлюють, що успішність розвитку їх електронного бізнесу залежить від діяльності професійного менеджера електронної комерції [10].

Вважається, що менеджер електронної комерції є управлінцем, який не повинен бути програмістом, маркетологом, або веб-розробником, а має бути компетентним щодо цих функцій і знати, як управляти персоналом, який ці функції забезпечує. Менеджер електронної комерції повинен знати обов'язки та діяльність ІТ відділу, розробників веб-сайту, відділу маркетингу і взаємодіяти з

цими структурами в питаннях створення та просування електронної комерції компанії [10].

Одним із центральних обов'язків менеджера електронної комерції є онлайн-брендинг, відповідальність за якість та просування веб-сайту, створення бізнес-плану для розвитку електронної комерції. Основна мета діяльності менеджера електронної комерції полягає в розробці необхідних специфікацій для створення і керування веб-сайтом компанії, що вимагає розуміння обов'язків кожного відділу і його функцій в загальному процесі [10].

Незважаючи на посилену рекламу переваг Інтернет-покупок, менеджери в електронній комерції переважно займаються залученням потенційних відвідувачів. З усіх відвідувачів віртуальних магазинів стають покупцями не більше 20%. Обидва ці факти свідчать про неефективність проведених рекламних кампаній і про недостатню увагу до потреб і очікувань потенційних клієнтів [10].

Підсумовуючи вищесказане можна зазначити, що менеджер електронної комерції є управлінцем, який бере безпосередню участь у розвитку електронної комерції з точки зору досягнення цілей та майбутніх перспектив. Таким чином, діяльність менеджера електронної комерції визначається загальними особливостями та функціями управлінської діяльності, специфічними особливостями й функціями електронної комерції та його власними психологічними особливостями. Реалізуючи загальні функції управлінської діяльності (планування, організації, контролю, комунікації, прийняття рішень тощо), менеджер електронної комерції повинен бути компетентним у сфері інформаційних технологій та веб-розробки, маркетингу, торгівлі, управління відносинами тощо і ефективно та надійно забезпечувати якісне виконання означених функцій відповідними фахівцями в єдиній системі (І.Пасічник) [4].

Здійснений нами теоретичний аналіз електронної комерції та діяльності менеджера дозволив запропонувати концептуальну модель менеджменту електронної комерції на основі системного, соціально-психологічного та суб'єктно-діяльнісного підходів.

Центральним компонентом моделі є діяльність менеджера як структурно-змістова характеристика та його об'єктивний зв'язок із певним об'єктом соціальної дійсності, що проявляється на суб'єкт-об'єктному (предметно-діяльнісному), суб'єкт-суб'єктному та суб'єкт-об'єкт-суб'єктному рівнях (В.Зобков, В.Мясищев, В.Позняков та ін.) [2].

Відповідно до моделі, електронна комерція розглядається нами як специфічна діяльність, що виражається суб'єкт-об'єкт-суб'єктними відносинами в цій сфері. При цьому оцінювальна дія менеджером результатів своєї діяльності базується на співставленні власних дій із відповідними діями покупця в ситуації взаємодії. Це, у свою чергу, дає можливість управляти сприйняттям певних характеристик товару/послуги, уявленнями про характеристики електронної комерції (її можливості, ефективність, надійність тощо), робити їх привабливими за рахунок зміни уявлень покупців про предмет чи діяльність.

Виходячи з методології суб'єктно-діяльнісного підходу, ставлення менеджера до своєї професійної діяльності, а відтак і її результат, буде визначатися інтеграцією його мотивів, самооцінкою, ціннісними орієнтаціями і відповідною системою якісних характеристик особистості.

Взаємодія суб'єктів електронної комерції опосередковується довірою. Довіра як етичний чинник в економічних відносинах, знижує витрати, пов'язані із санкціями та контролем і передбачає взаємну користь, а не переваги тільки для однієї сторони (Ф.Еггер, Е.Клемонс, М.Сандомирський, Т.Скрипкіна, М.Роу, Козловский та ін.). Завдяки основній властивості довіри – її апріорності, цей феномен, з одного боку, пов'язаний із ризиком, а з іншого – потребує перевірки досвідом [5; 6; 7; 8; 9].

Досвід взаємодії між суб'єктами електронної комерції є важливим чинником, який впливає на зміну першопочаткового рівня довіри. З боку клієнта він опосередковується досвідом користування засобами Інтернет, електронною поштою, здійснення он-лайн покупок, користування веб-сайтом тощо, що в сукупності з іншими чинниками (особливості мотивації, цілей,

купівельних намірів тощо) визначає належність до певного типу покупця. З боку менеджера – рівнем розвитку відповідних професійних якостей та професійно-управлінської компетентності у галузі електронної комерції, зокрема досвід юзабіліті, UX тощо.

В усі ланки взаємодії суб'єктів електронної комерції активно включені рефлексивні процеси, які впливають як на процесуальний аспект діяльності, так і на кінцевий результат. Чітко усвідомлювані мислительні дії по контролю, корекції, антиципації результату підвищують ефективність діяльності менеджера (А.Карпов). Рефлексія як усвідомлення, осмислення та переосмислення своєї діяльності (І.Пасічник) є вагомим чинником розвитку та саморозвитку професіоналізму менеджера [4].

Результат діяльності менеджера нами розглядається як інтегративна об'єктивно-психологічна характеристика, що залежить як від внутрішніх характеристик особистості (особливостей потреб, мотивації, самооцінки, ціннісних орієнтацій, змістової специфіки професійних та особистісних якостей) так і від показників продуктивності діяльності.

На основі аналізу особливостей менеджменту визначено основні психологічні особливості менеджменту електронної комерції і теоретико-методологічні основи дослідження професійних якостей менеджера електронної комерції. Створена нами концептуальна модель менеджменту електронної комерції повинна допомогти вирішити питання підготовки професійних менеджерів електронної комерції

Використана література

1. Бойчук І.В. Інтернет в маркетингу / І.В. Бойчук, О.М. Музика. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 512с.
2. Зобков В. А. Личность и деятельность в теории отношения В. Н. Мясищева / В. А. Зобков // Психологический журнал, 2013. – Т. 34. – № 4. – С.16-29.

3. Особливості електронної комерції [Електронний ресурс]. – Назва з екрану. – Режим доступу : <http://finance-dom.ru/marketing/81/404-osoblivosti-elektronno%D1%97-komerци%D1%97>
4. Пасічник І.Д. Фази мислення в циклі пізнавальних дій менеджера / І.Д. Пасічник // «Наукові записки». Серія «Психологія і педагогіка». – Острог, 2008. – Вип.11. – С. 3-10.
5. Скрипкина Т.П. Психологія доверення : Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / Т.П. Скрипкина. – М. : Академия, 2000. – 264 с.
6. Clemons Eric K. Electronic Consumer Interaction, Technology-Enabled Encroachment, and Channel Power : The Changing Balance Between Manufacturers' Electronic Distribution and Established Retailers / Eric K. Clemons, Michael C. Row. – GDA, 2008. – p. 19.
7. Egger F.N. Developing a Model of Trust for Electronic Commerce : An Application to a Permissive Marketing Web Site / F. N. Egger, B. de Groot // Poster Proceedings of the 9th International World Wide Web Conference. – Foretec Seminars Inc : Amsterdam, 2000. – 423 p.
8. Egger F.N. From Interactions to Transactions : Designing the Trust Ex / F.N. Egger // PhD Thesis, Eindhoven University of Technology. – The Netherlands. – 2003. – Title from the screen. – Mode of access : <http://www.telono.com/fichier/articles/egger2003trust.pdf>
9. Egger, F.N. Consumer Trust in E-Commerce : From Psychology to Interaction Design. In an upcoming book by the Enabling Electronic Commerce project [Electronic resource] / F.N. Egger. – 2001. – Name from the screen. – Mode of access : <http://cwis.kub.nl/sobu/eec/>
10. Nassaih H. Who e-commerce manager? / H. Nassaih. – Name from the screen. – Mode of access : <http://ecommerce.morocco.over-blog.com/article-who-e-commerce-manager-72042613.html>

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ СОБІВАРТОСТІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

ЛИСИЧКО А.М.

кандидат економічних наук

Державний університет «Житомирська політехніка»

м. Житомир, Україна

МЕЛЬНИК І.М.

здобувач кафедри обліку і аудиту

Державний університет «Житомирська політехніка»

м. Житомир, Україна

Собівартість готової продукції підприємств лісового господарства є особливим об'єктом економічного аналізу, адже є результатним показником основних бізнес-процесів лісогосподарської діяльності. Економічний аналіз собівартості є важливим для підприємств різних галузей національної економіки, а тому при виборі методів економічного аналізу та розробці факторних моделей необхідно враховувати специфіку продукту або послуги та особливості бізнес-процесів. Саме ці особливості лягають в основу системи калькулювання та складових калькуляції собівартості лісогосподарської продукції.

Вітчизняні вчені Вудвуд В.В. та Козакова І.Ф. стверджують, що «одним з найважливіших економічних показників, що багатогранно характеризує виробничу діяльність будь-якого підприємства є собівартість продукції. Цей показник є одним з найбільш важливих в управлінні економічними параметрами ефективності господарства, у ньому знаходять відображення питання зростання продуктивності праці, економії ресурсів, технічного прогресу» [2, с. 101]. Морщенок Т.С., Біла А.О. доводять, що «в умовах ринкової економіки підвищення ефективності виробництва та подальший

розвиток суб'єктів господарювання можна досягти за умови зниження собівартості продукції та ефективного управління витратами підприємства. Собівартість продукції (робіт, послуг) є одним із показників, в якому знаходять відображення усі сторони роботи підприємства: рівень організації виробничого процесу, його технічна оснащеність, ступінь ефективності використання необоротних та оборотних активів, продуктивність праці, рівень організації матеріально-технічного постачання тощо. Тому економічний аналіз цього показника є основою для прийняття обґрунтованих ефективних рішень щодо вибору шляхів та розробки заходів зниження собівартості продукції» [5, с. 58]. Маниліч М.І. та Миронюк О.В. вказують, що «собівартість – це виражені в грошовій формі затрати на витрачені засоби виробництва, оплату праці та соціальні заходи. Іншими словами, собівартість вважають сумою всіх витрат на створення продукції, вираженою у грошовій формі, одночасно зазначаючи, що собівартість продукції – це об'єктивна економічна категорія, а її існування зумовлене насамперед тим, що кожне підприємство мусить у межах собівартості відшкодувати витрачені ним ресурси, щоб безперервно продовжувати виробництво. Отже, собівартість забезпечує процес відтворення виробництва, охоплюючи витрати підприємства, пов'язані з цим процесом, тобто її основу становлять затрати виробництва та оплата праці» [3].

Таким чином, погоджуючись із думкою вчених можна вказати, що собівартість продукції є одним із ключових результативних показників господарської діяльності суб'єктів господарювання, особливо лісогосподарських підприємств. Саме тому, собівартість лісогосподарської продукції займає ключову місце в структурі об'єктів економічного аналізу лісогосподарської діяльності. В результаті аналітичної оцінки собівартості лісогосподарської продукції вдасться отримати інформацію про резерви її зниження, сформулювати комплекс заходів із удосконалення виробничих бізнес-процесів, розвинути системи калькулювання собівартості лісогосподарської продукції, оцінити критичні точки управління витратами лісогосподарського підприємства, отримати докази впливу певної складової

собівартості продукції та результуючий показник. В даному контексті варто процитувати вітчизняну дослідницю С.О. Кузнецову, зокрема щодо: «економічний аналіз виробничих витрат підприємства є надійним інструментом для економічного обґрунтування управлінських рішень. Він є видом управлінської діяльності, загальною функцією управління, що передує прийняттю управлінських рішень і зводиться до їх обґрунтування на основі наявної інформації, що допоможе підприємствам в практичній діяльності завдяки ефективному управлінню витратами підвищити фінансові результати діяльності» [4, с. 100].

Собівартість лісогосподарської продукції пропонуємо оцінювати за сукупність аналітичних показників, що представлено в таблиці 2.2. В зазначені таблиці представлено пропозиції автора щодо формування факторних моделей за зазначеними показниками. «Під економічним факторним аналізом розуміється поступовий перехід від початкового до кінцевого значення результуючої факторної системи (або навпаки), розкриття повного набору кількісно вимірюваних чинників, що впливають на зміну результуючого показника. Під факторним аналізом розуміється методика комплексного і системного вивчення і вимірювання впливу факторів на величину результативних показників» [1]. Застосування факторних моделей галузевої спрямованості дозволить в комплексі підійти до формування аналітичного забезпечення управління витратами лісогосподарського підприємства.

Відповідно до представлених в таблиці даних, сукупність показників економічного аналізу собівартості лісогосподарської продукції дозволяє оцінити наступні положення:

- витрати на одну гривню продукції є універсальним показником, з огляду на можливість застосування у різних галузях та з метою визначення динаміки його зміни, розраховується за декілька періодів;

- відсоток зниження витрат на одну гривню продукції, що дозволяє порівняти на скільки змінилися витрати на одну гривню товарної продукції за аналізовані періоди;

- вихідна собівартість продукції у плановому році, що дозволяє оцінити загальні обсяги витрат на виробництво продукції;

- планова собівартість, що дозволяє визначити рівень собівартості та оцінити доцільність здійснених заходів, що призвели до наявного рівня собівартості.

Таблиця 1. Показники економічного аналізу собівартості лісогосподарської продукції

Назва показника	Формула	Пояснення
Витрати на одну гривню продукції	$V = СВ/ОП$	СВ – собівартість товарної продукції; ОП – обсяг товарної продукції
Відсоток зниження витрат на одну гривню продукції:	$\%V = ((Вб - Впл)/Вб) * 100\%$	Вб – витрати на одну гривню продукції у аналізованому (базовому) періоді; Впл- витрати на одну гривню продукції у плановому періоді
Вихідна собівартість продукції у плановому році	$СВвих = V * ОП$	V – витрати на одну гривню товарної продукції; ОП – обсяг товарної продукції
Планова собівартість	$СВпл = СВвих \pm E$	СВвих - вихідна собівартість продукції у плановому році; E - сума економії витрат з усіх техніко-економічних факторів

Таблиці 1 представлено сукупність показників економічного аналізу собівартості лісогосподарської продукції, проте вони характеризують лише окрему складову собівартості. Для комплексного аналізу собівартості пропонуємо розглянути наступні факторні моделі, що дозволяють оцінити можливості та доцільність використання різноманітних шляхів зниження собівартості продукції лісогосподарської продукції. Дані факторні моделі враховують усі галузеві складові собівартості лісогосподарської продукції та побудовані в розрізі складових елементів витрати (матеріальні витрати,

витрати на оплату праці, витрати соціальні заходи, амортизація та інші витрати), що наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Факторні моделі, що дозволяють оцінити доцільність використання різних шляхів зниження собівартості лісгосподарської продукції

Назва показника	Формула	Пояснення	Використання індексного методу	
			Формула	Пояснення
Зниження собівартості продукції за рахунок зменшення витрат на матеріали та сировину	$\downarrow \text{СВ}_{\text{мв}} (\text{грн}) = (\text{НВ}_1 * \text{Ц}_{\text{од}} - \text{НВ}_2 * \text{Ц}_{\text{од}}) * \text{Об}$	<p>НВ_1 – норма витрат матеріалів до здійснення заходу;</p> <p>НВ_2 – норма витрат матеріалів після здійснення заходу;</p> <p>$\text{Ц}_{\text{од}}$ – ціна одиниці матеріального ресурсу;</p> <p>Об – обсяги випуску продукції після здійснення заходу</p>	$\downarrow \text{СВ}_{\text{мв}} (\%) = (1 - \text{I}_{\text{мв}} * \text{I}_{\text{ц}}) * \text{Ч}_{\text{мв}}$	<p>$\text{I}_{\text{мв}}$ – індекс зміни норм витрат матеріалів на один виріб;</p> <p>$\text{I}_{\text{ц}}$ – індекс зміни цін на одиницю матеріального ресурсу;</p> <p>$\text{Ч}_{\text{мв}}$ – частка матеріальних витрат у собівартості продукції</p>
Зниження собівартості продукції за рахунок зростання продуктивності праці	$\downarrow \text{СВ}_{\text{пп}} (\text{грн}) = (\text{T} * \text{ТС}_1 - \text{ТС}_2) * (1 + \% \text{ЗПд} / 100) * (1 + \text{Взп} / 100) * \text{Об}$	<p>T – трудомісткість одиниці продукції до здійснення заходу;</p> <p>ТС_1 – середньогодинна тарифна ставка робітників до здійснення заходу;</p> <p>ТС_2 – середньогодинна тарифна ставка робітників після здійснення заходу;</p> <p>ЗПд – середній відсоток додаткової заробітної плати для певної категорії робітників;</p> <p>Взп – встановлений процент відрахувань на соціальні заходи;</p> <p>Об – обсяги випуску продукції після здійснення заходу</p>	$\downarrow \text{СВ}_{\text{пп}} (\%) = (1 - \text{I}_{\text{зп}} / \text{I}_{\text{пп}}) * \text{Ч}_{\text{зп}}$	<p>$\text{I}_{\text{зп}}$ – індекс зростання середньої заробітної плати;</p> <p>$\text{I}_{\text{пп}}$ – індекс зростання продуктивності праці;</p> <p>$\text{Ч}_{\text{зп}}$ – частка заробітної плати у собівартості продукції</p>
Зниження собівартості продукції за рахунок зміни структури та	$\downarrow \text{СВ}_{\text{оп}} (\text{грн}) = (\Delta \text{O}_{\text{вп}} * \text{V}_{\text{уп}}) / 100$	<p>$\Delta \text{O}_{\text{вп}}$ – приріст обсягу випуску продукції у плановому році;</p> <p>$\text{V}_{\text{уп}}$ – сума умовно-постійних витрат у</p>	$\downarrow \text{СВ}_{\text{оп}} (\%) = (1 - \text{I}_{\text{уп}} / \text{I}_{\text{ов}}) * \text{Ч}_{\text{уп}}$	<p>$\text{I}_{\text{уп}}$ – індекс зростання умовно-постійних витрат;</p>

обсягу продукції		базовому році.	I _{ов} – індекс зростання обсягу виробництва; Ч _{уп} – частка умовно-постійних витрат у собівартості продукції.
------------------	--	----------------	--

В таблиці 2. наведено факторні моделі, що дозволяють управлінському персоналу прийняти ефективні рішення, спрямовані на оптимізацію витрат та зниження собівартості та в цілому підвищити ефективність діяльності підприємства. Дані факторні моделі дозволяють аналітично обґрунтувати напрями зниження собівартості, зокрема:

- за рахунок зменшення витрат на матеріали та сировину;
- за рахунок зростання продуктивності праці, за умови, що темп зростання продуктивності праці випереджає темп зростання заробітної плати, або зниження трудомісткості виготовлення продукції;
- за рахунок зміни структури та обсягу продукції, що спричинює зниження умовно-постійних витрат.

Використана література:

1. Баканов М.І. Теорія економічного аналізу / М.І. Баканов, А.Д. Шеремет. – М. : Фінанси і статистика, 1997. – 416 с.
2. Вудвуд В.В. Резерви зниження собівартості продукції як один із напрямків підвищення ефективності функціонування підприємства / В.В. Вудвуд, І.Ф. Козакова // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 100-103.
3. Галушка З.І. Стратегічний менеджмент: навч.-метод. посібник / З.І. Галушка, І.Ф. Комарницький. – Чернівці: Рута, 2006. – 248 с.

4. Кузнецова С.О. Методичні аспекти проведення аналізу виробничих витрат підприємства в системі управління [Електронний ресурс] / С.О. Кузнецова. – Режим доступу:

[http://zt.knteu.kiev.ua/files/2014/2\(73\)/uazt_2014_2_16.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2014/2(73)/uazt_2014_2_16.pdf)

5. Морщенок Т.С. Економічна сутність собівартості продукції та шляхи її зниження [Електронний ресурс] / Т.С. Морщенок, А.О. Біла. – Режим доступу:

http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_7_058.pdf

НАПРЯМАМИ УЧАСТІ КОНСАЛТИНГОВИХ КОМПАНІЙ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

ТІТАРЧУК М.І.

здобувач кафедри обліку і аудиту

Державний університет «Житомирська політехніка»

м. Житомир, Україна

ШИРОКОПОЯС О.Ю.

здобувач кафедри обліку і аудиту

Державний університет «Житомирська політехніка»

м. Житомир, Україна

В сучасних умовах господарювання, що характеризуються безліччю консалтингових компаній, які професійно надають послуги інформаційного та управлінського характеру, є потреба у виділенні такої форми організації економічного аналізу як зовнішній суб'єкт. Така практика характерна для організації бухгалтерського обліку на основі аутсорсингу, але й аналітичні функції є сенс передати професійним учасникам ринку консалтингових послуг. Такі послуги можуть здійснюватися як на постійній основі, так і на періодичній або ж тематичній. Зокрема, на періодичній основі суб'єкт господарювання може замовити оцінку фінансового стану за певний період та стратегічні напрями розвитку в майбутньому. Тематичні консалтингові послуги з економічного аналізу можуть стосуватися окремого об'єкту або питання економічного аналізу щодо якого є потреба в аналітичній оцінці або ж формуванні комплексного інформаційного аналітичного продукту для прийняття управлінських рішень.

Участь консалтингових компаній в формуванні аналітичного забезпечення управління господарською діяльністю підприємств та формуванні і реалізації

проекту державно-приватного партнерства можна охарактеризувати за наступними напрямками:

- *постійна консалтингова участь* в аналітичному супроводі управління господарською діяльністю. В даному випадку система економічного аналізу господарської діяльності підприємства або, наприклад, спільної діяльності в повній мірі передається на консалтингову компанію. Участь консалтингової компанії у формуванні аналітичного забезпечення є особливо важливим для суб'єктів господарювання, які є мінливими до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі й відповідно керівний склад вимагає постійної аналітичної інформації як про господарську діяльність в цілому, так і її окремі сегменти зокрема. Зазвичай передача економічного аналізу на аутсорсинг характерна для підприємств, що користуються бухгалтерським аутсорсингом. Тобто на сторонню особу покладається виконання двох, а іноді трьох (контроль) інформаційних функцій управління. Зазначена форма використання консалтингу може бути адаптована до таких форм реалізації проекту державно-приватного партнерства як концесія (при створенні окремого підприємства для експлуатації об'єкту концесії та надання суспільних послуг усі аналітичні функції можуть бути передані сторонній особі, а за умови що суспільні послуги реалізують уже існуючим підприємством то є ймовірність, що концесіонер також передав аналітичні функції на аутсорсинг за основною діяльністю), спільна діяльність (підприємство-оператор може передати формування аналітичного супроводу управління спільною діяльністю консалтинговій компанії за погодженням із учасниками договору або ж підприємство оператор уже користується даними послугами при управлінні основною діяльністю), оренда (підприємство-орендар користується таким видом консалтингових послуг з економічного аналізу при управлінні основною діяльністю);

- *періодична консалтингова участь* в аналітичному супроводі управління господарською діяльністю. Зазначена форма організації економічного аналізу через використання послуг сторонніх осіб пов'язана із здійсненням аналітичних процедур за певний звітний період. В такому випадку, консалтинговій компанії

надається фінансова звітність та інші додаткові інформаційні джерела, що можуть бути використанні аналітиками для оцінки фінансового стану. Прикладом може слугувати економічний аналіз фінансової звітності підприємства ще певний звітний період. Зазвичай такі послуги надають аудиторські компанії для підприємств, фінансова звітність яких підлягає обов'язковому аудиту. Аналітичні процедури застосовуються в межах здійснення аудиту фінансової звітності. Так, аудитор повинен здійснити економічний аналіз фінансового стану для підтвердження безперервності діяльності підприємства. У наслідок аналізу аудиторських висновків компаній, що публікують свою фінансову звітність, встановлено, що кожен з них містить економічний аналіз фінансового стану суб'єкту господарювання. Проте така форма організації економічного аналізу може здійснюватися не лише в контексті аудиту фінансової звітності, але й на замовлення суб'єкта господарювання як в межах інших консалтингових послуг, так і в якості передачі аналітичної функції сторонній особі. В більшості випадків інформаційним забезпечення такого виду аналітичних послуг є фінансові звітність підприємства, а для більш глибокого дослідження - внутрішня звітність та інша додаткова інформація. Дана форма організації аудиту може бути реалізована й для проектів державно-приватного партнерства. При реалізації державно-приватного партнерства у формі концесії та створення концесіонером нового підприємства для реалізації суспільних послуг через експлуатацію об'єкту концесії державним партнером може бути визначена умова щорічного аналізу фінансового стану даного підприємства. Якщо проект державно-приватного партнерства реалізується через спільну діяльність, пропонуємо однією з умов договору зазначити обов'язковий щорічний аудит та економічний аналіз фінансового стану спільної діяльності незалежним суб'єктом. Фінансування такого виду консалтингу варто передбачити в бюджетах спільної діяльності на певний звітний період. В окремих випадках щорічна аналітична оцінка ефективності державно-приватного партнерства не залежно від форм реалізації (концесія зі створенням та без створення нового

суб'єкта господарювання, спільна діяльність, оренда) має здійснюватися обов'язково. Такими прикладами можуть виступати стратегічно важливі галузі економіки, що пов'язанні із виробництвом військової техніки або будівництвом об'єктів державної безпеки.

- *тематична консалтингова участь* в аналітичному супроводі управління господарською діяльністю. Дана форма організації економічного аналізу характерна для підприємств, які мають на меті оцінку певної сфери діяльності або об'єкту управління підприємством. Аналізуючи діяльність міжнародних консалтингових компаній, які здійснюють діяльність на вітчизняному ринку консалтингових послуг, варто наголосити, що даний вид діяльності представлений широким спектром послуг економічного аналізу та вирішенню на його основі проблем. Зокрема, велика аудиторська четвірка надає наступні консалтингові послуги, що пов'язанні із здійснення тематичного економічного аналізу: PwC - управління змінами, формулювання та реалізація стратегій, ефективність функції продажів та маркетингу, фінансова ефективність, іноземні інвестиції, підвищення операційної ефективності, ризики; Делойт – стратегія та операційні діяльність, управління ризиками, трансферне ціноутворення, поглинання та злиття; EY – аналіз ризиків, підвищення ефективності діяльності, актуарний аналіз; KPMG – управління ризиками, аналіз інвестицій, аналіз ринків. Зауважимо, що тематична консалтингова участь в аналітичному супроводі управління господарською діяльністю підприємств може бути пов'язане із оцінкою не лише власне окремих напрямів господарської діяльності але й оцінки ринків та стратегічного аналізу нових напрямів господарської діяльності підприємства. Такий напрям застосування консалтингових послуг в контексті економічного аналізу характерний для аналітичної оцінки формування та реалізації проектів державно-приватного партнерства. Найбільш актуальним сьогодні є застосування такого виду послуг на етапах формування проекту державно-приватного партнерства, а саме техніко-економічної оцінки проекту. Техніко-економічна оцінка проекту державно-приватного партнерства є основною та обов'язковою складовою

процесу формування та змістовного наповнення проекту. Вітчизняна практика формування проектів державно-приватного партнерства представлена використанням консалтингових послуг великою аудиторською четвіркою, що представлена на відчитаному ринку аудиторських та консалтингових послуг. Від техніко-економічної оцінки залежить вибір форми реалізації проекту державно-приватного партнерства (концесія, оренда, спільна діяльність, договір державно-приватного партнерства та інші), вимоги до претендентів на участь у конкурсі на приватного партнера та умови реалізації проекту, що передбаченні відповідним договором та яким повинен відповідати претендент. Інформаційним забезпечення даного напрямку економічного аналізу є статична інформація, експертні та аналітичні дослідження, фінансова звітність органів виконавчої влади, державних та комунальних підприємств та інші види інформації, що є публічними або ж надаються органом виконавчої влади, комунальним або державним підприємством, наприклад для оцінки стану та визначення можливих напрямів використання об'єктів концесії або оренди, розвитку та підвищення якості суспільних послуг.

- замовлення консалтингових послуг для оцінки сторонніх осіб є одним з напрямів консалтингових послуг, що полягає в замовленні аналітичної оцінки діяльності сторонніх осіб. Кластичними прикладами такого виду консалтингу є аналітична оцінка об'єкту інвестицій з боку вітчизняного або іноземного інвестора, потенційного позичальника або контрагента. Особливістю такого виду послуг є те, що підприємство-замовник не може в повному обсязі надати необхідну інформацію, тому консалтингова компанія для оцінки наприклад фінансового стану об'єкту інвестування використовує публічну інформацію. Даний вид консалтингових послуг варто застосовувати на етапах формування проекту державно-приватного партнерства, а саме оцінки претендентів на конкурс участі в проекті державно-приватного партнерства в якості приватного партнера. Так, пропонуємо залучати консалтингову компанію для оцінки потенціалу претендентів та їх можливості виконання умов договору про державно-приватне партнерство. Особлива увага до фінансового стану та

стратегічних положень розвитку претендента висуваються при концесії як форми реалізації державно-приватного партнерства. Це обумовлено тим, що концесіонер повинен мати відповідні ресурси (фінансові, матеріальні, технологічні, трудові) для забезпечення процесу модернізації об'єкту концесії та в подальшому його експлуатації для надання суспільних послуг. Інформаційним забезпеченням зазначеного виду консалтингу є конкурсна документація, яку подали претенденти на участь в конкурсі на приватного партнера в проекті державно-приватного партнерства.

Представленні напрями застосування консалтингових послуг дають можливість забезпечити аналітичний супровід управління процесами формування та реалізації проектів державно-приватного партнерства. Сьогодні їх застосування є не повній мірі узгоджене та в більшості випадків супроводжуються низькою ефективністю інформаційно-комунікаційних зв'язків, що знижують якість результатів економічного аналізу.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПАНІЙ

ЗАЙЦЕВА Л.О.

кандидат економічних наук,

старший викладач кафедри фінансів, обліку та банківської справи

Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка,

м. Старобільськ, Україна

У наукових колах зміст терміну «фінансове забезпечення» розглядається багатьма науковцями та їх підходи до визначення зазначеної дефініції відрізняються залежно від напрямку економічної діяльності, що досліджується (табл.1). Найчастіше науковці термін «фінансове забезпечення» використовують в контексті і/або у зв'язку з поняттям «фінансовий механізм» (табл.2), але по-різному позиціонують стосовно нього: як підсистема, складова, метод, елемент, функція, що пояснюється високим ступенем термінологічної невизначеності розуміння фінансового механізму як економічної категорії.

Таблиця №1

Трактування поняття «фінансове забезпечення» сучасними науковцями

№	Автор	Зміст поняття
1	Юрій С. І. [26, С. 41]	Фінансове забезпечення – формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання. Форми фінансового забезпечення: самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування, оренда та інвестування.
2	Мочерний С. В. [8]	Фінансове забезпечення – сума коштів на рахунку клієнта з урахуванням прибутку або збитку...
3	Родионова В. М., Гончаренко Л. И., Вавилов Ю. Я. [25, С. 35-42]	Фінансове забезпечення – покриття відтворювальних витрат за рахунок фінансових ресурсів, які акумулюють суб'єкти господарювання та держава.
4	Усенко С. В. [23, С. 16]	Фінансове забезпеченням – управління капіталом підприємства та діяльність, що пов'язана з його залученням, розміщенням та використанням.
5	Уткін Е. А. [24, с.342]	Фінансове забезпечення – це діяльність по залученню, розміщенню, використанню та управлінню капіталом підприємства.

6	Павлова Л. Н. [20, С.110]	Фінансове забезпечення підприємництва – це управління капіталом, діяльність по його залученню, розміщенню та використанню.
7	Оспіщев В. І. [27, С. 59]	Фінансове забезпечення є основним методом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток. Регулюється на основі відповідної системи функціонування, яке здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнього фіксування
8	Осьмірко І. В. [19, С. 47-49]	Фінансове забезпечення – це сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм фінансування, фінансових важелів та інструментів впливу на фінансовий стан суб'єкта господарювання.
9	Сокиринська І. Г. [21, С.90]	Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання зумовлене необхідністю безперервності відтворювальних процесів за рахунок власних та залучених фінансових ресурсів з виокремленням механізму фінансового забезпечення, формування структури капіталу, планування і бюджетування та балансування грошових потоків, пов'язуючи його з рівнем фінансової стійкості та ризику в діяльності підприємств.
10	Біла О. Г., Чуй І. Р. [2, С. 285]	Фінансове забезпечення передбачає визначення величини фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення формування і функціонування всіх систем забезпечення фінансового менеджменту, їх використання, своєчасне реагування на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, оцінку ефективності тощо.
11	Зятковський І. В. [10, С. 44]	Фінансове забезпечення – це система джерел і форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер суспільства. Воно здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетні асигнування.
	Кірейцев Г. Г. [13, С.19]	Фінансове забезпечення полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів на вирішення окремих завдань фінансової політики господарюючого суб'єкта, реалізується через такі форми: самофінансування, акціонерний капітал, кредитування, безповоротне фінансування.
«Фінансове забезпечення» у галузевих дослідженнях		
12	Федосов В. М. [3, С. 49]	Фінансове забезпечення (в контексті бюджетного менеджменту) – це система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфери
13	Колодізев О. М. [14, С. 11]	Фінансове забезпечення інноваційного розвитку – «сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на інноваційний розвиток національної економіки».
14	Возняк Г. В. [4, С. 22]	Фінансове забезпечення інноваційної діяльності – комплекс методів та важелів впливу на інноваційну діяльність, що реалізується в різних формах через відповідну систему

		фінансування.
15	Карпишин Н. І. [11, С. 99-104]	Фінансове забезпечення (в контексті охорони здоров'я) система джерел фінансування, що включає кошти державного та місцевих бюджетів; кошти страхових фондів; кредити; власні кошти юридичних і фізичних осіб; добровільні внески; інші кошти
16	Говорушко Т. А. [5, С.100-104]	Фінансове забезпечення малого підприємництва – специфічний механізм, що включає сукупність методів, важелів, інструментів й форм прояву, створення і використання фінансових ресурсів, за допомогою яких забезпечуються процеси ефективного розвитку малих підприємств.
17	Ненно І. М. [17, С. 4]	Фінансове забезпечення розвитку страховика - цілеспрямована діяльність щодо акумулювання вільних фінансових ресурсів за допомогою фінансових інструментів із метою створення фінансового потенціалу розвитку.
18	Забаштанський М. М. [9, С.9]	Фінансове забезпечення комунальної сфери—це відносини з приводу формування та розподілу обсягу фінансових ресурсів, достатніх для виконання виробничих завдань, інвестиційно-інноваційного розвитку та підтримки фінансової стійкості суб'єктів господарювання.
19	Нагорна О. В. [16, С.6]	Фінансове забезпечення підприємств комунального господарства – сукупність економічних відносин, що виникають з приводу формування та напрямів використання фінансових ресурсів у виробничий процес з метою забезпечення споживачів якісними комунальними послугами та отримання доходу.
20	Москаль О. І. [15]	Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва – сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання фінансових ресурсів та організаційно-управлінських принципів, методів і форм їх впливу на соціально-економічну життєдіяльність.
21	Гривківська О. В. [6, с. 14]	Фінансове забезпечення діяльності підприємств є методом фінансового механізму, який дозволяє сформувати достатні обсяги фінансових ресурсів для досягнення беззбитковості діяльності, підвищення ефективності господарювання та зміцнення національної економіки. Складовими фінансового забезпечення є самофінансування, кредитування та цільове фінансування
22	Стефанишин О. Б. [22]	Фінансове забезпечення розвитку – обсяг і структура фінансових ресурсів, процеси та умови їх надходження, фінансові взаємовідносини суб'єктів господарювання у роздрібній торгівлі з іншими контрагентами, державними органами влади, фінансово-кредитними інституціями, з урахуванням ризиків, що виникають під час залучення фінансових ресурсів

Трактування поняття «фінансовий механізм» у дослідженнях сучасних вчених

	Автор	Зміст поняття
1	Александрова М. М., Маслова С. О.	Фінансовий механізм – «... сукупність методів і форм, інструментів, прийомів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток».
2	Бланк І. А.	Фінансовий механізм—сукупність основних елементів впливу на процес розробки і реалізації управлінських рішень в галузі фінансової діяльності.
3	Василик О. Д.	Фінансовий механізм – це сукупність форм і методів створення і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення.
4	Базилевич В. Д., Ільїн В. Ю.	Фінансовий механізм – це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави у процесі створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення
5	Кириленко О. П.	Фінансовий механізм – це сукупність конкретних форм і методів забезпечення розподільчих і перерозподільчих відносин, утворення доходів, фондів грошових коштів.
6	Ковалев В. В.	Фінансовий механізм – це система управління фінансами, або спосіб впливу на фінансові відносини через фінансові важелі за допомогою фінансових методів
7	Ковалюк О. М.	Фінансовий механізм – це система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовують у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їх забезпечення фінансовою політикою на мікро-, макрорівні.
8	Опарін В. М.	Фінансовий механізм—це сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.
9	Поддєрьогін А. М., Білик М. Д., Буряк Л. Д	Фінансовий механізм підприємства – це система управління фінансами, яка включає організацію взаємодії фінансових відносин і грошових фондів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати його діяльності
10	Романенко О. Р.	Фінансовий механізм – це сукупність форм, методів і важелів фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.
11	Шеремет А. Д., Сайфулін Р. С	Фінансовий механізм підприємства – це система управління фінансовими відносинами підприємства через фінансові важелі за допомогою фінансових методів
12	Юрій С. І.	Фінансовий механізм – це сукупність фінансових форм, методів та важелів, за допомогою яких забезпечується процес суспільного відтворювання через формування та використання доходів та фондів грошових засобів, можливих завдяки розподільчій функції фінансів.

Заслужує уваги детальний аналіз першоджерел Стефанишин О. Б. [22] , де виділено наступні ключові положення визначення дефініції «Фінансове забезпечення», як:

- мобілізація фінансових ресурсів [13; 2; 17; 6];
- забезпечення грошовими ресурсами [8; 12];
- покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів [25];
- сукупність економічних відносин, щодо пошуку, залучення й ефективного використання фінансових ресурсів [9; 168] та організаційно-управлінських принципів [19; 14; 15];
- комплекс методів, важелів, інструментів створення і використання фінансових ресурсів [5; 4];
- система джерел і форм фінансування [10; 3];
- формування цільових грошових фондів [26];
- безперервність відтворювальних процесів [21];
- діяльність пов'язана із управлінням капіталом [20; 23; 24];
- метод фінансового впливу на соціально-економічний розвиток [27].

Науковці Гуцалюк О. М., Коцюрба О. Ю. [7] аналізують та узагальнюють теоретичні положення сучасної теорії фінансів запропонували розглядати сутність поняття «фінансове забезпечення» на основі науково-методичних підходів, а саме:

програмно-цільовий – як комплекс заходів, що реалізуються для досягнення фінансових та нефінансових цілей підприємства;

системний – як система (сукупність) відносин щодо залучення, розподілу й використання капіталу або як система форм і методів, інструментів та умов фінансування;

процесний – як процес (або діяльність щодо) акумуляції капіталу суб'єктами господарювання, його подальшого розподілу і цільового використання;

витратний – як покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів;

вартісний – як сукупність коштів, що спрямовуються на фінансування діяльності підприємства в цілому та окремих його підрозділів;

структурний – як структурний елемент системи фінансування або фінансового механізму підприємства;

резервний – як фінансова спроможність (можливість) підприємства забезпечувати власні виробничі потреби

Отже, запропоновані дослідження демонструють комплексність та глибину змісту поняття «фінансове забезпечення», якому притаманні наступні концептуальні положення:

– система фінансування, яка полягає у формуванні грошових фондів достатніх для ефективної діяльності підприємства;

– оптимальне поєднання різних елементів (за джерелами) фінансового забезпечення;

– ефективне використання фінансових ресурсів за пріоритетними напрямами розвитку підприємства;

– організація розрахункових відносин, що відповідають критерію взаємної оптимальності для сторін, які укладають угоди;

– збільшення можливостей застосування інноваційних фінансових інструментів за рахунок поступового розширення їх кількості та якості [1].

На думку Олійник К.А фінансове забезпечення у широкому розумінні узагальнює сукупність заходів та умов, що сприяють сталому розвитку підприємства шляхом покриття витрат підприємства фінансовими ресурсами залежно від розміру виробництва та фінансового становища [18]. В більш вузькому розумінні, фінансове забезпечення – це сукупність конкретних форм та методів залучення та використання ресурсів.

Доречно запропонувати власне розуміння щодо терміну «фінансове забезпечення компаній», під яким пропонуємо розглядати систему взаємовідносин між суб'єктами господарювання в перманентному процесі мобілізації та використання власних, позикових та залучених фінансових ресурсів з метою забезпечення господарської діяльності, реалізації окремих

завдань фінансової політики та сприяння сталому розвитку. Представимо схематично запропоноване визначення рис.1, де ключовими ознаками зазначеної економічної категорії є: економічні взаємовідносини; мобілізація та використання; власні, позикові та залучені фінансові ресурси; сталий розвиток господарської діяльності.

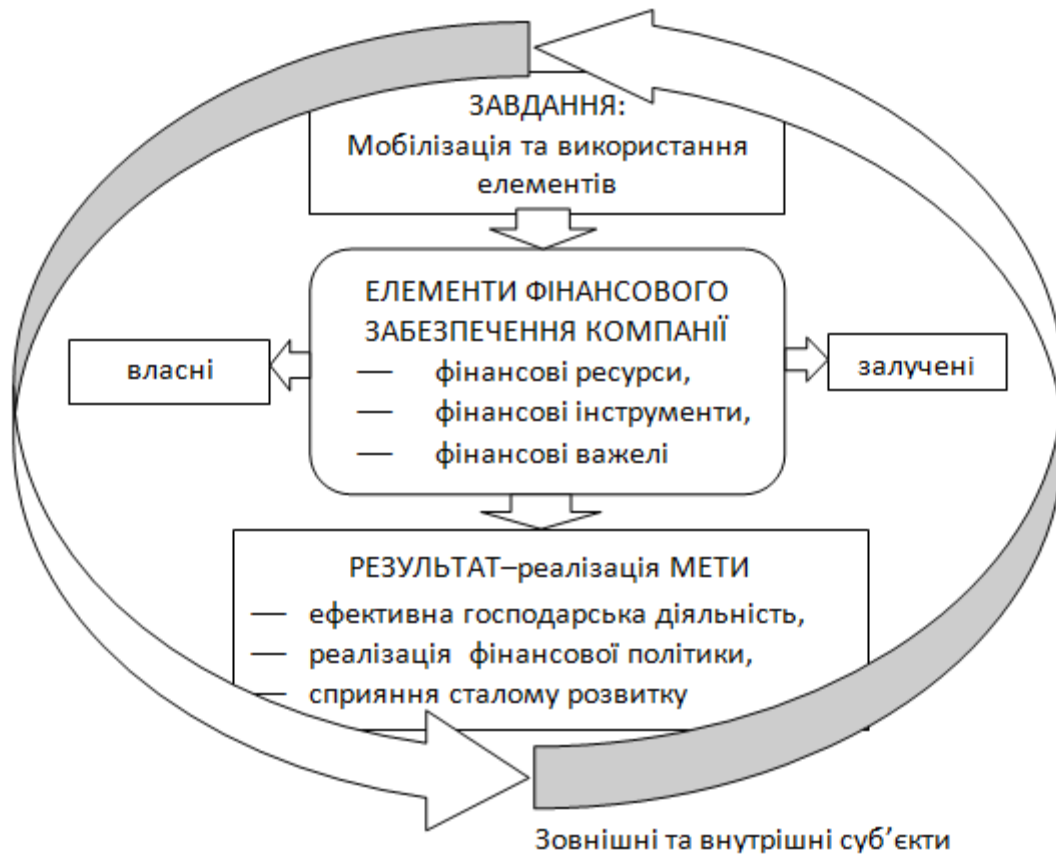

Рис.1. Схематичне уявлення терміну «Фінансове забезпечення компанії» (розроблено автором).

Так, під економічними взаємовідносинами розуміємо відносини, що об'єктивно складаються між суб'єктами економічної системи, як внутрішніми (працівники компанії) так й зовнішніми (банки, державні установи, інші контрагенти) щодо реалізації завдання.

Завданням даного процесу є мобілізація (формування ресурсів (коштів та фондів), залучення, розподіл) та використання (зниження ризиків, збільшення ресурсу, його структури) елементів.

Елементами процесу визначення дефініції «фінансове забезпечення» виступають фінансові ресурси, інструменти, фінансові важелі впливу, – що перебувають у розпорядженні компаній і призначені для виконання ними певних фінансових зобов'язань.

Так, під фінансовими ресурсами слід розуміти основні елементи фінансового забезпечення до яких належать грошові фонди та частина грошових коштів, яка використовується компанією у не фондovій формі;

- фінансові інструменти, як такі, що обслуговують фінансові операції на фінансовому ринку (позикових капіталів, цінних паперів, валютному, страховому ринку, дорогоцінних металів та коштовного каміння, нерухомості) суб'єктів господарювання в процесі фінансового забезпечення – це гроші й розрахункові документи, які обертаються на грошовому ринку; різноманітні цінні папери страхові послуги, які пропонуються на продаж (страхові продукти), а також розрахункові документи та окремі види цінних паперів, які обслуговують страховий ринок; іноземна валюта, розрахункові валютні документи; цінні метали, що використовуються для формування фінансових резервів, а також розрахункові документи і цінні папери, що обслуговують ринок дорогоцінних металів; цінні папери та документи, що засвідчують право власності на той чи інший вид нерухомості;

- фінансові важелі впливу, як засоби впливу на учасників фінансових відносин – ставки за кредитами, депозитами, правила торгівлі, лістинг, розмір страхових внесків, страхових відшкодувань, розмір пайових внесків.

Фінансові ресурси в залежності від права власності, слід розглядати як власні та залучені, у тому числі запозичені, позикові та залучені.

Мобілізація та використання власних, позикових та залучених фінансових ресурсів повинно забезпечити результат, або реалізацію мети: ефективну господарську діяльність, реалізацію завдань фінансової політики, сприяння сталому розвитку компанії.

Підсумовуючи, можна зробити висновки, що, на відміну від існуючих дефініцій, запропоноване визначення поняття «фінансове забезпечення

діяльності компанії» побудовано на основі взаємозв'язку системного (система взаємовідносин між суб'єктами господарювання); процесного (в процесі мобілізації та використання власних, позикових та залучених фінансових ресурсів)) і структурного (виокремлення складових фінансового забезпечення, а саме: формування достатнього обсягу фінансових ресурсів) підходів.

Визначення ключових ознак фінансового забезпечення дозволить комплексно підійти до процесу формування оптимальної структури елементів, що дозволить найефективніше реалізувати мету та досягти очікуваних результатів діяльності компанії.

Використана література:

1. Анастасова К. А. Механізм фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств. Молодий вчений. 2017. № 1.1. С. 1–5. URI: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/1244/1/Анастасова.pdf>
2. Біла О. Г. Фінанси : навч. посіб. / О. Г. Біла, І. Р. Чуй – Львів : «Магнолія 2006», 2010. –390 с
3. Бюджетний менеджмент : підручник / В. М. Федосов та ін. ; за заг. ред. В. М. Федосова. –К. : КНЕУ, 2004. –864
4. Возняк Г. В. Інноваційна діяльність промислових підприємств та способи її фінансування в Україні : моногр. / Г. В. Возняк, А. Я. Кузнєцова. –К.: УБС НБУ, 2007. –183 с.
5. Говорушко Т. А. Концепція фінансового забезпечення малих промислових підприємств / Т. А. Говорушко // Формування ринкових відносин в Україні. –2010. –№ 4. –С. 100-104.
6. Гривківська О. В. Теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення діяльності підприємств / О. В. Гривківська // Формування ринкових відносин в Україні. –2004. –№ 2. –С. 12-15.
7. Гуцалюк О. М. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ / О. М. Гуцалюк, О. Ю. Коцюрба //

Бізнес Інформ. - 2015. - № 3. - С. 141-149. - Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_3_24.

8. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т.3 [Ред. кол.: С. В. Мочерний(відп.ред.) та ін.]. –К. :Академія, 2002. –952 с.

9. Забаштанський М. М. Фінансове забезпечення комунальної сфери : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.08 –гроші, фінанси і кредит / М. М. Забаштанський. –Ірпінь, 2009. –22 с.

10. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств : монографія / І. В. Зятковський. –Тернопіль : Економічна думка, 2000. –215 с.

11. Карпишин Н. І. Фінансове забезпечення охорони здоров'я в реалізації державних функцій на ринку медичних послуг :автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 –фінанси, грошовий обіг і кредит / Н. І. Карпишин. –Тернопіль : ТДЕУ, 2006. –20 с.

12. Карпишин Н. І. Шляхи оптимізації фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні / Н. І. Карпишин // Світ фінансів. –2009. –№4.–С.99-104.

13. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Г. Г. Кірейцев.–К. : ЦУЛ, 2002. –495 с.

14. Колодізев О. М. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки : автореф. дис. . д-ра екон. наук : 08.00.08 / О. М. Колодізев; Укр. акад. банк. справи Нац. банку України. – Суми, 2010. – 40с.

15. Москаль О. І. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 –фінанси, грошовий обіг і кредит / О. І. Москаль; Ін-т аграр. економіки УААН. –К., 2001. –18 с.

16. Нагорна О. В. Фінансове забезпечення підприємств комунального господарства : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.08 –гроші, фінанси і кредит / О. В. Нагорна. – Київ, 2013. –21 с

17. Ненно І. М. Фінансове забезпечення розвитку страховика : автореф. дис.... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 –гроші, фінанси і кредит / І. М. Ненно.–Одеса : Одеський держ. екон. ун-т, 2009. –21 с.
18. Олійник К. А. Розбудова системи сільської кредитної кооперації як механізму фінансової підтримки малих сільськогосподарських підприємств / К. А. Олійник // Міжнародна економічна політика: наук. журн. – КНЕУ, 2012. – Спец. вип., ч. 1. – С. 533–540.
19. Осьмірко І. В. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку : поняття, структура та принципи функціонування / І. В. Осьмірко // Бізнес Інформ. –2012. –№ 7. –С. 47-49
20. Павлова Л. Н. Финансовый менеджмент : учебник для вузов / Л. Н. Павлова.– М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. –269 с.
21. Сокиринська І. Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства / І. Г. Сокиринська // Фінанси України. –2003. –№ 1. –С. 88-95.
22. Стефанишин О. Б. Управління фінансовим забезпеченням розвитку підприємств роздрібної торгівлі : дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.08 –гроші, фінанси і кредит / О. Б. Стефанишин. – Львів, 2017. – 266 с.
23. Усенко С. В. Економічні аспекти розвитку малого підприємництва в Україні/ С. В. Усенко // Экономика и управление. –2001.–№ 6 (31). –С. 16-17.
24. Уткин Э. А. Управление фирмой / Э. А. Уткин.–М., 1996. –495 с.
25. Финансы : Учебник / В. М. Родионова, Ю. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко и др.; Под ред. В. М. Родионовой. –М. : Финансы и статистика, 1993. –400 с.
26. Фінанси : вишкіл студії / С. І. Юрій / За ред. д.е.н., проф. Юрія С. І. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. –357 с.
27. Фінанси : навч. посіб. / О. Г. Близнюк, Л. І. Лачкова, В. І. Оспіщев та ін.; за ред. І. В. Оспіщева. –К. : Знання, 2006. –451 с.

ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАСАЖИРСЬКИХ ВАГОНІВ З ВИКОРИСТАННЯМ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

ІЩЕНКО В.М.

кандидат технічних наук, доцент,

завідувач кафедри «Вагони та вагонне господарство»

Державний університет інфраструктури та технологій,

м. Київ, Україна

ЩЕРБИНА Ю.В.

кандидат технічних наук,

старший викладач кафедри «Вагони та вагонне господарство»

Державний університет інфраструктури та технологій,

м. Київ, Україна

Застосування сонячної енергії, як додаткового джерела енергозабезпечення пасажирських вагонів є одним з перспективних напрямків підвищення корисної ефективності технічних засобів та приладів якими обладнано одиниці рухомого складу, та, водночас, зниження витрат, за рахунок зменшення енергетичних навантажень на тягові підстанції. Можливість та обґрунтування застосування на залізничному транспорті альтернативних джерел енергії загалом є одним з предметів дослідження науковців та інженерів галузі. Побудова та експлуатація автономних енергетичних станцій, які використовують поновлювану енергію та працюють сумісно з іншими існуючими джерелами енергозабезпечення може стати значним кроком в сучасному технологічному розвитку і має тенденцію широкого застосування в машинобудівній промисловості в найближчі роки. Виробництво електричної енергії з сонячного випромінювання здійснюється без виснаження природніх ресурсів та може бути децентралізованим і практично незалежним від встановлених норм на енергозабезпечення.

Залежно від потреби в електричній енергії в попередніх розрахунках при проектуванні альтернативних автономних систем енергетичного живлення (ААСЕЖ) необхідно враховувати споживану потужність апаратів та обладнання вагона. Це пов'язано з визначенням номінальної потужності сонячних модулів, їх кількості, типу та ємності пристроїв акумуляування енергії, потужностей перетворювачів енергії та пристроїв контролю процесів заряду та розряду.

Необхідними даними для розрахунку ААСЕЖ на базі сонячної інсоляції є: географічне розташування, сумарна потужність та приблизний час роботи кожного з споживачів електричної енергії. Для перетворення сонячної енергії в електричну застосовується сукупність спеціальних пристроїв ААСЕЖ. Основними складовими системи є:

- 1) сонячні панелі (СП) – об'єднані фотоелектричні перетворювачі (на базі напівпровідникових пристроїв);
- 2) контролер заряду (КЗР) – пристрій для контролю заряду та розряду акумуляторної батареї (АКБ);
- 3) акумуляторна батарея (АКБ) – що складається з групи окремих елементів;
- 4) перетворювач напруги (ПН) – інвертор, що трансформує постійну напругу в змінну з заданою частотою.

Вирішення питань стосовно доцільності використання ААСЕЖ можливо при наявності даних про енергетичну ефективність фотоелектричних модулів сонячних панелей та систем енергозабезпечення на їх основі. Кількість енергетичної енергії, що виробляється модулями залежить від надходження сонячного випромінювання в розглянутих кліматичних умовах, та є інтегральною величиною за період часу при розрахунку енергії від: щільності потоку сонячного випромінювання, що надходить до поверхні, яка сприймає промені; к.к.д. сонячного модуля, що залежить від технології виготовлення; площини фотоелектричного модуля, залежно від його специфікації.

Дослідження закономірностей, які кількісно визначали зміну потоку випромінювання при проходженні його через матеріальне середовище, було

розпочато раніш до того, як була з'ясована природа фізичних процесів, що викликають такі зміни. Закон послаблення світла, при його проходженні через середовище, яке його поглинає та розсіює, був встановлений експериментально у 1729 році П. Бугером. Відкриття фотоелектричного ефекту А. Ейнштейном та присудження йому Нобелівської премії у 1921 році стало значним кроком в подальших дослідженнях. К.Я. Кондратьєв в монографії [6] розглянув питання, пов'язані з розрахунком короткохвильової сонячної радіації, та її перетворення в атмосфері.

Основні залежності для розрахунку надходження прямого сонячного випромінювання залежать від: коефіцієнтів пропускання, що враховують релеевське та аерозольне розсіювання; коефіцієнтів пропускання, що враховують поглинання сонячного випромінювання озоном, газовою сумішшю кисню, азоту і вуглекислого газу, парами води. Для розрахунку надходження дифузного сонячного випромінювання враховується додатково: коефіцієнт пропускання, що враховує аерозольне розсіювання, коефіцієнт поглинання, що враховує розсіювання частинками сухого повітря; відношення розсіяного прямого випромінювання до загального розсіяного випромінювання; атмосферна маса.

Для знаходження повного сонячного випромінювання враховується характеристика дифузійної відбивної здатності поверхні і атмосфери.

При розрахунку часових значень щільності сонячного випромінювання вважається що надходження випромінювання при безхмарному небі апроксимує середньоденний профіль його надходження в реальних умовах та є добутком відношення середньомісячних денних сум прямого і дифузного випромінювання на їх часові значення щільності.

Для горизонтальних поверхонь розрахункові дані використовуються при оцінці надходження сонячного випромінювання на поверхні сонячних панелей з урахуванням їх орієнтації в просторі. При прямому сонячному випромінюванні враховується кут падіння променів на орієнтовану поверхню. Значення косинуса кута падіння сонячних променів на нахилену поверхню

розраховується за умов відомого кута схилення, часового кута Сонця, кута нахилу поверхні до горизонту, кута азимута Сонця.

У разі зміни кута нахилу СП від горизонту, коли він відрізняється від 0° , на промінесприймальну поверхню панелі надходить також відображена від земної поверхні частина потоку сонячного випромінювання. Надходження відображеного повного сонячного випромінювання в реальних умовах залежить від двох факторів – коефіцієнта відображення або альbedo земної поверхні і кута нахилу поверхні робочої панелі.

Щільність потоку повного сонячного випромінювання, що надходить на поверхню СП в реальних умовах хмарності може бути визначена шляхом сумування значень щільностей прямого, дифузного та відображеного випромінювання.

З огляду на те, що кліматичні умови України дозволяють постійно використовувати ААСЕЖ та середньорічний рівень сонячної інсоляції територій, які відносяться до мережі залізниць приблизно становить для: Львівської – $1200 \text{ кВт}\cdot\text{год}/\text{м}^2$; Південно-Західної – $1100 \text{ кВт}\cdot\text{год}/\text{м}^2$; Південної – $1000 \text{ кВт}\cdot\text{год}/\text{м}^2$; Одеської – $1400 \text{ кВт}\cdot\text{год}/\text{м}^2$; Придніпровської – $1500 \text{ кВт}\cdot\text{год}/\text{м}^2$; Донецької – $1100 \text{ кВт}\cdot\text{год}/\text{м}^2$ можна стверджувати про доцільність впровадження альтернативних систем живлення на залізничному транспорті.

Слід відзначити, що Сонячні панелі (СП) складаються з напівпровідникових фотоелементів, призначених для перетворення світлового випромінювання у видимому та інфрачервоному спектральному діапазоні у електричний струм за допомогою явища внутрішнього фотоефекту. Вони виконуються перетворення енергії за схемою: енергія оптичного випромінювання \rightarrow електрична енергія. Їх основною характеристикою є ефективність фотоелектричного перетворення або коефіцієнт корисної дії (к.к.д.), який для наявних на сьогоднішній день технологічних промислових СП лежить в межах від 7 % до 18 %, а в лабораторних розробках сягає величини 39-43%.

До переваг у використанні сонячних систем можна віднести:

- повну екологічну безпеку для навколишнього середовища;
- мінімальний рівень планового технічного обслуговування та висока надійність (близько 25 років);

- доступність сонячного випромінювання в якості джерела енергії;
- економічність процесу використання перетворювачів;

Сонячні системи не позбавлені і певних недоліків:

- залежність від погоди, часу доби та пори року,
- необхідність акумуляції енергії;
- висока вартість конструкції;
- необхідність періодичного очищення поверхні від пилу та атмосферних опадів;

Не зважаючи на ряд недоліків, переваги від процесу отримання сонячної електричної енергії значно більше і вони мають більш якісний і кількісний характер, що було оцінено світовими виробниками сучасних технологій та оптоелектроніки. У світі існує понад 500 компаній виробників сонячних панелей для промислового і побутового секторів.

На сьогоднішній день енергетичні можливості СП у середньому складають до 260 Вт/м^2 при інтенсивності світлового випромінювання 1 кВт/м^2 . У більшості серійних сонячних панелей потужність становить $130\text{-}140 \text{ Вт/м}^2$.

За останні роки особлива увага приділяється нанотехнологічним методам виробництва СП. Інтеграція нанотехнологій при виробництві сонячних фотоелементів дозволить досягти принципово нових фізичних і механічних властивостей, наприклад таких, як побудова абсолютно еластичних фотоелементів у вигляді клейких тонких плівок, можливість їх роздрукування на фотопері з використанням спеціальних напівпровідникових кремнієвих чорнил. Такі елементи по ефективності на одиницю площі можуть конкурувати з промисловими панелями із значно більшою вагою та придатністю до умов встановлення на будь-які складні за формою поверхні. Дослідницькі організації, такі як Solar Power Europe, PVcomB, які займаються питаннями трансферу технологій та проблемами підвищення ефективності робочих

характеристик сонячних систем на підставі нанотехнологічних методів інтеграції у тверді розчини кремнію домішок у вигляді наноелементів напівпровідників, що дозволяє досягти високих значень ефективності з к.к.д. більше 40-44% та високої надійності роботи фотогальванічних панелей.

Широке розповсюдження отримали три види фотоелектричних перетворювачів та сонячних панелей на їх основі [1-3]: 1) на основі монокристалічного кремнію; 2) на основі полікристалічного кремнію; 3) тонкоплівкові на основі аморфного кремнію (у вигляді тонкої плівки Si).

У більшості з них використовується аморфний кремній, що дозволяє збільшити к.к.д. до 8-11%. У фотоелектричних перетворювачів, з яких будують промислові сонячні енергосистеми, використовується монокристалічний або полікристалічний кремній з технологічним к.к.д. 14-16 %. Різниця між монокристалічними та полікристалічними фотоелектричними перетворювачами складає 1-3% по к.к.д., але за рахунок того, що полікристалічні фотопластини більш придатні до непрямих та не перпендикулярних світлових променів, середня потужність в них практично однакова.

Сонячні батареї з аморфного кремнію монтують рідше в професійних системах, основна причина – занадто низькі ККД і надійність. Спеціалізовані тонкоплівкові технології, такі як CuInSe_2 (Copper Indium Diselenide) і CdTe (Cadmium-Telluride), сьогодні складають всього 2% загального сектору. Але ці сонячні батареї мають також і деякі переваги в порівнянні з кристалічним кремнієм: менша товщина (активний шар до 100 разів тонший за кристалічний); тонкоплівкові фотоелектричні перетворювачі енергії можуть приймати розсіяне і слабе сонячне світло (робота в затемнених місцях).

Вагомим недоліком тонкоплівкових перетворювачів є необхідність використання значної площі поверхні, через невисокий к.к.д. Для промислових цілей найчастіше застосовуються модулі з полікристалічного та монокристалічного кремнію.

Кожна сонячна батарея складається з набору окремих сонячних елементів. На практиці елементи з'єднуються в батареї, щоб сумарна напруга

була достатня (на один напівпровідниковий р-п перехід виробляє стандартну напругу 0,6-1,0 В).

Стандартна схема сонячної станції на базі перетворювачів включає модулі, контролер заряду акумуляторних батарей, інвертор, лічильник електричної потужності та споживачів. Функції контролера заряду АКБ полягають не тільки в забезпеченні автоматичного заряду акумуляторних батарей, але й контролю і стабілізації рівнів струму та напруги з виходів перетворювачів та забезпечення переключення виходу безпосередньо на інвертор за умов повного заряду АКБ в денний час доби. У нічний час доби, або у хмарну погоду, контролер АКБ комутує вихід електричної енергії на інвертор в залежності від контролюючих сигнальних значень освітленості. Інвертор забезпечує перетворення рівнів напруги і струму з 12-45 В до 220/380 В 50Гц (I-III фази). А також роботу струму: постійного у змінний з промисловою частотою ~50Гц. Коефіцієнт ефективності перетворення інвертора для сучасних систем перетворення складає 90-95%. Лічильник електричної потужності призначений для контролю кількості спожитої електричної енергії, що подається кінцевим споживачам.

Аналізуючи робочі вольт-амперні характеристики більшості фотоелектричних панелей можна відзначити, що для досягнення найбільшої ефективності енергетичного виходу необхідно виконувати підбір опору навантаження. Для цього фотоелектричні панелі не підключають прямо до навантаження, а використовують контролер керування [1, 7] фотоелектричними системами, що забезпечує оптимальний режим роботи панелей.

Ефективність перетворення також залежить від електрофізичних характеристик неоднорідної напівпровідникової структури, а також оптичних властивостей сонячних панелей, серед яких найважливішу роль відіграє фотопровідність, яка визначена явищами внутрішнього фотоефекта в напівпровідниках.

Основні втрати енергії у перетворювачах можна поділити на такі фактори:

- 1) відбивання оптичного випромінювання від поверхні перетворювача;
- 2) проходження частини випромінювання через перетворювачі без поглинання енергії;
- 3) розсіювання на теплових коливаннях напівпровідникової ґратки надлишкової енергії фотонів (ріст температури);
- 4) не повне освітлення активної площі, що передбачає роботу на додатково створене власне навантаження та відповідно появу додаткового внутрішнього опору перетворювача;
- 5) фізико-хімічними конструктивними та особливостями структури сонячних панелей.

Для зменшення усіх видів втрат енергії у сонячних перетворювачах розробляються й успішно застосовуються різні заходи:

- 1) використання напівпровідників з оптимальною для сонячного випромінювання шириною робочої зони, орієнтованих на розширений спектр;
- 2) технологічне покращення і адаптація властивостей напівпровідникової структури шляхом її оптимального легування (нанотехнології) і створення вбудованих електричних полів;
- 3) перехід від гомогенних до гетерогенних напівпровідникових структур;
- 4) оптимізація конструктивних параметрів перетворювачів (глибини залягання р-п переходу, товщини базового шару, частоти розподілу контактної сітки провідників тощо);
- 5) застосування оптичних просвітлюючих покриттів;
- 6) застосування примусового охолодження активного шару перетворювача;
- 7) створення каскадних панелей із змішаною схемою включення.

При проектуванні ААСЕЖ та виборі необхідного обладнання розраховується потужність споживачів електричної енергії вагона. Враховуючи те, що найбільш ефективно можна застосовувати на вагоні комбіноване енергопостачання на базі існуючого автономного з урахуванням групи споживачів, яка буде включати: мережу освітлення, електропобутові прилади,

ланцюги сигналізації та керування сумарною потужністю від 2,5 до 4 кВт слід віднести альтернативну систему енергоживлення до додаткової.

При розрахунку потужності системи альтернативного живлення враховується площа даху пасажирського вагона, площа сонячної панелі та її потужність. Таким чином, при розрахунковій площі даху 68 м^2 , корисна площа для розміщення сонячних панелей становитиме приблизно 60 м^2 . Отже при площі однієї СП розмірами $0,99 \times 1,65 \times 0,04 \text{ м}$, кількість сонячних панелей, які можна розташувати на даху вагона становитиме 36 одиниць. Якщо середню потужність СП приймаємо такою, що дорівнює 275 Вт, то загальна потужність буде дорівнювати 9900 Вт. З урахуванням округлення в меншу сторону загальна потужність буде становити 9,5 кВт·год. Окрім того, враховуючи кут нахилу сонячних панелей, втрати к.к.д. в інверторі і акумуляторних батареях під час заряду і розряду, сезонності, втрати напруги за рахунок опору проводів і т.д., цієї потужності цілком достатньо для забезпечення енергетичних споживачів вагона до 6 кВт·год включно.

Для накопичення енергії, що надходить від сонячних панелей можна використовувати акумуляційні джерела пасажирського вагона. Відомо, що на суцільнометалевих пасажирських вагонах використовуються акумуляторні батареї, які складаються з лужних, або кислотних акумуляторів. На вагонах без кондиціонування повітря з номінальною напругою електричної мережі 52 В змонтовані батареї, які складаються з 26 кислотних або 38-40 лужних акумуляторів. Для вагонів з кондиціонуванням повітря з номінальною напругою мережі 112 В використовують батареї з 56 кислотних або 82-86 лужних акумуляторів. У якості кислотних застосовують акумулятори ємністю від 180 до 455 А·год типів 6Г0-50, ВПМ-400, 12ГТ-360 та ін. Лужні акумуляторні батареї пасажирських вагонів мають ємність від 250 до 375 А·год. До найбільш поширених типів можна віднести: ТНЖ-250, ВНЖ-300, ТНЖ-350, 9156.33-375 і т.д.

Під час розрахунку необхідної кількості акумуляторних батарей, як правило, враховують те, що глибина їх розряду не повинна перевищувати 70%.

У такому разі загальна мінімальна ємність акумуляторних батарей повинна скласти не менш 324 А·год при напрузі 52В і 153 А·год при напрузі 110 В. Враховуючи ємність акумуляторних батарей, що використовуються на пасажирському вагоні, можна вважати необхідну умову по забезпеченню ємнісних джерел виконаною.

За результатами проведених досліджень сформувані висновки:

1. В результаті систематичних недостатніх зарядів та глибоких розрядів акумуляторних батарей пасажирських вагонів відбуваються процеси сульфатації, що призводить до зменшення строку служби акумуляторів. При застосуванні на пасажирських вагонах альтернативних систем живлення з приєднанням до автономного енергозабезпечення вагона стає можливим збільшити термін служби підвагонних акумуляторних батарей.

2. Враховуючи те, що вагон може знаходитись у відстої тривалий період (понад трьох місяців), потреба в зарядженні акумуляторних батарей є доволі значимою. При понаднормованому розрядженні акумуляторної батареї більш ніж 70 % руйнуються її пластини та стають непридатними до експлуатації, створюючи високу ймовірність виникнення короткого замикання, що впливає на загальний ресурс роботи. Можливість застосування постійного моніторингу підзаряду підвагонних акумуляторних батарей вагона з автономним контролем рівня напруги зменшить їх передчасний вихід з ладу та додатково створить сприятливі умови попереднього діагностування для проведення своєчасного технічного обслуговування у випадку виникнення несправностей.

3. Підвищення енергетичного ресурсу рухомих одиниць за рахунок використання альтернативних джерел живлення (ААСЕЖ) зменшить навантаження споживачів електричної енергії на існуючу систему автономного живлення вагона та дозволить частково розширити можливості застосування енергетичного обладнання за рахунок збільшення груп споживачів.

4. Впровадження в галузі вітчизняного вагонобудування залізничного транспорту альтернативних джерел живлення сприятиме створенню додаткової незалежної системи енергопостачання, що має практично невичерпні природні

ресурси та спроможна посилити існуюче автономне енергоживлення рухомих одиниць пасажирського рухомого складу.

Використана література:

1. Бекиров Э.А. Компьютерное моделирование сложных энергосистем с концентраторами солнечной энергии / Э.А.Бекиров, А.П.Химич // *Відновлювана енергетика* . – №1(24). – 2011. – с.74-81.

2. Michael Forst. Germany's module industry poised for growth // *SUN & Wind Energy*. –Vol.5. –2011. – pp.256-263.

3. Myers Dary R. *Solar radiation Practical Modeling for Renewable Energy Applications*. 2013. 199p.

4. Фесенко А. Огляд та обґрунтування вибору акумуляторних батарей для автономної системи електроживлення на основі фотоелектричних перетворювачів / А. Фесенко, Р. Єршов, С. Степенко // *Технічні науки та технології*. – 2017. – № 1 (7). – С. 177–186.

5. Duffie John A. Beckman William A. *Solar Engineering of Thermal Processes*. Fourth Edition. 2013, 910p.

6. Кондратьев К.Я. *Лучистая энергия солнца*. – Л.: Гидрометиздат, 1954. – 600 с.

7. Eckart von Malsen. Opportunities for large-scale projects // *SUN & Wind Energy*. –Vol.5. –2011. – pp.254-255.

8. Sugimoto Y. The Solar Cells and the Battery Charger System Using the Fast and Precise Analog Maximum Power Point Tracking Circuits / Y. Sugimoto // *IEEE Computer Society Annual Symposium on VLSI (08-10 Jul. 2015, Montpellier)*, 2015, pp. 597–602.

9. Gil Knier. How do Photovoltaics Work? : [Електронний ресурс] / по матеріалам NASA Science Headline News by Knier Gil . – vol.34. –2002. – pp.245-247. – Режим доступу World Wide Web:

<http://science.nasa.gov/science-news/science-at-nasa/2002/solarcells/>

НАУКОВА РОБОТА СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ПОПОВ В.М.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри метрології та безпеки життєдіяльності

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

БОГАТОВ О.І.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри метрології та безпеки життєдіяльності

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

ШМАЛЄЙ С.В.

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри цивільного захисту населення та

безпеки життєдіяльності

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

У тезах конференції проаналізовано особливості організації науково-дослідницької діяльності студентів у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти. Визначена роль науково-дослідної роботи студентів у формуванні сучасної інтелектуальної особистості з високим рівнем соціальної та професійної культури, схарактеризовано діяльнісний підхід в організації науково-дослідницької роботи студентів. З'ясовано, що модель сучасного випускника характеризується володінням методами науково-дослідницької діяльності. Розкрито зміст видів науково-дослідницької діяльності, виокремлено навчально-дослідницьку роботу та науково-дослідницьку роботу

студентів на освітньо-кваліфікаційних рівнях бакалавр та магістр. Особлива увага приділена плануванню дослідницької роботи студентів у магістратурі. Запропоновано технологічну карту навчально-дослідницької та науково-дослідницької роботи. До технологічної карти уведено такі завдання: бібліографічна робота, визначення завдань та методів відповідно до мети, застосування інформаційних технологій, аналіз отриманих результатів, оформлення матеріалів згідно з вимогами нормативних документів. Технологічна карта об'єднує два напрями діяльності студентів: науково-дослідна робота, яка є частиною навчального процесу; наукові дослідження, які проводяться поза навчальним процесом.

Технологічна карта розкриває види діяльності: виконання науково-дослідних проектів, грантів, участь у розрахункових темах, підготовка тез, доповідей, презентацій, участь у роботі студентського наукового товариства та конкурсах студентських наукових робіт. Визначено особливості рівнів володіння студентами навичками науково-дослідницької роботи. У загальній програмі науково-дослідницької роботи студентів обґрунтовано критерії, які відповідають пошуково-пізнавальному, пізнавально-аналітичному, креативно-аналітичному рівням. Розподіл за рівнями визначається специфікою предметних знань, засобами відбору та аналізу інформації та ступенем сформованості професійної компетентності й навичок науково-дослідницької роботи. Креативно-аналітичний рівень науково-дослідницької роботи студентів характеризується пошуком сучасних технологій інформаційного та експериментального напрямів, самостійною інтерпретацією матеріалів, оформленням наукових матеріалів у формі тез, рефератів, наукових робіт. Доведено високу ефективність конкурсу студентських наукових робіт як інтегративного показника готовності до самостійної професійної діяльності.

Актуальні суспільні виклики системи вищої освіти зумовлюють формування професійної компетентності майбутніх фахівців шляхом розвитку дослідницьких мотивів, наукових інтересів, методичного арсеналу науково-дослідницької роботи студентів. Інтенсивно впроваджуються різноманітні

напрями, форми, засоби, методи активізації науково-дослідницької діяльності студентів.

У наукових джерелах надані певні характеристики проблеми організації та проведення науково-дослідної роботи студентів: методологія та методика наукової діяльності студентів (К. Добросельський, Ф. Орехов); засади проведення наукових досліджень студентами (Г. Артемчук, Т. Голуб, В. Мюррей, Я. Логвінова); формування дослідницьких навичок у студентів педагогічних вишів (Є. Спіцин, Г. Ягенська, Н. Денисенко); оптимізація управління науковою роботою студентів (Д. Цхакай); особливості наукової творчості студентів технічних університетів (Т. Голуб, О. Богатов, В. Попов); активізація науково-дослідницької роботи студентів у системі вищої освіти (Ю. Біляєв, Н. Стаценко, О. Дубасенюк, О. Микитюк) [1; 2; 3; 6; 8].

Мета тез – аналіз системи організації наукової роботи студентів у закладах вищої освіти.

Формування сучасної інтелектуальної особистості з високим рівнем соціальної та професійної культури ґрунтується на системній науково-орієнтованій освітній парадигмі. Компетентнісний підхід детермінує підготовку фахівців із якісно новим мисленням, які характеризуються здатністю до самостійного вирішення професійних завдань та варіативно гнучкої ефективної виробничої діяльності. Реалізація компетентнісного підходу створює єдиний освітній, професійний, культурний та ціннісний простір інтеграції з світовим освітнім простором. Отже, підготовка кваліфікованих фахівців орієнтується не тільки на готовність ефективно вирішувати реальні професійні завдання, але й на інноваційну наукову складову в професійній діяльності. Таким чином, науково-дослідницька діяльність студентів створює якісне підґрунтя професійної компетентності, професійної комунікації, стимулює мотивацію до навчальних та креативних проектів [5, с. 431].

Для успішного самостійного удосконалення та актуалізації професійних знань, ефективного використання їх у виробничій діяльності випускники вищих навчальних закладів повинні мати сформовані навички дослідницької роботи. У

сучасних стандартах вищої освіти дослідницька діяльність визначена як необхідна й значуща. Еволюція ідеології підготовки фахівців суттєво змінила значення й місце науково-дослідницької роботи студентів у формуванні професіональних компетенцій. Діяльнісний підхід, який визначає сучасний освітній процес, змінює позицію студента, який стає активним творцем навчального процесу, самостійно отримує нові знання, які знаходяться за межами реальних дисциплін [10, с. 312].

Відзначено, що науково-дослідна робота студентів – це виконання робіт дослідницького характеру, пов'язана з науковим пошуком, проведенням досліджень, експериментів для перевірки гіпотез, установлення закономірностей розвитку явищ навколишнього світу та суспільства. Специфіка студентської наукової роботи ґрунтується на певних принципах: демократичності, активності, креативності, полімодальності, інтеграції, навчальної та наукової університетської і галузевої діяльності, гуманізації і гуманітаризації вищої освіти, взаємозв'язку природничих, технічних і гуманітарних наук [2, с. 190].

Аналіз категорії діяльності й уявлення про логіку етапу наукового дослідження дозволяє вказати, що науково-дослідна діяльність студентів – це пошук відповідей на креативну задачу із невідомим рішенням.

Без сумніву, науково-дослідницька робота студентів – це керована викладачем самостійна діяльність студентів, яка охоплює послідовні етапи: обґрунтування проблеми, аналіз теорій щодо тематики дослідження, виокремлення методик дослідження, упровадження дослідницьких методик, систематизація отриманих наукових даних, аналіз узагальнення та достовірні висновки за результатом власних досліджень. Отже, науково-дослідна робота студентів комплексно пов'язує навчання з елементами дослідницької діяльності, організацію та методику наукового пошуку та наукові дослідження, що проводять студенти під керівництвом викладача. На думку дослідників, у структурі науково-дослідницької роботи виокремлюють навчально-дослідницьку та науково-дослідницьку роботу студентів [15, с. 343].

Організація навчально-наукової та науково-дослідницької роботи студентів відбувається на кафедрах університетів, у науково-дослідницьких та навчально-виховних установах, на базі науково-дослідних лабораторій та центрів, під час виробничих та навчальних практик [13, с. 244-245].

Аналіз свідчить, що в структурі науково-дослідної роботи студентів виділяють такі групи дослідницьких умінь: методологічні; методичні та технічні. Методологічні вміння об'єднують здатність аналізувати теоретичні матеріали, застосовувати теоретичні знання в практичній діяльності, узагальнювати проблему дослідження та обґрунтовано науково її вирішувати. До методичних умінь відносять вміння проводити експеримент, добирати методи наукового дослідження, визначати послідовність та систему етапів експерименту. Технічні вміння охоплюють вміння користуватися інформаційними джерелами різного генезу, використання приладів та обладнання, формалізація результатів у вигляді графіків, схем, таблиць, малюнків, діаграм, панорам, моделей, графічно-інформаційних систем, цитування літератури, оформлення науково-дослідної роботи відповідно до вимог та стандартів [4, с. 12-13].

Зміст і форми науково-дослідницької діяльності студентів визначаються напрямами науково-дослідної діяльності вищого навчального закладу, матеріально-технічною базою установи та вектором науково-дослідницької діяльності кафедри.

Мотивацію студентів до наукової роботи активно стимулюють наукові семінари, які, впливаючи на когнітивні, комунікаційні, емоційні складові інтелектуальної діяльності, формують навички наукового диспуту та джерелознавчого пошуку, розширюють науковий світогляд, розвивають наукову ерудицію [9, с. 23].

Безпосереднє творче спілкування з авторитетними дослідниками надає приклад дослідницьких досягнень, формує важливий досвід наукової дискусії. Важливо відзначити високий ступінь науково-практичної значущості сталих видів навчально-наукової роботи: курсові, дипломні та магістерські дисертації.

Відповідно до освітньо-професійних програм такі роботи системно цілеспрямовують майбутнього фахівця на оволодіння та реалізацію сучасних дослідницьких методів, прийомів, технологій.

Самостійній науковій творчості студентів сприяють наукові гуртки та наукові проблемні групи, які стимулюють самоідентифікацію наукових інтересів, само актуалізацію наукової мотивації, самопроектування наукового дослідження. Наукові гуртки забезпечують формування загальнонаукових та професійних компетенцій, навичок та досвіду презентацій, доповідей, публічної дискусії, індивідуальної та колективної інтелектуальної творчості. Креативна взаємодія студентів різних курсів, спеціальностей і спеціалізацій активно розширює науковий світогляд та варіативність міждисциплінарних підходів. Актуальними формами науково-дослідної роботи студентів визнано різноманітні центри, бюро, творчі об'єднання, воркшопи, тренінги, які потенціюють наукові пошуки [12, с. 121].

Виявлені характерні особливості діяльності студентських конструкторських бюро: зв'язок із навчальним процесом; упровадження актуальних наукових розробок у виробництві, взаємодія проблемних студентських груп, до яких залучені студенти різних спеціальностей; організація студентів для наукової, експериментальної та конструкторської діяльності. Студентські конструкторські бюро характеризуються напрямком діяльності та кількістю залучених студентів й обсягом експериментальних досліджень.

Характерною особливістю розвитку науково-дослідницької роботи студентів є створення студентських проблемних лабораторій, груп упровадження, студентських бюро наукової інформації та консультативних бюро, студентських обчислювальних центрів, груп із охорони природи та екологічної безпеки [14, с. 123].

Науково-дослідницька робота студентів органічно інтегрує навчальні заняття та науково-дослідну роботу викладачів і студентів у різноманітних видах та формах організації. Виокремлюють такі напрями і форми розвитку

мотивації студентів до науково-дослідної роботи: участь у роботі науково-практичних конференцій та семінарах, відвідування виставок, майстер класів, конкурсів студентських робіт; участь у круглих столах, панельних дискусіях щодо реалізації наукових досягнень студентів у професійній діяльності; відвідування лекцій видатних учених та лідерів виробництва; участь у наукових та науково виробничих екскурсіях.

Ефективними є різноманітні засоби залучення студентів до науково-дослідної роботи: поглиблений аналіз окремих розділів навчальних дисциплін; участь у вікторинах, олімпіадах, віртуальних та інтерактивних професійних конкурсах та конкурсах перекладів відповідно до спеціальності; підготовка наукових рефератів; виготовлення макетів, моделей, дослідних зразків обладнання; упровадження наукових робіт студентів старших курсів; виконання експериментальних завдань у самостійній або лабораторній роботі, у курсовому й дипломному проекті, під час навчальних та виробничих практик; упровадження інноваційних лабораторних робіт, технічних засобів контролю і навчання, діагностичних практикумів та дослідницьких тренажерів; підготовка доповідей у наукових студентських гуртках і семінарах, на студентських конференціях іноземною мовою, наукових проектів у межах грантових пропозицій та академічних обмінів.

Система організації науково-дослідної роботи студентів об'єднує різномодальні дослідження: розрахунково-теоретичні, соціологічні, технологічні, економічні; експериментальні дослідження на макетах, моделях, стендах, дослідницьких зразках, натуральних об'єктах, польових та лабораторних умовах; обстеження високотехнологічних сучасних виробництв; моделювання з використанням інформаційних технологій; конструкторська діяльність, проведення траш-тестів, квестів, підготовка наукового звіту, статті, тез, документації щодо винаходу, патенту, корисної моделі, публічної доповіді за результатами дослідження [9, с. 26].

Узагальнювальний характер має суспільно-наукова та науково-просвітницька діяльність студентів: підготовка та виступ з лекціями на

суспільно-політичні, соціально-економічні, науково-популярні теми перед абітурієнтами, студентами; участь у роботі студентського наукового лекторію; робота консультантом для абітурієнтів.

Особлива увага приділяється плануванню дослідницької роботи студентів у магістратурі. У закладах вищої освіти технічного профілю розроблена та впроваджена технологічна карта навчально-дослідницької та науково-дослідницької роботи студентів. До технологічної карти уведені такі завдання: бібліографічна робота, визначення завдань та методів відповідно до мети, застосування інформаційних технологій, аналіз отриманих результатів, оформлення матеріалів згідно з вимогами нормативних документів. Технологічна карта об'єднує два напрями діяльності студентів: науково-дослідна робота, яка є частиною навчального процесу, та наукові дослідження, які проводяться поза навчальним процесом.

Технологічна карта послідовно розкриває сутність різноманітних видів діяльності: виконання науково-дослідних проектів, грантів, участь у держзрахункових темах, підготовка тез, доповідей, презентацій, участь в роботі студентського наукового товариства та конкурсах студентських наукових робіт, які визначають високий рівень самоактуалізації та самопроекування науково-дослідної роботи студентів.

Багаторічний досвід організації Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт із дисципліни «Охорона праці» дозволив авторам розкрити шляхи оптимізації самостійної наукової роботи студентів, що спрямована на розвиток їхніх компетенцій. Теоретично обґрунтовані й апробовані педагогічні умови й модель організації зазначеного Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт. Успішність розвитку професійних компетенцій досягається системною реалізацією положення про організацію конкурсів студентських наукових робіт. Запропоновано методика написання конкурсної роботи як письмового опублікованого звіту, який описує результати оригінального дослідження. Участь у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт включає поетапне проведення дослідження, написання й

оформлення роботи, підготовку презентації й захист роботи на підсумковій науково-практичній конференції [11, с. 7].

Визначено критерії й показники розвитку компетенцій майбутніх фахівців, які необхідно набути під час участі в конкурсі, а саме: мотиваційний (розуміння сутності, соціальної значимості своєї майбутньої професії); когнітивний (навчально-пізнавальна активність і самостійність); діяльно-операційний (професійні знання, уміння, навички); рефлексивно-оціночний (самооцінка здібностей до самоосвіти і саморозвитку особи, до самоврядування своєю навчальною, а надалі і професійною діяльністю). Участь студента в конкурсі наукових робіт досягається інтеграцією диференціації та індивідуального підходу. У той же час діяльність керівника під час організації участі студентів у конкурсі спрямована на формування зразкового переліку завдань; підготовці завдань та матеріалів для дослідження; переліку джерел інформації для реалізації; контролю і консультування.

Отже, наукова робота студентів у закладах вищої освіти стимулює розвиток інтересу студента до своєї майбутньої професії, прагнення до визначення вимог особистісного й професійного саморозвитку, розвиток здатності до пошуку й використання інформації, необхідної для ефективного виконання професійних завдань; проведення наукових досліджень; розвиток умінь оцінювати власну діяльність, ухвалювати рішення в стандартних і нестандартних ситуаціях. Завдання керівника під час організації участі студентів в конкурсі: формування зразкового переліку завдань; підготовка та пропонування завдань та матеріалів для дослідження; підготовка матеріалу й переліку джерел інформації для реалізації; контроль і консультування.

Визначено особливості рівнів володіння студентами навичками науково-дослідницької роботи. У загальній програмі науково-дослідницької роботи студентів обґрунтовано критерії, які відповідають пошуково-пізнавальному, пізнавально-аналітичному, креативно-аналітичному рівня. Розподіл за рівнями визначається специфікою предметних знань, засобами відбору та аналізу інформації та ступенем сформованості професійної компетентності і навичок

науково-дослідницької роботи. Креативно-аналітичний рівень науково-дослідницької роботи студентів характеризується пошуком сучасних технологій інформаційного та експериментального напрямів, самостійною інтерпретацією матеріалів, оформленням наукових матеріалів у формі тез, рефератів, наукових робіт. Очевидна висока ефективність конкурсу студентських наукових робіт як інтегративного показника готовності до самостійної професійної діяльності.

Порушена проблема щодо організації наукової роботи студентів у закладах вищої освіти багатоаспектна та потребує подальшого дослідження.

Використана література:

1. Артемчук Г. І. Методика організації науково-дослідної роботи. К.: Форум, 2000. 271 с.
2. Беляєв Ю. І., Стеценко Н. М. Науково-дослідна діяльність студентів у структурі роботи університету. *Педагогічний альманах*: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: РІПО, 2010. Випуск 6. С. 188-191.
3. Богатов О. І, Попов В. М. Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт як вид самостійної роботи студентів. *Проблеми цивільного захисту населення: сучасні реалії України*: матеріали IV Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 15-18.
4. Буряк В. Самостійна робота як системоутворюючий елемент навчальної діяльності студентів. *Вища школа*. Київ. 2008. № 5. С. 10-24.
5. Ваганова О. И., Кутепова Л. И., Трутанова А. В., Гладкова М. Н., Гладков А. В. Организация исследовательской деятельности магистрантов в электронной среде. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. Москва. 2017. № 42. С. 429-431. URL: <http://applied-research.ru/ru/article/view?id=11487>.

6. Голуб Т. П. Інтеракція змісту науково-дослідницької роботи студентів і якості вищої технічної освіти. *Наука і освіта*. Київ. 2011. № 6. С. 51-54.

7. Денисенко Н. Науково-дослідницька робота студентів педагогічного коледжу як один зі стратегічних напрямів фахової підготовки майбутнього вчителя фіз. культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. Київ. 2009. № 1. С. 29-32.

8. Логвінова Я. Науково-дослідницька робота студентів як умова формування екологічної компетентності майбутнього викладача біології *Гірська школа українських Карпат*. Львів. 2013. Вип. 8-9. С. 84-86.

9. Лук'янченкова В. Є. Конспект лекцій з курсу «Технологія науково-дослідної діяльності» (для студентів 4 курсу денної форми навчання спеціальності 8.050201 – «Менеджмент організацій»). Харків: ХНАМГ, 2007. 50 с.

10. Маметьева О. С., Супрун Н. Г., Халикова Д. А. Научно-исследовательская работа студентов вуза: результативность и проблемы организации. *Современные проблемы науки и образования*. Москва. 2018. № 1. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=27362>.

11. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України от 21.02.2012 № 202. «Про затвердження Положення про проведення Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук». URL: <http://search.ligazakon.ua>.

12. Прохорова М. П., Ваганова О. И., Гладкова М. П., Гладков А. В., Дворникова Е.И. Самостоятельная работа обучающихся в условиях реализации образовательных стандартов высшего образования. *Успехи современной науки*. Москва. 2016. Т. 1. № 10. С. 119-123.

13. Уйсімбаєва Н. В. Науково-дослідницька діяльність майбутнього фахівця. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. РВВКДПУ ім. В. Винниченка, Кіровоград. 2010. Вип. 88. С. 243-246.

14. Шейко В. Н., Кушниренко Н. М. Организация и методика научно-исследовательской деятельности: учебник. Москва. 2006. 307 с.

15. Ягенська Г. В. Співпраця вчителя і учнів у процесі науково-дослідницької роботи як шлях до саморозвитку особистості. Орієнтація на особистість. Луцьк. 2006. С. 342-343.

СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ УРОВНЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ТРАВМАТИЗМА В УКРАИНЕ В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗРЕЗЕ

БУЦ Ю.В.

*кандидат географических наук, доцент,
заведующий кафедрой природоохранных технологий, экологии и
безопасности жизнедеятельности,
Харьковский национальный экономический университет имени С. Кузнеця,
г. Харьков, Украина*

КРАЙНЮК Е.В.

*кандидат технических наук, доцент,
доцент кафедры метрологии и безопасности жизнедеятельности,
Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет,
г. Харьков, Украина*

БАРБАШИН В.В.

*кандидат технических наук, доцент.
Доцент кафедры охраны труда и безопасности жизнедеятельности,
Харьковский национальный университет городского хозяйства
имени А.Н. Бекетова, г. Харьков, Украина*

БОГАТОВ О.И.

*кандидат технических наук, доцент,
профессор кафедры метрологии и безопасности жизнедеятельности,
Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет,
г. Харьков, Украина*

Основной задачей государственной региональной политики должно быть последовательное, стабильное, устойчивое и сбалансированное социально-

экономическое развитие всех регионов Украины с целью создания полноценной среды для жизнедеятельности человека на всей территории страны и обеспечения высокого уровня качества жизни населения независимо от места проживания. Для этого современная эффективная региональная политика должна, во-первых, обеспечивать условия для нормальной жизнедеятельности людей, проживающих в регионе, а, во-вторых, вносить максимально возможный вклад в национальный экономический рост Украины, а также рост экономики данного региона.

Необходимо отметить, что основой экономического прогресса общества является повышение эффективности производства, непременным условием которого выступает рост производительности труда рабочей силы. Ее уровень, в свою очередь, наряду с такими факторами, как технико-технологический уровень производства, качество трудовых ресурсов, корпоративная культура работников и др., напрямую зависит от созданных условий труда для каждого работника и трудового коллектива в целом. Ведь от надлежащего обеспечения здоровья и работоспособности человека в процессе труда зависит количество и качество производимой им продукции или оказываемой услуги и, как следствие, конечный результат деятельности предприятия, организации или учреждения.

Актуальным направлением проведения исследований является анализ уровня травматизма в регионах для выявления потенциальных возможностей повышения эффективности системы охраны труда и учета этого при разработке региональных программ снижения производственного травматизма.

Производственный травматизм как следствие несчастных случаев и аварий давно стал актуальной проблемой во всех странах мира. Ежегодно от травм умирает более 3 млн. человек, что составляет 7% от уровня общей смертности на планете [1]. На сегодняшний день уровень травматизма в стране превышает его показатели в таких странах как Великобритания, Германия, Канада, Япония, а уровень смертельного травматизма на производстве в нашей стране в разы выше, чем в США, Японии, Англии.

Исследование причин несчастных случаев на производстве свидетельствуют об их организационном характере (67%), технических причинах (10%) и психофизиологических факторах (23%) [2, 3].

Ряд современных исследований посвящен изучению травматизма отдельных отраслей хозяйства. Например, авторами [4] подробно изучено состояние травматизма в дорожном комплексе, в работах [5, 6] проанализированы опасные события на железнодорожном транспорте. Транспорт, сельское хозяйство, добывающая промышленность, энергетика – эти отрасли создают перечень опасных сфер деятельности человека и связаны с травмированием [7].

Целью данной работы является сравнительный анализ рейтинговых позиций регионов Украины по общему и смертельному травматизму.

Законодательство Украины об охране труда устанавливает единые требования к работодателям всех уровней по созданию безопасных условий труда. Но на практике не всегда эти требования выполняются. Давление, обусловленное конкуренцией, заставляет многих работодателей экономить средства на охране труда и рассматривать профилактику травматизма и охрану здоровья работников как дополнительный барьер на пути снижения себестоимости продукции и увеличения прибыли. Из-за этого им приходится платить «двойную цену» в виде расходов на оплату больничных, компенсаций за тяжелые и вредные условия труда, возмещение причиненного ущерба пострадавшим на производстве и других выплат, связанных с неудовлетворительными условиями труда.

Формирование эффективной системы управления охраной труда является достаточно сложным и ответственным процессом, требующим значительных усилий со стороны всех субъектов, которые имеют отношение к ее созданию и регулированию. Обеспечение безопасных условий труда с целью снижения уровня производственного травматизма, особенно количества случаев со смертельным исходом, должно стать приоритетной задачей на всех уровнях, как на общегосударственном, так и на более низких, в том числе на

региональном, так как другого сценария на пути к достижению цели долгосрочного и, что особенно важно, равномерного всестороннего развития страны не существует.

К асимметрии в территориальном разрезе очень чувствительно трудоспособное население, которое преобладает в регионах с относительно высоким уровнем развития, в которых обеспечиваются надлежащие условия в процессе трудовой деятельности; трудоспособное население избегают трудоустройства в регионах «аутсайдерах» с высоким риском негативных последствий для жизни и здоровья. В результате, усиление внутренней трудовой миграции становится катастрофическим для последних, теряющих высококвалифицированные трудовые ресурсы, способные изменять свой регион к лучшему. Это обосновывает необходимость проведения регулярного сбора и анализа статистической информации по единой методологии в исследуемом направлении с целью выявления «слабых мест» в политике региона и принятия надлежащих мер.

В Украине региональная система управления охраной труда включает местные органы исполнительной власти, исполнительные органы советов, Фонд социального страхования от несчастных случаев, государственную службу по вопросам труда, другие государственные надзорные инспекции, профсоюзы, ассоциации специалистов по охране труда, предприятия, учреждения и организации, осуществляющие управление процессом предотвращения несчастных случаев и профессиональных заболеваний, аварий и пожаров на предприятиях, в учреждениях и организациях в рамках каждой административно-территориальной единицы. Ее цель – охрана жизни и здоровья работников, обеспечение надлежащих здоровых и безопасных условий труда на предприятиях, в учреждениях и организациях независимо от форм собственности и видов производственной деятельности, в соответствии с государственной и региональной политикой по охране труда.

Проанализировано состояние производственного травматизма в Украине в региональном аспекте за период с 2014 по 2017 годы [2]. Приведены

исходные данные, содержащие информацию о количестве травмированных на производстве лиц по каждому региону в динамике. Следует отметить, что выделение Киева в отдельный регион, являющейся политическим, административным, экономическим, культурным и научно-образовательным центром, объясняется его статусом столицы.

С целью формирования общего представления об изменениях, которые происходили в течение исследуемого периода, проведена оценка интенсивности структурных сдвигов с помощью среднего линейного и среднего квадратического коэффициентов абсолютных структурных сдвигов, а также интегрального коэффициента структурных различий Гатева.

Средний линейный и квадратический коэффициенты структурных сдвигов позволяют получить в процентных пунктах сводную оценку скорости изменения удельного веса исследуемых единиц совокупности (регионов), однако среднеквадратический коэффициент более чувствителен к сильным колебаниям структуры. Коэффициент Гатева может принимать значения в пределах от 0 до 1 и имеет наиболее усовершенствованные аналитические свойства по сравнению с предыдущими двумя показателями. Он широко применяется в международной аналитической практике и позволяет оценить существенность структурных сдвигов в относительном измерении. Сравнительный анализ по данным коэффициентами приведен в табл. 1.

Полужирным шрифтом выделены максимальные значения по каждому из показателей. Таким образом, по линейному коэффициенту структурных сдвигов можно сделать вывод, что наибольшая структура уровня производственного травматизма 2017 отличается от структуры 2014 (1,834 п.п.). Этот факт подтверждают значение квадратического коэффициента структурных сдвигов (3,660 п.п.) и интегрального коэффициента Гатева (0,409). Значение последнего свидетельствуют о значительном уровне различий.

Однако коэффициенты структурных сдвигов показывают сводную количественную характеристику. С их помощью невозможно установить, в частности, направление, в котором происходят структурные сдвиги, то есть

невозможно дать ответ на вопрос, улучшилась или ухудшилась структура изучаемой совокупности. Для ответа на этот вопрос следует выявить направление и характер изменения удельных весов частей совокупности [8].

Таблица 1 – Сравнительный анализ обобщающих оценок структурных сдвигов в уровне производственного травматизма в регионах Украины в период с 2014 по 2017 годы

Средний линейный коэффициент абсолютных структурных сдвигов, п.п.				
	2014	2015	2016	2017
2014	0	1,644	1,708	1,834
2015	1,644	0	0,485	0,500
2016	1,708	0,485	0	0,359
2017	1,834	0,500	0,359	0
Среднеквадратический коэффициент абсолютных структурных сдвигов, п.п.				
	2014	2015	2016	2017
2014	0	3,259	3,398	3,660
2015	3,259	0	0,693	0,744
2016	3,398	0,693	0	0,464
2017	3,660	0,744	0,464	0
Интегральный коэффициент структурных различий Гатева				
	2014	2015	2016	2017
2014	0	0,365	0,378	0,409
2015	0,365	0	0,090	0,097
2016	0,378	0,090	0	0,060
2017	0,409	0,097	0,060	0

Поскольку по результатам анализа структурных сдвигов заметные изменения наблюдаются в 2017 году по сравнению с 2014 годом, построенные круговые диаграммы отражают распределение долей регионов по количеству травмированных в эти годы (рис. 1).

Категория «другие» содержит регионы, в которых удельный вес травмированных на производстве лиц, составляет менее 3%. Таким образом, доля травмированных в Донецком регионе в 2017 году по сравнению с 2014 годом сократилась с 29,605% до 14,097%, в Луганском регионе в 2017 году она составила менее 3%, тогда как в 2014 г. – 9,249%, а в Харьковском незначительно изменилась с 3,329% в 2014 на 3,292% в 2017 года. Вместе с тем, тенденция к повышению уровня производственного травматизма

прослеживается в таких регионах, как Днепропетровский (с 12,274% в 2014 до 16,323% в 2017 г.), г. Киев (с 5,345% до 7,767%), Запорожский (с 4,865% до 7,280%), Львовский регион (с 3,857% до 5,124%) и др.

Уменьшение уровня производственного травматизма в Донецком и Луганском регионах является следствием сложной социально-экономической ситуации на определенной части территории, побуждает ее жителей выезжать в другие регионы или за границу. Так, по данным Государственной службы статистики Украины [9] в этих областях имеет место миграционное сокращение на протяжении всего исследуемого периода (2014–2017 гг.). В то же время преимущественно миграционным приростом характеризуются регионы, в которых за 3 года уровень травматизма повысился (г. Киев, Львовская область).

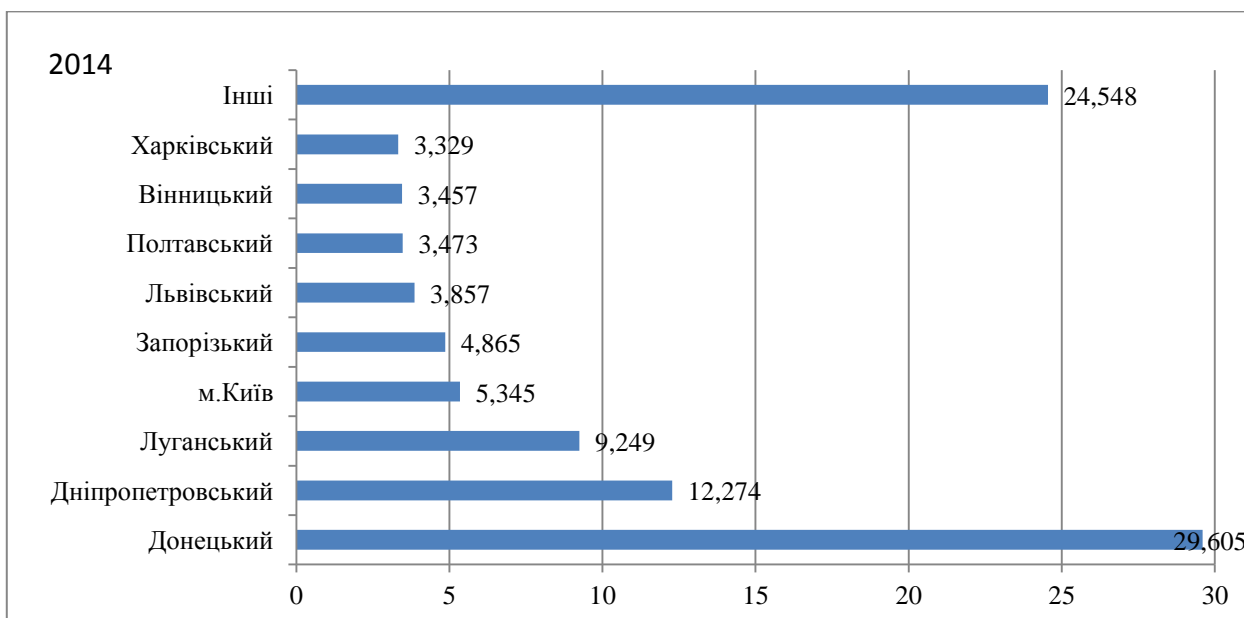
Однако, несмотря на значительное снижение уровня производственного травматизма, Донецкий и Луганский регионы все равно занимают первые позиции по количеству пострадавших от полученных на производстве травм. Итак, сложилась следующая ситуация: в 2014 году только 3 из 25 исследуемых единиц совокупности сосредоточивали на своей территории половину (51,128%) общего количества пострадавших в течение года. Ими оказались Донецкий, Днепропетровский и Луганский регионы. Примерно такую же долю (50,591%) в 2017 году аккумулировали 5 единиц совокупности из 25 испытуемых: Днепропетровский, Донецкий, г. Киев, Запорожский и Львовский регионы.

Таким образом, в территориальном аспекте распределения травмированных на производстве лиц четко прослеживается их относительная концентрация в перечисленных областях. Такая ситуация взаимосвязана, прежде всего, с исторически сложившейся отраслевой специализацией регионов Украины и территориальным разделением труда. Размещение промышленного производства на территории страны характеризуется неравномерностью. Самая высокая его пространственная концентрация сложилась в индустриально развитых областях с преобладанием предприятий тяжелой промышленности (Донецкая, Днепропетровская, Луганская,

Запорожская). Выделены также г. Киев и Львовская область, где основной объем промышленного производства территориально сосредоточен в областном центре.

Анализ общего уровня производственного травматизма, показал, что в целом количество лиц, пострадавших вследствие полученных на производстве травм в 2017 году снизилось по сравнению с 2014 годом с 6249 человек до 4313 человек.

Уровень травматизма в Украине связан в первую очередь со: значительным износом машин и оборудования, несоответствием технологических процессов требованиям нормативных актов по охране труда, отсутствием реальной ответственности работодателей за состояние условий и безопасности труда, низким уровнем производственной и технологической дисциплины, профессиональной подготовкой персонала. Кроме того, вышеперечисленные факторы, являются свидетельством высокого уровня сокрытия от регистрации несчастных случаев на производстве, то есть отсутствия расследования несчастных случаев на производстве [10].

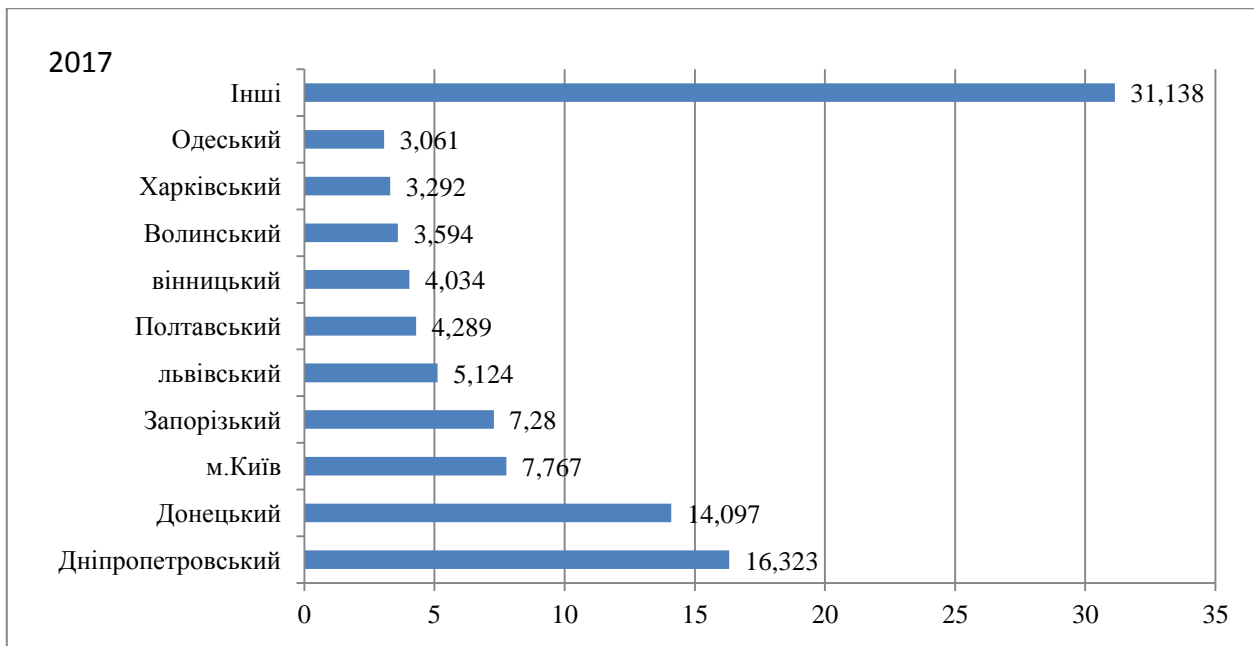

Рисунок 1 – Удельный вес регионов по количеству травмированных на производстве лиц в общем их количестве в 2014 и 2017 годах, %

К тому же, важнейшим показателем, по которому можно судить об эффективности внедряемых мероприятий по предупреждению производственного травматизма, бесспорно, является количество сохраненных человеческих жизней.

Значительные структурные сдвиги уровня общего производственного травматизма по регионам за 3 года отмечены как в положительном, так и в отрицательном направлении для некоторых из них. Однако, следует обратить внимание, что далеко не всегда такая тенденция была характерна и для случаев со смертельным исходом от общего количества травмированных. Для доказательства данного утверждения регионы были отсортированы по убыванию как по общему уровню производственного травматизма, так и по удельному весу смертельных случаев. В результате, на этой основе присвоены рейтинговые оценки для каждого из объектов, где самая высокая оценка соответствует региону с наиболее высоким значением показателя. Оценка места объекта в группе аналогичных объектов в количественном выражении дает возможность осуществления однозначной интерпретации полученных

результатов, приобретает все большую популярность в различных сравнительных исследованиях. Таким образом, получены следующие выводы:

1) По состоянию на 2014 год первые позиции в рейтинге по общему уровню производственного травматизма соответствуют таким регионам, как Донецкий, Днепропетровский, Луганский, г. Киев и Запорожский соответственно. Эти же регионы по показателю «удельный вес случаев со смертельным исходом» занимают 22, 20, 17, 13 и 25 места соответственно. То есть, среди 1850 травмированных в Донецком регионе лиц только 6,757% из них связаны со смертельным исходом. Аналогично, в Днепропетровском регионе такой процент составил 7,432%, Луганском – 8,304%, г. Киеве – 10,180%, Запорожском – 4,605%. Вместе с тем, лидирующие позиции по уровню смертельного травматизма занимает Закарпатский регион, которому по его общему уровню отдано предпоследнее место: среди 44 травмированных 20,455% из них смертельные случаи.

Похожая ситуация имеет место и в 2017 году. Первенство по количеству умерших, из-за полученных во время производственного процесса травм, отдано Киевскому региону, который только десятый в рейтинге общего травматизма.

2) Анализируя интенсивность изменений, произошедших в рейтинге уровня смертельного травматизма, наиболее значимыми характеризуется Ровенский регион (повысил положение в рейтинге на 17 позиций). Кроме того, значительными изменениями также отличились Херсонский регион (снизил положение в рейтинге на 11 позиций), Львовский и Николаевский регионы (повысили положение в рейтинге на 10 позиций).

Таким образом, сравнительный анализ рейтинговых позиций регионов по общему и смертельным травматизму в подавляющем большинстве случаев продемонстрировал диаметрально противоположные результаты: в целом, регионы-лидеры по общему количеству травмированных в своей структуре характеризуются низкой долей случаев со смертельным исходом, и, наоборот, в

наиболее безопасных областях по уровню общего травматизма отмечен высокий уровень смертельных случаев.

Использованная литература

1. Буц Ю.В. Досвід використання комп'ютерних інформаційних технологій навчання у викладанні курсу «Основи охорони праці» / Буц Ю.В., Крайнюк О.В // Вестник ХНАДУ.– 2017.– Вип. 78.– С. 85-89.
2. Державна служба України з питань праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsp.gov.ua>.– 01.05.2019.
3. Бочковський А.П. Наукові основи управління ризиками виникнення професійних небезпек: автореф. дис... докт. техн. наук: 05.26.01 / А.П. Бочковський.– [НТУ «Дніпровська політехніка»] Дніпро, 2019.– 38 с.
4. Таїрова Т.М. Методологічні засади моніторингу виробничого травматизму: монографія / Т.М. Таїрова. – К : «Основа», 2014. – 201 с.
5. Буц Ю. В. Оцінка надзвичайних подій під час перевезення небезпечних вантажів у контексті техногенного / Ю. В. Буц, О. В. Крайнюк, Д. С. Козодой, В. В. Барбашин // Наука та прогрес транспорту. Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту.– 2018.– № 3 (75).– С. 27-35.
6. Буц Ю.В. Просторово-часовий аналіз надзвичайних подій при перевезенні небезпечних вантажів залізничним транспортом / Ю. В. Буц, О. В. Крайнюк, В. В. Барбашин // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Серія "Екологія".– 2017.– №17.– С. 106-113.
7. Буц Ю.В. Аналіз стану надзвичайних та аварійних ситуацій на території Харківській області / Буц Ю.В., Крайнюк О.В. // Регіон – 2016: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.– Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016.– С. 111-114.
8. Мережко Г.М. Методика аналізу структури прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності / Мережко Г.М., Ткачук М.Є.// Глобальні та

національні проблеми економіки.– Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського.– 2015.– Вип. 8.– С. 1213–1216.

9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

10. Таїрова Т.М. Аналіз наукових досліджень з проблематики виробничого травматизму / Т. М. Таїрова // Проблеми охорони праці в Україні.– 2016.– Вип. 31.- С. 27-43.

КОУЧИНГ ЯК РЕСУРСНИЙ АСПЕКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЗОНОВ Б.С.

аспірант кафедри педагогіки і професійної освіти

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла

Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Нині спостерігається перехід від суворо регламентованого життя всього суспільства й окремо взятої людини до вибудовування гнучких взаємовідносин. У зв'язку з цим, суспільство диктує системі вищої освіти запит на розвиток вільної, відповідальної, суспільно активної особистості, яка усвідомлює своє право вибору та вміє цей вибір здійснювати, при цьому діючи свідомо та відповідально. Актуальність цього питання обумовлена ще й тим, що якість сучасних процесів модернізації вищої освіти України багато в чому залежить від характеру впровадження інноваційних процесів і визначається особливостями тих нововведень, що використовуються, і крім того, самим інноваційним потенціалом педагогічного середовища системи вищої освіти. Технологія коучингу, яка створює умови для формування особистості майбутнього фахівця, здатного до реалізації своїх потенційних можливостей, самостійного ухвалення відповідальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору, прогнозуючи їх можливі наслідки. Останнім часом багато пишуть і говорять про коучинг у бізнесі та психології. Однак, феномен «коучингу» у системі вищої освіти є принципово новим напрямом у педагогічній науці та практиці, що ґрунтується на основі постановки мети, та максимально швидкого просування до її реалізації засобами мобілізації внутрішнього потенціалу особистості, освоєння передових стратегій досягнення результату, розвитку й удосконалення необхідних умінь і навичок [5; с.144 – 135].

Будь-які перетворення, що відбуваються в сучасній школі, знаходяться в прямій залежності від рівня професійно-педагогічної компетентності, їх особистісних якостей, а також від рівня розвитку мотиваційно-ціннісної

орієнтації на професію «педагог», тому постає питання про необхідність розвитку професійної компетентності педагога, його майстерності, розвитку професійно-ціннісних орієнтацій і якостей, творчого стилю мислення, освоєння сучасних педагогічних технологій, саморозвитку і повноцінної самореалізації в обраній професії. Методична служба сьогодні покликана вирішувати завдання формування креативного педагогічного потенціалу.

Концепції сучасної освіти максимально відповідає коучинговий підхід як ефективна, апробована на практиці система розвиваючого взаємодії, а коучингові навички органічно вбудовуються в профіль компетенцій сучасного вчителя [1].

Коучинг – це професійні відносини, які допомагають людям досягти видатних результатів у своєму житті, кар'єрі тощо. Коуч допомагає подолати розрив між тим, де людина перебуває зараз і де вона хоче бути. У відносинах між клієнтом і коучем використовується широкий спектр поведінкових технік і методів, які допомагають клієнтові досягти встановленого набору цілей, поліпшити його професійні показники і задоволення. Простими словами коучинг – це робота над собою під керівництвом тренера, який допомагає розібратися в цілях і шляхах їх досягнення [5].

Коучинг – метод консультування і навчання, спрямований на пошук рішення разом зі студентом. Коучинг забезпечує створення системної ясності в усвідомленні цілей студента, так що студент розуміє свою поточну мету, її пов'язаність з іншими довготривалими цілями і кроки по її досягненню [4]. Процес коучингу проходить ряд етапів: визначення цілей і завдань проведення коучингу; виявлення потенційних можливостей співробітників (індивідуальна і колективна діагностика, сильні і слабкі сторони); розробка стратегії управління для досягнення конкретної мети і поставленого завдання; коуч активізує генерацію ідей щодо можливостей, шляхів вирішення завдань, досягнення цілей; створення плану [3].

Основні аспекти розкриття сутності коучингу знайшли своє відображення: теоретичне підґрунтя (М. Аткинсон, У. Голлві, М. Дауні та ін.),

ефективність коучингових технологій (С. Канніо, С. Кові, Дж. Уїтмор та ін.), прикладні аспекти використання інструментів коучингу (Л. Марчініак, Т. Столцфиц, А. Цивінська та ін.), зокрема, в освіті нашої країни (Т. Борова, О. Нежинська, В. Тименко та ін.) [7, с. 182].

За словами Хмельницької О. С., коучинг став предметом зацікавленості західних та українських освітян, як інтерактивна освітня технологія. Ця особистісно-орієнтована технологія сприяє формуванню самоосвітньої компетентності особистості, оскільки тренує здатність ефективно діяти і навчатися, усвідомлювати відповідальність, розвиває навички самостійної пізнавальної діяльності, самоуправління і ефективного менеджменту траєкторії власного індивідуального розвитку. Таким чином, важливими умовами формування особистості вихованця у процесі застосування технології коучингу є професійна компетентність викладача і свідоме, мотивоване, відповідальне ставлення студента [9, с. 315].

«Коучинг – це мистецтво сприяти підвищенню результативності, навчання і розвитку іншої людини ... Він спирається не на знання, досвід, мудрість або передбачення коуча, але в більшій мірі – на здатність людини вчитися самій і діяти творчо» (Дауні). Опановуючи технологією коучингу, науковці спиралися на такі філософські та психологічні основи: сократівські методи діалогу, гуманістичний підхід у психотерапії (К. Роджерс, А. Маслоу), методика практикуючих спортивних тренерів (Т. Голві), концепцію емоційного інтелекту (Д.Гоулмен) і ін. Педагогічний коучинг – це спеціальна система, яка допомагає, використовуючи знання і досвід самого учня, вирішити його певні проблеми, завдання і поставлені цілі, ця технологія допомагає, використовуючи власний потенціал, підвищити продуктивність і ефективність навчання, підвищити самооцінку. Педагогічний коучинг – це цілеспрямований процес, який може проводитися як у формі індивідуальних занять, так і в рамках організаційного консультування. Технологія педагогічного коучингу є базовою моделлю тьюторства для супроводу процесу індивідуальної освіти в школі, вузі, в системах додаткової і безперервної освіти [1].

Дослідники так класифікують коучинг:

1. За кількістю учасників і використовуваними технологіями коучингу: індивідуальний (особистісний, життєвий); організаційний (робота ведеться з різноманітними підрозділами – від командної групи, відділу до компанії в цілому); коуч-менеджмент (коли в ролі коуча виступає менеджер компанії, коучинг використовується і визнається як форма внутрішньої комунікації).

2. Коучинг для організацій, в свою чергу, можна поділити залежно від рівня і переслідуваних цілей на: індивідуальний коучинг перших осіб; індивідуальний або груповий коучинг лінійних керівників і ключових співробітників; коучинг-консультування організації; навчання керівників різного рівня коучингу.

3. За режимом коучинг можна поділити на: особистісно-дистантний (очно-заочний) коучинг (тут принципово важливо визначити ті завдання (ситуації), які вимагають особистої участі коуча, оскільки це виявляється неодмінною умовою отримання запланованого результату); «зовнішній» коучинг (із залученням зовнішніх ресурсів, консультантів для проведення роботи зі співробітниками компанії. Особливо ефективним цей метод є при необхідності дотримання об'єктивного підходу у вирішенні завдань і проблем, де зовнішні коучі та консультанти є незалежними експертами); «внутрішній» коучинг (організований процес спілкування коуч-менеджера з підлеглими. Співробітники починають повністю усвідомлювати існуючі реалії, їх «плюси» і «мінуси», причому не тільки реалії зовнішнього світу, а й внутрішнього суб'єктивного світу особистості, на цій основі підлеглі вибирають максимально ефективні шляхи вирішення поставлених перед ними завдань і таким чином беруть на себе відповідальність за якісне їх виконання).

4. За формою: особисті зустрічі; консультації по телефону; листування через електронну пошту [2].

Застосування коучингу в педагогічному процесі передбачає:

- системний супровід студента, спрямований на ефективне досягнення важливих для нього цілей в конкретні терміни, в результаті чого у суб'єкта

формується гнучкість і адаптивність до змін, здатність швидко і ефективно реагувати в критичних ситуаціях;

- партнерське комунікативне співробітництво, що допомагає добиватися значних результатів у різних сферах життєдіяльності;

- безперервний процес розвитку, вдосконалення, розкриття потенціалу особистості для досягнення максимального результату;

- систему взаємодії з коучем, із самим собою, з навколишнім світом;

- технологію, що дозволяє переміститися із зони проблеми в зону ефективного рішення;

- засіб сприяння, допомоги особистості в пошуку її власних рішень в складній для неї ситуації; «Young Scientist» – модель взаємодії суб'єктів, завдяки якій коуч-викладач підвищує рівень мотивації і відповідальності, як у себе, так і у студентів;

- особливе підтримуюче ставлення до студента, згідно з яким він сам досягає своєї мети, сам вирішує проблеми, реалізуючи власні здібності і можливості;

- вид індивідуальної підтримки особистості, що ставить своїм завданням професійне і особистісне зростання, підвищення персональної ефективності;

- спосіб, що складається із наступних кроків: 1) встановлення партнерських взаємостосунків між викладачем і студентами; 2) спільне визначення завдань для досягнення конкретної мети; 3) дослідження проблеми; 4) визначення внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху до результату; 5) аналіз можливостей для подолання труднощів у вирішенні проблеми; 6) вибір варіанту дій і складання плану дій; 7) домовленість про те, що конкретно повинно бути зроблено і у які терміни [8, с. 173].

Педагогічний коучинг покликаний: підвищити ефективність педагогічної діяльності; психологічно грамотно супроводжувати учнів по життєвому і освітнього шляху; ставити перед собою і учнями реальні і релевантні цілі; визначити життєві цілі на короткострокову та довгострокову перспективу; розвивати навички управління особистим часом; поліпшити відносини в родині

і з іншими людьми; подолати стрес; підвищити впевненість в собі; ефективно і швидко подолати несприятливі життєві обставини Науковці виокремлюють такі етапи, які детально вивчені в коучингу: 1) натхнення, 2) здійснення плану, 3) інтеграція цінностей, 4) завершення. Коуч-професіонал на кожному етапі допомагає людині планувати свої дії і розподіляти ресурси. В процесі навчання коучингу педагоги зробили безліч відкриттів і отримали нові ідеї для роздумів про себе, про свою професію і нові коуч-інструменти в роботі педагога, про прогресивну методику виховання, а також – про місію вчителя в сучасному світі. Демократичні перетворення в сучасному суспільстві ведуть до переоцінки цінностей і підвищенню вимог до якості освіти [1].

Таким чином, науковці вважають, що сучасний учитель повинен навчитися цінувати в учнях не тільки вміння читати, рахувати і вирішувати завдання, скільки позитивне ставлення до самого себе, впевненість у своїх силах, відкритість до зовнішнього світу, самостійність, ініціативність, допитливість, але й розвинену уяву, довільність, комунікативні здібності, самооцінку, а все це повною мірою включає в себе методика коучингу.

Використана література:

1. Волокитина Мария. Коучинг как профессионально-педагогическая компетентность современного учителя. URL :

<https://coachingineducation.ru/kouching-kak-professionalno-pedagogicheskaya-kompetentnost-sovremennogo-uchitelya/>

2. Капица С. И. Коучинг как новая эффективная социальная технология формирования трудовой мотивации и корпоративного поведения сотрудников современных организаций. URL:

https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/101/kapitsa_101_262_269.pdf

3. Ковалев В.И., Хатимлянская К.А. Коучинг как инновационный стиль менеджмента персонала в современном глобализированном обществе. Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 7, No 6 (2015)

<http://naukovedenie.ru/PDF/142EVN615.pdf> (доступ свободный). Загл. с экрана. яз. рус., англ. DOI: 10.15862/142EVN615

4. Коучинг. URL : <http://psychologis.com.ua/kouching-1.htm>

5. Леонова Елена. Что такое коучинг (и зачем он нужен) <https://blog.hurma.work/chto-takoe-kouching>

6. Нежинська О.О. Коучинг у діяльності практичного психолога системи освіти: спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти / О. О. Нежинська, В. М. Тименко ; НАПН України, Унт менедж. освіти. К., 2015. С. 144 – 135.

7. Нежинська О. О. Коучинг як інструмент соціально-психологічної допомоги клієнту / О. О. Нежинська, В. М. Тименко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 23. С. 182-187.

<http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/193496>

8. Рудницьких О.В. Коучинг як інтерактивна технологія в освіті. Вісник Дніпропетровського у-ту імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. 2014. № 2(8). С. 173-176.

9. Хмельницька О.С. Коучинг як сучасна технологія підвищення ефективності навчального процесу. Young Scientist № 6 (46) June, 2017 с. 315-320.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРОТСТВА: СУЧАСНИЙ ВИМІР

ЛУКАШЕВИЧ В.Г.

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Класичний приватний університет м. Запоріжжя, Україна*

ДАВЧЕНКО Т.М.

*суддя господарського суду Миколаївської області
м. Миколаїв, Україна*

Статтю присвячено актуальності і необхідності дослідження проблеми доведення до банкрутства на шляху утвердження верховенства права і розвитку України як правової, демократичної держави в умовах подальшого поглиблення її правових відносин з Європейським співтовариством.

Основним напрямом сучасного розвитку економіки України є збільшення інвестицій та заохочення конкуренції, створення відповідного рівня економічної надійності та безпеки, що досягається, окрім усього іншого, завдяки запобіганню вчинення злочинів у сфері господарювання та ефективності їх розслідування. У цьому аспекті пріоритетними визначено боротьбу з корупцією, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, підrobкою документів тощо. Крім того, підкреслюється, що особлива загроза для економічного співробітництва полягає в умисному, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення громадянином – засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, що завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору.

Відповідальність за вказаний злочин передбачається ст. 219 КК України.

Однак, методика розслідування кримінальних правопорушень, з огляду на складність економічних відносин та взаємодії суб'єктів господарювання, нестабільності регулювання функцій контролю за господарською діяльністю, у тому числі у сфері міжнародного економічного співробітництва, не відповідає потребам сьогодення; наявні методичні рекомендації не враховують нових економічних викликів та загроз; електронні мережі розрахунків ускладнюють виявлення ознак злочину; наявність розвиненої мережі міжнародного економічного співробітництва обмежує юрисдикцію держави щодо збору доказів тощо.

Так, за даними Генеральної прокуратури України в 2016 р. за ст. 219 КК України було зареєстровано 44 злочини, повідомлення про підозру вручено 1 особі, щодо 43 злочинів на кінець звітного періоду не прийнято рішення щодо їх закриття чи зупинення. У 2017 році зареєстровано 59 злочинів, повідомлення про підозру вручено 1 особі; в 2018 році зареєстровано 29 злочинів, жодній особі не повідомили про підозру, відповідно до ст. 280 КПК України досудове розслідування зупинено по двох кримінальних правопорушеннях у зв'язку з тим, що місце знаходження підозрюваного невідомо. За шість місяців 2019 року зареєстровано 17 кримінальних правопорушень з ознаками доведення до банкрутства, жодній особі не повідомлено про підозру.

Очевидно, що відсутність сучасних методик розслідування доведення до банкрутства негативно впливає на результативність діяльності правоохоронних органів та суду.

Крім того, 2 вересня 2019 року, на своєму першому засіданні новий Уряд прийняв рішення, яким ліквідував Департамент захисту економіки Національної поліції України. В обґрунтуванні зазначалося, що це була одіозна структура, яка не захищала бізнес, а систематично заважала йому працювати. Найчастіше через суд отримували ухвалу на проведення слідчих дій і починали обшук: витягували з офісу комп'ютери, бухгалтерію, а з каси – гроші, документи. Через це паралізували роботу підприємств, а потім вимагали у бізнесу “викуп”. Підкреслювалося, що поліція більше не має права просто так

втручатися у діяльність бізнесу. Прокоментувавши це рішення Уряду Прем'єр-міністр України Олексій Гончарук додав, що замість ліквідованого Департаменту буде створена ефективна структура для розслідування фінансових злочинів. Однак, наразі, уряд так і не оприлюднив проект рішення про створення нового органу, який буде опікуватись питаннями економічних злочинів.

І хоча це рішення було давно очікуваним, тому що за свідченням економічних експертів саме поліцейські, прокурори та суди є самою великою проблемою для підприємців й інвесторів, у державі має бути створено відповідний орган – Службу фінансових розслідувань.

Тим більше, що відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна взяла зобов'язання вжити заходи, скеровані на процес широкомасштабної адаптації законодавства задля сприяння економічній інтеграції до внутрішнього ринку Європейського Союзу, максимального наближення системи вітчизняного кримінального законодавства до європейських стандартів.

На сьогодні, анонсована проблема привертала певну увагу вітчизняних науковців але більшість досліджень виконано на методологічному підґрунті минулого, без урахування гармонізації вітчизняного кримінального процесуального законодавства, зокрема сучасних вимог чинного КПК України та європейських стандартів кримінального судочинства.

Пілотне дослідження слідчої та судової практики розслідування доведення до банкрутства в сучасних умовах (на цей час опрацьовано 149 кримінальних проваджень) дозволило сформулювати робочі гіпотези розв'язання проблеми та намітити основні напрями її наукової розробки на основі яких надати практичним працівникам відповідні рекомендації.

Об'єктом дослідження уявляється сукупність правовідносин, які виникають, розвиваються та припиняються під час досудового розслідування в кримінальному провадженні доведення до банкрутства.

Предмет дослідження кореспондується з його назвою – "Розслідування доведення до банкрутства".

Дослідження планується розпочати з ґрунтового опрацювання:

1. Загальнотеоретичних положень кримінального банкрутства – на основі критичного аналізу здобутків вітчизняних і зарубіжних науковців, як теоретичного й методологічного підґрунтя сучасного сприйняття досліджуваної проблеми, сформулювати низку пізнавальних завдань власного дослідження, з'ясувати поняття кримінального банкрутства й виокремити його види.

2. Розробки криміналістичної характеристики доведення до банкрутства складовими якої будуть: способи вчинення злочину; "слідова картина", що відображує матеріальні відбитки (сліди), вчинення злочину; обстановка вчинення злочину, як характеристика зовнішнього середовища у якому він вчиняється; характеристика особи (фізичної та юридичної), яка вчинює злочин.

3. Окремо узагальнити особливості механізму (способу) вчинення злочину доведення до банкрутства суб'єктом якого є діяльність юридичної особи.

4. Установити ознаки доведення до банкрутства та узагальнити джерела одержання інформації про вчинений злочин. Розробити рекомендації стосовно удосконалення існуючих методик виявлення ознак цього злочину.

5. Виокремити та проаналізувати обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування доведення до банкрутства.

6. Узагальнити механізми взаємодії правоохоронних органів під час розслідування доведення до банкрутства з іншими контролюючими органами держави та розробити відповідні рекомендації щодо їх поліпшення.

7. Розробити рекомендації щодо використання відповідних тактичних операцій та тактичних комбінацій під час виявлення й розслідування доведення до банкрутства.

8. Розробити відповідні практичні рекомендації з удосконалення організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

9. Узагальнити існуючу практику та розробити відповідні практичні

рекомендації з удосконалення використання спеціальних знань у даній категорії проваджень.

Методологічною основою дослідження є теоретичні методи, що відображають найбільш загальні закони пізнання і розвитку природи та суспільства – це матеріалістична діалектика, сучасна теорія наукового пізнання соціальних і правових явищ, передусім принципи: об'єктивності та всебічного розгляду, протиріччя, сходження від абстрактного до конкретного, єдності логічного й історичного; діалектичні закони: єдності і боротьби протилежностей, взаємного переходу кількісних змін в якісні, що охоплюють інші загальнонаукові методи.

Так, зокрема, у дослідженні планується використовувати комплекс методів наукового пізнання дійсності, в основі якого знаходиться загальний діалектичний метод. У цьому аспекті особливості відображення механізму вчинення злочину, а також чинники початкового етапу розслідування будуть досліджуватися в їхньому взаємозв'язку і розвитку. Як спеціальний науковий інструментарій продовж усього дослідження планується використовувати методи: формально-логічні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія); системно-структурний для диференціації та систематизації елементів механізму злочинів даної категорії; порівняльно-правовий у дослідженні вітчизняного та зарубіжного законодавства, що регулює протидію цим злочинам; історико-правовий – при дослідженні генези кримінального та кримінального процесуального законодавства, розвитку поглядів науковців на окремі дискусійні проблеми; конкретно-соціологічні методи (опитування, експертні оцінки) – для збору інсайдерської інформації про механізм вчинення зазначених злочинів й особливостей їхнього розслідування; статистичні методи (аналіз кількісних показників) – для узагальнення результатів аналізу матеріалів слідчої та судової практики.

Застосування перелічених методів пізнання спрямовано на комплексне дослідження позначеної проблеми й розробку обґрунтованих висновків та пропозицій.

Емпіричну базу дослідження планується побудувати на аналізі та узагальненні різних форм статистичної звітності слідчої та судової практики, узагальнень результатів анкетування та опитування слідчих, прокурорів, суддів, слідчих суддів, експертів (спеціалістів), поліцейських, адвокатів та викладачів вищих юридичних закладів освіти, думок науковців.

Крім того, один із автор має досвід роботи на посаді прокурора та судді у справах про банкрутство, що має сприяти кваліфікованому підходу до визначення прогалин у чинному законодавстві, потреб правоохоронних органів під час розслідування та суду при розгляді кримінальних проваджень щодо доведення до банкрутства.

Тому прагнення авторів за цих умов консолідувати здобутки теорії та практики у реалізація зазначених завдань з метою забезпечення розслідування злочинів адекватним арсеналом науково обґрунтованих засобів, уявляється актуальним і своєчасним.

ЩОДО НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ (ПОКОЛІННЯ ОСІБ Z) УКРАЇНСЬКИХ ЗЛОЧИНЦІВ ТА ФАКТОРІВ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

КАЛЮГА К.В.

кандидат юридичних наук,

заступник завідувача кафедри

кримінального права та процесу

Інститут права імені Володимира Сташиса

Класичного приватного університету

м. Запоріжжя, Україна

Тези присвячено аналізу осіб покоління 2000-х та прогнозуванню їхньої участі у сучасній злочинності.

За офіційною статистикою МВС України: злочинність стрімко молодшає; найбільше молоді особи вчиняють майнові злочини; випадків, коли підлітки беруть до рук зброю – більшає. Це статистика лише про ті справи, які передали до суду. Адже більшість підліткових правопорушень вирішується мирно – батьки просто відшкодовують потерпілим збитки [1]

Таке покоління називають покоління Z. Покоління Z [2] – це діти, що народилися після 2000-го року. Це перше покоління, яке народилося у цифровому світі і вже не може уявити собі життя без мобільного Інтернету та гаджетів. Вони від народження живуть у світі без меж [3]

Це особи, які прагнуть розваг та самореалізації. Їм притаманні: риси Юлія Цезаря (коли мозок дуже швидко переключається з одного завдання на інше і має ефект виконання декількох завдань одночасно); вирішують питання без допомоги сторонніх осіб, відразу отримують відповідь і передбачають наслідки (у тому числі, можливі наслідки) будь-яких подій. Це тренує їхню здатність «бачити» одночасно декілька екранів та сприймати багато інформації; підвищеному почуттю відповідальності, причому не тільки за себе, але і за навколишній світ; вони багато чого вміють і можуть; вражають глибиною

сприйняття світу. Завдяки Інтернету їм доступна можливість заробляти гроші у підлітковому віці. Такі здібності, дають їм широкі можливості самореалізації в інших сферах: навчанні науці, вивченні новітніх технологій.

Вчені вважають, що дане покоління і слабе, і сильне.

Якщо виходити з того, що вони дуже зрілі в своїх реакціях, в своїх оцінках, вони дуже сильно відрізняються від попередніх поколінь; ретельно слухають, шукають інформацію в Інтернеті, читають, порівнюють, роблять свої висновки і тільки після цього приймають рішення (вчиняють з розрахунком, як зрілі користувачі)

Для них не має кордонів, вони легко знаходять спільну мову та розуміння один одного, сприймають все простіше і глобальніше, відчують потребу зближення.

Сам Інтернет призводить до глобалізації.

У сучасної молоді більші можливості (матеріальні, інформаційні) в порівнянні з попередніми поколіннями. Вони менше знаходяться під наглядом батьків і більше під впливом однолітків; виховуються способом життя батьків. Від того, до якого покоління відносяться батьки, залежать їхні навички. У «молодих» батьків – у дітей зовсім інші взаємовідносини з технікою; розвинутий підприємницьких дух і вміння діяти в колективі; зовсім інша соціалізація. Відчують на собі відсутність світоглядних підходів на всіх етапах навчання. Відповідно змінюється і їх ціннісні орієнтації. У мережі все відбувається миттєво: якісно новими темпами, що робить відсилення до зовсім іншим мемам.

Разом з тим, вони беззбройні, якщо відключаються комунікації, залежні від кліпового мислення. Такі фактори, роблять їх егоїстичні, зарозумілі, повні самолюбства, залежні від гаджетів, ледачі, нетерплячі, імпульсивні, надмірно чутливі, слабовільні, список цих негативних чеснот можна продовжувати. А в сучасних умовах тотальної демонізації, активного створення злочинних об'єднань, організацій, банд, терористичних об'єднань, непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань, з огляду на складну

криміногенну ситуацію: вбивства, терористичні акти, викрадення людей, розбої, зґвалтування, трафіки зброї та наркотиків, наркозлочини, обіг нелегальної зброї та боєприпасів, підпали, грабежі та корупційні дії, комп'ютерні злочини, інші майнові злочини та криваві події на фоні розвитку корупційної діяльності й агресивних дій відносно України – з'являється нове поле їх злочинної діяльності. З розвитком комп'ютерних технологій – з'являються також злочини нової формації. Це економічне, політичне шпигунство; злом особистих профілів, сторінок, серверів підприємств, організацій, установ, відомих і не бідних людей будь-якої країни світу. Продвинуті користувачі знають і розуміють як працюють комп'ютери; купують собі техніку, яка не поступається оснащенню космічного агентства НАСА і постійно її удосконалюють. За допомогою мінімальних маніпуляцій з мишею вони можуть проникнути в будь-який секретний чат, зламати найхитріший код; створити віруси. З метою протидії вчиняємих ними злочинів слід розробляти й нові методи протидії їхнім злочинним проявам.

Особливої уваги слід приділяти коли молодий злочинець, це терорист, який захоплює полонених чи цілі міста та селища; який допитує полонених; бойовик, який викрадає транспортні засоби (в тому числі військову техніку); закладає вибухівку; розшук безвісті зниклих осіб на лінії розмежування окупованих територій та складних регіонах. Складнощі з потерпілими таких злочинів. Через постійні бойові дії люди закрились, не завжди йдуть на контакт. На таких територіях «працюють», нерідко, особи, які вже мали судимості, злочинний досвід.

Ще одна реалія сьогодення. Все частіше фіксуються випадки встановлення діагнозу аутизм у сучасного молодого покоління. У свою чергу, відомі випадки використання аутистів під час процедури розслідування «складних» злочинів та встановлення особи невідомого злочинця. Виходячи з їх здатностей до чудової механічної пам'яті, відтерміновані ехолалії (здатність відтворювати фрази, які вони не використовували), хороші когнітивні завдатки (надзвичайна пам'ять, моторна спритність, високий інтелект) здібності з

рахування, рішення головоломок, музики чи малювання та, як правило, належність до високоосвічених (високоінтелектуальних) батьків тощо. За дослідженнями в Амстердамі та Единбурзі, вони набагато краще проходять тести на інтелект. Тобто з однакової кількості досліджуваних здорових і хворих, серед аутистів більша кількість геніїв. І вже є випадки застосування таких нестандартних «експертів» в практиці розслідування та розкриття злочинів.

Сучасна молодь не вся складається з прогресивних фоловеров, юзверів, грохакерів або комп'ютерних геніїв і залишається загроза нізкоінтелектуальних злочинців і професійної військової злочинності.

Таким чином, ми висвітили лише кілька значущих чинників діяльності нової генерації (покоління осіб Z) українських злочинців, які слід приймати до уваги під час розробки відповідних рекомендацій практичним працівникам.

Використана література:

1. Статистика/Кіберполіція/МВС 2012-2019 рр.. URL : https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm;https://mvs.gov.ua/ua/infographic/nacionalna_policiya/Kiberpoliciya2018.htm
2. Щербина И. В. Какие они – дети рожденные в 21 веке? URL : <http://womo.ua/analiziruu-eto-deti-pokoleniya-z/>
3. Покоління Z *Wikipedia*. URL : <http://uk.m.wikipedia.org>

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКІВ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДІВ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

ІВАНОВА О.С.

кандидат фізико-математичних наук

ЗАЄЦЬ П.М.

старший викладач

КОНОНОВА Д.В.

кандидат філологічних наук, доцент

Національна академія Служби безпеки України

м. Київ, Україна

Сучасний світ занурений в комп'ютерну комунікацію, використовуючи різного роду гаджети, портативні комп'ютери, айфони і смартфони. Словники гармонійно вписуються в таку інформаційну модель, починаючи відповідати новітнім технічним вимогам, підкоряючись необхідності бути адаптованими до електронної середовищі. Однак, незважаючи на те що сучасні лексикографічні жанри давно використовуються в електронному вигляді, поширюються на електронних носіях і в мережі Інтернет, вони, тим не менш, часто незручні споживачам, не відповідають їхнім потребам і недостатньо чітко відображають той чи інший відрізок мовної картини світу або період існування мови. Крім того, сучасна лексикографія, зіткнувшись з необхідністю створення електронних словників, поки ще не визначилася, що ж вважати такими словниками. Основна суперечка сьогодні точиться навколо того, чи можна розглядати в якості електронного словника звичайний текстовий словник, перекладений на електронний носій, або це все-таки повинен бути особливий словниковий продукт, який розширює можливості свого використання завдяки особливим платформ і програм [6].

Ідея створення комп'ютерних словників виникла в результаті досліджень «за визначенням виду та кількості помилок, що здійснюються перекладачем при перекладі текстів різної складності, і за підрахунком часу, який витрачає перекладач на пошук в словниках і довідниках незнайомих йому слів» [2, с. 36].

Комп'ютерний словник повільно, але вірно витісняє свого друкованого попередника, що цілком виправдано. Створення електронних словників – це перспективне, активно розвивається напрямом практичної лексикографії. Електронний словник скорочує час пошуку, має можливість включення необмеженого обсягу інформації, забезпечує одночасний пошук не лише за назвою словникової статті, а й по всьому величезному обсягу словників, що нереально в паперовому варіанті, озвучує слова і словникові статті, простий у використанні. Тому розробка оптимальних у використанні, повних, універсальних електронних словників – нагальна задача сучасної комп'ютерної лексикографії. Саме електронна лексикографічна форма дозволить в недалекому майбутньому об'єднати результати досліджень, спрямованих на створення самих різних типів словників. Пошукова система комп'ютерного словника дасть можливість представити різні мовні одиниці в структурно-семантичному аспекті, в когнітивному, динамічному, функціональному. Вона дозволить показати ці процеси як складові елементи концептосфери, продемонструвати мовної потенціал, що виявляється в процесі функціонування різних мовних одиниць, враховуючи при цьому інтереси і потреби читача.

На даний момент випущено досить велика кількість електронних словників. Словники, що містять сотні тисяч словникових статей, якими б кваліфікованими лексикографами вони не склалися, завжди містять помилки та неточності, не кажучи вже про виникнення додаткових значень слів. Жорстка прив'язка до паперового прототипу не дає можливості виправляти і доповнювати електронний, тим більше змінювати структуру побудови словникової статті [3]. З обережністю треба ставитися до електронних словників типу Wikipedia, де найчастіше наводяться неперевірені дані, а одна і та ж стаття різними мовами несе різну інформацію, хоча він є одним з

найпопулярніших серед здобувачів вищої освіти. На головній сторінці сайту творці говорять про своєму словнику як про вільної енциклопедії, яку може створювати кожен. Основними об'єктами критики є: відкрита природа проекту, що приводить до неавторитетного і ненадійності інформації. У Wikipedia визнають, що її не слід використовувати як першоджерело в серйозної наукової роботи. [7]

Оскільки англійська мова - це базова мова Інтернету, переважна більшість довідників становлять лінгвістичні англословні словники, представлені одномовними, двомовними і \ або багатомовними довідниками.

Вважається, що програми-перекладачі покликані замінити повністю «і увагу, і пам'ять людини» і призначені для тих, хто «взагалі не знає мови», але хоче «зрозуміти зміст тексту хоча б в загальних рисах», а також для перекладачів, яким потрібно скоротити час для друку тексту під час перекладу. Такий підхід до вивчення іноземної мови призводить, на думку дослідників, до «легковажності і швидкоплинності» знань, оскільки «саме труднощі множать знання» [5]. Однак інші вчені на протипагу цього міркування наводять аргументи про те, що машинні перекладачі та електронні словники допомагають сформувати «розвиваючу рецептивної компетенції розуміння і продуктивну компетенцію формулювання, які об'єднуються і утворюють перекладацьку» [1, с. 127]. Всі аргументи проти електронних версій, мабуть, можна було б узагальнити таким чином: робота виконується швидко, але неякісно, подібний вид діяльності не сприяє вдумливому засвоєнню лексичних, граматичних і стилістичних явищ мови.

З цим важко не погодитись, але в цьому твердженні простежується й інший підтекст: викладачі часом виступають проти електронних словників і перекладачів, так як самі недостатньо обізнані про всю сукупність їх можливостей, принципи функціонування та їх методичної інтеграції в навчальний процес. Все це приховано призводить до остраху здатися некомпетентними і втратити авторитет в очах здобувачів освіти. У всіх висловлених думках, є певне раціональне ядро, однак, з огляду на сучасні

реалії, необхідно подумати про те, як в умовах тісної інтеграції різних наук, їх взаємопроникнення у знання і методологічні основи, використовувати для впровадження конкретної навчальної дисципліни і спробувати скооперуватися з тими фахівцями, які здатні популярно і грамотно пояснити здобувачам освіти всі переваги (і недоліки) комбінацій. Як варіант, на перші заняття з іноземної мови можна запросити фахівців з комп'ютерних технологій, які б розповіли про типи існуючих електронних словників і перекладачів, їх функціональні можливості і шляхи вдосконалення, а також, у співпраці з викладачем іноземної мови, розпланували б поетапне впровадження електронних словників і перекладачів в навчальну діяльність, спрямовану на оволодіння мовою в межах необхідних компетенцій. Практичне володіння навичками перекладу текстів з різних областей знання обумовлено необхідністю розвитку усних і письмових навичок подання власних результатів науково-дослідної роботи на іноземній мові. Використання всього спектру технічних засобів навчання та інформаційних ресурсів в навчанні іноземної мови відповідає сучасній освітній парадигмі і активізує пізнавальну діяльність здобувачів освіти. Для ефективної перекладацької роботи необхідне знання предметної області та володіння мовними засобами. При цьому переклад науково-технічного тексту повинен відповідати основним універсальним вимогам: точність, абстрактність, логічність і об'єктивність [4].

Отже, машинні перекладачі та електронні словники допомагають сформувати розвиваючу рецептивну компетенцію розуміння і продуктивну компетенцію формулювання, які об'єднуються і утворюють перекладацьку. Освіту неможливо розглядати у відриві від соціально-економічних змін, що відбуваються в суспільстві, що зумовлено посиленням впливу процесу глобалізації. Безпосередній вплив стрімких технологічних змін сформував покоління, для якого пріоритетним стало аудіовізуальне сприйняття навколишнього світу, тому здобувачі вищої освіти мають навчатися етапам і прийомам швидкого і якісного «виправлення» машинного перекладу, вмінню розпізнавати реєстри мови і робити стилістичну правку тексту на основі

загальновідомих перекладацьких трансформацій. Однак це не скасовує необхідності ознайомлення здобувачів вищої освіти з варіантами і правилами організації і структурування інформації в різних типах паперових словників і довідниках.

Використана література:

1. Абдуллахитов Р. Ш. Машинный перевод и электронные словари как средства формирования переводческой компетенции студентов неязыковых вузов / Р. Ш. Абдуллахитов // Вестник Чечен. гос. ун-та. – 2015. – № 2. – С. 127-130
2. Герд А. С. Основы научно-технической лексикографии / А.С. Герд. – Л.: ЛГУ, 1986. – 72 с.
3. Кашеварова И. С. Электронный словарь как новый этап в развитии лексикографии / И. С. Кашеварова // Молодой ученый. — 2010. — №10. — С. 145-147. — URL: <https://moluch.ru/archive/21/2055/> (дата обращения: 17.05.2019).
4. Кожина М. Н. О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики / М. Н. Кожина. – Пермь: Изд-во Перм. гос. ун-та, 1966. – 213 с.
5. Слова, добытые с трудом, и слова даром : о бумажных и электронных словарях. – URL: <http://www.study.ru/support/lib/note268.html>
6. Фесенко О. П., Лаухина С. С. Электронные словари как продукт современной лексикографии / О. П. Фесенко, С. С. Лаухина. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/elektronnye-slovari-kak-produkt-sovremennoy-leksikografii>
7. Wikipedia. – URL: en.wikipedia.org

**ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ЗМІШУВАННЯ КОРМІВ У
ЛОПАТЕВИХ КОРМОЗМІШУВАЧАХ**

ХАНДОЛА Ю.М.

кандидат технічних наук, доцент

доцент кафедри автоматизованих електромеханічних систем

Харківський національний технічний університет сільського господарства

імені П. Василенка

м. Харків, Україна

НАЗАРЕНКО О.Ю.

кандидат технічних наук,

старший викладач кафедри автоматизованих електромеханічних систем

Харківський національний технічний університет сільського господарства

імені П. Василенка

м. Харків, Україна

СОРОКІН М.С.

кандидат технічних наук, доцент

доцент кафедри автоматизованих електромеханічних систем

Харківський національний технічний університет сільського господарства

імені П. Василенка

м. Харків, Україна

СУХІН В.В.

асистент кафедри автоматизованих електромеханічних систем

Харківський національний технічний університет сільського господарства

імені П. Василенка

м. Харків, Україна

Одним із найбільш трудомістких процесів приготування кормів являється змішування компонентів, що входять в раціон тварин та птахів. З цією метою сьогодні створено ряд дослідних зразків кормозмішувачів, які відрізняються не лише характером робочого процесу, а й конструкцією окремих параметрів (довжина змішувача, діаметр робочого органу, зазор між робочим органом та корпусом змішувача, крок лопаті, кут установки та ін.) від яких багато в чому залежить продуктивність та енергоємність змішувачів, а також якість кінцевого продукту.

Велика кількість різноманітних типів змішувачів пояснюється тим, що на сьогоднішній день немає однозначної методики розрахунку і проектування кормозмішувачів, яка поєднувала б у собі як розрахункові (теоретичні), так і експериментальні дані, отримані у результаті проведених досліджень та випробувань змішувачів кормів. У зв'язку з цим при проектуванні кормозмішувачів використовуються дані, отримані при дослідженні змішувачів, що застосовуються в інших галузях промисловості.

Різнманітні характеристики, параметри та конструктивні особливості різних видів кормозмішувачів представлені в роботах В.В. Кирсанова, Р.Ф. Филанова, М.Б. Брагінця, Ю.І. Ревенка, С.В. Мельникова, М.А. Борискіна [4, 5]. Одним з основних завдань промислового виробництва та сільського господарства в даний час є створення нових високоефективних машин і апаратів та вдосконалення вже існуючих у відповідності з сучасними вимогами до якості і енергозбереження в умовах жорсткої конкуренції з провідними країнами Європи.

На основі аналізу теоретичних й експериментальних досліджень пропонується наступна методика розрахунку основних конструктивних параметрів кормозмішувачів.

Вихідною величиною для розрахунку та проектування кормозмішувачів являється продуктивність, що визначається добовою необхідністю у приготованих кормах. При цьому необхідно враховувати, що концентровані

корми можна готувати за добу і ближче до годівлі, а соковиті корми не більш ніж за 1,5-2 години до годівлі.

Нехай необхідно змішати за добу Q кг кормів. При n -разовому годуванні

змішувач має змішувати при кожній подачі: $q_1 = \frac{Q}{n}$

Якщо прийняти, що приготування q_1 кг корму має тривати T годин, то

годинна продуктивність змішувача буде виражена, як: $Q_1 = \frac{Q}{nT}$, де Q_1 – продуктивність змішувача за годину, кг/год; Q – добова продуктивність змішувача, кг; T – час, що витрачається на приготування однієї порції корму, год; n – кількість годувань за добу.

Час приготування однієї порції корму змішувачем періодичної дії складається з: $T_1 = t_1 + t_2 + t_3 + t_4$, де t_1 – час завантаження змішувача компонентами; t_2 – час змішування компонентів; t_3 – час вивантаження компонентів; t_4 – час між спорожненням та перезавантаженням змішувача.

Тоді продуктивність за годину можна виразити, як: $Q_1 = \frac{60QU}{\sum T_1 n}$, де U – показник ефективності; $\sum T_1$ – час приготування суміші, що використовується за одне годування, хв.

Показник ефективності U являється змінною величиною і коливається у межах 0,8-1,0. Він характеризує оптимальний режим роботи змішувача при змішуванні кормів за мінімальний час з максимальною продуктивністю.

Одноразове завантаження змішувача періодичного змішування складає:

$q_2 = \frac{Q_1 T_1}{60U}$, а для змішувача безперервної дії воно буде дорівнювати: $q_2 = \frac{Q_1 t_2}{60U}$,

де q_2 – маса порції корму, що знаходиться в змішувачі при змішуванні.

Об'єм порції, що завантажується у змішувач визначиться з виразу:

$V = \frac{q_2}{\gamma} = \frac{Q_1 T_1}{60U\gamma}$, де γ – об'ємна маса суміші, кг/м³.

Інтенсивність перерозподілу компонентів суміші залежить від величини заповнення змішувача. З ряду розглянутих експериментальних досліджень встановлено, що при заповненні змішувача безперервної дії більш ніж на половину його місткості, значно погіршується переміщення компонентів через неможливість інтенсивного розпушування всієї маси корму. При малому завантаженні ($\varphi = 0,35$) більша частина корму переміщується без аксіального переміщення, що впливає на продуктивність змішувача. Збільшення числа обертів робочого органа в останньому випадку позитивного ефекту не дає [5].

Таким чином, залежність, що пов'язує корисний об'єм кормозмішувача, зайнятий компонентами з повним об'ємом змішувача, буде мати вигляд:

$$V_c = \frac{V}{\varphi}, \text{ де } \varphi - \text{ коефіцієнт заповнення змішувача.}$$

За даними фундаментальних джерел технічної літератури коефіцієнт φ має знаходитись у межах 0,35 – 0,45 для одновальних змішувачів безперервної дії та 0,65 – 0,8 – для двох вальних [1].

В залежності від коефіцієнта заповнення необхідна ємність кормозмішувача буде складати

$$V_c = \frac{Q_1 T_1}{60U\gamma\varphi}.$$

З другого боку, якщо корпус змішувача має циліндричну форму (для одновальних змішувачів), повний об'єм можна обчислити: $V_c = \frac{\pi D^2}{4} L$, де D – діаметр корпусу змішувача; L – довжина змішувача.

Підставимо значення V_c у попередній вираз та, виконавши перетворення,

знайдемо необхідний діаметр змішувача:

$$D = \sqrt{\frac{Q_1 T_1}{15\pi U \gamma \varphi L}}.$$

Довжину змішувача можна визначити з рівняння: $L = 2a + S(n_1 - 1)$, де a – зазор між торцями корпусу змішувача і крайніми лопатями; S – крок між лопатями; n_1 – число лопатей на відстані одного кроку.

Зазор a має бути рівним зазору між лопаттю та корпусом змішувача як в одновальних змішувачах, так і в двохвальних, й знаходиться в межах 10-15 мм в одновальних змішувачах та 15-20 мм – в двохвальних.

В другому випадку, для одновальних змішувачів безперервної дії довжина їх залежить від часу перебування корму в кожуху змішувача й швидкості аксіального переміщення: $L = 60vt_2$, де v – швидкість аксіального переміщення кормосуміші, м/сек; t_2 – час перебування корма у змішувачі.

У той же час v і t_2 залежать від виду і якостей компонентів, що перемішуються, кількостей лопатей у змішувачі й швидкості обертання робочого органу, коефіцієнта завантаження, коефіцієнта тертя та інших факторів.

Аналіз експериментальних досліджень [3] показав, що довжина одновальних змішувачів має знаходитись у межах 1,2-1,5 м, а у двохвальних вона має становити $3,6R$, де R – величина радіуса лопатей по зовнішньому контуру.

Розглянувши конструкції досліджуваних змішувачів та дані досліджень процесу змішування різних кормів, можна дійти висновку, що ідеальна форма робочих органів змішувачів ще не знайдена.

У зв'язку з різноманітним конструктивним виконанням робочих органів, форма і кількість лопатей може бути різною. Тому, на основі результатів досліджуваних даних, можна припустити, що лопаті мають бути розташовані відносно одне одного під кутом $2\pi/3$ в одновальних змішувачах та під кутом $\pi/3$ – в двохвальних.

В цьому випадку в одновальних змішувачах на кожному кроці робочого органу буде завжди знаходитись тільки одна максимально навантажена лопать, що забезпечить більш рівномірне навантаження по всій довжині вала протягом всього процесу змішування. Такий розподіл лопатей дає можливість зменшити їх кількість на одному кроці, а також зменшити загальну довжину змішувача при проектуванні.

На основі експериментальних досліджень [1-3] пропонується крок розташування лопатей при проектуванні одновальних змішувачів, рівний $(0,5-0,6)D$, а для двохвальних – $(0,5-0,7)R$.

Для одновальних змішувачів загальна кількість лопатей становить величину: $k = 1 + m(k_1 - 1)$, де m – число витків на валу; k_1 – число лопатей на кожному витку (при розстановці лопатей під кутом $2\pi/3$ відносно одне одного $k_1 = 3$).

Міжцентрову відстань для лопатевих валів двох-вальних змішувачів необхідно вибрати таким чином, щоб смуга перекриття лопатей була рівною $(0,8-0,1)D_{ш}$, де $D_{ш}$ – діаметр вивантажувального шнека (як правило, вивантаження двохвальних лопатевих змішувачів періодичної дії здійснюється шнековим транспортером, що розташовується у нижній частині корпуса змішувача).

Таким чином, кількість лопатей, що встановлюється на одному валу в двохвальних змішувачах періодичної дії можна визначити з наступної

залежності: $k = \frac{(3,5-4)R}{S}$, де k – кількість лопатей на одному валу.

Приведені дані теоретичних та експериментальних досліджень дозволяють встановити основні параметри лопатевих змішувачів та можуть бути використані для проектування кормозмішувачів.

Запропонована методика обґрунтування параметрів лопатевих кормозмішувачів дає можливість більш повно оцінити процес приготування кормової суміші та отримати математичні моделі, які будуть залежати від технологічних та експлуатаційних параметрів.

Використана література:

1. ГСТУ 46.007- 2000 року. Типова методика визначення якості змішування кормів. Загальні положення [Текст]. – Ввід. 2000-01-01. – М.: Видавництво стандартів, 2000. - 45с.

2. Першин В. Ф. Моделирование движения пластины в сыпучем материале. / В. Ф. Першин, А. А. Пасько, О. В. Демин / Вестник ТГТУ. 2002. - Том 8, №3. - С. 444-449.

3. Терюшков В. П. Обоснование параметров лопастей быстроходных смесителей сухих кормов. / В. П. Терюшков, А. В. Чупшев, М. В. Коновалова / Научно-технический прогресс в сельскохозяйственном производстве: материалы Международной научно-практической конференции (Минск, 19-20 октября 2011 г.): в 3 т. / Национальная академия наук Беларуси, Республиканское унитарное предприятие "Научно-практический центр Национальной академии наук Беларуси по механизации сельского хозяйства". - Минск, 2011. - Т. 2. - С.180-185.

4. Ревенко І. Сучасний ринок засобів роздавання кормів рогатій худобі / І. Ревенко, Т. Лісовенко, В. Хмельовський // Пропозиція. – 2008. – № 9. – С. 106-114.

5. Кирсанов В. В., Механизация и автоматизация животноводства: учебник / В. В. Кирсанов, Ю. А. Симарев, Р. Ф. Филанов. – М.: Изд. центр "Ака-демия", 2004. – 400с.

6. Хандола Ю. М. Зниження втрат електричної енергії при дозуванні кормових сумішей. / Ю. М. Хандола, А. І.Середа, М. Ю. Середин / Вісник ХНТУСГ. 2014. № 153.

7. Пласкин Ю. М. Процессы и аппараты пищевых производств / Ю.М. Пласкин, Н. Н. Монахов, В. А. Ларин 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Колос, 2005. - 760 с.

8. Хандола Ю. М. Удосконалення методики вибору електродвигунів для електроприводів змішувачів кормів. / Ю. М. Хандола, М. Л. Лисиченко, А. І. Середа, О. Ю. Назаренко / Вісник ХНТУСГ. 2018. № 195.

9. Демин О. В. Изучение механизма движения частиц при смешении сыпучих материалов в лопастном смесителе: Информ. листок № 70-038-01 / Тамб. центр науч.техн. информации. - Тамбов, 2001. - 4 с.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПОЖНИВНИХ РЕШТОК ТА СИДЕРАЛЬНИХ КУЛЬТУР НА ДОБРИВО

БРОЩАК І.С.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент, директор

Тернопільської філії ДУ «Держґрунтохорона»

м. Тернопіль, Україна

ГУЙВАН М.Д.

фермер

с. Добрівляни, Тернопільського р-ну, Тернопільської обл., Україна

ПИДА С.В.

доктор сільськогосподарських наук, професор,

професор-завідувач кафедри ботаніки та зоології

Тернопільський національний педагогічний університет

ім. Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

В останні роки у багатьох країнах світу та в Україні широко впроваджують технології пришвидшеної деструкції сидератів, соломи і рослинних решток за допомогою біодеструкторів [1, 2].

З метою ефективного використання зелених добрив як нагромаджувачів гумусу для регулювання процесів гуміфікації-мінералізації сидератів важливо враховувати показники гранулометричного складу ґрунту, його фізико-хімічні властивості, гідротермічний режим і біологічну активність, а також хімічний склад зелених добрив, співвідношення в них C:N. Останнє, за умов сільськогосподарського виробництва можна регулювати подовженням періоду вегетації культур на сидерат, їх видовим складом, а також використанням сидерату у поєднанні з соломою злакових культур, у якій міститься 35–40 %

карбону і приблизно 0,5 % нітрогену [3 – 5].

Доцільність поєднання сидерації з використанням соломи злакових культур підтверджується також біохімічним складом останньої. Відомо, що від особливостей біохімічного складу органічного матеріалу, що надходить до ґрунту, значною мірою залежить як інтенсивність мікробіологічного розкладання органічних речовин у ґрунті, так і активність мікроорганізмів у процесах гумусоутворення. Ступінь гуміфікації також залежить від інтенсивності мікробіологічного розкладання органічних речовин у ґрунті. Субстрати, збагачені біологічно нестійкими формами органічних сполук, зазнають швидкого мікробіологічного окиснення з утворенням таких кінцевих продуктів як вуглекислий газ та вода.

Отже, втрати органічних речовин такого складу унаслідок емісії вуглекислого газу неминучі, а відтак і потенціал позитивного впливу зелених добрив повністю не реалізується. Розкладання органічних речовин з високим вмістом ароматичних структур, зокрема лігніну, має уповільнений перебіг, а продукти їх мікробіологічної трансформації переважно використовують для синтезу гумусових сполук [6 – 8].

Тому, використання зеленої маси рослин на сидерат у поєднанні з соломною злакових культур, багатих на лігнін та інші ароматичні сполуки, сприяє поліпшенню родючості ґрунту. З точки зору збереження родючості ґрунтів використання у сівозміні проміжних культур на сидерат має, безперечно, позитивний вплив на стан агроценозу, але обмежене тим, що надає (крім покращення фізико-хімічних показників) для розвитку мікроорганізмів карбон і таким чином перешкоджає надлишковій мінералізації гумусу. Застосування ж проміжної сидерації у поєднанні із внесенням решток злакових культур забезпечує, крім вищеперерахованих позитивів, умови для додаткового синтезу гумусних сполук. На посилення процесів гуміфікації рослинних решток за умов деякого гальмування швидкості їх розкладання вказують результати досліджень Т. В. Арістовської, Н. С. Каурічева, О. О. Берестецького та ін. [5, 9].

Отже, спільне використання сидератів та решток злакових культур

сприяє, крім оптимізації співвідношення C:N, спрямуванню мікробіологічних процесів у бік синтезу гумусу.

Зазначена вище проблема набуває особливого значення за умов інтенсивного землеробства. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва з широким застосуванням різних агротехнічних заходів супроводжується істотними змінами екологічного стану в агрофітоценозах. За цих умов, у зв'язку з підвищенням біологічної активності ґрунту, зростає рівень мінералізації, що обумовлює високу інтенсивність розкладання органічних решток і зменшення коефіцієнта їх гуміфікації. Швидке розкладання свіжого органічного матеріалу призводить до створення в ґрунтах умов, за яких вуглецеве живлення мікроорганізмів відбувається унаслідок «поїдання» гумусу[10, 11].

Солома має у своєму складі широке відношення карбону до нітрогену (C:N) — 80–100:1. Мікроорганізми, що розкладають солому, для своєї життєдіяльності споживають нітроген із запасів ґрунту, і це триває до того часу, коли відношення C:N в органічній масі не зменшиться до 20–25:1. Тому, для зменшення депресивного впливу розкладання соломи на ґрунт важливе значення має нітроген, який, стимулюючи мікробіологічний комплекс, запобігає іммобілізації його ґрунтом [3, 2].

Поєднання зеленої маси сидерату (C:N = 20–25:1) і соломи (C:N = 80–100:1) створює у ґрунті сприятливі умови для перебігу процесів розкладання: гальмує втрати нітрогену у процесі мінералізації зеленої маси і пришвидшує — для соломи. З огляду на зазначене, додатково вносити азотні добрива (10 кг/га д. р.) недоцільно. Ефективніше відбуваються процеси розкладання соломи у ґрунті при внесенні дрібніших частинок.

Враховуючи те, що використання проміжних культур на сидерат, як правило, практикують після озимих зернових, а сучасні комбайни укомплектовані пристроями для подрібнення соломи (за сучасних умов потреба соломи на корм і підстилку мінімальна, близько 5–10 % валового виробництва), необхідно вважати обов'язковим спільне використання соломи і

сидерату [12].

Тому, метою нашої роботи було вивчення ефективності спільного застосування сидерату і пожнивних решток злакових культур (соломи) за використання деструктора «Біопрогрес-Д» (виробник ФОП Гуйван М.Д.). Експериментальні дослідження проведено протягом 2016-2018 років у СГТОВ «Вікторія» Тернопільського району Тернопільської області (Україна).

Виявлено, що спільне застосування сидерату і деструкція соломи та рослинних решток деструктором «Біопрогрес-Д» забезпечили приріст зеленої маси культур порівняно з контролем (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив деструкції соломи спільно з висіванням культур на сидерат на урожайність зеленої маси гірчиці білої та олійної редьки, середнє 2016–2018 рр.

№ п/п	Варіант досліду	Урожайність, т/га			
		2016	2017	2018	Середнє за 3 роки
1	Сівба гірчиці білої (12 кг/га) без деструкції + карбамід (10 кг/га) — контроль	1,83± 0,08	1,59± 0,07	1,98± 0,08	1,80
2	Деструкція соломи «Біопрогрес-Д» (10 л/га) + сівба гірчиці білої (12 кг/га) + карбамід (10 кг/га)	2,20± 0,09	1,94± 0,08	2,89± 0,07	2,34
3	Деструкція соломи «Біопрогрес-Д» (10 л/га) + сівба сумішка (гірчиця біла (6 кг/га) + редька олійна (12 кг/га) + карбамід (10 кг/га))	3,24± 0,13	2,80± 0,09	3,65± 0,12	3,23

Примітка: облік урожаю зеленої маси виконано через 50 днів після висівання культур на сидерат.

Встановлено, що деструкція соломи деструктором «Біопрогрес-Д» (10 л/га) + карбамід (10 кг/га) з наступним висіванням гірчиці білої (12 кг/га) забезпечили приріст зеленої маси на сидерат у середньому за роки дослідження на 54 ц/га, а деструкція соломи препаратом «Біопрогрес-Д» (10 л/га) + карбамід (10 кг/га) з висіванням сумішки культур на сидерат (гірчиця біла (6 кг/га) +

редька олійна (12 кг/га)) забезпечили приріст врожаю зеленої маси порівняно з варіантом з висівання білої гірчиці (12 кг/га) + карбамід (10 кг/га) без деструкції соломи — на 143 ц/га і з варіантом з виконанням деструкції соломи препаратом «Біопрогрес-Д» (10 л/га) + карбамід (10 кг/га) з висіванням гірчиці білої (12 кг/га) — на 89 ц/г

Отже, внесення деструктора «Біопрогрес-Д» для розкладання поживних решток злакових культур з наступним висіванням гірчиці білої та редьки олійної суттєво впливає на урожай зеленої маси зазначених вище сидеральних культур.

Нами виконано також дослідження з вивчення впливу деструкції соломи препаратом «Біопрогрес-Д» спільно з висіванням культур на сидерат на процеси розкладання соломи (табл. 2).

Облік кількості не розкладеної соломи показав, що найкраще деструкція соломи й інших рослинних решток проходила у варіанті, деструкції соломи і рослинних решток препаратом «Біопрогрес-Д» (10 л/га) + карбамід (10 кг/га) з висіванням сумішки культур на сидерат (гірчиця біла (6 кг/га) + редька олійна (12 кг/га)).

Отже, з метою поліпшення родючості ґрунту необхідно застосовувати спільне використання сидерату і деструкцію соломи та рослинних решток деструктором «Біопрогрес-Д». Деструкцію соломи і рослинних решток необхідно здійснювати препаратом «Біопрогрес-Д» (10 л/га) з додаванням до водного розчину карбаміду (10 кг/га) та наступним висіванням гірчиці білої (12 кг/га) або сумішки капустяних культур на сидерат (гірчиця біла, 6 кг/га + редька олійна, 12 кг/га).

Таблиця 2

Вплив деструкції соломи препаратом «Біопрогрес-Д» сумісно з висіванням культур на сидерат на процеси розкладання соломи, середнє 2016–2018 рр.

№ п/п	Варіант дослідю	Кількість не розкладеної соломи, %	
		через 2 місяці	через 3 місяці
1	Загортання соломи у ґрунт без деструкції і сівби культур на сидерат (контроль)	93	77
2	Сівба гірчиці білої (12 кг/га) без деструкції + карбамід (10 кг/га)	73	36
3	Деструкція соломи препаратом «Біопрогрес-Д» (10 л/га) + сівба гірчиці білої (12 кг/га)	66	19
4	Деструкція соломи препаратом «Біопрогрес-Д» (10 л/га) + суміш (гірчиця біла, 6 кг/га + редька олійна, 12 кг/га) + карбамід (10 кг/га)	60	16

З метою посилення агрономічного ефекту від застосування деструктора соломи і рослинних решток препаратом «Біопрогрес-Д» необхідно впроваджувати технологію спільного застосування сидерату і соломи. Таке поєднання є ще й енергетично вигідним і доцільним: коефіцієнт ефективності енерговитрат становить 7,5–9,0 порівняно з 4,8–5,2 за удобрення ґноєм. Однак цей агрозахід вимагає високого рівня організації польових робіт у стислі строки, кваліфікованого розв'язання питань технологічного характеру, пошуку елементів удосконалення агротехнологій для конкретних ґрунтових умов і спеціалізації сівозмін господарства [12, 5].

Таким чином, використання деструктора «Біопрогрес-Д» для розкладання пожнивних решток злакових культур з наступним висіванням редьки олійної та гірчиці білої істотно підвищує урожайність сидеральних культур та сприяє мінералізації соломи. Комплексне застосування сидерату і деструктора «Біопрогрес-Д» є ефективним способом впливу на родючість ґрунту.

Використана література

1. Сендецький В. М. Вермикультивування та вермикомпостування як основа екологічного землеробства в 21 столітті / В. М. Сендецький // Збірник наукових праць ПДАТУ : Спецвипуск. – 2010. – С. 197–200.
2. Сендецький В. М. Еколого-агрохімічне обґрунтування переробки агрохімічних відходів агропромислового комплексу методом вермикультивування / В. М. Сендецький: дис. на здобуття наукового ступеня к. с.-г. н. – Кам'янець-Подільський, 2010. – 213 с.
3. Іутинська Г. О. Ґрунтова біологія / Г. О. Іутинська. – К. : Арістем, 2006. – 282 с.
4. Прянишников Д. Н. Зеленое удобрение / Д. Н. Прянишников // Избранные сочинения. – М. : Колос, 1965. – Т. 1. – С. 322–335.
5. Сидерати в сучасному землеробстві / [І. А. Шувар, О. М. Бердніков, В. М. Сендецький, Л. В. Центилю, О. М. Бунчак]. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. – 156 с.
6. Егоров В. В. Органическое вещество почвы и ее плодородие / В. В. Егоров // Вестник сельскохозяйственной науки. – 1978. – № 5. – С. 12–19.
7. Кук Дж. Регулирование плодородия почвы / Дж. Кук. – М., 1970. – 250 с.
8. Лозановская И. Н. Теория и практика использования органических удобрений / И. Н. Лозановская, Д. С. Орлов, П. Д. Попов. – М. : ВО Агропромиздат, 1987. – 94 с.
9. Виробництво та використання органічних добрив / [І. А. Шувар, В. М. Сендецький, О. М. Бунчак, В. С. Гнидюк, О. Б. Тимофійчук]. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. – 596 с.
10. Васильев В. А. Справочник по органическим удобрениям / В. А. Васильев, Н. В. Филиппов. – М. : Россельхозиздат, 1984. – 254 с.
11. Титов И. Н. Рециклинг бытовых и промышленных сточных вод с помощью вермикультуры. Инновационная биотехнология вермифльтрации / И. Н. Титов // Материалы VII московского Междун. конгресса «Биотехнология :

состояние и перспективы развития» (Москва, 19–22 марта 2013). – М. : ЗАО «Экспо-биохим-технологии», РХТУ им. Д. И. Менделеева, 2013. – С. 315–316.

12. Сендецький В. М. Удосконалення технологій виробництва органічного добрива «Біогумус» методом вермикультивування / В. М. Сендецький // Вісник Прикарпатського НУ ім. В. Стефаника. – 2013. – Вип. 17. – С. 231.

НАУКОВО-КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ

КІРЯЧОК М.В.

*кандидат філологічних наук, асистент кафедри
природничих і соціально-гуманітарних дисциплін
КВНЗ «Житомирський медичний інститут» ЖОР*

МЕЛЬНИК А.О.

*завідувач навчально-методичної лабораторії,
викладач української мови
КВНЗ «Житомирський медичний інститут» ЖОР*

Сучасна постмодерна епоха характеризується докорінними переосмисленням естетичних, духовних, філософських підвалин людського існування та продукує нову концепцію світовідчуття, зосереджену в моменті особистісного переживання соціокультурних викликів, ментальних зламів і політичних криз навколишнього світу. Заперечивши рудиментарні ідеологеми тоталітарної доби, українська постмодерністська література стала на шлях пошуку власної ідентичності та нових орієнтирів у просторі між людиною та світом.

Термін «постмодернізм» уперше застосовано в 50–60-х роках ХХ ст. американськими літературознавцями (І. Гассан, І. Гау, Л. Фідлер), а у 70–80-х він поширився в культурології країн Західної Європи, зокрема завдяки книзі Ж.-Ф. Ліотара «Постмодерний стан» (1974). Сьогодні до числа найвідоміших дослідників постмодерністської проблематики належать Ж. Бодріяр, Ж. Дерріда, Ж. Батай, Р. Барт, Ж. Дельоз, Е. Левінас, Е. Макінтайр, У. Еко, Ч. Тейлор, М. Фуко. Науковому осмисленню феномену постмодернізму на українському ґрунті присвячені праці Т. Гундорової, М. Павлишина,

Т. Гуменюк, Р. Харчук, Н. Зборовської, Л. Лавринович, Т. Денисової, Я. Поліщука, В. Пахаренка та ін.

На початку 90-х років ХХ ст. в науковому середовищі розгорнулася запальна дискусія щодо природи, місця і значення постмодернізму в українському літературному та культурному просторі. Діапазон коливань думок щодо національного варіанту постмодернізму в літературознавчих колах був надзвичайно широким: від тотального заперечення необхідності та можливості його повноцінного утвердження на українському ґрунті – до цілковито схвальної оцінки нового етапу розвитку красного письменства.

Так, на сторінках часопису «Слово і час» у рубриці «Літературні рушення 90 -х та модернізм, постмодернізм, авангард, молодь, сучасна і колишня, etc.» учасники заочного «круглого столу» Є. Баран і С. Квіт висловили відверто негативне ставлення до постмодернізму. Зокрема, Є. Баран гостро розкритикував табір зорієнтованих на західноєвропейські літературні зразки письменників (Ю. Андрухович, Ю. Іздрик, В. Єшкілев, М. Рябчук), котрі, маючи на меті проникнення в чужомовний літературний простір, відкидають національне, заперечують традиційне та лобіюють мистецькі інтереси собі подібних. Водночас, когорта талановитих національно заангажованих митців (В. Медвідь, Є. Пашковський, С. Процюк), на думку критика, замовчується, залишається в тіні «розкручених» колег, єдиним прагненням яких є успіх: «Успіх – це гроші, слава тощо. Відсутнє основне бажання: відтворити в собі людину...» [2, с. 60].

Радикальну позицію щодо постмодернізму як чужорідного для українського культурного середовища явища висловив С. Квіт у статті «У межах, поза межами й на межі» [6]. Він переконував, що постмодернізм «постулює не свободу вибору, а свободу не мати жодної точки зору», стає ворогом цілісності та, зрештою, руйнує усталену систему української культури, романтичної за своєю природою. Твердження критика обґрунтовано спростовує Л. Лавринович, а згодом Р. Харчук, яка, апелюючи до тверджень М. Павлишина та Т. Гундорової, робить висновок про те, що «постмодернізм уможливив

перереформування соцреалістичного канону й повернення української літератури до традиції, звільненої від одновимірного соціологічного трактування» [7, с. 15].

На думку О. Ярового, постмодернізм позбавлений будь-яких світоглядних коренів, неприступний для традиційних методів аналізу, а отже – далекий від справжньої літератури. Критик потрактував новий стиль як вороже, містичне, вкрай небезпечне явище, в основі якого «естетика» поклоніння дияволу й наклепів на Бога, на все, що несе «позитивні хвилі» – на справжню літературу, культуру загалом; обстрікування і приниження людської особистості, зведення її до рівня тварини або й... нижче» [12, с. 70].

На нашу думку, подібна експресивна риторика, спрямована на дегуманізацію та демонізацію постмодернізму, сьогодні бачиться малообґрунтованою й такою, що не пройшла перевірку часом. Щоправда, літературознавчі твердження щодо деструктивного впливу постмодернізму на українську культуру та літературу зокрема добачаємо й у сучасному літературознавстві. Наприклад, П. Іванишин у монографії «Критика і метакритика як осмислення літературності» називає постмодернізм «антимистецьким політичним конструктом денационалізуючого призначення; <...> антиестетичною химерою ХХ ст.» [5, с. 249], інтерпретуючи слідування світоглядним засадам напрямку як шлях до маргіналізації нації, спотворення та викривлення притаманних українській культурі основ ідентичності індивіда (віра у Бога, людяність, свобода, духовність, щирість). Вважаючи постмодерн непридатним і навіть ворожим для української національної сутності явищем, науковець порівнює його з періодом диктатури радянських часів і розмаю соцреалізму та теренах української культури, убачає подібність обох «антихудожніх» ідеологій у їхньому прагненні деконструювати основи української культурної автентичності. П. Іванишин звинувачує основоположників і послідовників філософії постмодернізму у «відірваності» від реального життя, конструюванні та розробці штучних, неактуальних для навколишнього світу проблем (до яких автор зараховує теорії «смерті автора»

та «фашизму мови» Р. Барта, «гноїння ідей» Ж. Батая, «війни цілісності» Ж.-Ф. Ліотара та ін.), прагненні до егоїстичного самоствердження у тексті будь-якими засобами. Провідним завданням сучасного мистецтва слова, на думку дослідника, має стати рішуча протидія духовній деградації нації та активне сприяння відродженню одвічно українського світосприйняття, а отже, постмодернізм «як новітній літеральний божок» [5, с. 254] та суголосна йому антілітература мають бути вилучені з контексту сучасної національної культури.

Водночас низка критиків дала позитивну оцінку явищу постмодернізму на українському ґрунті: одні визначали його як закономірний результат поступу української літератури в контексті світової (Т. Денисова, Л. Лавринович, Ю. Андрухович), інші – як протидію тоталітарному режиму та соцреалізму (Т. Гундорова, Р. Харчук, Р. Семків, М. Павлишин).

Ґрунтовне дослідження історії світового постмодернізму та його місця в українському літературному процесі здійснила Т. Денисова у статті «Феномен постмодернізму: контури й орієнтири» [4]. На її думку, середина минулого століття усвідомлювалась американськими інтелектуалами як доба «нічних кошмарів», початок кризового світовідчуття, яке надалі «стало таким гострим, що спричинило тотальну неґацію і всесумнів постмодернізму, його дошкульний непримиренний трагіфарс, відчайдушний особистий опір системі» [4, с. 22]. Саме митці США першими відчули й художньо інтерпретували пік кризи західної людини. Згодом обговорення постмодернізму виходить за межі виключно літературні й охоплює питання зі сфер філософії, культури, мистецтва. Термін з суто літературознавчого перетворюється на загальноживаний і міжнародний, позначає постмодерністський спосіб мислення, особливий умонастрій, духовний стан, тип свідомості. Т. Денисова, спираючись на результати досліджень західних теоретиків постмодернізму (І. Гассан, У. Еко, Р. Барт, М. Бредбері), визначає такі характерні риси постмодернізму, «як невизначеність, амбівалентність, неможливість (непотрібність) чітких дефініцій, фрагментарність, деканонізація, брак

самозосередженості й самозаглибленості, іронічність та іронія як провідне начало, карнавалізація, театральність, видовищність, принцип гри, гібридизація або контамінація жанрів, співучасть, співтворчість читача, конструкціонізм, іманентність, семіотичність тексту» [4, с. 26] та додає до переліку еkleктизм, синкретизм, вільне поводження з традицією, метахарактер літератури як «першої реальності», єдність історичного та позаісторичного, що, на думку авторки, також входять до складу естетичної парадигми постмодернізму.

Л. Лавринович вважає, що постмодернізм в Україні слід сприймати як об'єктивну даність, спричинену соціокультурною ситуацією у світі, закономірну реакцію на глобальну кризу людини і суспільства. Однак інтерпретувати його, спираючись виключно на зарубіжну постмодерністську теорію (праці І. Гассана, Ж. Дерріди, Д. Бодріяра, Ж.-Ф. Ліотара) не слід, адже «західний постмодернізм – продукт передусім постіндустріального, споживацького суспільства, орієнтований на масового читача, хоча в кращих своїх зразках поліфункціональний, багаторівневий. Східноєвропейський постмодернізм, зокрема й український, – передусім посттоталітарне, постколоніальне мистецтво» [7, с. 39]. Щоправда, природа українського постмодерну істотно відрізняється від інших східноєвропейських варіантів, зокрема російського. Так, притаманні генотипу російської нації геосоціальний маргінес, одвічну розхристаність, загубленість душі у неосяжних просторах Л. Лавринович протиставляє цілісності духовного універсуму українця, що формує природну індивідуалістичну, романтичну ментальність, котра, трансформуючись, органічно асимілює постмодерністську свідомість. Дослідниця підсумовує: «Таким чином, постмодерна свідомість, що домінує в сучасній українській культурі, – результат своєїрідної романтично-рефлексивної дифузії національної ментальності, викликаной до життя нинішніми історичними умовами перебування української спільноти (передусім йдеться про зміну статусу України з колоніального на державний й актуалізовану цим потребу вільного – в екзистенційному вимірі – самовизначення)» [7, с. 45].

Суголосні міркування висловлює Р. Харчук, стверджуючи, що однією з провідних рис українського постмодернізму і його істотною відмінністю від західного варіанту (що був альтернативою модернізму) стає протидія соцреалізму.

Дійсно, критика офіційної літератури, цілком зосередженої на виконанні необхідних владі суспільно-дидактичних завдань, актуалізувала гостру протидію молодого мистецького авангарду. Щоправда, Я. Поліщук у книзі «Література як геокультурний проект» [8] підкреслив, що бунт молодого покоління митців реалізувався не послідовно, адже вся література періоду ототожнювалася з її тоталітарним соцреалістичним складником, що, на думку автора, був провідним, однак далеко не єдиним, а тому руйнація канону зрештою обмежилася епатажем масової свідомості. Науковець стверджує, що постмодерний світогляд з притаманним йому запереченням будь-якого ієрархічного порядку та постійним тяжінням до деконструкції та хаосу навряд чи можна визнати домінуючим в сучасній Україні. Це пояснюється тим, що неусталеність життя українців в новій системі координат спричинює перманентно високий рівень екзистенційної напруги індивіда, підсилює відчуття тривоги, незахищеності, страху перед невизначеним майбутнім, а тому повноцінне існування у межах постмодерних світоглядних настанов є просто неможливим (на відміну від Європи, котра перебуває у цілком комфортних суспільно-цивілізаційних умовах). Водночас реалії існування та самоусвідомлення людини в нашій державі (тотальна втома, розчарування, непевність) великою мірою зближує її зі станом постмодерного індивіда і «у такому сенсі постмодерний світ прямо стосується України, а для письменника відкривається перспектива осягнення та вираження постмодерного світогляду загального скепсису, гри, розчарованості та зневіреності» [8, с. 275]. Я. Поліщук закликає сучасних письменників у творчості меншою мірою наслідувати універсальні канони постмодерної культури, а лише, спираючись на них, створювати нові коди та значення, іманентні українському соціально-культурному ландшафту.

Концептуальний погляд на причини виникнення та становлення постмодернізму в Україні висловлює Тамара Гундорова у книзі «Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн» [3]. У центрі дослідження — оригінальний авторський погляд на історію української літератури кінця ХХ ст. крізь призму апокаліптичного бачення, зумовленого Чорнобильською трагедією. На думку авторки, «Чорнобиль є основним знаковим символом української літератури кінця ХХ століття. Саме Чорнобиль — як реальний атомний вибух — визначає характер українського постмодернізму, його можливості й обмеження. Загалом український постмодернізм — постчорнобильський текст. Це не означає, що вся постмодерністська література прямо пов'язана з чорнобильською темою, однак у тому сенсі, в якому для Дерида ядерний вибух є абсолютним референтом літератури в атомну добу, Чорнобиль стає реальним референтом усього українського постмодерністського дискурсу. Чорнобиль збігся в часі з процесом розпаду тоталітарної радянської свідомості й став символічним тлом, на якому відбувається видозміна як свідомості, так і самої літератури в українському історичному контексті кінця ХХ століття» [3, с. 17].

Т. Гундорова стверджує, що Чорнобиль став основоположною подією для українського постмодернізму, адже докорінно змінив усталені уявлення про час, простір, культуру, мову та віртуально поєднав складові елементи нового постмодерного світу, де постчорнобильський текст стає носієм символічної реальності, в основі котрої притаманні кінцю ХХ ст. заперечення ідеологічного простору тоталітаризму та соцреалізму, сумнів і недовіра до основних модернізаційних ідеалів. Дослідниця говорить, що «Чорнобиль став матеріальним утіленням постмодерністської метафори. Він поєднав реальність постіндустріальну, втілену у величній красі Чорнобильської електростанції, відбитої у водах атомного озера, і середньовічну, передмодерну. Він означив час не як процес лінійний, контрольований, але звихнений і регресивний. Він реалізував післяапокаліптичну, не фантазійну й не утопічну, а справдешню реальність» [3, с. 17].

Ранній постмодернізм в Україні, на думку Т. Гундорової, виник ще за радянських часів і виявив себе як у сфері андеграунду (Київська іронічна проза) так і в офіційній літературі. Однак отримав змогу розвинути саме у 90-х роках ХХ ст. – післячорнобильський період, що став перехідним і вкрай травматичним для української державності та культури. Р. Харчук відзначає, що авторка «Післячорнобильської бібліотеки» виокремлює в цьому десятилітті дві фази, відмінні за ідейним і мистецьким спрямуванням: «Якщо в першій панівною, на її думку, була ідея свободи, а головним завданням – ревізія попередньої традиції, прагнення подолати «неповноту» української літератури, модернізувати її і знайти своє місце у Європі, то у другій – посилюється протистояння між різними літературними групами, а позиції дидактичної літератури зміцніли» [11, с. 23].

Книга «Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн» викликала широку полеміку в інтелектуальних колах, однак, ми погоджуємося з позицією Р. Харчук, котра стверджує, що здійснена Т. Гундоровою наукова розвідка є найгрунтовнішою та найсистемнішою, зокрема й тому, що «дослідниця розглядає період після Чорнобиля як постапокаліптичний, пропонуючи почати відлік від Чорнобиля як символічної події кінця ХХ ст., після якої, за словами Ж. Бодріяра, Берлінська стіна більше не існувала. Внаслідок цього її концепція набуває масштабності, відділяє постколоніальний канон від імперського, об'єднує в постмодерне ціле українське літературне неонародництво, неомодернізм і постмодернізм. При цьому багатоголосся й формальні відмінності свідчать не про слабкість літератури, а про її нормальний розвиток» [11, с. 24-25].

Ю. Андрухович у статті «Повернення літератури?» [1] іронізує з приводу великої кількості термінів і понять, якими критики намагаються окреслити явище постмодернізму в українській літературі, та приходять до висновку, що подібний термінологічний хаос пов'язаний з неможливістю надати чітке визначення тому, всередині чого знаходишся. Адже, на думку автора, постмодернізм – це, передусім, певний культурний стан, ситуація, спричинена

попереднім розвитком людства, а також наступний крок у літературі після завершення епохи модернізму. Ю. Андрухович зауважує, що такі основоположні критерії модернізму, як глибинний психологізм, заперечення загальноприйнятих суспільних норм, бунтарський пафос, прагнення до пошуку нових методів і засобів творення мистецтва у 40-60-х роках ХХ ст. вичерпали себе. Особливо це стосується принципу «новизни», що у результаті став визначальним і прирівнювався до критерію «мистецькості», або ж навіть ототожнювався з «художньою вартісністю». Натомість, постмодернізм проголошує рівноправність будь-яких критеріїв у мистецькому полі, передбачає «плинність правил і цінностей», заперечує ієрархічність, диктатуру і, як підсумовує критик, «зрештою, постмодернізм – це ще й усвідомлення остаточної, онтологічно зумовленої безвиході будь-якої з практик. Історія мистецтва на рівні історії його рухів, стилів, напрямів і течій – це перш усього історія поразок і безвиходей. У постмодернізмі, спричиненому передусім відбутістю Великої Модерністської Ілюзії, акумульовано пам'ять про ці поразки й безвиході і звідси, припускаю, його іронічність» [1].

Теза Ю. Андруховича щодо рівноправності будь-яких явищ в контексті постмодерної літератури видається нам дещо дискусивною, адже, так само як модернізм прагнув новизни, постмодернізм прагне тиражу, бестселеру, непересічного тексту, і, як зауважує І. Старовойт, часто «сучасне мистецтво заклопотане суто постмодерною ідеєю рекорду, пов'язаного радше з наполегливістю і зусиллям, аніж з талантом» [10, с. 8]. Загалом же розлогу дискусію з приводу стосунків модернізму та постмодернізму в українському літературному просторі можемо підсумувати висновком про те, що останній став критичним переосмисленням модерністичних канонів і навіть включив ряд їхніх тлумачень у власну естетичну матрицю, а також сформував нові умови для прочитання текстів попереднього періоду. Водночас, інтерпретація досягнень модернізму коригує шлях розвитку постмодерного дискурсу.

І. Старовойт у дисертації «Український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах кінця ХХ ст.» узагальнила та сформулювала основні

положення естетичної концепції постмодернізму в Україні. Так, науковець відзначає, що «рух літератури не доцентровий, як раніше (до суті жанру, до шедевру), а розсіяний, відцентровий (до пограниччя мистецтв і жанрових симулякрів). Сучасні художні тексти в Україні породжені метатекстом, і більшість домінуючих у літпроцесі книг є прописами культурологічних концепцій. Постмодернізм приймає це все і заохочує приріст критичної маси письма, де книги робляться із книг» [10, с. 9]. Постмодерністський текст мислиться як маргінальний, експериментальний, побудований з елементів різних стилів та жанрів, такий, що апелює до «літературних гурманів» і має безліч прочитань, адже стає моментом співтворчості автора і читача, тим самим нівелюючи межу між «своїм» і «чужим» словом. Такий обмін смислами може призвести й до їхньої кардинальної зміни. Цей момент пов'язаний з явищем інтертекстовості як домінуючого елементу постмодерністського текстотворення та його співвідношенням з реаліями навколишньої дійсності. Зміни епох, поколінь, культурно-історичних обставин продукують нові прочитання, мутації змісту, а отже текст у сприйнятті реципієнта завжди відрізнятиметься від авторського варіанту.

Отже, вивчення особливостей побутування явища постмодернізму на українському ґрунті позначене особливою актуальністю, адже процес становлення цієї літературної парадигми та визначення її художньо-естетичних меж пов'язаний з докорінними змінами у системі екзистенційних координат українців, травматичним досвідом аварії на ЧАЕС та руйнацією тоталітарного режиму, витворенням нового плюралістичного типу мислення та світосприйняття, що не заперечує або ж паразитує на здобутках минувшини, а трансформує й переосмислює їх, надаючи сучасному мистецтву слова нових сенсів та форм.

Використьана література:

1. Андрухович Ю. Повернення літератури? [Електронний ресурс] / Ю. Андрухович // Режим доступу до документа : <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/andr-pl.htm> (15. 05. 2018).
2. Баран Є. Літературна ситуація 1999-го: час єзуїтів / Євген Баран // Слово і час. – 1999. – № 3. – С. 58 – 60.
3. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека : український літературний постмодерн. [текст] / Т. І. Гундорова. – К. : Критика, 2005. – 264 с.
4. Денисова Т. Феномен постмодернізму: контури й орієнтири / Тамара Денисова // Слово і час. – 1995. – № 2. – С. 18 – 27.
5. Іванишин П. Критика і метакритика як осмислення літературності : монографія / Петро Іванишин. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 288 с.
6. Квіт С. У межах, поза межами й на межі / Сергій Квіт // Слово і час. – 1999. – № 3. – С. 62 – 64.
7. Лавринович Л. Сучасний український постмодернізм – напрям? стиль? метод? / Лілія Лавринович // Слово і час. – 2001. – № 1. – С. 39 – 46.
8. Поліщук Я. Альтернативна історія літератури – постмодерна парадигма / Я. Поліщук // Слово і час. – 2002. – № 4. – С. 20 – 26.
9. Сосланд А. Удовольствие от апокалипсиса [Електронний ресурс] / А. Сосланд // Режим доступу до документа : http://www.ruthenia.ru/logos/number/2000_3/07.htm. (20.12.2018).
10. Старовойт І. М. Український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах кінця ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06 – «Теорія літератури» / І. М. Старовойт. – Львів : Нац. ун-т імені І. Франка, 2001. – 19 с.
11. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період : Навч. посіб. / Р. Б. Харчук. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 208 с. (Альма-матер).
12. Яровий О. Постмодернізм – це антибуття / Олександр Яровий // Слово і час. – 2002. – № 4. – С. 69 – 70.

**ПРОДУКТИВНІСТЬ ЖИТА ПОСІВНОГО (*SECALE CEREALE L.*) ЗА ДІЇ
ФУНГІЦИДУ АБАКУС І РІЗНИХ ПОПЕРЕДНИКІВ В УМОВАХ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

КОНОНЧУК О.Б.

*кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри ботаніки та зоології*

ДАВОСИР О.І.

*магістрант,
магістрант хіміко-біологічного факультету*

*Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Жито посівне є важливою продовольчою, кормовою і технічною культурою. Харчова цінність житнього борошна і хлібу із нього зумовлюються їх високою калорійністю та особливим характерним смаком і ароматом, а також значним вмістом білків – 9-17 %, легкозасвоюваних вуглеводів – 80 %, наявністю вітамінів А, В₁, В₂, В₆, Е, РР, С, ненасичених жирних кислот тощо. Основне продовольче значення житнього борошна – це застосування із пшеничним під час випікання хліба [3].

Житнє зерно і солома використовуються на корм худобі. Оскільки культура забезпечує навесні високий урожай зеленої маси, тому основне кормове значення і значні площі відводять для її вирощування на зелений корм. Жито відіграє важливе агротехнічне значення у сівозмінах і є цінним попередником для інших культур. Так, після збирання на зелений корм рано звільняє площі і після нього можна успішно вирощувати пізні ярі культури – кукурудзу, просо, гречку та ін. Зелена маса жита є добрим сидеральним добривом. Під час вегетації відзначається швидким ростом й ефективно пригнічує бур'яни, є цінним фітосанітаром, який гальмує розвиток у ґрунті

шкідливих патогенів, нематод тощо. Зерно жита використовують як сировину для виробництва спирту, із соломи виготовляють папір, мати, кошики, целюлозу, оцет тощо [3, 5].

В Україні вирощують переважно озиму форму жита посівного, адже їй притаманні унікальні біологічні особливості, такі як висока морозостійкість, невимогливість до ґрунтів, особливо до їх кислої реакції, потужність і значна засвоювальна здатність кореневої системи, висока здатність до кушення, стійкість до весняної посухи тощо [3].

Не зважаючи на значну цінність і затребуваність, площа жита в Україні скорочується, а його врожайність не відповідає біологічним можливостям культури. Зокрема, у 2007 р. посіви жита займали 337,4 тис. га із урожайністю зерна 16,7 ц/га, у 2012 р. – 297,8 і 22,7, у 2017 р. – 171,0 і 29,7, відповідно [9].

Збільшити виробництво жита можна не тільки за рахунок розширення посівних площ у Поліській зоні, а й у Лісостепу, а також підвищенням продуктивності культури через підбір високоурожайних сортів і гібридів, дотриманням оптимальних строків і способів висіву, внесенням мінеральних добрив, підбором кращих попередників, ефективною системою догляду, яка б мінімалізувала пошкодження культури шкідниками і хворобами тощо [3, 5].

У зв'язку з цим одним із перспективних напрямків досліджень, що покликані підвищити продуктивність жита посівного озимого, є вивчення ефективності впливу різних попередників та пестицидів проти хвороб (сажкові й іржасті, кореневі гнилі, ріжки, плямистості, бактеріальні та вірусні захворювання) у конкретних ґрунтово-кліматичних умовах [4, 6].

Відповідно, метою роботи було дослідити ефективність впливу фунгіциду Абакус на продуктивність жита посівного озимого в ґрунтово-кліматичних умовах Тернопільської області, яке висівалось після квасолі звичайної і сої культурної.

Полеві дослідження проводили на території агробіолабораторії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка із житом посівним (*Secale cereale* L.) озимим сорту Харківське 98 у

2019 р. Грунт місця дослідження – чорнозем типовий важкосуглинковий малогумусований. Технологія вирощування культури загальноприйнята для Лісостепу України [3], з тією відміною, що сівбу проводили розкидним способом розкидувачем-сівалкою Gardena XL.

Під час вегетації жито двічі у фенологічну стадію подовження стебла (ВВСН 32 і 39) обробляли фунгіцидом Абакус з нормою витрати 1,5 л/га та 300 л/га розчину. Фунгіцид Абакус – двокомпонентний фунгіцид (піраклостробін та епоксиконазол концентрацією 62,5 г/л кожен) з двома механізмами дії німецької фірми BASF, що зареєстрований в Україні і рекомендований для боротьби з хворобами зернових колосових культур, кукурудзи, сої і цукрових буряків. Крім ефективного контролю хвороб рослин, пестициду властивий AgCelence®-ефект, що активує у рослинах фізіологічні процеси, які зменшують вплив стресових умов і сприяють оптимізації показників урожайності [1, 8].

Польовий дослід закладали з 4-разовим повторенням за рекомендованою для випробовування фунгіцидів методикою [7]. Визначення величини й елементів структури урожаю жита здійснювали після повного досягання зерна методом пробних майданчиків [2].

Статистичне опрацювання даних проводили за допомогою програми *Microsoft Excel*®.

Дослідження величини та елементів структури урожаю жита посівного сорту Харківське 98 виявило високу ефективність дії фунгіциду Абакус за більшістю із досліджуваних показників.

Так, обприскування пестицидом культури, що висівалась після квасолі, незначно вплинуло на зміну густоти рослин – підвищення 2,8% до контролю та істотно зросло на 26,9% – після сої. Фунгіцид Абакус статистично вірогідно підвищував загальну і продуктивну густоту стеблостою та загальну кущистість культури, як за вирощування після квасолі – на 25,3, 18,6 і 14,3% так і після сої – на 36,1, 21,1 і 22,2%, відповідно. Виявлена тенденція до зростання на 5,9% до контролю продуктивної кущистості посіву після сої та відсутність змін – після квасолі (табл. 1).

Вищі показники зростання за дії фунгіциду Абакус кількості рослин і стебел жита, яке висівалось після сої, на нашу думку, пов'язані із його меншою густотою, що дозволяло рослинам значніше реагувати на дію препарату, адже оптимальна густина продуктивного стеблостою для озимого жита становить 450-500 шт./м² [3].

Стимулюючий ефект фунгіциду Абакус на ростові процеси проявлявся також у вищих рослинах жита на 8,1% до контролю під час вирощування після квасолі звичайної і на 2,4% – сої культурної (табл. 1), що можна пов'язувати із відомим AgCelence®-ефектом препарату, який активує у рослинах фізіологічні процеси [1].

Таблиця 1. Вплив фунгіциду Абакус і попередника на формування стеблостою жита посівного сорту Харківське 98

Показник	Попередник квасоля		Попередник соя	
	контроль	дослід	контроль	дослід
густина рослин, шт./м ²	236,0±10,8	242,6±12,8	135,0±5,0	171,3±2,1*
густина стебел загальна, шт./м ²	316,2±4,6	396,1±4,9*	239,2±16,1	325,5±2,5*
густина стебел продуктивних, шт./м ²	270,0±3,5	320,2±1,6*	225,0±6,9	272,4±4,9*
кущистість загальна, шт.	1,4±0,20	1,6±0,10*	1,8±0,17	2,2±0,04*
кущистість продуктивна, шт.	1,3±0,11	1,3±0,01	1,7±0,15	1,8±0,05
висота рослин, см	172,5±3,5	186,4±3,9*	167,3±1,1	171,3±0,7*

Примітка: * – $p < 0,05$ різниця вірогідна порівняно з контролем

За дії фунгіциду Абакус дослідні рослини жита формували колосся, яке мало на 4,6% більшу кількість зерен за вирощування після квасолі і на 13,2% – після сої, маса 1000 зерен зростала на 4,7% і 4,6%, відповідно, що дало підвищення маси зерна у колосі на 9,5% і 19,1% у зазначених варіантах. Суттєвих змін у довжині колоса і кількості в ньому колосків під впливом препарату встановлено не було (табл. 2).

Таблиця 2. Вплив фунгіциду Абакус і попередника на ріст колоса і зерна жита посівного сорту Харківське 98

Показник	Попередник квасоля		Попередник соя	
	контроль	дослід	контроль	дослід
довжина колоса, см	10,9±0,32	11,0±0,17	11,7±0,16	11,6±0,22
кількість колосків у колосі, шт.	34,4±0,7	33,8±0,3	33,1±0,8	33,1±0,8
кількість зерен у колосі, шт.	54,6±0,9	57,1±0,5*	53,6±0,8	60,8±1,0*
маса зерна у колосі, г	2,1±0,05	2,3±0,03*	2,1±0,03	2,5±0,03*
маса 1000 зерен, г	38,2±0,3	40,0±0,3*	39,6±0,2	41,4±0,5*

Примітка: * – $p < 0,05$ різниця вірогідна порівняно з контролем

Зазначене зростання кількості і маси зернівок у колосі жита та його вагомості (маси 1000 насінин) під впливом фунгіциду Абакус можна пояснити відомим стимулюючим ефектом препарату на вуглецевий цикл, засвоєння і використання азоту тощо за рахунок стимулювання у рослинах здатності накопичувати в листках більше азотистих сполук і вуглеводів та транспортувати їх у зернівки [1], а також, очевидно, із зростання фертильності пилку і зменшенням абортивності квіток колоса [5].

Відомо, що на формування маси зернівки хлібних злаків впливає чимало факторів, зокрема, розмір і тривалість активної роботи асиміляційного апарату верхньої частини рослин, тривалість формування зернівки, умови живлення рослин під час дозрівання урожаю, ураження рослин хворобами тощо [5] на які також активно впливав досліджуваний фунгіцид Абакус.

Збирання урожаю жита посівного сорту Харківське 98, яке вирощувалося після квасолі, виявило, що дворазове обприскування культури пестицидом статистично вірогідно підвищувало на 30,4% до контролю біологічний урожай надземної маси рослин та його складових частини – на 30,6% соломи і на 29,4% або 16,6 ц/га зерна (табл. 3).

Значнішим стимулюючий вплив фунгіциду на жито був після попередника – соя, адже зростання біологічного урожаю надземної маси рослин становило 38,4%, урожаю соломи – 36,8% і зерна – 43,1% до контролю.

Одночасна активізація фунгіцидом формування урожаю зерна і ростових процесів у вегетативних частинах рослин, що проявлялась у зростанні біологічного урожаю соломи, стала причиною незначних змін у виході зерна дослідних варіантів: після вирощування культури за квасолею – тенденція до зниження на 1,3%, після сої – неістотне зростання на 3,8% (табл. 3).

Таблиця 3. Вплив фунгіциду Абакус і попередника на продуктивність жита посівного сорту Харківське 98

Показник	Попередник квасоля		Попередник соя	
	контроль	дослід	контроль	дослід
біологічний урожай надземної маси, ц/га	246,2±13,6	321,0±4,5*	167,9±12,6	232,3±14,6*
біологічний урожай зерна, ц/га	56,4±2,0	73,0±0,5*	47,8±4,2	68,4±4,9*
біологічний урожай соломи, ц/га	197,2±11,9	257,5±4,2*	126,3±9,2	172,8±8,7*
вихід зерна,%	23,0±0,5	22,7±0,2	29,1±1,6	30,2±3,9

Примітка: * – $p < 0,05$ різниця вірогідна порівняно з контролем

Не зважаючи на те, що реакція рослин жита на застосування фунгіциду Абакус була значнішою під час вирощування після сої культурної за багатьма досліджуваними елементами продуктивності, урожай, зокрема, зерна був на 8,6 ц/га у контрольному і на 4,6 ц/га у дослідному варіантах нижчим, ніж після висіву культури за квасолею звичайною. Це вказує на вищу цінність квасолі як попередника для жита в місцевих ґрунтово-кліматичних умовах і можливу різну ефективність впливу передпопередників – картоплі, яка передувала квасолі і кукурудзи, що вирощувалась перед соєю.

Отже, фунгіцид Абакус у ґрунтово-кліматичних умовах Тернопільської області ефективніше підвищує продуктивність жита посівного озимого сорту Харківське 98, яке висівається після сої культурної, перш за все, за рахунок значнішого стимулювання формування густоти рослин і стеблостою, збільшення кількості і маси зернівок у колосі та значнішого приросту біологічного врожаю надземної маси і зерна. Однак, кращим попередником для жита є квасоля звичайна, на що вказує величина урожаю зерна і надземної маси

культури. Не зважаючи на різну цінність попередників для жита в місцевих умовах, одержані дані дозволяють рекомендувати фунгіцид Абакус до застосування, як ефективний елемент технології вирощування культури.

Використана література:

1. Абакус®. Все працює на максимальний урожай. URL: https://www.agro.basf.ua/Documents/migrated_files/advertising_materials_files/2013_all_files/abakus_cereals_2012_ukr.PDF. (дата звернення: 17.09.2019).
2. Конончук О. Б. Навчальна практика з основ сільського господарства : навч. посіб. 2-е вид., виправ., допов. Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2016. 128 с.
3. Лихочвор В. В. Петриченко В. Ф., Іващук П. В., Корнійчук П. В. Рослинництво. Технології вирощування сільськогосподарських культур / за ред. Лихочвора В. В., Петриченка В. Ф. 3-є вид., виправ., допов. Львів : НВФ «Українські технології», 2010. 1088 с.
4. Марков І. Л. Основні хвороби жита озимого та заходи щодо їх контролю. *Агронам*. 2016. № 4 (54). С. 68-72.
URL: <https://agronom.com.ua/osnovni-hvoroby-zhyta-ozymogo-ta-zahody-shhodo-yih-kontrolyu/>. (дата звернення: 17.09.2019).
5. Наукові основи ведення зернового господарства / Сайко В. Ф. та ін. Київ : Урожай, 1994. 336 с.
6. Пересипкін В. Ф. Сільськогосподарська фітопатологія. Київ : Аграрна освіта, 2000. 416 с.
7. Реєстраційні випробування фунгіцидів у сільському господарстві / Ретьман С. В. та ін. Київ : Колобіг, 2013. 296 с.
8. *BASF*. URL: <https://www.agro.basf.ua/uk/>. (дата звернення 17.09.2019).
9. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>. (Last accessed: 14.09.2019).

РОЛЬ АДВОКАТУРИ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

СОПІЛЬНИК Р.Л.

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри економіко-правових дисциплін

Львівський університет бізнесу та права

м. Львів, Україна

СОПІЛЬНИК Л.І.

доктор юридичних наук, доктор технічних наук, професор,

професор кафедри економіко-правових дисциплін

Львівський університет бізнесу та права

м. Львів, Україна

СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р.М.

кандидат економічних наук, доцент,

професор кафедри економіко-правових дисциплін

Львівський університет бізнесу та права

м. Львів, Україна

Основними загально визнаними європейськими та світовими документами, які визначають міжнародні стандарти в організації та діяльності інституту адвокатури, є [1–3]:

1) Основні положення про роль адвокатів, прийнятих VIII (Восьмим) Конгресом Організації Об'єднаних Націй (ООН) по запобіганню злочинам у серпні 1990 року [4];

2) Рекомендація Комітету Міністрів (КМ) Ради Європи (РЄ) № R (2000) 21 про свободу здійснення професійної діяльності адвоката [5], ухваленої КМ РЄ на 727 засіданні заступників міністрів 25.10.2000 р.;

3) Проект Загальної декларації про незалежність правосуддя (Draft

Universal Declaration on the Independence of Justice; “Декларація Сінгхві”) [6];

4) Хартія основних принципів європейської адвокатської професії (Charter of Core Principles of the European Legal Profession) [7], прийнятої Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи (CCBE) 25.11.2006 р.;

5) Кодекс поведінки європейських адвокатів (Code of Conduct for European Lawyers) CCBE [8].

Так, в Преамбулі Основних положень про роль адвокатів ООН [4] зазначено, що ефективне і результативне забезпечення прав основних свобод людини та громадянина, на які вони (тобто усі люди і громадяни) мають право, надається їм в соціально-економічному, суспільному, політичному і культурному повсякденному житті і вимагає, щоб усі люди та громадяни мали ефективну (реальну) можливість на правову (правничу) допомогу, яка надається в порядку, встановленому законом, на основі професійності та незалежності [4].

Водночас з'ясовано, що Основні положення про роль адвокатів ООН [4] встановлюють мінімальні базові вимоги, стандарти і етичні норми до адвокатської професії, права та гарантії до адвокатської діяльності і сформульовані так, щоб забезпечувати та підтримувати:

1) належну роль адвокатів і діяльність осіб (фахівців, спеціалістів), які здійснюють (реалізують) адвокатські функції без формального (правового) статусу адвоката;

2) верховенство права для досягнення цілей правосуддя та суспільного інтересу [1, 4, 9].

Звідси очевидно, враховуючи результати досліджень [6, 9, 10], що адвокати, виконуючи свої професійні обов'язки, повинні завжди мати можливість діяти вільно (незалежно), чесно (якісно та відповідально) і безстрашно (безпечно) відповідно до законних інтересів клієнта та встановлених правил, стандартів і етики (етичних норм) адвокатської професії без будь-яких погроз чи втручань (прямих, опосередкованих) або перешкод чи тиску з будь-якого боку чи з будь-якої причини, зокрема без впливу діючої

влади чи громадськості [1].

Поряд з тим, тут необхідно також зазначити, що адвокати, як і будь-які інші люди, мають право на свободу об'єднань (для спільної реалізації своїх прав і свобод), яке передбачено у Загальній декларації прав людини (прийнятої і проголошеної резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р.) [11] та гарантоване Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (прийнятого 16.12.1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН) [12] і Європейською конвенцією з прав людини (ЄКПЛ) [13], які були ратифіковані Україною [1]. З огляду на це з'ясовано, що зазначене право включає право створювати незалежні самоврядні об'єднання (самоврядні асоціації адвокатів та інші професійні адвокатські об'єднання), а також їх підтримувати і розвивати. В контексті цього встановлено, що такі самоврядні об'єднання (асоціації, колегії) адвокатів [1, 4, 9]:

1) відіграють важливу роль у формуванні та розвитку професійних стандартів і етичних норм, а також у просуванні свободи професійної діяльності адвокатів для захисту верховенства права, включаючи: а) захист своїх членів (адвокатів) від певних переслідувань та необґрунтованих обмежень і посягань; б) забезпечення правової (правничої, юридичної) допомоги для всіх членів об'єднання (адвокатів), хто має у ній потребу; в) кооперування з урядом (органами державної влади) та іншими інститутами для досягнення цілей правосуддя і суспільного інтересу;

2) необхідні для представництва інтересів адвокатів та підтримування їх належного професійного рівня шляхом покращення можливостей (потенціалу) і професіоналізму адвокатів (як важливої засади адвокатської діяльності в системі принципів і засад здійснення адвокатської діяльності [14]), виходячи з виконання покладених на них обов'язків (адвокатських функцій) під час надання правничої (правової) допомоги особам, які її потребують.

З огляду на це, доцільно погодитися з думкою С. Антонюка [2, 9, 14] про те, що реалізація зазначених вище аспектів в певній мірі дозволяє посилити відповідні (конкретні) гарантії клієнтів у сфері дотримання їх конституційних

прав в Україні щодо надання адвокатами професійної правничої (правової) допомоги у суді.

Розкриваючи питання про роль адвокатури у демократичному суспільстві, тут необхідно також звернути увагу на Рекомендацію КМ РЄ № R (2000) 21 про свободу здійснення професійної діяльності адвоката (від 25.10.2000 р.) [5], у якій зазначено про необхідність і важливість створення можливостей та заохочення адвокатів до формування професійних об'єднань (місцевих, національних та міжнародних асоціацій) та приєднання до них, на які покладено реалізацію ключових завдань щодо посилення професійних стандартів, гарантування незалежності і забезпечення захисту інтересів адвокатів. Поряд з тим, у поданій Рекомендації [5] чітко визначено, що асоціації адвокатів (адвокатські колегії) та інші професійні об'єднання юристів (адвокатів) повинні бути самоврядними, незалежними від органів влади та громадськості органами [1, 5].

Водночас показовим є те, що Преамбула Хартії основних принципів європейської адвокатської професії [7] розпочинається з цитати п. 1.1 Кодексу поведінки європейських адвокатів ССВЕ [8] про те, що “у будь-якому правовому суспільстві, заснованому на повазі до верховенства права, адвокат виконує особливу роль. Обов'язки адвоката не обмежуються (не починаються і не закінчуються) сумлінним виконанням своїх повноважень, покладених на нього відповідно до закону. Адвокат повинен служити інтересам правосуддя, а також тих, чії права та свободи він уповноважений відстоювати і захищати, і до обов'язків адвоката входить не лише відстоювати інтереси клієнта у суді, але й бути радником клієнта (тобто надавати йому юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій). Повага до професійної функції адвоката є необхідною умовою верховенства права й демократії в суспільстві” [1, 7, 8].

Крім цього, у коментарі до Хартії основних принципів європейської адвокатської професії ССВЕ (від 25.11.2006 р.) [7] зазначається, що однією з характерних рис (особливостей) нерозвинутих демократій є намагання держави (відкрито або приховано) контролювати професію адвоката або певним чином

впливати на діяльність адвокатів [7].

Отже, роль адвокатури в демократичному суспільстві полягає у [1]:

1) наданні професійної правничої (правової) допомоги (на незалежній основі) для забезпечення прав людини і основних свобод;

2) забезпеченні досягнення цілей правосуддя і суспільного інтересу, разом з урядом та іншими інститутами.

Для цього адвокатура (як самоврядний інститут) має [1, 9, 14]:

1) підтримувати (удосконалювати) професійні стандарти та етичні норми адвокатської професії;

2) захищати професійні права і представляти інтереси, а також здійснювати постійне навчання, перепідготовку та підтримання професійного рівня адвокатів з урахуванням принципу професіоналізму адвоката як важливої засади в системі принципів і засад здійснення адвокатської діяльності.

Звідси очевидно, що незалежна адвокатура є необхідною і важливою умовою верховенства права та демократії в суспільстві.

Використана література:

1. Тіньовий звіт “Адвокатура України: уроки перших років самоврядності” / ГО “Лабораторія законодавчих ініціатив”. Київ, 2018. 86 с. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Shadow_Report_Bar_19.09.2018pdf-1.pdf .

2. Antoniuk S. Lawyer as a Subject of Providing Legal Assistance to a Client on a Professional, Independent basis [Адвокат як суб’єкт надання правничої (правової) допомоги клієнту на професійній незалежній основі] // Path of Science. 2019. Vol 5, No 5. P. 4001–4016. doi: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.46-6> .

3. Antoniuk S. The Court and the Lawyer in Ukraine: the Realities of Today and the Problems of Ethics of Relationship [Суд і адвокат в Україні: реалії сьогодення та проблеми етики взаємовідносин] // Path of Science. 2019. Vol 5, No 7. P. 1001–1014. doi: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.48-1> .

4. Основні положення про роль адвокатів: Прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. (Міжнародний документ від 01.08.1990 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835 .

5. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf .

6. Draft Universal Declaration on the Independence of Justice (“Singhvi Declaration”). URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/03/SR-Independence-of-Judges-and-Lawyers-Draft-universal-declaration-independence-justice-Singhvi-Declaration-instruments-1989-eng.pdf> .

7. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії: Прийнята Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи (The Council of Bars and Law Societies of Europe – CCBE) 25 листопада 2006 року. URL: <http://tomorrowlawyer.org/wp-content/uploads/2017/03/Хартія.pdf> .

8. Charter of core principles of the European Legal profession and Code of Conduct for European Lawyers / Responsible editor: Jonathan Goldsmith. CCBE. 2013. URL: http://www.ccbe.eu/NTCdocument/EN_CCBE_CoCpdf1_1382973057.pdf .

9. Антонюк С. А. Особливості діяльності адвоката у цивільному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук (спец.: 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура) / Львівський університет бізнесу та права. Львів, 2019. 20 с.

10. Звіт про порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності в Україні за 2013-2018 рр. Київ: Нац. асоц. адвокатів України. 2018. 44 с. URL: [https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/UNBA_Zahyst_Adv_2018_UKR_WE B\(1\).pdf](https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/UNBA_Zahyst_Adv_2018_UKR_WE B(1).pdf) .

11. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН (Організації Об'єднаних Націй) від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 .

12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Прийнято 16.12.1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 .

13. Європейська конвенція з прав людини (з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11, та з текстами Протоколів №№ 1, 4). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf .

14. Antoniuk S. The Principle of Professionalism of a Lawyer as the Basis for Providing Qualified Legal Assistance to a Client in Civil Legal Proceedings of Ukraine [Принцип професіоналізму адвоката як засада надання кваліфікованої правничої (правової) допомоги клієнту у цивільному судочинстві України] // Path of Science. 2019. Vol 5, No 6. P. 1001–1011. doi: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.47-1> .

ДИНАМІКА ТА ЕФЕКТИ ПРАКТИКИ УСВІДОМЛЕНОСТІ

МЕДІНЦОВ І.В.

аспірант кафедри загальної психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Дана наукова проблема полягає в тому, що недивлячись на велику кількість різноманітних досліджень, описуючих та визначаючих ефекти та динаміку практики усвідомленості, ще є багато важливих пропусків у цих результатах, котрі повинні бути заповнені наступними більш якісними та кількісними дослідженнями для повного та чіткого розуміння.

Тому важливо вказати, проаналізувати найбільш значущі дослідження з ефектів, динаміки практики усвідомленості та зазначити їх наявну проблемність чи перспективу.

Розглядаючи динаміку усвідомленості та її особливості потрібно звернути увагу на специфіку інструментів вимірювання усвідомленості, зв'язки з іншими феноменами і конструктами та також прослідкувати ефекти інтервенцій і практик усвідомленості, що допоможуть краще зрозуміти необхідну динаміку.

Різні дослідження вимірюють усвідомленість різними шляхами, використовуючи різноманітні інструменти для самооцінки. Наприклад, в декількох дослідженнях використовувалися виміри, які зосереджені на одному компоненті усвідомленості, це типічно усвідомлена увага (оцінюється за допомогою Mindful Attention Awareness Scale), хоча прийняття було виміряне у одному дослідженні (Toronto Mindfulness Scale). В інших дослідженнях застосовуються композиційні виміри, що відтворюють кілька гіпотетичних компонентів для одержання єдиної шкали усвідомленості (наприклад, Cognitive and Affective Mindfulness Scale, Revised, the Five Factor Mindfulness Questionnaire, та the Kentucky Inventory of Mindfulness Skills). Нарешті, інша група досліджень порівнювала ефективність виконання завдання на уважність

до і після навчання усвідомленості для оцінки ефектів, які можуть вплинути на процеси уваги [5, с. 108]. Широко, хоч і не рівномірно, ці результати свідчать про те, що усвідомленість позитивно корелює з розвиненою увагою і що тренінг усвідомленості може сприяти поліпшенню регулювання уваги.

Дослідники виявили, що усвідомлене ставлення позитивно корелює з результатами числених вимірів стійкої уваги. Відкриття щодо взаємодії між усвідомленою увагою і переключенням уваги, однак, були змішані: одне дослідження показало поліпшення в переключенні уваги, що пов'язане з тренуванням усвідомленості, а інше не свідчить про значне покращення переключення уваги після подібної інтервенції [4]. Загалом, результати послідовно вказують на позитивний взаємозв'язок між усвідомленою увагою - один компонент усвідомленості - та продуктивністю для деяких завдань, спрямованих на контроль уваги, зокрема тих, які вимірюють стійку увагу та її гальмування. Висновки є менш послідовними щодо продуктивності завдань переключення уваги.

Дослідження також показали позитивні зв'язки між процесами уваги та усвідомленістю за допомогою композитних самооціночних звітів, що не розрізняють серед можливих компонентів конструкт усвідомленості. В рамках досліджень, які вивчали такі зв'язки, оцінки позитивно корелюють з продуктивністю вимірів стійкої уваги, та негативно корелюють з помилковими показниками вимірів гальмування уваги, що свідчить про кращу гальмівну ефективність [15, с. 63]. Взяті разом висновки з усіх досліджень, що досліджують зв'язки між усвідомленістю та процесами контролю уваги передбачають, що самооціночна усвідомленість (оцінена або в якості композитного вимірювання або однокомпонентного) позитивно пов'язана з кращою продуктивністю вимірів стійкої уваги та гальмування. Навпаки, мало підтверджень зв'язків між усвідомленістю та переключенням уваги.

У дев'яти дослідженнях порівняли пре- і посттренінгову різницю в продуктивності у вимірах стійкої уваги серед здорових контрольних учасників, які не отримували тренінгів усвідомленості та здорових учасників, котрі

закінчили або 4 - 10 днів практики усвідомленості, або чотири тижні щоденної практики усвідомленості, або вісім тижнів курсу MBSR. В цілому, результати досліджень свідчать про значний позитивний взаємозв'язок між тренуванням усвідомленості та виконанням завдань з стійкої уваги. Крім того, одне дослідження порівнювало зміни результатів серед групи, яка пройшла тренінг усвідомленості, група, яка пройшла тренінг зниження стресу без усвідомленості, і групи листа очікування [12, с. 502]. Висновки з цього дослідження є змішаними, але припускають, що хоча обидві інтервенційні групи показали поліпшення в стійкій увазі, група тренінгу усвідомленості значно поліпшила стійкість уваги аніж група зниження стресу без усвідомленості.

Подібні позитивні результати з'явилися в дослідженнях, що порівнюють ефективність завдань на вимірювання гальмування (на додаток до стійкої уваги) між групами, які пройшли через інтервенцію усвідомленості і групами, які цього не отримали. У одному варіанті дослідження було три групи здорових учасників: одна, яка виконувала коротку 20-хвилинну вправу на усвідомленість; одна, яка завершила пізнавальне когнітивне завдання; одна, яку просто попросили почекати - виконати поставлене спеціальне завдання. Ті, які завершили вправу на усвідомленість, в порівнянні з іншими групами, показали кращі показники гальмування (тобто менше помилок при неоднорідних випробуваннях). Крім того, в одному дослідженні було встановлено, що раніше депресивні дорослі, які закінчили тренування усвідомленості, показували більше покращення гальмування та стійкості уваги, ніж здорова контрольна, яка не отримала навчання. Висновки з усіх досліджень інтервенцій усвідомленості вказують на те, що тренування усвідомленості призводить до поліпшення стійкості уваги і гальмування в не клінічних ситуаціях та ситуаціях з ризиком для майбутніх депресивних епізодів [6].

Нарешті, два дослідження підтвердили відмінності у ефективності виконання завдань на увагу між особами, які регулярно практикують усвідомленість та тих, хто ніколи не практикує. Здорові люди, що

практикують усвідомленість, при порівнянні з не практиками, зробили менше помилок у завданні і виконали більш точно. Результати цих досліджень забезпечують подальшу підтримку ідеї про те, що інтервенції усвідомленості призводять до підвищення ефективності управління процесами уваги в неклінічних ситуаціях. Однак не всі інтервенційні дослідження дають послідовні висновки. Невідповідності є очевидними навіть у дослідженнях, які використовують ті ж самі виміри уваги. Зокрема, деякі дослідження показують, що покращене виконання завдань після отримання інтервенції усвідомленості, але інші не показують або лише показують тенденцію до статистичної значущості [10]. Незрозуміло, чому в цих дослідженнях з'являються відмінні результати. Розміри вибірки в цих дослідженнях були невеликими, потенційно підставляючи дослідження під сумнів.

Також усвідомленість продемонструвала наявність позитивного впливу на емоційну та поведінкову саморегуляцію. Було визнано, що усвідомленість позитивно пов'язана з виконанням цілей [8]. Деякі висновки дозволяють припустити, що усвідомленість передбачає цілеспрямовану здорову поведінку, таку як фізичне навантаження і здорове харчування.

Перед обличчям емоційно зарядженого досвіду риса усвідомленість також має зв'язки з меншою турботою, оскільки допомагає регулюванню емоцій. Усвідомленість як риса та як регулярна медитаційна практика обидві продемонстрували позитивний вплив на психологічне та емоційне здоров'я у кореляційних дослідженнях, контрольованих інтервенційних дослідженнях, та лабораторних дослідженнях. Емоційна стійкість має ряд переваг, такі як більш ефективне спілкування та задоволення у відносинах. В цілому, люди з вищим рівнем риси усвідомленості мають більшу задоволеність життям та суб'єктивне благополуччя [7].

Усвідомленість також пов'язана з фокусом на завдання та продуктивністю, особливо в ситуаціях високої складності. Вплив усвідомленості на виконання завдання залежить від складності робочого середовища та досвіду індивіда з виконання даного завдання. Наприклад, у

дослідженні операторів атомних електростанцій, риса усвідомленість взаємодіє зі складністю завдання, таким чином, що для працівників на робочих місцях високої складності завдань, усвідомленості передбачає краще виконання завдань і більш безпечну поведінку. Однак для тих, хто працює з завданнями меншої складності, усвідомленість не вплинула на показники безпеки та негативно вплинула на ефективність виконання завдань. Усвідомленість також пов'язана з кращою продуктивністю завданням під час емоційного стресу, і більшим відновлення після закінчення цього стресу [14, с. 434].

Звертаючись до емпіричних висновків щодо МВІ (Mindfulness Based Interventions – МВСТ та МBSR, інтервенції на базі усвідомленості), матеріал досліджень є величезним. Декілька репрезентативних систематичних оглядів та метааналізів вказують на ефективність цих підходів. Був проведений систематичний огляд рандомізованих контрольних досліджень як МBSR, так і МВСТ. МBSR - це 8-тижнева програма навчання методам усвідомленості як інструменту для боротьби з фізичними або емоційними труднощами. МВСТ - це програма, що походить від МBSR і спрямована саме на запобігання рецидиву депресії. Ці автори провели аналіз 21 випадково-контрольованих досліджень МBSR та МВСТ, опублікованих між 1980 і 2010 роках. Дослідники виявили, що МBSR буде ефективним для клінічних і не клінічних груп у поліпшенні психічного здоров'я. МВСТ ефективний у запобіганні рецидиву для клієнтів з трьома або більше епізодами депресії, які не страждали від депресії під час лікування. Цей огляд включає лише чотири дослідження МВСТ [11, с. 109].

Ще один подібний метааналіз розглядав рандомізовані контрольні випробування МВІ для людей з нинішнім епізодом тривоги або депресивним розладом. Цей метааналіз включав 12 досліджень. Критерії цих досліджень: учасники відповідають критеріям DSM-IV для депресивного або тривожного розладу, а також використання психометрично валідного виміру тривоги або депресії. Результат: МВІ - як ефективний метод зменшення тяжкості симптомів при депресії, але не при тривозі. Інший систематичний огляд розглянув питання

про те, чи були МВІ ефективними при зловживанні психоактивними речовинами. Цей огляд включав 24 дослідження. Це огляд показав, що МВІ можуть бути ефективними у зменшенні споживання алкоголю, амфетамінів, сигарет, кокаїну, марихуаї та опіатів. Цей огляд також передбачав, що МВІ можуть ефективно знижувати потяг, але зазначено, що через невеликі розміри вибірки потрібен подальший огляд і питання загальної спроможності в досліджуваних статтях [13].

Розлади харчування є ще однією областю, яка була піддана систематичному огляду. Розглянуто вісім досліджень інтервенцій усвідомленості у лікуванні розладів харчування. Цей огляд містив лише рецензовані дослідження, де усвідомленість була використана як лікування розладів харчування. Терапія включала діалектичну поведінкову терапію (Dialectical Behavior Therapy) та МВСТ. Оглядачі прийшли до висновку про МВІ були ефективними при лікуванні розладів харчування, включаючи, булімію та анорексію, але застерігають, що з урахуванням невеликої кількості досліджень та часто малі розміри вибірки у цих дослідженнях, необхідні подальші та великі дослідження. В іншому якісному дослідженні був досліджений досвід 33 студентів, які брали участь у 15-тижневому тренінгу на базі MBSR. Був проведений контент-аналіз записів кінцевого семестрового журналу. Загальні теми, висловлені учасниками тренінгу, включали поліпшення фізичного та емоційного самопочуття, більша ясність і здатність до рефлексії, а також збільшення можливостей до співпереживання та співчуття. Ці дослідники дійшли висновку, що MBSR можна розглядати як маючий значні переваги для надання допомоги студентам [16].

Вважається, що інтервенції усвідомленості підтримують процеси та якості, які мають потенційну актуальність протягом усього життя. Однак мало відомо про ефекти, які виникають через 1 рік після втручання, як в неклінічному так і в клінічному середовищі. У неклінічних ситуаціях дослідження з 12-місячним періодом спостереження підтверджують вплив на самооціночну усвідомленість і позитивні психологічні результати (тобто

релаксація, суб'єктивне благополуччя, самоспівчуття і співпереживання). Вплив на виміри стресу, дистресу та депресії зменшився у двох дослідженнях. Незважаючи на перспективи щодо потенційних довгострокових впливів, деякі з цих досліджень включали невеликі вибірки, і, на нашу думку, жоден з них не використовував період спостереження більше 12 місяців. Підтримувані ефекти були зафіксовані протягом 15-24 місяців у популяціях з депресією або шизофренією. Також повідомляли про втрату або зниження ефектів після 24- та 32-місячного спостереження. Останні висновки збігаються з результатами двох метааналізів, які вказують на те, що наслідки тренування усвідомленості зменшуються з часом [1, с. 723].

Інший корінний момент полягає у тому, що одне з найбільш фундаментальних припущень МВІ полягає в тому, що вони призводять до збільшення усвідомленості, і саме тому вони є ефективними. Проте обмежене число досліджень оцінило самозвітну усвідомленість. При оцінюванні огляди погоджуються у тому, що тренування усвідомленості призводить до збільшення самооозвітної усвідомленості у медичних працівників / стажерів, студентів коледжу, змішаних виборках, і клінічних випадках. Однак також спостерігаються винятки у декотрих дослідженнях [2].

Нечисленні дослідження, що включають допоміжні професії, стосуються взаємозв'язку між результатами та формальною практикою усвідомленості, що може стати особливо важливою проблемою для тих груп населення, для яких нестача часу може перешкоджати такій практиці. Нещодавній мета-аналіз з 24 оглядів зі змішаною виборкою документально підтверджував взаємозв'язок доза-реакція у чотирьох випадках. Також є мета-аналіз, що включає в себе широкий спектр практик посередництва неклінічних дорослих учасників, але не знаходить вплив довготривалої медитації на отримані ефекти, а пов'язаний з цим огляд робить висновки, що приблизно половина з 24 розглянутих досліджень MBSR не знайшли зв'язку між рівнем практики учасників та результатами. Результати іншого мета-аналізу були нез'ясованими, де деякі автори ставлять під питання роль практики медитації як механізму змін в

MBSR. Практика усвідомленості неодноразово пропонувалася популяризувати якості, що є основними для терапевтичних відносин. Проте кількісні дослідження, що перевіряли взаємозв'язки між усвідомленістю та емоційною компетенцією і емпатією, є нечисленними. Лише сім із 39 (18%) досліджень на базі MBSR із залученням медичних працівників та інтернів вимірювали самозвітну емпатію та п'ять задокументували підтверджені покращення. Нинішня література недостатньо досліджувала емоційну компетентність; однак, MBSR запропонував сприяти увазі терапевтів і консультантів до емоцій та емоційного прийняття, оцінюваних через субшкали усвідомленості, що було визначно як непряме вимірювання емоційної компетентності [3].

Якісні дослідження частіше досліджують міжособистісні виміри. Якісний огляд показав, що терапевти зазнали посилення міжособистісної присутності, співчуття до інших людей і відчуття спільної людяності після тренування усвідомленості. Результати якісних досліджень вказують на те, що усвідомленість може сприяти інстаїту у психотерапевтів та вмінню відрізнити свій досвід від досвіду клієнтів, бути присутнім у стражданнях клієнтів, повідомляти свої почуття щодо досвіду клієнта та допомагати клієнтам виражати свої емоції та тілесні відчуття. Ці дані збігаються з результатами нейронаукових досліджень, які свідчать про те, що практикуючі усвідомленість відчували посилення ясності сприйняття та уважності тілесних станів, що могло б сприяти формуванню емпатичних реакцій. Більше того, спроможність відноситися до себе з прийняттям демонструє збільшення здатності ставитися до інших таким же чином як до себе, а також кілька досліджень знайшли збільшення самоспівчуття у робітників сфери охорони чи інтернів після проходження курсу MBSR. Далі, контрольоване подвійне сліпе дослідження показало кращі результати клієнтів у медитуючих консультантів-початківців, а в іншому дослідженні підтверджено позитивну кореляцію між самозвітною усвідомленістю терапевтів та сприйняттям клієнтами їх терапевтичного ал'янсу. Але два огляди повідомили про змішані результати щодо взаємозв'язку між результатами клієнта і усвідомленістю терапевтів і ідентифікували чотири

дослідження, які повідомили про зворотність або відсутність кореляцій у зв'язку між рівнями самозвітної усвідомленості психотерапевтів або інтернів та сприйманням клієнтами емпатії терапевтів або результатів клієнта [9, с. 751]. Тому зв'язок між усвідомленістю медичних працівників, міжособистісними якостями та результатами пацієнтів є непростим та вимагає подальшого дослідження.

Використана література:

1. Амутіо А., Мартінез-Табуада С., Хермосилла Д., Делгадо Л. С.. Підвищення стану релаксації та позитивні емоції у лікарів через усвідомленість, програма навчання: Однорічне навчання. Психологія здоров'я та медицина, 2015. № 20 (6). С. 720 -731.

2. Вістед І., Волестад Дж., Нільсен М. Б., Нільсен Г. Х. Вплив тренувань з урахуванням уваги на усвідомленість, про яку повідомляється: систематичний огляд та метааналіз. Обережність, 2015. № 6 (3). С. 501-522.

3. Девіс Д. М., Хейз Дж. А. Які переваги уважності? Практичний огляд досліджень, пов'язаних з психотерапією. Психотерапія (шик), 2011. № 48 (2), С. 198-208.

4. Денг І. К., Лі С., Танг І. І. Зв'язок між блукаючим розумом, депресією та уважністю. Обережність, 2014. № 5. С.124–128. doi: 10.1007 / s12671-012-0157-7

5. Дженсен К. Г., Вангкільд С., Фрокджаер В., Хасельбалк С. Г.. Навчання уважності впливає на увагу чи це зусилля уважні? Журнал експериментальної психології: Загальний, 2008. № 141 (1). С. 106–123. doi: 10.1037 / a0024931

6. Зейдан Ф., Джонсон С. К., Даймонд Б. Дж., Девід З., Гулкасян П. Розуміння медитації покращує пізнання: свідчення коротких розумових тренувань. Свідомість і пізнання, 2010. № 19 (2). С. 597–605. doi: 10.1016 / j.concog.2010.03.014

7. Кенг С. Л., Смоскі М. Дж., Робінс, К. Дж. Вплив усвідомленості на психологічне здоров'я: огляд емпіричних досліджень. *Огляд клінічної психології*, 2011. № 31. С. 1041-1056.

8. Марчіорі Д., Папіс І. К. Коротке втручання уваги зменшує нездорове харчування під час голоду, але не ефект розміру порцій. *Апетитна*, 2014. № 75. С. 40-45.

9. Морган П., Сімпсон Дж., Сміт, А. Досвід практики усвідомленості медичних працівників: якісний огляд. *Обережність*, 2015. №6 (4). С. 744-758.

10. Тепер Р., Інцліхт М. Медитація, усвідомленість та виконавчий контроль: важливість емоційного сприйняття та моніторингу ефективності на основі мозку. *Соціальна когнітивна та афективна нейронаука*, 2013. № 8 (1). С. 85–92. doi: 10.1093 / scan / nss045

11. Фйорбак Л. О., Арендт М., Омбол І., Фінк П., Валах Х. Зменшення стресу на основі усвідомленості та когнітивна терапія на основі усвідомленості: систематичний огляд рандомізованих контрольованих досліджень. *Акта Психіатрика Скандинавіка*, 2011. № 124 (2). С. 102-119. doi: 10.1111 / j.1600-0447.2011.01704.x

12. Херен А., Ван Броек Н., Філіпот П. Вплив усвідомленості на виконавчі процеси та специфіку автобіографічної пам'яті. *Дослідження поведінки та терапія*, 2009. № 47 (5). С. 403–409. doi: 10.1016 / j.brat.2009.01.017

13. Чиса А., Сереті А.. Чи ефективні втручання, засновані на усвідомленні, при розладах вживання речовин? Систематичний огляд доказів. *Вживання та неправильне використання речовин*, 2014. № 49 (5). С. 492-512. doi: 10.3109 / 10826084.2013.770027

14. Чжан Дж., Дінг У., Лі Ю. Важливість складності завдання: вплив критерію уважності на виконання завдань та забезпечення безпеки операторів АЕС. *Особистісні та індивідуальні відмінності*, 2013. № 55. С. 433-439.

15. Шмертс С. К., Андерсон П. Л., Робінс Д. Л. Зв'язок між усвідомленістю самозвітності та виконанням завдань постійної уваги. *Журнал психопатології та оцінки поведінки*, 2009. № 31. С. 60–66. doi: 10.1007 / s10862-008-9086-0

16. Шуре М. Б., Кристофер Дж., Кристофер С. Медицина психіки та мистецтво догляду за собою: навчання уважності та консультування учнів через йогу, медитацію та цигун. Журнал консультування та розвитку, 2008. №86 (1). С. 47-56.

СМЕХОВАЯ КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТЕ РЕНЕССАНСНОГО ГУМАНИЗМА

РОДНЫЙ О.В.

*доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры зарубежной литературы*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

г. Днепр, Украина

Гуманизм как принцип культуры Возрождения и как широкое общественное течение базируется на антропоцентрической картине мира, во всей идеологической сфере утверждается новый центр — могучая и прекрасная личность. Гуманизм практически, а не теоретически «представляет собой один из самых сложных и динамичных, многофакторных феноменов цивилизации» [6, с.176].

Пико делла Мирандола в своем трактате «Речь о достоинстве человека» пишет, что «человека по праву называют и считают великим чудом, живым существом, действительно достойным восхищения» [4, с.506]. Выдвигается новая идея человека: совершенным в человеке является не только душа, но и тело, а сам человек есть высшее и совершенное проявление природы. Этот новый взгляд на человека утверждался постепенно и противоречиво на всем протяжении эпохи Возрождения. В XV веке (период раннего Возрождения) по меткому выражению Ортега-и-Гассета, испанского философа XX века, «человек заблудился в самом себе, т.е. он выпал из одной системы верований и пока не утвердился в другой» [7, с.37].

Возрожденческой гуманистической концепции человека акцентируется внимание на двух моментах: человек от природы не только совершенное существо (как и сама природа), но и разумное существо, определяющее его совершенство. Сам человек по своей природе не есть ни греховное, ни порочное существо. В то же время социально-историческая реальность того

периода, XV–XVI веков, явно контрастировала с гуманистической идеей человека, препятствовала проявлению человека, свободного и совершенного от природы. Наличествовали явно социально неравные, а значит социально несправедливые условия бытия людей как равных друг другу по своей сути. Выдвигается идея, что причиной нарушения изначальной природной справедливости является не человеческий разум и индивидуализм, а социальные условия, устройство общества, порождающее состояние дисгармонии бытия людей. Это обстоятельство побуждало многих мыслителей к созданию концепций и теорий такого социального переустройства, которое бы обеспечивало гармоничные отношения между людьми как индивидуальностями, делало возможным достижение счастья для каждого на основе социальной справедливости и социального равенства.

Индивидуализация и возросшая степень свободы не могли не отразиться на такой важной составляющей ренессансного общества, как стихии комического. Растущая роль разума в смеховой культуре проявляется в ряде особенностей: смех уже не представляется непознаваемо-божественным, тем, к чему можно быть лишь сопричастным. Теперь он — просто инструмент для достижения различных (социальных, философских, этических, политических) целей.

Известно, что в поисках смысла человеческого существования есть одна, возможно, самая древняя установка – стремление к счастью. Предположений о путях и способах, могущих сделать человека счастливым, рождалось невероятно много. Из всей совокупности человеческого опыта выделяется античная версия о том, что счастье никогда не достаётся даром, но если это и случается, то по прихоти или милости богов, как награда за подвиги и труд души, т.е. за культивирование добродетелей, минимизацию потребностей, аскетизм и даже страдания. В результате, после учения о счастье Аристотеля и философии Эпикура, несмотря на гуманизм Возрождения, утверждавший возможность полноты и радости посюсторонней жизни, когда быть счастливым признавалось не стыдным, не страшным, не опасным и не аморальным,

культура счастья как идея и практика не получила заметного развития. Напротив, на Западе взяли верх стоико-кинические традиции, которые не допускали культивирования счастья, теоретического и морального обоснования феноменов радости и удовольствия. Прихотливость, субъективность, эмотивность, нестабильность, релятивность, хрупкость и контекстуальность состояния счастья также не способствовали формированию убежденности в том, что человека можно, по крайней мере, ввести в культуру счастья, научить распознавать пути к нему, способы его достижения или приближения к нему.

И тем не менее, ренессансные гуманисты с их верой в позитивность и универсальность человека были убеждены, что жизнь, полная радости и творчества, приводит к обогащению индивидуальности, становлению характера человека в большей степени, нежели культ катастрофического мышления, невротического, заикленного на реальных или вымышленных несчастьях.

Гуманизм принимает тот факт, что жизнь может обладать трагическим характером, «что человеческий род несовершенен и ограничен и что некоторые утраты не могут быть восстановлены, а поступки – исправлены», но он не замыкается на этой мысли, а полагает, что «счастье достигается не пассивностью и уходом из мира, а стремлением к активной жизни, полной увлекательных предприятий и достижений, в которых реализуются наши дарования и способности» [2, с. 43]. В гуманизме по-настоящему ценным является фиксация на положительных, радостных сторонах жизни.

Гуманистические модели общества Возрождения вполне вписывались в смеховую культуру той эпохи. М.Бахтин полагал, что смех имеет глубокое мирозерцательное значение, поскольку такова «одна из существенных форм правды о мире в его целом, об истории, о человеке; это особая универсальная точка зрения на мир; видящая мир по-иному, но не менее (если не более) существенно, чем серьезность» [1, с. 137].

Смеховая народная культура, будучи древней, архаичной по своим истокам, тем не менее, предвосхитила некоторые фундаментальные философские концепты, которые специфичны для Нового времени. Согласно

оценке Л.Е.Пинского, «в эпоху Ренессанса нерушимую иерархическую вертикаль средневекового официального представления о космосе («Великую Цепь Бытия») сменила историческая горизонталь: движение во времени. В гротескной концепции тела, переживающего становление в народно-праздничных играх, предметом которых был веселый ход времени, рождалось новое историческое чувство жизни и представление о прогрессе человечества» [5, с. 203].

Смех позволял достигать универсального, гармоничного мировоззрения. Д.С.Лихачев вводит точную интерпретацию смехового мира. Он полагал, что смеховой мир являлся скорее не оппозицией по отношению к миру официальных отношений, а обратной его стороной, «антимиром», при этом «антимир противопоставлен не просто обычному миру, а идеальному миру, как дьявол противостоит не человеку, а Богу и ангелам» [3, с. 19]. То есть, смеховая культура реализовывалась не только в пространстве конкретном социальном, но осуществляла утверждение важнейших ценностей на уровне идеологическом, тем самым способствуя утверждению гуманистических идеалов в обществе.

Смех является существенным атрибутом общественного бытия, предстает специфическим видом духовной деятельности человека и общества, нацеленным на постижение окружающего мира. Важнейшая функция смеха гносеологического порядка заключается в разграничении истины и лжи, добра и зла, и т.д., что способствует образованию завершеного мировоззрения. Смех позволяет достигать цельности, гармоничности мировоззрения, что приводит к нивелированию абсурда, превосхождению противоречий.

Внешне, в своем первом поверхностном слое, смех нарочито искажает мир, экспериментирует над миром, лишает мир разумных объяснений, причинно-следственных связей и т.п. Но, разрушая, смех одновременно созидает - творит свой фантастический антимир, который несет в себе определенное мировоззрение, отношение к окружающей действительности.

В социальном взаимодействии посредством смеха достигается взаимопонимание, утверждаются важнейшие ценности социальной интеракции. В результате возможно достижение оптимального социального взаимодействия. Таким образом, смех содействует единению членов общности в достижении целей.

Смех способствует переосмыслению реальности, освобождению от формализма, косности социальной жизни. В силу данных свойств смеха индивид реализует «вхождение» в общество, поскольку для него оказываются понятны основные нормы общества. Ресурс смеха позволяет гибко использовать существующие нормы социальной жизни. Смех содействует становлению критической, самостоятельной личности, которая способна ощущать себя автономно в системе социального взаимодействия, соблюдать дистанцию по отношению к окружающей действительности, вырабатывать критическую оценку к происходящему, проявлять инициативу в выработке норм и усовершенствовании традиций. Посредством смеха осуществляется воспроизводство ценностей социального функционирования, среди которых свобода, гуманизм, участие и т.д.

Мы приходим к выводу, что смех включает в себе способность к остранению, очуждению, разрушению изнутри любой мыслительной логики, любого образа мира, претендующих на выявление, определение, утверждение единой истины. Именно рефлексия смеха открывает ограниченность, фрагментарность «монологических типов» мироощущения, основывающихся на целостности знания, и выявляет диалогическую стихию культуры, порождающую множественность ее форм. Смеховая система образов направлена на уничтожение старого мира, на смену которому придет мир народного спокойствия и благополучия. Карнавальная культура отелеснивает мир, делает его материальным, вольным, радостным. В нем нет более места страху официального христианства. Прежнее мироздание осуждают, бранят, проклинают, снижают, сбрасывают в низ, чтобы потом хвалить и прославлять обновленную жизнь.

Ренессансная смеховая концепция мира, будучи первичной по отношению к философским концепциям, способствовала созданию той мировоззренческой базы, на которой развился возрожденческий гуманизм. Ренессанс явился итогом борьбы принципов, в которой значительную роль играла народно-смеховая культура. Однако вместе с наступлением Нового времени меняется характер европейской смеховой культуры, происходит трансформация карнавального, жизнеутверждающего, мироощущения в маскарадное с его условностью и искусственностью.

Использованная литература

1. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М.М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1990. – 543 с.
2. Куртц П. Утверждения : Жизнь, полная радости и творчества / П. Куртц. – М.: РГО, 2005. – 345 с.
3. Лихачев Д.С. Смеховой мир Древней Руси / Д.С. Лихачев, А.М. Панченко, Н.В.Понырко. – Л.: Наука, 1984. – 204 с.
4. Пико делла Мирандола Д. Речь о достоинстве человека / Джованни Пико делла Мирандола // История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли в 5-ти тт. – М.: Изд. Академии художеств, 1957. – Т.1. – С. 506–514.
5. Пинский Л.Е. Рабле в новом освещении / Л.Е. Пинский // Вопросы литературы. – 1966. – № 6. – С. 200-206.
6. Хлудова Л.В. Гуманизм как система мировоззрения и поведения человека / Л.В. Хлудова // Философия и будущее цивилизации. – М.: Современные тетради, 2005. – Т.5. – С. 176.
7. Хосе Ортега-и-Гассет. Человек в XV веке / Хосе Ортега-и-Гассет // Человек. – 1992. – № 3. – С. 23–29.

**FEATURES OF THE STRUCTURE AND THERMAL PROPERTIES OF
PHENYLON-BASED GRAPHITOPLASTS**

NABEREZHNA O.O.

BURYA O.I.

PhD in Technical Sciences,

Dniprovsk State Technical University,

Kamyanske, Ukraine

Introduction

Nowadays there is an urgent problem of increasing reliability, safety and efficiency of machinery operation in various conditions, especially in the extreme ones (for example, elevated temperatures, loads and speeds). The elaboration of research on the development of perspective polymer composite materials with an improved complex of thermophysical and physicommechanical properties, which provide the necessary resource and working capacity of the machinery and technological equipment in difficult conditions, is one of the actual directions of polymer materials science in this connection. [1]. Thermoplastics have already achieved their breaking point and the limit of heat and wear resistance [2] in certain extent. That's why the modification of the polymer matrix structure with filler is so important. Significant changes of properties of polymer composite materials based on thermoplastic binders are achieved by reorganization of permolecular structure of polymer [3]. Carbon-graphite fillers are characterized by a high chemical and heat resistance, low density ($1.22 - 2.25 \text{ g/cm}^3$) and porosity (20 - 30%), developed surface of particles [1, 3]. The introduction of graphite gives plastics high chemical and thermal resistance. The heat resistance varies from 343 to 573 K where the selected matrix plays the main role. However, the disadvantages of known graphitoplasts include not too high rates of thermophysical properties [4, 5]. Graphitoplastics of such type can be used for structural details of difficult shape [2].

That's why the goal of this work was in the research of structure of developed graphitoplastics based on heat-resistant aromatic polyamide and determination of the influence of filler on structure formation of composites.

Methods and subjects of investigation

The heat treated samples of aromatic polyamide phenylone of mark C-2 (TU Technical Specification 6-05-221-101-71) and graphitoplastics on its base containing 10 - 20 wt.% of graphite of mark GS-2 were subjected to analysis.

The technology of obtaining graphitoplastics includes the preparing of raw materials that means dosing and mixing of initial components. Moulding compositions from specified components were made in the rotating electromagnetic field (0.12 T) by means of ferromagnetic elements. The formation of the blend, which was made in this way, in block products was carried out by the method of compression pressing under pressure 30 MPa and at temperature 598 K.

X-ray diffraction analysis of the samples was performed by the method of wide-angle radiography on the serial diffractometer DRON-2 when filtered radiation of $\text{CuK}\alpha$. The decipher of roentgenograms was made by a famous method the essence of which was reduced to the definition of new formations in the surface layer of the sample under study after the contact with melt in degree of angle change. And the qualitative analysis of the material was carried out by a set of interplanar distances. The interplanar distances associated with the reflexes were determined from Wulff - Bragg equation:

$$d/n = \lambda / (2 \sin \theta);$$

where d is the distance between the planes; n is an integer (in the conditions of the experiment $n=1$) ; λ is the length of the wave of radiation.

The shortest interatomic distance (R) was calculated by the formula Regel:

$$R_0 = 0,615 \cdot \lambda / \sin \theta;$$

Degree of crystallinity (DC) the ratio of crystalline and amorphous phases in the polymer composite materials (relative degree of crystallinity, %, was calculated by the formula:

$$CK = S_{\text{kp}} / S_{\text{am}} \cdot 100;$$

Overall degree of the crystallinity of composites, %, was calculated by the formula:

$$CK = S_{kp} / S_{am} \cdot 100 = S_{kp} / (S_{kp} + S_{am}) \cdot 100;$$

where S_{cr} is the area of crystalline part; S_{am} is the area of amorphous part.

For the identification of the temperature coefficient of linear expansion (TCLR), the images were obtained separately in accordance with GOST 15173-70 on dilatometers DKV-5AM in the temperature range 293-1173 K. The middle TCLR - α (K^{-1}) until the next sight was rooted for the formula:

$$\alpha = \frac{\Delta l_n + \Delta l_H}{l_0} \cdot \frac{1}{T_{i+1} - T_i} + \alpha^k,$$

where Δl_n is the difference of the deviation of the potentiometer arrow along the Y axis in the temperature range $T_{(i+1)} - T_i$, mm;

Δl_H - deviation from zero of the device in the temperature range $T_{(i+1)} - T_i$, mm;

l_0 - sample length at initial temperature $T = 293$ K, mm;

α^k - TCLR of quartz glass in the temperature range $T_{(i+1)} - T_i$, K^{-1} .

The results and their discussion

The diffraction patterns of the samples of phenylone C- 2 and graphitplastics with various content (10 – 20 wt. %) of the filler are showed on the figure 1. Two diffusion maximums in both amorphous sample of pure phenylone C-2 (1) and crystallized graphitplastics (2 – 4, fig.1) in the area of coherent scattering angles $25 - 60^\circ 2\theta$ were observed on the diffraction pattern. Based on the data on the initial sample, it can be said that in this interval of angles the crystalline phases in graphitplastics on its base are formed with some displacement in the area of increasing the angles x-ray scattering. Diffraction patterns of graphitoplastics (2 - 4, Fig. 1) are characterized by x-ray lines of graphite from the base planes (002) - $26^\circ 67' 2\theta$, (004) - $54^\circ 33'$. The presence of additional interferences in the diffraction pattern of graphitplastics at $\sim 24^\circ 2\theta$ and $\sim 87^\circ 2\theta$ indicates that there are neoplasms in the structure of the matrix [4].

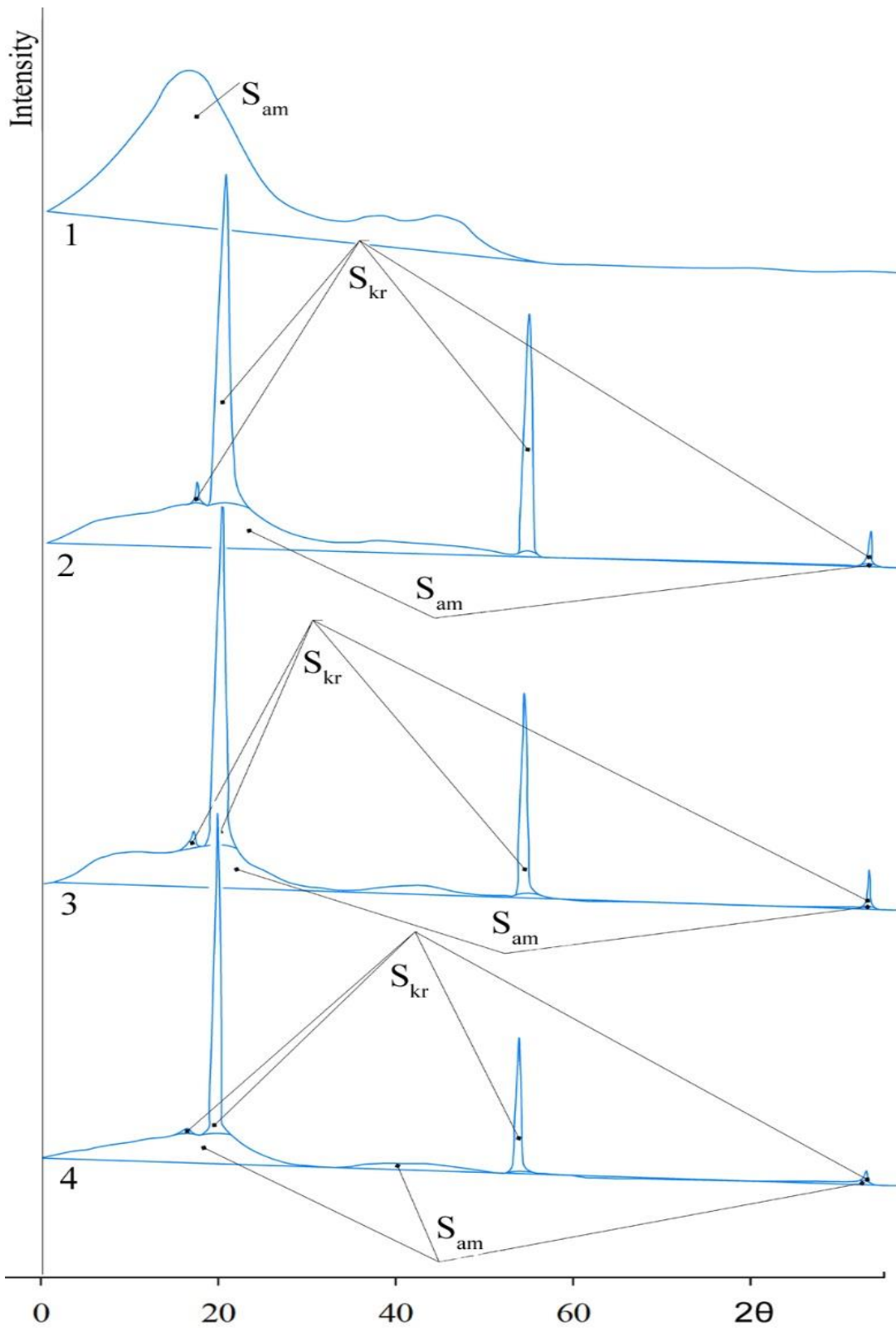

Fig. 1 The diffraction patterns of phenylone C-2 (1) and composites on its base with the content of graphite: 10 (2), 15 (4), 20 (3) % wt.

The first task in any modification of the X-ray method for determining the degree of crystallinity is to divide the pattern of the wanted sample into “crystalline”

and “amorphous” components. The last one is located inside the pattern of the crystallized sample as a curve like a pattern of the amorphous sample (fig. 1).

As it can be seen from the X-ray research data, the obtained graphitplastics with content 10 – 20 wt. % are partially crystalline polymers. The value of the degree of crystallinity is in the range of 65 - 70% (table 1).

Table 1. The data of X-ray diffraction analysis of phenylone C-2 and graphitplastics on its base with various content of the filler

C, wt.%	№ peak	d_{HKL}	2θ , rad	I_{rel} , %	R_0 , nm	CK	CK_{rel}
0	1	-	25°	100	0,202	-	-
10	1	3,679	$24^\circ 17'$	21	0,208	40,3	67,5
	2	3,339	$26^\circ 67'$	100	0,189		
	3	1,677	$54^\circ 67'$	66	0,095		
	4	1,122	$86^\circ 67'$	10	0,064		
15	1	3,731	$23^\circ 83'$	14	0,211	39,4	65
	2	3,382	$26^\circ 33'$	100	0,192		
	3	1,677	$54^\circ 67'$	39	0,095		
	4	1,119	87°	5	0,063		
20	1	3,731	$23^\circ 83'$	17	0,211	41,1	69,7
	2	3,382	$26^\circ 33'$	100	0,192		
	3	1,677	$54^\circ 67'$	52	0,095		
	4	1,119	87°	10	0,063		

At the same time, the shortest interatomic distance of the main maximums of graphitplastics practically did not change. Its value is in the range ~ 189 - 192 nm (table 1). At the same time, the crystallization conditions, under which the growth of single crystals with chains parallel to each other occurs, can be realized. It is known [7] that the tendency of folding the chains is clearly manifested for molecules with a length of more than 100 nm as in our case. The molecular weight is about 10 – 12 thousands.

Particular attention is paid to the study of the thermophysical characteristics of antifriction filled polymers. Temperatures developing in the friction zone, especially in heavily loaded and high-speed nodes, temperatures due to heterogeneity of heat transfer and thermal expansion of individual components will contribute not only to uneven wear of the friction surface, but also to destruction of the surface layers of the material.

The thermal linear expansion coefficient (TCLR) of the polymer in the solid state depends on the temperature, gradually increasing with its growth. The TLC of the melt or polymer in the viscous state is always higher than in the vitreous state. The TCLR is very strongly influenced by the glass transition temperature. As you pass the glass transition point, structural changes disappear that make a significant contribution to the expansion. Below the glass transition state, the expansion coefficient decreases even more.

It was experimentally established that the glass transition temperature for pure phenylone C-2 - 543 K, its theoretical value was calculated by the Weiland, Hoftitzer and Van Crevelen theorem [8] by the formula:

$$T_g = \frac{Y_g}{Z}$$

where Y_g is the modular function of transition to the vitreous state;

Z is the number of atoms along the chain of principal valences within one monomer unit; the error of experimental and theoretical values is 8 %.

Analysis of the results of TCLR, which are shown in Fig. 2 showed that the introduction of graphite ambiguously affects the value of TCLR of graphite plastics. In the temperature range 298 - 373 K there is an increase in TCLR in accordance with the increase in the concentration of filler from 10 to 20 % wt. After that, the TCLR values are gradually reduced by 23 – 30 % with increasing temperature to 450 K, this indicates a minimum shrinkage of finished products.

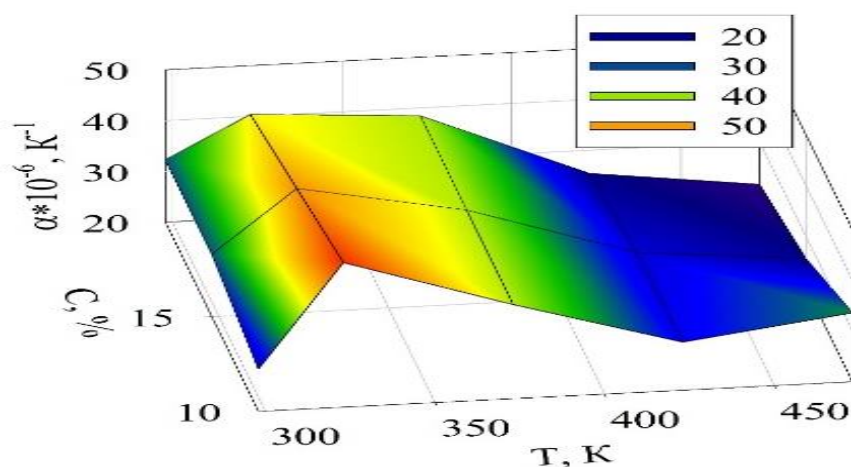

Fig. 2. Dependence of the temperature coefficient of linear expansion on the temperature of graphitoplastics based on phenylone

Conclusions

From the data of x-ray studies obtained graphitoplasts with a content of 10-20 % wt. are partially crystalline polymers, the degree of crystallinity lies in the range of 65-70%. Their interplanar distances and the shortest interatomic distances are determined. Analyzing the results, we can conclude that with increasing graphite concentration the thermal coefficient of linear expansion of the original polymer is improved by 45 - 48% with increasing temperature from 423 K to 523 K.

References

1. M.Ye. Savinova, N.A. Kovalenko. Vliyaniye tekhnologii pererabotki i napolnitelya na strukturu kompozitsiy na osnove polimerov / perspektivnyye materialy 2010, №6. P. 86-89.
2. V.A. Stolyarova, F.I. Shegel', YU.M. Mamatov Vliyaniye agresivnoy sredy na svoystva antifriktsionnykh materialov / Plasticheskiye massy. – 1980, № 1. P. 20-22.
3. T.L. Kharlamova, V.I. Vereykin. Osobennosti treniya i iznashivaniya materialov v agressivnykh sredakh / Treniye i iznos.1981, V. 2, № 1. - P.356-360.
4. V.YU. Baron Tekhnolohiya konstruktsiynykh materialiv / Baron V.YU. - M.: Nauka, 1977. - 512 s.
5. V.V. Korshak Khimichna budova ta temperaturni kharakterystyky polimeriv / Korshak V. V. - M.: Nauka, 1970. - 367 s.
6. V.P. Lebedev, N.A. Okladnov, M.N. Shlykova. Opreddeniye stepeni kristallichnosti polimerov na osnove vinilkhlorida i vinilidenkhlorida / Vysokomolekulyarnyye soyedineniya, 1967, V.9, № 3. P. 495 – 501.
7. T.A. Borukayev, M.A. Gastasheva, T.V. Zalova, KH.V. Mashukov. Rentgenograficheskiy fazovyy analiz poliazometinefirov na osnove aromaticeskikh dial'degidov i 4,4'-diaminotrifenilmetana. Materialy KH Mezhd.nauch.-prakt. konf-i «Novyye polimernyye kompozitsionnyye materialy», 2014, P.41-46.
8. D.V. Van Krevelen. Vlastyvosti ta khimichna struktura polimeriv / perekl. z anhliys'koyu. F.F. Khodzhenova, red. A.I. Malkina, - M: Khimik, - 1976. - 416 s.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

ЗАПОРОЖЧЕНКО О.В.

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри української і всесвітньої історії та культури

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

м. Ізмаїл, Україна

З початку ХХІ століття у всьому світі постійно спостерігається прискорення темпів розвитку науки і техніки, створюються інноваційні інформаційні технології, удосконалюється цифрова техніка, що дозволяє обробляти величезні інформаційні потоки, відбувається перетворення самої інформації в один з найважливіших глобальних ресурсів і чинників розвитку сучасного світу. Також спостерігається об'єктивний процес переходу суспільства до нового етапу розвитку людства - інформаційного суспільства.

Саме тому уряд України на самому вищому рівні розглядає процеси інтенсивного впровадження інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності суспільства як стратегічний вектор подальшого розвитку країни. Планується як можна швидше зробити якісну і ефективну діджиталізацію послуг у сферах освіти та науки, охорони здоров'я, транспорту, документообігу, усіх засобів інформаційної комунікації тощо. Віце-президент Асоціації «Інноваційний розвиток України» Валерій Фіщук вірно зауважує, що «По всьому світові частка традиційної економіки зменшується, а цифрової — збільшується, надаючи величезні переваги для країн та бізнесу. Натомість Україна, ІТ-фахівці якої на аутсорсі вже оцифрували півсвіту, лише зараз на державному рівні взяла курс на розбудову цифрової економіки. Цифрова економіка — це доволі нова для України парадигма розвитку. І її основу становлять не тільки ІТ-компанії, а й усі інші компанії та організації, які є користувачами продуктів і послуг ІТ-компаній. Розпорядження Кабінету

Міністрів України № 67 Р від 17 січня 2018 року «Про концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 — 2020 роки» — перший комплексний крок у напрямку розбудови цифрової економіки в Україні [1].

Само поняття інформаційного суспільства зародилося ще в середині ХХ століття у зв'язку із появою кібернетики і було пов'язане з іменами таких американських вчених, як К. Шенон, Н. Вінер, Д. фон Нейман, А. Тьюринг. Але активно термін став використовуватися пізніше, коли почалася повсюдна комп'ютеризація і почали активно розвиватися інформаційні та цифрові технології. І в подальшому теорія інформаційного суспільства отримала свій розвиток у працях теоретиків другої половини ХХ століття – Ф. Машлупа, К. Коями, Д. Белла, Е. Тоффлера, З. Бжезинського, Е. Масуди та ін. Саме в їх працях були визначені такі особливості переходу суспільства від індустріального до постіндустріального, як:

- збільшення ролі інформації, знань і інформаційних технологій в житті суспільства;
- зростання кількості людей, що залучаються до процесів обробки інформації, розробки інновацій в інформаційних технологіях, інформаційних комунікаціях і зайняті у виробництві інформаційних продуктів і послуг;
- зростання інтенсивності інформаційного впливу на суспільство з використанням радіо, телебачення, ЗМІ;
- створення глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей; їх доступ до світових інформаційних ресурсів; задоволення їх потреб в інформаційних продуктах і послугах;
- розвиток так званих «електронної демократії», «інформаційної економіки», «електронної держави», «електронного уряду», електронних мереж тощо.

У процесі дослідження особистісних аспектів інформаційного суспільства слід мати на увазі, що інформаційні технології не тільки доповнюють інтелектуальні ресурси людини, не тільки є зручним засобом

пошуку, обробки чи транслювання інформації, але вони також змінюють саму психічну складову життя людини, ведуть до синтезу людської свідомості і глобальних інформаційних систем, висувають певні вимоги до особистості. Стає очевидним, що в результаті процесу інформатизації суспільства ключовою фігурою стає саме людина, тобто її здібності до обробки, засвоєння великого обсягу інформації, вміння усвідомити її та застосувати для вирішення певних практичних завдань тощо.

Відомо, що людина набуває особистісних якостей, в процесі засвоєння соціального досвіду і ціннісних орієнтацій соціуму, в якому вона живе. Завдяки розвитку системи освіти, можливостей комунікації, інтенсивного процесу інформатизації суспільства на базі електронних засобів масової інформації людина з дитячих років отримує набагато більше різноманітної інформації, ніж будь-коли в минулому, а це створює як додаткові можливості, так і труднощі у розвитку і соціалізації особистості.

Соціалізація особистості - це безперервний процес, в результаті якого індивід набуває необхідних якостей і досвіду для повноцінної життєдіяльності в суспільстві. Соціалізація включає в себе навчання, виховання, освоєння соціальних ролей, адаптацію тощо. Соціалізація людини відбувається в суспільстві не тільки в умовах безперервного впливу на особистість всіляких обставин життя, але і також в умовах цілеспрямованого виховання і освіти.

Але потрібно зазначити, що в сучасному суспільстві динаміка інформаційних процесів досить висока і спиратися на випадкові чинники соціалізації сьогодні неприпустимо, отже особистість необхідно готувати до життєдіяльності в інформаційному суспільстві послідовно і цілеспрямовано.

Ф. Уебстер вважає, що сучасний етап розвитку суспільства характеризується визначальною роллю інформаційної сфери - сфери суспільного життя, що являє собою сукупність суб'єктів інформаційної взаємодії, власне інформації, інформаційної інфраструктури та громадських відносин у зв'язку з формуванням, передачею, розповсюдженням і зберіганням інформації, обміном інформацією всередині суспільства [2]. В таких умовах

особливої актуальності процес соціалізації набуває в інформаційному суспільстві, оскільки воно вимагає певних якостей, які раніше не мали особливого значення.

Людина постіндустріальної епохи проходить школу соціального навчання за допомогою посередника - комп'ютера, що істотно змінює спрямованість і характер соціалізації. На соціальну складову має великий вплив інформаційна сфера. В ході науково-технічного прогресу цей вплив неухильно зростає і відіграє визначальну роль у розвитку та становленні інформаційного суспільства XXI ст.

В системі «людина-соціум» інформаційне суспільство можна ідентифікувати за такими конкретними та взаємопов'язаними ознаками: по-перше, воно вимагає засвоєння необхідного обсягу інформації і знань, вміння засвоювати нові знання стає найважливішим чинником успішної соціалізації; по-друге, внаслідок стрімкого інноваційного розвитку, оновлення технологій (виробничих, соціальних, освітніх, медичних та багатьох інших) необхідною умовою успіху особистості є здатність та внутрішня мотивація до безперервної освіти, здатність до перекваліфікації та перенавчання; по-третє, життя людини залежить від умінь своєчасно і швидко знаходити, отримувати, переробляти, адекватно сприймати, аналізувати, і найбільш ефективно використовувати будь-яку нову інформацію, що вона постійно отримує з оточуючого середовища.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології відкривають для людини небачені раніше можливості доступу до інформації та знань, дозволяють кожній людині реалізувати свій потенціал і поліпшити якість життя. У той же самий час інформаційне суспільство несе численні ризики і небезпеки. Стрімко зростаючі потоки інформації породжують ризик того, що потрібна інформація може бути не знайдена, втрачена, викрадена, знищена. Також в умовах колосальних обсягів інформації більш складним стає процес орієнтації, пошуку, переробки потрібної інформації та її застосування.

Велика різниця в розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури призводить до того, що цілі регіони, континенти, країни і спільноти виявляються витісненими на узбіччя цивілізаційного процесу. Можна сказати, що виникає новий тип дискримінації – інформаційної. Крім того, вплив інформаційних технологій, які пронизують усі сфери життя сучасного суспільства, породжує небезпеку маніпулювання свідомістю і поведінкою людини, загрожує дегуманізацією. Так, англійський вчений Джарон Ланір, спеціаліст у галузі віртуальних даних та біометричних технологій, у своїй достатньо великій за обсягом роботі – книзі «You are not a gadget. Manifesto» («Ти не гаджет. Маніфест») – попереджає людей від страшної перспективи «стати не особистостями, а автоматами чи бездушним натовпом людей, які більше не діють як особистості» [3].

Ось чому в усьому світі все сильніше усвідомлюється необхідність вирішення глобальної проблеми - вчасно підготувати суспільство до нових умов життя, що невинно і швидко змінюються, а, також, до ефективної професійної діяльності людини в високотехнологічному інформаційному середовищі. Необхідно вчити людей самостійно діяти в цьому середовищі, ефективно використовувати його можливості, вміти захищатися від негативних впливів – «зберегти здоров'я, здатність до комплексного саморозвитку, оволодіти методологією організації робочого часу та часу відпочинку – завдання кожної сучасної людини» [4].

Ми вважаємо, що визначальним фактором соціалізації в інформаційному суспільстві є формування і розвиток інформаційної культури особистості, для чого необхідно визначити певні засади інформаційної культури суспільства - норми моралі, норми права, вектор розвитку інформатизації, світоглядні основи і цінності. Необхідність спеціальної підготовки людини до життя в інформаційному суспільстві підкреслюється в основних документах Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства (WSIC) (Женева, 2003 р .; Туніс, 2005 р.)

Концепція Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства фіксує 36 пріоритетних напрямків, що підлягають постійній увазі при реалізації концепції на період після 2015 року. У тому числі є позиції, які стосуються багатьох аспектів проблеми соціалізації людини в умовах інформаційного суспільства, такі як:

- захист і зміцнення прав людини в умовах інформаційного суспільства;
- розробка і сприяння впровадженню тих моделей і механізмів управління, що орієнтовані на інтереси людей, реалізацію гуманістичних цінностей;
- розширення доступу до ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) та їх використання усіма групами населення, навіть, маргіналізованими;
- забезпечення універсального доступу до інформації та знань, за допомогою послуг ІКТ, що мають бути призначені, доступні й прийнятні за ціною для осіб з обмеженими можливостями;
- допомога країнам, що розвиваються з метою максимально можливого скорочення цифрового (інформаційного) розриву;
- всебічна підтримка політики та програм, що пропагують медійну та інформаційну грамотність і навчання протягом усього життя для всіх, а також сприяють тому, щоб допомогти користувачам розвивати свої здібності оцінювати онлайн інформаційні ресурси і взаємодіяти з ними;
- створення різноманітного в культурному і мовному відношеннях світу;
- зміцнення довіри і безпеки при використанні ІКТ, в першу чергу за такими аспектами, як захист персональних даних, конфіденційність, безпека і стійкість мереж [5].

Отже, для успішної соціалізації особистості необхідно формування інформаційної грамотності яка, на нашу думку, має передбачати наявність таких знань і умінь, як:

- швидкий та ефективний пошук, ідентифікація і засвоєння саме тієї інформації, що необхідна для виконання певного завдання або вирішення проблеми;

- вміння правильно інтерпретувати та аналізувати знайдену і збережену інформацію;

- вміння оцінити точність і надійність інформації, дотримуватись етичних норм і правил користування отриманою інформацією при необхідності передачі і представлення результатів аналізу та інтерпретації іншим особам;

- вміння подальшого застосування інформації для здійснення ефективних дій і отримання запланованих результатів.

Інформаційна грамотність інтегрована до більш широкого феномену, яким є інформаційна культура, що є однією з найважливіших складових частин всієї загальної культури людини і людства. Інформаційна культура являє собою не тільки сукупність системи знань і умінь, що дозволяють ефективно засвоювати, обробляти чи виробляти інформацію, але і інформаційного світогляду, що забезпечує ціннісну, етичну складову самостійної цілеспрямованої діяльності з оптимального задоволення інформаційних потреб з використанням як нових, так і традиційних інформаційних технологій. Інформаційний світогляд можна визначити як певну систему поглядів людини на інформаційне середовище і місце людини в ньому, що включає в себе цінності, переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності.

Н.Г. Джинчарадзе виділяє кілька етапів становлення та розвитку інформаційної культури особи і дає характеристику кожному етапу:

- етап первісної інформаційної соціалізації – дитинство (спілкування в сім'ї, казка, гра, ознайомлення з засобами масової інформації тощо);

- етап освітньо-інформаційного навчання – юність (отримання самостійних навичок користування найновішими інформаційними технологіями та технікою, формування навичок самовдосконалення в процесі праці над новою інформацією, що забезпечується за допомогою засобів масової інформації, змістом навчання у школі, спілкуванням однолітків та сім'ї, впливом формальних і неформальних інституцій, структур);

- етап формування розвиненої інформаційної культури – зрілість (приблизно 16-25 років) – розширення об'єму індивідуальних інформаційних можливостей

та меж, підвищення психологічних здібностей сприйняття інформації та її селекції, отримання певних професійних навичок, зайняття місця у суспільних структурах та певного соціального становища, утвердження особливостей характеру впливу великих об'ємів нової інформації, оформлення особистісного ставлення до різноманітних засобів масової інформації [6].

Отже, поняття «інформаційна грамотність» і «інформаційна культура» характеризують складний, багаторівневий і багатоаспектний феномен взаємодії людини та інформації. У складі обсягу обох понять виділяється багато спільних компонентів: від вміння вести пошук інформації, аналізувати і критично оцінювати знайдені джерела до їх творчого, самостійного використання з метою вирішення різноманітних завдань, що виникають у навчальній, професійній, особистій діяльності тощо. Разом з тим, як впливає із сказаного вище, поняття «інформаційна культура особистості» - поняття більш широке, ніж поняття «інформаційної грамотності». Воно включає до свого складу, на відміну від інформаційної грамотності, такий компонент як інформаційний світогляд, що дозволяє нам забезпечити з одного боку, синтез і цілісність традиційної (книжкової) і порівняно нової (комп'ютерної) інформаційної культур, а з іншого, - уникнути конфронтації двох полярних культур в інформаційному суспільстві - гуманітарної і технократичної.

Тільки спеціальне навчання сучасних споживачів інформації може призвести до масового підвищення рівня інформаційної культури суспільства. Спеціальна підготовка та інформаційна освіта дозволяють людині отримати доступ до культурних цінностей, що зосереджені в бібліотеках та інформаційних центрах, архівах, музеях світу і інформаційних ресурсів. Це важливо в такій же, якщо не в більшій мірі, як і наявність комп'ютерів і цифрових каналів зв'язку.

Людина, якій необхідно забезпечити доступ до інформації, повинна усвідомлювати свої потреби в інформації, бути здатною їх реалізувати, мати уявлення про різноманітні сучасні інформаційні ресурси. Вона повинна вміти вести пошук необхідної інформації як в традиційному (паперовому), так

і в електронному середовищі. Ці знання і уміння складають ядро інформаційної грамотності і є невід'ємною частиною інформаційної культури особистості.

Людина, котра опанувала інформаційну грамотність, здатна краще вчитися, вона більше підготовлена до самостійного засвоєння знань. Людина, що має необхідний рівень інформаційної культури, не тільки має можливість отримувати якісну освіту, а й переконана у необхідності самоосвіти протягом усього життя, зацікавлена у своєму всебічному розвитку. Вона володіє засобами безперервного засвоєння нових знань і вмінням вчитися самостійно. Вона вміє працювати з будь-якою інформацією, з різнорідними, суперечливими даними, володіє навичками самостійного, критичного, а не репродуктивного типу мислення.

У сучасному багатополлярному світі, що загрожує конфліктами на расовому, національному, мовному, релігійному ґрунтах, людина, що володіє інформаційною культурою, здатна до толерантного сприйняття явищ культури. Концепція формування інформаційної культури особистості спрямована на пом'якшення негативних наслідків глобалізації - втрату самобутніх неповторних рис національних культур, національних систем освіти, національних традицій. Концепція спрямована також на подолання конфронтації двох полярних культур - технократичної та гуманітарної і дозволяє забезпечити цілісність традиційної і нової інформаційної культури.

Свобода слова передбачає не тільки можливість людини заявити (письмово або усно) про свою точку зору з будь-якого питання, але і відповідальність за істинність або хибність висловленої думки, дотримання етичних норм. Таким чином, розвиток інформаційного світогляду, що включає переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності має займати особливе місце в концепції формування інформаційної культури особистості [7],[8]. На нашу думку, лише людина, що володіє інформаційною культурою на достатньому рівні, може відрізнити інформацію від дезінформації, здатна критично оцінювати чужу думку й аргументовано висловлювати власну точку

зору, зможе використати можливості інформаційного середовища для свого самовдосконалення і самореалізації.

Використана література

1. Діджиталізація – це лише початок //Газета «День» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/didzhytalizaciya-ce-lyshe-pochatok>
2. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. /Ф. Уэбстер. – М.: Аспект-пресс, 2004. – С. 98.
3. Lanier G. You are not a gadget. Manifesto / G. Lanier – М.: Astrel', Corpus, 2011. – р. 7.
4. Запорожченко О.В. Антропологічні проблеми інформаційного суспільства // Молодий вчений. - № 12.1 (40).- 2016. – С. 84.
5. Всемирный саммит по информационному обществу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lawtrend.org/information-access/blog-information-access/vsemirnyj-sammit-po-informatsionnomu-obshhestvu-podvel-itogi-10letnej-raboty-i-predlozhit-kontseptsiyudalnejshogo-razvitiya>
6. Джинчарадзе Н.Г. Інформаційна культура особи: формування та тенденції розвитку (соціально– філософський аналіз): Дис. д-ра філос. наук: 09.00.03. – К.: Київський ун-т ім. Т. Шевченка, 1997. – С. 321.
7. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Інформаційне суспільство: морально-етичний дискурс / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань // Вісник «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Серія: Філософія. – Харків: «Право» № 2 (29) 2015 – С. 16-26.
8. Дзьобань О.П., Панфілов О.Ю., Соболева С.М. Інформаційне насильство: змістовний аспект / О.Г. Данильян, О.Ю. Панфілов, С.М. Соболева // Вісник «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Серія: Філософія. – Харків: «Право» № 1 (28) 2016 – С. 136-152.

SOCIAL ACTIVITY OF KATERINOSLAVL PROVINCE'S BODIES OF LAND: ANALYSIS OF PROCEEDINGS PAPERS

SARAJEVA O.V.

Candidate of Historical Sciences,

*Associate Professor at the Department of Philosophy
and History of Ukraine*

Pryazovsky State Technical University

Mariupol, Ukraine

Decentralized governance, extension of competences of local territorial communities, creating real opportunities for self-governments to solve the local issues independently is the universal trend of political relations in today's democratic society. In that regard learning from historical experience of local governments in its regional dimension, studying historical examples of decentralization and creation of efficient system of interaction between authorities and society is of extreme importance. It is the phenomenon of Bodies of Land at the turn of the 20th century that is full of such experience. Local self-governments managed to cope with important issues in socio-economic sphere, health care, education and others. Among various sources concerning this theme the proceedings papers of townships and meetings of Bodies of Land should be especially noted. They are rich in factual documents which indicate different aspects of Bodies of Land's activity.

Legal basis for social activity of Bodies of Land's establishments was laid in "The highest approved temporary Rules for Bodies of Land's establishments on cases concerning Bodies of Land's duties, consumer foodstuff and public disdain" of January 1, 1864. According to paragraph 73 of the Rules the cases of public disdain were the duty of Bodies of Land. But the rule of property and public disdain's funds distribution among provincial establishments was given to the Ministry of internal affairs. Bodies of Land's establishments had the right to raise penalties in favor of charities (paragraph 81). Townships also defined the terms and sizes of financial aid

to people in need (paragraph 82) [1]. It should be noted that the financial and food issues were the primary directions of Bodies of Land's activity according to "Provisions on Bodies of Land's establishments of 1864". Health care, education and economic arrangements were at the bottom of the list of Bodies of Land's activity they had the right to implement. It is wondered what caused so urgent need for charitable activity development. On the top, historical conditions in the second half of the 19th century – the beginning of the 20th century should be considered. The development of capitalism in Russian Empire enhanced social polarization, increased the number of those who were deprived of traditional benefits of human life and demanded for special attention from the state. In the situation when the state policy on custody arrangement ensued it was the government that considered diminishing the social tension in the country at the cost of public. So authorities delegated the charitable activity to the Bodies of Land. In this case charitable sphere was not separated from health care and education arrangements in Bodies of Land's estimates. It was quite natural that assistance to hospitals or shelters for the disabled can be regarded both as health care and as charity activity. It can also be mentioned grants to pupils in need which both education estimate and social estimate contained. Thus, the real Bodies of Land's expenses on charity can't be minimized.

The most efficient period of Bodies of Land's establishments activity is from 1890 to the 1900s, as this time gap is characterized by sustainable and strictly regulated legislation of local governances' activity aimed at the essence and the purpose of Bodies of Land ("Provisions on Bodies of Land's establishment" of 1864 and 1890; "The collection of government regulations on the cases of Bodies of Land's establishments within 1864-1890"; "The collection of circulars and instructions of the Ministry of domestic affairs on Bodies of Land's activity of 1864" etc.). In this regard "Reports of Katerinoslavl' Provincial Body of Land" made in that period should be analyzed to highlight the peculiarities of charitable activity of Bodies of Land's establishments. It should be noted that the "Reports" is the source containing financial account made by local Bodies of Land in Katerinoslavl' province as well as Katerinoslavl' Provincial Body of Land. "The Reports" give statements

concerning working capital of Bodies of Land's townships, debts and defaults, statements of replenishments and expenses spent on Bodies of Land's needs, donations etc in a form of tables. Thus, "The Reports" reflect a lot of interesting developments in the life of province related to improvements, trade and social sphere advancement. Having studied the materials of part 2 in "Report of Katerinoslavl' Provincial Body of Land of 1895" [2], it can be stated that Bodies of Land allocated significant donations to arrange medical assistance: "Due to the funds of Katerinoslavl' Provincial Body of Land maintenance of charitable institutions and free hospitals for outpatients is carried out" [3]. Estimating the hospital activity, locals pointed out: "There were nearly 13 outpatients visiting the hospital every day, including holidays and days off. Allowances were mostly given to laborers from villages and towns. Some people got free medicines in hospital reception, others bought the medicines at the discount of 50% at cost of Body of Land". Apart from that, the documents state that within given period Bodies of Land allocated 150 rubles to repair posts and set donation mugs in cemetery churches, 47 rubles 77 kopeks to help the families of lower ranks who were killed at war or died of wounds and diseases, 450 rubles 59 kopeks to provide food, tea and sugar for the disabled and the soldiers in the poorhouses. [4]. "The Report" makes it clear that by January, 1, 1895 a significant sum of 1418 rubles 27 kopeks had been allocated for maintenance of free hospitals by provincial Body of Land. Education development was another important direction of Bodies of Land's charitable activity. "The Reports" state that provincial Body of Land mentored Katerinoslavl' vocational school since August, 1891. The school was located in the building which had been specifically constructed by Katerinoslavl' Municipal Council with participation of provincial Body of Land's funds and the money bequeathed by the Prince A.Kudashev. There was a functioning St.John's cathedral near the school since November, 28, 1893, which was also built thanks to donations. "The Reports" state: "Maintenance of Katerinoslavl' vocational school is provided at the cost of total funds of Provincial and local Bodies of Land's Trasuries and local society" [5]. According to "The Reports" in 1895 there were the following sources of Katerinoslavl' vocational school's funding: 1. State Treasury 10

513 rubles; 2. Provincial Body of Land – 26 rubles; 3. Katerinoslavl’ district Body of Land – 2 000 rubles; 4. City society – 3 310 rubles; total - 42 708 rubles. It was mentioned that in the reporting year Katerinoslavl’ provincial Body of Land bought 129 textbooks for the school which means the constant support by the Body of Land to the school. Moreover, the data of “The Reports” show that there was meteorological station in Katerinoslavl’ vocational school. The establishment, maintenance and provision of the station with all necessary equipment was carried out at the cost of Katerinoslavl’ provincial Body of Land’s funds. Body of Land allocated 300 rubles for station maintenance every year till 1893, then the sum increased to 340 rubles. The pupils who observed at the station got apartments in the school building as a reward for their job; each of them received a payment of 120 rubles per year from the funds allocated by the Body of Land. Katerinoslavl’ vocational school was not the only educational establishment whose development was financed by the Body of Land. It also subsidized Katerinoslavl’ Mariinsk female gymnasia. According to the Decision of provincial Body of Land’s meeting of October, 31, 1870, provincial Body of Land paid annual allowance of 1200 rubles to the gymnasia. Apart from this sum, the donation of 6000 rubles from honored sponsor Ye.Messarosh was allocated to finance the gymnasia in the reporting period. As “The Reports” show, Body of Land also financed free-of-charge female school in Katerinoslavl’. According to the Decision of provincial Body of Land’s meeting of April,30,1874, provincial Body of Land paid annual allowance of 800 rubles to the school.[6]. Provincial Body of Land also provided Mariupol Mariinsk female gymnasia with an annual allowance of 300 rubles. Provision for fellows was the separate item of expenditure which is confirmed by the proceedings papers. According to the Decision of provincial Body of Land’s meeting of October, 31, 1874, the sum of 400 rubles was accounted in cost estimate of provincial Body of Land to provide two fellows in teaching seminaries in each district. In so doing the selection of both fellows and seminaries for their further educating was the duty of District Township. In the reporting 1895 provincial Body of Land allocated rather significant funds for fellows’ provision in Katerinoslavl’ province: 200 rubles to

Mariupol district, 266 rubles to Pavlograd district, 400 rubles to other districts. Total funds allocated for fellowships was 2866 rubles 67 kopeks.

In 1896 the actual trends in charitable activity of Bodies of Land were not changed. Bodies of Land supported such vital social institutions as health care, education, culture. Paragraph 2 of “The Report of Katerinoslavl’ Body of Land of 1896” informs about the activity of provincial Body of Land in the sphere of public disdain. [7]. “The Report” states that health care needed the most support, so the main charitable assets of Body of Lan were directed at treatment facilities maintenance. “The Report” notes that both benevolent establishments and free-of-charge ambulatories functioned at the cost of Body of Land in Katerinoslavl’ province. Proceedings papers confirm: “Such hospitals were mostly visited by laborers and tradesmen from Katerinoslavl’ [8]. Moreover, as the sources say, in reporting year smallpox vaccination location was opened in a free-of-charge Katerinoslavl’ provincial hospital because of smallpox epidemic spreading. 850 people were vaccinated until December, 1896. “The Reports” says: “Jews who came in filthy clothes and very dirty body were the majority of patients who needed vaccination. In that case, each patient had to be washed with the soap, warm water and spirit before vaccination, then had to be put a dressing on the spot of injection”. “The Report” also mentions that in 1896 fines of 162 rubles 17 kopeks imposed on contractors and other private people according to verdicts for different offences were additional source of funding the needs of public disdain. This fact witnesses that Body of Land tried to solve the issue of lack of funds allocated for charity.

In paragraph 2 of “The Report of Katerinoslavl’ Body of Land of 1897” [9] it was noted that one of the main developments in the sphere of Bodies of Land’s charitable activity was the opening of the hostel for poor pupils, orphans and children whose parents live outside the town in Novomoskovsk district with the help of common efforts of Katerinoslavl’ provincial and Novomoskovsk district Bodies of Land. Pupils got free meals and accommodation; orphans also got clothes in the hostel.

In the reporting 1898 Bodies of Land patronized foundlings. Proceeding papers recorded the case which shocked all locals: in 1898 in Pavlograd district a girl-foundling was found in a moat near Christian cemetery; she was taken to Body of Land's hospital. Later girl's caretakers were given an allowance of 5 rubles per month by the Body of Land. [10]. In 1899 funding for the poor and the sick significantly decreased compared to 1898 (3581 rubles 99 kopeks). "The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1899" says: "In the reporting year the following funds were allocated for the poor and for the sick: 382 rubles 55 kopeks - interest on eternal deposits; 6 rubles 85 kopeks – church mug donations; 53 rubles 08 kopeks – fees of Provincial Body of Land (total – 442 rubles 48 kopeks). [11]. But in 1899 there was increase in educational establishments funding. Paragraph 2 of "The Report" claimed: "Funding of education consisted of 320515 rubles from Bodies of Land's establishments, 39537 rubles from State Treasury, 119089 rubles from permanent donations, 195084 rubles from one-time donations". Thus, the total sum of allocated funds was 498 725 rubles. In comparison, in 1897 Bodies of Land's expenditure on education was 24 250 rubles, in 1898 – 14 272 rubles 13 kopeks. The total sum of expenditures on charity in the reporting year was 499 167 rubles 48 kopeks. Therefore the reporting data of 1895-1899 make it possible to compare the expenditures of Katerinoslavl' Body of Land for the given period and confirm the fact that expenditure on charity was rather high.

Unfortunately. "The Reports" made in further years of 1900-1902 do not contain the complete information about charitable activity of Bodies of Land, so it makes impossible to analyze this direction of Bodies of Land's activity for the given period. Yet, having analyzed "The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1901" it can be concluded that there were made some changes in primary goals of Bodies of Land's charitable activity [12]. Money was directed as follows: 600 rubles as an allowance to the poor at Easter and Christmas, 596 rubles 50 kopeks per a district as an allowance to eight district townships for opening orphanages in settlements, 2035 rubles 34 kopeks for maintenance of penal colonies and handicraft orphanages for juvenile offenders; 5000 rubles for establishing museum in honor of A.Pol' in the

building of Katerinoslavl' higher mining school; 300 rubles for transformation musical classes into music college by Katerinoslavl' music society.

In the reporting year of 1902 education was the provincial Body of Land's major item of expenditure. According to "The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1902" [13], charitable donations of provincial Body of Land in 1902 were allocated to develop educational sphere. The total sum was 7625 rubles directed at maintenance of provincial educational establishments.

Thus, proceedings papers which highlight charitable activity of Katerinoslavl' province's Bodies of Land help reproduce the facts of the past as well as convey the spirit of the past. Having analyzed the original sources, we can conclude the following: social activity of Bodies of Land in the sphere of public disdain was among their statutory obligations and was reflected as a separate item of expenditure in their budgets; the main directions of charitable activity of Katerinoslavl' provincial Body of Land were the aid to the disadvantaged and those people who are in temporary need; opening of schools; providing the fellows with grants; support the health care development.

References

1. Sarayeva O. (2014). Donbass' Bodies of Land within the system of authoritative and social relations in post-reform period. Mariupol: Novy svit, pp.44
2. The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1895, Paragraph 1 (1896). Katerinoslavl': Tipo-litography of Body of Land board, 402 pp.
3. The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1895, Paragraph 2 (1896). Katerinoslavl': Tipo-litography of M.Phishkin, pp.89
4. The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1895, Paragraph 2 (1896). Katerinoslavl': Tipo-litography of M.Phishkin, pp.90
5. The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1895, Paragraph 2 (1896). Katerinoslavl': Tipo-litography of M.Phishkin, pp.127

6. The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1895, Paragraph 2 (1896).
Katerinoslavl': Tipo-litography of M.Phishkin, pp.141
7. The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1895, Paragraph 1 (1897).
Katerinoslavl': Tipo-litography of M.Phishkin, 472p.
8. The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1896, Paragraph 2 (1897).
Katerinoslavl': Tipo-litography of L.Shparber, pp.25
9. The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1897, Paragraph 2 (1898).
Katerinoslavl': Tipo-litography of provincial Body of Land, 191 pp.
10. The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1898, Paragraph 2 (1899).
Katerinoslavl': Tipo-litography of provincial Body of Land, pp.137.
11. The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1899, Paragraph 1 (1902).
Katerinoslavl': Tipo-litography of provincial Body of Land, pp.221.
12. The Report of Katerinoslavl' Body of Land of 1901, Paragraph 1 (1902).
Katerinoslavl': Community 'Pechatnya by S.Yakovlev', pp. 104–105; 286–287; 455.
13. The Report of Katerinoslavl' district Body of Land township of 1902,
Paragraph 2 (1903). Katerinoslavl': Provincial Body of Land's tipography, 74 pp.

СЛУЧАЙ РЕДКОЙ ФОРМЫ КИСТОЗНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЖЕЛЧНЫХ ПУТЕЙ – БОЛЕЗНЬ КАРОЛИ

НОВОСКОЛЬЦЕВА И.Г.

кандидат медицинских наук, доцент,

заведующая кафедрой Лабораторной диагностики, химии и биохимии.

Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко

г. Старобельск, Луганская область, Украина

Резюме: статья посвящена описанию клинического случая – болезни Кароли. В публикации отражены представления о патогенезе, классификации, принципах диагностики и лечения болезни Кароли.

Ключевые слова: кистозная трансформация желчных протоков, болезнь Кароли, синдром Кароли.

Summary: the article describes the clinical case of the disease Caroli. The publication reflects the view of the pathogenesis, classification, principles of diagnosis and treatment of Caroli disease.

Key words: cystic transformation of the bile ducts, Caroli disease, Caroli syndrome.

Кистозная трансформация желчных путей (КТЖП) – врожденное заболевание, окончательно формирующееся после рождения, обусловленное аномалиями развития слияния общего желчного протока и протока поджелудочной железы, а также дистальных отделов общего желчного протока. Факты, свидетельствующие о врожденном характере кистозной трансформации желчных путей:

1. КТЖП находят внутриутробно (в третьем триместре беременности) и у новорожденных.

2. КТЖП может сочетаться с врожденными кистами в других органах: в почках, яичниках, поджелудочной железе, легких, головном мозге.

3. Внутрипеченочные кисты желчных путей на ранних стадиях формирования сочетаются с внутренними сужениями желчных путей.

Патогенетической основой заболевания является врожденное недоразвитие мышечного слоя стенки желчных протоков, замещение его фиброзной тканью с признаками хронического воспаления в сочетании с нейромышечной дегенерацией сфинктера Одди и аномальном слиянии холедоха и главного панкреатического протока, вне стенки двенадцатиперстной кишки.

Классификация кист желчных протоков Тодани (Todani):

Тип Ia: Кисты холедоха (общего желчного протока).

Тип Ib: Сегментарное расширение общего желчного протока.

Тип Ic: Диффузное или цилиндрическое расширение общего желчного протока.

Тип II: Дивертикулы внепеченочных желчных протоков.

Тип III: Холедохоцеле.

Тип IVa: Множественные кисты внутри- и внепеченочных желчных протоков. Тип IVb: Множественные кисты внепеченочных желчных протоков.

Тип V: Кисты внутрипеченочных желчных протоков (болезнь Кароли и синдром Кароли).

В клиническом течении КТЖП различают два периода:

1. Скрытый период – определяется симптоматика холангита, хронического холецистита, ЖКБ. В данном периоде симптоматика «сглажена». В скрытом периоде кисты обнаруживают «случайно» в поисках причины возникновения симптомов заболевания желчных путей, поджелудочной железы, или во время операции при ревизии желчных путей, печени, поджелудочной железы.

2. Период клинических проявлений – обусловлен возникновением осложнений. Кистозную трансформацию обнаруживают при обследовании больного в поисках причины механической желтухи, острого холангита.

Кистозная трансформация внутрипеченочных желчных протоков – болезнь Кароли может быть 2 видов:

1. Истинная болезнь Кароли – наличие только кистозной трансформации крупных внутрипеченочных протоков. Может возникать во всех внутрипеченочных протоках – тотальное поражение.

2. Синдром Кароли – поражение мелких протоков, сочетающееся с врожденным фиброзом печени.

При обоих вариантах поражения внутрипеченочных протоков – прогноз неблагоприятный.

Клинические проявления кистозной трансформации обусловлены главным образом наличием желчной гипертензии, холестаза (механическая желтуха, холангит). При определении нарушения желчеоттока необходимо помнить: 1. «Желтуха» выглядит клинически убедительно уже при декомпенсации пассажа желчи; 2. Отсутствие клинических признаков желтухи не исключает наличия скрытой формы желчной гипертензии.

Наиболее информативным методом диагностики болезни Кароли является – УЗИ, КТ, и чрескожная холангиография, которая является наиболее информативным способом диагностики заболеваний желчных путей. При ультразвуковом исследовании печени обнаруживаются множественные уплотнения. При болезни Кароли холангиография выявляет кистозные расширения, соединяющиеся между собой протоками нормального или уменьшенного калибра.

На сегодняшний день считается, что радикализм операции обеспечивается не столько адекватностью оттока желчи, сколько полнотой удаления измененных желчных путей. Для кистозноизмененных внепеченочных желчных путей – это цистэктомия. Если попытки удаления стенки кисты представляют опасность, в таких случаях оставшаяся стенка кисты должна быть максимально возможно деэпителизирована. Наиболее эффективным методом является аргоновая коагуляция. При внутрипеченочной кистозной трансформации методом выбора, является удаление доли печени вместе с

кистозно-измененными протоками. При тотальной КТЖП у молодых больных, выполняется трансплантация печени.

Собственное наблюдение.

Больной Ч., 74 года поступил в хирургическое отделение, в ургентном порядке. Жалобы при поступлении: на боли в верхних отделах живота, высокую температуру, желтуху, слабость, тошноту. Со слов больного приступ возник около десяти часов назад, после приема пищи, пожелтел, повысилась температура $37,5^{\circ}\text{C}$. Больной был доставлен в клинику с диагнозом – острый холангит, механическая желтуха.

Из анамнеза: считает себя больным с 20.08.2008 года, когда аналогичный приступ возник, так же после приема пищи, была гипертермия до 39°C , озноб, желтуха. Бригадой скорой помощи доставлен в ургентное хирургическое отделение, госпитализирован с диагнозом – ЖКБ, механическая желтуха. Билирубин сыворотки крови – 29 мкмоль/л, Л – $17,5 \times 10^9$, температура – $37,5^{\circ}\text{C}$, АД – 120/80 мм.рт.ст., ЧСС – 90 в мин. Проводилось лечение: инфузионная терапия, детоксикация, антибиотикотерапия. Состояние больного улучшилось. УЗИ 29.08.2008: печень +2см, определяются участки неоднородной структуры, по типу «кист» в обеих долях печени 13x10x6 см и 3,5 см, овальной формы. Просвет холедоха не увеличен – 6 мм. Гидронефроз левой почки. Правая почка – несколько кист величиной 2 см. На десятые сутки – резкое усиление боли в эпигастрии и правом подреберьи, повышение температуры до 38°C . Диагноз: абсцесс печени, панкреонекроз. Больной оперирован 31.08.2008 г. Во время операции обнаружен воспалительный инфильтрат, в который вовлечены печень, желчный пузырь, головка поджелудочной железы. При ревизии инфильтрата вскрылся абсцесс – выделось около 100,0 мл гноя с колибацилярным запахом. Головка железы местами черного цвета, с отложениями фибрина. Желчный пузырь гангренозно изменен. Холецистэктомия от шейки. При дальнейшей ревизии вскрылся гнойник сальниковой сумки, выделилось 300,0мл гноя с колибацилярным запахом. Полости абсцессов санированы и дренированы

через контрапертуры в подреберьях. Брюшная полость ушита наглухо. Диагноз после операции: очаговый панкреонекроз, гангренозный холецистит, поддиафрагмальный абсцесс, абсцесс сальниковой сумки. В послеоперационном периоде по дренажу—желчь – 150,0 – 200,0 мл в сутки. Состояние больного стабилизировалось. Выписан на четырнадцатые сутки (с дренажом) на амбулаторное лечение к хирургу по месту жительства. Постепенно количество желчи уменьшалось, дренаж был удален.

В течение последующих девяти лет с момента операции у больного периодически возникали приступы боли в верхнем отделе живота, которые сопровождались приступами желтухи и холангита. Каждый раз при госпитализации больного в urgentные отделения проводили инфузионную терапию, антибиотикотерапию, детоксикацию. Состояние больного улучшалось, приступ холангита купировался и его выписывали, не принимая во внимание ранее выявленные при УЗИ кисты печени, и не обращая внимания на упорно рецидивирующий холангит, механическую желтуху и волнообразное течение заболевания.

При поступлении в клинику 20.06.2017 г. общее состояние больного удовлетворительное, кожные покровы желтушные. АД – 110/70мм.рт.ст., ЧСС- 90 в мин., температура – 37,7° С, Л – $14,8 \times 10^9$. Билирубин общий – 88,8 мкмоль/л. Язык влажный, живот симметричный, не вздут. При поверхностной пальпации живот мягкий, умеренно болезненный в эпигастрии и правом подреберье. Печень у края реберной дуги. При глубокой пальпации в правом подреберье выраженная болезненность. Симптом Ортнера положителен.

Перед поступлением в клинику 19.05.2017 больному была проведена компьютерная томография брюшной полости и забрюшинного пространства с контрастным усилением. Обнаружено: не резко выраженное расширение внутрипеченочных желчных протоков; визуализируется неравномерное расширение общего желчного протока – в проксимальной и средней трети до 18мм, в нижней трети до 11мм. В холедохе – конкременты, округлой формы, размером от 5.5мм до 7*5мм. Стенки протока уплотнены. Вирсунгов проток

расширен до 4-5мм. Кисты правой почки до 5,5мм и 26*28,5*21,7мм. Гидронефроз левой почки.

21.06.2017г. больной был оперирован в срочном порядке. Диагноз до операции: резидуальный холедохолитиаз, механическая желтуха, острый холангит, киста правой почки, гидронефроз III степени левой почки. Во время операции, при ревизии: печень не увеличена. Выделен общий желчный проток диаметром 2 см. Поперечная гепатикотомия. Под напором выделился гной с колибацилярным запахом, детрит, мелкие конкременты. Из общего желчного протока у места слияния долевых протоков удален конкремент 1,0x1,5 см. Другой конкремент «вколочен» в дивертикулообразное выпячивание левого долевого протока. После его удаления выделилась желчная замазка, темная желчь. Протоки санированы. ДПК мобилизована по Кохеру, она деформирована, сдавлена образованием 5,0*6,0см, мягко-эластической консистенцией, исходящем из поджелудочной железы. Общий желчный проток над кистой расширен до 1,5 см. Поджелудочная железа плотная, увеличена в размерах, в головке определяется гомогенное образование до 4см в диаметре. Учитывая деформацию ДПК, расширение протоков, а также возраст больного, необходимость проведения в радикальном варианте гемигепатэктомии, решено ограничиться паллиативным вмешательством – внутренним дренированием желчных путей. Выполнена гепатикоюностомия на длинной петле, анастомоз наложен в воротах печени – у бифуркации печеночных протоков. Анастомоз по Брауну с исключением приводящей петли по А.А.Шалимову. Учитывая изменения стенки холедоха, наличие холангита, проведено дренирование холедоха. Дренаж выведен в правом подреберье через контрапертуру, подпеченочное пространство дренировано латексно-трубчатым дренажом, который также выведен через контрапертуру в подреберье. Рана ушита послойно наглухо. Диагноз после операции: болезнь Кароли, с преимущественным поражением протоков левой доли печени, холангит, цистолитиаз, киста головки поджелудочной железы, сужение панкреатической части общего желчного протока и Вирсунгова протока, хронический

пакреатит, механическая желтуха, гнойный холангит, кисты правой почки, гидронефроз III степени левой почки. Пациент выписан на тринадцатые сутки в удовлетворительном состоянии. Осмотрен через 2,5 года, жалоб нет, состояние удовлетворительное.

В приведенном наблюдении отразились все «типичные» ошибки в диагностике и лечении больных с кистозной трансформацией желчных путей. В девятилетнем периоде неоднократных обращений больного в хирургические отделения с очередной «атакой» механической желтухи, острого холангита, никто не обратил внимания на выявленные ранее расширения желчных путей, наличие кист в печени, кист обеих почек. Осталось также без внимания волнообразное и продолжительное течение заболевания, а также его резистентность к консервативному лечению. За прошедшие 9 лет возможно было, между вспышками холангита и желтухи, выполнить радикальную операцию – гемигепатэктомию .

Использованная литература

1. Вишневский В.А., Цвиркун В.В., Гаврилин А.В., Ионкин Д.А. Хирургическое лечение больных с кистами желчных протоков. – В кн. «Новые технологии в хирургической гепатологии». (Матер. III конф. Ассоциации хирургов).– Санкт-Петербург, 1995. – С. 355-356.
2. Гальперин Э.И., Кузовлев Н.Ф., Волкова Н.В., Шаров Ф.В. Болезнь Кароли // Хирургия. – 1987. – №11. – С.71-75.
3. Гальперин Э.И., Ветшиев П.С. Руководство по хирургии желчных путей. – М.: Видар, 2009. – 560 с.
4. Гордеев П.С., Корнеев А.П. Кистозная трансформация желчных протоков. // Хирургия. 1991. – №2. – С.145-147.
5. Корепанов А.М., Иванов Г.И. Труднодиагностируемый случай болезни Кароли // Клиническая медицина. – 1992. – №2. – С.104-105.

6. Котовский А.Е., Глебов К.Г., Петрова Н.А., Уржумцева Г.А. Эндоскопические технологии в лечении заболеваний органов гепатопанкреатодуоденальной зоны // *Анналы хирургической гепатологии*. – 2010. – Т.15.–№1. – С.9-18.

7. Котовский А.Е., Дюжева Т.А., Глебов К.Г., Петрова Н.А. Эндоскопическое транспапиллярное стентирование желчных протоков при болезни Кароли // *Анналы хирургической гепатологии*. – 2010. – Т.15. –№4. – С.105-109.

8. Нечитайло М.Е., Галочка И.П. Диагностика и лечение кистозной трансформации желчных протоков. – Киев: Маком, 2008. – 302 с.

9. Bakoyiannis A. Rare cystic liver lesions: A diagnostic and managing challenge // *World J Gastroenterol*. – 2013. – November 21; 19 (43). – P. 7603-7619.

10.Cerwenka H. Bile duct cyst in adults: Interventional treatment, resection, or transplantation? // *World J Gastroenterol*. – 2013. – August 28; V. 19 (32). – P. 5207-5211.

11.De U., Das S., Sarkar S. Type VI choledochal cyst revisited // *Singapore Med J*. – 2011; 52 (5). – P. 91-93

12.Jablonska B. Biliary cysts: Etiology, diagnosis and management // *World J Gastroenterol*. – 2012. – September 21; 18 (35). – P. 4801-4810.

13.Khandelwal C., Anand U., Kumar B., Priyadarshi R.N. Diagnosis and Management of Choledochal Cysts // *Indian J Surg* (September–October 2012); 74 (5):401-406.

ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІКТОРА МАТЮКА У СФЕРІ ПЕДАГОГІКИ ТА ПРОСВІТНИЦТВА

СТАДНИЦЬКА М.В.

аспірант кафедри методики музичного виховання і диригування

Інституту музичного мистецтва

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка

м. Рава-Руська, Україна

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, в умовах державного й духовного відродження, важлива роль належить розвитку національної системи виховання, яка передбачає виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях, обрядах, багатовіковій мудрості і духовності попередніх поколінь. Саме тому творча спадщина визначних діячів минулого продовжує і надалі привертати увагу дослідників. Особливий інтерес у цьому плані викликає діяльність західноукраїнських композиторів другої половини XIX – початку XX століття, які, в умовах іноземної окупації, зробили вагомий внесок у розвиток музичної освіти і виховання в регіоні. Почесне місце серед них посідає Віктор Матюк – священник, композитор, педагог, музично-громадський діяч.

Аналіз початкової музично-освітньої діяльності В.Матюка дає можливість відзначити, що вона має багато спільних рис із діяльністю багатьох відомих західноукраїнських композиторів другої половини XIX – початку XX століття. Розпочиналась вона ще під час навчання у гімназіях та семінаріях, де будучи диригентами учнівських та студентських хорів, навчали і нотного співу, який виступав важливим елементом музично-естетичного виховання. Таким етапом у діяльності В. Матюка стали 70-ті роки XIX ст. Це був період навчання у Перемиській гімназії (1873 – 1875), «де зложив кружок музичний, який співав у хорі і грав на смичкових інструментах» [2]. Для цього хору композитор написав свої перші пісні: «Бідум собі купила» і «Щасть вам, Боже», які

присвятив директорів гімназії О. Полянському. Однак найбільшу популярність принесла композитору пісня на слова М.Шашкевича «Цвітка дрібная». Вона користувалася великою популярністю по всій Західній Україні, зокрема, як відзначає І.Біликовський, її любив співати О.Мишуга, який «на концертах чарував нею публіку і ... цією піснею проклав собі дорогу до своєї майбутньої кар'єри»[3].

Матеріали про діяльність і спадщину В.Матюка свідчать, що одним із напрямків його просвітницької праці, який мав вплив на розвиток музичної освіти і виховання в Західній Україні, була видавнича справа, яку композитор розпочав у тих же 70-х роках ХІХ ст. Відчуваючи потребу в дидактичному матеріалі, він, як стверджує С.Людкевич, у «шостому класі склав і видав літографією шість коляд для мішаного учнівського хору»[4], які заповнили репертуар і користувалися великою популярністю.

М.Вербицький та І.Лаврівський, творчу спадщину яких ідеалізував В.Матюк, відіграли помітну роль у його житті. Під їх впливом він починає писати музику до драматичних вистав. Зокрема, під час навчання в семінарії В. Матюком була написана музика до п'єс: «Капрал Тимко», «Нещасна любов», «Простак», «Три князі на один престіл», які відразу ж заповнили репертуар музично-драматичного театру, а також учнівських і студентських колективів. Якщо М. Вербицький був «творцем хорového стилю в Галичині» і «найкраще перейняв духа й техніку духовної музики Д. Бортнянського» [16], то В. Матюк – його учень – природно тяжів до логічного піднесення галицької музики в романтичному напрямі, спрямування музичних інтонем у русло професіоналізації. Так, на думку С. Людкевича, у хорі «З тривікових могил» («Кантата на пам'ять 300-літньої річниці Ставропігійського інституту») музична мова вирізняється цікавими гармонічними та стильовими прикметами, які «не раз є просто ревелюцією, що може показати нам інтенцію і мистецькі засоби музи В. Матюка в зовсім новому, досі незнаному світлі» [17]. Редагований І.Франком і М.Павликом, журнал «Друг», систематично висвітлюючи події культурного життя, давав відомості і про учнівські виступи.

Так, у 1876 році повідомляється, що «силами студентів аматорів була поставлена юнацька драма І. Франка (у переробці І.Вагилевича) «Три князі на один престіл» з музикою Віктора Матюка» [6].

Значною подією в музичному житті Західної України було видання Віктором Матюком творів Михайла Вербицького: «Підгоряни» – у 1876 році та «Заповіт» на слова Тараса Шевченка у 1877 році. Якщо взяти до уваги те, що за життя Михайла Вербицького не було видано жодної композиції, то отець Віктор Матюк постає, як перший видавець музичних творів цього талановитого митця. Варто відзначити, що М.Вербицький мав особливо великий вплив на В.Матюка. В останні роки свого життя, займаючись педагогічною діяльністю, він захоплювався своїм учнем. Даючи уроки гармонії В.Матюкові, М. Вербицький «охоче виправляв його твори і вказував на гармонічні помилки, при цьому пророкував йому, що при наполегливій праці стане добрим композитором» [5].

Ставши священником, В. Матюк продовжує й надалі займатись педагогічною діяльністю. У 1881 році, відчуваючи потребу в дидактичному матеріалі для навчання музики і співу, він видає збірничок «Пісні до Пресвятої Богородиці», куди увійшли чотири пісні на два голоси: «Пречистая Діво», «О, всепїтая Мати», «Что ты наречем», «Під твою милість». Це видання, яке відзначалося своєю доступністю, «якраз і призначалося для шкіл народних»[8]. В. Матюк залучав дітей до музики засобом використання простих і зрозумілих їм релігійних мотивів, що засвідчує про те, що композитор з глибоким почуттям обов'язку ставився до проблеми створення музично-педагогічного репертуару, який відповідав потребам української національної школи. Наступним виданням В. Матюка став збірник пісень під назвою «Боян», який він опублікував у 1884 році власним коштом у Лейпцигу. В. Витвицький відзначив: «Наші хори, що тоді повстали, могли оперти свою працю на цьому зразковому виданні і не мусіли користуватись рідко коли точними відписами»[6]. Крім творів Михайла Вербицького, Сидора Воробкевича, Івана Лаврівського, композитор помістив у збірці велику кількість і своїх

композицій: «До руської пісні», «З тої гори високої», «Ой місяцю», «Як ніч мя покриє», «Стоїть явір» та багато інших. Видаючи «Боян», який містив 51 твір для чотириголосного чоловічого хору без супроводу, В. Матюк вважав, що він «стане великою підпорою до наших сільських і міських хорів, заохотою до співу у молоді руської і буде доказом поступу на музичнім полі...» [12]. (Тут і надалі слово «руський» слід розуміти як український – І.Франко). Виховне значення цієї збірки важко переоцінити, її пісні відображають історичне минуле нашого народу і виховують молодь у душі патріотизму і любові до рідного краю. Це видання, яке давало багатий матеріал для учнівських і студентських хорових колективів, було спрямоване на національне виховання. Про велику цінність збірки свідчить її перевидання, яке у 1896 році (м. Перемишль) здійснив Л.Джулинський.

У педагогічній спадщині В. Матюка значним внеском слід вважати видання: «Руський співаник для шкіл народних», «Малий катехиз музики», «Короткий начерк науки гармонії і композиції», «Церковно-народний співаник», «Співаник церковно-народний для шкіл народних». Ряд його збірників та підручників залишились у рукописах: «Вправи в музиці теоретичній», «Наука музикальної композиції», «Школа співу». В. Матюк є першим серед композиторів Західної України автором «Руського співаника для шкіл народних», який, разом із «Малим катехизмом музики», створив прогресивну школу співу, де теоретичний матеріал катехизму закріплювався практичними вправами зі співаника. Простий виклад, чітко виражена форма, доступність тематики, діапазону, мелодико-інтонаційних і ритмічних засобів це ті ознаки, які характеризують «Руський співаник для шкіл народних» композитора, що його пісні були близькі учням, їх психології, сприяли вихованню позитивних емоцій. Автор помістив в ньому крім пісень світських, також і церковні: літургічні, коляди і щедрівки, що особливо причинився до піднесення церковного співу. Саме ці два підручники Шкільна Рада, згідно наказу №1301 від 29 вересня 1884 року схвалила для навчання в народних школах, а з 1889 року – і в учительських семінаріях. Проте, хоч вони і були

рекомендовані у 1884 році для музичних занять, були видані у 1886 році на власні кошти композитора і тільки з цього року почали широко використовуватися в навчально-виховному процесі народних шкіл. В історії музичного виховання підручники композитора займають вагомe місце завдяки їх тісному зв'язку з народно-пісенною творчістю і строгим збереженням основних дидактичних принципів доступності і послідовності у викладі матеріалу. В спадщині В. Матюка виявлено також педагогічні основи релігійно-морального, патріотичного, естетичного виховання. Згодом ця ідея була підтримана митцями С. Воробкевичем, М. Копком та іншими західноукраїнськими композиторами. Слід відзначити, що В. Матюк, маючи на меті розвиток гармонічного слуху і поліфонічного мислення у дітей, планував видати чотири частини цього співаника. Однак, через відсутність матеріальних засобів, друком вийшла тільки перша з музичним додатком. Третя і четверта частини під назвою «Співаник для шкіл народних» залишилась у рукописі та містить багато народно-пісенних мотивів для три і чотириголосного співу. Займаючись видавництвом співаників, В. Матюк у 80-х роках XIX ст. виступає також з рядом публікацій у періодичній пресі, що виходили у Західній Україні в другій половині XIX – початку XX сторіччя. На особливу увагу заслуговує його стаття-рецензія на оперу Миколи Лисенка «Різдвяна ніч» [15] і на твір Остапа Нижанківського «До ластівки». У першій публікації, даючи високу оцінку композиції М. Лисенка, В. Матюк відзначає великі заслуги композитора в розвитку української музики і тим самим знайомить західноукраїнську суспільність з творчістю цього визначного митця. Необхідно підкреслити, що питання взаємозв'язку М. Лисенка із Західною Україною – це окрема сторінка в історії нашої музичної культури. Відзначимо тільки те, що він мав вагомий вплив на багатьох західноукраїнських композиторів другої половини XIX – початку XX сторіччя. М. Лисенко, як відзначає автор праці «Тисяча років української культури» М. Семчишин, «старався збудити серед галицьких музик, які ще культивували черемиську школу, зацікавлення до західноукраїнського фольклору, як свіжого і багатого джерела»[17]. В іншій

статті В. Матюк знайомить читачів з історією музичного мистецтва в Західній Україні і, зокрема, перемиської школи, наголошуючи, що важливу роль у цьому закладі відіграли музичні твори Д. Бортнянського. Даючи позитивну оцінку композиції О. Нижанківського «До ластівки» й українській народній пісні, автор пише: «вона одна тільки може до серця промовити і духа нашого вознести, як і будити до духовного життя. Вона нам мила і дорога, бо вона була невідступною товаришкою нашої незавидної бувальщини, потішала нас і робила витривалими до всякого терпіння» [10]. Значну вартість має стаття В. Матюка про І. Лаврівського, яка опублікована в календарі «Просвіта» за 1889 рік. Ця публікація стала першим біографічним нарисом про визначного представника перемиської школи, і разом із розвідкою С. Воробкевича «Михайло Вербицький» становила взаємодоповнюючий матеріал, який давав можливість ширшого знайомства з життям, творчістю і діяльністю цих відомих композиторів. Як стверджує В. Витвицький, «кожна думка висказана ясно й ядерно, нема ні жодного зайвого слова»[7]. Якісно новим періодом для В.Матюка став 1889 рік. Саме в цьому році він переїжджає в с. Карів Рава-Руського повіту. Тут композитор отримує парафію і стає священником цього мальовничого куточку. В с. Карові В. Матюк пробув до кінця своїх днів (помер 8 квітня 1912 року). Сумлінно виконуючи душпастирські обов'язки, В. Матюк і надалі не стоїть осторонь проблем музичної освіти і виховання в регіоні. Як великий знавець церковної музики, композитор зумів використати цей багатий матеріал у творчості для дітей і дорослих. Надаючи важливого значення релігійним мотивам, В. Матюк відзначав: «Під впливом цих пісень пробудилось і повстало багато співаків і музичних талантів у нас, які розвиток музики руської і пісні руської повели вперед. Повстали наші музики і композитори, як отець Михайло Вербицький, отець Іван Лаврівський, отець Порфирій Бажанський, отець Ісидор Воробкевич і багато інших...»[16]. Видані композитором у 90-х роках «Пісні церковні різних авторів, переможені на жіночий хор», а також «Коляди» отримали високу оцінку не тільки вітчизняних критиків, а й польських. Центральне місце серед підручників з релігійно-

морального виховання Віктора Матюка займає «Церковно-народний співаник», який вийшов друком після смерті композитора, у 1924 році, однак цінність збірки була відзначена ще за його життя. Підручник складається з трьох частин: 1.Пісні зі св. Літургії; 2.Тропарі і кондаки воскресні; Прокимени літургійні; Пісні із Вечірні; Пісні з Утрени; 3.Пісні Великого посту; На Великдень з воскреслої утрени; Пісні на празники Господні, Богородичні, Святих; Коляди. Аналіз підручника дає можливість стверджувати, що композитор, крім простоти у викладі, багато уваги приділяє літературному тексту, усвідомлюючи його важливу роль у сприйманні музики. В. Матюк є також автором «Співаника церковнонародного для шкіл народних», виданого в 1911 році, а також упорядником «Збірника церковно-народних пісень», опублікованого в 1900 році трьома випусками у Перемишлі. Таким чином, В.Матюк, підтримуючи пріоритет релігійно-морального напрямку у виховній роботі, намагався виховувати українську молодь на засадах Христової науки як з релігійного, так і морального погляду. Будучи священиком, він постійно наголошував, що релігія в школі не повинна зводитись до шаблонного звичайного предмету, а має виступати цілісною системою морального виховання. Саме тому зміст його церковних видань впливав із засад національно-християнського світогляду, який гармонійно поєднував християнські принципи віри й любові до Бога та ближнього з любов'ю до України і свого народу. Вагомою подією в культурному житті Західної України стало заснування в 1891 році музичного товариства «Львівський Боян», яке дало поштовх до виникнення подібних об'єднань по всьому західноукраїнському регіоні й призвело до заснування в 1903 році Вищого Музичного інституту ім. М. Лисенка. І хоча В. Матюк не міг брати безпосередньо участі в роботі цих осередків, він, як був переконаний, що із заснуванням музичних товариств національного спрямування, значно підвищиться рівень музичного навчання і виховання. Адже крім концертної діяльності, вони ставили перед собою й інші завдання. Зокрема, у статуті «Львівського Бояна» передбачалось також заснування й утримання музичної

школи, бібліотеки, допомога українським хорам і музичним товариствам в краї, організація концертів, з'їздів, видавництв[8]. Слід відзначити, що таку мету переслідували всі товариства «Боян», які постали на зразок Львівського. Покладаючи на них великі надії, В.Матюк писав: «Надія наша в сім разі на наші товариства «Боян» і позакладені сільські і міські хори, які в останніх роках на славу Бога і Русі як гриби по дощу повиростали і разносять славу русько-народної пісні по світу і під сільську стріху... В тих товариствах лежить будучність розвитку співу у нас і про їх існування кожна руська душа дбати повинна»[11]. Таким чином, можна стверджувати, що композитор, виконуючи душпастирські обов'язки, не стояв осторонь суспільних, політичних і культурно-освітніх подій. Будучи на позиціях національного відродження і виховання, він, як і багато інших західноукраїнських композиторів цього періоду, доклав багато сил і енергії для утвердження і розвитку українського музичного мистецтва. Бо, як відомо, Західна Україна перебувала в той час під владою Австро-Угорської імперії, яка, гальмуючи економічний і культурний розвиток регіону, різко виступала і проти ідеї відродження української нації. Однак, незважаючи на несприятливу ситуацію, яка склалася: відсутність вищого музичного закладу для українців, існуюча практика всіляких утисків і зловживань, відкрите нехтування здобутками української музики, відірваність від музично-мистецьких осередків, а також важка праця для свого прожитку, В. Матюк, разом із іншими відомими композиторами Західної України, свій талант і енергію жертвують справі розвитку національної музичної освіти і виховання. Так, в останні десятиріччя XIX ст., крім питань мистецького навчання і виховання в початкових і середніх школах, композитор що раз частіше звертає увагу на створення вищого музичного закладу з українською мовою навчання. Він стає ініціатором проведення першого з'їзду західноукраїнських композиторів. Про це, писала газета «Діло», яка відзначала, що за «ініціативою В. Матюка і В. Садовського має відбутися цього року (1899 –І.Ф.) з'їзд українських музикантів і співаків у Львові» [9]. Однак відбувся він аж у червні 1901 року. На цьому з'їзді прийнято рішення про те, щоб об'єднати

всі музичні товариства в єдиний «Союз співацьких і музичних товариств». Як відомо, реалізувати ідею об'єднання вдалося у червні 1903 року. Саме в цьому році засновано і Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка у Львові, який дав могутній поштовх до позитивних змін у галузі музичної освіти і виховання. Постійно вдосконалюючи систему навчально-виховного процесу, він стає одним із провідних закладів Західної України, в якому продовжують і розпочинають свою діяльність чимало західноукраїнських композиторів. Важливим є те, що в ньому починає формуватись новий тип композитора--професіонала, який згодом, ставши педагогом, значно розширить сфери музичного шкільництва. Підсумовуючи внесок В. Матюка у розвиток музичної освіти і виховання в Західній Україні, необхідно відзначити, що він є автором ще ряду підручників і методичних праць з музики. Зокрема, у 1898 році композитор опублікував у «Дяківському гласі» методичну працю під назвою «Наука нотно-музикального пінія». Надаючи важливого значення українській народній пісні, композитор стверджує, що «пісні і музика руська в душі народнім є важливим чинником в пробудженні самосвідомості народної і поштовхом у боротьбі життя нашого народу»[14]. Вважаю, що це висловлювання В. Матюка та багато інших його музично-педагогічних ідей повинні творчо переосмислюватися вчителями шкіл і бути в центрі сучасної системи музичного виховання. На початку ХХ сторіччя музично-педагогічна література поповнилась ще одним підручником композитора. Це «Короткий начерк науки гармонії і композиції», який опубліковано в 1905 році, а вже в наступному році видруковано, як додаток до «Ілюстрованого музичного календаря». Це перший в історії західноукраїнської музики підручник з гармонії, створений рідною українською мовою, бо хоч С. Воробкевич і є автором подібної праці, виданої ще у 1869 році, однак написана вона румунською мовою. Аналіз «Короткого начерку науки гармонії композиції» В. Матюка дає можливість відзначити, що в ньому збережено основний дидактичний принцип доступності і послідовності у викладі матеріалу. В передмові композитор зазначає: «Цей короткий начерк науки гармонії є

призначеним головне і передусім для учителів шкіл народних, яко в більшій часті диригентів хорів, відтак для старших учнів шкіл середніх, «баяністів» і семінаристів – взагалі для охочої, цікавої до музики і співу молоді...»[13]. Таким чином, у підручнику В. Матюка синтезовані основні положення музично-педагогічної науки з метою пропаганди знань не тільки серед учнів, а й учителів і аматорів цього виду мистецтва. Ставши першим «такого профілю» українським виданням у Західній Україні, він користувався великим попитом, що і спричиняло його перевидання у 1906 році. На жаль, значна кількість підручників і збірників В.Матюка залишилась у рукописах. Це «6 пісень для дитячого голосу в супроводі фортепіано», «Вправи в музиці теоретичній», «Наука музикальної композиції» і «Школа співу». Ці праці, як і попередні видання композитора, на сьогоднішній день викликають великий інтерес, оскільки можуть прислужитися в реалізації Державної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»), а також Концепції національного виховання в Україні.

Отже, можна зробити висновок, що В. Матюк, вболіваючи за долю українського музичного мистецтва, робив все для того, щоб музичне навчання і виховання підростаючого покоління відбувалося на національному ґрунті. Його музично-педагогічні видання справили помітний вплив на розвиток змісту музичного навчання і виховання в Західній Україні, були вагомим внеском у справу забезпечення навчально-виховного процесу україномовним дидактичним матеріалом, також спонукали інших композиторів до створення подібних музичних видань. Творча діяльність В. Матюка, у сфері педагогіки та просвітництва, сприяла збагаченню змісту, форм музичного мистецтва, методів навчально-виховного процесу ; піднесення національного елемента ідеї в різних музичних жанрах; національні ідеї в українській школі.

Використана література:

1. Біликовський І. Віктор Матюк // Ілюстрований музичний календар. – Львів, 1906. – С. 65.
2. Біликовський І. Віктор Матюк // Ілюстрований музичний календар. – Львів, 1906. – С. 69.
3. Біликовський І. Віктор Матюк // Ілюстрований музичний календар. – Львів, 1906. – С. 71.
4. Біликовський І. Віктор Матюк // Ілюстрований музичний календар. – Львів, 1906. – С. 70.
5. Біликовський І. Віктор Матюк // Ілюстрований музичний календар. – Львів, 1906. – С. 68.
6. Витвицький В. Віктор Матюк // Українська музика. – 1937. – Ч.2. – С. 16.
7. Витвицький В. Українська музика//Віктор Матюк– 1937. – Ч. 2. – С. 16.
8. Державний архів Львівської області. – Ф.110 / Львівське Міське агентство /. – Оп. I. – Спр. 803.
9. Людкевич С. Віктор Матюк / С. Людкевич // Дослідження, статті, рецензії, виступи / упоряд. З. Штундер. – Львів : Вид-во М. Коць, 1999. Т. 1. – С. 275 – 285.
10. Матюк В. «До ластівки» О. Нижанківського//По причині рецензії цього дуету в «Зорі», ч. 23, 1885 р, написаної П. Бажанським//Діло. – 1886. – Ч. 12. – С. 1.
11. Матюк В. В справі науки нотного хорального співу у нас по селах і містах // Діло. – 1898. – Ч. 275. – С. 1 – 2.
12. Матюк В., Копко М. В справі видавництва руського співанка // Діло. – 1885. – Ч. 16. – С. 2.
13. Матюк В. Короткий начерк науки гармонії і композиції // Ілюстрований музичний календар. – Львів, 1906. – С. 3.
14. Матюк В. Наука нотно-музичного піня // Дяківський глас. – 1898. – Ч. 1. – С. 6 – 7.

15. Матюк В. Різдвяна ніч, малоруська опера М. Лисенка // Зоря. – 1885. – Ч. 7. – С. 83 – 84.

16. Матюк В. Наша руська народна пісня і її значення. Погляд на розвиток в Росії і її вплив на розвиток нашої музики в Галичині. Наша руська народна пісня в композиціях музичних Ф. Колесси // Діло. – 1889. – Ч. 14. – С. 2.

17. Семчишин М. Тисяча років української культури. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. – С. 395 – 396.

ЯРМАРКОВІ ТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ

КУРАКІНА О.В.

викладач

Ірпінський економічний коледж

м.Ірпінь, Україна

ДУБОВА В.С.

студентка

Ірпінський державний коледж економіки та права

м.Ірпінь, Україна

В Україні з давніх-давен збиралися великі торги – ярмарки. Цьому сприяло зручне геополітичне розташування на перетині основних торгових шляхів та зростання попиту на товари повсякденного вжитку і предмети розкоші. Ярмарки мали велике значення в економіці, адже сприяли торговельним зв'язкам між віддаленими місцевостями і полегшували забезпечення людної потреби потрібними товарами, особливо тоді, коли шляхи були в первісному стані і восени та навесні ставали непроїжджими [2].

Але важливу складову частину, окрім торгівлі, становили звичаї, що досліджувалися А. Лоначевським [8] та О. Левицьким [7], які описали молодіжні гуляння на ярмарку поблизу м. Лубни Полтавської губернії; Данильченком [3], який зосередив свою увагу на вивченні народних юридичних звичаїв у Подільській губернії, В. Мілорадовичем [9], що висвітлював ярмаркові ритуали під час придбання худоби у Харківській та Полтавській губерніях, М. Сумцовим [17;18] - дослідником правил, повір'їв та звичаїв, пов'язаних з купівлею на ярмарку коня. У праці О. Іванівської [4] висвітлюються обрядові дії, що супроводжували укладення угоди купівлі-продажу. Г. Калашникова, А. Калашникова [5] та О. Пошивайло [14]

розкривають традиції купівлі-продажу гончарних виробів на ярмарках Лівобережної України.

Найбільш яскраво народні звичаї простежувалися при купівлі-продажі худоби, яка була важливою категорією товарів на ярмарку. Після визначення остаточної ціни на худобу, що продавалася, покупець та продавець били один одного по руці і, перехрестившись, проговорювали молитву такого характеру: "Господи поможи! Дай, Боже, щоб я поблагодарив тебе за воли, а ти мене за гроші" або ж "Щоб продавцеві Бог дав щастя із грошей, а покупцеві із худоби". Характерним при купівлі худоби було те, що покупець завжди брав худобу у продавця з вуздечкою (купуючи коня) або з налигачем (купуючи вола чи корову). Передаючи коня чи вола покупцю, продавець брав повід вуздечки чи налигача через полу свого кожуха чи свити і вручав його покупцеві, який таким же чином приймав його. В народі вважалося, що продавець разом з проданою худобою передавав покупцеві і щастя, тому, тримаючись за полу кожуха чи свити, частину щастя він все ж таки залишав і собі. Через полу продавець отримував і гроші за продану худобу. Ознакою підтвердження вдалого завершення торгівельної угоди купівлі-продажу худоби було виставлення могоричу, розпивання якого остаточно скріплювало всі умови торгової домовленості. Ці дії виконували очисну функцію, і цим самим освячували акт переходу чужої власності. Звичай купівлі коней, волів, корів передбачав наявність при цьому свідка, який мав підтвердити законність проведення збуту худоби [3;4;5;7;9;14;18].

Але не лише при продажі худоби дотримувалися певних звичаїв. Інші товари продавалися через виконання подібних обрядодій. Так, укладання торгової угоди щодо купівлі кожевниками на ярмарку шкур тварин, здійснювалося з виконанням наступних дій: промовляння учасниками торгу молитви, просячи благословення на успішне проведення торгової справи; рукобиття під час торгу при встановленні остаточної ціни та намаганні покупця її знизити; виставлення могоричу в знак скріплення угоди [15]. Продаючи чоботи у містечку Опішному Полтавської губернії, продавець та

покупець також вдаряли один одного по руках і відправлялися розпивати могорич одразу після здійснення покупки або ж по закінченню ярмарку[2].

Реміснича продукція також збувалася при виконанні звичаїв «рукостискання» та «розбивання рук» сторонньою людиною. Побутування цього звичаю пояснювалося тим, що, купуючи виріб безпосередньо у майстра разом з переданою річчю передавалася енергетика майстра. Народ вірив у те, що ремісник міг вплинути на якість та придатність виробу в новому господарстві. Тому саме виконання цих обрядодій розривало зв'язок майстра зі своїм виробом і новий господар отримував усі права на володіння ним[4].

На Звенигородщині у Київській губернії, продавши курку, продавець виривав з неї пір'їну і ховав за пазуху, щоб користь не перейшла до того, до кого переходила птиця [10].

Ще ярмарки виконували певною мірою функцію укладання шлюбних угод. Частими були випадки, коли на ярмарок спеціально приїжджали неодружені хлопці та дівчата, маючи на меті знайти собі пару. Вони привозили з собою різноманітні ремісничі вироби, зроблені своїми руками, рукоділля тощо. Цим самим молоді люди мали можливість продемонструвати свою майстерність та здібності, що було визначальним при підборі пари для створення майбутньої сім'ї [13]. Таким чином, ярмарок був надзвичайно зручним місцем для знайомства молоді, адже за виробами, які демонструвалися, можна було визначити такі риси характеру парубків та дівчат як охайність, вправність, працьовитість тощо.

У Подільській губернії у 90-х рр. XIX ст. відбувалися так звані "дівочі ярмарки". Це був звичай символічного продажу молодих дівчат, який відбувався у корчмі поблизу ярмарку. Під час великого посту туди сходилися усі молоді парубки і дівчата. Роль продавця виконував шинкар, а покупцями були хлопці, які по черзі "перекупували" усіх присутніх дівчат. Відданиця, яку обирав для себе хлопець, вважалася цілком приналежною до свого "пана", який і ставав часто її "справдішнім" чоловіком [6]. У такий спосіб хлопець

виражав свою симпатію до дівчини, що було простіше зробити через гру як форму молодіжного дозвілля.

На ярмарку, окрім дотримування звичаїв, що ілюстрували особливості побуту українського народу, святкували і народні календарні свята. За відомостями М. Сумцова, який опирається на матеріали, опубліковані у київських газетах "Заря" (1884 р.) та "Киевлянин" (1889 р.), на місцевих базарах Києва в ніч з 1 на 2 вересня (14 вересня за н. с.) відбувалося святкування свята Семена, яке мало ще назву "Одруження свічки". Автор замітки пропонує історичне пояснення походження цього звичаю, витoki якого простежуються ще з часів литовського панування на українських землях. Литовським воєводою, який турбувався про пожежну безпеку Києва, була видана постанова, згідно з якою жителі не мали права ввечері вдома запалювати вогонь. Інакше винний повинен був заплатити досить великий штраф. З приходом до влади польського короля Сигізмунда I штрафові санкції були відмінені і кияни отримали привілеї: купцям та ремісникам дозволялося запалювати вогонь у своїх будинках. На честь такої події було влаштоване свято, у якому брали участь усі сусіди, які не належали до стану торговців чи ремісників і були позбавлені права запалювати ввечері світло. Святкування свята "Одруження свічки" розпочиналося з того, що на розчищеній площі в будь-якій частині базару розміщували "гільце-дерево", гілки якого були прикрашені яскравими стрічками, яблуками та різними солодощами. Також на ньому запалювали маленькі свічки. Ввечері навколо рядженого дерева збиралися базарні торговці і після частування один одного горілкою починали затягувати веселих та сумних пісень, залежно від загального настрою. Автор описує й інший варіант святкування Семена на київських базарах. Для цього заздалегідь заготовлену ялинку завішували різними фруктами та городніми плодами. Кавуни та дині займали серед них перше місце, вони прикріплювалися до вершини стовбура ялинки. До гілок підвішували яблука, груші, сливи, а між ними - різнокольорові папірці. На деяких базарах, як зазначає автор, з ганчірок і сіна торговці виготовляли ще й опудало. З

настанням ночі, коли торгівля закінчувалася, усі торговці й торговки, які продавали фрукти та овочі, сходилися разом і розпочинали бенкетувати. На святковій трапезі були різні напої та харчі. Навколо ялинки (а також навколо опудала) водили хороводи, танцювали і співали пісні. Так проводили усю ніч, і майже ніхто з торговців не ночував дома. І лише коли починало світати, бенкет на честь Семена закінчувався. Таким чином, стає зрозумілим, що ярмарок не перешкоджав проведенню обрядових деяких дій до календарних свят[17].

У Лубенському повіті Полтавської губернії на щорічному літньому ярмарку відбувалося гуляння, яке описали А. Лоначевський та О. Левицький. Більшість відвідувачів ярмарку ввечері, після його закінчення, розташовувалися на схилах гір, що оточували ярмаркову площу. Розміщувалися групами від 5 до 20 чоловік, при чому чоловіки групувалися окремо від жінок. Кожна група вибирала собі місце переважно під деревом. Коли починало сутеніти, люди починали запалювати маленькі воскові свічки на деревах, на вбитих у землю палицях, на кущах, на возах, на рогах волів, корів та баранів. Таким чином, навколо місця, де розміщувався ярмарок, було запалено до тисячі свічок, що іскрилися як маленькі зірочки. Разом з цією незвичайною ілюмінацією, починалася ще більш незвичайна "опера": тисячі людей, які приїхали на ярмарок, брали участь у дійстві, що об'єднувало безліч хорів. Кожна група співала незалежно від інших, і в загальному виходив особливий спів. Час від часу, якби на зустріч співу, який лунав зверху до низу, доносився дзвін від коси, по якій вдаряли селяни, що сиділи біля возів. Деякі учасники ярмарку починали розходитися по домівках, інші розташовувалися біля возів чи під деревами. Поступово спів стихав, і за північ вже не було чути жодного звуку [8].

На українських ярмарках народилися і нові мистецькі жанри: вертеп, інтермедії, балаган. Проте не лише вистави показували під час ярмарків. Тут же прилюдно повідомляли про скоєні злочини, прикмети злодіїв тощо. Автор «Історії Русів» пише: — «Уряд польський без усіляких про те досліджень і довідок повелів гетьманові Павлюзі живцем зідрати з голови шкіру і набити її

гречаною половою, а старшинам його повтинати цілком голови і їх разом з чучелом гетьманської голови відіслати на позорище до міст малоросійських. За сим повелінням виставлено було голови тії на палях у Ніжині, Батурині, Умані та Черкасах, а чучело гетьманське — в Чигирині; а згодом спалено всенародно під час ярмарків» [16].

Отже, у результаті проведеного дослідження нами було встановлено значення ярмаркових торгівельних обрядів та звичаїв. Це дає можливість стверджувати, що покупців у деяких випадках переважно цікавили ярмаркові розваги більше, ніж сам процес торгівлі чи придбання товарів. На сьогодні тема не втрачає своєї актуальності та потребує подальшого дослідження, оскільки до цього часу ярмарок залишається основним способом оптового та роздрібного збуту промислової, ремісничої та сільськогосподарської продукції, а також місцем народного гуляння.

Використана література:

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 4. — Київ-Львів, 1907. — 538 с. (2-е вид.). Василенко В. Местечко Опoшня Зеньковського уезда Полтавской губернии: Статистическо-экономический очерк. - Полтава, 1889. - С.32.
2. Данильченко Н. Этнографические сведения о Подольской губернии. - Вып.1. - Каменец-Подольский, 1869.
3. Іванівська О. Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект: Навч. посібник. - К., 2002. - 263 с.
4. Калашникова Г., Калашникова А. с. Никольское// Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерк этнографического края. - Харьков, 1898. - Т.1.
5. Кузеля З. Ярмарки та дівчата: (Причинок до укр. етнології). - Львів, 1914. -С.321 - 332.
6. Левицький О. Необыкновенная ярмарка // Киевская старина. - 1883. - №9 - 10.

7. Лоначевський А. "Криниця" // Записки Юго-Западного отдела Императорского русского географического общества. - 1874.-Т.II
8. Милорадович В. Житье-бытье лубенского крестьянина // КС. - 1903. - Т.82. - №7 - 9.
9. Народні оповідання записані в Звенигородському районі с. Терещенкова // ІР НБУВ. - Ф.ХХХУІ. - Спр.143. - Арк.40.
10. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 1. До середини XVII століття. — 3-тє вид. — К.: Либідь, 1995. — 672 с.
11. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. — 3-тє вид. — К.: Либідь, 1995. — 608 с.
12. Пономарьов А. Дошлюбне спілкування молоді // Поділля: історико-етнографічне дослідження / Л.Артюх, В.Балушок, З.Болтарович та ін. - К.,1994. -С.168.
13. Пошивайло О. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна. - К., 1993.
14. Проишествие на ярмарке. Рассказ крамаря Гордія Остаповича Турика // Інститут рукопису Центральної наукової бібліотеки України ім. В.Вернадського (Далі - ІР НБУВ). - Ф. ХХХVІ. - Спр.143. - Арк.40.
15. Сорочинський ярмарок [Електронний ресурс]// Історія ярмарку: - Режим доступу <https://yarmarok.in.ua/ярмарок/історія-ярмарку>
16. Сумцов Н. Женьба свечки // КС. - 1890. - Т.30. - №7 - 9. - С.72 - 75;
17. Сумцов Н. Культурные переживания // КС. – 1890. – №2;
18. Шейн П. Женьба свечки в Киевском уезде // Этнографическое обозрение. - 1898. - №1 - 4. - С.159 - 160.

СТРУКТУРА САМООЦІНКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ У ЗАРУБІЖНИХ ТЕОРІЯХ

БАХВАЛОВА А.В.

Аспірант кафедри загальної психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Самооцінка є однією з важливих складових самосвідомості, тому вона займає провідне місце у психічному житті людини та є одним із регуляторів її діяльності, в тому числі професійної. При цьому, коли ми говоримо про професійну діяльність, то можемо говорити і про більш конкретний вид самооцінки – професійну самооцінку.

Дана проблематика є актуальною не лише у вітчизняних, але і у зарубіжних наукових роботах. Як писав Пантілеєв С.Р., в англійській мові існує цілий ряд понять, які позначають термін «самооцінка»: «self-regard (самоствавлення), self-esteem (самоповага, узагальнена самооцінка), self-feeling (самопочуття), self-love (любов до себе), self-respect (самоповага), self-acceptance (самоприйняття), self-attitude (самоствавлення, установка на себе), self-evaluation (декларована, публічна самооцінка) і т.п.» [2, с.6-7]. Попри такий великий список, за останні роки до нього додалися також наступні поняття: self-appraisal (самооцінка), self-integrity (цілісність, поняття, близьке до феномену самості), self-assessment (судження про себе, самооцінювання як процес), self-compassion (турбота про себе), self-value (самоцінність), self-confidence (впевненість у собі, віра у власні можливості, поняття близьке до самоефективності за А. Бандурою), self-belief (віра у себе), self-worth (відчуття власної гідності) тощо. Як бачимо, ці терміни відображають різноманітні аспекти самооцінки як психологічного феномену. При цьому конкретизувати їх значення можна лише у рамках

Наприклад, Марк Лірі та Мередіт Террі роз'яснюють деякі із вищезгаданих термінів: «self-beliefs» у їх розумінні – майже те саме, що «Я-образи», «self-evaluation» – це оцінка цих Я-образів по шкалі «позитивні-негативні», «self-esteem» - це вже ставлення до самого себе, сформоване на основі оцінок Я-образів; «self-enhancement» – прагнення підтримувати позитивну самооцінку, підбадьорювати себе, «self-verification» – сприйняття лише тієї інформації, яка підтримує наявну самооцінку, не залежно від її полюсу [9].

Таким чином, «self-esteem» постає генералізованою самооцінкою, а «self-evaluations» – частковими самооцінками. При чому перша пов'язана з наступними сферами життя: зовнішнім виглядом, схваленням інших людей, перевершенням інших у змаганнях, академічною обізнаністю, любов'ю та підтримкою з боку сім'ї, чеснотами і Божою любов'ю (Крокер, Лухтанен, Купер і Буврет відносять дані складові до структури гідності «self-worth», яка і формує самооцінку [5]).

Теорія підтримки самооцінки (Self-evaluation maintenance theory) Авраама Тессера має два основні постулати: 1) суб'єкт завжди прагне зберегти (або підвищити) власну самооцінку; 2) на самооцінку впливають відносини з іншими людьми [11]. У даному випадку «self-esteem» та «self-evaluations» - рівнозначні.

У моделі ядерних оціночних структур (Core self-evaluations approach) Джаджа, Локка і Дарама самооцінка є однією з чотирьох базових складових поряд з локусом контролю, нейротизмом та узагальненою самоефективністю [7]. Ця модель дозволяє передбачити, яким буде процес виконання роботи, отримані результати, задоволеність роботою тощо на основі показників складових цих самих ядерних оціночних структур. Наприклад, люди із вищою самооцінкою будуть більш задоволені своєю роботою та вмотивовані на її виконання, ніж ті, у кого самооцінка виявиться нижчою. До речі, самооцінка, на думку авторів концепції, є найбільш важливою серед чотирьох ядерних

оціночних структур. Отож, з цієї точки зору «self-evaluations» включає в себе «self-esteem».

Попри те, що «self-evaluations» різними вченими пояснюється по-різному, «self-esteem» у більшості випадків – сталий конструкт, котрий, якраз-таки, відповідає поняттю генералізованої самооцінки особистості як і зазначав Пантілеєв. Джонатан Браун – один із відомих американських дослідників проблеми самооцінки присвятив цьому питанню чимало праць. Він згадує три основні погляди на конструкт «self-esteem»: 1) розглядати його у якості глобальної самооцінки (самооцінка як особистісна риса); 2) як афективний феномен, тобто самоствавлення («self-worth», «self-feelings»); 3) як парціальні самооцінки («self-evaluations» або «self-appraisals») [3; 4].

Виходячи з цих трьох підходів автор пропонує дві моделі: 1. парціальні самооцінки формуються під впливом зворотного зв'язку від інших людей та в свою чергу (поступово) формують загальну самооцінку та відчуття власної гідності (зразу); як приклад наводиться теорія А. Тессера; 2. глобальна самооцінка та зворотній зв'язок від інших впливають на парціальні самооцінки, що формують відчуття власної гідності [4]. Дж. Браун зі співавторами перевірили обидві моделі, прийшовши до висновку, що саме друга є доцільною, підтвердивши таким чином свою афективну теорію самооцінки [3]. До речі, остання постулює, що самооцінка формується ще на початку життя завдяки дії двох груп факторів (відносин з іншими та особливостей темпераменту), а потім лише підтримується та захищається від негативних впливів.

Переходячи до визначення професійної самооцінки, зазначимо, що вона може бути визначена як різновид загальної, отже у іноземних публікаціях її можна шукати через поняття «professional self-esteem».

Даний термін зустрічається у цілому ряді робіт, наприклад, І. Херезлоу розглядає зв'язок професійної самооцінки з емоційним вигоранням у вчителів [8]. Зокрема, автор пропонує наступну структуру професійної самооцінки (у п'яти її основних вимірах): задоволеність роботою, бажання розвиватися,

обов'язок підтримувати необхідний кваліфікаційний рівень, адаптація до умов праці, бажання спілкуватися та передавати свої знання й досвід іншим. Дослідник виявив, що чим вищою є професійна самооцінка, тим нижчі шанси появи професійного вигорання та деперсоналізації.

Ікбал Х.М. та його співавтори адаптуючи турецьку Шкалу професійної самооцінки Еріака для вчителів-пакістанців описали наступні складові професійної самооцінки: прийняття професії, відчуття гордості за свою професію, значення професії, віра в свої професійні можливості, віра в необхідність своєї професії [6].

Подекуди у контексті професійного самооцінювання використовуються також терміни «self-evaluations» та «self-appraisals», проте вони скоріше асоціюються із парціальними самооцінками (у конкретній ситуації чи виді діяльності) або Я-образами; також іноді ці конструкти виступають у ролі складників процесу саморегуляції особистості в контексті теорії самоефективності А.Бандури.

Можемо зробити висновок, що у зарубіжних публікаціях професійна самооцінка розглядається переважно через фактори, що на неї впливають та її визначають, як-от, задоволеність роботою, власний кваліфікаційний рівень, схвалення інших тощо. Очевидно, що іноземні автори приділяють значну увагу зв'язку самооцінки (та професійної самооцінки) із реальним життям, а її складові носять не теоретичний, а практичний характер, бо позначають не абстрактні конструкти, а реальні сфери життя. Підсумовуючи вищесказане згадаємо слова Голубевої О.В. та Лебедевої Т.Е., які є абсолютно справедливим узагальненням у даному випадку: «Американські дослідники вважають самооцінку основним механізмом, який гармонізує взаємовідносини індивіда із оточуючим світом» [1, с.144].

Використана література:

1. Голубева О.В., Лебедева Т.Е. Развитие адекватной профессиональной самооценки у сотрудников организации // Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. 2018. – №7 (33). – С.143-149.
2. Пантилеев С. Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система / С.Р. Пантилеев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1991. – 100 с.
3. Brown, J.D., Dutton K.A., Cook K.E. From the top down: Self-esteem and self-evaluation. *Cognition and emotion*, 2001, 15 (5), pp. 615–63.
4. Brown, J.D., & Marshall, M.A. (2006). The three faces of self-esteem. In M. H. Kernis (Ed.), *Self-esteem: Issues and answers. A source book of current perspectives*. New York: Psychology Press. pp. 4-9.
5. Crocker, J., Luhtanen, R. K., Cooper, M. L., & Bouvrette, A. (2003). Contingencies of Self-Worth in College Students: Theory and Measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), pp.894–908.
6. Iqbal, H.M., Bibi, F., Gul, A. (2016). Adaptation and Validation of Aricak's Professional Self-Esteem Scale for Use in the Pakistani Context. Online Submission, *The European Journal of Social and Behavioural Sciences*, v16, pp.2055-2066.
7. Judge, T.A., Locke, E.A., Durham, C.C., Kluger, A.N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: The role of core evaluations. *Journal of Applied Psychology*. 83 (1): pp. 17–34.
8. Khezerlou, E. (2017). Professional self-esteem as a predictor of teacher burnout across Iranian and Turkish EFL teachers. *Iranian Journal of Language Teaching Research*, v5, n1; pp.113-130.
9. Leary, M. R., & Terry, M. L. (2013). *Self-Evaluation and Self-Esteem*. Oxford Handbooks Online. Internet access:
<https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199730018.001.0001/oxfordhb-9780199730018-e-026>

10. Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J., & Schimel, J. (2004). Why Do People Need Self-Esteem? A Theoretical and Empirical Review. *Psychological Bulletin*, 130(3), pp. 435–468.
11. Tesser, A. (1988). Toward a Self-Evaluation Maintenance Model of Social Behavior. *Advances in Experimental Social Psychology* Volume 21, pp.181–227.

**МОНІТОРИНГ МЕТАЛІВ В ОТОЧУЮЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗА
ДОПОМОГОЮ ІОНОСЕЛЕКТИВНИХ ЕЛЕКТРОДІВ ТА
ВИКОРИСТАННЯ ПЕЧЕРИЦЬ ЯК БІОІНДИКАТОРА**

ЛУГАНСЬКА О.В.

кандидат хімічних наук, доцент,

доцент кафедри хімії

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

ЕЩЕНКО Ю. В.

доктор біологічних наук, доцент,

професор кафедри біохімії та імунології

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

БОВТ В.Д.

доктор біологічних наук, професор,

завідувач кафедрою

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Контроль вмісту важких металів (ВМ) в об'єктах навколишнього середовища на рівні їх ГДК є на сьогоднішній день дуже важливим еколого-аналітичним завданням через вплив матричного складу проби, а також низьких концентрацій іонів, які визначаються. В міських умовах техногенне забруднення навколишнього середовища, яке постійно зростає, тягне за собою погіршення екологічної обстановки середовища проживання.

Гриби макроміцети є ймовірним джерелом отруєнь важкими металами (можливо хронічних) [1].

Вищі базидіоміцети можна використовувати в якості харчової добавки до раціону людини, як джерело мікроелементів [1,3].

Можливе використання макроміцетів в якості біоіндикаторів забрудненості важкими металами повітря та ґрунту [2].

Добре відомий той факт, що гриби є екоконцентраторами важких металів [1-3]. Однак питання про вміст важких металів у субстратах, на яких культивуються гриби, не вивчалися.

Поштовхом до проведення подібних досліджень є погіршення екологічного становища в нашому регіоні (Дніпропетровська область) і в цілому по Україні. Антропогенний і техногенний вплив на ґрунт в останні десятиліття підсилюється. Це насамперед викликано інтенсифікацією і швидким розвитком чорної і кольорової металургії. У свою чергу, всі ці фактори привели до сильної зміни якісного і кількісного складу ґрунтів, що не могло не вплинути на якість культивованих грибів і субстратів.

Таким чином, дослідження в даній області останнім часом стали пріоритетними.

Метою роботи було оцінити роль природних грибів – макроміцетів (опенька осіннього), як екоконцентраторів важких металів, для цього визначили концентрацію важких металів в плодових тілах грибів, які ростуть в різних екологічних зонах м. Марганця та м. Запоріжжя.

Визначили концентрацію важких металів у субстратах, на яких ростуть гриби в природньому середовищі.

Дослідили роль природних базидіоміцетів як біоіндикаторів вмісту важких металів в повітрі та ґрунті.

Об'єктом дослідження були їстівні гриби виду *Armillariella mellea* (Опеньок осінній) та субстрат, на якому вони зростали. Збирання матеріалу для дослідів (плодові тіла та субстрат) проводилось в різних екологічних районах міста Марганця (в межах міста, в заводському районі, на узбережжі Каховського водосховища) та в місті Запоріжжі (район Кушугумського залива, в районі звалища 3-го Шевченківського району та в грибах культивованих в

штучних умовах). Для кожної проби визначали вміст важких металів в плодovому тілі та в субстратах, на яких вони зростали.

Метали визначали електрохімічним, а саме потенціометричним методом, який ґрунтується на визначенні речовин за допомогою ІСЕ, які мають ряд безперечних переваг, головні з яких: висока механічна міцність, що дозволяє проводити вимірювання в проточних системах; простота виготовлення; низька межа виявлення іонів ВМ; мініатюрність; здатність визначати іони ВМ при температурі середовища 5-50°C. Пріоритетними напрямками при виборі методу є швидкість, висока точність, дешевизна і простота апаратурного оформлення вимірювань [4].

Вибір метода визначався доцільністю його застосування з точки зору універсальності, простоти виконання, надійності, приладного оснащення та вартості аналізу.

Для аналізу здатності плодovих тіл концентрувати важкі метали ми розраховували коефіцієнт акумуляції.

Дослідження показали, що концентрації важких металів (Cu, Zn, Pb, Cd) в плодovих тілах гливи звичайної, культивованої в штучних умовах, перевищують ГДК. Найбільше в плодovих тілах грибів міститься Zn і Pb, спостерігається перевищення ГДК у 1,5 і 2,1 рази відповідно, а стосовно інших металів, Cu та Cd, перевищення ГДК менше в 1,2 і 0,7 рази відповідно.

Плодове тіло гливи звичайної, вирощеної в штучних умовах, не акумулює важкі метали (Cu, Zn, Pb і Cd), тобто $N < 1$. Таким чином, контроль за якістю грибної продукції на важкі метали для гливи звичайної можна звести до аналізу важких металів субстрату, на якому вирощується цей гриб.

Концентрація важких металів (Cu, Zn, Pb і Cd) в плодovих тілах опенька осіннього, вирощеного в місті Марганець і місті Запоріжжі, значно перевищує встановлені ГДК. Найбільше в плодovих тілах грибів, зібраних у місті Марганець, міститься Cd і Pb, а в грибах, зібраних у місті Запоріжжі, – Cu та Pb.

Найбільший коефіцієнт акумуляції в плодовому тілі гриба спостерігається для Cu та Cd, що свідчить про те, що плодове тіло гриба накопичує більшу кількість цих металів.

В грибах, які були зібрані у місті Запоріжжі спостерігається найбільша концентрація всіх металів в плодових тілах у порівнянні з грибами, досліджуваних в інших районах.

Найбільш оптимальні умови для вирощування та збору грибів є штучні умови так, як це дає можливість слідкувати за концентрацією важких металів у субстраті, а також і у плодовому тілі гриба.

Використана література:

1. Haselwandter K., Leyval C., Sanders F.E. Impact of arbuscular mycorrhizal fungi on plant uptake of heavy metals and radionuclides from soil. // Impact of Arbuscular Mycorrhizal on Sustainable Agriculture and Natural Ecosystems. / Ed. S. Gianninazzi, H. Schiiepp. – Basel: Birkhouser Vorlag, 1994 - P.7.
2. Swift M.I. The roles of fungi and animals in the immobilization and release nutrient elements from decomposing branch wood. // Soil Organisms as Components of Ecosystems. Ecd Bull (Stockholm). 1997 – P.25.
3. Vogt K.A., Edmonds R.L. Patterns of nutrient concentration in basidioraps. Western. // Can. I. Bot. – 1979 – P.58.
4. Електрохімічні та аналітичні характеристики іоноселективних електродів, оборотних до біологічно активних речовин: монографія / О. В. Луганська, Л. О. Омелянчик, Д. С. Коваленко – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 226 с.

**ПЕРЕКЛАД ПОЛІТКОРЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ В АНГЛОМОВНОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПРАГМАТИЧНИЙ ТА
ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ**

ПАНЧЕНКО В.В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики перекладу*

ХАРИТОНОВА С.Р.

*студентка
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Проаналізовано категорію політичної коректності як прагматичний та лінгвокультурний феномен. Політкоректність визначено як особливу ідеологічну реалію, культурно–поведінкову і мовну тенденцію, мовну толерантність, інструмент маніпуляції суспільною свідомістю. Прагматичним чинником вживання термінів політичної коректності визначено бажання уникнути дискримінації за віком, професією, статтю, фізичною спроможністю, етнічною, расовою належністю, соціально–економічним статусом, психічною адекватністю, інтелектуальними здібностями, сімейним статусом, освітою. Політкоректність визначено як новий засіб мовного вираження та відтворення теперішніх реалій, що виник внаслідок лібералізації культурних процесів та націлений на усунення дискримінації на всіх рівнях.

Ключові слова: толерантність, коректність, політичний дискурс, політична коректність, політкоректна лексика, переклад, прагматичний аспект, лінгвокультурний аспект.

Проанализировано категорию политической корректности как прагматичний и лингвокультурний феномены. Политкорректность определено

как особую идеологическую реалию, культурно-поведенческую и языковую тенденцию, языковую толерантность, инструмент манипуляции общественным сознанием. Прагматичным фактором употребления терминов политической корректности определено желание избежать дискриминации по возрасту, профессии, полу, физической способности, этнической, расовой принадлежности, социально-экономическому статусу, психической адекватности, интеллектуальным способностям, семейному статусу, образованию. Политкорректность определена как новое средство языкового выражения и воспроизведения нынешних реалий, возникшее в результате либерализации культурных процессов и нацеленное на устранение дискриминации на всех уровнях.

Ключевые слова: толерантность, корректность, политический дискурс, политическая корректность, политкорректная лексика, перевод, прагматический аспект, лингвокультурный аспект.

The category of political correctness is analyzed as a pragmatic and linguistic-cultural phenomenon. Politekorntnost defined as a special ideological reality, cultural-behavioral and linguistic tendency, language tolerance, an instrument of manipulation of social consciousness. The pragmatic factor in using the terms of political correctness is the desire to avoid discrimination based on age, profession, gender, physical capacity, ethnicity, race, socio-economic status, mental adequacy, intellectual ability, family status, education. Politicianship is defined as a new means of linguistic expression and reproduction of the present realities that arose as a result of the liberalization of cultural processes and aimed at eliminating discrimination at all levels.

Key words: tolerance, correctness, political discourse, political correctness, politically correct vocabulary, translation, pragmatic aspect, linguistic and cultural aspect.

Постановка проблеми. Політичний дискурс в сучасному суспільстві є одним із найголовніших засобів впливу на свідомість людини, одним із важелів формування переконань та поглядів у мультинаціональних і

мультикультурних суспільствах. В сучасних умовах напруження на міжнародній арені та загострення міжнаціональних, міжетнічних, військових, гендерних та інших соціальних конфліктів, особливого значення набуває встановлення успішної та ефективної комунікації між представниками різних культур і соціальних груп. Водночас, засоби масової інформації, які невпинно висвітлюють вищезгадані події, виступають одним із ключових факторів впливу на людську свідомість та формування громадської думки. У зв'язку з цим явище політкоректності стало невід'ємною частиною міжнародної, і англійської зокрема, лінгвокультури й неминуче позначилося на розбудові суспільних відносин.

Ступінь дослідженості проблеми. Феномен політкоректності як складник соціальної реальності, що вербалізується в політичному дискурсі, почав привертати увагу мовознавців досить недавно – наприкінці ХХ століття. У межах лінгвістичних студій доведено, що семантико-когнітивний ракурс дослідження мовних одиниць, пов'язаний із проблематикою взаємозв'язку мови та мислення на основі тріади мови, культури та свідомості, залишається актуальними в дослідженні мовних проявів етнічного менталітету соціуму (Н. Андрейчук, М. Болдирев, С. Воркачов, Н. Єсипенко, С. Жаботинська, А. Мартинюк, З. Попова, А. Приходько, О. Селіванова). Дослідженням феномену політкоректності присвячені роботи Н. Фейрклоу, М. Вайгель, С. Тер-Мінасової, К. Дельпорта, З. Трофімової, В. Майби, В. Авроріна, Л. Іоніна, Б. Вергелі, Дж. Чейта та ін.

Актуальність дослідження зумовлено декількома факторами. По-перше, в науковій літературі немає єдиного підходу до аналізу політичної коректності, відсутня і єдина дефініція поняття політичної коректності, незважаючи на те, що воно міцно закріпилося в багатьох мовах світу. По-друге, не дивлячись на те, що політкоректність як інструмент комунікативної стратегії поведінки спрямована на уникнення соціальних загострень і досягнення безконфліктної атмосфери в суспільстві, викликає чимало гострих дискусій, що самим цим фактом не відповідає його основній меті і лише підкреслює суперечливість

цього явища. По-третє, об'єм досліджень, пов'язаних із перекладом політкоректної термінології у сучасному політичному дискурсі українською мовою, є наразі недостатнім для встановлення остаточних висновків.

Мета статті – обґрунтування прагматичного і лінгвокультурного аспектів перекладу політкоректної лексики з англійської мови на українську.

Виклад основного наукового матеріалу дослідження.

Сучасна глобалізована культура базується на таких демократичних цінностях як вибір, право на власну думку й свобода совісті. Однією з базових цінностей проголошується толерантність, яка забезпечує «гармонію у багатоманітності» сучасного світу. Кожна історична епоха створює власні форми толерантності, які відображають закріплені в суспільній свідомості уявлення про межі терпимого та неприйняттого у даний час, у даному місці, у даній культурі. Одним із проявів толерантності є політична коректність. На сучасному етапі це не лише лінгвістичне, а й багатогранне соціально-історичне, культурне й політичне питання, яке досі залишається недостатньо вивченим, і до вивчення якого у науковців немає однозначного підходу.

Ми погоджуємося з думкою Н. Фейрклоу, що «розглядати поняття політкоректності як мовне явище необхідно через крізь призму історії, політики та соціології» [17, с. 102]. Оскільки підходи до визначення політкоректності є доволі суб'єктивними і залежать від багатьох чинників – насамперед історичних, соціальних, політичних, необхідно взяти до уваги ці фактори, виявити закономірності, які формують те чи інше ставлення до цього явища.

Політична коректність, або політкоректність (англійське *political correctness*, скорочено «РС»)– усталене в США поняття–гасло, яке демонструє ліберальну спрямованість сучасної американської політики [11]. Появу терміну відносять до останньої чверті ХХ століття і пов'язують із загостренням расового питання в США. Вважається, що цей рух розпочався з африканських носіїв англійської мови, які слово «black» (чорний) зажадали замінити на слово «Afro-American» (афро-американець) [22]. Цей рух підхопили феміністські

рухи, які, зокрема, протестували проти «маскулінності» (орієнтації на чоловіків) мови. Так, в англійській мові назви професій містять слово «man» (чоловік): «fireman» (пожежний); «postman» (листоноша). Якщо слідувати правилам «політкоректності», їх слід замінювати на «нейтральні»: «fire fighter» (борець з вогнем), «mail carrier» (рознощик пошти) [10]. Відтак політкоректність стала частиною лексики та образумислення політиків і використовувалася для протидії «непристойним» висловлюванням щодо расової приналежності, статі, сексуальної орієнтації деяких громадян.

Політкоректність як культурно-позитивне явище розглядають такі відомі вчені, як С. Тер–Мінасова, К. Дельпорт, З. Трофімова, В. Майба, В. Аврорін, Кей М. Лоузі, як негативне – Л. Іонін, Б. Вергелі й Дж. Чейт. Найбільш нейтральне визначення пропонує дослідниця мови політкоректності С. Тер–Мінасова. За її словами, політкоректність – це «практика пошуку нових способів мовного вираження замість тих, які можуть зачепити почуття та гідність представника певної соціальної групи» [13, с. 62]. На думку Кей М. Лоузі, політкоректність – це «система програм, ініціатив та поглядів, розроблених з метою вдосконалення взаємодії суспільства з певними соціальними групами та покращити їх життя і роль у суспільстві» [8, с. 119]. У передмові до книги «Are You Politically Correct?» Ф. Беквіт і М. Бауман дають визначення політичної коректності як «мережі взаємопов'язаних ідеологічних переконань, які ставлять під сумнів основи університетської освіти, надаючи значення культурним, статевим, класовим і расовим відмінностям» [3, с. 116].

Одним із найвідоміших супротивників політкоректності в США є Дж. Чейт. На його думку, політкоректність – це «стиль політики, в якому більш радикальні члени лівих намагаються регулювати політичний дискурс, і тим самим визначити погляди, протилежні їхнім, як фанатичні та нелегітимні» [27, с. 55]. Вчений пише, що цей термін використовують, щоб описати різні явища: ввічливість (навіть надмірну), ухилення від істини або лібералізм у цілому (чим і зловживають консерватори). Але, на його думку, політична коректність – це не прояв прагнення до соціальної рівності, це система лівих ідеологічних

репресій. Вона не тільки не є формою лібералізму, вона суперечить ідеям лібералізму. До того ж, її жертвами найчастіше виявляються самі ліберали.

За словами французького філософа Б. Вергелі, політична коректність – це «втільнення механізму соціального терору, який не обмежується соціальною ізоляцією тих, хто протистоїть ідеології правильної мови, але й вимагає від них відповідати за свої дії» [17, с. 102]. У такому контексті ставиться під загрозу питання свободи слова та вираження поглядів. Автор висловлює думку, що будь-яка спроба назвати своїми іменами певний прояв несхожості зараз розглядається як загроза рівноправ'ю та прояв ненависті. «У цій егалітарній фантазії будь-яка словесна згадка про несхожість та відмінність між людьми зараз сприймається як утиск чи дискримінація. Все заходить настільки далеко, що одного дня всіх шокуватиме вживання слів «чоловік» або «жінка».

Загалом термін «політична коректність» є полісемантичним і вживається в декількох значеннях. Т. Кияк наводить чотири типи розуміння політичної коректності в сучасному американському суспільстві: а) як технологію розв'язання конфліктів шляхом перегляду змісту освітніх програм та відмову від використання в суспільній лексиці образливих виразів стосовно тих соціальних груп, що зазнають дискримінації; б) як ідеологічну програму (сукупність ідей, гіпотез, образів, що лежать в основі цієї технології); в) як політичний рух, що здійснив або здійснює реалізацію цієї ідеологічної програми; г) як іронічне позначення курйозних результатів застосування технології заміни образливих термінів іншими словами [12, с. 17-18].

Важливо зазначити, що серед політиків важко знайти відвертих прихильників політкоректності, адже цей термін у більшості випадків використовується у статтях, які критикують вказане явище. Багато з них послуговується таким поняттям як «ввічливість» або «комунікативна коректність». Тут можна провести паралелі між головним «ворогом» політкоректності у США Д. Трампом й його опоненткою Г. Клінтон. Вона належить до Демократичної партії США й веде ліберальну «політику ідентичності», що за Стендфордською енциклопедією філософії є видом

політичної діяльності, заснованим на спільному досвіді несправедливості стосовно членів певних соціальних груп, і який Мойра Вайгель називає «близьким родичем політкоректності» [18].

У дотриманні політкоректності домінуючу роль відіграє мовний та культурно-поведінковий аспект. У відповідності до ідей політкоректності проголошено й план *affirmative action* – позитивних дій. Цей план передбачає, зокрема, суттєві переваги при вступі до навчальних закладів для деяких груп населення – афроамериканців, іспаномовних американців, індіанців, інвалідів, гомосексуалів. Поведінковий кодекс передбачає норми, які демонструють лояльне ставлення до різного роду менших. Виникли поняття, які відображають негативне ставлення до проявів дискримінації щодо цих меншин: *ableism* (аблеїзм) – дискримінація осіб з фізичними вадами, *ethnocentrism* (етноцентризм) – дискримінація за національно–культурною ознакою, *heterosexism* (гетеросексизм) – дискримінація людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, *lookism* (лукізм, від look – «дивитись») – дискримінація тих, хто не відповідає загальноприйнятим стандартам краси [14].

В основі політичної коректності лежить евфемізація, проте не всі евфемізми можуть виступати одиницями політично коректної лексики. Політично коректні евфемізми – це мовні одиниці, що виступають інструментом номінації та характеристики стигматизованих груп суспільства. Евфемізми – це, у свою чергу, одиниці перифрастичної номінації будь-яких антецедентів, що викликають мовні «табу». У процесі евфемізації людина відштовхується від прийнятої в суспільстві системи цінностей, невідповідність якій і примушує відчувати певний етичний дискомфорт і намагатися подолати його за допомогою евфемістичного перейменування [14, с. 26].

У процесі перекладу слід враховувати, що наразі більшість слів, що зазвичай вживалися на позначення інвалідів (наприклад, *invalid, handicapped, defective, crippled, deformed, abnormal* тощо), вважаються невічливими та образливими. Такі зневажливі слова не повинні вживатися у перекладах. Потрібно також обережно ставитися до евфемізмів на кшталт *people with*

special needs, different lyabled, physically challenged, тому що вони можуть сприйматися як образливі через свої зверхні конотації. Більш прямі позначення – типу *people with disabilities*– звичайно сприймаються як менш образливі [19, с. 109].

Необхідно також уникати позначень особи використанням виключно згадки про характер інвалідності або хвороби, тому, наприклад, *deaf man* краще замінити на *man with a hearing impairment*, а *cancer patient* – на *patient with cancer*. В офіційному перекладі слід також уникати позначень інвалідів та хворих як жертв. Перекладачам важливо використовувати нейтральні слова, що не акцентують стать особи, у випадках позначення роду занять, посади, функції тощо. Повний перелік таких слів наводиться у «Словнику назв посад» (Dictionary of Occupational Titles) [25]. Рекомендовано уникати вживання займенника третьої особи однини «he» при позначенні осіб за професію, яку можуть мати як чоловіки, так і жінки. Перекладач також має знати певні особливості вживання слів *boy* та *girl*, що переважно рекомендується вживати тільки стосовно дітей до 12 років, тоді як для позначення підлітків ввічливішими будуть словосполучення *young woman* and *young man*, а дорослих – *woman* та *man*, наприклад: «В офісі працюють п'ять чоловіків та дві жінки». –«The office employs five men and two women» (ане *girls* [22, с. 8]).

Гомосексуальні меншини та ті, хто їх підтримує, все більше виступають проти вживання слова «homosexual», оскільки вважають його застарілим та образливим з огляду його часте використання представниками антигейських організацій. З цих причин, українське словосполучення *гомосексуальна особа* перекладають як *person with different sexual orientation* [8, с. 125].

При перекладі словосполучення «старі люди» в англійській мові слід вживати не *elderly people* чи *the aged*, що мають пейоративну конотацію, а ввічливіші вирази *older adults* або *older people*. Прийнятним також є вживання у перекладі таких відповідників, як *senior citizens* та *seniors*. Багато уявлень про людей похилого віку є помилковими. Деякі роботодавці, наприклад, вважають, що молоді працівники ефективніші і надійніші, ніж люди старшого віку. Проте

на багатьох видах робіт старші є кращими працівниками, ніж молоді люди. – *Many beliefs about older people are untrue. Some employers, for example, think that younger workers are more efficient and reliable than older ones. But in many types of jobs, older people are better workers than younger people* [3, с. 118]. *Національна рада людей старшого віку. – National Council of Senior Citizens* [10, с. 21].

Висновки. Отже, розвиток явища політичної коректності нерозривно пов'язаний з такими лінгвосоціальними явищами, як мультикультуралізм та мовний такт. Політкоректність трактується як особлива ідеологічна реалія, мовний рух, культурно-поведінкова і мовна тенденція, мовна толерантність, словесна провокація, інструмент маніпуляції суспільною свідомістю. Прагматичним чинником вживання термінів політичної коректності є бажання уникнути дискримінації за віком, професією, статтю, фізичною спроможністю, етнічною, расовою належністю, соціально-економічним статусом, психічною адекватністю, інтелектуальними здібностями, сімейним статусом, освітою. Політкоректність можна вважати новим засобом мовного вираження та відтворення теперішніх реалій, що виник внаслідок лібералізації культурних процесів та націлений на усунення дискримінації на всіх рівнях. Даний концепт може слугувати інструментом мовної маніпуляції, трансформуватися і мати як позитивну, так і негативну конотацію за відсутності поведінкових і мовних стандартів лінгвопрагматичної стратегії політкоректності.

Використана література:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Бондаренко О. Мова ворожнечі та ЗМІ: міжнародні стандарти та підходи / О. Бондаренко, М. Буткевич. – Київ: Проект «Без Кордонів»ГО «Центр «Соціальна Дія», 2015. – 64 с.

3. Вашурина Е. Политическая корректность как лингвокультурологическая и переводческая проблема / Е. Вашурина // Научный молодежный ежегодник / Е. А. Вашурина. – Самара, 2007. – С. 116–120.
4. Великорода В. Б. Концептуальні характеристики евфемізмів на позначення негативних дій політиків / В. Б. Великород, Л. Р. Небелюк. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – №68. – С. 51–54
5. Даньшина Е.В. Особенности американского политического дискурса [Электронный ресурс] / Е.В. Даньшина. – Режим доступа : [http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1\(103_11\)/10_Danshina.pdf](http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1(103_11)/10_Danshina.pdf)
6. Дмітрієва М. Д. Лінгвістичні методи забезпечення гендерної рівності / М. Д. Дмітрієва. // Livejournal. – 2013. – №3. – С. 3.
7. Дуйко Є. О. Національна ідентичність та її складники в сучасному англomовному дискурсі політичних діячів США / Є. О. Дуйко // Науковий вісник. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Луцьк : ВНУ імені Л. Українки, 2012. – Вип. 24 (249). – С. 41–46.
8. Завадська О. В. Особливості розвитку і функціонування лінгвопрагматичної стратегії політкоректності на пострадянському інформаційному просторі / О. В. Завадська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – 2010. – №11. – С. 119–127.
9. Зайко Л. В. Політкоректна лексика сучасної англійської мови як різновид евфемізмів / Л. В. Зайко. – Буча, 2016. – 10 с.
10. Ионин Л. Г. Общество меньшинств: Политкорректность в современном мире / Л. Г. Ионин. – Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. – 44 с.
11. Каптюрова О. В. Релізація концепту «політична коректність» в мас-медійному дискурсі / О. В. Каптюрова. – Київ: Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, 2013. – 146 с.

12. Кияк Т. Р. Використання політкоректних одиниць у сучасному англомовному дискурсі / Т. Р. Кияк, Я. С. Бондарук. – Житомир: Житомирський державний університет, 2014. – 74 с.
13. Куц Е. О. Метонімічні номінації як засоби вираження етнічних упереджень у дискурсі американських політиків / Е. О. Куц // Нова філологія. – 2012. – № 50. – С. 62–65.
14. Лазаревич Е. Употребление эвфемизмов с функцией политкорректности в публицистических текстах (на материале английского языка) / Е. Лазаревич // Вестник Томского государственного университета. – 2014. – №378. – С. 25–29.
15. Літвінова М. М. Симулятивний потенціал політкоректних термінів / М. М. Літвінова, О. І. Літвінов // Вісник ХНУ. – 2015. – №11. – С. 126–130.
16. Лютянська Н. І. Особливості об'єктивації концептів «толерантність» та «політична коректність» в англомовному мас-медійному дискурсі / Н. І. Лютянська. – Миколаїв: Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, 2014. – 487 с.
17. Майба В. В. О структуре языка политкорректности (на примере английского и русского языков) / В. В. Майба // Политическая лингвистика, 2012. – С. 102–108.
18. Молодиченко Н. А. Основні аспекти поняття політичної коректності в сучасній англійській мові / Н. А. Молодиченко, С. М. Танана // «YoungScientist». – 2016. – №5. – С. 507–510.
19. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика : діапазон можливостей політичної лінгвістики / Л.П. Нагорна. – К. : Світогляд, 2005. – 315 с.
20. Онушканич І. Англійська мова : практикум з основ усного та синхронного перекладу (промови та статті на політичну тематику) / І. Онушканич, І. Швець. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2008. – Ч. 1 – 105 с.
21. Романова Т. В. Язык политкорректности: свой – чужой / Т. В. Романова // Лингвистические заметки. – 2015. – № 3. – С. 21–26.
22. Сінькевич О. Б. Політкоректність в контексті глобалізаційних процесів сучасності / О. Б. Сінькевич. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 12 с.

23. Четвертак Є. О. Особливості «політкоректності» політичного дискурсу США / Є. О. Четвертак // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 16. – Т. IV (166). – С. 239–245.

24. Шляхтина Е. В. Языковой аспект политкорректности в англоязычной и русской культурах : автореф. дис. ... канд. фил.наук / Е. В. Шляхтина. – Ярославль, 2009. – 24 с.

25. Hughes Geoffrey. Political Correctness: A History of Semantics and Culture / Geoffrey Hughes. – Singapore: Wiley–Blackwell, 2010. – 320 p.

**ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТА ДО СТВОРЕННЯ КЕЙС-ЗАВДАНЬ ДО ТЕМИ
"ІНДЕКСНА ОЦІНКА ГІГІЄНИЧНОГО СТАНУ ПОРОЖНИНИ РОТА"
ПРИ ВИВЧЕННІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ "ПРОФІЛАКТИКА
СТОМАТОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ"**

КОСЕНКО В.М.

кандидат медичних наук,

зав.відділення "Стоматологія"

КВНЗ "Житомирський медичний інститут" ЖОР

м. Житомир, Україна

В Україні поступово здійснюється перехід у навчанні від примусової передачі суми теоретичних знань та практичних навичок до мотивованого засвоєння молоддю необхідної професійноважливої інформації. Головне в педагогічному мистецтві – вміти зацікавити, а не примушувати [3].

Сучасному студенту недостатньо лише поглинути готовий матеріал. Необхідно навчити майбутніх фахівців самостійно шукати способи розв'язання проблем, пов'язаних з реальними професійними ситуаціями [3].

Найважливіше завдання в підготовці гігієністів зубних – навчити майбутніх спеціалістів у галузі профілактичної стоматології надавати лікувально-профілактичну допомогу пацієнтам в умовах інтенсивного розвитку сучасних технологій, адаптуватися до змін на ринку праці, оцінювати соціальні наслідки власних дій та приймати обґрунтовані рішення. [1].

Серед різноманітних форм навчальної роботи в процесі вивчення дисципліни "Профілактика стоматологічних захворювань" вагоме місце належить практичним заняттям. Ця форма не тільки знайомить майбутніх гігієністів зубних з необхідним теоретичним матеріалом та допомагає оволодіти практичними навичками, що передбачені робочою та навчальною програмами, а й стимулює до самостійного та поглибленого вивчення

предмету, сприяє усвідомленню власного місця в практичній охороні здоров'я[1,2].

Кейс-метод – це інтерактивна методика, що передбачає моделювання професійних ситуацій, їх детальний аналіз, вирішення за певним алгоритмом, захист прийнятого рішення. Цю технологію доцільно використовувати в процесі вивчення навчальної дисципліни "Профілактика стоматологічних захворювань".

Мета дослідження. Розробити технологічну карту до створення кейс-завдань до теми "Індексна оцінка гігієнічного стану порожнини рота" при вивченні навчальної дисципліни "Профілактика стоматологічних захворювань".

У дослідженні використані: бібліосемантичний метод, метод системного аналізу та логічного узагальнення.

Результати та їх обговорення. У процесі проведення інтерактивного заняття (кейс-метод) усі учасники (викладач та студенти) навчального процесу активно взаємодіють між собою, обмінюючись власними думками, поглядами, знаннями. Під час проведення практичних занять моделюються різноманітні професійні ситуації, оцінюються дії всіх учасників, майбутні гігієністи зубні занурюються в реальну атмосферу роботи лікувально-профілактичного стоматологічного закладу. Процес навчання та взаємонавчання стає цікавим і корисним.

У структурованих кейс-завданнях необхідно коротко та чітко описати ситуацію. Саме такі кейси можуть бути рекомендовані в процесі фахової підготовки гігієністів зубних. Вони дозволяють оптимально поєднати теоретичні знання з практичним досвідом та навичками.

Таблиця 1

Технологічна карта до створення кейс-завдань до теми "Індексна оцінка гігієнічного стану порожнини рота" при вивченні навчальної дисципліни "Профілактика стоматологічних захворювань"

Ознайомлення	Розуміння	Застосування	Аналіз	Синтез	Оцінка
Перерахуйте гігієнічні індекси, які визначають площу зубного нальоту	Поясніть значення значення гігієни порожнини рота в профілактиці стоматологічних захворювань	Покажіть схематично критерії оцінки площі зубного нальоту за індексом Федорова-Володкіної	Проаналізуйте взаємозв'язок між гігієною порожнини рота та стоматологічною патологією	Проведіть порівняльний аналіз гігієни порожнини рота за індексами Федорова-Володкіної та Гріна-Вермільйона	Обґрунтуйте доцільність санітарно-освітньої роботи в пропаганді гігієни порожнини рота
Вкажіть групи гігієнічних індексів	Поясніть методику обчислення індексу Гріна-Вермільйона	Запропонуйте варіанти визначення гігієнічного стану порожнини рота у пацієнтів з катаральним гінгівітом	Проаналізуйте значення індексу Федорова-Володкіної	Розробіть оздоровчу програму для пацієнтів з інтактним пародонтом	Проведіть порівняльну оцінку індексів Федорова-Володкіної та Гріна-Вермільйона
Опишіть послідовність дій пацієнта при встановленні гігієнічного стану порожнини рота в домашніх умовах	Розкрийте взаємозв'язки між зубними нашаруваннями та хворобами твердих тканин зуба	Складіть таблицю "Порівняльна характеристика барвників при оцінці гігієнічного стану порожнини рота"	Вкажіть недоліки при оцінці гігієнічного стану порожнини рота за індексом Федорова-Володкіної	Проведіть порівняльну характеристик у стоматологічного статусу у пацієнтів з інтактним пародонтом та хворобами ясен	Оцініть значимість регулярного догляду за порожниною рота у пацієнтів з карієсом зубів
Перерахуйте інструментарій та медикаменти, які необхідні для оцінки гігієнічного стану порожнини рота за індексом Гріна-Вермільйона	Сформулюйте основні вимоги при оцінці гігієнічного стану порожнини рота в домашніх умовах	Складіть алгоритм дій гігієніста зубного в процесі виконання маніпуляцій, пов'язаних з обчисленням гігієнічних індексів, які визначають площу зубного нальоту	Проаналізуйте оптимальні показники індексів Гріна-Вермільйона та Федорова-Володкіної	Встановіть цифрові значення індексу Федорова-Володкіної у пацієнтів з запальними захворюваннями пародонту	Обчисліть індекс Гріна-Вермільйона у пацієнтів з кровотечею ясен та підвищеною схильністю до утворення зубного нальоту
Назвіть причини	Поясніть переваги	Встановіть цифрові	Проаналізуйте індекс	Проаналізуйте значення	Висловіть критичні

виникнення м'яких зубних нашарувань	індесу Гріна-Вермільйона при оцінці площі зубного нальоту	показники індексу Федорова-Володкіної при незадовільній гігієні порожнини рота	Федорова-Володкіної до та після професійної гігієни порожнини рота	гігієнічних індексів в процесі оцінки стоматологічного статусу пацієнтів з запальними захворюваннями пародонту	судження щодо оцінки гігієнічного ступню порожнини рота за індексом Федорова-Володкіної
Опишіть техніку визначення гігієнічного індексу Гріна-Вермільйона	З'ясуйте послідовність дій гігієніста зубного при встановленні площі зубного нальоту	Підготуйте мультимедійну презентацію "Значення гігієни порожнини рота в профілактиці основних стоматологічних захворювань"	Проаналізуйте результати оцінки гігієнічного стану порожнини рота у пацієнтів з некаріозними ураженнями твердих тканин зуба	Простежте зміну цифрових показників індексу Федорова-Володкіної до та після професійної гігієни порожнини рота	Оцініть можливості гігієніста зубного в профілактиці стоматологічних захворювань
Вкажіть оптимальні показники індексу Федорова-Володкіної	Визначте чинники, які впливають на швидкість утворення зубного нальоту	Проведіть порівняльний аналіз гігієнічного стану порожнини рота за індексами Гріна-Вермільйона та Федорова-Володкіної	Вкажіть на особливості догляду за порожниною рота дітей молодшого шкільного віку	Проаналізуйте оптимальні шляхи покращення стоматологічного здоров'я населення України	Охарактеризуйте заходи щодо попередження основних стоматологічних захворювань

Підготовчий етап практичного заняття "Індексна оцінка гігієнічного стану порожнини рота" (на основі кейс-методу) включає: перевірку вхідного рівня знань, наявність матеріалів методичного забезпечення.

Основний етап – безпосереднє вирішення кейс-завдань. Викладач ознайомлює учасників з темою, метою, структурою інтерактивного заняття; демонструє техніку виконання необхідних маніпуляцій, пов'язаних з визначенням гігієнічних індексів; об'єднує студентів у групи по 4 чоловіки та виділяє оснащені робочі місця.

Групи студентів одержують кейс-завдання: обстежити пацієнта (зібрати анамнез, провести загальний огляд та огляд порожнини рота, акцентуючи увагу на гігієнічний стан); визначити гігієнічні індекси; оцінити отримані цифрові значення; надати рекомендації пацієнтам; заповнити карту хворого;

продезінфікувати використаний інструментарій та матеріал; оцінити виконану роботу.

Матеріали методичного забезпечення основного етапу практичного заняття включають: структурно-логічну схему змісту, алгоритми для формування професійних вмінь та навичок, алгоритми встановлення гігієнічних індексів Федорова-Володкіної, Гріна-Вермільйона, кейс-завдання (типові, нетипові, непрогнозовані).

Приклад типового кейс-завдання.

Встановіть та охарактеризуйте індекс Федорова-Володкіної при наступних показниках: 31 – 1 бал; 32 – 1 бал; 33 – 1 бал; 41 – 1 бал; 42 – 1 бал; 43 – 2 бали.

Приклад нетипового кейс-завдання.

У хворого кровоточать ясна. Дайте об'єктивну оцінку гігієнічному стану порожнини рота, використовуючи індекси Федорова-Володкіної та Гріна-Вермільйона. Підберіть індивідуальні предмети і засоби гігієни та поясніть методику їх застосування.

Приклад непрогнозованої ситуації.

У хворого діагностовано катаральний гінгівіт у стадії загострення. Дайте об'єктивну оцінку гігієнічному стану порожнини рота, використовуючи індекси Федорова-Володкіної та Гріна-Вермільйона.

У хворого обтяжливий алергологічний анамнез. Під час нанесення барвників виникли ознаки набряку Квінке. Ваші дії?

Хід інтерактивного практичного заняття на основі кейс-методу.

Викладач демонструє правила обстеження пацієнта та методику визначення гігієнічних індексів.

Студенти розподіляються на групи та виконують ролі: гігієніста зубного, медичної сестри, пацієнта та експерта, колективно розв'язують кейс-завдання.

Основні функції студентів в процесі вирішення ситуаційних завдань:

- Гігієніст зубний обстежує пацієнта, встановлює ймовірний діагноз, визначає гігієнічні індекси Федорова-Володкіної, Гріна-Вермільйона та

аналізує отримані результати, добирає засоби індивідуальної гігієни, складає оздоровчу програму, навчає правилам гігієни, відповідає на питання пацієнта, демонструє правила заповнення медичної документації.

- Медична сестра проводить дезінфекцію стоматологічного інструментарію.
- Експерт контролює дії гігієніста зубного та медичної сестри.
- Відпрацьовуючи навички, студенти міняються ролями.

Заключний етап практичного заняття – підбиття підсумків щодо досягнення поставленої мети й розв'язання поставлених задач. Викладач відмічає помилки, вдалі та невдалі епізоди на кожному етапі заняття, активність та обізнаність кожного учасника, доцільність інтерактивної форми (кейс-методу) проведення практичного заняття, пропонує студентам висловитися щодо професійної зацікавленості у вивченні теми "Індексна оцінка гігієнічного стану порожнини рота".

При оцінюванні студентів варто враховувати: володіння теоретичним матеріалом, вдалі пропозиції та ідеї щодо вирішення кейс-завдань, вміння поєднати теоретичні знання з практичними навичками та аргументувати відповідь тощо.

Не варто обмежуватись вибором лише однієї інтерактивної методики в процесі проведення практичного заняття. Перевірити рівень засвоєння теоретичного матеріалу можна використовуючи інтерактивні технології "Незакінчене речення", "Бліц-інтерв'ю".

Проведення інтерактивного заняття на основі кейс-методу дозволяє сформулювати та закріпити наступні фахові компетентності:

- здатність використовувати знання з циклу загальної підготовки під час надання стоматологічної допомоги, зокрема, при встановленні гігієнічного стану порожнини рота;
- здатність використовувати теоретичні знання і практичні уміння з циклу професійної підготовки в умовах фахової діяльності;

- здатність використовувати стандарти та нормативні документи в практичній діяльності;
- здатність використовувати обладнання, апарати та інструменти у практичній діяльності;
- здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт;
- здатність організовувати роботу відповідно до вимог безпеки життєдіяльності й охорони праці в галузі;
- здатність застосовувати на практиці принципи медичної етики та деонтології;
- здатність працювати в колективі стоматологічного закладу;
- здатність до обміну професійним досвідом.

Серед загальних компетентностей слід виділити:

- здатність навчатися;
- здатність бути критичним та самокритичним;
- навички взаємодії та міжособистісні навички.

Висновок. Досягти позитивних результатів у процесі проведення інтерактивного заняття на основі кейс-методу викладач може тільки залучивши студентів до постійної активної діяльності. Важливо, щоб після заняття студент не тільки розумів, чого він досяг, але й чого хотів би досягнути на наступному занятті. Кейс-метод не може повністю замінити традиційні методи навчання. Він лише раціонально доповнює їх.

Для того, щоб ефективно застосовувати той чи інший інтерактивний метод в процесі вивчення навчальної дисципліни "Профілактика стоматологічних захворювань", важливо бути добре обізнаним із різноманітними сучасними педагогічними технологіями, усвідомлювати їх особливості, зважати на сильні та слабкі сторони.

Використана література

1. Косенко В. М. Професійно-практична підготовка майбутніх гігієністів зубних *Науково-практична конференція з міжнародною участю "Вища освіта в медсестринстві: проблеми і перспективи"*. Житомир, 2017. 147-149
2. Косенко В. М. Реалізація компетентнісного підходу на практичному занятті з навчальної дисципліни «Профілактика стоматологічних захворювань» *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2017. Випуск 1(87). 78-83
3. Косенко В. Н. Эффективность применения интерактивных методов на практическом занятии по дисциплине "Профилактика стоматологических заболеваний" *Aktuální pedagogika*. 2017. №2. 48-54

ПРОГНОЗ УСПЕШНОСТИ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТНО ЗДОРОВОГО ПРОФЕССИОНАЛА В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ

РЕВЯКИНА Е.Г.

доцент кафедры общей педагогики

Ужгородский национальный университет

г. Ужгород, Украина

ЦЬОКА С.А.

старший преподаватель кафедры госпитальной терапии

Ужгородский национальный университет

г. Ужгород, Украина

Современное общество ставит перед высшим профессиональным образованием задачу подготовки высококвалифицированного и личностно здорового специалиста-профессионала. Такое образовательное направление ориентировано на развитие внутреннего мира студента, гармонизацию межличностных отношений, на самопознание, саморазвитие и самоактуализацию молодых людей. Очень важно, чтобы будущий профессионал получил фундаментальные знания и навыки, необходимые для налаживания правильных взаимоотношений с собой и окружающим миром, имел сбалансированную мотивационную сферу и социальную направленность, занимал четкую и принципиальную гражданскую позицию. Только при этих условиях он может рассчитывать на успех в своей профессиональной деятельности и уважение окружающих [2].

В последние годы исследователи все больше уделяют внимание личностному фактору профессионала в любой деятельности, в связи с чем повышаются требования к индивидуально-личностным особенностям специалиста. Современный этап цивилизации характеризуется обилием и

неуклонным ростом объема информации, использованием цифровых и нанотехнологий во всех сферах деятельности человека, совершенно иным форматом межличностных коммуникаций, ускоренным темпом жизни. Все эти факторы предъявляют к личности современного специалиста требования, позволяющие ему быстро и успешно адаптироваться к новым условиям, новым отношениям и технологиям.

Соответствие квалификации кадров любой специальности профессиональным требованиям обуславливает повышение требований к индивидуально-личностным качествам всех сфер личности, от познавательной до поведенческой. Учитывая интерес современного прогрессивного общества к непрерывному личностному и профессиональному росту на протяжении всей жизни особую актуальность приобретает проблема формирования здоровой личности специалиста в период профессиональной подготовки [2, 3].

Длительность обучения в вузе не превышает 5-6 лет, поэтому перед администрацией и научно-педагогическим коллективом стоит непростая задача: в короткий срок подготовить личностно здорового профессионала. Студенчество приходится на несколько очень важных для личностного развития возрастных периодов, каждый из которых обусловлен своими особенностями и на каждом этапе существуют свои риски [5].

При изучении факторов, влияющих на процесс формирования личностно здорового профессионала, необходимо применять структурный и системный подходы. Если рассматривать всю совокупность факторов, то прежде всего выделяются две группы: генетически детерминированные (тип высшей нервной деятельности, конституциональные особенности, пол, задатки, наличие межполушарной асимметрии и т. д.) и релевантные, социально обусловленные.

К социально обусловленным факторам можно отнести этническую культуру, качество жизни, социальный статус, методически правильное воспитание, социокультурную среду. Социокультурная среда в данном контексте выступает как сложная структура общественных материальных и нематериальных условий, в которых реализуется деятельность человека.

Проблемы взаимоотношений человека и среды рассматриваются в рамках различных научных дисциплин и направлений (философия, психология, социальная экология, педагогика, социология и др.).

Образовательная среда как подсистема социокультурной среды представляет собой совокупность факторов, обстоятельств, ситуаций, то есть целостность специально организованных педагогических условий развития личности [1]. По мнению С. Д. Дерябо, образовательная среда – это совокупность всех возможностей обучения, воспитания и развития личности. В исследовании В. И. Слободчикова образовательная среда рассматривается как категория, характеризующая развитие, что определяет её целевое и функциональное назначение в контексте предметности культуры общества [6]. Согласно В. И. Панову [4], образовательная среда – система условий, которые необходимы для практической реализации данной технологии и миссии данного образовательного учреждения, включая пространственно-предметные условия, систему межличностных взаимоотношений между субъектами учебно-воспитательного процесса и пространство разнообразных видов деятельности, необходимых для социализации обучающихся в соответствии с их возрастными особенностями развития и индивидуальными интересами.

Учитывая значение и важность влияния образовательной среды на личность студента особую актуальность приобретает проблема изучения влияния отдельных ее факторов.

Организация учебного процесса включает в себя обеспечение слаженной работы всех служб образовательного учреждения и заключается в обеспечении комфортных условий обучения (соответствие материально-технической базы государственным требованиям к высшим учебным заведениям).

Учебно-методический фактор включает в себя содержательную сторону образования, а также формы и методы организации учебного процесса. Учебные программы должны исключать информационную перегрузку психики, быть структурированы и учитывать возрастные особенности студентов. Должен также соблюдаться режим труда и отдыха, чередоваться умственные нагрузки с

физическими. Квалификация и ораторские способности преподавателей должны быть высокими и исключать монотонность донесения информации до студентов.

На личность студента в процессе обучения влияет общий психологический фон высшего образовательного учреждения, его цели и задачи, нравственный уровень и ценностная направленность. Сюда же можно отнести соблюдение прав и обязанностей участников образовательного процесса, уважительное отношение друг к другу, обратную связь с родителями или опекунами.

К воспитательным факторам необходимо причислить помощь в формировании личностных компетенций в области профессиональной этики и нравственности, а также в формировании гражданской позиции.

По характеру воздействия на личность все условия и факторы можно разделить на сильные и слабые, постоянно воздействующие и эпизодические, негативные (опасные, вредные), нейтральные и позитивные (способствующие развитию, салютогенные).

Мы не ставим целью рассмотреть все факторы, стоит только сказать, что действуют они совокупно и, как в любой системе, системное воздействие совокупных факторов и условий приводит не к количественному, а к качественному росту, т. е. к формированию здоровой (или нездоровой) личности.

Совершенно очевидно, что прогноз уровня и качества подготовки личностно здорового специалиста имеет большое значение не только для самих студентов, но и для всей системы высшего профессионального образования, результатом чего должно стать изменение социальной политики государства в отношении нравственного воспитания молодежи, планомерное проведение коррекционных мероприятий и контроль результатов.

Создание любых прогнозов представляет собой достаточно сложную поэтапную процедуру. И. В. Бестужев-Лада (1984) представил логическую последовательность разработки социального прогноза следующим образом:

- предпрогнозная ориентация (программа исследования), включающая уточнение задания на прогноз (характер, масштабы, объект), формулирование целей и задач, предмета, проблемы и рабочих гипотез, определение методов, структуры и организации исследования;

- построение базовой модели прогнозируемого объекта методами системного анализа;

- построение динамических рядов показателей — основы стержня будущих прогнозных моделей методами экстраполяции;

- построение серии предварительных поисковых моделей прогнозируемого объекта методами поискового анализа профильных и фоновых показателей с конкретизацией минимального, максимального и наиболее вероятного значения;

- построение серии гипотетических нормативных моделей прогнозируемого объекта методами нормативного анализа с конкретизацией значений абсолютного (т.е. не ограниченного рамками прогнозного фона) и относительного (т.е. привязанного к этим рамкам) оптимума по заранее определенным критериям сообразно заданным нормам, идеалам, целям;

- оценка достоверности и точности, а также обоснованности (верификация) прогноза — уточнение гипотетических моделей обычно методами опроса экспертов;

- выработка рекомендаций для решений в сфере управления на основе сопоставления поисковых и нормативных моделей;

- экспертиза прогноза и рекомендаций, их доработка с учетом обсуждения и внедрение в практику;

- повторное прогнозирование, планирование, программирование с целью повышения эффективности управления процессом.

Таковы наиболее важные положения в современной прогностике, на которые необходимо опираться при создании любых прогнозов, в том числе и при прогнозировании успешности формирования личностно здорового профессионала [1].

Исследователи неоднократно подчеркивали, что между прогнозируемым будущим и сегодняшним днем существует ярко выраженная обратная связь. Действительно, если в результате прогнозирования выясняется, что в ближней или дальней перспективе возможно возникновение нежелательной для людей ситуации, возникает необходимость принять меры по недопущению такой возможности.

Б. Б. Прохоров (1998) предложил прогностическую триаду, отражающую взаимосвязь видов прогнозов:

- исследовательский прогноз включает в себя анализ тенденций и моделирование образа нежелательного будущего;
- программный прогноз основан на разработке программы действий для предупреждения событий нежелательного будущего;
- организационный прогноз конкретизирует программу действий, даются рекомендации по организации превентивных мероприятий [3].

В контексте нашей работы мы предприняли попытку рассмотреть прогностическую психолого-педагогическую триаду, внося в нее собственные поправки.

В результате исследовательского прогноза необходимо определить факторы, влияющие на процесс формирования личности профессионала в процессе подготовки, затем установить модальность влияния тех или иных факторов образовательной среды в сочетании с индивидуально-личностными факторами.

Исследовательский прогноз направлен на предвидение результатов влияния условий образовательной и социальной среды, а также индивидуально-личностных особенностей студентов с учетом их взаимодействия. Исследовательский прогноз должен содержать подробную и конкретную информацию о возможности позитивного или негативного влияния факторов и условий на процесс формирования личности в период профессиональной подготовки.

Именно в возможности регулирования прогнозируемого будущего состоит основной смысл психолого-педагогического прогнозирования успешности формирования личностно здорового профессионала.

После проведения исследовательского прогноза составляется программный прогноз, в котором предлагается осуществить ряд психолого-педагогических коррекционных мер. При этом перечисленные в прогнозе меры важны не сами по себе, а только лишь как средство и способ улучшения эффективности процесса формирования личностно здорового профессионала в процессе подготовки.

В высшем учебном заведении студенты учатся минимум 6 лет, которые приходятся на окончательный период созревания личности. От качества образовательной среды во многом зависит успешность развития личности и формирования ее как профессионала. Результатом организационного прогноза должен стать план психолого-педагогических (организационных и учебно-методических) мероприятий, направленных на улучшение условий, необходимых для успешного формирования личностно здорового профессионала.

К построению прогноза необходимо подходить системно, используя знания, накопленные специалистами разных научных направлений (педагогами, психологами, физиологами, медиками различных специальностей, антропологами, генетиками, философами и др.). Необходимо структурировать условия для дальнейшего изучения связей среда-личность, анализа воздействия условий на организм учащихся вообще и на личность, в частности. При этом речь идет о системе методов прогноза, охватывающих все звенья сложной цепи событий, начиная от поступления конкретного абитуриента в вуз, его адаптацию к образовательной среде, формирование личности с учетом возрастных особенностей, одновременное формирование профессионала.

Эта задача является сложнейшей и комплексной проблемой, в обобщенном виде она может быть охарактеризована как комплексное изучение

зависимости «фактор – его влияние – доза – продолжительность – конкретный психотип – конкретный эффект».

Таким образом, психолого-педагогическое прогнозирование должно быть направлено на корректное выявление и научно обоснованный анализ связей «образовательная среда – личностное здоровье профессионала». В связи с этим разработка научных и методологических аспектов прогнозирования влияния факторов образовательной среды на личность будущего профессионала весьма актуальна и требует дальнейшего изучения.

Использованная литература:

1. Бестужев-Лада И. В. Поисковое социальное прогнозирование / И. В. Бестужев-Лада. – М.: Наука, 1984. – 271 с.
2. Катилина М. И. Образовательная среда как фактор социализации личности: социально-философский аспект: дис. ... канд. философ. наук. – М., 2009. – 198 с.
3. Куценко Г. И. Сохранение и восстановление здоровья студентов в современных условиях / Г. И. Куценко, Л. Г. Розенфельд, И. П. Круглякова. Тула: Издательство ТулГУ, 2001. - 152 с.
4. Панов В. И. Психодидактика образовательных систем: теория и практика / В. И. Панов. – СПб.: Питер, 2007. – 352 с.
5. Прохоров Б. Б. Прикладная антропоэкология. / Б. Б. Прохоров. – М.: МНЭПУ, 1998. - 312 с.
6. Слободчиков В. И. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования / В. И. Слободчиков. – М.: Экопсицентр РОСС, 2000. – 230 с.

МОВНІ АКЦЕНТИ ШКІЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

БОНДАРЕНКО Н.В.

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник відділу навчання

української мови та літератури

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

Лінгвістичний геній українського народу витворив мову дивовижної краси і сили. Її опанування означає глибинне пізнання народу, його своєрідності й неповторності. Саме через мову освіта покликана виховати патріота, для якого «Україна – не “хліб і кусень сала”, а те, чим є Франція для француза, Італія для італійця, Сполучені Штати Америки для американця, – власною душею, початком і кінцем власної долі», – переконаний Анатолій Мокренко, визначний діяч української культури. Ці слова, сказані чверть століття тому, нині актуальні як ніколи.

Динаміка розвитку людства потребує від кожного, незалежно від роду занять, постійної мовленнєвої адаптації, а успіх наших справ у всіх сферах життя залежить від того, чи адекватно ми сприймаємо людей, як звертаємося до партнера, наскільки вдало починаємо розмову, як говоримо один з одним, чи знаходимо потрібні слова, аргументи, тон і стиль спілкування, чи чуємо співрозмовника, чи намагаємося зрозуміти його, чи враховуємо взаємні побажання, інтереси, настрої, які знаходимо слова, щоб підтримати, переконати, застерегти, поспівчувати, виявити просту людську увагу. Без здатності ефективно комунікувати, без усіх цих умінь, без знання загальноприйнятих норм мовленнєвої поведінки, які лежать в основі загальної культури, неможливо досягти життєвого успіху.

Мовний портрет українця, бездоганне володіння державною мовою, що гарантує успішну діяльність особистості і є стрижнем її іміджу, формується на уроках української мови.

Водночас очільник Українського центру оцінювання якості освіти (УЦОЯО) Валерій Бойко, підбиваючи підсумки зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) 2019 року, констатує низький рівень підготовки випускників. Із 339 753 учасників сесії лише 17 осіб здобули найвищий бал з української мови – 200, у той час як з математики таких виявилось 98. Незадовільний підсумок шкільного навчання української мови виявився у нездатності тестованих побудувати аргументоване висловлення, сформулювати власну позицію з проблемного питання (80%); підтвердити її вагомими доказами (82%); навести переконливі приклади (50%), зробити висновок. У половині робіт наявні порушення логіки й послідовності викладу. Від 0 до 1 бала з чотирьох можливих оцінено додержання норм літературної мови.

Неспроможність здобувачів освіти виробити чітку й зрозумілу позицію з проблемних дискусійних питань, сформулювати її та переконливо аргументувати, невміння створювати власні висловлення зумовлені такими причинами як нездатність здобувати й використовувати потрібну інформацію з різних джерел; віртуалізація спілкування і несформованість комунікаційних навичок; втрата інтересу до читання; зниження якості мислення і мовлення учнів, його кліковість через оперування готовими смислами; послаблення здатності аналізувати, синтезувати, виконувати інші розумові операції; нерозвиненість логічного мислення, не кажучи вже про більш складне критичне або креативне; втрата навичок самостійного створення (написання) текстів/висловлень, що підмінюється компіляцією, використанням готових кліше; порушення навичок писемного мовлення; зниження грамотності.

Серед причин неналежного рівня володіння державною мовою випускниками закладів загальної середньої освіти – нецілісність курсу української мови з 1-го по 11-й клас, роз'єднаність початкової, основної та старшої ланок, які розробляються автономно з недотриманням принципу

наступності й перспективності; брак ефективної методики опанування мови; незадовільне засвоєння мовних норм, що становлять основний зміст чинної програми для старшої школи і які учні мали засвоїти ще в основній, де завершується систематичний курс; невміння будувати висловлення згідно з вимогами через необізнаність із комунікативно-стилістичними якостями мовлення, яких немає в програмі (такі відомості є тільки в програмі для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти з російською мовою навчання).

Це спонукає припинити будь-які дискусії щодо своєчасності прийняття Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ухваленого Верховною Радою України 25 квітня 2019 року. І викликає низку запитань починаючи від якості освітнього менеджменту, кваліфікації укладачів державних стандартів і програм, процедури конкурсу та професійності авторів підручників, за якими навчалися випускники, а також кваліфікації експертів, до прозорості й незалежності вибору, справності серверів та об'єктивності визначення накладів, які за сумнівного результату щороку спустошують державний бюджет [6; 7].

Розробляючи нову ефективну систему навчання української мови, необхідно враховувати специфіку сучасної мовної та суспільно-політичної ситуації в Україні, ментальний стан населення, його освітній рівень.

У суспільствах з усталеними демократичними традиціями кожна особистість індивідуальна, має усвідомлене ціннісне ставлення до держави, сформований менталітет, цілісний світогляд, власну вмотивовану позицію з будь-яких питань. На жаль, цього не скажеш про Україну, яка здивувала саму себе і світ двома унікальними Майданами і героїзмом Небесної Сотні, проте до неї не доросла. З огляду на специфічні історичні обставини українці досі ментально розділені. Населенню бракує єдності, щоб згуртуватися в народ, у монолітну націю. Кожна чергова спроба «зшити» націю успіху не мала. Така «дволикість» обернулася війною, загибеллю 11-ти тисяч українців, утратою територій і багатств – матеріальних і духовних [3].

Рубікон непорозумінь застиг на нав'язаних нам іззовні «проблемах», які такими не є для самодостатньої нації. Але вони стриножують Україну, не дають їй рухатися у відкритий цивілізований світ. Це ставлення до України як держави та її незалежності, унітарний чи федеративний устрій, демократія чи авторитаризм, одна чи дві державні мови, соціалізм чи ринкові відносини, різнобачення шляхів розвитку країни тощо.

Розбіжності українців у цих питаннях зумовлені багатьма чинниками. Основні з-поміж них – національний, освітній, ментальний. Намагаючись розібратися в причинах немонолітності нації та неоднаковості українців, колишній інженер із Харкова Валерій Ярошенко доходить висновку, що вона залежить від: освіченості, поінформованості, знання історії, пошанування народних традицій, зв'язку поколінь, рівня культури, регіону проживання, віку, соціального становища, ставлення до свободи й демократії, релігійності, схильності до новаторства чи консерватизму [11, с. 10]. Повністю солідаризуючись із паном Валерієм, першість я все ж віддала б ставленню до української мови. Тому для реформування шкільної освіти в Україні необхідний пошук оптимального співвідношення між сформованими національними традиціями і сучасними тенденціями, пов'язаними з євроінтеграцією і входженням у світовий освітній простір. Останні передбачають розвиток найзапитаніших навичок XXI століття, формування життєво важливих компетентностей, оснащення закладів загальної середньої освіти сучасними інформаційними технологіями, інтернетизацію, впровадження дистанційних форм освіти, відновлення на вищому витку професійної освіти за світовими стандартами тощо.

З огляду на те що освіта змінила систему освітніх координат, сучасні державні стандарти і програми побудовано у форматі від очікуваних результатів до змісту, який мають засвоїти учні, щоб їх досягти, а не навпаки, як це було за традиційного навчання.

Система опанування державної мови має передбачити употужнення пізнавального, світоглядного та ціннісного складників освіти. Цю ідею втілено

у програмі з української мови для 10–11 класів шкіл з російською мовою навчання [10] й у підручнику, де її реалізовано. Програма ґрунтується на **аксіологічному, компетентнісному, особистісно орієнтованому та діяльнісному підходах**. Перший забезпечує ціннісну матрицю опанування мови. Другий скеровує на формування в учнів ключових і предметних компетентностей. Третій націлює на всебічний розвиток і саморозвиток учня як суб'єкта пізнання і навчальної діяльності з урахуванням його пріоритетів і здібностей. Четвертий підхід спрямовує освітній процес на опанування учнями різних видів діяльності, у яких вони здобувають інформацію, засвоюють знання, набувають умінь і навичок, досвіду взаємодії з іншими людьми, суспільством і світом.

Відповідно до зазначених підходів зміст навчання української мови структуровано за **чотирма змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною та діяльнісною (стратегічною)**. Перші дві у старшій школі максимально тяжіють до об'єднання, і в 11-му класі вони зливаються в одну – **мовно-мовленнєву**.

Зміст, який належить засвоїти учням, **розподілено на інваріантний та варіативний**. Перший компонент містить перелік визначених у Законі України «Про освіту» 11-ти груп універсальних ключових компетентностей, які формуються на уроках з усіх предметів і стосуються усіх чотирьох змістових ліній програми [8].

Мовленнєва змістова лінія реалізується комплексно, інтегративно. Вона представляє функціональну систему мовлення, визначає зміст ефективної мовленнєвої діяльності у єдності чотирьох її складників – слухання, читання, говоріння і письма. **Мовна лінія** включає теоретичні відомості про норми української літературної мови, які належить засвоїти учням для формування здатності змістовно й грамотно висловлювати думки і почуття. Сміслові наповнення **соціокультурної лінії** підводять предметну змістову основу під мовленнєву діяльність учнів. Її реалізація забезпечить формування світоглядної матриці особистості, її соціалізацію завдяки засвоєнню **цінностей** –

абсолютних (вічних), національних, громадянських, особистих, сімейних (родинних), розвине здатність дотримуватися норм, які регулюють суспільні відносини. *Діяльнісна (стратегічна) змістова лінія* забезпечує розвиток в учнів загальнонавчальних умінь і навичок, опанування стратегій, які визначають життєтворчість. Одна з прикмет часу – надшвидке нагромадження інформації. Це потребує здатності сприймати, осмислювати, аналізувати, обробляти й систематизувати різноманітні факти, а отже, посилення уваги до формування в учнів *системного раціонального критичного мислення*. Його розвиток передбачений діяльнісною (стратегічною) змістовою лінією.

Культуру мовлення десятикласники опановують починаючи з його *правильності* – відповідності нормам літературної мови. Під час створення висловлювань мовцеві (тому, хто пише) доводиться вибирати з двох варіантів – нормативного й ненормативного. Оцінка правильності мовлення завжди однозначна – правильно чи неправильно ужито мовну одиницю. На відміну від граматики, засвоєння якої вимірюється критерієм «правильно – неправильно», оволодіння культурою мовлення оцінюється за параметрами: «точно – неточно», «логічно – нелогічно», «різноманітно – одноманітно», «виразно – невиразно», «доцільно – недоцільно», «ефективно – неефективно» [4, с. 15]. «Допоки вміння слухати, аналізувати, формулювати думки (усно і письмово), переконувати і/чи схилити співрозмовника на свою точку зору не усвідомлюються старшокласниками як запорука реалізації індивідуальних особливостей (допитливість, без якої навчання втрачає своє значення; творчий інтерес і прагнення творчих досягнень; здатність до самоосвіти; здібність аналізувати, порівнювати, виокремлювати головне, описуючи процеси, явища тощо), годі, напевно, сподіватися на очікувані результати» [9, с. 8].

Здатність учнів будувати власні висловлення розвивається на основі опанування *комунікативно-стилістичних якостей мовлення – змістовності, точності, логічності, чистоти, виразності, багатства, доцільності та ефективності*.

Змістовність мовлення відбиває взаємозв'язок мислення і мовлення. Вона залежить від загального інтелектуального рівня кожного учня, його начитаності, обізнаності, широти інтересів. Змістовність означає знання мовцем предмета мовлення (про що йдеться); інформаційну достатність, пізнавальну наповненість, конкретність на противагу беззмістовності; переконливість мовлення. Нерозвиненість мовлення людини нерідко пояснюється тим, що вона не знає, про що говорити, не володіє предметом розмови або недостатньо компетентна в ньому. Формуванню змістовності мовлення сприяють завдання на матеріалі пізнавальних текстів різноманітної тематики, що забезпечує змістовність мовлення. Працюючи над змістом висловлювання, необхідно звернути увагу на *ефект первинності й новизни інформації* (його обґрунтував дослідник людської пам'яті Герман Еббінгаус).

Найкраще запам'ятовується інформація, яку повідомляють першою. Друга за рейтингом – остання інформація. А та, що знаходиться посередині, запам'ятовується найгірше. Адресат чітко фіксує початок і завершення повідомлення чи розмови. Тому роблячи висновки й ухвалюючи рішення, люди зазвичай беруть до уваги перші й останні відомості або факти. Звідси висновок: намагайтеся будувати висловлювання так, щоб найважливіше було на початку й наприкінці.

Винуватцями беззмістовності розмови і втрати інтересу до неї нерідко стають самі комуніканти, які не вміють правильно ставити запитання. Вони задають закритий формат спілкування, що потребує відповіді «так» чи «ні» або речення з одного–трьох слів. Так учасники комунікації знецікавлюють один одного як співрозмовники й особистості. У цьому разі необхідно розговорити одне одного за допомогою відкритих запитань, дати обопільно розкритися, заохотити давати розгорнуті відповіді, які стануть імпульсами для продовження й розвитку змістовного спілкування.

Точність обслуговує зміст мовлення і має гарантувати однозначність розуміння викладеної інформації всіма учасниками комунікації. Точність мовлення – не просто правильне, а оптимальне слововживання, використання

слова відповідно до його значення, дотримання лексичної сполучуваності. Це вибір таких мовних засобів (слів і синтаксичних конструкцій), які найточніше передають інформацію, думку, найкраще розкривають зміст, найповніше відтворюють ситуацію. Добір слів визначають думки, які ми прагнемо передати, а також наше ставлення до предметів, явищ, подій, фактів, які ми описуємо або про які розповідаємо. Слова, що позначають те саме, ми використовуємо по-різному залежно від емоційного налаштування і ставлення до них. Порівняйте: *Я наполегливий. Вона настирлива. Ти затятий. Він упертий як віслик.* Це безумовно впливає на якість людських стосунків. Необережно сказане чи образливе слово може зруйнувати добрі взаємини, дружбу і навіть шлюб. Тому добирати слова слід ретельно й виважено (це називають *когнітивною обробкою*) і за потреби вдаватися до перефразування, щоб запобігти конфлікту, знівелювати його і зрозуміліше передати думку. Американські науковці (Дженіфер Грегем та ін.) довели, що відповідальне ставлення до вибору слів не лише залагоджує конфлікти й запобігає новим, а й дає змогу уникнути багатьох недуг. Вони визначили фізіологічний маркер небажаних слів. Досягнення точності мовлення передбачає систематичну словникову роботу, виконання завдань на основі тексту, що містить програму майбутнього висловлювання, а також удосконалення написаного.

Логічність мовлення проявляється у високій культурі мислення, заснованій на законах логіки, здатності мовця (того, хто пише) несуперечливо, логічно послідовно викладати думки, дотримуватися чіткого зв'язку між думками, реченнями, робити логічні переходи, висновки, узагальнення. Умовою логічності висловлювання є несуперечливість поєднання слів, правильний їх порядок, дотримання смислового зв'язку речень, що стоять поруч. Психолог Соломон Е. Аш спостеріг, як порядок слів впливає на сприйняття одних людей іншими і навіть може змінювати на протилежну характеристику їх. Він двічі описав ту саму особу за допомогою прикметників: 1. *Стів розумний, старанний, перебірливий, імпульсивний і заздрісний.* 2. *Стів заздрісний, імпульсивний, перебірливий, старанний і розумний.* Одній групі

респондентів дали перше речення, другий – друге. Обом поставили те саме запитання: *Чи хотіли б ви мати справу з такою особою?* Перша група оцінила Стіва позитивно й відповіла *Так*, друга – негативно (*Ні*). Крім перелічених умов логічності висловлювання, ця якість мовлення забезпечується спеціальними мовними засобами – словами, що вказують на рух, розвиток думки, причинно-наслідкові відношення, висновок.

Чистота – це естетичність мовлення, недопущення у нього елементів, невластивих літературній мові (діалектизмів, просторічних слів, жаргонізмів тощо), запобігання порушень орфоепічних, лексичних та інших норм. Ця якість мовлення визначає загальну культуру людини. Вона виробляється в процесі засвоєння учнями нормативної вимови і правильного наголошування слів, літературного слововживання, доцільного використання слів іншомовного походження тощо. До жаргону (специфічних слів, характерних для певної соціальної/професійної групи людей) вдаються, щоб вразити, поблефувати, часто не розуміючи значення слів. Жаргон перешкоджає комунікації, не дає змоги непосвяченим долучитися до розмови. Ставлення до нього найкраще висловив Альберт Ейнштейн: «Якщо ви не можете пояснити якусь ідею дев'ятирічній дитині, це означає, що насправді ви самі її не розумієте».

Чисте мовлення не допускає використання слів-паразитів, які нічого не додають до змісту, а лише заповнюють порожнини, що виникають під час пауз (*типу, той, як його, знаєш, е-е-е*). Наявність таких слів у мовленні сигналізує про брак знань у мовця або його невідповідність. Причиною появи таких небажаних, але наявних у щоденному спілкуванні слів є те, що людина зазвичай говорить швидше, ніж встигає формулювати думки.

Виразність забезпечують мовні засоби й особливості структури мовлення, найбільш характерні для конкретного стилю, які увиразнюють мовлення, підтримують увагу й інтерес у слухача (читача).

Багатство мовлення – різноманітність мовних засобів, значний обсяг активного словника, розвиненість граматичного ладу мовлення, на противагу збідненому мовленню з обмеженим словниковим запасом, невиправданим

повторенням тих самих слів і синтаксичних конструкцій, одноманітним синтаксисом. Збагачення мовлення учнів включає різноаспектну роботу з текстами, словниками, синонімічну заміну, редагування тощо.

Доцільність та ефективність – відповідність мовлення меті, завданням, сфері, умовам спілкування. Його дієвість – здатність досягати результату. Доцільність висловлювання передбачає вибір найефективнішої форми спілкування, відповідної тональності, добір та організацію найвдаліших мовних засобів відповідно до комунікативних вимог і характеристик конкретного типу мовлення з урахуванням стильової доцільності. Кожне сказане/написане слово має відповідати змісту, меті висловлювання, ситуації спілкування. Так, ефективність критики з боку рідних, друзів, учителів чи керівника залежить від того, у якій формі вона висловлена та як її сприймає адресат. Сварливий тон зазвичай викликає тривогу, стрес і навіть озлобленість. Отже, він неідеальний. Важливо мінімізувати тривожність об'єкта критики, яку можуть спричинити неприємні слова. За відкладеної розмови доцільно використати умовний спосіб (*Ми могли б зустрітися? Нам варто поговорити.*) і надати людині попередню інформацію. За нагальної – говорити рішуче й відразу. Реакція співрозмовника і сприйняття ним критики залежатиме від тону розмови і сказаних вами слів. Коли є потреба зробити несхвальне зауваження щодо характеру і звичок співрозмовника, варто відокремити поведінку від самої людини, щоб її не образити. Є два способи: 1) привернути увагу до поведінки, яку ви хотіли б, щоб людина змінила, говорити про абстрактну особу; 2) уникати прямих звинувачень (*Ти засмутив Настю своїм учинком. Настя засмутилася через твій учинок.*). Як приклад невдалої критики наводять нагромадження агресивних запитань, які не спонукають співрозмовника до щирої відповіді, а змушують його почуватися винним, акцентують вади й прорахунки (*Ти думаєш, тобі все дозволено?*). Натомість слід надати перевагу конструктивній формі критики і дати людині можливість пояснити мотиви своєї поведінки.

Доцільність та ефективність підсилюють кожен зі схарактеризованих раніше якостей, оскільки доцільним та дієвим може бути лише правильне, змістовне, точне, логічне, чисте, виразне й багате мовлення [1; 2; 4; 5; 10].

Подана характеристика комунікативно-стилістичних якостей мовлення переконливо доводить, що відповідні теоретичні відомості доцільно включити до державного стандарту і всіх програм за зразком тієї, яку адресовано учням закладів загальної середньої освіти з російською мовою навчання.

Зміст навчання в 11-му класі за згаданою програмою продовжують основи риторики – публічного мовлення. Старшокласники вчаться аналізувати взірці красномовства, визначати актуальні й цікаві теми, розробляти предметну основу промови, знаходити матеріал, структурувати виступ, аргументувати власну позицію, коректно спростовувати хибну, виголошувати промову із застосуванням різних цікавих та ефективних способів впливу на аудиторію.

Базові компетентності, комунікативно-стилістичні ознаки зразкового мовлення здобувачів освіти та основи публічного мовлення ефективно розвиваються завдяки використанню сучасних активних/інтерактивних організаційних форм, методів, прийомів і засобів навчання. Це робота на основі тексту, функціональне опрацювання мовної теорії, діалог, бесіда, Storytelling, розумова мобілізація (її ще називають *мозковим штурмом*), гронування (веббінг; кластер; ментальна та семантична карти), шість кольорових капелюшків мислення Едварда де Боно), рольові, ділові, рефлексійні, організаційно-комунікаційні ігри, проектна діяльність, взаємонавчання, кейс-метод, скрайбінг, сенкан, есе, круглий стіл, виступ, дискусія, диспут, громадські слухання, вебінар, прес-конференція, інтернет-конференція; виконання ситуаційних, проблемних, дослідницьких, творчих та інших завдань; тренінг аксіологічний (рефлексійний) тощо.

Використана література

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. Київ: Вид. дім «КМ Academia», 1994. 254 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. 232 с.
3. Бондаренко Н. В. Динаміка мовної ситуації в Україні крізь призму лінгводидактики. *Scientific achievements of modern society: abstracts of the 1st International scientific and practical conference*. Liverpool, United Kingdom (September, 11–13, 2019). Liverpool: Cognum Publishing House, 2019. Pp. 153–162.
4. Бондаренко Н. В. Засвоєння якостей зразкового мовлення як передумова вдосконалення мовленнєвої культури старшокласників. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 2. С.14–17.
5. Бондаренко Н. В. Компетентнізація шкільної освіти: українська версія. *Science and society: Proceedings of the 13th International conference* (July 19, 2019). Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. 2019. Pp. 124–135.
6. Бондаренко Н.В., Косянчук С. В. Реформування навчальних програм: більше запитань, ніж відповідей. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 2. С. 112–119.
7. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Удосконалення експертизи шкільних підручників. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 1. С. 98–103.
8. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
9. Косянчук С. В. Чи справді риторика так потрібна старшокласникам? *Вивчаємо українську мову і літературу*. 2010. №34. С. 7–14.
10. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В., Кононенко В. Л. *Українська мова. 10-11 класи. Рівень стандарту. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання / Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407*). МОН України, 2017, 23 с. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/ukr-rus-ak.pdf>

11. Ярошенко В. Чи всі ми, українці, однакові? Коротко, моя відповідь: звісно, ні! *День*. 2018. 6–7 квіт. № 61–62. С. 10–11.

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРІВ АННІ ЕРНО

ГЕТЬМАН І.В.

викладач кафедри романської філології

Дніпровський Національний університет ім. О. Гончара

м. Дніпро, Україна

Для Анні Ерно більш характерним є жанр автобіографічного роману. Вона присвячує себе саме таким творам, щоб зосередитися на автобіографічному матеріалі, тому що це письмо є способом відкриття реального. Вона зазначає: *«Depuis peu, je sais que le roman est impossible. Pour rendre compte d'une vie soumise à la nécessité, je n'ai pas le droit de prendre d'abord le parti de l'art, ni de chercher à faire quelque chose de "passionnant", ou d'"étouffant"»* [5, р. 18]. *«Останнім часом я розумію, що роман неможливий. Щоб пояснити життя, що підлягає потребі, я не маю права використовувати мистецтво частково, ні намагатися створити щось "захоплююче" або "вражаюче"».*

Анні Ерно створює свої твори в жанрі, який можна назвати «автобіографічною фантастикою», зачіпаючи соціальні проблеми. Роман «La Place» (1983 рік, твір також було опубліковано як «Місце людини») і «Une Femme» (1988, «Жінка») про покоління, створені соціальними змінами і змінами класової рівності.

Автобіографічний роман Ерно, «Порожні шафи» (1974), розповідає історію дитинства Деніз Лесур, автобіографічного «я» авторки. Переказ історії Деніз відбувається в маленькій університетській кімнаті в гуртожитку після незаконного і, отже, небезпечного аборту. Довгі речення, що складаються з безлічі компонентів, характерних для потоку свідомості, створюють враження, що спогади дитинства оповідача і роздуми, які її надихають, проходять в її психіці в гарячковому ритмі. Все це створює ефект швидкості оповідання і складається враження, що її історія – це непереборний вилив емоцій, від якого

Деніз звільняє сама себе. Цей ефект досягається частково через розповідь, яка не переривається розділами розділів.

Тут очинається конфлікт письменниці з романною формою. Деніз Лезур, головна героїня, представлена не як людина з надмірним его, що бажає знайти своє місце в паризькій буржуазії, а як порушник, втікач зі свого соціального класу, яка, завдяки навчанню в університеті, змогла вирватися на свободу, і частково з сімейного походження. Соціально і культурно збіднена як через відсутність освіти, але і через літературні посилення і адекватними уявленнями, через які вона могла б існувати в культурній і влитися у вищий соціальний клас, вона не розуміє, як це працює. Деніз засуджена до проб, помилок, незграбностей; вона зраджує себе, кожен раз, коли хоче відкритися іншим і відзвітувати про власне життя. Драма характеру може бути зрозуміла як літературне перекладення труднощів які зустріла в свій час сама Ерно порвавши з культурною спадщиною, яка наносила їй подвійну шкоду, оскільки залякувала, а гірше того, можливо, тому, що вона ігнорувала те, що відбувалося в її сім'ї, дитинстві, свої труднощі, страхи, надії, власну психіку. Канонічна література ігнорує як її існування так і її соціальний клас і демонструє мимоволі або свідомо повну байдужість по відношенню до всього, що вона представляє собою у французькому суспільстві.

В романі «Місце людини» знову порушується питання про розрив з романною формою. Ерно неодноразово зазначає, що «щоб відобразити життя», «роман неможливий». На момент написання «Місця людини», Анні Ерно вже опублікувала три книги: «Порожні шафи» (1974) «Те, що вони кажуть, або нічого» (1977), «Замерзла жінка» (1981). Але саме в «Місці людини» вона відтворює історію своєї родини. Вона пише цей твір після смерті батька. В цій розповіді Анні Ерно шукає своє коріння: скромне середовище, з якого вона з часом вийшла. Книга була дуже популярною, через кілька місяців після публікації вона отримала *Prix Renaudot*.

«Місце людини» - це інноваційна розповідь, позначена атиповим та вишуканим письмом. Ця розповідь характеризується стилем, позбавленим усіх

естетичних досліджень; письмо, яке привязане до реального і необхідного і відходить в обхід мови. «Місце людини» є поворотним моментом у практиці письма авторки: вона більше не виступає як центральний персонаж книги, але в декількох параграфах, саме її батько панує над розповіддю: *«Це більше не роман, а розповідь, в тексті зображено "Я", статус якого відноситься не тільки до індивідуального досвіду оповідача»* [1, с. 43]. Хоча вона згадує історію свого дитинства, авторка не забуває про об'єкт своєї роботи: пошук батьківського образу, від якого вона поступово відійшла. Таким чином, ця робота розміщується в межах біографії, автобіографії та соціології. За словами Анні Ерно, *«"Місце людини"- це книга, яка по-різному орієнтувала мою писемність і задала мені ряд запитань: що я можу зробити з цим життям, якого вже немає? Що я можу зробити справжнього? Яке моє місце в тексті? У літературній сфері? По відношенню до читача?»* [4, с. 4].

Згідно Мартін Сесійон «автобіографічна розповідь повинна бути якомога більш точною історією життя і має відповідати вимогам референціальності, вона заснована на договорі, укладеному з читачем, договорі правдивості» [2, с. 140]. Автобіографічний характер наративу підтверджується присутністю особистого займенника "Я". "Я", що виражається в тексті це сама Анні Ерно – викладачка літератури, яка говорить про своє життя і згадує хворобливу смерть свого батька.

В «Місці людини», ім'я оповідача ніколи не згадується, але знайти фігуру автора легко. Проте головним героєм розповіді може бути і батько оповідача, а не вона сама. На думку Філіпа Лежена, теоретика автобіографії, автор повинен поважати "пакт щирості", за яким він має взяти на себе зобов'язання говорити тільки правду. Таким чином, автор, оповідач і персонаж є одним цілим. Насправді, Анні Ерно закінчує цей явний автобіографічний пакт зі своїм читачем на початку цього автобіографічного наративу, який, як правило, дозволяє нам встановити пакт з читачем. Твір починається від першої особи: *«Я проходила практичні тести CAPES»* [5, с. 11].

можна сказати, що Ерно відновила у цьому відношенні автобіографічний жанр. Основною відмінністю між «Місцем людини» і традиційною автобіографією є план, який керує його написанням. План оповідачки чіткий: «Я мала намір написати про мого батька, його життя та відстань, яка була між нами у підлітковому віці. Відстань між класами, але та, яка не має назви "Як окреме кохання"» [5, с. 17].

У своєму есе «На шляху до трансперсонального «я» (1994), авторка визначає поняття «я»: «"Я" яке я використовую, здається безособовою формою, ледь сексуальною, іноді навіть це скоріше слово "стороннього" ніж "моє"» [7]. Очевидно, що в цій ситуації "я" може стати "трансперсональним" і втекти від "пастки особистості" [5, с. 36]. Марі-Франс Савенан в своєму дослідженні під назвою «Місце жінки Анні Ерно» стверджує, що «*Анні Ерно стає рупором всіх тих, хто, не маючи таланту, відчули на собі, неоднозначність будь-якого соціального піднесення, хоч і не взмозі виразити це художньо*» [9, с. 21].

«Місце людини» - це твір, що лежить на межі двох літературних жанрів: це як біографія батька, так і автобіографія авторки (історія її дитинства). Оскільки портрет її батьків є повторюваним мотивом у цій історії, ми все ж можемо поцікавитись, якою є роль цього еволюціонування в автобіографічному проекті Анні Ерно. Ми бачимо, що немає чіткої межі між біографією, автобіографією та соціологією, навіть у цій історії. У строгому сенсі ця робота являє собою своєрідну суміш літературних жанрів, які виробляють гібридний жанр "самосоціальна біографія". [1, с. 45].

Твір Анні Ерно грає з біографічними кодами письма. Авторка відмовляється від традиційних кодів біографії, надаючи значення соціологічним визначенням своїх персонажів. Якщо вона пише свою історію від першої особи вона заявляє: «*Я виходжу з автобіографії [...] Я "моєї роботи є колективним*» [3, с. 3]. Отже, вона використовує "я" як засіб для повторного пошуку колективної правди. Ми бачимо, що індивідуальність її батька поступово зникає на користь колективного виклику соціального статусу.

З часом фігура батька стає символом цілого середовища. Ось чому сама Ерно описує свою роботу як "само-соціально-біографічну" розповідь.

Ця трансформація історії, яка має безпосередній вплив на форми, є лейтмотивом для Анні Ерно, супроводжуючи її дискурсивну творчість, так і її оповідання, її інтерв'ю, її різноманітні мета-коментарі, її інтервенції в академічних колах, наприклад, Collège de France.

Використана література:

1. Bouchy, Florence, *La Place, La Honte, Annie Ernaux*, Paris, Hatier, 2005.
2. Cécillon, M., *L'Adversaire - Lecture accompagnée*, Paris, Gallimard-La bibliothèque, 2003.
3. Charpentier, Isabelle, "Quelque part entre la littérature, la sociologie et l'histoire...", *COntEXTES*, n°1, 2006.
4. Ernaux, Annie, "écrire, écrire, pourquoi?" Entretien avec Raphaëlle Rérolle, Editions de la Bibliothèque publique d'information/Centre Pompidou, 2010.
5. Ernaux, Annie, *La Place*, Gallimard, coll. Classico-lycée, 2010.
6. Ernaux, Annie, "L'écriture comme un couteau" Entretien avec Frédéric-Yves Jeannet, Stock, 2003.
7. Ernaux, Annie, "*Vers un je transpersonnel*", RITM, Université de Paris-X, n° 6, 1994.
8. Lejeune, Ph., *Le Pacte autobiographique*, Paris, Seuil, 1975.
9. Savéan, Marie-France, *La Place et Une Femme d'Annie Ernaux*, Paris, Gallimard, 1994.

**ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ПІЗНАВАЛЬНОЇ
САМОСТІЙНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ У МЕДИЧНОМУ КОЛЕДЖІ ХАРКІВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

КОВАЛЕНКО О.В.

Викладач

МАЛЬОВАНА М.П.

викладач

*Медичний коледж Харківського національного
медичного університету*

У статті висвітлено теоретичні питання формування системи професійних цінностей майбутніх медичних сестер шляхом підвищення пізнавальної самостійності студентів. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури встановлено зв'язок самоорганізації з поняттям пізнавальної самостійності. Визначено та охарактеризовано важливість впровадження інноваційних методів навчання у навчально-виховний процес. Обґрунтовано важливість забезпечення самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності студентів в освітньому процесі.

Забезпечення закладів охорони здоров'я України кваліфікованими кадрами є одним із важливих чинників, який впливає на якість надання медичної допомоги населенню. Зазначена проблема набуває ще більшого значення в період реформування системи охорони здоров'я, оскільки в цей час змінюються правові, економічні та організаційні основи системи суспільних відносин, а також відбувається формування нових стереотипів професійної поведінки медичних працівників, зокрема медичних сестер.

Аналіз попередніх досліджень, який здійснювався науковцями в галузі підвищення ефективності навчального процесу на основі використання

інформаційних технологій свідчить, що ця проблема завжди буде актуальною та постійно буде вдосконалюватися в зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій [2]. Проблемами інформатизації освіти опікуються: В. Биков, М. Жалдак, І. Захарова, Ю. Машбиць, Н. Морзе, Є. Полат, С. Сисоєва, І. Роберт, Ю. Триус та ін.

Для успішного засвоєння професійних цінностей майбутніх медсестер у процесі їх фахової підготовки важливо визначити, науково обґрунтувати і реалізувати на практиці певні педагогічні умови, які дозволяють забезпечити ефективне переведення їх на рівень індивідуальної ціннісної сфери кожного студента. А саме: 1) сформувати внутрішню потребу щодо оволодіння вказаними вище цінностями; 2) організувати освітнє середовище, зорієнтоване на розвинення пізнавальної самостійності майбутніх медичних сестер; 3) забезпечити постійний моніторинг процесу засвоєння студентами професійних цінностей та при необхідності внесення в цей процес відповідної корекції. У свою чергу забезпечення таких педагогічних умов неможливо без застосування інформативних технологій [2].

У сучасних умовах традиційні уявлення про медичну сестру як фахівця, який виконує допоміжні функції в лікувальному процесі, безнадійно застаріли. Сьогодні до професійних обов'язків медсестер входять надання висококваліфікованої допомоги пацієнтам із використанням інноваційних медичних технологій, проведення якісної санітарно-просвітницької роботи серед населення, підтримка та зміцнення загального стану його здоров'я тощо [3]. Утім результативність медичної допомоги пацієнтові залежить не лише від виявлення медсестрою необхідних фахових знань, умінь та навичок, а й від рівня засвоєння нею відповідних професійно-ціннісних пріоритетів [1]. Тому цілеспрямоване підвищення мотивації студентів до пізнавальної самостійності є необхідною та, мабуть, основною складовою їхньої фахової підготовки в межах викладання дисципліни «Основи медсестринства».

Реалізуючи вищеописану мету при викладанні дисциплін «Основи медсестринства» обов'язком викладача є – зацікавити студента до вивчення

дисципліни, ні в якому разі не дати відчужитися від навчального процесу, а, навпаки – залучити його до плідної співпраці.

Досвід останніх років свідчить, що модернізація навчального процесу з метою підготовки висококваліфікованих фахівців передбачає масове впровадження в навчальний процес інноваційних методів навчання, тому що для досягнення мети необхідне залучення до навчального процесу інформативно-комунікативних процесів.

Основу і зміст інформативно-комунікативних освітніх процесів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні новоутворень у традиційну систему [4]. Прагнення постійно оптимізувати навчально-виховний процес зумовило появу нових і вдосконалення використовуваних раніше педагогічних технологій різних рівнів і різної цільової спрямованості.

Навчальною програмою дисципліни «Основи медсестринства» весь курс викладання рекомендовано будувати на ґрунті п'яти етапів сестринського процесу, тому навчально-методичний комплекс з даної дисципліни бажано розробляти з урахуванням цієї рекомендації.

Під час практичного заняття з дисципліни використання інноваційних прийомів має допомогти майбутній медичній сестрі навчитися «бачити» пацієнта. Його потенційні та наявні проблеми, диференціювати їх з пріоритетними. Новітні інформаційні технології дають можливість викладачу робити кожне наступне практичне заняття несхожим на попереднє. Наприклад, використання методу «перевернутого» навчання – це форма активного навчання, що дозволяє «перевернути» звичайний процес навчання таким чином: студенти поза аудиторією переглядають відповідні навчальні матеріали, що будуть розглядатися на наступному занятті, самостійно вивчають теоретичний матеріал, а в аудиторії здійснюють його обговорення, виконують практичні завдання.

Плідний результат дає метод «змішаного» навчання, в межах якого студент одержує знання, очно і самостійно за допомогою мобільних пристроїв,

воно передбачає створення комфортного освітнього інформаційного середовища, системи комунікацій, що доставляють необхідну інформацію [1].

Пізнавальна самостійність студента розвивається тільки за умови інтенсивної позааудиторної роботи, яка в сучасних умовах може проходити у вигляді самостійної пошуково-дослідницької роботи під керівництвом викладача, створення презентаційних матеріалів на основі бесід із хворим на задану тему, організації модульованих конференцій з профільних дисциплін у вигляді ділової гри, підготовки тематичних, профільно-професійних курсових робіт, виконання студентами індивідуальних завдань науково-дослідницького плану з подальшою їхньою презентацією перед іншими студентами тощо.

Курс України на європейський простір вимагає перегляду системи професійної підготовки майбутніх медичних сестер відповідно до міжнародних вимог, забезпечення їхньої конкурентоздатності на світовому ринку праці.

Високий професіоналізм медичного фахівця сьогодення повинен поєднуватися з розумінням наслідків своєї діяльності для суспільства та відповідальністю перед ним. Метою медичної освіти є не тільки передача студенту сукупності знань, умінь і навичок у певній сфері, але і розвиток кругозору, міждисциплінарного чуття, здатності до індивідуальних креативних рішень.

Використана література:

1. Гудирева О.М. Вплив нових інформаційних технологій навчання на актуалізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів /Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наук.праць./Редкол.-К.: НПУім.М.П.Драгоманова.-Випуск 6.-2003.-С.-25-36.
2. Куренкова К.М. До визначення системи професійних цінностей медичних сестер / К.М. Куренкова // Вісник національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки): зб. наук. праць. – № 8 (147) квітень.

– Луганськ : Видавництво Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка «Альма-матер», 2008. – С. 36-40.

3. Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютерного обучения. - М.: Педагогика, 1988. - 192с.

4. Шигонська Н. А. Сучасні тенденції професійної підготовки медичних працівників в Україні // Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку: Зб. наук. праць / За заг. ред. О.А. Дубасенюк, Л.В. Калініної, О.Є. Антонової. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – С. 70-73.

PROBLEMS OF PEDAGOGICAL TEACHER TRAINEES PRACTICE DELIVERY AT UKRAINIAN UNIVERSITIES

SPITSYN Ye.S.

Candidate of Pedagogy, Professor

Professor of the Department of Pedagogy, Faculty of Psychology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

CHERNYSH V.V.

Doctor Hab. of Pedagogical Sciences (EdD), Professor

*Professor of the Department of Foreign Languages Methodology Teaching and
Information and Communication Technologies*

Kyiv National Linguistic University

Kyiv, Ukraine

The Law of Ukraine on Higher Education (2014) provides that one of the main tasks of higher education in the country is to develop teacher trainees skills in the relevant field of expertise.

Undoubtedly, the most important precondition for the improving the quality of a specialist's training is the successful completion of professional practice. A clear organization is needed for its effective implementation.

According to the regulations of the Article 50 of the Law of Ukraine "On Higher Education" the practical training is one of the forms of organizing the educational process. The regulations of the Article 51 of the aforementioned law on Higher Education foresee the basic guidelines and requirements for the implementation of the trainees practical, as follows:

- practical training of persons studying in higher educational establishments include a *period of applied practical work* in an enterprise, institutions and

organizations in accordance with contracts concluded by higher education institutions or by their structural units which provide practical on-the-job training.

- heads of enterprises, institutions and organizations are obliged *to ensure the creation of appropriate conditions for the practical on-the-job-training*, compliance with the rules and regulations of labour protection, safety and occupational hygiene [1].

Regulation “On conducting the practical on-the-job training of students of higher educational institutions of Ukraine”, approved by the order of the Ministry of Education of Ukraine from 8.04. 1993 stipulates that the *aim* of students’ practical on-the-job-training is acquiring and maintaining up-to-date knowledge, modern methods and techniques, forms of organization, tools and facilities in the field of the future profession; moreover with the obtained in the higher educational institutions knowledge to develop and increase students’ practical professional skills and habits for making independent decisions skills during specific work in real market and working conditions and environment, the education of the need to systematically update their knowledge and apply them creatively in practical activities [5].

One of the most widespread types of traineeships is a pedagogical practice, which is integrated into the curriculum that aimed at the assignment of pedagogical qualifications of teachers.

At the same time, our analysis of the organization of practical training of teacher trainees in modern institutions of higher education (IHE) of Ukraine requires fundamental changes both in the attitude to the pedagogical practice of higher education leaders of different ranks, and in the proper scientific and methodological provision and support of this important form of educational process organisation. Indeed, the analysis of the state of organising and conducting of students’ pedagogical teacher training practice at leading classical and even teacher training (pedagogical) universities of the country shows a significant decrease of the role and place of pedagogical teacher training practice in both bachelors and masters curricula. On-going pedagogical teacher training practice of junior years at universities has disappeared almost everywhere, the volume and content of pedagogical teacher

training practice in the last bachelor's degree has substantially decreased, and the pedagogical teacher training practice of masters in most IHE has ceased to be pedagogical in its content and essence.

The state of students practical training is described quite realistic in the decision of the board of the Ministry of Education and Science of Ukraine N 7 / 2-18 of 05.07.2001 “On the state of practical training of students in higher educational institutions”. The current Regulation “On conducting the practice of students of higher educational institutions of Ukraine” approved by the order of the Ministry of Education of Ukraine of April 8, 1993 No. 93 does not meet the requirements of the current legislative and regulatory acts, financial capacity of IHE. Moreover, it doesn't meet the changes that have occurred in the socio-economic state and relationships in the country.

Lack of educational and professional programmes for preparation specialists in 0101 Pedagogical Education led to significant differences as in the amount of teaching hours allotted for practical training of specialists in general and in separate educational subjects. If the proportion of hours allotted for practical teacher training practice students of the specialty 7.010103 “Ukrainian language and literature” at Kherson State University is 39%, then at Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University (former Mykilaiv Pedagogical university) – 30%. On learning the methodology of teaching a mathematics school course at Kherson State University has been allocated 600 hours, 256 of which are allocated to teacher training practice, at Zhytomyr Ivan Franko State University – 462 and 244, respectively [7]. For example, at Kyiv National Linguistic University curricula of undergraduate pedagogical teacher training practice ranges from 3.75% (specialty 035 – philology) to 4.48% (specialty 014 – Secondary Education) of the total academic load of students, and for undergraduates – from 8.9% to 13 % – respectively. At Shevchenko National University, the share of pedagogical teacher training practice in the specialty 014 at the bachelor degree level ranges from 2.1% in the Faculty of Mechanics and Mathematics to 7.5% in the Institute of Philology. In the curriculum of this specialty, the Faculty of Geography has allocated 6.25% of study time at the level of bachelor's

degree and 6.67% – at the master degree level. Whereas in British higher education apprenticeships “a key feature of apprenticeships is that the majority of learning and training takes place ‘on-th-job’ while apprentices are engaged in work activity”. At the same time “‘off-the-job’ learning and training can take the form of traditional face-to-face delivery by a higher education provider, or take place within the workplace, perhaps using workplace facilities and may be supported by a variety of online learning opportunities. The integration of on and off-the-job learning and training is fundamental for delivery of a high-quality apprenticeship.” [9]. As declared in the Second edition of *Quality Assuring Higher Education in Apprenticeships* “this integration, and the focus on delivering occupational competence, are what differentiate an apprenticeship from part-time learning while at work [9]. In another, more recent document on apprenticeship, it is stated that apprenticeships require the integration of an on and off-the-job learning, may require at least 20 per cent off-the-job learning and/or meet notional guided hours and are designed to enable apprentices to develop professional/occupational competence and based on occupational standards [8].

And in the letter № 1 / 9-93 of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 07.02.09 a more in-depth analysis of the state of practical training of students of IHE of the country was conducted: “The analysis of the monitoring the quality of provided educational services in the field of higher education, requirements of the labour market to the skills of IHE graduates shows that under market economy conditions, the situation with the organisation of practical training in IHE has significantly worsened [6].

As a result, there is a significant gap between the demands of the labour market and the practical results of the educational activities of IHE, which leads to numerous complaints from consumers of educational services and employers, in particular the lack of practical skills in the chosen field or specialty and, as a consequence, the growth amount of time for adapting graduates to primary positions, complicating of finding an employment and reducing the occupational prestige of higher education altogether.

Practical training, despite the regulations set by higher education standards, is often reduced at all stages of IHE by adjusting curricula.

A special situation occurred in pedagogical education: in the vast majority of current curricula, the ratio between theoretical courses and practice is 85% – 15%, which cannot form a graduate's readiness for pedagogical teaching activity.

Combined with the uncertainty of the bachelor's professional qualifications today, all above mentioned diminishes the effectiveness of the end results getting higher education and is a further sign of the need for a substantial restructuring of the higher education sector, accelerating the introduction of European higher education schemes.” [6]. Despite the fact that the decision of the Ministry Board was made more than 18 years ago, and the letter was sent to the heads of the IHE more than 10 years ago, no changes in the students practical training are observed, this fully applies to the pedagogical teacher training practice of teacher trainees.

Our analysis of the state of the pedagogical teacher training practice organisation fully confirms this conclusion, so, for example, at the end of the twentieth and at the the beginning of the twenty-first century the volume of teaching load of teachers of the Department of Pedagogy (15 teachers and educationalists) was more than 10000 academic hours – supervising various types of pedagogical teaching training practice. More than 10 part-time teachers were involved to provide its organization and realization at the qualitative high level, the last 5 years the volume of this type of teaching load (with an increase in the total number of students by 20%) did not exceed 500 hours (a decrease of 20 times). In some of the leading universities in the country, these practices have ceased to be pedagogical, since the departments of pedagogy were completely removed from its supervision.

The reasons for this state of pedagogical teacher training practice, in our opinion, are several:

1. Concerning the national level (Ministry of Education and Science of Ukraine, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine) there is inconsistency. indecisiveness, unwillingness to make fundamental changes: "perhaps this issue somehow will be resolved and overcome on its own". This turned out to be,

in particular, that the factually correct decisions of the board of Ministry of Education and Science of Ukraine, the Minister's orders are not carried out, and no one controls these issues in the Ministry's apparatus and makes no conclusions. For all the years of independence, the Ministry has not been able to develop and approve a new Instruction on the pedagogical teacher training practice of IHE students, but the 1986 Instruction is still formally in force (although no one actually does not comply with the guidance). The psychological and pedagogical component of the State standard of higher pedagogical education (which, in particular, determines the proportion of pedagogy in educational curriculum of pedagogical staff training) has been developed but has not yet been approved.

2. With regard to the level of IHE, some autonomy in determining the content of training led to the fact that the psychological and pedagogical component in general, and pedagogical teacher training practice, in particular, were reduced to the minimum values, both in terms of nomenclature and duration of pedagogical teacher training practices, and the norms of time for their supervision under psychology and pedagogical departments.

3. Regarding the bases of pedagogical teacher training practice, especially for undergraduate students (baccalaureate level), which takes place in institutions of general secondary education (schools). Failure to satisfy the requirements of the Instruction on pedagogical teacher training practice in the part concerning the remuneration of school authorities who is responsible for implementation of students' pedagogical teacher training practice at schools has led to the total loss of interest of pedagogical staff to participate in the organization and realisation of pedagogical teacher training practice.

Therefore, appealing to the practice of preparing, conducting and summarising the practical training of students in higher education institutions of Ukraine, which were successfully introduced in the 70's and 80's of the last century, can help to determine ways of restoring such an important component of future teachers' professional training as pedagogical teacher training practice. Indeed, at that time, over 10,000 students graduated from 32 pedagogical institutes, 8 universities, 44

pedagogical colleges were trained in Ukraine, which each year provided teachers [4]. In the higher pedagogical school of that time, all teacher trainees had to undergo on-going pedagogical teacher training practice during the whole period of studying in the following forms: on-the-job apprenticeship training combined with formal study, which is conducted in junior years of studying in parallel to studying of psychopedagogical subjects; *summer pedagogical practice* at summer children and youth campsites; *pedagogical teacher training practice* and, *internship* accordingly, at the undergraduate level). Assistant pedagogical practice was carried out at the universities, where the future teachers of IHE were trained at the undergraduate level [4]. It is this typology of pedagogical practices was used in the development of the Instruction on pedagogical teacher training practice of students of state universities (1986) [2].

It should be mentioned that the authors' analysis of the status of practical training of teacher trainees demonstrates the urgent need to boost the revival of students pedagogical teacher training practice, as an integral part of the teacher training curricula, which is foreseen by the modern concept of teacher training. Indeed, as stated in the Concept for the Development of Teacher Education (2018): “A mandatory component of the educational process of preparing a tertiary or professional tertiary education for the teaching profession is an on-going pedagogical teacher training practice. To accomplish this key task and milestone, practical training must be at least 30 ECTS credits under the compulsory part of the undergraduate programs (starting from the first year of instruction, in various educational institutions and in different forms (years) and at least 30 credits (including master's academic research) within the compulsory part of curricula for the master degree (in different educational establishments and in different forms (years))”[3].

The prospects of further studies in the direction discussed in this article lie in highlighting major considerations for IHE in relation to the requirements and standards and quality of teacher training practice; compiling pertinent instructions and guidance that meet the requirements for the organizing and delivering

pedagogical teacher training practice; describing key characteristics of the various pedagogical teacher training practice models that may need special study in relation to teacher higher education assurance approaches. It is important to understand the ways in which pedagogical teacher training practice models are accommodated by contemporary quality assurance approaches and find out key areas where the defined models will need existing objectives, contents, methods and principles to be revised and adjusted to increase teacher trainees' and teachers' productivity and social mobility and develop their professional competence and lifelong learning skills. There is clearly a great deal to be done in solving the abovementioned problems and it will involve extensive and detailed consultation with teachers, teacher trainees, both school and university staff, employers, as well as educational policy-makers.

Bibliography:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII .Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/conv/page>
2. Инструкция по педагогической практике студентов государственных университетов (Утверждена Приказом Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 13 июня 1986 г. N 446) - <http://www.libussr.ru>
3. Концепції розвитку педагогічної освіти [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/>
4. Педагогічна практика студентів / За ред. проф. А. Д. Бондаря. – К. :Вища школа, 1972. – 252с.
5. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затверджене наказом Міністерства освіти України № 93 від 8 квітня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua)
6. Про практичну підготовку студентів. Лист МОН України № _1/9-93 від 07.02.09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua)

7. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України N 7/2-18 від 05.07.2001» Про стан практичної підготовки студентів у вищих навчальних закладах» // "Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України", № 21, листопад 2001.

8. Characteristics Statement. Higher Education in Apprenticeships. – The Quality Assurance Agency for Higher Education. – Gloucester, July 2019. – 18 p.

9. Quality Assuring Higher Education in Apprenticeships. Current Approach. Second Edition. The Quality Assurance Agency for Higher Education. – Gloucester, July 2018. – 61 p.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТВОРЧОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

НОВОСАДОВА С.А.

викладач кафедри мистецьких дисциплін

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м.Житомир, Україна

Стратегічні завдання реформування освіти в Українській державі відображені в основоположних документах – Законі України „Про вищу освіту,” Національній доктрині розвитку освіти та Концепції гуманітарної освіти України полягають у підвищенні уваги до становлення особистості, здатної до творчості та професійного зростання. Важливим показником професійного становлення майбутнього вчителя є вміння самостійно засвоювати та творчо застосовувати знання на практиці. Самостійну роботу нерідко розглядають як окремий вид навчальних занять поряд з лекціями, семінарами, практичними та ін., оскільки вона є основним методом засвоєння знань та умінь.

Проблема формування творчої самостійності особистості завжди знаходиться в колі уваги вітчизняних дослідників на різних періодах розвитку педагогічної науки і практики. Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що дана проблема досліджувалася багатьма провідними вченими-педагогами (С. Вітвицькою, І. Лернером, М. Махмутовим, В. Онищуком, П. Підкасистим, М. Скаткіним, Н. Тализіною, Т. Шамовою, Г. Щукіною та ін.). Психологічний її аспект висвітлено в працях Б. Анан'єва, Л. Виготського, І. Гальперіна, Д. Дубравської, Д. Ельконіна, С. Рубінштейна та ін. Поняття „самостійна робота” є багатограним, тому використовується різними авторами в різному значенні. Розмаїтість трактування цієї категорії залежать від того, який зміст вкладено в слово „самостійність”.

В етимологічному словнику української мови самотійність (корінь „сам” споріднене з грецьким „один” та латинським „один раз”) трактується як уміння діяти без сторонньої допомоги або керівництва. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови „самотійність” визначається, як уміння діяти без сторонньої допомоги або керівництва, позбавлений сторонніх впливів, оригінальний. Український педагогічний словник пояснює самотійність, як „одну з властивостей особистості”, що характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; по-друге, ставлення особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності [4].

У зарубіжній педагогічній літературі використовуються терміни, що підкреслюють різні аспекти самотійної роботи. У Німеччині, Англії, Швейцарії використовують термін „тиха робота”, який підкреслює тишу і відокремленість, що панують під час самотійної роботи. У французькій і англійській літературі зустрічається термін „індивідуальна робота”. У США термін „незалежне навчання” (independent study) представляє собою поняття самотійності у вузькому значенні. Для такого навчання характерна відсутність постійного нагляду вчителя. Незалежному навчанню протиставляється „індивідуально прописане навчання”, що є навчанням, здійснюваним під детальним керівництвом.

Психологи розглядають самотійність як одну з вольових рис характеру. Вона полягає у вмінні орієнтуватися на власний досвід, знання й переконання, а не на тиск чи прохання з боку інших[5]. На думку Д. Дубравської, самотійною варто вважати людину, якій притаманна сильна воля. Ю. Кулюткін у загальній формі самотійність визначає „як важливу якість особистості, що лежить в основі творчої спрямованості людини, продуктивності її діяльності [3].

У педагогічних дослідженнях чітко розмежоване поняття „самотійна діяльність” та „творча самотійна діяльність”. Науковці, які досліджують самотійну роботу у вищій школі (С. Архангельський, М. Гарунов, С. Зінов'єв, П. Підкасистий та ін.) також вкладають у термін „самотійність” різний зміст.

С. Архангельський трактує це поняття як самостійне набуття знань, пошук необхідної інформації для розв'язання учбових задач [2]. О. Молібог визначає „самостійну роботу” як діяльність, яка складається з багатьох елементів: творче сприймання та осмислення учбового матеріалу, підготовка до практичних екзаменів, заліків, виконання курсових та дипломних робіт [8]. У своїх дослідженнях І. Малкін до самостійних робіт творчого типу відносить такі роботи, в яких учень створює щось нове, оригінальне, що виражає його індивідуальні нахили.

П. Підкасистий вважає, що „самостійна робота у вищій школі є специфічним засобом організації й управління самостійною діяльністю у навчальному процесі”. З одного боку, на думку вченого, вона являє собою навчальне завдання, тобто об'єкт діяльності студента, запропонований викладачем чи передбачений програмою, посібником, а з іншого — спосіб діяльності, яка спрямована на виконання відповідного учбового завдання, для отримання зовсім нового, раніше невідомого їй, знання, або для поглиблення вже наявних знань. Творча самостійна робота, визначає вчений, характеризується тим, що учень самостійно:

- а) здобуває нові знання (нові для нього, а не для суспільства);
- б) використовує відомі способи рішення в новій ситуації;
- в) знаходить нові для нього способи рішення проблемних задач;
- г) створює нові (типові та нетипові) задачі;
- д) створює нові моделі [9].

М. Князева ототожнює самостійну роботу з самоосвітою. Вона переконана, що нічому не можна навчити, можна навчитися [7]. Ці думки продовжує розвивати А. Алексюк, який вважає, що самостійність передбачає володіння складними вміннями і навичками, бачити сенс та мету роботи, організацію власної самоосвіти, вміння по-новому підходити до вирішуваних питань, здатність до творчості [1].

На думку В. Буряка, В. Лозової, Г. Сороки, в системі показників, що характеризують навчальну творчу діяльність, зазвичай, важливими є такі:

самостійність, ініціативність, творча активність. Тому можна зробити висновок, що будь-яка творча діяльність учня передбачає його самостійність у процесі навчання. Але самостійна робота буде творчою лише за умови, якщо вона зумовлює мислительні та практичні дії школяра, певним чином організовані вчителем, на критично-творчому та творчому рівнях.

У дослідженнях сучасної музично-педагогічної науки проблема «творчої самостійності» майбутнього вчителя музики постає як невід'ємний компонент професійного навчання та самовдосконалення, професійна якість, метод навчання та творчий потенціал особистості. Це підтверджує її багатопрофільність та творчу спрямованість

В контексті професійного навчання та самовдосконалення творча самостійність включає продуктивне рішення ряд послідовних алгоритмів, серед яких — розвиток потреби у професійному самопізнанні та самовдосконаленні, накопиченні знань, умінь, навичок та їх реалізація в реальному художньо-педагогічному процесі.

Творча самостійність майбутнього вчителя музики як метод навчання допомагає виділити індивідуальні здібності особистості, сприяє формуванню у студентів навичок самостійної діяльності, розвитку волевих якостей, умінь долати труднощі, упевненості в своїх діях, стимулює до подальшої навчальної діяльності, найяскравіше виділяються індивідуальні здібності особистості.

Якісною ознакою професіоналізму вчителя музики виступає творчий потенціал, який забезпечує актуалізацію професійно-важливих умінь і навичок. Він є функціональною характеристикою і внутрішньою силою та енергією суб'єкта творчості. Мірою сформованості та розвиненості творчого потенціалу виступає творча діяльність

Вчений-педагог-музикант О. Рудницька в своїх працях розрізняє поняття „самостійна робота” та „самостійність”, і вважає, що різниця між ними полягає у характеристиці пізнавальної діяльності суб'єкта навчання. Під самостійною вона розуміє роботу, що здійснюється без допомоги педагога та його безпосереднього впливу. За своїми зовнішніми умовами така робота може бути

як репродуктивною, так і пошуковою. Самостійність О. Рудницька визначає як характеристику внутрішньої сутності особистості, що пов'язана з її інтелектуальною стороною. Вона виявляється в розумовій продуктивності суб'єкта, його здатності ставити мету, планувати свою діяльність, приймати відповідне рішення, шукати варіанти розв'язання поставлених творчих задач[10].

Група вчених у складі Л. Качалової, Д. Качалоа, А. Качалова, беручи до уваги різні точки зору розуміння самостійності, звертають увагу на те, що творчу самостійність можна розуміти в двох аспектах: як якість людини, яка відображає ставлення людини до пізнання, його результати та умови здійснення, відношення до навчальної діяльності як творчої, яка здатна піднести набуті знання на вищий рівень та як діяльність, яка проявляється в самоуправлінні процесом творчого перетворення цілей та результатів учіння. Отже, на думку вчених-педагогів, творча самостійність як діяльність — це ціле направлена, керована самим суб'єктом творча діяльність; як якість особистості, що об'єднує в собі прагнення до пізнання, перетворення своїх знань на основі творчого пошуку і створення нового, оригінального продукту [6].

Сучасні науковці виявляють зовнішню та внутрішню сторони творчої самостійності майбутнього вчителя музики, і вказують, що вони знаходяться в постійній взаємодії та єдності. Перша – обумовлює виховні функції, спрямованими на розвиток творчих можливостей студентів. Друга – зумовлена сукупністю ціннісно-мотиваційної, розвиненої емоційно-вольової, пізнавальної, орієнтаційної, художньо-творчої функціями, які безпосередньо виконує студент. Вона детермінується у педагогічно-професійній активності; в здатності мати і висловлювати власну точку зору, в застосуванні професійно необхідних знань та вмінь, в наявності професійного інтересу, що адекватний емоційно-вольовому стану в педагогічних ситуаціях”, спроможності органічно об'єднувати внутрішнє формування оригінального образу та дійсному виконанні музичного твору.

Аналізуючи всі підходи до визначення самостійної роботи, зазначаємо, що її роль в учбовому процесі завжди була усвідомлена. Враховуючи думки дослідників, можна зробити висновок, що самостійне здобування особистістю нових знань — це процес творчий, який формує її інтелект та характер, сприяє глибокому і міцному засвоєнню знань. Творча самостійність майбутнього вчителя музики – це інтеграція когнітивної властивості особистості та мотивованої навчальної діяльності, спрямованих на розвиток творчих здібностей та можливостей особистості та творчої реалізації результатів навчання.

Список використаної літератури

1. Алексюк А.Н. Педагогіка вищої школи: Курс лекцій: Модульне навчання — Київ, 1993. — 218 с.
2. Архангельський С.И. Лекции по научной организации учебного процесса в высшей школе. — М.: Высшая школа, 1976. — 200 с.
3. Вікова та педагогічна психологія. Навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. — К.:Просвіта, 2001. —416 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник – Київ, Либідь, 1997. – 376 с.
5. Дубравська Д.М. Основи психології: Навч. посібник — Львів, Світ, 2001. – 280 с.
6. Качалова Л.П., Качалов Д.В., Качалов А.В. Технология формирования творческой самостоятельности у студентов педагогических вузов //Современные проблемы науки и образования — 2009. – №6 – С. 52 – 53.
7. Князева М.Л. Ключ к самосозиданию — М.:Молодая гвардия, 1990. — 255 с.
8. Молибог А.Г. Вопросы научной организации педагогического труда в высшей школе — 2-е изд., доп. — Минск: Вышэйш. школе, 1975. – 288 с.

9. Пидкасистый П.И., Коротяев В.И. Самостоятельная деятельность учащихся в обучении: Учебное пособие — М., 1978. — 76 с.
10. Рудницька О.П. Педагогіка загальна та мистецька: Навчальний посібник — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2005. — 360 с.

УДК 621.894

**ОЦЕНКА ПРОЦЕССОВ ТРИБОКРЕКИНГА ПРИ ФРИКЦИОННОМ
ВЗАИМОДЕЙСТВИИ МЕТАЛЛОПОЛИМЕРНЫХ ПАР ТРЕНИЯ**

ВОЛЬЧЕНКО Д.А.

доктор технических наук, профессор

профессор кафедры добычи нефти и газа

Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

г. Ивано-Франковск, Украина

ВОЛЬЧЕНКО Н.А.

кандидат технических наук, доцент

заведующий кафедрой автосервиса и материаловедения

Кубанский государственный технологический университет, г. Краснодар,

Россия

ЖУРАВЛЕВ Д.Ю.

кандидат технических наук, доцент

доцент кафедры технической механики

Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

г. Ивано-Франковск, Украина

ЕВЧЕНКО А.С.

аспирант кафедры автосервиса и материаловедения

Кубанский государственный технологический университет

г. Краснодар, Россия

ВИТВИЦКИЙ В.С.

кандидат технических наук

ассистент кафедры инженерной и компьютерной графики

Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

г. Ивано-Франковск, Украина

Материалы доклада относятся к испытательной технике, используемой для исследования процессов трибокрекинга пар трения. Эти процессы сопровождаются выделением газопаровых смесей и воды, которые при высоких температурах, превышающих допустимую для материалов полимерных накладок, способствуют интенсификации водородного износа рабочих элементов пар трения.

Ключевые слова: испытательный стенд, процессы крекинга, изменение эксплуатационных параметров, соотношение компонентов газовой смеси.

Введение. Интенсивность водородного изнашивания обусловлена следующими процессами, эффектами и явлениями, происходящими в зоне трения: интенсивным выделением водорода из полимерной накладки в результате трибокрекинга, сопровождающегося непрерывным поступлением водорода в поверхностный слой стального элемента трения; адсорбцией водорода на поверхностях металлополимерных пар трения; диффузией водорода в деформированный слой металла, темп которой определяется градиентами напряжений, и эффектом накопления водорода в межконтактном зазоре; особым видом разрушения поверхности, обусловленным одновременным развитием зародышей микротрещин по всей зоне контакта [1].

Известен стенд для исследования процессов трения, который содержит корпус, держатель цилиндрического образца, привод вращения держателя цилиндрического образца, цилиндрический образец, контрообразец в виде вставки, устройство для создания нормальной нагрузки между рабочими поверхностями цилиндрического образца и контрообразца. Указанное устройст-

во оснащено датчиками для определения силы трения в процессе испытаний [2,3].

Такой стенд имеет существенный недостаток, поскольку в процессе исследований определяются только такие эксплуатационные параметры, как величина износа и сила трения. Этой информации недостаточно для детального изучения процессов, происходящих между взаимодействующими микровыступами поверхностей трения и установления механизма разрушения поверхностных слоев металлополимерных пар трения.

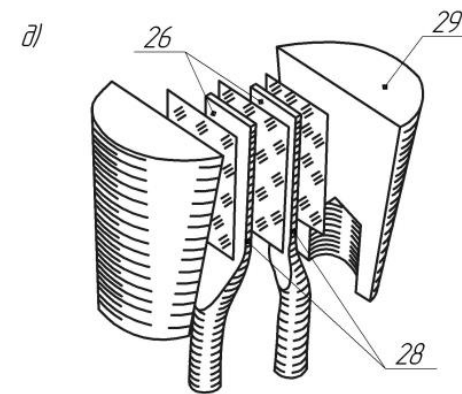
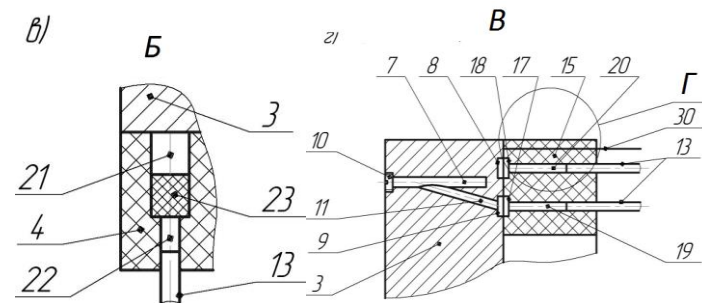
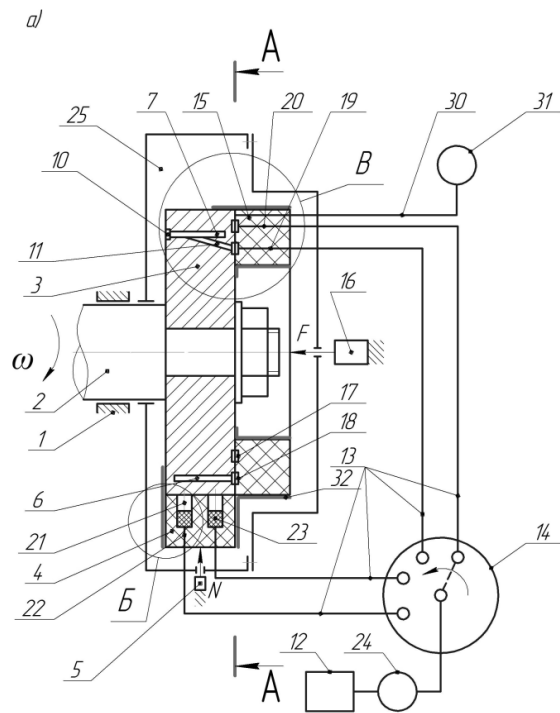
Постановка задачи. Усовершенствование конструкции испытательного стенда для исследования процессов трибокрекинга при фрикционном взаимодействии пар трения.

Цель работы. Установление закономерностей изменения фазовых переходов поверхностных и приповерхностных слоев полимерной накладки и состояния поверхностных слоев металлического элемента трения для оценки количества и состава выделяющихся из верхних слоев их поверхностей газопаровой смеси и воды.

Конструкция и работа испытательного стенда (рис. 1 а, б, в, г, д, е) «заявка № а201809783 на предполагаемый Укрпатент от 01.10.2018 г.».

Испытательный стенд состоит из корпуса 1, держателя 2 цилиндрического металлического образца 3, контробразца 4, который выполнен в виде полимерной вставки, прижимного устройства 5 для создания радиальной нагрузки N в паре трения «торцевая поверхность цилиндрического металлического образца 3 - торцевая поверхность полимерной вставки 4». Испытательный стенд содержит также привод вращения (на рис. 1 не показан) держателя 2 цилиндрического металлического образца 3 с заданной программой изменения его угловой скорости. В теле цилиндрического металлического образца 3 группами выполнены осевые газоотводящие каналы 6 и 7. При этом каждая из групп содержит по три газоотводящих канала 6 и 7, расположенных на заданной глубине (h_1 и h_2) от рабочей поверхности цилиндрического металлического образца 3. Указанные газоотводящие каналы

6 и 7 предназначены для отбора газа с определенной глубины от поверхности трения цилиндрического металлического образца 3. Диаметр осевых газоотводящих каналов 6 и 7 выбирают в зависимости от физико-механических свойств материала металлического образца 3.

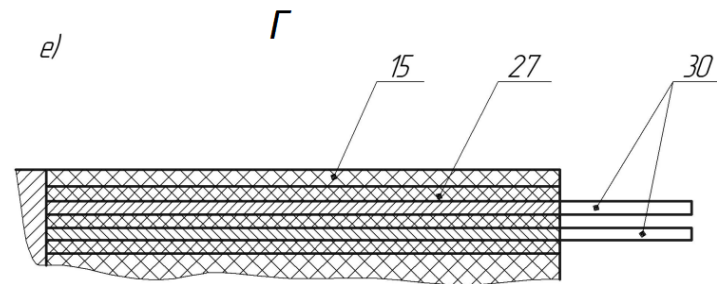
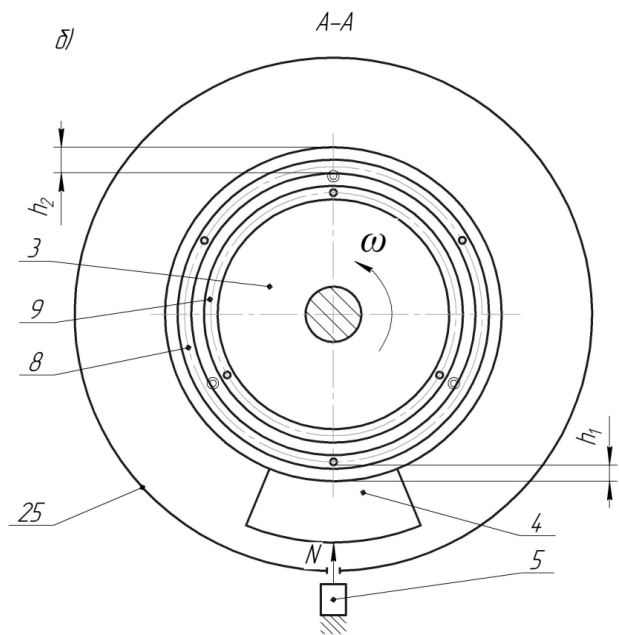

Рис. 1 *a, б, в, г, д, e* Общий вид испытательного стенда для исследования процессов трибокрекинга при фрикционном взаимодействии пар трения (*a*), разрез по А-А (*б*), рабочие элементы (*в, г, д, e*) стенда

На рис. 1 *в* (выносной элемент *Б*) показана боковая поверхность цилиндрического образца и боковые кольцевые поверхности полимерного диска-коллектора с выполненным в нем радиальным отверстием с фильтром, переходящим в газопароотводной канал; на рис. 1 *з* (выносной элемент *В*) показана система каналов, выполненных в металлическом и в полимерном элементах трения; на рис. 1 *д* представлена конструкция термопары, на рис. 1 *е* (выносной элемент *Г*) – установка термопары в диске-коллекторе: 1, 25 – корпус и его кожух; 2 – держатель; 3, 4 и 32 – цилиндрический металлический образец, полимерная вставка и герметизирующий слой; 16 – прижимные устройства; 6, 7 – осевые газоотводящие каналы; 8, 9, 17, 18 – кольцевые каналы; 10 – резьбовые пробки; 11, 19, 20 – наклонные и осевые каналы; 12, 13 – газопароанализатор с газопаропроводами; 14 – газопарокоммутирующая аппаратура; 15 – диск-коллектор; 21 – радиальные отверстия; 22 – газопароотводные каналы; 23 – фильтры; 24 – вакуумный насос; 26 и 30 – термоэлектроды ленточной термопары и их выводы; 27, 28, 29 – изоляция между отверстиями с термоэлектродами в корпусе; 31 – миллипотенциометр.

На рабочей торцевой поверхности цилиндрического металлического образца 3 выполнены концентрические кольцевые канавки 8 и 9. Одна из групп осевых газоотводящих каналов 6 выполнена в виде гнезд таким образом, что их открытый конец соединен с кольцевой канавкой 8. Вторая группа осевых газоотводящих каналов 7 выполнена также в виде гнезд. И при этом с нерабочей торцевой стороны цилиндрического металлического образца 3 каналы 7 заглушены резьбовыми пробками 10, а с помощью системы наклонных каналов 11 они соединены с кольцевой канавкой 9. Испытательное устройство оснащено также газопароанализатором 12, газопаропроводами 13 и газопарокоммутирующей аппаратурой 14.

Соосно держателю 2 цилиндрического металлического образца 3 размещен диск-коллектор 15, изготовленный из полимерного материала. Он имеет возможность только осевого перемещения и взаимодействует своей торцевой

рабочей поверхностью с рабочей торцевой поверхностью цилиндрического металлического образца 3 (перед сборкой испытательного устройства указанные торцевые поверхности предварительно притирают). Фрикционное взаимодействие указанной пары трения обеспечивается осевым прижимным устройством 16, создающим усилие F . На рабочей торцевой поверхности диска-коллектора 15 выполнены концентрические кольцевые канавки 17 и 18 напротив соответствующих кольцевых канавок 8 и 9 рабочей торцевой поверхности цилиндрического металлического образца 3. Кольцевые канавки 17 и 18 через каналы 19 и 20, газопаропроводы 13 и газопарокоммутирующую аппаратуру 14 подключены к газопароанализатору 12.

Возможен вариант выполнения испытательного устройства, когда цилиндрический образец 3 будет содержать более двух групп газоотводящих каналов 7. Их размещают на различных расстояниях от его рабочей цилиндрической поверхности. В таком случае увеличивается количество концентрических кольцевых канавок на образце 3 и на диске-коллекторе 15.

В полимерной вставке 4 выполнены радиальные отверстия 21, которые предназначены для сбора продуктов износа и воды. Радиальные отверстия 21 через газопароотводные каналы 22, газопаропроводы 13 и газопарокоммутирующую аппаратуру 14 также подключены в газопароанализатору 12. В отверстия 21 установлены фильтры 23, изготовленные из пористых твердых материалов (например, методами порошковой металлургии).

Вакуумный насос 24 служит для откачивания газов, паров и воды, образующихся в процессе трения металлополимерной пары.

Исследуемые пары трения «торцевая поверхность цилиндрического металлического образца 3 - торцевые кольцевые поверхности диска-коллектора 15» и «внешняя цилиндрическая поверхность цилиндрического металлического образца 3 - внутренняя цилиндрическая поверхность полимерной вставки 4» находятся в герметичном кожухе 25, который для удобства монтажа выполняется составным.

Для контроля степени теплонагруженности пары трения использована ленточная термопара, которая имеет термоэлектроды 26, изготовленные из хромеля (+) и копеля (-), между которыми расположена изоляция 27. Термопара размещена в корпусе 23 и установлена в отверстии 28, выполненном в диск-коллекторе 15. Выводы 30 термопары подключены к миллипотенциометру 31.

Для предотвращения прорыва газов и паров, а также подтекания воды из межконтактного зазора поверхности элементов трения покрыты герметизирующим слоем 32.

После установки и закрепления на держателе 2 цилиндрического металлического образца 3 к его торцевой поверхности с осевой силой F прижимают диск-коллектор 15. Величина силы прижатия F выбирается такой, чтобы обеспечить герметичность полостей, образованных совпадающими канавками 8 и 17; 9 и 18. Торцевые поверхности металлического образца 3 и диска-коллектора 15 образуют своего рода торцевое уплотнение, поэтому диск-коллектор 15 изготавливают из антифрикционного плотного материала, например, на основе фторопласта.

Испытательный стенд работает следующим образом.

Приводят во вращение держатель 2 с заданной угловой скоростью ω . Между цилиндрическим металлическим образцом 3 и диском-коллектором 15 в зоне контакта происходит фрикционное взаимодействие, при котором возникает определенное фоновое газовыделение. Интенсивность газовыделения фиксируется газопароанализатором 12.

Затем с помощью радиального прижимного устройства 5 к контробразцу 4, выполненному в виде полимерной вставки, прикладывают нагрузку N , величина которой предусмотрена программой испытаний. Это способствует фрикционному взаимодействию его внутренней цилиндрической поверхности с внешней цилиндрической поверхностью металлического образца 3. Штатными измерительными средствами машины трения и износа (на рис. 1 не показаны) фиксируются основные трибологические параметры процесса: динамический коэффициент трения, температура в зоне трения, величина износа элементов

пары трения. Испытаниям подвергали цилиндрические металлические образцы, изготовленные из различных металлов, в том числе и с защитными покрытиями.

При трении в металлополимерных парах происходят процессы газовыделения и диффузии газов, в частности, водорода в глубь образца. Эти газы собираются группами в осевых газопароотводящих каналах 6 и 7, соответственно, из глубин h_1 и h_2 . Их величина определяется расстоянием от рабочей поверхности цилиндрического металлического образца 3 к образующей осевых газопароотводящих каналов 6 и 7. Через осевой газоотводящий канал 6 газовая среда откачивается из полостей, образованных совмещенными концентрическими кольцевыми канавками 8 и 17; 9 и 19. Далее эта среда движется по каналу 19 и газопроводу 13 к газопарокоммутирующей аппаратуре 14 и через вакуумный насос 24 – к газопароанализатору 12. При включении газопарокоммутирующей аппаратуры 14 выполняется анализ газа, поступающего в газопароанализатор 12 из определенной группы отверстий, расположенных на различных глубинах от рабочей поверхности цилиндрического металлического образца 3.

Газ, собранный группой осевых газоотводящих каналов 8, через систему наклонных каналов 11 поступает в полости кольцевых канавок 9 и 18 и затем – к газопароанализатору 12.

Газовая среда, скопившаяся непосредственно в межконтактном пространстве между рабочими поверхностями цилиндрического металлического образца 3 и полимерного контрообразца 4, отводится через радиальные отверстия 21. При этом она проходит через фильтр 23 газопароотводящего канала 22, газопаропровод 13, газопарокоммутирующую аппаратуру 14 и вакуумный насос 24, а затем поступает в газопароанализатор 12.

Испытательное устройство позволяет осуществлять анализ состава газов, которые образуются в результате трения и диффундируют вглубь цилиндрического образца 3, а также определять объем этих газов. Радиальные

отверстия 21 служат также для отбора продуктов износа, которые образуются во время проведения трибологических испытаний. Пары трения «торцевая поверхность цилиндрического металлического образца 3 - торцевые кольцевые поверхности диска-коллектора 15» и «внешняя цилиндрическая поверхность цилиндрического металлического образца 3 - внутренняя цилиндрическая поверхность полимерной вставки 4» испытывали при температурах, не превышающих допустимую для используемых полимерных материалов.

Для исследования состояния полимерного материала в зоне температур выше допустимой рассмотрим дериватограмму образца ФК-24А.

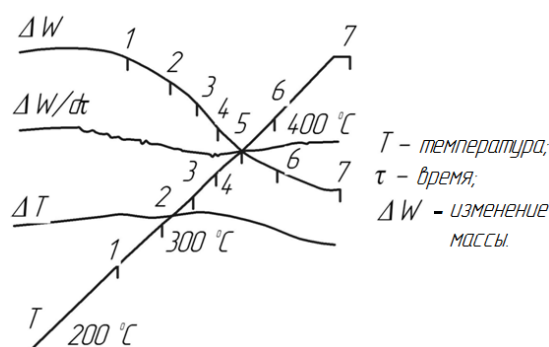

Рис. 2 Дериватограмма образца из фрикционного материала ФК-24А

Фрикционные материалы для тормозных устройств должны исследоваться с позиций физико-химической механики трения в режиме торможения с применением термогравиметрического и дифференциально-термического методов анализа. Результаты указанных исследований для образца из материала ФК-24А представлены на рис. 2. Установлено, что термодеструкция полимера ФК-24А начинается при температуре 300 °С. Рассчитанная энергия активации его разложения составила 85,5 кДж/моль. Доказано, что образец распадается в течение 15 минут при поддержании его температуры 400 °С. Скорость уменьшения его массы при дальнейшем увеличении температуры возрастает. Необходимо отметить, что режимы исследования материала ФК-24А на термостойкость в виде образца не всегда в полной мере отвечают реальным условиям работы приповерхностных слоев фрикционных накладок в парах трения тормозных устройств.

Деструкция фрикционных материалов сопровождается интенсивным дымлением, а затем образованием жидких фракций в порах их поверхностного слоя. При этом молекулы адсорбента весьма прочно удерживаются в микропорах поверхностного слоя материала вследствие того, что они окружены большим количеством атомов углерода. Адсорбция газовой фазы – это процесс конденсации, который происходит в условиях, когда энергия адсорбции оказывается достаточной для конденсации пара. Сконденсировавшийся пар скапливается в пористой структуре углерода.

Из вышеизложенного следует, что образовавшийся влажный насыщенный пар и вода на поверхностях полимерной вставки 4 и полимерного диска-коллектора 15 будут двигаться тем же путем, что и газ с помощью вакуумного насоса 24, попадая в конечном итоге в газопароанализатор 12.

Исследуемые пары трения «торцевая поверхность цилиндрического металлического образца 3 - торцевые кольцевые поверхности диска-коллектора 15» и «внешняя цилиндрическая поверхность цилиндрического металлического образца 3 - внутренняя цилиндрическая поверхность полимерной вставки 4» размещены в герметичном кожухе 25. Герметичный кожух 25 для удобства монтажа выполняется составным и устанавливается неподвижно на корпусе 1 испытательного устройства. Кроме того, указанные пары трения оснащены герметизатором 32.

Метод оценки интенсивности процессов трибокрекинга при фрикционном взаимодействии пары трения «торцевая поверхность цилиндрического металлического образца 3 - торцевые кольцевые поверхности диска-коллектора 15» заключается в следующем. Поверхности полимерных материалов, которыми являются диск-коллектор 15 и контробразец 4, выполненный в виде вставки, фрикционно взаимодействуют, соответственно, с рабочей торцевой и внешней цилиндрической поверхностями цилиндрического металлического образца 3 до достижения допустимой температуры. Ее контролируют ленточной термопарой, смонтированной в тело диска-коллектора 15, которая подключена к миллипотенциометру 31. В это время

включают газопароанализатор 12 и по его показаниям определяют химический состав газопаровой смеси. Затем, нагружая пары трения, повышают температуру и включают вакуумный насос 24. По его мерной трубке (на рис. 1 не показана) определяют количество воды, откачанное из зон фрикционного взаимодействия пар трения «боковая поверхность цилиндрического металлического образца 3 - боковые кольцевые поверхности диска-коллектора 15 и «торцевая поверхность цилиндрического металлического образца 3 - торцевая поверхность вставки 4».

Предложенный испытательный стенд по сравнению с известными [2, 3] имеет следующие отличительные признаки:

- наличие двух пар трения на поверхностях цилиндрического металлического образца: боковой - «торцевая поверхность цилиндрического металлического образца - торцевая кольцевая поверхность полимерного диска-коллектора»; радиальной - «внешняя цилиндрическая поверхность цилиндрического металлического образца - внутренняя цилиндрическая поверхность полимерной вставки», оборудованных датчиками для оценки эксплуатационных параметров процесса трения;

- наличие газопароанализатора и вакуумного насоса позволяет установить качественный состав и количество газопаровой смеси и воды, образующихся в процессе трения, в интервалах поверхностных температур до и выше допустимой для материалов фрикционных элементов;

- наличие газопароанализатора позволяет установить качественный состав и количество газов, образующихся в процессе трения на различных глубинах от рабочей поверхности трения образца в заданных интервалах его поверхностных и объемных температур;

- установка фильтров в радиальных отверстиях полимерной вставки для сбора продуктов износа обеспечивает отделение газов, образованных в межконтактном пространстве торцевой металлополимерной пары трения, от твердых продуктов износа.

Результаты экспериментальных исследований.

Результаты экспериментальных исследований изменения количества и состава газопаровой смеси, находящейся в межконтактном пространстве пар трения, указывают на то, что процесс трения (пара трения сталь 30ХГСА - ФК-24А) носит сложный трибохимический характер (табл. 1) [4].

Таблица 1

Процентное соотношение компонентов газовой смеси, образованной в межконтактном пространстве пары трения

Но-мер пробы	Марка компонента	Температура, °С	Содержание газа, мас. доля, %						Другие газы***
			H ₂	O ₂	N ₂	CO ₂	CO	ΣC _n H _m	
1	ФК-24А	150	*	19,8	78,8	0,28	*	*	Остальное
2	-	215	*	19,8	78,8	0,23	*	*	
3**	-	420	0,123	19,1	79,5	0,13	*	*	
4**	-	500	0,171	16,3	81,6	0,24	0,24	0,24	
5	-	730	0,308	9,8	81,2	0,08	0,08	1,06	

Примечание:

* Наличие следов указанных газов

** Отбор проб осуществлялся из четырех зон (точек) одновременно.

*** Под другими подразумевается Ar, Ne, He, Kr, N₂O, Xe, O₂, Rn.

При этом количество воды, оказавшейся в мерной трубке вакуумного насоса, составило 35,4 миллилитра.

Таким образом, предложены конструкция испытательного стенда и метод оценки интенсивности процессов трибокрекинга при фрикционном взаимодействии металлополимерных пар трения. Результаты исследований позволяют прогнозировать не только их энергонагруженность, но и массовый износ полимерных и стальных элементов трения в реальных условиях эксплуатации тормозного механизма.

Выводы. Результаты исследования интенсивности процессов трибокрекинга при фрикционном взаимодействии пар трения позволили получить закономерности изменения динамического коэффициента трения от температуры с учетом температурного, электрического и химического потенциалов.

Литература

1. Трение, износ и смазка (трибология и триботехника) / Под общ. редакцией А. В. Чичинадзе. – М.: Машиностроение, 2003. – 575 с.
2. Комбалов В. С. Методы и средства испытаний на трение и износ конструкционных и смазочных материалов: справочник / под. ред. К. В. Фролова, Б. А. Марченко. – М.: Машиностроение, 2008. – 384 с.
3. А. с. 1377665 СССР, МКИ G 01 N 3/56. Способ контроля изнашивания поверхностей трения / И. М. Богатчук, В. Я. Белоусов, М. И. Бурда и др.; заявитель и патентообладатель Ивано-Франковский институт нефти и газа. №3848200/25-28; заявл. 28.01.85; опубл. 29.02.88, Бюл. № 8. – 3 с.
4. Трибология. Трение, износ, смазка: учебник для вузов / А. Х. Джанахмедов, А. И. Вольченко, Н. А. Вольченко и др. Баку, «Апостроф-А», 2019. – 640 с.

МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СФЕРІ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

ЗАХАРЧЕНКО П.В.

кандидат технічних наук, професор,

завідувач кафедри товарознавства та комерційної діяльності в будівництві

Київський національний університет будівництва та архітектури

м. Київ, Україна

АЛАВЕРДЯН Л.М.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри товарознавства та комерційної діяльності в будівництві

Київський національний університет будівництва та архітектури

м. Київ, Україна

НАЗАРЧУК Н.В.

асистент кафедри товарознавства та комерційної діяльності в

будівництві Київський національний університет будівництва та архітектури

м. Київ, Україна

Ринок нерухомості України за типом використання умовно можна поділити на декілька сегментів:

- житлова нерухомість (використовується для безпосереднього проживання людей);
- торговельна нерухомість (використовується для здійснення різних видів роздрібною торгівлі, в тому числі ресторани, кафе тощо);
- офісна нерухомість (різного роду адміністративні будівлі);
- складська нерухомість (використовується для здійснення гуртової торгівлі і зберігання товарів);
- готельна нерухомість;

– виробничо-господарська нерухомість [1].

Житлова нерухомість є одним з основних ринків споживання матеріалів для внутрішнього оздоблення та облаштування приміщень, що обумовлює необхідність розгляду його структури більш детально.

Перш за все ринок нерухомості поділяється на первинний та вторинний. В даному дослідженні приділена основна увага саме первинному ринку, оскільки, по-перше, саме на ньому відбувається зростання пропозиції житла, а по-друге, усі нові квартири потребують оздоблення (чого не можна сказати про об'єкти вторинного ринку).

Другим критерієм поділу нерухомості є її клас. Цей критерій є досить вагомим, оскільки житло різних класів має різну цільову аудиторію і не є взаємозамінним між собою. Слід зазначити, що сам поділ об'єктів житлової нерухомості на класи в Україні хоч і має певні критерії, але не має під собою теоретичного обґрунтування. Донедавна ріелтори змушені були користуватися нормами Держстандарту 1989 року, у якому все житло розділяється всього лише на два класи – так звані квартирні будинки й гуртожитки. Оскільки дана класифікація не відповідає сучасній ситуації, у підсумку з'явилося кілька класифікацій об'єктів житлової нерухомості: одні розділяють житло на кілька основних класів (економ-, бізнес-, еліт-), інші виділяють кілька сегментів у рамках кожного класу.

Закордонні ж фахівці визначають клас житла, керуючись декількома основними критеріями. До таких критеріїв відноситься місце розташування нерухомості (у центрі або на окраїні, з урахуванням таких факторів як наявність розвиненої інфраструктури, зручної транспортної розв'язки, гарного виду з вікон, рекреаційних зон (парку, озера), а також особливості об'єкта нерухомості: рік побудови, проект, висота стель, загальна й житлова площа, стан інженерних мереж, наявність паркінгу, охорони [2]. Саме за сукупністю вищезгаданих ознак житло може бути віднесене до того або іншого класу. Говорячи про те, що житлова нерухомість відноситься до економ-класу, мають на увазі, що вона розташовується в спальному районі, у ній проведений

скромний косметичний ремонт або вона потребує ремонту, розташована в будинку, побудованому за типовими проектами, має досить невелику площу, низькі стелі й мінімальні розміри кухні й санвузлів. До цього ж класу житла буде відноситись квартира невеликої площі, що розташована в престижному районі, але потребує капітального ремонту. До економ-класу також будуть належати квартири, у яких, незважаючи на зроблений ремонт, є дефекти, що не піддаються виправленню, а також нерухомість у нормальному стані із у край незручною транспортною розв'язкою й не розвинутою інфраструктурою.

Житло бізнес-класу – це квартири з гарним плануванням і ремонтом у спальному районі, а також нерухомість у центральних районах, що продається з недорогим ремонтом або за наявності в неї непоправних недоліків. Популярність нерухомості преміум-класу обумовлена, у першу чергу, оптимальним співвідношенням вартості й комфортності. Відмінною рисою цього сегмента нерухомості є те, що приналежність житла до преміум-класу визначається споконвічними його характеристиками, які практично не можуть бути поліпшені його власниками. Обов'язковою умовою є велика площа квартири, високі стелі, кілька санвузлів, кухня великих розмірів. Нерухомість подібного класу може розташовуватися як у центральних, так і у віддалених районах, але повинна обов'язково мати відмінний стан всіх комунікацій, паркінг, продуману систему охорони, доглянутий двір.

До найбільш дорогого, елітного житла пред'являються ще більш високі вимоги: крім перерахованих вище, обов'язкове розташування в центральних районах, власна система комунікацій, невелика кількість квартир у будинку, гарний вид з вікон, ремонт високого рівня, оснащення сучасною побутовою технікою. Однак таке житло не виділяється в окремий клас і також відноситься до преміум-класу.

Також на відповідні класи за схожими критеріями можуть бути поділені і індивідуальні житлові будинки, в тому числі у котеджних містечках. Хочеться відзначити, що часом незнання подібних критеріїв призводить до виникнення свідомо невірною позиціонування нерухомості. Так, не може бути віднесене до

елітного житло, розташоване в спальних районах, незалежно від наявності дорогого ремонту й ексклюзивної техніки. Точно так само квартира мінімальної площі, розташована в престижному центральному районі, не може претендувати на те, щоб бути віднесеною до найвищого класу житла.

Теперішній стан ринку нерухомості України знаходиться під значним впливом макроекономічної циклічності, однак тут є певна специфіка: оскільки пропозиція на ринку нерухомості малоеластична в часі, то різкі зміни попиту викликають відповідні різкі зміни цін на нерухомість, водночас обсяги продажу нерухомості суттєво не змінюються. Для оцінки зміни цін на нерухомість в Україні нами перш за все була розглянута ситуація на вторинному ринку житлової нерухомості на прикладі м. Києва (рис. 1).

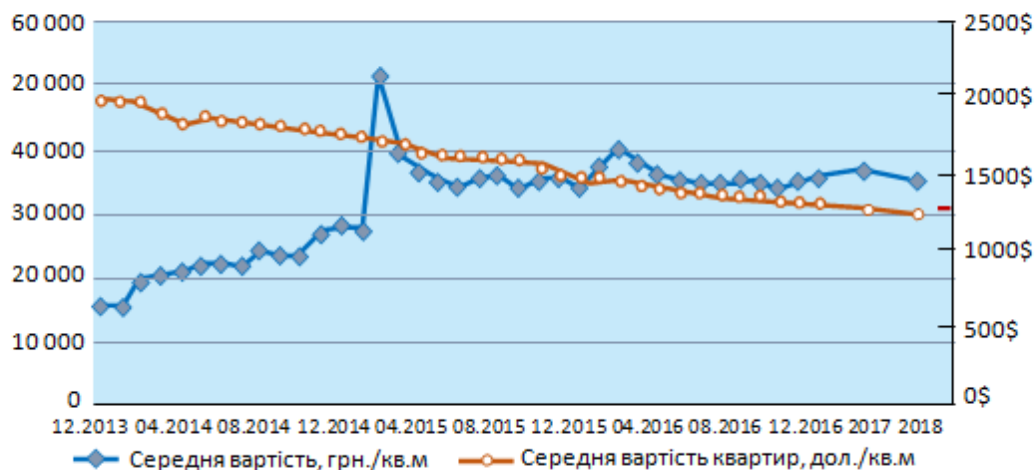

Рисунок 1. Динаміка цін на житлову нерухомість на вторинному ринку м. Києва у 2013–2018 рр. (дол. США за м²) [3].

Порівняно з груднем 2013 р. середня вартість 1 кв. м квартир в гривнях збільшилася на 124,3%, а в доларах зменшилися на 34,1%.

За 2017 р. середня ціна пропозиції 20% квартир низького цінового сегменту на вторинному ринку житлової нерухомості зменшилася на 0,8% до 19825 грн./кв.м., а 20% вищого цінового сегменту збільшилася на 1,4% до 62366 грн./кв.м. У доларовому еквіваленті зниження склало для 20% «дешевих» квартир на 7,3% до 501 дол./кв.м, а для 20% «дорогих» – на 8,0% до 1981 дол./кв.м. Індекс розшарування (співвідношення ціни «дорогого» житла до «дешевого») збільшився, з січня по грудень 2018 року, на 0,03 і склав 3,02.

Зменшення середніх цін у 2017 році спостерігалось на квартири, розташовані на Лівому березі Києва – на 4,6%, на Правому березі – на 2,7%, і в Центрі Києва – на 3,1%. У доларовому еквіваленті середня ціна пропозиції квартир зменшилася на Лівому березі Києва – на 5,2%, на Правому березі – на 4,1%, і в Центрі Києва – на 3,2%.

Вихідними даними для аналізу стали ціни на житло на вторинному ринку по відношенню до попереднього місяця за усередненими даними з інтернет-сайту «kansas.ua» за період з травня 2005 року по грудень 2018 року.

Вартість 1 кв.м вторинного житла у 2018 році збільшилася на 3,6% і в грудні сягнула 1247 дол. США [4].

Протягом останніх років в Україні відбулася істотна зміна характеристик цільової аудиторії ринку первинного житла. Девелоперські компанії, численності відбулося у 2002 – 2004 рр., у першу чергу формували свій портфель проектів за рахунок житлових будинків преміум- і бізнес-класу, хоча загальноприйнятої класифікації в ті часи ще не існувало. Девелопери прекрасно знали, хто є їхніми покупцями – верхівка середнього класу й більш високі соціальні верстви. Чисельність цієї аудиторії – не більше ніж 0,5 – 1% від всіх домогосподарств. Вартість житла, що може бути прийнята ринком – ціна квартири в новобудові на 10 – 20% вища за вартість житла на вторинному ринку. І готові були задовольняти потреби цієї аудиторії в якісних новобудовах, які відрізнялися більш просторими й нестандартними квартирами в найпрестижніших районах міста. Черговий етап становлення ринку, 2006 – 2008 рр., був обумовлений стрімким збільшення числа потенційних споживачів. Споживчий бум, що панував у суспільстві, забезпечив усвідомлення того, що мати власне житло – це норма, а не розкіш. А ріст добробуту й доступність кредитів підвели під це усвідомлення фінансову базу – попит на новобудови почав бурхливо рости. Цей ріст торкнувся в першу чергу чисельності покупців житла економ-класу, хоча, безумовно, розширив і аудиторію більш високих сегментів ринку. Девелопери відреагували на нього миттєво, оскільки можливості ринку на той момент часу дозволяли розширювати портфель

проектів і планувати проекти будівництва цілих мікрорайонів. Маркетологи будівельних компаній називали економ-сегмент найбільш ємним та найбільш перспективним сегментом житлової нерухомості. Характеристики цільової аудиторії змінилися на ті часи принципово, будівельні компанії працювали вже не з 1% від загальної чисельності населення, а з 10–15%. Соціальний склад аудиторії – більш неоднорідний, містив у собі й найманих службовців, упевнених у своїй кваліфікації й професійній кар'єрі, а, отже, і в стабільності своїх доходів у майбутньому.

Такий стан речей давав підставу будівельникам з оптимізмом дивитися в майбутнє й нарощувати виробничі потужності під майбутні проекти, біля 60% з яких являли собою комплексну забудову мікрорайонів багатоповерховим економ-житлом. Крапкова забудова під вузьку цільову групу забезпечених покупців (а саме із цього ринок і почав формуватися) при цьому дещо втратила свою цікавість для девелоперів. Однак у період кризи найбільш уразливим виявився саме сегмент економ-житла, він втратив до 90% платоспроможного попиту. Саме на житло економ-класу ще в грудні 2008 р. ціни впали різко, на 40 – 45%. Саме у цьому сегменті найбільше чітко проявлялася основна тенденція ринку – одиничні продажі квартир винятково у вже побудованих й зданих в експлуатацію об'єктах і то, тільки у випадку, якщо ціна пропозиції значно нижча, ніж в інших об'єктах. На сьогоднішній день ми бачимо цільового споживача квартир у цьому сегменті: домогосподарства, що мають заощадження з колишніх часів і потребують поліпшення житлових умов – дуже обмежена група осіб, що робить покупку квартири «для себе».

Інші ж сегменти первинного житлового ринку виявилися більше стійкими. Ціни на житло преміум-класу в гривневому еквіваленті навіть вирости до кінця 2009 р., а на житло бізнес-класу знизилися не більше ніж на 15%. Цільова аудиторія теж трохи скоротилася, але не настільки, як в економ-сегменті. Звичайно, працює й фактор ціни, і фактор ступеня готовності об'єктів, але їхній вплив менш значимий. У результаті вже до кінця 2009 р. ринок практично повернувся до своїх характеристик 2004 р. – вузька група цільової

аудиторії, не більше, ніж 0,5–1% від усього населення, досить високих соціальних верств, яка створює платоспроможний попит на якісне житло з високими споживчими характеристиками, що відповідають характеристикам преміум-класу. Хоча, поки є заощадження, серед покупців можна бачити й представників інших верств населення, яких цікавить найдешевше житло на первинному ринку. Таким чином, якщо на початку 2008 р., за нашими оцінками, процентне співвідношення цільової аудиторії економ/бізнес/преміум класів становило – 50%/30%/20%, то наприкінці 2017 р. – 18%/60%/22%, і частку економ-класу 18% можна розцінювати як залишковий попит, що без кредитного підживлення буде лише зменшуватися.

Таким чином, незважаючи на надії багатьох потенційних покупців, що криза зробить первинне житло більше доступним, ринкова ситуація визначає прямо протилежну тенденцію – житло стало менш доступним масовому споживачеві.

Що стосується кількісних характеристик первинного ринку, то, слід зазначити, що протягом 2001–2008 рр. тенденція введення в експлуатацію житла мала позитивний характер, при цьому середній темп приросту становив 6,4%. В результаті фінансово-економічної кризи в 2009 році відбулось падіння майже на 40%. У 2010 р. в Україні було введено в експлуатацію 9,3 млн. м² загальної площі житла, що на 45,9% більше, ніж за 2009 р. У 2010–2011 рр. обсяги введення нового житла в експлуатацію майже досягли докризових значень і стабілізувались, а 2012 – 2013 рр. навіть показали істотний приріст, У 2014 році навіть був встановлений новий рекорд, що було пов'язано із активним використанням нерухомості як засобу збереження грошей в умовах кризи, а в 2015–2017 роках цей рекорд було оновлено У 2018 р. в Україні було введено в експлуатацію майже 8,7 млн. м² загальної площі житла (103141 нова квартира), що складає лише 85,1 % від загальної площі, що була прийнята в експлуатацію у 2017 р. При цьому більшу частину квартир прийнято в експлуатацію у багатоквартирних (51%), дещо менше – в одноквартирних

будинках (48,9%) і всього 0,1% – у гуртожитках (рис. 2). Середній розмір однієї квартири у 2018 році становив 84,2 кв. м.

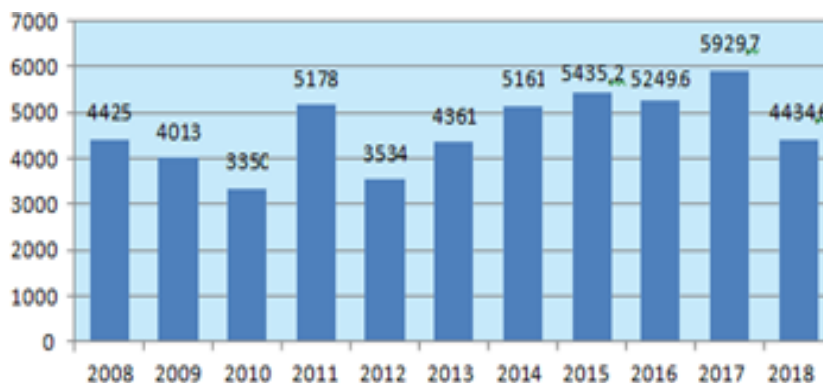

Рисунок 2. Введення в експлуатацію житла в багатоквартирних будинках в 2008 – 2018 роках, тис. м² [5]

Таку ситуацію на ринку житлової нерухомості України у 2018 році обумовила низька якість проведення маркетингових досліджень у цій сфері: досить часто клієнтам пропонувалися нерелевантні стратегії просування, агентства приспускалися помилок в генеруванні орієнтованих на споживача ексклюзивних ідей, тим самим не завжди могли знайти потрібну аудиторію і охопити «гарячих» клієнтів, тобто агентства воліють працювати за стандартними моделями.

На сьогодні панує консерватизм і небажання шукати інноваційні методи просування, що призводить до однорідності пропозицій і способів роботи, засиллю реклами з однаковими повідомленнями.

Утворився розрив в розумінні «продукту» між агентствами і клієнтом. Багато агентств схильні пропонувати стандартні рішення без урахування необхідності закладати особливості рекламованого продукту в комунікацію, в той час як в останні кілька років забудовники зробили суттєвий крок вперед.

Зростає відчуття перебільшення ролі digital-каналів. Жорстка орієнтація на засновані на дзвінках KPI (Key Performance Indicator) обмежує повноцінне підключення охопних офлайн-каналів, тому що останні не дають дзвінки відразу, а довести їх ефективність неможливо. При цьому сформований попит

на нерухомість обмежений, його необхідно формувати якраз цими охопленими офлайн-ресурсами.

Також, при високій швидкості змін на ринку процес накопичення статистично вірних даних дуже сповільнюється. Нерідко зустрічається невідповідність digital-метрик підрядників бізнес-завдань замовника, що може викликати або невиконання планів, або залучення низькоякісного трафіку. Досить поширена побудова помилкових KPI в компаніях клієнтів, що поряд зі зниженням якості трафіку медійних майданчиків, неякісної експертизою і великим об'ємом фейкових звернень веде до зниження ефективності маркетингу [6].

Крім того, слід наголосити на якості реалізації послуг агентствами, адже вони, як правило, не відчують відповідальності за результат і не зацікавлені в якісному планомірному веденні кампанії після початку робіт. Найчастіше зустрічається орієнтація агентств на кількість дзвінків і на досягнення KPI, а не на якість послуг, що надаються, хоча ця проблема виникає, в тому числі, і з вини замовників, які з різних причин потурають гонитві за кількісними показниками. Все це призводить до зниження якості комунікації і якості повідомлення.

Серед проблем маркетингової діяльності в сфері житлової нерухомості України можна зазначити високі ціни на послуги агентств нерухомості, адже висока ціна угоди і низька повторюваність покупок робить ціновий фактор переважаючим над усіма іншими. Особливо високі ціни в Києві та обласних містах. При цьому завищена вартість роботи встановлюється найчастіше без прив'язки до результатів кампаній і кваліфікації агентства.

І нарешті, фактори, які можна віднести до загальних проблем ринку, що турбують маркетологів це - висока конкуренція в галузі, що призводить до кластеру в каналах комунікації та низької ефективності реклами як основи для формування попиту.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що серед основних тенденцій, що відбуваються в маркетинговій діяльності на ринку

житлової нерухомості України найважливішим є розвиток нових технологій і інструментів маркетингу. Серед них повинні бути якомога розповсюдженими mobile, соцмережі, відеомаркетинг і відеореклама, нативна рекламу, лонгріди, доповнена та віртуальна реальність, чат-боти і CRM-системи, машинне навчання, голосовий пошук, а також використання міксів різних інструментів тощо. При цьому інновації дадуть можливість виходу на нові канали залучення якісного ліду, з'явиться адаптивний персоналізований контент, керований таргетинг, look like, точково розроблений креатив під кожен групу цільової аудиторії. Застосовуючи зазначені нові технологічні можливості цілком вірогідні позитивні зрушення в ефективному управлінні агентствами нерухомості рекламними кампаніями, використанні зв'язків оффлайн-онлайн, підвищенні ролі Big Data, збільшенні обсягів CPA-платформ, розвитку збору даних про ефективність майданчиків і відкритті можливостей ретельного відбракування низькоякісних каналів.

Окремий напрямок маркетингових досліджень, що здійснюють фахівці кафедри товарознавства та комерційної діяльності це моніторинг ринку стінових матеріалів. Отримані результати дають можливість спрогнозувати тенденції у будівництві, в т.ч. житловому на найближчі п'ять років. Стан ринку стінових матеріалів у 2019 році демонструє позитивну динаміку виробництва сучасного енергоефективного матеріалу виробів з автоклавного ніздрюватого бетону (газобетону). За останні 30 років обсяги його виробництва збільшилися у 10 разів до 3,7 млн. м³, в той же час виробництво цегли керамічної і силікатної зменшилися у 7-9 разів - до 1 млрд.шт.ум.цегли. Виробництво керамзито-бетонних панелей залишається досить стабільним. З них будують недорогі будинки у передмісті (в т.ч. соціальне житло).

Таким чином, автоклавному газобетону необхідно приділяти більше уваги в маркетингових дослідженнях.

Газобетон - енергозберігаючий будівельний матеріал пористої структури. У його порах міститься від 50 до 90% повітря, що відрізняє бетон від інших будівельних виробів за властивостями матеріалу. Із зміною пористості

матеріалу відбувається закономірна зміна його експлуатаційних показників - густини, теплопровідності, міцності.

З газобетону будують житлові будинки, промислові і громадські будівлі, а також різні сільськогосподарські приміщення.

Маса 1 м³ стін з газобетону при однаковому значенні нормованого термічного опору в 1,5-2,5 рази менша, ніж у інших стінових матеріалів.

Низька матеріаломісткість і енергозберігаючі властивості газобетонних виробів визначають їх економічність, як на стадії виробництва, так і в період експлуатації будівель. За рахунок низької маси виробів знижуються витрати на їх перевезення на будівельні об'єкти, подачу на робочі місця і укладку в конструкції будівель.

Блоки укладають в стіну за один прийом, при укладанні цегли рівного об'єму потрібно виконати 17-20 операцій, при цьому маса цегельної кладки більша, що вимагає від робітника значно більших фізичних витрат. Найбільший ефект від застосування виробів з газобетону досягається за тривалий період експлуатації будівель за рахунок зниження на 20-30% витрат на опалення.

При мінімальному терміні експлуатації будівлі 50 років і постійному зростанні цін на енергоносії щорічний ефект буде зростати. Кубічний метр газобетону має масу 300 - 600 кг, він в 6 рази легший за силікатну і керамічну цеглу. Квадратний метр стіни товщиною 40 - 50 см, складеної з блоків, важить 200 - 300 кг, а з цегли - більше тонни. У газобетон легко забиваються цвяхи, вкручуються шурупи. Один блок замінює в стіні 16 штук звичайної цегли, продуктивність при кладці зростає у декілька разів і розчину потрібно значно менше.

Український ринок газобетону, за оцінками Всеукраїнської Асоціації виробників Автоклавного Газобетону України (ВААГ) [8], стрімко зростає. Так, порівняно з 2010 роком зростання склало 60%. Це було пов'язано з будівництвом та введенням в експлуатацію нових виробничих потужностей, які в основному працюють на німецькому технологічному обладнанні.

Використана література:

1. Попова В. Нерухомість у юридичних осіб [Електронний ресурс] // В. Попова, І. Купалова // Вісник: офіційно про податки. – 2018. - №5 (957).
2. Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100007072-nerukhomist-u-yuridichnikh-osib>.
3. Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник / Відпов. ред. М.М. Осетрін. – К., КНУБА, 2010. – Вип. 38. – 476 с.
4. Столична нерухомість. Аналітичний портал [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://100realty.ua/uk/analytics/44253>.
5. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо основних показників реалізації дозволів на будівництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2017/132/metod_pol_132_2017.zip.
6. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Маркетинг в нерухомості: основные проблемы и тенденции Аналітичний портал [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://adindex.ru/publication/opinion/marketing/2017/10/4/166232.phtml>.
8. <http://www.gazobeton.org>.

**НАУКОВЕ ЗНАННЯ ПРО ЕМОЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ – ОСНОВА
РЕКРЕАЦІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ЮНАЦТВА**

КІЧУК А.В.

кандидат психологічних наук, доцент

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

м. Ізмаїл, Україна

Вища школа має особливі ресурси задля збагачення можливостей здобувачів вищої освіти щодо зміцнення усіх складників здоров'я – духовного, соціального, фізичного, психічного. Натомість ще й досі є недостатньо визначеним [1] науковий статус складових здоров'я особистості є недостатньо визначеним. Наприклад, у психологічній літературі наявне використання термінів «психічне здоров'я», «психологічне здоров'я», «духовне здоров'я» як синоніми; ми вважаємо це недостатньо вмотивованим. Саморефлексія досвіду галузей викладання у вищій школі деяких галузей психологічної науки дозволяє стверджувати, що потенціал освітнього процесу (зокрема, в аспекті надання студентам повноцінної психологічної допомоги, націленої на поповнення, підтримку, збереження і збагачення здоров'я саме у психологічній сфері) реалізовано не в повній мірі. Натомість учені єдині у визнанні, що саме психологія є однією із тих наук, яка має пріоритетним напрямком рекреацію, тобто цілеспрямований вплив не лише на підтримку особистісних сил студента впродовж відпочинку, а й віднайдення нових стимулів щодо саморозвитку психологічного здоров'я та його самозбереження [2]. Якщо розуміти, що і віковий період юнацтва, і навчально-професійна діяльність студентства виступають сприяючими чинниками не лише розвитку ціннісно-мотиваційної сфери особистості, спроможності переосмислювати власні здобутки, а й вмотивовано обирати конструктивні стратегії поведінки та запобігання стресорній реакції у життєвих ситуаціях (О.Асмолова, І.Бех, С.Максименко,

М.Папуча та ін.), то цілковито очевидним є виключне значення рекреаційної психології у практико-орієнтовному аспекті

Варто зауважити, що, як засвідчує досвід, на перший план виходить проблемне поле саме емоційного складника психологічного здоров'я особистості юнацького віку. Актуальність означеного посилюється й встановленими дослідниками результатами щодо важливості формування у закладі вищої освіти позитивної Я-концепції студентів (позитивне ставлення до себе, віра в успіх, оптимізм тощо), що уможлиблюється виключно в умовах емоційної комфортності [2]. Зазначене зумовлює потребу враховувати висновки науковців про співвідношення понять «емоції», «почуття», «переживання». А саме: переживання є ширшим за поняття «емоції» і «почуття», оскільки не обмежується афективною сферою особистості, а пов'язане із тією діяльністю, що й спонукає до переживання; отож переживання виступає відображенням того, що віддзеркалюють і досвід особистості, і система відносин [4, с.61].

Аналіз довідкових і фахових джерел засвідчує про те, що наукове пізнання емоційно-особистісних особливостей психологічного здоров'я лежить у площині психологічних уявлень учених (Анан'єв, 1968; 1980; Анохін, 1978; Ганзен, 1986; Прохоров, 2011) дотичного розуміння наукового статусу понять «процеси», «стани», «властивості» у психологічній структурі особистості. Ми виходили з того, що особистість, як важливий елемент системи соціуму, виконує в ній певні функції (соціальні ролі). За параметром «часовий вимір» уважаються більш довготривалими саме функції. У процесі життєдіяльності людини певна ситуація актуалізує відповідну особистісну властивість, а психологічний стан виступає фоном протікання психологічних процесів. «Рівень функції» контролюється свідомістю особистості, адже ж йдеться про особистісний смисл, що вкладається в певну функцію і ставлення особистості до неї. Отже, видається за можливе, на тлі загального уявлення про функціональну структуру психіки людини, сконцентрувати дослідницьку увагу на властивість, якою постає психологічне здоров'я особистості. До того ж створюється можливість деталізувати емоційно-особистісні його особливості у

студентів на підґрунті загальних уявлень, які склались у науковців щодо функціональної структури психіки людини. А саме: функціональні структури реалізуються у великому просторово-часовому континуумі, виступаючи динамічним відображенням психологічної структури особистості в розрізі логічних зв'язків «функції – властивості – стани – процеси» [4, 98].

Психологічне здоров'я, як явище, в контексті раціогуманістичної парадигми (Бал, 2014) постає мотиватором орієнтації особистості впродовж саморуху до виникнення нових психологічних утворень та спроможності їх збагачення за рахунок переходу «зовнішнього у внутрішній зміст». Маємо підкреслити, що в представленій авторській моделі механізмів регуляції емоційного складника психологічного здоров'я, окреслена система розгортається на двох рівнях регуляції – мотиваційному й суто емоційному. Щодо останнього, то на цьому рівні доцільно розглядати загальну й специфічну складові. Так, якщо йдеться про загальний рівень, то його першу сходинку складає емоційність, другу – співвідношення емоційних і пізнавальних процесів, а на третій сходинці відбувається «включення» емоцій в гностичні процеси свідомості особистості. До того ж доречно враховувати ще й такий специфічний аспект, який віддзеркалює динаміку емоцій, а саме: від включення нових емоцій до появи евристичних емоцій [3;5].

Зазначене вище базується на концепції емоційної регуляції, розробленої О.Чебикінім, де враховуються й етапи розгортання діяльності особистості. Це видається особливо цінним, адже ж будь-які новоутворення і властивості особистості виявляються лише в діяльності, що розгортається за певною етапністю (орієнтовно-мотиваційний, виконавчий, рефлексивно-оцінний). Отже, йдеться про визначальне системоутворювальне значення суб'єктивного і об'єктивного благополуччя особистості у тому сенсі, який вбачається сучасними психологами (Донцова А., Перемигіна О., Рикель О.). До того ж враховується при цьому сучасне трактування емоційності – загальної основи емоційного рівня механізмів регуляції саме емоційної складової психологічного здоров'я як процесу, результату і підсумку онтогенетичного розвитку

особистості. У цьому ракурсі, саме якісні характеристики емоцій (модальність і знак) й складають сутнісні ознаки суб'єктивного ставлення особистості до навколишнього (Саннікова О.). Дійсно, емоції супроводжують будь-яку активність людини; не є винятком й активність особистості в юнацькі роки, коли провідним видом діяльності постає навчально-професійна. Відтак, провідною ідеєю започаткованого нами дослідження виступило положення про те, що спеціально організована система психологічного супроводу навчально-професійну діяльність студентства в умовах вищої школи набуває ознак керованості і вимірюваності щодо самозбереження особистістю здоров'я у психологічній сфері та врахування при цьому емоційного складника.

Зауважимо на тому, що, визначаючись у системі психологічного супроводу у зазначеному ракурсі, ми врахували й конструктивний зарубіжний досвід і зокрема, в аспекті емоційного навчання студентів обирати стратегію поведінки у стресових ситуаціях. Так, за результатами дослідження вчених університету долини Кланг (Малайзія), встановлено позитивну кореляцію між академічним стресом студентів, їхньою здатністю до саморегуляції та уважливості [6]. Відтак, розробляючи експериментальний інструментарій щодо поглиблення наукових уявлень про емоційні особливості психологічного здоров'я студентської молоді та враховуючи при цьому психологічні засоби рекреації, створюється можливість прогнозувати психологічно зумовлений вибір технік пропедевтики, насамперед, академічного стресу.

Використана література:

1. Зіньковський Ю., Мірський Г. Психологічні властивості фахівця як умова його професійної успішності//Педагогіка і психологія. – 2018. - №2. – С. 53-59.
2. Калошин В.Ф. Позитивне мислення: щастя, здоров'я, успіх. Х: Вид. група «Основа», 2008. – 256 с.
3. Кириленко Т.С. Емоційна сфера особистості і вектори вивчення// Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. Психологія., 2018. - №1 (8). – С.26-29.

4. Прохоров А.О., Валлулина М.Е., Габдреева Г.Ш., Гарифуллина М.М., Менделевич В.Д. Психология состояний: Уч. пос./ Под ред. А.О.Прохорова. – М: Изд-во «Когито-центр», 2011. - 623 с.

5. Golman D/ Working with Emotional Intelligence/ - New York: Bantani Books, 1998 – 383 p.

6. Kamli N.H.H., Alavi M., Mehrinezhad S.A., Ahmadi A. Academic stress and self-regulation amend university students in Malaysia: Mediator role of mindfulness// Behavioral/ Sciences. 2018. – 8(1), 0012.

**МАРКШЕЙДЕРСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБІТ З НОРМУВАННЯ
БАЛАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ЗАПАСІВ ЗА СТУПЕНЕМ
ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ДО ВИДОБУТКУ В УМОВАХ
ГІРНИЧОВИДОБУВНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

ШОЛОХ М.В.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри маркшейдерії

Криворізький національний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Управління балансово-промисловими запасами на гірничовидобувних підприємствах являє собою систему взаємозалежних технологічних процесів, спрямованих на підвищення ефективності їх видобутку і використання; забезпечує ритмічну роботу підприємства, високий рівень видобутку запасів з надр, стабільний якісно-технологічний склад корисних копалин у товарній залізородній масі, яка надходить на переробні підприємства; здійснюється шляхом управління видобутку корисних копалин з надр, балансово-промислових запасів за ступенем підготовленості до видобування, системою процесів усереднення вмісту якісно-технологічних показників корисних копалин у товарній залізородній масі на гірничовидобувних підприємствах, складах і переробних підприємствах повинно бути оптимальним, тобто забезпечувати одержання максимального економічного ефекту. Це означає, що оптимальною повинна бути вся система процесів управління балансово-промисловими запасами. Система управління буде оптимальна в тому випадку, коли будуть оптимальними параметри кожного процесу системи: видобуток балансово-промислових запасів, усереднення вмісту якісно-технологічних показників корисних копалин у товарній залізородній масі на гірничовидобувних підприємствах, складах і переробних підприємствах, підготовленості балансово-промислових запасів до видобування. Проведені

дослідження [1; 2] показали доцільність і ефективність спільної оптимізації систем усереднення вмісту якісно-технологічних показників корисних копалин у товарній залізорудній масі і підготовленості до видобування балансово-промислових запасів. Встановлені залежності між параметрами і характеристиками процесів: видобуток балансово-промислових запасів, усереднення вмісту якісно-технологічних показників корисних копалин у товарній залізорудній масі і підготовленості до видобування розглядаються як основа для розробки методів спільної оптимізації всієї системи управління балансово-промисловими запасами на гірничовидобувних підприємствах, складах і переробних підприємствах за економічними критеріями [1].

Інформаційну основу систем управління балансово-промислових запасів становить гірничо графічна маркшейдерсько-геологічна документація і результати оцінки кількості і вмісту якісно-технологічних показників корисних копалин у товарній залізорудній масі на всіх стадіях його видобутку і переробки. У зв'язку із цим інформація про кількість, вміст якісно-технологічних показників корисних копалин у товарній залізорудній масі і переробка, розглядається як невід'ємна складова частина системи маркшейдерського забезпечення робіт при управлінні балансово-промисловими запасами, а параметри і характеристики процесу одержання інформації оптимізуються разом з оптимізацією всієї системи управління запасами.

Пристаюючи до нормування за ступенем підготовленості до видобування балансово-промислових запасів уточнюється перелік гірничо-капітальних, гірничопідготовчих і нарізних виробок. Це дозволяє правильно визначати готові до видобування, підготовлені і розкриті балансово-промислові запаси магнетитових роговиків в умовах гірничовидобувного підприємства і уникнути помилок на першому етапі нормування підготовленості балансово-промислових запасів до видобування. Гірничі виробки при підземному способі розробки балансово-промислових запасів магнетитових роговиків підрозділяються у такий спосіб.

1. Гірничо-капітальні виробки: вертикальні стволи, виробки навколо ствольних дворів, квершлагги, які розкривають дільниці рудні тіла і поклади або окремі рудні тіла залізорудного родовища, головні відкаточні і вентиляційні штреки, орти і розсічки ортів (10 м), вентиляційні квершлагги і штреки, вентиляційні ходові підняттяві, які служать запасними ходами в поверсі, капітальні рудоспуски і породоспуски, виробничо-господарчі камери, свердловини загально шахтного призначення (вентиляційні, дегазаційні, дренажні, водовідливні, кабельні, лісоспускні і інші).

2. Гірничопідготовчі виробки: відкотні штреки, орти і заїзди, вентиляційні штреки і орти, крім гірничокапітальних.

3. Нарізні виробки: бурові камери вентиляційних підняттявих, бурові камери відрізних підняттявих, відрізні підняттяві, бурові штреки, вентиляційно-бурові орти, вентиляційні орти, вентиляційні штреки (крім гірничопідготовчих), рудоспуски у камери, ходки у камери, збійки з вентиляційними підняттявими, підсічні штреки, ходові підняттяві, випускні воронки, камери під воронками, вібровипускні орти, траншеї під віброустановки, розпушення над відкаточним штреком, камери скреперних лебідок.

Визначення нормативів балансово-промислових запасів магнетитових роговиків за ступенем підготовленості до видобутку проводиться з обліком існуючих на гірничовидобувному підприємстві геологічних, гірничотехнічних, технологічних і організаційних умов видобутку балансово-промислових запасів. Розрахункам нормативів балансово-промислових запасів магнетитових роговиків кожної категорії підготовленості передують розрахунки числа видобувних одиниць і блоків. Визначення числа блоків, які забезпечують виконання планової продуктивності гірничовидобувного підприємства, здійснюється за формулою

$$n'_{\text{во}} = \frac{k_1(D_{\text{п}} - D'_{\text{п}})}{s k_{\text{п}} d_{\text{зм}}}, \quad (1)$$

де D'_n - плановий обсяг балансово-промислових запасів нарізних, гірничо-підготовчих і гірничо-капітальних виробок; s - тривалість розглянутого періоду часу у змінах; k_n - середній коефіцієнт використання видобувної одиниці у розглянутий період часу; $\bar{d}_{zm}=0,625$ – середня змінна продуктивність блоків, тис. т.; $\bar{k}_n=0,64$ – середній коефіцієнт використання блоку протягом року. Для залізородних гірничовидобувних підприємств Кривбасу приймається $k_1=1,05$ [1].

При плановому числі робочих змін гірничовидобувного підприємства по видобутку балансово-промислових запасів магнетитових роговиків протягом року $s=879$ змін і плановій річній продуктивності шахти з очисних робіт $\Delta D=3120$ тис. т, отримуємо $n'_{B_0}=9,3$.

Гірничовидобувне підприємство поставляє залізородну масу на дробарно-збагачувальну фабрику. Діапазон обмеження коливань вмісту якісно-технологічних показників корисного компонента, пов'язаного з магнетитом, щодо його планового значення різний: у більшу сторону – 2 %, а в меншу – 1 %. Ці вимоги не вважаються обґрунтованими по наступних причинах. Статистичні розподіли вмісту якісно-технологічних показників корисного компонента, пов'язаного з магнетитом, у змінних і добових обсягах балансово-промислових запасів магнетитових роговиків, які надходить на дробарно-збагачувальну фабрику, симетричні і близькі до нормального закону розподілу. Ця закономірність підтверджена дослідними даними [2]. Не є виключенням із цього правила шахта. Симетричність розподілу вмісту якісно-технологічних показників корисного компонента, пов'язаного з магнетитом у залізородній масі, яка надходить на дробарно-збагачувальну фабрику, свідчить про те, що при виконанні вимог до усереднення вмісту якісно-технологічних показників корисних копалин у залізородній масі, що наведені вище, середній вмісту якісно-технологічних показників корисного компонента, пов'язаного з магнетитом у видобутій залізородній масі буде вище планового на 0,5 % і фактичні відхилення від середнього складуть $\Delta=\pm 1,5$ % (із заданою ймовірністю). Для більш жорстких умов ймовірність $p=0,85$ і коефіцієнт ймовірності $t=1,44$. Середнє квадратичне

відхилення вмісту якісно-технологічних показників корисного компонента, пов'язаного з магнетитом відповідно до вимог до внутрішньо шахтного усереднення вмісту якісно-технологічних показників корисних копалин у залізорудній масі, буде дорівнювати $\sigma_{c_0}=1,042$. В умовах шахти питома вага видобутку балансово-промислових запасів магнетитових роговиків з очисних виробок становить $p_{оч}=0,924$. Крім того, $V_d=0,4$; $\bar{p}_c=0,06$; $\sigma_c^2=6,9$; $\delta_c^2=5,4$. Розрахунки числа блоків $n'_{во}$, що забезпечують виконання вимог до усереднення вмісту якісно-технологічних показників корисних копалин у залізорудній масі, визначаються за виразом

$$n''_{во} = \frac{1}{\sigma_{c_0}^2 - p_{оч}^2 \bar{\sigma}_c^2 \bar{p}_c} \{ p_{оч}^2 [\bar{\sigma}_c^2 (1 + V_d^2 - \bar{p}_c) + \delta_c^2 V_d^2] - \sigma_{c_0}^2 V_d^2 \}, \quad (2)$$

де $p_{оч}$ - питома вага видобутку з очисних робіт у загальному обсязі видобутку шахти; σ_c^2 - дисперсія вмісту якісно-технологічних показників корисного компонента, пов'язаного з магнетитом у загальнорудничому потоці залізорудної маси, %²; $\bar{\sigma}_c^2$ - середня дисперсія вмісту якісно-технологічних показників корисного компонента, пов'язаного з магнетитом в одиничному потоці залізорудної маси, що надходить із видобувного забою («внутрішньоруднична дисперсія»), %²; δ_c^2 - дисперсія середніх значень вмісту якісно-технологічних показників корисного компонента, пов'язаного з магнетитом у одиничних потоках залізорудної маси («міжзабійна дисперсія»), %²; V_d - коефіцієнт варіації продуктивності видобувної одиниці; \bar{p}_c - середній коефіцієнт кореляції вмісту якісно-технологічних показників корисного компонента, пов'язаного з магнетитом у одиничних потоках залізорудної маси.
 $n''_{во} = 9,6$.

У результаті визначення нормативного числа очисних блоків за технічними критеріями – планова продуктивність шахти і заданий рівень однорідності вмісту якісно-технологічного складового корисних копалин у

залізорудній масі – встановлено два значення $n'_{\text{BO}}=9,3$ і $n''_{\text{BO}}=9,6$. Із цих двох значень для роботи на шахті приймається більше, що забезпечує планову продуктивність і рівень однорідності вмісту якісно-технологічних показників корисних копалин у залізорудній масі, тобто нормативне число блоків у стадії випуску відбитої залізорудної маси приймається $n_{\text{BO}}=9,6$. Число блоків у стадії випуску відбитої залізорудної маси без резерву визначається за формулою

$$\bar{n}_{\text{Bo}} = \frac{D_{\text{II}}}{n_{\text{к}} d_{\text{ЗМ}}}; \bar{n}_{\text{Bo}} = 5,7. \quad (3)$$

Для розрахунків за формулою

$$n_{(\text{об})0} = \bar{n}_{\text{об}} + t\sigma_{n_{\text{об}}}, \quad (4)$$

де $\bar{n}_{\text{об}}$ і $\sigma_{n_{\text{об}}}$ - середнє значення і середнє квадратичне відхилення числа видобувних одиниць у стадії буріння вибухових свердловин до початку випуску розпушеної залізорудної маси; t - коефіцієнт ймовірності нормативного числа блоків у стадії буріння вибухових свердловин попередньо встановлюється середня тривалість буріння вибухових свердловин до початку випуску розпушеної залізорудної маси з блоку.

Середня тривалість буріння вибухових свердловин до початку випуску розпушеної залізорудної маси визначається за формулою

$$t_{\text{об}i} = \frac{V_{\text{б}i}}{n_{\text{ст}} d_{\text{б}}}, \quad (5)$$

де $V_{\text{б}i}$ - обсяг буріння свердловин i -ої видобувної одиниці до початку випуску розпушеної залізорудної маси; $n_{\text{ст}}$ - число бурових станків; $d_{\text{б}}$ - продуктивність бурового станка.

Показник $\bar{t}_{\text{об}}$ розраховується у такий спосіб

$$\bar{t}_{\text{об}} = \frac{1}{n_{\text{д}}} \sum_{i=1}^{n_{\text{д}}} t_{\text{об}i}. \quad (6)$$

В умовах шахти $\bar{t}_{\text{об}}=4$ місяці. Середній час випуску розпушеної залізорудної маси розраховується за формулою

$$t_{\text{в}i} = \frac{q_{\text{вих}} n_{\text{Bo}}}{D_{\text{II}}}, \quad (7)$$

де $q_{\text{вих}}$ – балансово-промислові запаси, які видобуваються, i -ю видобувною одиницею з урахуванням втрат балансово-промислових запасів і засмічення вмісту якісно-технологічних показників корисних копалин.

З виразу (7) випливає

$$\bar{t}_B = \frac{\bar{q}_{\text{вих}_i} \bar{n}_{B_0}}{D_{\Pi}}. \quad (8)$$

За фактичним даними $\bar{t}_B = 11,6$ місяців. Коефіцієнт варіації $V_{tB} = 0,4$. Використовуючи формули

$$n_{o6} = \frac{\bar{n}_{B_0} \bar{t}_{o6}}{\bar{t}_B (1 + V_{iB}^4)} (1 + V_{iB}^2 + V_{iB} \sqrt{V_{n_B}^2 + V_{t_{o6}}^2}) = \frac{\bar{n}_{B_0} \bar{t}_{o6} k_i}{\bar{t}_B}, \quad (9)$$

$$\sigma_{n_{o6}} = \frac{1}{\sigma_{i_6}} (\bar{n}_{o6} \bar{t}_e - \bar{n}_{e_0} \bar{t}_{o6}). \quad (10)$$

Отримаємо $\bar{n}_{o6} = 2,5$; $\sigma_{n_{o6}} = 1,3$. Нормативне число блоків у стадії буріння вибухових свердловин становить $n_{o6_0} = 4,7$, при коефіцієнті ймовірності $t = 1,7$. Аналізуючи отримані дані, а також те, що в умовах шахти коефіцієнт нерівномірності $k_{\text{нт}} = 1,7$, величина вихідних балансово-промислових запасів магнетитових роговиків одного блоку, що видобуваються, $\bar{q}_r = 286$ тис. т, норматив готових до видобування балансово-промислових запасів магнетитових роговиків відповідно до виразу

$$H_r = 0,5 n_{B_0} \bar{q}_{\text{исх}} + n_{o6} \bar{q}_{\text{исх}} + n_{o6} \bar{q}_{\text{исх}} \pm 0,5 n' k_n \bar{q}_{\text{исх}} + \Delta H_{r_2} \quad (11)$$

буде дорівнювати $H_r = 2717 \pm 243$ тис. т.

В одиницях часу (у місяцях) норматив готових до видобування балансово-промислових запасів магнетитових роговиків складе $H_r = 9,4 \pm 0,8$ місяці.

Для розрахунків нормативу підготовлених до видобування балансово-промислових запасів додатково до тих даних, які встановлені при нормуванні готових до видобування балансово-промислових запасів магнетитових

роговиків, встановлюється нормативне число блоків у стадії проведення нарізних робіт до початку буріння вибухових свердловин, тобто величину $N_{\text{НО}}$. Розрахунки виконуємо за формулами

$$N_{\text{H}} = \bar{N}_{\text{H}} + t\sigma_{N_{\text{H}}}, \quad (12)$$

де \bar{N}_{H} і $\sigma_{N_{\text{H}}}$ - відповідно середнє значення і середнє квадратичне відхилення числа блоків у стадії нарізних робіт до початку очисного виймання балансово-промислових запасів.

$$\frac{N_{\text{ВП}}}{t_{\text{ВП}}} = \frac{N_{\text{H}}}{t_{\text{H}}} \quad \text{або} \quad \frac{N_{\text{ВП}}}{t_{\text{H}}} = \frac{N_{\text{H}}}{t_{\text{ВП}}}. \quad (13)$$

$$\bar{N}_{\text{H}} = \frac{\bar{N}_{\text{ВП}} \bar{t}_{\text{H}}}{\bar{t}_{\text{ВП}} (1 + V_{t_{\text{ВП}}}^4)} (1 + V_{t_{\text{ВП}}}^2 + V_{t_{\text{ВП}}} \sqrt{V_{N_{\text{ВП}}}^2 + V_{t_{\text{H}}}^2}). \quad (14)$$

$$\sigma_{N_{\text{H}}} = \frac{1}{\sigma_{t_{\text{ВП}}}} - (\bar{N}_{\text{H}} \bar{t}_{\text{ВП}} - \bar{N}_{\text{ВП}} \bar{t}_{\text{H}}). \quad (15)$$

Показники \bar{t}_{H} , $\sigma_{t_{\text{H}}}$ а отже, і $V_{t_{\text{H}}}$ визначаються за фактичним даними роботи гірничовидобувного підприємства за формулами

$$\bar{t}_{\text{H}} = \frac{1}{N_{\text{б}}} \sum_{i=1}^{N_{\text{б}}} t_{\text{Hi}}, \quad (16)$$

$$\sigma_{t_{\text{H}}}^2 = \frac{1}{N_{\text{б}}} \sum_{i=1}^{N_{\text{б}}} (t_{\text{Hi}} - \bar{t}_{\text{H}})^2. \quad (17)$$

Час проведення нарізних робіт t_{Hi} у i -му блоці до початку очисного виймання балансово-промислових запасів магнетитових роговиків визначається обсягом нарізних виробок ω_i , числом прохідницьких бригад $n_{\text{нб}i}$, зайнятих на нарізних роботах у блоці і продуктивністю $d_{\text{нб}i}$ за формулою

$$t_{ni} = \frac{\omega_i}{n_{нбi} \bar{d}_{нбi}}, \quad (18)$$

де $\bar{d}_{нбi}$ - середня продуктивність однієї бригади прохідників у i -му блоці при виконанні нарізних робіт [1].

Середній час проведення нарізних робіт до початку очисного виймання балансово-промислових запасів магнетитових роговиків становить $\bar{t}_н = 3,9$ місяці. Нормативне число блоків у стадії нарізних робіт становить $\bar{N}_н = 2,5$; $\sigma_{N_n} = 1,5$; $N_{H_0} = 5$.

Норматив підготовлених до видобутку балансово-промислових запасів магнетитових роговиків шахти визначається згідно формули

$$H_q = (0,5N_{вп} + N_{обп} + N_n \pm 0,5N'_п k_{нп}) \bar{q}_п + \Delta H_{п2}, \quad (19)$$

де $N_{вп}$ і $N_{обп}$ - число блоків відповідно у стадіях випуску відбитої залізорудної маси і буріння вибухових свердловин до початку випуску; N_n - число блоків у стадії проведення нарізних робіт до початку очисного виймання запасів магнетитових роговиків; $q_п$ - середня величина вихідних підготовлених до видобутку запасів магнетитових роговиків блоку; $k_{нп}$ - коефіцієнт нерівномірності введення блоків в очисне виймання запасів магнетитових роговиків, визначається за формулою

$$k_{нп} = 1 + \frac{t\sigma_{T_n}}{T_n} = 1 + tV_{T_n}, \quad (20)$$

де T_n і σ_{T_n} - відповідно середнє значення і середнє квадратичне відхилення інтервалу часу між введенням груп блоків у стадії нарізних робіт; $\Delta H_{п2}$ - похибка визначення нормативу підготовлених до видобутку запасів магнетитових роговиків.

Норматив підготовлених до видобутку балансово-промислових запасів магнетитових роговиків шахти складає $H_{\pi} = 4147 \pm 243$ тис. т. В одиницях часу норматив підготовлених до видобутку запасів магнетитових роговиків складатиме $H'_{\pi} = 14,3 \pm 0,8$ місяці. Запаси магнетитових роговиків на шахті переводяться в розкриті групами блоків у міру виконання гірничо-капітальних робіт. Середнє число блоків у стадії випуску розпушеної залізорудної маси становить $\nu = 1,9$. Нормативне число блоків у стадії випуску розпушеної залізорудної маси $\bar{N}_{e_0} = 5$. Середня величина запасів магнетитових роговиків, що видобуваються з блоку $\bar{q}_B = 1430$ тис. т. Середня тривалість випуску розпушеної залізорудної маси, яка видобувається з блоку $t_{B_0} = 30,5$ місяців. Нормативне число блоків у стадії буріння вибухових свердловин до початку випуску розпушеної залізорудної маси визначаємо з формулами

$$\bar{N}_{B_{06}} = \frac{\bar{N}_{B_0} \bar{t}_{B_{06}}}{t_{B_0} (1 + V_{t_{B_0}}^4)} (1 + V_{t_{B_0}}^2 + V_{t_{B_0}} \sqrt{V_{N_{B_0}}^2 + V_{t_{e_06}}^2}); \quad (21)$$

$$\sigma_{N_{B_{06}}} = \frac{1}{\sigma_{t_{B_0}}} (\bar{N}_{B_{06}} \bar{t}_{B_0} - \bar{N}_{B_0} \bar{t}_{B_{06}}), \quad (22)$$

де \bar{N}_{B_0} , \bar{t}_{B_0} , $\bar{t}_{B_{06}}$ - середні значення; $\sigma_{N_{B_0}}$, $\sigma_{t_{B_0}}$, $\sigma_{t_{B_{06}}}$ - середні квадратичні відхилення; $V_{N_{B_0}}$, $V_{t_{B_0}}$, $V_{t_{B_{06}}}$ - коефіцієнти варіації величин N_{B_0} , t_{B_0} , $t_{B_{06}}$; визначаються у такий спосіб $\bar{N}_{B_{06}} = 0,8$; $\sigma_{N_{B_{06}}} = 0,4$; $N_{B_{06_0}} = 1,5$

Аналогічно визначається:

– нормативне число блоків у стадії проведення нарізних робіт до початку буріння вибухових свердловин $N_{BH0} = 1,1$;

– число блоків у стадії проведення гірничопідготовчих робіт до початку нарізних $N_{BH0} = 4$.

Норматив розкритих запасів магнетитових роговиків, які видобуваються з блоків шахти розраховується за формулою

$$H_B = q_B (0,5N_{B_0} + N_{об_0} + N_{BH_0} + N_{BP_0} \pm 0,5N'_e k_{HB}) + \Delta H_{B_2}, \quad (23)$$

де \bar{q}_B - середня величина готових до видобування балансово-промислових запасів магнетитових роговиків, які видобуваються з дільниці; k_{HB} - коефіцієнт нерівномірності введення груп дільниць у стадію проведення гірничопідготовчих робіт.

Значення коефіцієнтів k_{HB} розраховується за формулою

$$k_{HB} = 1 + \frac{t\sigma_{TB}}{T_B} = 1 + V_{m_g}, \quad (24)$$

де T_B і σ_{TB} - відповідно середнє значення і середнє квадратичне відхилення інтервалів часу між введеннями груп дільниць у стадію проведення гірничопідготовчих робіт; t - коефіцієнт ймовірності; V_{TB} - коефіцієнт варіації.

Норматив розкритих запасів магнетитових роговиків становить $H_B = 13013 \pm 1072$ тис. т, а в одиницях часу норматив розкритих балансово-промислових запасів магнетитових роговиків, що видобуваються з блоків шахти складе $H'_B = 45 \pm 4,1$ місяців

Перехід шахти на роботу з нормативною підготовленістю балансово-промислових запасів магнетитових роговиків пов'язаний зі зменшенням числа очисних камер у всіх стадіях проведення гірничих робіт:

- випуску відбитої залізородної маси – на 3 блоки;
- буріння вибухових свердловин до початку випуску – на 1,2 блоки;
- нарізних робіт до початку буріння вибухових свердловин – на 1,2 блоки.

У зв'язку зі зменшенням числа видобувних одиниць собівартість продукції знижується за рахунок скорочення витрат на підтримку нарізних і підготовчих виробок, їх освітлення і вентиляцію. У зв'язку зі скороченням числа підготовчих і нарізних виробок підготовлені до видобування балансово-промислові запаси зменшуються на 5,4 блоків, що становить $5,4 \times 883 = 4768$ тис. т підготовлених до видобутку балансово-промислових запасів, з яких

видобувається $5,4 \times 289 = 1561$ тис. т. В умовах шахти на 1000 т балансово-промислових запасів, які видобуваються, приходиться $8,49 \text{ м}^3$ підготовчих виробок. Скорочення обсягу гірничопідготовчих робіт становить $1561 \times 8,49 = 13253 \text{ м}^3$. Звідси річна економія за рахунок вивільнення обігових коштів дорівнює $E_1 = 33,5$ тис. грн.

Витрати на підтримку підготовчих виробок – провітрювання, освітлення, ремонт і інше – в умовах шахти становлять 0,02 грн. на 1 т балансово-промислових запасів магнетитових роговиків. Зниження експлуатаційних витрат складе

$$E_1 = qct = 17,3 \text{ тис. грн.} \quad (25)$$

де q – балансово-промислові запаси магнетитових роговиків одного блоку, які видобувають, тис. т; c – експлуатаційні витрати на провітрювання, освітлення, ремонт підготовчих виробок на 1 т балансово-промислових запасів магнетитових роговиків, які видобувають, грн/т; m – число очисних блоків у всіх стадіях проведення гірничих робіт, що зменшується з нормативною підготовленістю балансово-промислових запасів магнетитових роговиків.

Річний економічний ефект від скорочення трьох блоків в умовах шахти становить 50,8 тис. грн.

Таким чином, проблема раціонального використання природних ресурсів надр базується на основі корінної перебудови маркшейдерського забезпечення робіт при управлінні природокористування. Стосовно до освоєння діляниць рудного тіла і покладу родовища балансово-промислових запасів природокористування надр як система заходів, спрямованих на підтримку раціональної взаємодії між діяльністю користувачів надр і геологічним середовищем, забезпечує раціональне використання природних ресурсів надр і попереджає прямий і непрямий шкідливий вплив гірничовидобувного виробництва на це середовище. Завдання природокористування надр визначається не в забороні або обмеженні споживання природних ресурсів, а в організації раціонального використання на основі науково обґрунтованих

методів і правил при максимальній економічній і екологічній ефективності. Розв'язок цих завдань здійснюється шляхом переорієнтації маркшейдерського забезпечення робіт при управлінській системі природокористування у сфері гірничовидобувного виробництва на основі перекладу її з існуючої економічної функції, яка характеризує споживче відношення до природних ресурсів, на виконання еколого-економічної функції, що передбачає в якості найголовнішої діяльності користувачів надр раціональне природокористування.

Використана література:

1. Шолох М.В. (2016). Методика визначення і нормування вмісту якісних показників корисних копалин у промислово-балансових запасах / М.В. Шолох // – Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2016. – 160 с.
2. Шолох Н.В. (2002). Программный модуль оптимизации промышленных запасов на глубоких железорудных карьерах. / Н.В. Шолох // Качество минерального сырья. – Кривой Рог, 2002. – С. 290–293.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

ВОРОНЬКО-НЕВІДНИЧА Т.В.

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри менеджменту;

ОБЛАП Д.С.

магістрант менеджменту

спеціальність 073 Менеджмент

Полтавська державна аграрна академія

м. Полтава, Україна

Сучасні умови активізації глобалізаційних процесів зумовлюють необхідність перегляду ролі держави, тенденцій розвитку бізнесу-процесів, адаптації суб'єктів господарювання як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках тощо. Наслідком цього є зростання необхідності вирішення стратегічних завдань. Як правило, підприємство у процесі свого розвитку знаходиться в постійній взаємодії з іншими суб'єктами ринку, формує відносини з оточенням – споживачами, конкурентами, постачальниками, посередниками тощо. Кожна форма взаємовідносин елементів суб'єкта господарювання з елементами його оточення є стратегічною проблемою, що вимагає дослідження, адекватної теорії для її вирішення.

Організації, що впевнено і надійно утримують свої конкурентні позиції на ринку, мають у своєму арсеналі чітко продуману стратегію, яка складається із запланованих, продуманих цілеспрямованих дій у різному масштабі часу і простору на непередбачений розвиток ситуації й на постійну конкурентну боротьбу. З цього приводу П. Дойль відзначає наступне: «Компанії, що не звертають належної уваги на ринки, які постійно змінюються, та не відслідковують ринкову ситуацію, приречені бути викинутими на берег» [1]. Це

свідчить про те, що спроможність до адаптації будь-якої підприємницької структури залежить від уміння постійно підтримувати високу конкурентоспроможність на ринку, вчасно реагувати на зміни, на вимоги ринку, на конкуренцію.

Широкої популярності набуло визначення стратегії Г. Мінцберга, наведені ним у вигляді комбінації 5-ти «Р» [2, с. 11-24]:

- стратегія – план дій (Plan);
- стратегія – хитрість, тобто дії, націлені на те, щоб перехитрити своїх супротивників (Ploy);
- стратегія – порядок дій, тобто план може бути не реалізований, але порядок дій повинен бути забезпечений в будь-якому випадку (Pattern);
- стратегія – позиція в навколишньому середовищі, тобто зв'язок зі своїм оточенням (Position);
- стратегія – перспектива, тобто бачення того стану, до якого треба прагнути (Perspective).

Професор Гарвардської школи бізнесу Річард Румельт [3, с. 18] зазначає, що стратегія є набором послідовних аналітичних заходів, концепцій, методик, аргументів та дій, що покликані знайти таке рішення проблеми, яке дозволить серйозно вплинути на ситуацію та виправити її. У числі різних способів управлінського впливу на стратегічні проблеми підприємств з метою їх вирішення можна виділити систему взаємопов'язаних функцій стратегічного менеджменту, метою яких є формування стратегії розвитку: стратегічний аналіз, стратегічний вибір, контроль реалізації стратегії.

На думку В. Василенка [4], стратегічне управління – це процес, за допомогою якого менеджери здійснюють довгострокове керівництво організацією, визначають специфічні цілі діяльності, розробляють стратегії для досягнення цих цілей, враховуючи всі релевантні (найсуттєвіші зовнішні та внутрішні умови, а також забезпечують виконання розроблених відповідних планів, що постійно розвиваються і змінюються.

Отже, стратегічне управління являє собою процес вибору й реалізації цілей, що дозволяє вивчати зовнішнє оточення, а також проводити процес формування стратегії щодо внутрішніх та зовнішніх можливостей розвитку підприємницького суб'єкту при досягненні поставленої мети, який, на нашу думку, дає більш чітке уявлення про те, яким повинно бути підприємство в майбутньому.

Наразі існує безліч концепцій формування стратегії. Розглядаючи їх еволюцію, можна виділити наступні етапи зміни основних акцентів стратегічного менеджменту:

- розробка стратегії за періодами її реалізації (1970-ті рр.);
- визначення стратегічних позицій (1980-ті рр.);
- управління на основі відбору виконуваних стратегічних завдань (1990-ті рр.);
- управління в умовах зростаючої невизначеності зовнішнього середовища (кінець 1990-х рр.);
- управління мережевими утвореннями (2000-ті рр.).

Необхідно зазначити, що підвищення рівня нестабільності провокує управлінську практику виробляти нові методи стратегічного менеджменту, які регламентують діяльність організації. Застосування стратегічного підходу у діяльності підприємства сприятиме створенню системи, в якій конкретні управлінські рішення забезпечують збалансований розвиток усіх компонентів діяльності підприємства відповідно до умов зовнішнього середовища.

Однією з найпоширеніших хибних думок є та, що стратегія і стратегічне мислення є виключною сферою вищого керівництва підприємства. Це припущення є історично обґрунтованим, але воно не доречне на сучасному етапі функціонування ринків та підприємств. За часів Стародавньої Греції видавали ліцензії на стратегічне мислення і полководці були єдиними стратегами. Проте, з кінця XIX ст. концепція стратегії активно почала впроваджуватися у функціонування організацій різних рівнів. Практика господарювання доводить необхідність залучення працівників всіх рівнів до

стратегічного мислення та формування різновекторних цілей і завдань. Для цього є низка причин.

По-перше, підприємства функціонують за умов максимально швидких змін, а отже, розроблені стратегії потребують постійного коригування, уточнення тощо. За цих умов діяльність керівників стає важчою і саме командна робота дозволить швидше адаптуватися, при цьому кожен працівник відповідатиме за свій підрозділ та прийматиме рішення на місцях. Коли рішення приймаються на нижчому рівні, то, відповідно, скорочується термін впровадження змін.

По-друге, складність управління організацією. Динамічні умови бізнес-процесів зміщують акценти з питань контролю виключно у бік відстеження ситуацій, при цьому знижуються можливості впливу на них. Проте, завдяки залученню до процесів стратегічного планування працівників нижчого рівня, можливо сформувати та контролювати реалізацію стратегії. Зокрема, це означає, доцільність залучення працівників всіх рівнів підприємства до семінарів, тренінгів тощо з метою популяризації стратегічного мислення. У результаті чого є можливість формування корпоративної культури, в основі якої є розуміння та відповідальність за розвиток організації.

По-третє, потреба у гнучких організаційних структурах. Про це говорить Іцхак Адізес у своїх працях та наголошує, що великі компанії повинні бути мобільними, структуруватись на невеликі підрозділи і дарувати в середині колективу та назовні «любов» [5]. Зокрема, Google та Lego визнали важливість створення та підтримки гнучких організаційних структур. Гнучкість дозволить компаніям реагувати на швидкі зміни, спричинені інноваційними технологіями, зміною потреб клієнтів та нових конкурентів. Однак, гнучка організація може працювати лише зі стратегічно орієнтованими працівниками. Коли кругозір працівників закінчується в межах власної робочої зони, швидке коригування навряд чи можна здійснити. Під гнучкістю мається на увазі, що зміни можуть бути ініційовані не тільки зверху, тобто керівництвом, але й знизу, від

працівників, які часто орієнтуються у нових тенденціях раніше, ніж керівництво [6].

По-четверте, низька результативність господарювання внаслідок надмірного перенавантаження керівниками. Якщо існує корпоративна культура, в якій спільне стратегічне бачення не винагороджується, це призводить до опору змінам. Вищеперераховане вказує на існування світових тенденцій щодо зростання стратегічної значимості кожного працівника.

Сучасний світ характеризується швидким розвитком технологій, глобальною й регіональною організацією виробництва і, як результат, дедалі більшою конкуренцією за ресурси загалом та інвестиції, зокрема. Саме тому стратегічне планування розглядається нами як інструмент, що допомагає підвищити ефективність реагування на зміни та адаптувати підприємство до таких динамічних умов. Проте, вчені сперечаються щодо переваг стратегічного планування. Ще в середині 90-х рр. канадський професор управління Генрі Мінцберг у своїй книзі «Підйом та падіння стратегічного планування» поставив під сумнів корисність формального процесу стратегічного планування. І зважаючи на швидкі, непередбачувані зміни, є вагомими причини сумніватися у ефективності класичних методів стратегічного планування та шукати альтернативи [7]. Ми дотримуємося думки про те, що стратегічне планування формує основу для всіх управлінських рішень.

Українські реалії вказують на необхідність поєднання системності управління та реалізації можливостей конкретної ситуації. Підприємства потребують спрощення всіх процесів. Відповідно, для швидкого та ефективного вирішення економічних проблем, особливо у великих підприємницьких структурах, слід застосовувати поділ системи на локальні підсистеми в залежності від функціональних задач. При цьому, важливо забезпечити оптимальність поділу з огляду на завдання і мету організації. Основною метою поділу є формування, розвиток та функціонування системи менеджменту, в якій оперативні та локальні проблеми вирішувалися б у мінімальні строки, з оптимальним використанням ресурсів, і водночас з максимальною

результативністю. Тобто загальні управлінські завдання поділяються на локальні проблеми, і для їх розв'язання, своєю чергою, створюються локальні системи управління, діяльність яких ретельно перевіряється та координується.

У зв'язку із стрімким розвитком стратегічного менеджменту та значних його переваг щодо інших теорій, стратегічний менеджмент почав отримувати властивості, які йому непритаманні. Насамперед, стратегічний менеджмент не є універсальним інструментом, спроможним вирішити усі проблеми підприємства. Управлінцям слід застосовувати також й інноваційний менеджмент та керувати на основі різнопланових знань та інформації, оскільки пов'язані лише з менеджментом ірраціональні очікування, сподівання є джерелом багатьох непродуктивних наслідків. Найпоширенішим із них є такий, що стратегічний менеджмент забезпечує точне визначення параметрів та середовища організації в майбутньому. Насправді, він дає змогу оцінити перспективи майбутнього, зафіксувати бажані результати, але ймовірність досягнення визначених показників у системі стратегічного менеджменту не є 100 % [8].

Ще декілька років тому, згідно дослідження О. Е. Конової, в Україні була негативна ситуація з стратегічним плануванням, оскільки лише 30 % підприємств використовували його на постійній основі [9]. Проте слід констатувати, що ситуація покращилася і зараз підприємства ставляться максимально серйозно до свого майбутнього.

Отже, в Україні активно впроваджуються загальносвітові тенденції розвитку стратегічного планування. Зокрема, на ринку присутні такі бренди як Fedoriv, Global spirits, Banda agency, Unit city, Електрон, Миронівський Хлібопродукт, Кураж Базар, Immer Group, Okko та інші компанії, що мають результативні стратегії. Їх публічність демонструє іншим організаціям приклад для наслідування, і є доказом того, що в Україні застосовуються світові тенденції стратегічного планування: спільна робота організованих команд, зменшення великих корпоративних структур, орієнтованість на працівників, інтерактивне навчання, створення позитивного досвіду, можливість віддаленої

роботи, застосування зовнішнього аудиту, використання найсильніших сторін співробітника, впровадження штучного інтелекту та інші новітні способи, що допомагають досягти максимального результату.

Отже, дане дослідження доводить тезис про те, що стратегічне управління є важливим функціональним ресурсом для сталого розвитку підприємницьких структур в умовах глобалізаційних процесів.

Використана література:

1. П. Дойль Менеджмент: стратегия и тактика: Пер. с англ. М.: 1999. 327 с.
2. The Strategy Concept I: Five Ps For Strategy. Henry Mintzberg. *California Management Review*. Vol. 30, No. 1, Fall 1987; pp. 11-24.
3. Румельт Р. Хорошая стратегия, плохая стратегия. В чем отличие и почему это важно / Ричард Румельт; пер. с англ. О. Медведь. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014. 448 с.
4. Василенко В. О., Ткаченко Т. І. Стратегічне управління: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2003. 396 с.
5. Адизес И. Управляя изменениями. Как эффективно управлять изменениями в обществе, бизнесе и личной жизни. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014. 368 с.
6. Gupta Milon 5 Gründe warum auf allen Unternehmensebenen strategisch gedacht werden sollte. 18 März 2016. URL: <http://www.strategicthinking.eu/5-gruende-warum-auf-allen-unternehmensebenen-strategisch-gedacht-werden-sollte/>.
7. Gupta Milon 5 verbreitete strategische Planungsfehler die Mittelständler vermeiden sollten. 3 August 2017. URL: <http://www.strategicthinking.eu/5-verbreitete-strategische-planungsfehler-die-mittelstandler-vermeiden-sollten/>
8. Тимейчук А. А. Розвиток стратегічного менеджменту у діяльності іноземних та вітчизняних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 691. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 99–104.

9. Кононова О. Є. Стан і тенденції розвитку стратегічного управління в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2016. Т. 21, вип. 7/1 (49). С. 99-103.

ACADEMIC ELOQUENCE AS A FUNDAMENTAL SKILL OF TEACHERS' PROFESSIONALISM

BULAKH V.P.

Postgraduate student

Department of Pedagogy and Educational Management

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

25006, 1 Shevchenko Street, Kropyvnytskyi, Kirovohrad region, Ukraine

Have you ever thought why some universities manage to become the very top leading world universities but some – keep remaining unpopular even inside of their own countries? Because most of the world titled universities have such a good reputation of their academic excellence (Harvard, Oxford, Cambridge, Stanford, Yale) that simply mentioning their names is enough: people are aware of how successful they are. For example, the first one is Harvard - the oldest higher education institution in the United States, which was established in 1636 and has educated 8 US presidents and 62 living billionaires. The second one is Oxford - the oldest university in the English-speaking world, very ancient, its founding date is unknown, teaching took place there as early as the 11th century. Oxford's alumni included more than 120 Olympic medalists, 26 Nobel Prize winners, 7 poets laureate, over 30 modern world leaders and 26 UK prime ministers. The third one is Cambridge - the fourth-oldest university in the world and the second-oldest university in the English-speaking world, which was founded in 1209 and has educated 98 Nobel laureates and 15 British prime ministers. The fourth one is Stanford, which founded only in 1885 but has been already nicknamed the "billionaire factory", with graduation employment rate 93%. The fifth one is Yale, which was founded in 1701 and has educated 5 US presidents. Four Yale graduates signed the American Declaration of Independence, and even today the university has the highest graduation employment rate – 98,2% [1]. Notwithstanding that fact that all those universities are quite different but *what* has unite them is *elite teaching staff* who

provides a really high-quality education which always was and still is "a passport to the American Dream" and "an engine for opportunity" for millions of Americans and other western citizens [2].

Since ancient times a quality education always has been based on the art of rhetoric – a very respected old science – which was regarded as a staple of a gentleman's education. In other words, for many centuries a really good education always was rhetorical. The authors of the book "Rhetorical education in America", clearly explain why rhetorical education was very successful. Firstly, because "*the purpose of a rhetorical education is twofold: to cultivate both the character of the individual and the success of a culture*" [3]. Secondly, rhetoric as "the art of creating messages" teaches teachers of proper verbal delivery skills, without which even the most knowledgeable of them will be ineffective and useless. So, the aim of this article – to prove that teachers' verbal abilities are an important facet of their professionalism and effectiveness, and otherwise, rhetorically deficient teachers are professionally incapacitated educators.

Teaching is a deeply rhetorical practice; it is inescapably rhetorical in its nature; teachers speak in front of others throughout their lives. Every day they use different words to shape attitudes and encourage their students to act in wishful (certain) ways. Every single day teachers try to persuade their students to do something, to make them feel good or bad about themselves. To achieve the results, they have to know how to employ their main teaching tool - language - which is always available and free, in a way simple to "*writers of great literature who have employed language powerfully to make us cry*" [4].

For professional teachers academic eloquence is not just a verbal act, is not simply a technique for effective class-room communication; for them it is fundamental skill of their professionalism. Teachers must know how to use *the power of words*, how to employ language wisely and well, how to present their lessons, ideas and findings in a way that maximized students receptiveness, their lessons should not only inform but also excite students, their lessons must not remind audio

or video books, they should capture the hearts and minds of their students, inspire them to learn, encourage them to engage with further studying.

Unfortunately, in nowadays earning a college or university diploma doesn't mean that graduates are fully ready for teaching jobs. Their diplomas, preparatory mandatory curriculum courses, successful university exit examination scores don't ensure their professional readiness. Very often the lack of pedagogical rhetorical, including explanation skills is primarily responsible for the lack of progress in their students. Rhetorically deficient teachers can't contribute much in their students' achievement and academic success.

Aristotle (384-322 B.C.), an ancient Greek philosopher, educator, scientist, the first prototype of the modern "professor" suggested that teaching is a highly developed skill, it is the highest form of understanding of the taught subject. In his *Metaphysics* he wrote: "...*what distinguishes the man who knows from the ignorant man is an ability to teach*" [5]. Thousand years later, in 1978 H. Hurt, M. Scott, J. McCroskey came to a clear conclusion: "*Knowledge is valuable in itself, but no matter how much one knows, there is no guarantee he or she can teach that knowledge to others. Communication is the crucial link between a knowledgeable teacher and a learning student*" [6]. Teachers of 21st century still need to convey their knowledge to others, and unfortunately, many of them have a difficult time to do so. When students fail to understand, many teachers blame students for their lack of understanding rather than blaming themselves for their failure to present their lessons in a clear and simplistic way which could maximize students' receptiveness and understanding [7].

Pedagogical rhetoric is a specific science which successfully unites humans' logic and emotion, deeply understands communication and grossly improves teaching. In many modern eastern universities, the power of pedagogical rhetoric in teaching is still underestimated whereas in the most of western universities, especially prestigious and elite ones, it remains a very respected study course in their curricula. Moreover, in many American universities rhetorical courses are mandatory not just for teachers but for most of specialties: "*Rhetoric is a fundamental building*

block of good education, whether it is followed by studies of Engineering, English or Entomology. Clear thinking, good argument and logical discussion are essential to academic student success in any discipline and field."[8].

Human beings are "linguistic animals" [9]. Our language is the essential instrument of our education. That's why we strongly believe that highly professional teachers of 21st century should not only be "linguistic animals", but also "academically eloquence animals" whose educational lessons could "please students' ears" and "stimulate their minds". Boring, formal teaching style can't provide excellent teaching even a high-quality technological environment. Technology itself can't magically turn bad teaching into good because it is still a teacher who at the center of attention. Technology is only a convenient aid to traditional form of pedagogy and the classical passive-learner pedagogical techniques which are still remained very important.

American educational studies of the end of 20th century have proved that students taught by teachers with greater verbal activity (effective vocabulary and good verbal skills) learn more than those taught by teachers with lower verbal ability [10]. Firstly, teachers with better verbal abilities can more effectively convey teaching materials to their students. Secondly, real teachers-professionals view themselves responsible for the success of their students and truly believe that all of them are capable to learn. Thirdly, they understand their students academically, emotionally, socially, intellectually, psychologically because they have really strong communication skills.

Obviously, words are very powerful. They can drive us to our knees and bring us to tears. They can raise us to the heights of joy or the depths of despair [11]. Highly professional teachers are great rhetoricians who know how to "mobilized the language and sent it into battle of the successful teaching". They know that the human brain has two distinct hemispheres, each of which is responsible for different functions: *left* for logic, analysis, organization, math, science, knowledge and facts and *right* for emotion, intuition, art, music, belief, spirituality. We – human beings -

use both of them, but we have a tendency to one way of thinking: logical or emotional.

Highly professional teachers with excellent language expression skills know how to deliberately to engage both sides of their students' brains to increase their chances of being understood. Their lessons are highly logical, clearly structured, properly organized, easy to follow as well as creative, exciting, emotional and memorable. Many twenty-first century teachers know how to teach, their lessons are well-prepared and well-structured but businesslike: dry, predictable, boring and instantly forgettable. They don't know how to grab students' attention from the start, how to make powerful openings and memorable closings, how to connect with their students mentally, how to step into their shoes and look at things through their eyes. But ancient rhetoric, from its beginning in Sicily in the fifth century B.C., has always known the proper answers on the above-mentioned teaching problems. For thousand years, it has been helping professional educators to express themselves effectively orally and in writing, verbalize their thoughts in a clear and coherent way, present the material in an organized and comprehensible ways, explain things logically and convincingly to the class. Doctor of Pedagogical Science, Professor of Central Ukrainian State Pedagogical University S. Shandruk clearly states in her book and her article that only quality teachers will be able to improve students' academic achievements [12, 13].

In conclusion, we would like just to point out that one of the fundamental features which separates the high-quality professional teachers from the lowermost quality professional teachers is their academic eloquence. Rhetorically deficient teachers - "rhetorical invalids" - are professionally incapacitated educators because they can't properly convey their knowledge to their students: poor and limited explanation leads to poor and limited understanding. The poor and limited understanding leads nowhere.

References

1. QS World University Rankings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019>
2. Pathways to Prosperity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gse.harvard.edu/sites/default/files/documents/Pathways_to_Prosperty_Feb2011-1.pdf
3. Glenn C. J., Lyday M. M., Sharer W. B. Rhetorical Education in America. – University Alabama Press. – 2009. – 262 p.
4. Lindemann E. A rhetoric for writing teachers Oxford University Press. – New York. – 1987.
5. Wheelright P., Aristotle. – New-York: Odyssey. - 1951.
6. Hurt H.T., Scott M. D., McCroskey J. C. Communication in the classroom: Reading. – MA: Addison-Wesley. - 1978.
7. Palmer P. J. The courage to teach: Exploring the inner landscape of a teacher's life. - San Francisco: Jossey-Bass. - 1998. – 224 с.
8. Why is Rhetoric required? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://clas.uiowa.edu/rhetoric/about/why-is-rhetoric-required>
9. Keneth Burke's Definition of Man [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mesacc.edu/~bruwn09481/Syllabi/documents/KennethBurke-DefinitionMan.pdf>
10. Mottet T. P., Richmond V. P., McCroskey J. C. Handbook of instructional communication: rhetorical and relational perspectives. Taylor & Francis. – 2006. - 336p.
11. How Rhetoric can make your presentations powerful, effective & memorable [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://speaklikeapro.co.uk/Rhetoric%20&%20Public%20Speaking.htm#famousspeeches>
12. Шандрук С.І. Тенденції професійної підготовки вчителів у США: монографія / С. І. Шандрук. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – 496 с.

13. Shandruk S. Professional Training of Teachers in the United States as an Example for Improving the Professionalism and Competence of Pedagogues in Ukraine // Space and Culture. – 2019. - №2. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://spaceandculture.in/index.php/spaceandculture/article/view/454/314>

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

КОЗЯР М.М.

*доктор педагогічних наук, член-кореспондент Національної академії
педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки і психології
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна*

КОЗЛОВСЬКА І.М.

*доктор педагогічних наук, провідний наук співробітник
Інституту освіти, культури і зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ДЖУЛАЙ Л.І.

*кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри анатомії, фізіології та патології
ТзОВ «Львівський медичний інститут»
м. Львів, Україна*

Нині суспільство переживає складний період національно-культурного відродження. Удосконалення системи освіти тісно пов'язане з відродженням загальнокультурної місії вищої школи, в якій єдність змісту, форм, засобів і методів освіти стимулюють розвиток професійної культури майбутніх фахівців. Концепція Нової української школи пропонує впроваджувати у навчання та виховання студентської молоді різні інноваційні підходи, серед яких чільне місце належить інтегративному. Саме завдяки інтеграції культури і освіти процес виховання набуває особливостей щодо здатності сприймання творів

мистецтва, підвищення рівня культурних потреб та інтересу до удосконалення професійної культури тощо. У цьому сенсі інтегративний підхід гуманізує освітній процес.

С. У. Гончаренко вважає, що «гуманізувати треба не навчальний предмет, а процес освіти... Адже щастя людини дуже мало залежить від того, як вона вміє добувати квадратний корінь чи працювати з комп'ютером. Щастя людини в житті від того, як вона відчуває, сприймає світ... І не треба думати, що збагачення духовної сфери учня – турбота викладачів лише літератури та історії. Процес духовного розвитку не має предметних меж» [1, с. 21]. У наш час процес гуманізації освіти для низки професій (зокрема працівників медичної галузі, фахівців з цивільного захисту тощо) має величезне значення та передбачає подолання штучних бар'єрів між різними аспектами навчання, між навчальними предметами та створює умови для вихованого впливу засобів культури на формування сучасного активного, свідомого громадянина своєї країни.

Про те, що «часи не вибирають, у них живуть в помирають» – писав поет кінця минулого століття. «Ніхто не розуміє часу, у якому живе» – це давній афоризм. Мало хто буває задоволений часом, в якому випало жити.

Припалі пилом майже п'яти тисячоліть, прийшли до нас рядки, в яких відкривається сприйняття своєї епохи стародавніми єгиптянами («Суперечка розчарованого зі своєю душею»). Ось лише невеликий фрагмент: «Кому мені відкритися сьогодні: брати безчесні, друзі охололи; серця скупі, на чуже посягає кожен; розгул насилля, вивелися добрі люди; над жертвою знущаються, а людям потіха; у ближнього раді останній шматок відібрати; забуте давнє, добра за добро не діждешся; в серцях користь панує, опори не знайдеш; де справедливі? світ відданий криводушним; зло повнить землю, нема йому ні краю, ні кінця».

Якщо не подати джерела цих слів, то скільки людей нині впевнено будуть стверджувати, що йдеться саме про наш час. Але цим словам декілька тисячоліть. Які ж висновки? Чи трагічні (ми анітрохи не наблизилися до

ідеалів, не змінилися на краще), чи оптимістичні (ніхто не розуміє часу, в якому він живе)?

Реалії життя кожної держави в будь-який історичний момент – це жнива освіти в її найширшому розумінні: навчання, виховання і розвитку в спеціально створених установах, освіти в сім'ї, освіти в побуті, освіти на історичних прикладах, освіти релігійної тощо. Саме показники цієї всезагальної освіти формують наш час, наш світ, розуміння свого місця в ньому.

Сучасний світ, незалежно від свого саморозуміння базується на традиціях і інноваціях. І ті, і ті можуть бути добрими чи злими, прогресивними чи регресивними, правдивими чи неправдивими.

Безсумнівно існують традиції добра. І так само безсумнівно існують обряди як тягар минулого. В одній з промов на Службі Божій священник говорив про церковні обряди, які, іноді, заступають людям самого Бога, заміняють живе спілкування з Ісусом.

Аналогічно можна говорити й про освіту – вона переобтяжена обрядами. Сучасне суспільство намагається дати вищу освіту якнайбільшому числу молоді, не враховуючи суворой прози сучасного життя. У погоні за формальною освітою, дипломами, вихолощується сутність самого поняття «освіта» (поняття знаходиться у семантичному полі слова «світло»).

У Стародавньому Єгипті панувала віра у три людські душі: перша – «Ка» – образ людини; «Ба» – птах з головою людини та третя «Ра» – сонячний промінь. Саме сонячний промінь – реальний і нереальний, теплий і невловимий, присутній скрізь і ніде – відривається від світила, і лине без кінця у простір... Для нього нема поганих і добрих людей, нема вибраних. Він дарує світло всім, бо інші – теж промені, діти того ж світила. Хіба не така ідея лежить в основі глибинній істинного християнства? Хіба не така ж ідея має лежати в основі усіх освітніх систем світу?

Комплекси та нереалізовані сили душі нерідко є джерелом зла, болю, ненависті, нелюбові до світу. Зло не можна перемогти злом, а лише Любов'ю. І чим вище і глибше розвивається якась вітка людства, тим ця ідея звучить

настирливіше й чіткіше. Якщо в більш давніх віруваннях домінує ідея помсти, наведення справедливості силою і владою, то з часом (особливо яскраво це потім проявиться в християнстві) виокремлюється одна, найголовніша думка – ми повинні навчитися знищувати зло добром і любов'ю, бо тільки такий досвід потрібен буде нашій душі на її подальших мандрах в інших світах. Наш досвід воєн, виживання, помсти, інтриг (шлях легший і простіший) там не вартує нічогосінько. Може, в цьому і сенс земної «школи»?

Освіта – це і засоби масової інформації. Продовжуючи попередню цитату, виокремимо, що «на превеликий жаль, ЗМІ (телебачення) перекреслюють благі наміри системи освіти ... Активність подається як нахабство, рвацтво; спілкування – як розкутість, спритність – як авантюризм тощо. Здавалося б, саме телебачення повинно взяти на себе функцію демократизації, гуманізації суспільної свідомості і соціального життя, виховання толерантності, самостійності, навчання суб'єктивній позиції. В наслідок чого – повернути в свідомість людей категорію совісті ... Але, на жаль, це не так» [7, с. 98–99]. З наймолодшого дитинства нині дитина бачить на екрані карикатурні фізіономії, насильство, бруд, стрілянину, смерть, побоїща і звикає до цього. На жаль, прогрес цивілізації не супроводжується прогресом духовних цінностей, а швидше навпаки. Вічні цінності, що домінували в медицині в усі часи (любов, милосердя, доброта, людинолюбство, щирість, здатність прийняти чуже горе, як своє, готовність до самопожертвування в ім'я ближнього, хворого і недуги, які дозволяли надавати не лише медичну, але і морально-психологічну допомогу) останнім часом втрачають свої духовно-моральні ознаки. Все частіше про медичну допомогу говорять не як про «мистецтво лікування», а лише як про «платну послугу».

Звичайно, ЗМІ повинно адекватно відображати реалії, але йдеться про акценти. Навіть невелика цівочка добра і теплоти з екрану, знаходить відгук в дитячому серці. Недаремно писав Тарас Шевченко: «раз добром зогріте серце – вік не захолоне».

Освіту коригують побут і політика, друзі і сусіди, приклади хабарництва і

продажності частини педагогів, аморальна поведінка батьків. Забувається давня проста мудрість – твій син робитиме не те, що ти його вчиш, а те, що робиш ти сам.

Освіта знемагає від лозунгів, від множинності добрих намірів і неочікуваності результатів. Говорять про творчість, обдарованість, освіту. Прикладом особи високоосвіченої, талановитої, творчої був славнозвісний герой Конан Дойля – професор Моріарті. Це, мабуть, найкраща ілюстрація того, що відбувається з людиною, позбавленою моральності і людяності.

Кожен навчальний предмет, кожна інноваційна чи прожектерська пропозиція воює за своє місце в змісті освіти, використовуючи більш чи менш переконливі аргументи і шляхи втілення. Цей зміст перетворюється в гігантське накопичення фактів, адже «вчені довели, що доросла людина зберігає в своїй пам'яті не більше 5% того, що вона вивчала в школі. То, можливо, варто спробувати визначити ці п'ять, нехай навіть 25% вартого вивчення матеріалу, і не зубрити Монблани розрізнених непотрібних фактів. Погано, коли випускник школи не знає нічого, але ще гірше, якщо він запам'ятав якусь ерунду» [2, с. 82]. Іншими словами, дуже серйозні проблем виникають вже на рівні формування змісту знань, а що ж тоді говорити про ціннісні, духовні аспекти освіти?

Нині пошуки нових підходів, погоня за універсальними реформами і очікування потрясаючих змін є впертим намаганням знайти панацею від усіх освітянських бід. Та варто просто почати з очевидного, але бути наполегливим і терплячим. А цим очевидним, про яке багато декларується, але мало реалізується є ідея всезагального взаємозв'язку, цілісності, гармонії людського життя як дорога до високої єдності матеріального в людині, її Душі і Святого Духа. Єдності, яка робить людину Людиною.

У нашому світі все взаємопов'язане: минуле, сьогодення, майбутнє; культура, духовна спадщина різних народів; економіка, політика і екологія. Неможливо відгородитися, ізолюватися від світу. Катаклізми в одній частині земної кулі так чи інакше впливають на долі народів в інших частинах [6]. Саме

тому важливою задачею для системи освіти майбутнього є інтеграція, створення єдиного освітнього й інформаційного простору. Це стратегічна проблема, націлена на перспективний розвиток систем освіти різних країн світу, що усвідомлюють єдність і цілісність всесвіту, взаємозалежність і взаємозумовленість частин його складових. Вирішувати цю глобальну задачу належить за допомогою педагогічних і інформаційних технологій.

У сучасній педагогічній науці загальнонаукова категорія «інтеграція» використовується, м'яко кажучи, не завжди коректно. Поруч з ґрунтовними науковими дослідженнями сутності та можливостей інтеграції в освіті, категорію «інтеграція» вживають у ряді досліджень, особливо дисертаційних з педагогіки, до речі і не до речі, не розуміючи її сутності і функцій. А це призводить до девальвації і вульгаризації цього поняття. І, як наслідок, до дискредитації самої ідеї інтегративного навчання [4, 5].

Доволі часто зустрічаються «начинені» знаннями (навіть ґрунтовними та систематизованими) фахівці, які неспроможні ці знання творчо використовувати, працювати на якісно новому рівні. Скрізь на кожному кроці нам потрібні знання: слідів і трав – первісному мисливцю, складні формули та креслення – будівничому космічного корабля; знання, щоб виростити зерно чи опуститись в глибіню океану. Хтось з великих порівняв знання з вогнем: вони можуть зігріти, а можуть і спалити – все залежить як їх застосовують, в чій руки вони попадуть. І чим більше ми знаємо, тим більше відкривається невідомого: зростає круг знань, зростає і лінія дотику до невідомого.

Великий італієць Данте Аліг'єрі писав: «Подумайте, про те, чий сини ви! / Не для тваринного тупого існування, / Для доблесті і знань вас народили!»

Історія людства, цей вічний літопис людських страждань і людської доблесті (за словами письменника Стефана Цвейга) знайомить нас с багатьма вченими: з тими, хто освітлював шлях людства і в світлі, і в тяжкій його години. Знання даються важко, коли ми не розуміємо їх краси і користі, не бачимо їх зв'язку з повсякденним життям. Проте, знання для мозку – як їжа для тіла – без знань Душа никне, хиріє, тупіє... Лопатою, писав чудовий французький

письменник Антуан де-Сент Екзюпері, працює і каторжник, і археолог. Але для археолога, то свята праця, бо він знає, що робить, а для каторжника кожен удар кирки то тягар і приниження, бо він не бачить сенсу своєї праці.

Як правило, вважається що формування образного, художнього мислення та розвиток художнього смаку студентів – це завдання тільки гуманітарних предметів. Тут доцільно пригадати слова В. Брюсова, що «мистецтво є осягнення світу іншими, нерозумовими засобами... Твори мистецтва – це привідчинені двері у вічність».

При підготовці фахівців таких різних, на перший погляд, галузей діяльності – будівельної, медичної та захисників цивільного захисту – значними резервами виховання та навчання зокрема володіють предмети природничо-математичного циклу. Це пов'язано з тим, що практично на протязі всього свого розвитку, особливо з часів Ренесансу, наукова думка спиралася на інтегральні критерії істини. Наука не просто копіювала дійсність, а відображала творче ставлення до неї, створювала специфічні образи цієї дійсності засобами логічного мислення, звертаючись до свідомості людини.

Узгоджене викладання навчальних предметів, на яке спрямовує сучасна дидактика, повинно поволі перерости у глибоку взаємодію, обґрунтовану інтеграцією знань, умінь, елементів мислення майбутнього фахівця. Продумане використання елементів мистецтва на заняттях відіграє значно важливішу роль у формуванні особистості майбутнього фахівця, ніж здається на перший погляд. Зокрема, емоції, викликані художніми творами, стимулюють роботу думки, розвивають теоретичне наукове мислення.

У вищих навчальних закладах використовується ряд додаткових можливостей гуманізації фахових дисциплін інтегративними засобами, пов'язаних з визначеністю характеру майбутньої професійної діяльності [4]. Розглянемо на прикладах підготовки фахівців будівельної, медичної професій та р.

У навчальних закладах, де галузі виробництва на своїх вищих рівнях виходять на певні види мистецтва: будівельні (архітектура), деревообробні (скульптура) та інші. Так, у коледжах будівельного профілю доцільною є

інтеграція знань студентів не лише з фізики та елементів спеціальної технології, а й останніх з елементами архітектури саме як виду мистецтва. За словами М. Гоголя, «архітектура – це теж літопис світу: вона говорить, коли вже мовчать і пісні, і перекази, і коли нічого вже не говорить про загиблий народ». Відомості з архітектури в контексті інтеграції зі знаннями з фізики та спеціальних дисциплін повинні виступати не лише як доповнення, узагальнення чи конкретизація знань про будівельну науку та будівельну промисловість, а бути засобом гуманітаризації науково-технічних знань, формувати елементи художнього мислення учнів, позитивні емоції, спрямовані на цілісне сприйняття навколишнього світу.

Передусім у курсі фізики доцільно виділити ті фундаментальні поняття, які забезпечують сприйняття студентами загальнотехнічних та спеціальних знань у галузі будівництва та захисту населення, загальноосвітніх знань у галузі медицини взагалі та знань про основи конкретних професій (наприклад, будівельник, лікар, фахівець піротехнічного підрозділу). На цьому етапі формуються переважно елементи логічного, наукового мислення. На наступному етапі слід передбачити інтеграцію системи науково-виробничих, спеціальних знань для конкретної професії з елементами знань із архітектури (як виду мистецтва), вибухопіротехніки, фізіотерапії тощо. При цьому в студентів формуються художні та естетичні критерії мислення, навички з прийняття швидкого критичного рішення та емоційне сприйняття результатів своєї діяльності фахівцем. Особливо важливим такий підхід є у коледжах, значна частина випускників яких у майбутньому працюватиме не лише на рівні «ремесла», а продовжуватиме освіту.

Оволодіння майбутніми медиками високим рівнем гуманістичних знань досягається завдяки виділення груп фундаментальних та доповнюючих понять. При цьому обирається основна дисципліна, на основі якої здійснюється інтеграція знань. Серед множини понять доповнюючих дисциплін шляхом поелементного їх аналізу виявляються споріднені поняття чи явища, що природно «входять» у спільне знаннєве поле професійної діяльності медичного

працівника. Використання образів художньої літератури (праць К. Амосова, А. Чехова та інших), творів кіномистецтва («Хаус», «Знахар» тощо) відіграє значну роль у формуванні інтегративної системи знань та позитивно впливає на рівень гуманістичного виховання [3, с. 140-141].

Таким чином, тенденція до інтеграції знань впливає не лише з об'єктивного розвитку суспільства, науки та виробництва, а є виявом природного потягу людського розуму і людської душі до єдності, цілісності та гармонії. Наука змінюється, а мистецтво, певною мірою, вічне. Часом науку порівнюють зі сходами, де кожна наступна сходинка будується на основі попередньої. Мистецтво в цьому алегоричному контексті схоже на «помах крил», на прекрасний гірський хребет, де кожна вершина зберігає індивідуальність і може існувати відносно самостійно. Аналіз відмінностей у когнітивних засобах науки та мистецтва дає можливість перейти до наступного етапу – їх інтеграції.

Недостатньо під час занять використовується українське поетичне слово. Це величезна прогалина для професійно орієнтованих предметів, так і для літератури. Невичерпним джерелом глибокого розуміння фізичних явищ є багата поетична спадщина Івана Франка. У циклі «Вольні сонети» читаємо:

Як те залізо з силою дивною,
Що другеє залізо тягне к собі
І магнетизмом звесь, не в супокою
Зціпляєсь, але в ненастанній пробі,
А як його безділля вкриє ржею,
Під ржею й сила гине, мов у гробі.

А далі аналогія:

Лиш праця ржу зітре, що груди стирає,
лиш в праці мужа виробляєсь сила,
лиш праця світ, таким, як є, створила
лиш в праці варто і для праці жить.

Багатогранний та різноплановий талант Ліни Костенко торкнувся

проблеми, яку не можна не зачепити, обговорюючи зі студентами екологічні проблеми сьогодення, пов'язані з необережним використанням атомної енергії.

В циклі «Інкустації» читаємо:

Атомний Вій опустив бетонні повіки,
Коло окреслив навколо себе страшне.
Чому Звізда-Полин упала в наші ріки?!
Хто сіяв цю біду і хто її пожне?
Загидили ліси і землю занедбали
Поставили АЕС в верхів'ї трьох річок.
То хто ж ви є, злочинці, канібали?!
Ударив чорний дзвін. І досить балачок».

А далі:

Роса – як смертний піт на травах, на горіхах.
Але найбільше стронцію у стріхах.
Хто це сказав, що стріхи – традиційні?
У нас і стріхи вже радіаційні».
Не менш тривожними є рядки з «Летючих катренів»:
Ми – атомні заложники прогресу
Вже в нас нема ні лісу, ні небес.
Так і живем від стресу і до стресу
Абетку смерті маємо – АЕС.

Такими словами звертається поетеса до тих, хто злочинно використав атомну енергію, яка б мала бути благодійницею людства.

Згадуючи біографію Галілео Галілея, можна ознайомити студентів з іншим віршем Ліни Костенко:

Чи зрікся Галілео Галілей?
Щось люди там балакали про втому.
Про те, що рятувався він.
Але й не певна я, бо не була при тому.
О, не тривожте, люди, його прах!

Чи знали ви, до осуду охочі, –
Якщо він навіть зрікся на словах,
які тоді були у нього очі?..

Тому запитаємо Бога і себе: а хто дав право судити, закладати як істину в дитячі душі суб'єктивні оцінки (а часто і переоцінки!) вчинків геніїв? Які наслідки: верхоглядство, ярликування – це виховує в учнів чи й студентів?

Найбільша біда сучасної освіти в тому, що наукові та моральні оцінки дають часто люди випадкові і в науці, і в освіті, які не мають на це професійного та морального права. Яким варто задуматися на словами однієї з останніх поезій геніального Булата Окуджави:

Осудите сначала себя самого:
научитесь искусству такому,
а потом уж судите врага своего
и соседа по шару земному.
Научитесь сначала себе самому
не прощать ни единой промашки,
а потом уж кричите врагу своему,
что он враг и грехи его тяжки.

Таких прикладів можна навести багато. Адже точні предметні знання в гармонії з талановитим поетичним словом сприятимуть вихованню не лише хороших фахівців, але й духовно багатих особистостей.

Історія людства залишає як матеріальні, так і духовні сліди. І важко сказати, що є більш тривким: збережений з первісних часів глечик чи легенда, початки якої губляться в глибині віків. Історію творять люди та природа у тісній взаємодії, тому основне поняття історії – розвиток – вбирає у себе найрізноманітніші елементи, фактори, прояви. У цьому понятті органічно поєднується розвиток суспільства в цілому, розвиток науки, техніки, культури, мислення.

Відобразити цю єдність у навчальному процесі, показати учням світ як складну систему найрізноманітніших взаємодій між найвіддаленішими (на

перший погляд) об'єктами та процесами одне з найважливіших завдань школи у всі часи. Бо саме такий підхід дає можливість учням повноцінно вступити у доросле життя, яке власне є безперервним ланцюгом взаємодій, наповнене складними різноманітними знаннями, де суто предметні, ізольовані знання є важливими, але далеко не достатніми для орієнтації та можливості зайняти своє місце у житті.

Отже, школа-моралізатор, повинна перетворитися на школу-друга. Ідеологія поблажливого повчання – в дійсно передачу досвіду поколінь, але досвіду мудрості, терпіння, життєздатності, радості від буття. Тому, найбільш важливою функцією інтегративного навчання є здатність подолати штучні бар'єри між різними аспектами навчання, між навчальними предметами, між школою та побутом, між собою і суспільством, собою і студентом. І тоді це буде дійсно виховуючи навчання.

Використана література

1. Гончаренко С. Гуманізація освіти – запорука виховання творчої та духовно багатой особистості. *Дидактика професійної школи: зб. наук. праць*. Київ; Хмельницьк: ХНУ, 2005. Вип. 3. С. 19–23.

2. Гончаренко С. У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І. Зязюна*. Київ: ВІПОЛ, 2000. С. 81–107.

3. Джулай Л. І. *Інтеграція природничих знань у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників: посібник*. Київ: Наукова думка, 2013. 142 с.

4. Козловський Ю. М. *Інтеграційні процеси в професійній освіті: методологія, теорія, методика: монографія*. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2018. 420 с.

5. Козловська І. М. Гуманістичні аспекти професійної педагогіки в контексті інтегративного підходу до освіти. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* Київ: ІСДО, 2008. Вип. 55. Ч. 1. С. 37–43.

6. Козяр М. М. Педагогічні основи виховання у курсантів вищих навчальних закладів системи МВС відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 1998. 166 с.

7. Чернілевський Д. В., Шаповалов А. П. Проблеми національної системи освіти і її входження в Болонський процес. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Київ; Вінниця: ДОВ Вінниця, 2006. Вип. 9. С. 97–102.

КОНЦЕПЦІЯ АНАЛІЗУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ПАНАСЮК В.М.

кандидат економічних наук, доцент

професор кафедри обліку і оподаткування

Тернопільський національний економічний університет

м. Тернопіль, Україна

ЧЕРЕШНЮК О.М.

кандидат економічних наук

старший викладач кафедри економічної експертизи та аудиту бізнесу

Тернопільський національний економічний університет

м. Тернопіль, Україна

У сучасному економічному просторі існує кілька рівнів організації складних економічних об'єктів. Дослідження цих рівнів відбувається за допомогою аналітичного опису з використанням різних математичних інструментів.

Загальна схема регіонального економічного механізму, розроблена в працях Коротич О. Б., Федорчак О. В., об'єднує ряд відтворюваних процесів, що здійснюється в регіоні і охоплює рух матеріальних і фінансових потоків між основними агентами економіки регіону: підприємствами, домашніми господарствами та державними установами. Такого типу механізм управління згруповує цілий спектр системних складових, що формують загальну систему таких зовнішніх факторів, як державна соціально-економічна політика, сучасні досягнення науки, регіональне управління вцілому. В схему регіонального економічного механізму державного регулювання регіону закладено релевантні інструменти, взаємопов'язані державні регіональні складові та етапи здійснення структурних перетворень [1].

Схема регіонального економічного механізму державного регулювання регіону має багаторівневу складну ієрархічну структуру. Блок «державне управління» ототожнює собою все різноманіття державного регулювання та контролю сільського господарства, сфери послуг, освіти, блок «Регіональне управління та координація» враховує мобільність регіону у інноваційно-інвестиційному аспекті та іншими характеристиками, блок «Ринкове стимулювання» відображає всю сукупність податково-пільгового законодавства тощо.

Охарактеризовані процеси відбуваються циклічно, вони нестационарні, взаємозалежні, мають стохастичний характер. У цілому, теорія виробила комплекс інструментів дослідження аналогічних складних об'єктів. До них відносяться: балансові методи, засновані на припущенні про лінійність і детермінованість процесів, що відбуваються в регіональній економіці; методи теорії багатовимірних часових рядів; методи теорії масового обслуговування, що описують динаміку за, що описують безперервні процеси [2].

Кожен з названих підходів вимагає виконання ряду жорстких обмежень, що в практичному вимірі важко реалізуються. Відсутність інформації про внутрішню будову і параметри таких циклічних структур регіональної економіки актуалізує розробку більш адекватних методів аналізу і технологій управління.

Способи формалізації циклічних економічних структур, засновані на знанні її структури, мають обмежену сферу застосування, оскільки не завжди вдається ідентифікувати відокремлені (вимірювані і / або керовані) елементи циклічних економічних систем.

Балансові методи такої структури описують одним блоком, на вході до якого подаються деякі ресурси, потім ці ресурси переробляються у відповідності з внутрішньою структурою системи, і на виході отримуємо деякий «продукт», який служить у подальшому ресурсом для нового стимулювання в роботі системи.

Методи ТЧР застосовуються для дослідження економічних систем, що займають проміжну позицію між системами з певною і невизначеною структурою. Як правило, експерт припускає вид залежності (тут потрібна деяка визначеність), а потім за допомогою статистичних методів визначає невідомі параметри моделі. Цей процес виконується ітераційно, якщо під кінець операції невизначеність висока: кращі варіанти моделі вибираються порівнянням точності моделі [3].

Очевидно, що загалом стійкість економічної системи регіону не визначається стійкістю її окремих елементів. Системи, що складаються із стійких підсистем, самі можуть керуватись цією стабільністю. Тим більше, що при моделюванні ми застосовуємо ряд припущень, які деформують суть досліджуваних процесів. У зв'язку з цим, враховуючи необхідність і можливість дослідження стійкості соціально-економічних систем за логікою їх функціонування, «розбираючи» систему на елементи, пропонується інший підхід, який ґрунтується на застосуванні нечітко-множинного підходу. За таким методом аналізовані елементи не мають чіткого поділу за характеристиками показників.

Слід особливо зупинитися на такому ресурсі розвитку як управління (власне регулювання). Він діє виключно в організаційних системах. Управління створює синергетичний ефект взаємодії елементів системи.

Синергетичний ефект може бути позитивним (результат взаємодії двох елементів системи більше суми результатів їх функціонування окремо) і негативним (у протилежному випадку). Правильно вибудоване управління каталізує процеси розвитку регіону, об'єднуючи в необхідних пропорціях, в потрібному місці і в актуальний момент часу інвестиції і ресурси (трудові та природні).

Цілеспрямована зміна стану економічної системи (управління) може проводитися на основі формальних інструментів (правових і нормативних актів), що дозволяє говорити про наявність правового ресурсу адміністрації регіону, а також використання неформальних інструментів (національна

самосвідомість, патріотизм тощо), які визначають ресурс корпоративного настрою населення. У цьому відношенні показовим є приклад Японії і японців, для яких організація, в якій вони працюють, значить у житті не менше, ніж власна родина. Довічний найм, колективізм вироблення рішення і колективна відповідальність, реалізація потреби вищих рівнів піраміди Маслоу – основи корпоративної культури японських організацій.

Зовнішні інвестиції, перерозподіл грошових коштів, що стягуються у формі різних податків і зборів, формують фінансові ресурси регіону. Цьому виду ресурсів присвячена численна наукова і методична література. Останнім часом спостерігається збільшення значення потенціалу інформаційних ресурсів, які використовуються у якості управлінських, що обумовлено інтенсифікацією відтворювальних процесів та залежністю їх характеристик від обсягу інформації, якою володіють системні елементи в моменти прийняття рішень. Цей вид ресурсів розвитку виводиться нами на одне з перших місць цього дослідження.

Наступною з умов виникнення самоорганізації звучить як вимога інформаційної забезпеченості та відкритості системи, яка розглядається в управлінському аспекті. Здійснювані зовні інформаційні впливи сприяють процесу організації економіки регіону (управління, регулювання) [4].

Для виникнення явища інформаційної замкнутості є об'єктивні передумови, пов'язані з обмеженими можливостями кожного з господарюючих суб'єктів у плані збору та накопичення інформації, швидкості реагування на мінливі умови середовища, а також значною їх кількістю та різноманітністю.

У багатьох наукових дослідженнях дана обставина підтверджується результатами імітаційних експериментів, спрямованих на дослідження процесів розповсюдження інформації в багатокomпонентних середовищах. Зокрема, в них доводиться, що залучені елементи в інформаційні обміни через деякий час стабілізуються (нові елементи мережі не включаються в процес). Однією з вагомих причин є те, що, по-перше, генерація інформації відбувається на рівні системних елементів. Тобто засоби, що впливають на всі або значну частину

елементів мережі відсутні. В такій ситуації визначальним фактором стає структура зв'язків, існуючих між окремими елементами (конфігурація мережі). Друга причина полягає в наявності відокремлених підсистем, кількість елементів яких і визначає рівень стабілізації.

Таким чином, у системах, що характеризуються незначним відношенням числа зв'язків до числа елементів, велика ймовірність появи інформаційно замкнутих підсистем.

Для подолання стримуючого самоорганізацією впливу замкнутості необхідно створити комплексну систему інформаційного забезпечення економічного розвитку регіону та його соціальної інфраструктури. Очевидно, що кожна з підсистем може зберігати стан інформаційної замкнутості лише деякий певний час, після закінчення якого відбувається трансформація структури зв'язків – виникнення інформаційних обмінів з елементами, які раніше до розглянутої підсистему не входили. Інформаційна система повинна сприяти цій трансформації. Крім того, можливі ситуації, коли один і той же елемент може належати різним підсистемам за умови, що вони відрізняються функціональною спрямованістю (аналогічно тому, як виділяються локальні ринки). В цьому випадку в них протікають самостійні самоорганізуючі процеси[4].

Важливою властивістю систем, що самоорганізуються, є той факт, що їх цілісність і здатність до самовідтворення зберігається до тих пір, поки в тій чи іншій мірі задовольняються потреби системних елементів, що відображаються в їх цільових орієнтирах. Здатність до самоорганізації економічних систем докорінно видозмінює вимоги до управління ними, індикативно посилюючи або послаблюючи дію різних керуючих впливів.

Дослідження ж закономірностей формування та реалізації механізму самоорганізації на даний час не може вважатися достатнім для ефективного практичного використання в діяльності менеджменту регіону.

Отже, моделювання регіонального розвитку на основі нечітко множинного підходу базується з початкового етапу розгляду напрямків розвитку механізму

державного управління регіонами через активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності та державно-приватного партнерства. Важливим завданням при моделюванні регіонального розвитку (його соціальної інфраструктури) є врахування соціально-економічної ситуації, особливості взаємодії держави та бізнесу, діяльність функціонуючих управлінських систем.

Використана література:

1. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком України: монографія. Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. 220 с.
2. Ягодка А.Г. Соціальна інфраструктура і політика : навч. посібник.– К.: КНЕУ, 2000. 212 с.
3. Шпик Н. Державне регулювання розвитку соціальної інфраструктури в регіонах URL: irbis-nbuv.gov.ua/.
4. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження КМУ від 15 трав. 2013 р. № 386-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#n8>.

ОЦІНКА АГРОКЛІМАТИЧНИХ УМОВ ВИРОЩУВАННЯ ОВОЧЕВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ В СТЕПОВІЙ ЗОНІ УКРАЇНИ

ПОЛЬОВИЙ А.М.

*доктор географічних наук, професор кафедри
агрометеорології та агроекології*

БОЖКО Л.Ю.

*кандидат географічних наук, доцент кафедри
агрометеорології та агроекології*

БАРСУКОВА О.А.

*кандидат географічних наук, доцент кафедри
агрометеорології та агроекології*

*Одеський державний екологічний університет
м. Одеса, Україна*

Овочеві культури відіграють особливу роль у харчуванні людини через те, що вміщують велику кількість вітамінів та органічних сполук, які нейтралізують неорганічні кислі сполуки, що вводяться в організм з такими продуктами харчування як м'ясо, жири, яйця, вироби з муки, крупи. Така нейтралізація необхідна для більш повного засвоєння білків та підтримки лужної реакції крові і нормального функціонування всього організму людини.

Серед великої кількості вирощуваних в Україні овочевих культур особливе місце належить баклажанам, солодкому перцю та томатам. Основні посівні цих культур розташовані в Степовій зоні України.

Ріст та розвиток рослин відображають взаємодію живого організму з факторами навколишнього середовища. На розвиток рослин впливають світло, тепло, волога, ґрунти, наявність питомих речовин і ін. Всі ці фактори для розвитку рослин рівноцінні і незамінні, діють не ізольовано, а у тісній взаємодії

один з одним та в найбільш значній мірі проявляються під час сумісної дії. В Степові зоні України для одержання високих врожаїв необхідна наявність усіх життєво необхідних факторів у оптимальному співвідношенні. Вирощуванню овочів в цій зоні сприяють теплий клімат, родючі ґрунти та забезпеченість рослин світлом. Тут оптимальне співвідношення життєво необхідних факторів порушується посушливими умовами впродовж вегетаційного періоду, тому в цій зоні овочеві культури вирощуються на зрошуваних полях [1].

Тривалість вегетаційного періоду культур залежить від скоростиглості сорту, біологічного мінімуму, забезпеченості рослин теплом. Нижня межа розвитку овочевих культур становить відповідно 10–13 °С. За вегетаційний період ці культури вимагають суми температур в залежності від скоростиглості сортів від 2800 до 3800 °С.

Сумарне споживання води овочевими культурами залежить від густоти рослин, суми опадів, кількості та норм поливів, механічного складу ґрунтів. Вирощуються культури розсадним способом і тільки іноді насіння томатів висівається в ґрунт в крайніх південних районах [1].

Продуктивність усіх сільськогосподарських культур, в тому числі і овочевих, обумовлюється сукупністю агрокліматичних показників, які характеризують агрокліматичні ресурси території. Показники агрокліматичних ресурсів повинні всебічно відображати: 1 – наскільки сільськогосподарські культури забезпечені цими ресурсами, 2 – співвідношення ресурсів потребам рослин, 3 – ступінь використання цих ресурсів. В умовах змін клімату значення агрокліматичних показників буде змінюватись і вони будуть не повністю відображати основні агрокліматичні ресурси території [1].

Наприкінці ХІХ початку ХХ століття відбуваються суттєві зміни клімату, що характеризуються різними проявами, серед яких провідними є зміна частоти та інтенсивності кліматичних аномалій та потепління клімату. Сучасне потепління зумовлює значну зміну агрокліматичних умов росту, розвитку та формування продуктивності сільськогосподарських культур. Воно супроводжується підвищенням температури повітря у зимові місяці,

збільшенням кількості тривалих відлиг, часовим зрушенням розвитку природних процесів, змінами тривалості сезонів року, подовженням безморозного періоду та тривалості вегетаційного періоду культур. Зміни клімату спричиняють і спричинятимуть у подальшому зміни радіаційного та волого – температурного режиму сільськогосподарських культур, збільшенням теплозабезпеченості вегетаційного періоду, збільшенням кількості опадів взимку зменшенні їх влітку та загальним зниженням вологості ґрунтів і зменшення їхньої родючості, виснаженням ресурсів прісної води у південних регіонах країни, деградацією ґрунтів [2].

В умовах зміни клімату через зростання потепління важливим чинником підвищення ефективності вирощування овочевих культур є науково обґрунтоване розміщення їх посівних площ з врахуванням кліматичних змін, адаптація рослин до цих змін, що дозволить найбільш ефективно використовувати природні ресурси в нових кліматичних умовах, добиватися стійкого зростання величини і якості врожаю, підвищувати віддачу сировинних, енергетичних і трудових ресурсів.

Метою дослідження є виявлення впливу змін клімату на основні агрокліматичні показники розвитку баклажанів, солодкого перцю та томатів, вегетаційний період яких проходить за середніх температур повітря вище 10 °С.

Кліматичні зміни на майбутнє розраховуються з використанням кліматичних моделей. Глобальні кліматичні моделі є основними інструментами, що використовуються для проектування тривалості та інтенсивності змін клімату в майбутньому. Ці моделі розраховують майбутні кліматичні режими на основі низки сценаріїв зміни антропогенних факторів .

В цьому дослідженні для кліматичних розрахунків використовується набір сценаріїв, а саме Репрезентативні траєкторії концентрацій (Representative Concentration Pathways – RCP), що уявляють собою чотири сценарії, які включають часові ряди викидів і концентрацій всього набору парникових газів, аерозолів і хімічно активних газів [1, с.355]. Найбільш дослідженими сценаріями клімату майбутнього вважаються два з них: RCP 4,5 та RCP 8,5.

Найпесимістичнішим є сценарій – RCP 8,5, який передбачає експоненціальне збільшення кількості вуглецю в атмосфері до кінця XXI ст. приблизно в 2,5 рази відносно сучасного [2].

Як теоретична основа для виконання розрахунків та порівняння результатів були використані розроблені А.М. Польовим моделі продукційного процесу сільськогосподарських культур : – модель формування продуктивності агроєкосистеми [4]; – модель фотосинтезу зеленого листка рослини при зміні концентрації CO₂ в атмосфері [5].

Розрахунки виконувались за багаторічними спостереженнями за період з 1986 по 2010рр. (базовий період) по Степовій зоні України. Для оцінки змін агрокліматичних ресурсів при можливих змінах клімату були використані сценарії змін клімату в RCP4.5 та RCP8.5 на період з 2021 по 2050 рр.

Досліджувались такі агрокліматичні показники: сумарна радіація, інтенсивність фотосинтетично активної радіації (ФАР), середня декадна температура повітря за вегетаційний період (T_c), сума температур (ΣT), сума опадів за цей же період (ΣP), дефіцит насичення повітря (D_{мо}), сумарне випаровування (E_ф), випаровуваність (E_о), дефіцит випаровування (E_о – E_ф), гідротермічний коефіцієнт Г.Т.Селянінова (ГТК).

Сонячна радіація є головним джерелом енергії для формування врожаїв сільськогосподарських культур. Енергетична потреба рослин виражається через потребу рослин у теплі (суми температур) та надходженням фотосинтетично активної радіації (ФАР).

За даними Тоомінга Х.Г роль сонячної радіації в житті рослин багатостороння і визначається вона не тільки закономірностями зміни елементів фотосинтетичної діяльності рослин в залежності один від одного, але і під впливом змін агротехнічних заходів, густоти рослин, норм і термінів зрошення та норм і термінів живлення, кліматичних змін [6].

Розрахунки надходження сумарної сонячної радіації представлені в (табл.1).

Як видно із табл. 1 надходження сумарної радіації в базовий період поступово збільшувалось з січня до серпня місяця включно, далі поступово зменшувалось до грудня місяця. Сценарні розрахунки показують, що в період 2021 – 2050 рр. за обома сценаріями в останній місяць осені і в зимові місяці надходження сумарної радіації за сценарними даними будуть нижче середніх багаторічних базового періоду. Починаючи з березня впродовж всього періоду до листопада розрахункові величини сумарної радіації за сценарними даними очікуватимуться вищими, ніж в базовий період. Причому більша різниця між середніми величинами базового періоду і розрахованими буде спостерігатись в разі реалізації сценарію *RCP8.5*.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика надходження сумарної сонячної радіації ($\text{Вт}/\text{м}^2$) в базовий період з розрахованими величинами за сценаріями на період 2021-2050рр. за сценаріями *RCP4.5* та *RCP8.5*

Період	Місяці											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1980-2010	62,3	115,1	127,5	167,8	234,7	248,6	263,5	231,9	167,1	97,2	70,3	67,5
<i>RCP4.5</i>	52,6	88,6	145,3	200,9	242,9	272,3	275,6	241,5	177,8	111,2	62,2	43,4
<i>Різниця</i>	-9,7	-26,5	17,8	33,1	8,2	23,7	12,1	9,6	10,7	14,0	-8,0	-24,1
<i>RCP8.5</i>	58,5	106,7	162,2	228,4	254,6	275,5	292,1	257,5	184,2	121,3	67,3	46,1
<i>Різниця</i>	-3,8	-8,9	34,7	60,6	19,9	26,9	71,4	25,6	17,1	24,1	-3,0	-21,3

Фотосинтетично-активна радіація (ФАР) – найважливіший фактор продуктивності рослин. Інтенсивність ФАР розраховувалась за період з температурами повітря вище $10\text{ }^\circ\text{C}$ за даними про надходження прямої, розсіяної чи сумарної радіації за формулами 1 та 2 [6,7].

$$\sum Q_{\text{фар}} = 0,43 \sum S' + 0,57 \sum D \quad , \quad (1)$$

де $\sum Q_{\text{фар}}$ – сумарна фотосинтетично активна радіація ($\text{Дж}/\text{м}^2$);

$\sum S'$ – сума прямої сонячної радіації на горизонтальну поверхню, ($\text{Дж}/\text{м}^2$);

$\sum D$ – сума розсіяної сонячної радіації ($\text{Дж}/\text{м}^2$).

Для розрахунку ФАР використовується також формула

$$Q_{\text{фар}} = 0,52 \sum Q . \quad (2)$$

де Q – сумарна сонячна радіація , (Дж/м²).

Розрахунки показали, що різниця між середньою багаторічною сумою ФАР, яка становить 175 кДж/(см² період) і розрахованими за сценаріями зміни клімату, які очікуватимуться відповідно на рівні 195 та 212 (кДж/см² період), буде коливатись від 20 до 28 (кДж/см² період). Аналіз надходження ФАР по декадах вегетаційного періоду овочевих культу показав нерівномірність надходження ФАР за різними сценаріями по декадах.

Динаміка ФАР впродовж вегетаційного періоду овочевих культур представлена на (рис. 1).

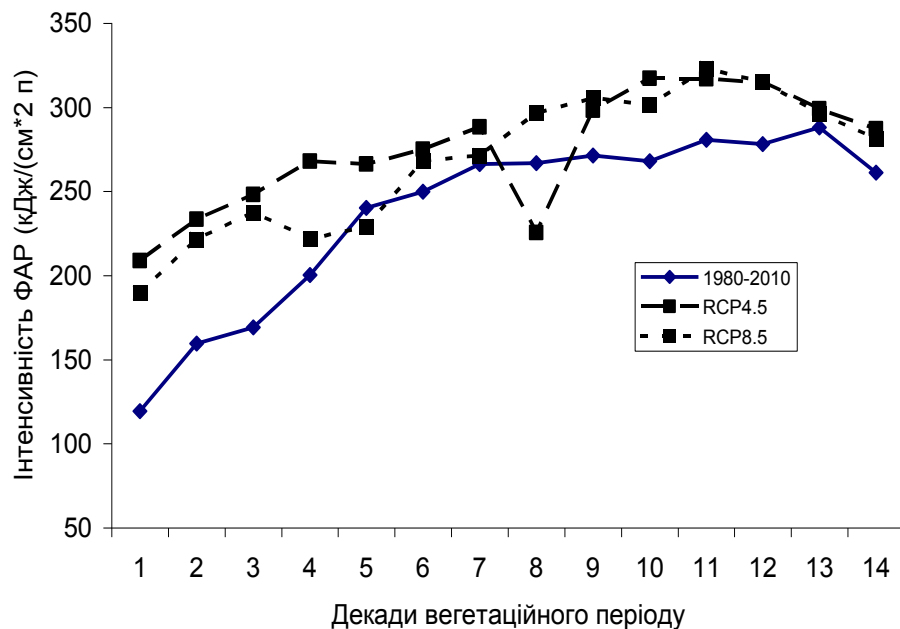

Рис. 1. Порівняння середніх багаторічних величин інтенсивності ФАР на верхній межі рослинного покриву з розрахованими за сценаріями *RCP4.5* та *RCP8.5*.

Аналіз надходження ФАР по декадах вегетаційного періоду показав нерівномірність надходження ФАР за різними сценаріями по декадах. Чітку закономірність в тенденції зміни сум ФАР по декадах вегетаційного періоду встановити досить складно. Є тільки одна закономірність за обома сценаріями впродовж вегетаційного періоду суми ФАР спостерігатимуться вищими, ніж в базовий період.

В разі реалізації сценарію *RCP4,5* декадні значення сум ФАР очікуються значно нижчі за базові. Але слід відзначити, що на початку вегетаційного періоду суми ФАР будуть нижчими за середні величини базового періоду. Але вже починаючи з четвертої декади вегетаційного періоду відзначається підвищення значень сум ФАР, але все ж таки нижчими ніж середні багаторічні. З другої половини останнього десятиріччя відзначатиметься зростання сум ФАР..

В разі реалізації сценарію *RCP8,5* тенденція зменшення сум ФАР в порівнянні із базовим періодом залишиться. Середні багаторічні значення зростали із 201 кал/(см²дек) до 280 кал/(см²д) в десяту декаду вегетаційного періоду, далі до кінця періоду спостерігалось поступове зменшення сум ФАР. Що стосується декадних сум ФАР, то найвищими вони будуть в друге десятиріччя, тобто в період з 2031 по 2040рр. Слід відзначити, що в період з 2041 по 2050 роки починаючи з другої половини спостерігатиметься збільшення сум ФАР до кінця вегетаційного періоду.

Чітку закономірність в тенденції зміни сум ФАР по декадах вегетаційного періоду встановити досить складно. Справа в тому, що суми ФАР в природно-кліматичній зоні за вегетаційний період по окремих десятиріччях відрізняються не значно. Є тільки одна закономірність за обома сценаріями – в усі розрахункові десятиріччя суми ФАР спостерігатимуться значно вищими, ніж в базовий період.

Забезпечення рослин теплом впродовж вегетаційного періоду визначає ареал їх розповсюдження. Для оцінки впливу змін клімату на термічні ресурси овочевих культур розраховувались такі показники:

- середні місячні температури повітря;
- дати переходу температури повітря через 10 °С, 15 °С навесні та восени;
- тривалість періоду з температурами повітря вище 10 °С, 15 °С;
- суми позитивних температур повітря за період з температурами вище 10 °С, 15 °С.

Розрахунки середніх за місяць температур за обома сценаріями в Степовій зоні показали, що в зимовий період спостерігатиметься підвищення середньомісячної температури в порівнянні з базовим періодом і тільки в грудні і березні, за сценарієм *RCP8.5* очікуватимуться від'ємні температури. Впродовж вегетаційного періоду за обома сценаріями середньомісячні температури очікуватимуться або близькими до середніх багаторічних за базовий період, або вищими, особливо за умов реалізації сценарію *RCP8.5*.

В табл.2 представлені розрахунки дат переходу температури повітря через 10 і 15 °С, тривалість періодів з цими температурами та суми температур.

Таблиця 2 – Порівняльна характеристика середніх багаторічних дат переходу температури повітря через 10 та 15 °С, тривалості періодів і сум температур з розрахованими на період 2021-2050 рр. за сценаріями *RCP4.5* та *RCP8.5*

Період	Дата переходу температури повітря через 10°С		Дата переходу температури повітря через 15°С		Тривалість періоду з температурою вище		Суми температур за період з температурами вище	
	весна	осінь	весна	осінь	10 °С	15 °С	10 °С	15 °С
1980-2010рр.	14.04	18.10	9.05	25.09	187	137	3488	2896
<i>RCP4.5</i>	14.04	18.10	7.05	24.09	183	139	3528	2786
Різниця	-	-	-2	-1	-4	2	40	-110
<i>RCP8.5</i>	10.04	18.10	18.05	26.09	183	131	3663	2912
Різниця	-4	-	9	2	-	-6	175	16

Дати переходу температури повітря через 10 та 15°С за сценарієм *RCP4.5* навесні і восени майже співпадатимуть із середніми багаторічними датами базового періоду. За сценарієм *RCP8.5* навесні дати переходу температури повітря через 10°С і 15°С навесні наставатимуть раніше середньої багаторічної на 14 та 9 днів, восени вони співпадатимуть із середньою датою базового періоду. Зміщення дат переходу температури повітря через різні межі спричинить зміну тривалості періодів з температурами вище 10 та 15 °С . Вони будуть відповідно на 4 – 6 днів коротшими середньої багаторічної.

За сценарієм *RCP4.5* суми температур за вегетаційний період вище 10 °С очікуватимуться майже на рівні сум температур базового періоду. Суми температур вище 15 °С будуть нижчими майже на 100 °С.

В разі реалізації сценарію зміни клімату *RCP8.5* суми температур вище 10 °С очікуватимуться вищими майже на 200 °С, а суми температур вище 15 °С очікуватимуться майже на рівні базового періоду. Це свідчить про те, що забезпеченість теплом вегетаційного періоду овочевих культур за сценарієм *RCP4.5* залишиться на рівні базового періоду, а за сценарієм *RCP8.5* буде вищою. Це дасть змогу поширити ареал вирощування середньостиглих і пізньостиглих більш врожайних сортів овочевих культур

Зволоження території визначається співвідношенням дохідної та витратної частин водного балансу.

Для характеристики зволоження території використовується безліч показників у вигляді тих чи інших функцій від кількості опадів та максимально можливого випаровування. В агрометеорологічній практиці для характеристики вологозабезпеченості території використовується також кількість опадів, що випадають за певний проміжок часу (рік, сезон, вегетаційний період, між фазний період і ін.), відношення фактичного водоспоживання (сумарного випаровування) до вологопотреби рослин (випаровуваності), коефіцієнти зволоження та ін. [7].

В нашому дослідженні для характеристики умов зволоження розглядалися такі показники:

- сума опадів за рік;
- сума опадів за періоди з температурами повітря вище 10, 15 °С;
- сумарне випаровування, випаровуваність, дефіцит випаровування;
- коефіцієнт зволоження – гідротермічний коефіцієнт Г.Т. Селянинова (ГТК) за період з температурами повітря вище 10 °С.

Аналіз розрахунків очікуваних річних сум опадів за сценаріями показав, що в Степовій зоні України за сценарієм *RCP4.5* суми опади становитимуть

89-90% від базової суми 93 – 95 % від базової суми за період за сценарієм *RCP8.5*.(табл.3).

Були також досліджені середні багаторічні і розраховані за сценаріями суми опадів по сезонах року. По сезонах року за розрахунками за сценаріями *RCP4.5* та *RCP8.5* спостерігатимуться значні коливання очікуваної кількості опадів і нерівномірність їх розподілу за сезонами. Так, за розрахунками за сценарієм *RCP4.5* весна буде сухішою, ніж в базовий період . Сума опадів становитиме 91 % від середньої багаторічної суми.

Розрахунки за сценарієм *RCP8.5* показують, що весна буде очікуватись з сумою опадів 126 мм що становитиме 107 % сум опадів базового періоду.

Літо буде сухим з сумами опадів біля 56 % від базових сум як за сценарієм *RCP4.5*, так і за сценарієм *RCP8.5*.

Таблиця 3 – Порівняння середніх багаторічних сум опадів з сумами опадів розрахованими за сценаріями *RCP4.5* та *RCP8.5*

Період	Сума опадів, мм				
	за рік	весна	літо	осінь	зима
1980-2010pp	493 (мм,%)	119 (мм,%)	147 (мм,%)	122 (мм,%)	105 (мм,%)
<i>RCP4.5</i>	428 (87)	108 (91)	91 62	107 (88)	122 (116)
Різниця	-65	-11	-56	-15	17
<i>RCP8.5</i>	436 (88)	126 (106)	90 (61)	99 (81)	121 (115)
Різниця	-57	7	-57	-23	16

В розрахунковий період 2021-2050 pp. сухою очікуватиметься і осінь, коли суми опадів за обома сценаріями очікуватимуться 107– 99 мм, що становитиме 88 – 81 % від сум опадів базового періоду.

Таким чином можна зробити висновок, що не зважаючи на те, що в деякі періоди очікувані суми опадів будуть вищими за середні суми базового періоду в цілому за обома сценаріями очікувані суми опадів за рік будуть меншими ніж середні багаторічні, отже зросте посушливість весняно-літнього періоду.

Були також проаналізовані інші показники зволоження за період з температурою повітря вище 10 °С, сумарне випаровування, випаровуваність,

відношення сумарного випаровування до випаровуваності, дефіцит випаровування та коефіцієнт зволоження ГТК Г.Т. Селянинова (табл.4).

Як видно із табл.4 сума опадів за вегетаційний період овочевих культур за обома сценаріями очікуватиметься майже однаковою і набагато нижчою суми базового періоду на 84 – 87 мм. Зменшення сум опадів призведе до зменшення сумарного випаровування, випаровуваності і збільшення дефіциту випаровування. Сумарне випаровування зменшиться у майбутньому за обома сценаріями відповідно на 55 та 53мм, випаровуваність зменшиться відповідно на 40 та 13 мм, дефіцит випаровування збільшиться на 15 та 37 мм.

Таблиця 4 – Порівняння середніх багаторічних показників зволоження за вегетаційний період овочевих культур з розрахованими за сценаріями змін клімату

Період	Сума опадів (мм)	Сумарне випаровування (E_{ϕ} , мм)	Випаровуваність (E_o , мм)	Відношення E_{ϕ} / E_o , відн.од.	Дефіцит випаровування, мм	ГТК, відн. од.
1980-2010рр.	377	420,2	556,2	0,76	136,0	0,86
<i>RCP 4.5</i>	293	365	516	0,71	151,3	0,80
Різниця	-84	-55,2	-40,2	-0,05	15,3	-0,06
<i>RCP 8.5</i>	290	367,1	543	0,68	173,0	0,79
Різниця	-87,0	-53,1	-13,2	-0,08	37,0	-0,07

Буде нижчим і показник зволоження Г.Т.Селянинова ГТК, він становитиме відповідно 0,80 – 0,76 відн. од. Що свідчить про зростання сухості території Степової зони у розрахунковий період 2021 – 2050 рр. Зменшення кількості опадів і збільшення дефіциту випаровування вимагатимуть збільшення кількості поливів впродовж вегетаційного періоду овочевих культур для отримання високих врожаїв і, відповідно, збільшення поливної норми. Це, в свою чергу, збільшить собівартість вирощування овочевих культур.

Список використаної літератури

- 1.Божко Л.Ю. Клімат і продуктивність овочевих культур в Україні. – Одеса. «Екологія». 2010. – 368 с.
- 2.Оцінка впливу кліматичних змін на галузі економіки України. / За ред. С.М. Степаненка та А.М. Польового. Одеса.: «Екологія», 2011. – 694 с.
- 3.Кліматичні зміни та їх вплив на сфери економіки України. /За ред. С.М. Степаненка, А.М. Польового. – Одеса. «ТЕС», 2015. – 520 с.
- 4.Польовий А.М. Моделювання гідрометеорологічного режиму та продуктивності агроєкосистем. – К.: КНТ, 2007. – 344 с.
- 5.Польовий А.М. Моделювання впливу підвищення концентрації CO₂ в атмосфері на фотосинтез зеленого листка // Польовий А.М. Український гідрометеорологічний журнал. – 2009, № 4, – с.46-56.
6. Тооминг Х.Г. Солнечная радиация и формирование урожая. –Л.: Гидрометеиздат, 1977. – 200 с.
- 7.Ефимова Н.А. Радиационные факторы продуктивности растительного покрова. –Л.: Гидрометеиздат. 1977. -201с.
8. Corobov R. Estimations of climate change impakts on crop production in the Republie of Moldova/ Corobov R.//Geojournal. Vol 57(3),2002.P 195-202.
- 9.Radiation use efficiency and yield of winter wheat under deficit irrigation in North China.Н. Han¹, Z. Li¹, T. Ning ¹, X. Zhang ², Y. Shan ³, M. Bai¹. Plant Soil Environ. 54. 2008(7). С. 313 – 319.

ТЕХНОЛОГІЧНІ СХЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ГАЗОГІДРАТІВ У ІМПУЛЬСНИХ СПОСОБАХ ФОРМОУТВОРЕННЯ

СКРИПНИК О.В.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри матеріалознавства і ливарного виробництва

Центральноукраїнський національний технічний університет

м. Кропивницький, Україна

СВЯЦЬКИЙ В.В.

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри обробки металів тиском та спецтехнологій

Центральноукраїнський національний технічний університет

м. Кропивницький, Україна

На практиці широко використовуються високоенергетичні імпульсні способи формоутворення елементів конструкцій тиском ударної хвилі (вибухове штампування), які застосовуються в найрізноманітніших процесах обробки тиском: витягці, листовому формуванні, формозміні трубчастих заготовок, вирубці і пробиванні отворів, різанні труб і прокату, об'ємному штампуванні, калібруванні і поверхневому зміцненні металу, пресуванні, зварюванні різнорідних металів, запресовуванні і розвальцьовуванні труб, різних складальних операціях тощо [1]. У суднобудуванні, де випускаються вироби із силовими установками на базі газотурбінних двигунів, імпульсна технологія при виготовленні листових деталей газового тракту і елементів з'єднання трубопроводів різних систем є безальтернативною.

Застосування високошвидкісних імпульсних методів обробки тиском є актуальним завдяки локалізації зони пластичної деформації оброблюваного матеріалу, зміні його фізико-механічних властивостей, забезпеченню можливості використання великого запасу енергії енергоносія при порівняно

невеликому його обсязі [2 – 5]. Для цього матриця із заготовкою укладається в резервуар з передавальним середовищем із невисокою акустичною твердістю (повітря, гума, вода, парафін, пісок тощо). Заряд з детонатором підвішують у передавальному середовищі, наприклад у воді, або над передавальним середовищем, наприклад над гумою, а також безпосередньо над заготовкою; при вибуху заряду енергія ударної хвилі передається через нестисливе середовище і, діючи на заготовку, деформує її, надаючи форму матриці.

Широке поширення одержала витяжка і формування матеріалів тиском повітря або рідини і вакуумом. При виробництві деталей таким методом матеріали, які герметично закріплені на формі, при необхідності нагріті до високоеластичного стану, під дією тиску повітря або рідини приймають форму готового виробу. При формуванні деталей з тонкостінних матеріалів тиск рідини може бути замінений тиском стисненого повітря або атмосферним тиском за рахунок створення вакууму між формою і матеріалом.

Перевагами зазначених способів штампування є:

- 1) висока економічна ефективність у результаті зниження капітальних витрат та скорочення термінів і вартості підготовки виробництва;
- 2) можливість штампування деталей з високоміцних і жароміцних сплавів;
- 3) отримання великогабаритних деталей малими серіями, для виготовлення яких використання пресів і штампів стає технічно неможливим і економічно недоцільним.

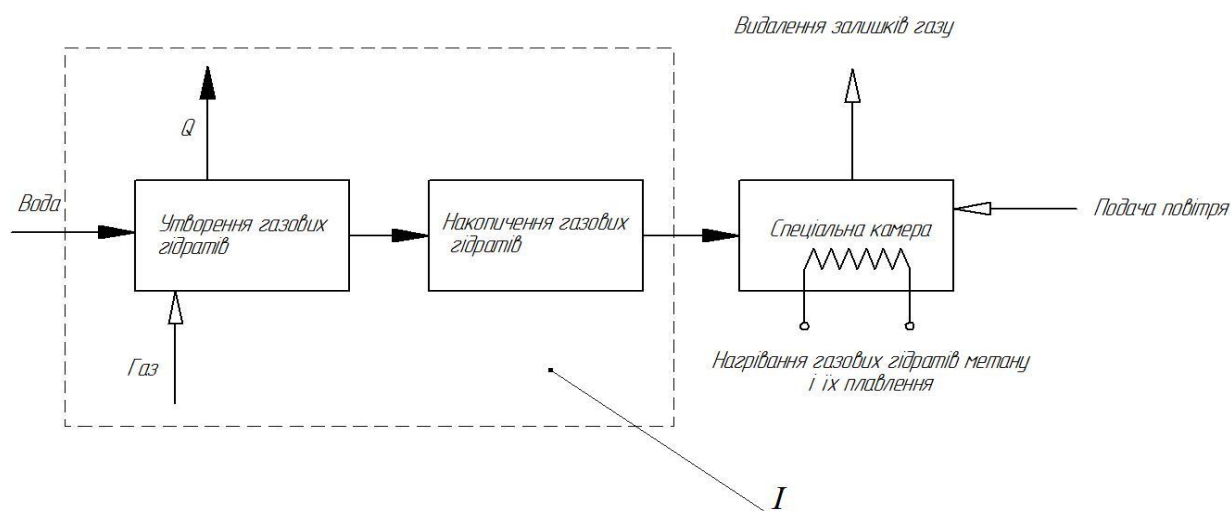
Незважаючи на переваги вибухового штампування такому способу отримання деталей притаманні і недоліки:

- 1) підвищена небезпека використання бризантних вибухових пристроїв; вибухові речовини підвищеної потужності (гексоген, тротил, пластид та інші) через їхню високу чутливість до зовнішніх впливів необхідно змішувати із флегматизаторами;
- 2) форма заряду визначається конфігурацією деталі, яка штампується, а також типом передавального середовища; при цьому для отримання якісних

великогабаритних виробів необхідно в резервуарі розміщувати одночасно декілька вибухових зарядів.

Запропоновано спосіб [6] вибухового штампування з метою підвищення безпеки та збільшення економічної ефективності технологічного процесу за рахунок використання замість чутливих до зовнішніх впливів бризантних вибухових речовин стабільних газових компонентів, застосування більш простого технологічного обладнання.

Пропонований нами спосіб виготовлення деталей шляхом вибухового штампування виробів здійснюється таким чином (рис. 1). Виготовляється матриця за формою виробу, на неї накладається заготовка і укладається в спеціальну камеру; над матрицею і заготовкою розміщують детонатор. Спеціальну камеру герметизують і вакуумують. Перед початком процесу вибухового штампування метан в реакторі переводиться в газогідрати при контакті з водою в замкненому об'ємі при температурі, яка не перевищує рівноважної температури і тиску гідратоутворення відповідного газу.

I – процеси утворення, накопичення газових гідратів метану відбуваються в одному пристрої – реакторі

Рис. 1 – Схема способу виготовлення деталей тиском ударної хвилі

В реакторі приводять в контакт метан і воду ($1 \text{ м}^3 \text{ H}_2\text{O}$ у співвідношенні до $141,5 \text{ м}^3 \text{ CH}_4$) під тиском p від $0,1 \text{ МПа}$ до $65,4 \text{ МПа}$ і температурі T від

273,1 К до 301,6 К, утворюють газогідрати із відведенням теплоти гідратуутворення Q .

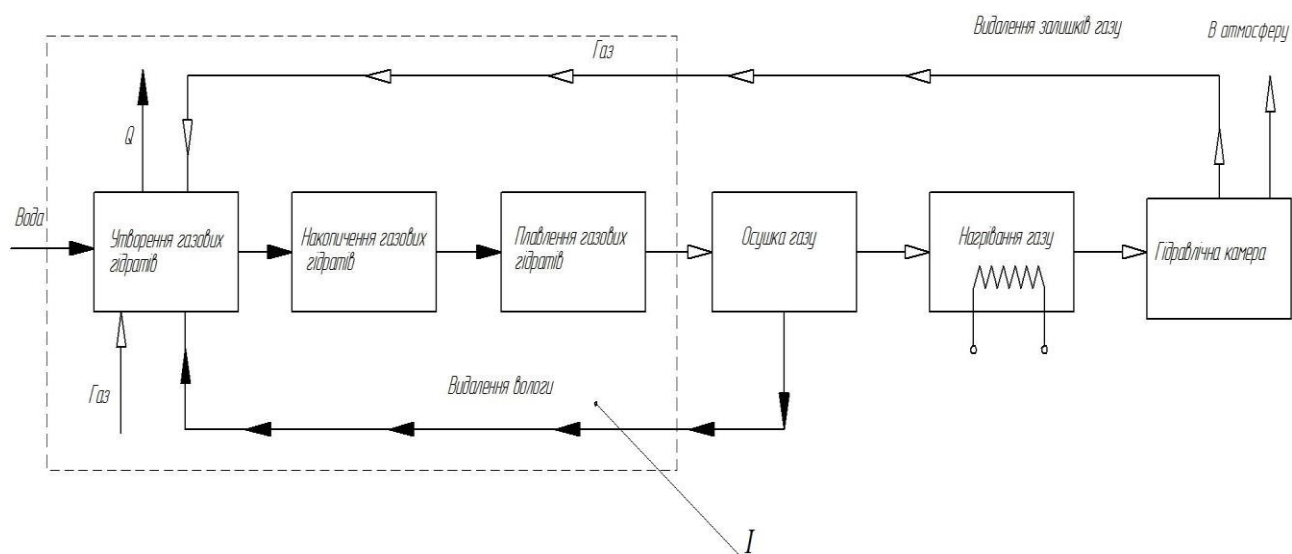
Утворені газові гідрати накопичують в реакторі до наперед визначеної кількості, після чого суміш, яка складається із гідратів метану і води ($\text{CH}_4 \times 6\text{H}_2\text{O}$ – від 40 % до 60 % і H_2O – від 60 % до 40 %) направляють в спеціальну камеру, в якій відбувається їх підігрів та плавлення при температурі T від 278 К до 303 К з вивільненням води та газоподібного метану. Утворений газоподібний метан змішують з повітрям, яке подається у спеціальну камеру у оптимальній пропорції (CH_4 – 10 %, повітря – 90 %) з утворенням вибухової суміші. Під дією детонатора утворена суміш вибухає. Енергія ударної хвилі рівномірно передається через передавальне середовище і, діючи на заготовку, деформує її, надаючи форму матриці. Залишки газової суміші видаляють з камери або в атмосферу, після чого виймають готовий виріб із спеціальної камери. Цикл повторюють.

Таким чином, при здійсненні запропонованого способу вибухового штампування виробів значно підвищується безпека технологічного процесу, зменшується собівартість виробів за рахунок скорочення капітальних витрат на установку.

Пропонований нами спосіб виготовлення деталей шляхом гідравлічного формування листових матеріалів [7] із використанням дешевого вуглекислого газу CO_2 здійснюється таким чином (рис. 2). Листову заготовку закорковують у гідравлічній камері. Приводячи в контакт газ, наприклад двооксид вуглецю, і воду (у співвідношенні на $1 \text{ м}^3 \text{ H}_2\text{O}$ приймають $176,1 \text{ м}^3 \text{ CO}_2$) під тиском p від 2 МПа до 4 МПа і температурі T від 275 К до 281 К, утворюють газогідрати із відведенням теплоти гідратуутворення Q . Утворені газові гідрати накопичують до наперед визначеної кількості в замкненому об'ємі, після чого проводять їхній підігрів та плавлення в цьому об'ємі при температурі T від 323 К до 363 К з вивільненням води та газоподібного двооксиду вуглецю при підвищенні його тиску p до робочого: від 40 МПа до 80 МПа.

Утворений газоподібний CO_2 фільтрують і осушують. Далі двооксид вуглецю в спеціальній камері з наперед визначеним об'ємом нагрівають до температури T від 1473 К до 1673 К, при цьому його тиск p підвищується до 420 МПа.

Газ під високим тиском направляють на здійснення формування листового матеріалу в гідравлічну камеру, де через рідину тиск CO_2 рівномірно передається на заготовку, завдяки чому проводиться процес пластичного формування листової заготовки на протязі технологічно обґрунтованого часу.

I – процеси утворення, накопичення газових гідратів відбуваються в одному пристрої

Рис. 2 – Спосіб виготовлення деталей гідравлічним формуванням

Після завершення пластичного формування знижують тиск у гідравлічній камері шляхом направлення більшої частини CO_2 на повторне утворювання гідратів (біля 95 % від об'єму газу, використаного на утворення гідратів). Залишки газу видаляють з камери в окремий резервуар (або в атмосферу), після чого виймають готовий виріб або напівфабрикат із камери. Перед проведенням нового циклу гідравлічного формування деталей втрати газу та води компенсують із зовнішніх джерел.

Таким чином, при здійсненні запропонованого способу гідравлічного формування значно зменшується собівартість готової деталі або

напівфабрикату через використання дешевого вуглекислого газу CO_2 , зменшуються капітальні витрати на установку для здійснення способу внаслідок використання більш простого технологічного обладнання в порівнянні з компресорним.

Використана література:

1. Високошвидкісні методи обробки металів тиском / В.А. Тітов [та ін.]; за заг. ред. проф., д-ра техн. наук Тітова В.А. – К. : КВІЦ, 2010. – 304 с.
2. Скрипник О.В. Перспективні напрямки технологічного застосування гідратів двооксиду вуглецю / О.В. Скрипник, В.В. Свяцький // Вісник Херсонського нац. техн. ун-ту. – Херсон : ХНТУ. – 2017. – № 2(61). – С. 114-118.
3. Скрипник О.В. Застосування у штампуванні газогідратних технологій / О.В. Скрипник, В.В. Свяцький // Прогресивна техніка, технологія та інженерна освіта : матеріали XVIII міжнар. наук.-техн. конф., 29 чер. – 1 лип. 2017 р., Київ, Україна. – К. : Політехніка. – С. 103-105.
4. Скрипник О.В. Виготовлення деталей тиском ударної хвилі / О.В. Скрипник, В.В. Свяцький // Металургія – 2017 : матеріали VI Міжнар. наук.-техн. конф., 23-25 трав. 2017 р., Запоріжжя, Україна. – Запоріжжя : АА Тандем, 2017. – С. 404-406.
5. Свяцький В.В. Високошвидкісне формування порошкових матеріалів / В.В. Свяцький, О.В. Скрипник // Сучасний рух науки : матеріали VII міжнар. наук.-практ. інтернет конф., 6-7 чер. 2018 р., Дніпро, Україна. – Дніпро : WayScience. – С. 1529-1532.
6. Скрипник О.В. Штампування деталей тиском вибухової хвилі / О.В. Скрипник, В.В. Свяцький // Trends of Modern Science – 2016. Materials of the XII International scientific and practical conference. May 30 - June 7, 2016. – Sheffield : Science and education LTD, 2016. – Vol. 22. Technical Science. – P. 30-33.

7. Скрипник О.В. Виготовлення безпористих деталей з використанням газогідратних технологій / О.В. Скрипник, В.В. Клименко, В.В. Свяцький, А.А. Віхтоденко // Scientific Horizons – 2015. Materials of the XI International scientific and practical conference. September 30 - October 7, 2015. – Sheffield : Science and education LTD, 2015. – Vol. 11. Technical sciences. Construction and architecture. – P. 27-29.

ОЦІНКА ЯКОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТАМИ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ ХНМУ

АГАПОВА В.Ю.

СЕРЕДА А.В.

Медичний коледж

Харківського національного медичного університету

На сучасному етапі якість стає стратегією багатьох організацій і розглядається як основна складова конкурентної переваги. Не є винятком і освітні організації. Особливо це стосується системи професійної освіти, яка безпосередньо пов'язує освіту з реальною економікою країни. Тому питання якості освіти набуває особливої важливості як складова Національної спроможності нашої країни.

У педагогіці якість освіти – це ступінь відповідності результату поставленій меті.

Якість освіти можна розглядати з внутрішньої та зовнішньої позиції моніторингу. Моніторинг в освіті – це постійне спостереження за освітнім процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату.

Внутрішній моніторинг якості – це регулярне анкетування, що проводиться серед учнів, студентів, а також учителів, викладачів 2-3 рази на семестр або півріччя. Анкети складаються з питань, що охоплюють усі сторони життя навчального закладу: якості викладання кожного навчального предмета, підручників та інших навчальних матеріалів, об'єктивності оцінок, стану навчальних приміщень, роботи бібліотеки, майстерень, їдальні, книгарні, спортивних споруд тощо. Аналіз анкет дозволяє свідчити про ефективність кожного вчителя, викладача, інших працівників і всіх служб та дозволяє своєчасно вживати відповідних заходів [3].

Питання впровадження моніторингових досліджень, у тому числі освітнього моніторингу як основного засобу визначення якості освіти, активно

вивчали зарубіжні та українські науковці: І. Анненкова, С. Бабинець, А. Вілохін, А. Ісаєва, В. Кальней, Т. Краснова, Н. Максимчук, Л. Мойсєєва, М. Поташник, Г. Сігєєва, Дж. Уїлмс, С. Шишов та ін.

З метою дослідження якості освіти студентами нами проведено анкетування 108 студентів III курсу коледжу з відділень: сестринська справа, лікувальна справа, акушерська справа. Анкети містили питання щодо задоволеності студентів якістю навчальним процесом, матеріальною базою, оснащенням, якістю викладання окремих дисциплін; питання щодо участі у науково-дослідній роботі. Також студентами надані пропозиції поліпшення навчального процесу.

Проаналізувавши анкетування, ми отримали такі результати: 83,3% студентів повністю задоволені якістю навчання в коледжі, частково задоволені – 14,6%, 1% – не задоволені.

Наступне питання стосувалося стану матеріальної бази. Вважають задовільним оснащення бібліотеки навчальними посібниками 58% студентів, електронними посібниками – 59%; наявністю комп'ютерів в навчальному процесі – 75%. Оснащення практичних занять медичним інструментарієм, муляжами, фантомами вважають задовільним 76% студентів; оснащення занять фізичної культури спортивним інвентарем – 34%.

Проаналізувавши анкети, ми отримали найвищі результати якості викладання клінічних дисциплін, а саме: терапія – 52%, педіатрія – 40%, хірургія – 44%, акушерство і гінекологія – 63%, інфектологія – 35%, з параклінічних дисциплін – фармакологія – 57%. Більшість студентів відділення акушерська справа відзначили високий рівень викладання та особистісні якості окремих викладачів (з дисциплін фармакологія, акушерство і гінекологія). На середньому рівні, на думку студентів, викладаються фізіологія, анатомія, патоморфологія і патофізіологія, медсестринство, догляд за хворими та медична маніпуляційна техніка. Нижче середнього рівня викладаються – соціологія, безпека життєдіяльності, іноземна мова, основи правознавства, основи економічної теорії, фізична культура.

На наш погляд, таке вподобання клінічних та параклінічних дисциплін серед студентів пояснюється сформованою професійною спрямованістю на майбутню професію. Тому пізнавальна активність, навчальна мотивація сфокусовані на клінічних дисциплінах. Наші погляди на це співпадають з науковими даними з вивчення питання про роль мотиваційного компонента оцінки якості навчання студентами в професійній освіті [2].

На питання анкети щодо дисциплін, які потребують збільшення навчальних годин для вивчення, студенти назвали такі дисципліни як: педіатрія, хірургія, терапія, акушерство, зазначивши у відповіді «не встигаю зрозуміти». На нашу думку, це також пов'язано зі складністю та глибиною цих дисциплін, зі збільшенням годин на самостійне вивчення. Наприклад, 75 % студентів відділення акушерська справа виявили таке побажання.

Бажання займатися науково-дослідною діяльністю в процесі навчання виявили 21% студентів. За браком часу 61% студентів цього не бажає. Не цікавить науково-дослідна робота 18% студентів.

В заключному блоці питань ми розглядали зауваження і пропозиції до якості навчання у коледжі. Більшість студентів відповіли на це питання: «все влаштовує», «немає зауважень» (80,1%). З більш суттєвих зауважень і пропозицій слід відмітити такі: збільшення годин навчання на клінічних базах, зменшення годин самостійної роботи, в розклад занять не ставити в один день 2 – 3 клінічних дисципліни («важко вивчити»). Також були побажання студентів про скасування змінного взуття, про забезпечення туалетних кімнат дозаторами мила та одноразовими рушниками, про поліпшення роботи буфету.

Таким чином, результати анкетування дозволяють зробити такі висновки:

1. Студенти коледжу оцінюють навчання у Медичному коледжі ХНМУ на достатньо високому рівні.

2. Визначення задоволеності якістю освіти студентами з різних аспектів діяльності коледжу дозволяє виявити слабкі сторони у роботі, що потребують покращення.

Головна мета модернізації професійної освіти – побудова системи, здатної готувати випускників, затребуваних на ринку праці і корисних суспільству. Значну роль у забезпеченні якості освіти відіграють студенти. Вони повинні вміти відкрито і вільно не тільки висловлювати власну думку, але й брати активну участь у моніторингу якості у навчальному закладі.

Використана література

1. Василенко Н. Ф., Фаттахова А. А., Шамсиева М. И. Оценка качества образования студентами ВУЗа. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : [http : // www.scienceforum.ru/2013/10/4924](http://www.scienceforum.ru/2013/10/4924)

2. Демичева Л. Д. , Труевцев Д. В. , Агалакова О. А. , Юсупов П. Р. , Ральникова И. А., Михеева И. В. Мотивационная основа оценки качества образования студентами [Электронный ресурс]. — Режим доступа : [http : // www. CyberLeninka.ru/Научные_статьи/n/motivatsionnaya-osnova.../](http://www.CyberLeninka.ru/Научные_статьи/n/motivatsionnaya-osnova.../)

3. Проблеми моніторингу якості освіти [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.timo.com.ua>

КОНЦЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В. С. ВИСОЦЬКОГО В СИСТЕМІ ОВЕРГРАУНДУ АВТОРСЬКОЇ ПІСНІ М. КИЄВА

КРУПА Ю.О.

Аспірант

Київський національний

університет культури і мистецтв

Кінець 50-тих років ХХ століття ознаменований для культури пострадянського простору появою такого пісенного жанру, як бардівська (авторська) пісня, котра виникла на ґрунті фольклорних традицій, похідних та студентських пісень та традицій міського романсу. Характерною особливістю цього пісенного жанру є поєднання в одному обличчі автора музики, тексту та виконавця, звідси і походить назва жанру. Жанр авторської пісні повсякчас являв собою своєрідну форму протесту та самовиявлення, відображення реакції на гостросоціальну тематику оточуючої реальності. Таким чином, творчу діяльність виконавців авторської пісні можна визначити як типовий радянський андеграунд.

Культурний андеграунд, який інакше можна визначити, як «контркультуру», являє собою протиставлення офіційним, традиційним культурним мистецьким течіям, котра не зазнає підтримки з боку офіційних фірм звукозапису, преси та телебачення. В Україні хвиля контркультури найвиразніше виявилася у період 60-80-х років ХХ століття, переслідувана владою і окреслена «неофіційним мистецтвом» та нонконформізм. Поділ андеграунду і «неофіційного мистецтва» багато в чому умовний, адже за своєю суттю вони дуже близькі.

Одним із показових представників культурної течії авторської пісні є Володимир Семенович Висоцький, котрий став голосом епохи 1960-1980 років ХХ ст., в контексті відображення суспільного протистояння системним канонам, через призму особистісного світосприйняття дійсності. Дослідженню

творчого феномену В.С. Висоцького присвячено ряд наукових публікацій літературознавчого, філологічного, мистецтвознавчого, та музикознавчого спрямування, що дозволяє зробити висновок про комплексність, багатогранність та синкретичність творчості В. Висоцького. Стан наукової розробки проблеми дослідження творчості В. Висоцького на пострадянському просторі наочно розкривається в статті російського дослідника В.А. Гаврикова «Дисертаційні дослідження про творчість Висоцького 2010-2014 років», де наводиться критичний аналіз наявних досліджень творчості Висоцького та їх географію. Так, за статистикою Гаврикова, на сьогоднішній день, в Росії (СРСР), захищено 35 дисертацій за творчістю Володимира Висоцького (де превалюють роботи з філології та мистецтвознавства) [4]. Такий науковий інтерес російських дослідників є цілком виправданим, проте, варто зазначити, що серед наведеного переліку шифрів, відсутні роботи з культурології. Аналіз наукової періодики України дозволяє виявити відсутність наукових публікацій присвячених творчості В.С. Висоцького. Так, його персоналія зустрічається принагідно в процесі аналізу «блатної» пісні, жанру шансону та авторської пісні, в аспекті складової загального аналізу. Таким чином, в Україні, інтерес до персони В. Висоцького залишається на рівні: колекціонерського, сценічно-виконавського, глядацького слухацького. Тобто, творча спадщина барда не втрачає актуальності в Україні і сьогодні. Систематично відбуваються концертні заходи присвячені знаковим датам та подіям в житті музиканта. В одному з історичних, туристичних районів столиці (Поділ), успішно функціонує музей-галерея «ВИСОЦЬКИЙ», де регулярно відбуваються концерти українських бардів (питома частина заходів присвячена виконанню пісень Висоцького), систематично відбуваються творчі зустрічі з фахівцями «Висоцьковедями», зокрема, представниками творчого об'єднання «Ракурс» та інш. Таким чином, суттєва цікавість до персоналії Володимира Семеновича Висоцького в умовах сьогодення, дозволяє виявити потребу наукового осмислення його творчої діяльності в системі оверграунду української авторської пісні, та, зокрема, його впливу на культуру авторської пісні Києва.

Відомо, що рушійною силою поширення авторської пісні став магнітофонний «саміздат», котрий сприяв стрімкому поширенню записів В.С. Висоцького протягом всього періоду його творчої діяльності. Так, записи «неофіційного мистецтва» поширювались та осідали в добірках колекціонерів шансону, зокрема і в м. Києві.

Каталог виступів В. Висоцького, складений Марком Цибульським (датований останньою редакцією від 24.10.2002 року), дає змогу визначити Київські концерти Висоцького як андеграундні та оверграундні. Так, згідно каталогу М. Цибульського, перший виступ (неофіційний, у форматі квартирнику) відбувся на квартирі Неллі Михайлівни Киллерог (Горелик) у 1965 році, де Висоцьким було виконано наступний трекліст: «Наводчица», «Бал-маскарад» (ретроспекція до зацікавленості персоною Марини Владі), «Твердил он нам, моя она», «В тот вечер я не пил, не пел», «Что ж ты зараза, бровь себе подбрела», «Грустный романс», «Весна еще в начале», «Все позади –и КПЗ и суд», «Я рос как вся дворовая шпана», «Мне этот бой не забыть нипочем», «На границе с Турцией или Пакистаном», «Штрафные батальоны», «Все ушли на фронт», «Песня про 37 год», «Песня об антисемитах», «О нашей встрече, что там говорит», «Татуировка», «Рецидивист», «ЗК Васильев и Петров ЗК», «Где твои семнадцать лет», «Мой друг уехал в Магадан», «Сыт я по горло до подбородка». Так, наведений перелік з двадцяти двох творів є сформованою концертною програмою квартирнику, адже за змістовно-тематичною складовою, пісні можна систематизувати як: лірично-блатні та пісні фронтової тематики. Варто відзначити, що в даний хронологічний період в творчості Висоцького спостерігається трансформація від наслідування традиції міського романсу та «блатної», «табірної» тематики до формування власної пісенно-поетичної та виконавської стилістики. Наявність пісень фронтової тематики, на нашу думку зумовлена не лише особистим ставленням до тематики, але і тим, що в якості джерельної бази ряду пісень Висоцького на військову тематику є розповіді дядька-фронтовика Олексія Висоцького, котрий одним з перших почв записувати на плівку пісні племінника [1].

Концерти-виступи, що датовані травнем 1968 року, дозволяють зробити висновок про популяризацію творчості Висоцького з тенденцією до культурного оверграунду авторської пісні. Так, в травні 1968 року на кіностудії ім. О. Довженка, для кінофільму «Карантин» Висоцьким запропоновані пісні «Давно смолкли залпы...», «Вот и разошлись пути-дороги вдруг...». Відомо, що В.С. Висоцький не виконує запропоновані авторські пісні у фільмі «Карантин», виступаючи виключно в якості автора. Відповідно, участь Володимира Висоцького в якості актора, чи виконавця не розглядалась. Даний хронологічний період окреслений для Висоцького стрімким, стихійним поширенням його творчості, а як наслідок, прискіпливої уваги патійних діячів, що в свою чергу суттєво впливало на діяльність В. Висоцького в галузі кіно і теле-мистецтва. Проте, виконання в картині Юрієм Каморним рядків написаних В. Висоцьким («Давно смолкли залпы...»), є своєрідним початковим етапом культурного, мистецького оверграунду авторської (бардівської) пісні В. Висоцького в Києві [1].

Попри роботу над картиною «Карантин», 22 травня 1968 року в Києві на дому в Григорія Матвійовича Лубенця, відбувся квартирник тривалістю 59 хвилин (про що свідчить стенограма Олексія Єськова) . Так, протягом квартирнику виконується різноманітний репертуар, де доречно звернути увагу на такі твори, як «Парус» (А у дельфина взрезано брюхо винтом...), «Дайте собакам мяса», «Я - "Як", истребитель, - мотор мой звенит...», «Английская бродяга» (імпровізаційне наслідування стилістики джазу та рок-н-ролу), «Мы странно встретились и странно разойдемся», «Утро туманное, утро седое», «Обидно, эх, досадно», «Жил-был добрый дурачина-простофиля...». Так, в програму квартирнику включено не лише звичні лірично-блатні, жартівливі пісні «застільного» змісту та характеру, автор також звертається до апробації пісень, котрі містять гостро-соціальний зміст, тобто здійснюється спроба власного самовиявлення, відгуку на проблеми та події суспільно-політичного характеру, вияв особистісної непокори партійній системі. Як зазначено вище, в даний період творчість В.С. Висоцький наряду з стрімкою популярністю та

народним захопленням, привертала значну увагу влади, що мало відображення на процесі сценічного оверграунду авторської пісні В.С. Висоцького. Яскравим прикладом є твір «Дайте собакам мяса», де автор наголошує:

«В землю бросайте зёрна –
Может, появятся всходы,
Ладно, я буду покорным
Дайте же мне свободу!

так, вільна натура автора, бажання бути почутим, бажання та сила особистісної незламності, відображені в наведених рядках, навіть в умовах неофіційного виконавства, побутової, застільної форми, спонукають музичних колекціонерів, поціновувачів авторської пісні до оверграундних тенденцій в жанрі [1;5].

Хвиля популярності В. Висоцького швидко поширювалась країнами СРСР, не був виключенням і Київ. В 1971 році, В.С. Висоцький має 26 концертних виступів в м. Києві, де лише чотири виступи відбуваються у форматі квартирнику. Так, за вересень 1971 року, відбулось 24 концерти, зокрема: Всесоюзний науково-дослідний інститут «Нафтохімік», Будинок вчених ІТФ АН УРСР, Бк заводу шампанських вин, Інститут електрозварювання ім. Патона, Інститут кібернетики, завод «Арсенал» та інші. В 1972 році відбулись концертні виступи: Інститут електрозварювання ім. Патона, Інститут газу АН УРСР, Інститут ботаніки УРСР. В 1973 році, В. Висоцький виступає в таких установах міста Києва: Технікум радіоелектроніки, Гіпросільбудіндустрія, СЗШ№ 49 [3;4].

Отже, перелік концертної діяльності Володимира Висоцького дозволяє виявити розмаїття слухцької аудиторії, а як наслідок сфери впливу авторської пісні у виконанні В.С. Висоцького та формування традицій та школи авторської пісні Києва. Попри те, що першочергову популярність В.С. Висоцький отримав завдяки написанню та виконанню лірично-блатних та табірних пісень, з прогресією його творчого розвитку, тематика його творчості відповідно зазнала змін у бік розгалуження, набувачи рис синкретичності. Тобто, творчу діяльність

В. Висоцького в системі культурних процесів СРСР, зокрема УРСР, м. Києва, варто розглядати, як автономне культурно-мистецьке явище. Дослідниками творчості В. Висоцького визначено, що його творчість являє собою «енциклопедію русской жизни», а самого барда іменують голосом епохи 1960-1980 років.

Процеси культурного андеграунду та оверграунду Києва в межах аналізованого періоду, доречно визначити, як ті, що перебували у творчому паралелізмі із загальною системою культурних процесів країн СРСР, а тому, стилістика та образно-тематична сфера творчості В. Висоцького була близька і Киянам, зокрема. Таким чином, аналіз концертної діяльності Володимира Висоцького в Києві, дозволяє виявити ряд закономірностей. Вплив діяльності Висоцького на систему культурного оверграунду авторської пісні є безумовним. Так, якщо в 1968 році відбувались виступи формату «квартирник» з відповідним репертуаром та близьким оточення, то в 1971-1973 рр. завдяки своїй популярності в межах СРСР, Володимир Висоцький виходить на концертні майданчики Києва для спілкування з різноманітною аудиторією від співробітників заводів до працівників науково-дослідних інститутів та інших установ інтелектуальної діяльності радянської інтелігенції. Таким чином, авторська пісня знаходить своїх слухачів та прихильників у різних соціальних угрупованнях, чим підтверджується комплексність та синкретичність творчості В. С. Висоцького.

Звернення авторської пісні В. С. Висоцького зі сцени, її індивідуалістична, камерна драматургія у поєднанні з «голосом суспільства», і досі залишається цікавою та актуальною культурно мистецькою, виконавською практикою концертних майданчиків Києва. На сьогоднішній до авторської пісні Володимира Висоцького зберігається стійкий виконавський інтерес в контексті наслідування та виконавської інтерпретації, де зберігаються стилістичні традиції впроваджені автором. З часом розвитку та трансформації жанру, авторська пісня набула статусу оверграундного культурно-мистецького явища. Бардівський рух в різні часи перебував то в стані піднесення, то в стані

занепаду. Якщо аналізувати російську бардівську школу, то її стан можна визначити, як більш задовільний, ніж стан бардівської школи, наприклад, Києва. Проте, і в умовах стану певної втрати інтересу молоді до бардівського руху, творча спадщина Володимира Висоцького продовжує бути актуальною та цікавою для відтворення, виховання, та сприйняття.

Використана література:

1. Бакин В. В. Высоцковедение как наука // Владимир Высоцкий. Жизнь после смерти. — М.: Алгоритм, 2011.
2. Гавриков В. А. Диссертационные исследования о творчестве Высоцкого 2010—2014 годов: критический анализ // Вестник Российского университета дружбы народов : журнал. — М., 2015. — С. 162—171
3. Гороховский А., Котов С. "Прототипами известной песни Владимира Высоцкого „Товарищи учёные, доценты с кандидатами” стали сотрудники киевского института микробиологии, приехавшие на его выступление прямо со сбора картошки". // газ. "Факты и комментарии", Киев. 2003 г. 24 января. С. 23.
4. Днпровий Г. "Гості робітників – московски акторі" // газ. "Кіівская правда", 1971 г. 14 сентября. (Пер с укр. М. Цыбульского)
5. Сидоров Б. "Тернистый шлях до істини" // газ. "На трудовій вахте", Киев. 1990 г. №29. 19 июля. С. 4. (Пер. с укр. В. Ткаченко).